

ПАЁМИ ДОНИШГОҲИ ОМУЌГОРӢ

**Нашрияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории
Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни**

*(Серияи 2. Педагогика ва психология, методикаи таълим
фанҳои гуманитарӣ ва табиӣ)*

ВЕСТНИК ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
*Издание Таджикского государственного педагогического университета
имени Садриддина Айни*

*(Серия 2. Педагогика и психология, методики преподавания гуманитарных
и естественных дисциплин)*

**ERALD OF THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY. Publication of the
Tajik State Pedagogical University named after Sadriiddin Ayni**
(Series 2: pedagogy and Psychology, Theory and teaching methods)

№ 4 (4)

Душанбе – 2020

Маҷалла ба феҳрасти маҷаллаву навирияҳои илмӣ пешбари тақризишаванда, ки натиҷаи асосии рисолаҳо барои дарёфти унвони илмӣ номзад ва докторони илм дар онҳо бояд интишор гарданд, шомил шудааст.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11 юни соли 2018 таҳти № 061/ЖР аз нав ба қайд гирифта шудааст.

ISSN 2708 - 5759

Суроға: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121, ДДОТ ба номи С. Айнӣ

Тел. : (+992 37) 224-20-12

Факс: (+992 37) 224-13-83

Почтаи электронӣ:

vestnik.tgpu@gmail.com

Сомонаи маҷалла:

<http://vestnik.tgpu.tj>

Сармуҳаррир: *Ғаффорӣ Нуъмонҷон Усмонзода* – доктори илмҳои таърих профессор, ректори ДДОТ ба номи С. Айнӣ

Муовини сармуҳаррир: *Мирзораҳимов Ақобир Каримович* – доктори илмҳои биология муовини ректор оид ба корҳои илмӣ ДДОТ ба номи С. Айнӣ

Котиби масъул: *Одинаев А.Н.*

Маҷалла шомили пойгоҳи иттилоотии «Намояи иқтибоси илмӣ Русия» (НИИР) шудааст, ки дар сомонаи Китобхонаи миллии маҷозӣ қойгир аст. <http://elibrary.ru>

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Маҷидова Б. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Нуъмонов М. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Шарипова Д. Я. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Иматова Л.М. - доктори илмҳои педагогӣ, дотсент

Сайфуллоев Х.Г. - доктори илмҳои педагогӣ, дотсент

Алиев С.Н. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Нуров А. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Абдуллоева Р. Х. – номзоди илми педагогӣ, дотсент

Журнал основан в 1978 году

Журнал включен в Перечень ведущих рецензируемых научных журналов и изданий, в которых должны быть опубликованы основные научные результаты диссертаций на соискание ученой степени доктора и кандидата наук.

Журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан 11 июня 2018 года за № 061/ЖР

Тел. : (+992 37) 224-20-12

Факс: (+992 37) 224-13-83

Электронная почта:
vestnik. tgpu@gmail.com

Сайт журнала:
<http://vestnik.tgpu.tj>

Главный редактор: *Гаффори Нуъмонджон Усмонзоде* - доктор исторических наук, профессор, ректор ТГПУ им. С. Айни

Зам. главного редактора: *Мирзорахимов Ақобир Каримович* - доктор биологических наук, проректор по научной работе ТГПУ им. С. Айни

Ответственный редактор: **Одинаев А. Н.**

Журнал включен в «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ), размещенный на платформе Национальной электронной библиотеки. <http://elibrary.ru>

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Маджидова Б. - доктор педагогических наук, профессор

Нугмонов М. - доктор педагогических наук, профессор

Шаринова Д. Я. – доктор педагогических наук, профессор

Иматова Л.М. - доктор педагогических наук, доцент

Сайфуллоев Х.Г. – доктор педагогических наук, доцент

Алиев С.Н. - доктор педагогических наук, профессор

Нуров А. - доктор педагогических наук, профессор

Абдуллаева Р. Х. - кандидат педагогических наук, доцент

The journal was founded in 1978

The Journal is included in the List of the leading peer reviewed scientific journals and publications, which should publish the main scientific results of dissertations for Doctor of science and Candidate of science degrees.

The magazine is registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan on June 11, 2018 for No. 061/ZhR

Phone: (+992 37) 224-20-12

Fax: (+992 37) 224-13-83

E-mail: vestnik. tgpu@gmail.com

Journal website: [http: //vestnik. tgpu. tj](http://vestnik.tgpu.tj)

Editor-in-chief: Gaffori Nu'monjon Usmonzoda - doctor of historical sciences, professor, rector of the TSPU named after S. Ayni

Deputy Editor-in-chief: Mirzorahimov Akobir Karimovich - doctor of biological sciences, vice-rector on scientific works of TSPU named after S. Ayni

Executive Editor: Odinaev A.N.

The Journal is included in the database of «Russian Science Citation Index» (RISC), placed on the platform of the National Digital Library. [http: //elibrary.ru](http://elibrary.ru)

THE EDITORIAL BOARD:

Majidova B. - doctor of pedagogical sciences, Professor

Nugmonov M. - doctor of pedagogical sciences, Professor

Sharipova D. Y. - doctor of pedagogical sciences, Professor

Imatova L.M. - doctor of pedagogical sciences, Associate Professor

Saifulloev H.G. - doctor of pedagogical sciences, Associate Professor

Aliev S.N. - doctor of pedagogical sciences, Professor

Nurov A. - doctor of pedagogical sciences, Professor

Abdullayeva R. KH. – candidate of pedagogical sciences, Associate Professor

МУНДАРИЧА /СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА / ПЕДАГОГИКИ

Юнусова Н.М.

Организация и управление работы педагога по коррекции девиантного поведения школьника 9

Каримова И.Х., Хакимова Дж., Баротова Г. Ю.

Инклюзия – путь к равноправию: обучение педагогов принципам инклюзивного образования 12

Маҷидова Б., Табаров Х.

Пешгирӣ ва ислоҳ намудани дислалӣ бо истифодаи бозӣ, машқҳои логопедӣ 15

Шаринова Д.Я.

Педагогическая рефлексия как механизм развивающего педагогического мышления учащихся, направленный на анализ содержания учебной деятельности 19

Маҷидова Б., Гурезов Б.

Имконияти худтарбиякунӣ дар кӯдакони гирифтори лакнатзабонӣ 22

Шаринова Д.Я.

Проблема научно-исследовательской деятельности студентов-магистров в процессе работы над магистерской диссертацией 26

Баротова Г.Ю.

Государственная политика Республики Таджикистан в системе инклюзивного образования 29

Худойдодова Ф.С.

Кушишҳои волидайн барои рушди маромнокии фарзанд дар раванди таълим 33

Элмуродова С.Х., Ахмедова М.Р.

Психолого-педагогические основы интегрированного обучения студентов с ограниченными возможностями в условиях инклюзивного образования 37

Маҷидова Б., Тешаева С.С.

Мутассилии стандартҳои таҳсилоти томактабӣ ва ибтидоӣ ва мутобиқати онҳо дар инкишофи нутқ ва таълими савод 41

Раҳмонов Ш.М.

Салоҳиятноки дар раванди аттестатсияи муассисаҳои таълимӣ 44

Сангинова М.Б.

Анализ феномена социокультурной компетентности учителей английского языка в контексте профессиональной и личностной готовности к осуществлению педагогической деятельности 48

Палавонов А.М., Файратов М.Х.

Роҳҳои баландбардории самаранокӣ таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ 53

Иброҳимов Г., Раҷабзода Д.

Заминаҳои ташаккул ва омодагии ҷавонон ба ҳаёти оилавӣ 57

Ансори П.Б.

Теоретические основы развития самостоятельности студентов в системе профессионального педагогического образования 61

Ансори П.Б.

Особенности самостоятельной работы студентов в процессе профессионального обучения 64

Саидзода Б.Х.

Яке аз омилҳои ба вучудоварандаи ҳолати афсурдагӣ дар шахс 68

Сатторов Б.Ш.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар ҷараёни корҳои иҷтимоӣ бо кӯдакони маъҷуб 71

Нуралихонзода С.Н.

Ташаккули шавқу рағбат ба меҳнатдӯстӣ омили баланд бардоштани тарбияи маънавии насли наврас 74

Шарипова Д.Я., Холбобоева Х.Б.

Методические рекомендации путём внедрения форм и методов организации по актуализации процесса обучения учащихся..... 79

Насриддинова М.М., Начмиддинов А.М.

Бархе аз хусусиятҳои алоқамандии илми этнология бо ҳудодоҳии миллӣ 82

Шарипова Д.Я., Холбобоева Х.Б.

Оценивание в рамках учебного процесса как важнейшая проблема повышения качества образования..... 86

Давлятбоева С.А.

Ташкил намудани раванди таҳсилот мутобиқи амсилаи педагогии тадриси фанни таълимии “сотиологияи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш” 88

Набиева М.

Тарбияи инсондӯстӣ ва дӯстию рафиқӣ дар хонандагон 95

Амиров С.Д.

Хусусияти касбӣ омӯзгорӣ, мафҳум ва сохтори он 98

Саломов Ш.Н.

Масъалаҳои сифати таҳсилот дар назария ва амалияи педагогӣ: таҳлили мафҳумҳои «сифати таҳсилот» ва «сифати таҳсилоти касбӣ» 101

Халимова Р.С.

Гендерное воспитание девушек в педагогике 106

Раҳимова С.

Оилаи донишҷӯ ва проблемаҳои он..... 109

ПСИХОЛОГИЯ / ПСИХОЛОГИИ**Комилова М.Д., Пирматова Г.Х.**

Омӯзиши рафтори девиантӣ дар илми психология 113

Назарова Х.З.

Мафҳуми умумӣ дар бораи характер ва тавсифи психологии он 117

НАЗАРИЯ ВА МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМ / МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ**Бобизода Ғ.М., Раҷабов У.Р., Азаматов А.Қ.**

Алоқамандии байнифаннӣ барои ташаккули салоҳиятнокии фарматсевт (дар асоси омӯзиши фанни «химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ»)..... 122

Умарзода С., Умаров А.А.

Алоқамандии байнифаннӣ – шартҳои таҷрибаи илмҳои дақиқ..... 127

Ятимов А.Р., Валиев Н.У.

Методика преподавания русской литературы в национальной школе..... 130

Баротзода К.А.

Натиҷагирӣ қорҳои муваққитӣ донишҷӯён зимни ҳалли масъалаҳои биологӣ аз рӯи низомии кредитии таҳсилот дар Донишгоҳи омӯзгорӣ 134

Бурханов К.Т.

Практические занятия по формированию элементарных математических представлений в дошкольном учреждении 138

Палавонов А.М., Ғайратов М.Х.

Баландбардории самаранокии таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар мусассаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ 142

Абдурахмонов Г.Н., Бобизода Ғ.М.

Амсилаи ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагон дар раванди тадриси фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ..... 147

Каландарбекова Б.Х.	
Индивидуальная физическая подготовленность средствами таджикских национальных подвижных игр на уроках физкультуры	151
Хаким-зода С.К.	
Патриотическое и интернационалистское воспитание	156
Умаров А.С., Курбонова З.Б.	
Аспекты развития дидактических условий эмоциональной устойчивости будущих учителей английского языка.....	157
Саидов И., Хайётов Қ.Э.	
Хизматрасониҳои технологияҳои компютерӣ ҳамчун омили рушди таҳсилоти фосилавӣ ...	160
Мирзоев С.С., Раҳмонов Ҳ.Ш.	
Методикаи гузаронидани машғулиятҳои беруназсинфӣ аз ҷанҳои зистшиносӣ дар муассисаҳои томактабӣ ва таҳсилоти миёнаи умумӣ.....	165
Холова Қ.А.	
Усулҳо ва маҳакҳои интиҳоби мундариҷаи тарбия дар ҷамоҳангӣ бо Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	169
Саидҷаҳфаров А.И., Ҷалилов Х.М.	
Салоҳиятнокии компютерӣ ва истифодаи рӯнамоҳо дар раванди дарси математика	172
Мусоева Б.А., Шодиён М.С.	
Роҷеъ ба асосҳои назариявии омодагии омӯзгорони оянда ба раванди идоракунии инкишофи завқи математикии хонандагон	177
Мирзоев С.С., Исмоилова М., Досаев С.	
Истифодаи технологияи коммуникатсионӣ ва иттилоотӣ дар ҷараёни гузаронидани корҳои амалӣ - таҷрибавӣ аз ҷанби химия.....	180
Латинов С., Авзонов С.С.	
Салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун қисми асосии ташаккули салоҳиятҳои донишҷӯён.....	183
Саидова Ф.Х., Раҷабов Т.Б., Бегимов Ҳ.Х.	
Тамоили касбӣ-нигаронии таълими «элементҳои алгебраи векторӣ» ба муаллимони ояндаи физика дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ	186
Исмаилова М.О.	
Омӯзиши баъзе хусусиятҳои услуби рисолаҳои форсии Сӯҳравардӣ.....	191
Калонova М.Ё.	
Аҳамияти истифодаи бурдани саёҳати таълимӣ дар раванди таълим	193
Наимов З.Ҷ., Пирова Ш.М.	
Мафҳуми тасаввур ва тахайюл сомонасозии ҷанбаҳои ҷараёни эҷодӣ	195
Бобоходжаева М.Р.	
Развитие межкультурной компетенции учащихся на уроках иностранного языка – требование времени	199
Зафар С.С.	
Мафҳум, таъриф ва сохтори информатика дар адабиёти илмию техникаӣ.....	202
Мирзоева Ш.И.	
Изучение пословиц и поговорок в школе	206
Юлдошева З.И.	
Методикаи таълими босалоҳияти зиндагиномаи устод Садриддин Айний дар курси таърихи адабиёт.....	209
Ҳалимов К.А.	
Экскурсияи биологӣ ва хусусиятҳои он дар шароти муосирӣ табиӣ фаъолифти маърифатии хонандагон (бахусус ботаника ва зоология).....	214
Шарифова Б.	
Тавсифи ҷанбаҳои муносибатҳои босалоҳият дар раванди таълими биология.....	217
Эргашева Ш.К.	
Самостоятельная работа учащихся и особенности ее организации на уроках русского языка.....	221

Мамадносирова М.М., Якубов Н.И.	
Хусусиятҳои рушди инкишофи тарзи ҳаёти солим хонандагони синфҳои ибтидоӣ	226
Садуллоева М.Б.	
Технологияи рушди мустақилияти эҷодии донишҷӯён дар раванди омӯзиши забони англисӣ дар ихтисосҳои ғайризабонӣ.....	230
Назриев М.Ш.	
Асосҳои назарӣ ва амалии ташаккули тафаккури созанда (креативӣ) барои донишҷӯёни курсҳои болоии Донишқадаҳои забонӣ	233
Сафарова М.Д., Хасанова Х.	
Истиқлолият ва Ваҳдат заминаи рушди ахлоқ дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ.....	236
Саидова Б.	
Баъзе вижагиҳои санъати гулдӯзӣ (кашидадӯзӣ) дар манотиқи водии Зарафшон	240
Мадаминов Н.З.	
Усулҳои муосири таълими забони англисӣ.....	242
Рахмонова О.С.	
Принципы формирования методики преподавания «ИКТ»	245
Собиров С.С.	
Ҳамкории инсон ва компютер асри иттилоотӣ ва назарияи Л.С.Выготский.....	248
Буриев Ф.К.	
Хусусиятҳои методии ташаккули маҳорат ва малакаҳои ҳалли масъалаҳои соддаи математикӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ	253
Сухробӣ Р.С.	
Ташкили бозиҳои грамматикӣ дар марҳилаи аввали омӯзиши забони англисӣ.....	258
Султонов Р.Н.	
Моделиронӣ ҳамун воситаи самаранокии ҳалли масъалаҳо дар курси ибтидоии математика.....	262
Файзуллоев А.М.	
Использование моделирования на разных этапах процесса обучения	267
Ахмад Ф.Ф.	
Анализ роли учителей в обучении английскому языку в классе	272
Ахмад Дж. Ш.	
Развитие использования технологий на языке учить и учиться.....	276
Ахмад Х.Р.	
Дети и язык	280
Абдулаҳадова А.С., Аҳмадзода Б.С.	
Хусусиятҳои истифодабарии манбаъҳои интернетӣ дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ.....	285
Каримзода М. Б.	
Использование мировых и национальных современных прогрессивных педагогических достижений в процессе подготовки педагогических кадров.....	289
Абдулаҳадова А.С., Аҳмадзода Б.С., Оddieва Ш. А.	
Таҳлили усулҳо дар раванди омӯзиши забони англисӣ дар замони муосир.....	293
Мансурова Ҷ.С., Ходжаева Г.Ҷ., Кузиева Р.М.	
Технологияи дидактикӣ ва истифодаи принсипҳои интегратсионӣ дар асоси матнҳои бадеию таърихӣ	299
Дадобоева М.С., Ҳақназаров Т.М.	
Мавқеи технологияи иттилоотӣ дар чараёни таҳсилоти фарогир.....	302

ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ РАБОТЫ ПЕДАГОГА
ПО КОРРЕКЦИИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ШКОЛЬНИКА

Юнусова Н.М.

Таджикский национальный университет

«Каждое узнавание чего-либо нового о воспитаннике, у воспитателя немедленно должно претворяться в практическое действие, практический совет, стремление помочь воспитаннику»

А.С.Макаренко

Современные общеобразовательные учреждения в условиях рыночных условий и демократического строя обязана внести свой достойный вклад в воспитание нового, прогрессивно развивающегося поколения, раннее выявление способностей и дарований каждой развивающейся личности, что приведёт к росту социальной активности будущего члена общества, а, следовательно, и социально-экономическому прогрессу.

Давно известно: школа - зеркальное отражение общества. Все процессы и их последствия, как положительные, так и отрицательные, происходящие в общественной жизни, немедленно переносятся на школу, оседают и в ней закрепляются.

Любые неблагоприятные перемены в жизни взрослых больше всего бьют по детям, по школе, где создают комплекс

Необходимо отметить, что причинами девиантного поведения людей вообще могут стать следующие причины:

- неприятие личностью правил и норм общества;
- невосприимчивость к существующему режиму;
- наследственная предрасположенность отклонения в поведении.

В связи с этим, хотелось бы подчеркнуть, что ознакомление ребёнка с обществом, человечеством, с историей и культурой своей родины, напрямую зависит от родителей и семьи вообще. Именно семья, семейные отношения являются фундаментом развития основ нравственного самосознания личности, закладываются правила и нормы поведения [8].

Семья не только способствует развитию человека как личности, она так же стимулирует его активность - творческую и социальную, где умело разработанная организация времени, в том числе и свободного, способствуют улучшению здоровья, физического, нравственного и поведенческого развития ребёнка.

В последние годы появились ценные для теории педагогики исследования по вопросам работы с девиантными детьми и так называемыми педагогически запущенными детьми, где раскрываются причины, обуславливающие педагогическую запущенность, отклонения в поведении и пути их преодоления [4; 7].

Большинство ведущих российских специалистов, психологов и педагогов, как Г.Ф.Бочкарёва, Л.М.Зюбин, Ф.Н.Юрченко и др., дают статистические данные о занятиях, интересах, микросреде трудных детей, предпринимают попытки классифицировать их с учётом стойкости и глубины антисоциальной установки личности. Но опираясь только лишь на общую направленность личности, нельзя составить целостную характеристику детей с отклоняющимся поведением.

Отклоняющееся поведение подразумевает поведение, противоречащее принятым правилам норм и морали и последующего его наказания.

Отклонения в поведении идущие в разрез с принятыми нормами, условно можно разделить на:

- **физические**, касающиеся непосредственно с состоянием здоровья ребёнка;
- **психологические**, т.е. показатели умственного развития ребёнка, психические отклонения;

В отдельную группу выделяется **одарённость детей**. Это своего рода синтез способностей, предполагающий успех деятельности самого ребёнка [11].

В научной литературе, будь то педагогическая, социальная или психологическая, достаточно широко исследованы проблемы поведенческих отклонений детей. В исследованиях педагогического характера, для группы детей с поведенческими отклонениями, применяются такие понятия как: «**девиантный**», «**трудновоспитуемый**», «**асоциальный**» и т.д.

Поведенческие отклонения различаются:

- **массовые** или **индивидуальные** т.е. масштабом;
- **отрицательные** или **положительные**, в зависимости от последствий.

- **субъективные**, отклонения каждого в отдельности, неформальных группировок т.д.

- **объективные**, это нарушения экономические, материальные, бытовые.

- **длительность, кратковременные или постоянные;**

- **типы нарушений:** криминал, хулиганство, склонность к бродяжничеству, вандализм, аморальное поведение, национализм.

Разработанные методики по выявлению таких способностей, на данный момент, способствуют раннему их выявлению будь то музыка или спорт:

- педагогические;

- **социальные**, нарушение правил и норм, принятых в данном обществе, характеризующейся устойчивостью и массовостью.

Трудновоспитуемость ребёнка, его поведенческие отклонения, рассматриваются через понятие именуемое «девиация».

Девиация - это изменения свойственные и как каждому конкретному человеку, так всему окружающему. Изменения в социуме непосредственно связаны с деятельностью индивида и выражается в его поведении. Как отмечалось ранее, поведение бывает нормальным и отклоняющимся.

И в зависимости от характера отклонений различаются:

- **девиантное поведение**, нарушения характерные микросоциальным взаимоотношениям, а именно в семье и в школе;

- **делинквентное**, т.е. регулярные асоциальные поступки детей, нарушающие нормы и права, но, уголовно не наказуемые в следствии их ограниченной опасности обществу или же несовершеннолетия самого ребёнка;

- **криминальное**, как результат последствий девиантного и делинквентного поведений - противоправный проступок служащим поводом для возбуждения уголовного дела.

Анализируя психолого-педагогическую литературу, мы пришли к выводу, что:

1) агрессивность, независимо от особенностей поведения, является ключевой характеристикой девиантного поведения;

2) необходимы новые формы, новые методы воздействия на девиантного ребёнка, которые бы обеспечили успех коррекционной работе.

Таким образом, подытоживая сказанное, можно наметить направления индивидуализации коррекции девиантного школьника, это:

- их изучение, проектирование, основных черт и свойства личности, осуществление групповых и индивидуальных программ перевоспитания, межличностные отношения в классе;

- взаимоотношения и взаимосвязь педагогов с девиантными в процессе перевоспитания;

- регулирование и корректирование поведения на основе указанных контактов, учёт и анализ хода результатов в процессе перевоспитания. Планирование воспитательной работы осуществляется на протяжении всей деятельности с детьми с поведенческими отклонениями, так как по мере необходимости план корректируется, в него вносятся дополнения, изменения.

Только зная психолого-педагогические основы причин возникновения девиантности в её оптимальных чертах и индивидуальных различиях, можно построить систему перевоспитания, чтобы она предупреждала рецидивы отклонения в поведении.

Итак, примерная модель организации и управления работы педагога по коррекции может строиться в такой последовательности:

I. Подготовительный этап: диагностика девиантного школьника.

Цель: сбор информации об общей направленности, характере, опыте, уровне общего развития, индивидуальных особенностях поведения и общения, истории развития и состояния здоровья ребёнка.

Методы и приёмы: наблюдение в естественных условиях и при создании воспитательных ситуаций, беседа, изучение личных дел, эксперимент.

Направления воспитательной работы педагога:

- планирование системы профилактических мер по устранению конфликтных ситуаций в школе и в семье;

- изолирование от отрицательных влияний улицы;

- создание единых требований;

- установление контакта с классом;

- пробуждение стремления исправиться.

II. Доверительный этап: установление контакта с окружающей средой.

Цель: установление и укрепление авторитета педагога, налаживание доверительных отношений с ребёнком.

Методы и приёмы:

- вовлечение в жизнь и деятельность коллектива;

- убеждение;

- требование и упражнение в правильном поведении;
- влияние общественного мнения;
- пробуждение к деятельности.

Направления в работе педагога:

- контроль и организация здоровых взаимоотношений с коллективом, а и учителями, с родителями, с представителями общественности;
- участие в различных видах деятельности, т.е. учебной, трудовой, спортивной, общественной и др.;
- привлечение к занятиям в кружках и секциях;
- развитие положительных качеств ребёнка с применением приёмов самовоспитания.

III. Переломный этап: пробуждение здорового стремления, желание добиться положительной нормы поведения.

Цель:

- разъяснение нравственных понятий;
- укрепление положительных взаимоотношений;
- выполнение общественных поручений;
- формирование перспектив положительного поведения;
- стимулирование разнообразной деятельности.

Направления в работе педагога:

- развитие положительных качеств личности;
- создание условий для проявления активности в деятельности;
- вовлечение в общественно-полезную деятельность по интересам и стремлениям;
- оказание помощи в самовоспитании; регулирование и корректирование воспитательной программы новыми методами и приёмами воспитывающего влияния или пересмотр её, если выявляется непригодность.

IV. Закрепляющий этап: закрепить определённые успехи в нравственном поведении и учебной деятельности.

Цель: пробуждение стремления к самосовершенствованию, повседневное проявление доверия и стимулирование положительной направленности жизненной позиции школьника.

Направления в работе педагога:

- дальнейшее включение в многообразную коллективную деятельность класса, школы;
- обеспечение чёткой организации новых условий жизни;
- привлечение в учебно-воспитательный процесс родителей и общественности;
- учёт и контроль конечных результатов по коррекции девиантного поведения младшего школьника.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдулханова - Славская, К.А. Проблемы комплексного изучения человека, психология и педагогика в грантах / К.А.Абдулханова - Славская, А.М. Иваницкий, А.В.Мудрик // Вестник Российского гуманитарного научного фонда. - 2000. - № 2. - С.43-50.
2. Амонашвили Ш.А. Гуманно-личностный подход к детям. Москва: Воронеж, 1998. - 544с.
3. Бим-Бад Б.М. Антропологическое основание теории и практики современного образования. Очерк проблем и методов их решения. М.: Изд. Российского открытого университета, 1994. - 36 с.
4. Блонский П.П. Трудные школьники. М., 1930. - 205 с.
5. Валеева Р.А. Личность педагога как главная фигура гуманизации воспитания. //Педагогическое образование: гуманистические традиции и новаторство. Казань, 1999. - С.28-31.
6. Васильева З.Н. Нравственное воспитание учащихся в учебной деятельности. М.: Просвещение, 1978. - 52с.
7. Диагностика готовности ребёнка к школе / Под ред. Н.Е.Вераксы. - М.: Мозаика-Синтез, 2007. - С.110-264.
8. Дилл Д. Что должны знать учителя. Знания, умения и нравственные ценности хорошего педагога. М., Прогресс-Традиция, 2001. - 336 с.
9. Донских Т.А. Семь путей к катастрофе: деструктивное поведение в современном мире. Новосибирск, 1999. - 55с.
10. Каримова И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикской школы. Автореферат дисс. раб. док. пед. наук. Душанбе, 2000.
11. Шарипова Д.Я. Теоретические основы преобразования нравственно-патриотического воспитания младших школьников на основе развития критического мышления // дисс. док. пед. наук. - Душанбе: 2012. - 25с.

ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ РАБОТЫ ПЕДАГОГА ПО КОРРЕКЦИИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ШКОЛЬНИКА

В настоящее время перед педагогической общественностью встала огромная проблема «происхождения» так называемого девиантного поведения детей уже младшего школьного возраста, и главным образом дезадаптации к школьной среде, агрессивности в различных формах её проявления, приводящие к социальному и психологическому расстройству, требующей коррекции. Отклоняющееся поведение подразумевает поведение, противоречащее принятым правилам норм и морали и

последующего его наказания. Проблема регулирования поведения человека является актуальной до тех пор, пока будет существовать проблема противоречия между «желаемым и возможным».

Отклоняющееся поведение - естественная защитная реакция ребёнка в мире жестокости и безнравственности.

Автор статьи предлагает примерную схему организации и управления работы педагога по коррекции девиантного школьника

Ключевые слова: девиантность, девиация, отклонения, коррекция, социум, школа, семья, дезадаптация к школьной среде, агрессивность

ORGANIZATION AND MANAGEMENT OF THE WORK OF THE TEACHER ON CORRECTION OF THE DEVIANT BEHAVIOR OF THE SCHOOLBOY

Currently, the pedagogical community is faced with a huge problem of the "origin" of the so-called deviant behavior of children of primary school age, and mainly maladjustment to the school environment, aggressiveness in various forms of its manifestation, leading to social and psychological disorder that requires correction. Deviant behavior implies behavior contrary to the accepted rules of norms and morality and its subsequent punishment. The problem of regulating human behavior is relevant as long as there is a problem of contradiction between "the desired and the possible."

Deviant behavior is a child's natural defensive reaction in a world of cruelty and immorality.

The author of the article offers an approximate scheme for organizing and managing the work of a teacher to correct a deviant student

Key words: deviance, deviation, deviations, correction, society, school, family, maladjustment to the school environment, aggressiveness

Сведения об авторе:

Юнусова Нафиса Муродовна - доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики Таджикского национального университета, E-mail: aziska-aziza22@mail.ru

About the author:

Unusova Nafisa Murodovna - Doctor of Pedagogy, Professor of the Department of Pedagogy, Tajik National University, E-mail: aziska-aziza22@mail.ru

УДК: 371.3(575.3)

ИНКЛЮЗИЯ – ПУТЬ К РАВНОПРАВИЮ: ОБУЧЕНИЕ ПЕДАГОГОВ ПРИНЦИПАМ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Каримова И.Х., Хакимова Д.ж.

Академия образования Таджикистана

Баротова Г.Ю.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Воспитатели дошкольных учреждений и учителя средних образовательных учреждений играют основную роль в обеспечении качественного образования для всех детей. На это нацелены Цели для устойчивого развития до 2030 года, в частности, Цель 4: Обеспечение всеохватного и справедливого качественного образования и поощрение возможности обучения на протяжении всей жизни для всех.

Не смотря на то, что во время пандемии учителям приходится работать в сложных условиях: большая наполняемость в классе, не везде инфраструктура отвечает современным требованиям, обеспеченность учебниками и художественной литературой желает быть лучше, но учителя делают все для того, чтобы наши ученики получили качественные знания.

Инклюзивное образование в современных условиях является важным, чтобы обеспечить всем детям доступ к качественному образованию, особенно детей с ограниченными возможностями, которые нуждаются в поддержке для получения возможности посещать образовательное учреждение. Сейчас как никогда необходимо привлекать (вовлекать) всех учащихся к культуре и жизни общества, не допускать их изоляции со стороны как семьи, школы, так и гражданского общества.

Инклюзивное образование- это процесс, который должен находиться под пристальным вниманием государства и требует повышения квалификации учителей. Инклюзивное образование- это далеко не только пандусы внутри общеобразовательного учреждения, это намного шире. Мы должны работать над проблемами, с которыми дети могут столкнуться в доступе к качественному образованию и устранять эти трудности.

Наши рекомендации адресованы учителям, которые работают или же будут работать в инклюзивной среде. Мы понимаем, что инклюзивное образование требует от учителей постоянной работы над собой. Учителя будут задавать себе вопросы о том, как дети в их классах учатся и какое они принимают участие в жизни класса, школы, гражданского общества, как учитывать разнообразные потребности детей при обучении в условиях общеобразовательного учреждения, и, надо заметить, что это не только

образовательные потребности. Учителя столкнутся в классах с детьми с различными потребностями, интересами и способностями. И на их плечи ложится ответственность за обучение и благополучие всех учеников, задействованных в учебно – воспитательном процессе. Отсюда следует, что учителя должны быть инклюзивными **учителями**. Следует уяснить, что дети с ограниченными возможностями или потребностями, это не ребенок в инвалидной коляске. Заболеваний может быть множество, и они различны. В классе может быть ребенок с искривленным позвоночником, сколиоз. А может быть ученик с нарушением зрения или же слабослышащий.

Существуют успешно реализуемые основные ценности для инклюзивных учителей и ряда компетенций, которые связаны с каждой ценностью. Было признано, что инклюзивные ценности и отношения в подготовке учителей имеют важное значение для инклюзивных учителей. Отсюда следует, что навыки и знания, которые приобретает учитель для педагогической деятельности в инклюзивной среде, должны быть включены в инклюзивные ценности.

Ценность 1.

Высокая оценка разнообразия учащихся - различия учащихся рассматриваются как ресурс и достояние образования.

Сферы компетенций для учителя:

- концепции инклюзивного образования;
- мнение учителя о различиях учащихся.

Ценность 2.

Поддержка всех учащихся- учителя возлагают большие надежды на достижения всех учащихся.

Сферы компетенций:

- содействие практическому и эмоциональному обучению всех учащихся;
- эффективные подходы к обучению в гетерогенных (состоящие из учащихся разного уровня развития, разного отношения к обучению) классах.

Ценность 3.

Работа с другими- сотрудничество и взаимодействие являются важнейшими подходами для всех учителей.

Сферы компетенций:

- работа с родителями и семьями;
- работа с целым рядом других специалистов в области образования.

Ценность 4.

Личное профессиональное развитие.

Сферы компетенций:

- учителя в качестве практиков;
- начальное педагогическое образование в качестве основы для непрерывного профессионального обучения и развития.

(Из документа Европейского агентства по развитию специального образования).

Инклюзивная среда: преподавание и обучение. Мы определили, что не все учащиеся с ограниченными возможностями имеют одинаковые потребности в учебно- воспитательном процессе, поэтому учитель должен использовать ориентированную на ребенка педагогику, для удовлетворения ими образовательных потребностей всех учащихся. Что же включает в себя ориентированная на ребенка педагогика? Прежде всего это:

- обеспечение нескольких способов обучения;
- поощрение совместного обучения;
- создание значимых возможностей для обучения
- разработка гибких сред обучения и переосмысление оценки и изменение роли учителя.

Трудность образовательного характера определяется на основе индивидуальных характеристик. Необходимо определить:

1. Группу учеников, которые являются другими или особыми.
2. Учащиеся нуждаются в специальном обучении.
3. Учащихся лучше учить вместе, имеющими похожие проблемы.
4. Учащиеся с не нарушением здоровья для себя извлекают пользу из существующих форм обучения.

Рассмотрим какие факторы влияют на систему образования как проблему. Перечислим основные: не гибкий учебный план, недоступные школы, ученик нуждается в специальном оборудовании, преподавание не ориентировано на ученика, родители не принимают участие в жизни ребенка, отсутствие учебных пособий и оборудования, учителя не понимают инклюзивного образования.

Бесспорно, что преподаватели нуждаются в начальной подготовке, в поддержке в школе и непрерывном повышении квалификации в отношении инклюзивного образования. Систематическое обучение учителей как правило, не в состоянии обеспечить учителям уверенность, навыки и знания, которые им необходимы для поддержки обучения детей с ограниченными возможностями в обычных

классах. Отсутствие поддержки учителей, является на наш взгляд, одной из основных причин, почему так много детей с ограниченными возможностями до сих пор не посещают школу, рано ее оставляют.

Каримова И.Х. в своей статье «Социализация глухонемых учащихся в процессе организации предметно- практической обучающей деятельности» [5] задается вопросом: какие же знания и навыки должен получить учитель, чтобы с успехом мог преподавать в инклюзивной школе. Все учителя должны понять инклюзивную педагогику, умение создавать инклюзивную среду и приобрести инклюзивные ценности. Основные требования подготовки учителей:

1. Инновационные способы поддержки всех детей для обучения и участия во всех школьных мероприятиях.

2. Сотрудничество с коллегами, родителями и гражданском обществе.

3. Дополнительна поддержка.

Модели обучения на базе общеобразовательных учреждений являются более эффективными в поддержке идеи о том, что все несут ответственность за обучение всех детей. Обучение на базе школы создает возможность для практического и прикладного опыта обучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баротова Г.Ю. «Формирование профессионально- педагогической культуры студентов педагогических вузов в условиях работы в системе инклюзивного образования (на материале Республики Таджикистан), дисс., канд.пед.наук, 2020.
2. Головачек Е. В. Дистанционное обучение детей с особенностями развития / Е. В. Головачек, Т. А. Строкова // Народное образование, 2011. - №7. - С. 175-182.
3. Европейское агентство по развитию в области особых образовательных потребностей. «Профиль инклюзивных учителей», 2012.
4. Закон РТ «Об образовании», 2013г.
5. Каримова И.Х. Социализация глухонемых учащихся в процессе организации предметно- практической обучающей деятельности. //Вестник таджикского национального университета. Душанбе, №2, 2019, с.250-254.
6. Педагогика, которая лечит: опыт работы с особыми детьми / Сост. М. С. Дименштейн. – М.: Теревинф, 2008. – 240 с. – ISBN 978-5-901599-75-4.
7. Хакимова Дж. С. «Дидактические особенности организации обучающей деятельности в условиях инклюзивного образования» (на материале Республиканской школы- интерната для глухонемых), дисс.,канд.пед.наук, 2019.
8. Цветкова, Л. С. Нейропсихология счета, письма и чтения: нарушение и восстановление / Л. С. Цветкова. – М.: МОДЭК, МПСИ, 2005. – 360 с. – ISBN 5-89502-434-3.
9. Цыганок, А. А. Развитие базовых познавательных функций с помощью адаптивно-игровых занятий / А. А. Цыганок, А. Л. Виноградова, И. С. Константинова. – М.: Теревинф, 2006 – 72 с. – (Лечебно-педагогические программы). – ISBN 5-90159-938-1.
10. Шульмин, М. П. Проблемное решение социального и психологического сопровождения студентов-инвалидов в процессе их профессионального образования / М. П. Шульмин // Дефектология, 2010. - №3. – С. 88-92.
11. Щербакова, Ю. В. Специальная психология: учеб. пособие / Ю. В. Щербакова. – М.: РИОР, 2006. – 80 с. – ISBN 5-9557-0294-6.
12. Ярская-Смирнова, Е. Р. Социальная работа с инвалидами: учеб. пособие / Е. Р. Ярская-Смирнова, Э. К. Наберушкина. – 2-е изд., стер. – СПб.: Питер, 2004. – 316 с. – ISBN 5-7433-1217-6.

ИНКЛЮЗИЯ – ПУТЬ К РАВНОПРАВИЮ: ОБУЧЕНИЕ ПЕДАГОГОВ ПРИНЦИПАМ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье авторы рассматривают инклюзивное образование, которое, на их взгляд, представляет собой динамический процесс, требующий постоянной поддержки и повышения квалификации учителей. Инклюзивное образование не заканчивается с созданием приспособлений внутри школы. Не существует конкретного набора навыков и знаний, которыми должны обладать все учителя, в инклюзивных классах. Инклюзивное образование, по мнению авторов, требует от учителя понимания того, что учащиеся учатся и принимают участие в деятельности школы и общества и необходимо учитывать разнообразные их потребности при обучении. Не все дети с ограниченными возможностями имеют одинаковые потребности в обучении, и невозможно определить специальные стратегии обучения для детей с ограниченными возможностями, которые значительно отличаются от общих стратегий обучения. Поскольку не существует каких-либо конкретных правил обучения, учителя в инклюзивной школе используют и адаптируют ориентированную на ученика педагогику для удовлетворения образовательных потребностей учащихся.

Ключевые слова: образование, обучение, инклюзивное образование, равноправие.

INCLUSION IS THE PATH TO EQUALITY: TEACHING EDUCATORS THE PRINCIPLES OF INCLUSIVE EDUCATION

The authors consider inclusive education, which, in their view, is a dynamic process that requires ongoing support and professional development for teachers. Inclusive education does not end with the creation of accommodations within the school. There is no specific set of skills and knowledge that all teachers need to have in order to be able to teach in inclusive classrooms. Inclusive education, according to the authors, requires teachers to understand that students learn and participate in school and community activities and that their diverse needs need to be addressed when teaching. Not all children with disabilities have the same learning needs, and it is impossible to identify special learning strategies for children with disabilities that differ significantly from general learning strategies. Because there are no specific learning rules, teachers in an inclusive school use and adapt learner-centered pedagogy to meet the educational needs of students.

Key words: education, learning, inclusive education, equality

Сведения об авторах:

Каримова Ирина Холовна – доктор педагогических наук, профессор, академик Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, пр. Рудаки, 126. E-mail: gumanizm@mail.ru, тел. (+992) 907725594

Хакимова Джамия – кандидат педагогических наук, специалист Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, пр. Рудаки, 126. E-mail: hakimova-2014@mail.ru, тел. (992) 903448800

Баротова Гульчехра Юсуфджановна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Общая и педагогическая психология» Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, г. Душанбе, пр. Рудаки, 121. Тел: (+992) 918170700, E-mail: gulchehrabarotova@mail.ru

About the authors:

Karimova Irina Kholovna – doctor of Pedagogy, Professor Academician of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue 126, E-mail: gumanizm@mail.ru, тел. (992) 907 72 55 94

Hakimova Jamila - candidate of pedagogical sciences, specialist Academician of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue, 126, E-mail: hakimova-2014@mail.ru, тел. (+992) 903 448800

Barotova Gulchehra Yusufjanovna - candidate of pedagogical sciences, Senior Lecturer, Department of General and Pedagogical Psychology of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, Dushanbe city, Rudaki avenue, 121. Phone: (+992) 918170700, E-mail: gulchehrabarotova@mail.ru

ПЕШГИРӢ ВА ИСЛОҲ НАМУДАНИ ДИСЛАЛИЯ БО ИСТИФОДАИ БОӢӢ, МАШҚҲОӢ ЛОГОПЕДӢ

Маҷидова Б., Табаров Х.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Солҳои охир нуқсонҳои нутқ дар кӯдакон хеле зиёд дида мешавад, ки яке аз инҳо дислалӣя мебошад. Дислалӣя аз қалмаи ҷунонӣ *dis* гирифта шуда бо илова кардани *lalio* – нуқсони нутқиро ифода мекунад, ки ҳангоми вазъияту ҳолати узви шунавоӣ ва иннервацияи дастҳои нутқ зухур меёбад. Он вайроншавии тарзи талаффузи овозҳои забони модариро дар бар гирифта дар шакли тарзи малақаҳои нутқронӣ нақши муҳим дорад. Дислалӣя ё худ нуқсонҳо дар талаффузи овозҳои забони модарӣ ҳангоми нутқронӣ ифода мешаванд дар 1) ғалат, нодуруст, ҳама талаффуз кардани овозҳо; 2) иваз кардани як овоз бо овози дигар ҳангоми нутқронӣ; 3) умуман талаффуз накардани овози алоҳида.

Масъалаи пайдоиш, роҳу усулҳои табобати дислалӣя ҳамчун беморӣ ва нуқсони раванди нутқронӣ таваҷҷуҳи олимони соҳаи тиб И. Франк, Р. Шультесс, Г. Гутсман ва дигарон ва мутахассисони соҳаи логопедия Е. Ф. Рау, Л. В. Малехова ва дигаронро ба худ ҷалб намудааст. Бояд ба ҳисоб гирифт, ки дислалӣя яке аз нуқсонҳои хеле зиёд дучоршавандаи нутқ буда онро гуруҳи муҳаққиқони рус ҳангоми гуруҳбандӣ ё худ таснифоти нуқсонҳои нутқ, ки объекти асосии илми логопедия мебошад, ба нуқсони психологӣ-педагогӣ ё худ педагогӣ ворид намудаанд (Р. Е. Левина,) [2, с.71] Агар таснифоти клиникӣ – педагогӣ дар робитаи анъанавии илми логопедия бо соҳаи тиб таъа намоёнд, таснифоти психологӣ – педагогӣ дар муқаммал инкишоф наёфтани замина барои артикулятсия - талаффуз кардани овозҳо ифода мегардад. М. Е. Хватсев дар китоби дарсии худ «Логопедия», ки ҳамчун дастури таълимӣ барои донишҷӯёни донишқадаҳои омӯзгорӣ ва омӯзгориҳои мактабҳои махсус таъия ва пешкаш намуда буд, дислалӣяро ҳамчун нуқсони сақавӣ (косноязычие – яъне забони сустҳаракат) эътироф ва таъқиқу баррасӣ намуда буд. [5, с.69 - 213]

Дар қисме аз минтақаҳои Тоҷикистон низ дислалияро чун сақавӣ ё кӯдакони гирифтори сақавӣ меҳисобанд. Он метавонад ба нуқсонҳои анатомӣ – физиологӣ дастгоҳи нутқронӣ алоқаманд бошад. Аз нигоҳи психолінгвистикӣ талаффузи ғалат, нодуруст, яъне дислалия ба идроки нодурусти овозҳо, ҳичо, калима, ҷумла ва умуман қабули иттилоот таъсир мерасонад. Бояд қайд кард, ки муҳаққиқон М. Е. Хватсев, А. М. Смирнова, О. В. Правдина, Е. Ф. Рау дислалияро ба шаклҳои функционалӣ ва механикӣ ҷудо намудаанд ва дар таҷрибаи амалӣ шаклҳои омехтаи онро низ дучор шудан мумкин аст. Ҳамаи намуди дислалия дар синни кӯдакӣ, махсусан, 4 – 5 солагӣ пайдо мегардад. Логопед – педагог ба ҳисоб мегирад, ки шунидану ғалат талаффуз кардани овозҳо дар кадом намуд зоҳир меёбад. Иваз намудан ва омехта шудани овозҳо ҳамчун ноқисии фонологӣ эътироф мегардад, ки онро Р. Е. Левина норасоии фонематикӣ ҳисоб мекунад. Дар натиҷаи муайянсозии характери нуқсонҳои фонематикӣ ва ё фонетикӣ роҳи усулҳои мақсадноки таъсиррасонии логопедӣ интихоб ва истифода бурда мешаванд. Вобаста ба теъдод ё худ шумораи талаффузи ғалати овозҳо дислалия ба намуди содда (кӯдак аз 1 то 4 овозро ғалат, нодуруст) ва мураккаб (кӯдак зиёда аз 4 овозро нодуруст) ҷудо карда мешавад.

Сабабҳои ба вучуд омадани дислалияро ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: 1) сабабҳои органикӣ, ки дар натиҷаи ноқисӣ дар дастгоҳи нутқронӣ зуҳур мегардад. Ба монанди нодуруст ҷойгиршавии дандонҳо, номутаносибии забон ва ҷоғи поён, кутӯҳ будани лаби болоӣ, забони аз меъёр калон ва ғайраҳо; 2) омилҳои иҷтимоӣ-биологӣ, ки онҳо ба нодуруст нутқронии калонсолон ва ба он тақлид кардани кӯдак, ба ноқисӣҳои нутқи кӯдак аҳмият надодани волидон, мушқилот дар кори узви шунавоӣ, мавҷудияти бемориҳои руҳӣ ва ғайраҳо вобаста мебошанд. Минбаъд дислалия вобаста ба синнусоли кӯдак ба маҳорати фаҳмидани паҳлӯҳои маъноии калимаю ибораҳо, азхудкунии сохти грамматикӣ забони модарӣ ва дар маҷмӯъ ба инкишофи ақлию зеҳнӣ, иҷтимоишавии ӯ таъсир мерасонад. Инчунин ҳангоми гирифтورشавӣ ба дислалия кори мағзи сар, узвҳои шунавоӣ ҳалалдор гардида соҳи овозҳо паст, баланд, нарм, дағал, сахт, нодуруст шунда мешаванд, ки минбаъд баъди рафтани кӯдак ба мактаб, ҳангоми ёд гирифтани шунидану хондани матн, таълили овозу ҳарф, навиштани онҳо дар давраи саводомӯзӣ ба мушқилиҳо дучор мегардад.

Дислалия метавонад нуқсони модарзодӣ ва натиҷаи осебҳои мағзи сар, узвҳои нутқронӣ, ҷароҳатбардорӣ равонино ҷисмонӣ низ бошад. Аз ин рӯ муоина, ташҳис, муолиҷа, ислоҳ ва бартарафсозии он фаъолияти дастаҷамъии табибон, мураббия ва психологи муассисаи томактабӣ, логопед ва волидонро талаб менамояд. Он аз молишҳои (массажи) табобатӣ, гимнастикаи узвҳои нутқронӣ то шаклҳои махсус ташкилкардашудаи корҳои табобатӣ-ислоҳӣ, ислоҳӣ-педагогӣ, ислоҳӣ-психологӣ, таълимӣ ва тарбиявиро дар бар мегирад.

Методикаи таъсиррасонии логопедӣ бо кӯдакони гирифтори дислалия ба мақсади бартараф намудани нуқсонҳо ва ташаккулдиҳии маҳорату малақаҳои талаффузи дурусти овозҳои нутқ интихоб карда мешавад. Иҷрои ин амал се марҳиларо дар бар мегирад:

Марҳилаи омодагӣ ба кори ислоҳӣ, ки дар ин раванд кӯдак ба таъсиррасонии мақсадноки логопедӣ фаро гирифта мешавад. Дар ин марҳила логопед ба боварино ӣтимоди кӯдак ноил гардида ӯро ба муҳити кори логопедӣ мутобик менамояд, маҳорату малақаҳои шинохтану фарқ кардани овозҳои нутқро меомӯзонад, зиёдтар машқҳои артикулятсиониро барои ташаккулдиҳии ҳаракати лабҳо, забон ташкил намуда намунаи машқҳоро назди оина нишон медиҳад.

Марҳилаи дигари ин ташаккулдиҳии аввалин маҳорату малақаҳои талаффузи дурусти овозҳо дар заминаи истифодабарии маводҳои махсус барои нутқронии дуруст интихобшударо дар бар мегирад. Дар ин марҳила вазифаи муҳимтарин барқарор кардани тарзи дурусти талаффузи овозҳо буда он бо роҳҳои зерин амалӣ гардонидани мешавад: а) аз тарафи кӯдак кушишу хоҳиши бошӯуруна дарёфт намудани тарзи дурусти талаффузи овоз, ки онро логопед пешниҳод менамояд. Ў кушиш менамояд шарҳу эзоҳдиҳии логопедро ба ҳисоб гирифта кори узви артикулятсионии худро такмил диҳад ва ба муваффақият ноил гардад. Махсусан дар талаффузи дурусти овозҳои пасизабонии к, г, х ва овози сенсории р; б) таъсиррасонии беруни-механикӣ логопед бо истифода аз зонд ва шпатель (махсус воситаҳои тиббии тавсияшуда). Масалан, ҳангоми омӯзонидани тарзи дурусти ҳамсадоҳои пешизабонии с ва ҳичо са логопед метавонад зонд ё шпательро зер забони кӯдак гузорад ва овози шавшувдори с шунда шавад, на овози ш ; в) дар якҷоягӣ истифодабарии тақлидкунӣ ва шарҳу эзоҳдиҳии мураббия барои ёдгирӣ талаффузи дурусти овозҳо, ки он имконият медиҳад кӯдак амал карда дар заминаи бахотиргирӣ овозҳоро дуруст, ба таври механикӣ талаффуз намояд, фарқияти онҳоро ҷудо намояд.

Марҳилаи охиринро ташаккулдиҳии маҳорату малақаҳои муошираткунии кӯдак ташкил медиҳад, ки мақсади он дар ҳамаи ҳолат барқарорсозии муошират мебошад. Дар машғулиятҳои таълимӣ логопед на танҳо калимаю ибораҳои умумӣ, инчунин метавонад аз матнҳои ҳаҷман кутӯҳи адабӣ, жанрҳои хурди фолклорӣ, ки дар онҳо овозҳои зарурӣ якҷанд маротиба тақрор шудаанд, истифода мебарад.

Дар бартарафсозии нуқсонҳо дар талаффузи овозҳо, барқарорсозии тарзи дурусти талаффузи ҳамсадоҳои шавшувдори пешизабонӣ раванди мураккаб, дуру дароз буда дар ин раванд истифодабарии бозиҳо, машқҳои аҳмияти калон доранд, ки онҳо ба фаъолияти узвҳои биноӣ, шунавоӣ, ламскунӣ, ҳаракати дасту панҷаҳо, машқҳои мушакҳои чеҳра ва ғайраҳо таъсир мерасонанд. Намудҳои гуногуни машқҳои

артикулятсиониро барои такмил додани ҳаракати лабҳо ва забон дар марҳилаи аввали корҳои ислоҳии логопедӣ интиҳоб ва истифода бурдан мумкин аст. Ҳангоми интиҳоб намудани машқҳои артикулятсионӣ барои талаффузи дурусти ҳайати садонокҳо ва ҳамсадоҳои забони адабии тоҷикӣ дар заминаи ҳичосозӣ, тавлид ва акустикӣ гурӯҳбандӣ карда мешаванд. Садонокҳои забони тоҷикӣ мисли фонемаҳои ҳар забони дигар бояд вобаста ба хусусиятҳои сегонааш аз се ҷиҳат гурӯҳбандӣ ва тавсиф карда мешаванд: тавлидӣ, акустикӣ ва функционалӣ [6, с.63]. Ҳангоми муоина, таҳлил ва интиҳобу истифодабарии машқҳои артикулятсионӣ барои ислоҳу бартарафсозии дислалия дар кӯдакон аз онҳо талаб карда мешавад, ки лабҳо ба тарафҳо кашиш дода шаванд ва дандонҳо каме намоён гарданд (ҳангоми талаффузи овозҳои (и, э), даҳон нимкушод гардида лабҳо вазъи оромро гиранд (а), лабҳо гирдашакл шуда овозхоро (у, ў, о) талаффуз намоянд.

Ҳангоми машқҳои артикулятсионӣ лабҳо ба атроф кашиш дода мешаванд (и, э), ва дандонҳо каме намоён мегарданд, даҳон нимкушод шуда лабҳо вазъи оромро мегиранд (а – а), ҳангоми шакли доира гирифтани (о – у), талаффузи дурусти овозҳои садонок таъмин мегардад. Сипас оромона паси ҳамдигар якҷанд маротиба аввал бо суръати паст ва сипас тез паи ҳам талаффуз кардани садонокҳо машқ карда мешавад: а, о, у, ў, э, и.

Машқҳо барои такмилдиҳии маҳорату малакаҳои тарзи дурусти талаффузи ҳамсадоҳо аввал дар шакли талаффузи овоз дар алоҳидагӣ ва сипас дар таркиби ҳичо ва калима машқ дода мешавад. Инчунин машқҳои талаффузи дурусти овозҳо – ҳамсадоҳои забонӣ – д, т, з, с, л, ж, ш, ҷ, р, й, к, г, ҳамсадоҳои лабии б, п, м, в, ф, ҳамсадоҳои забончагӣ – ғ, х, қ, ҳамсадоҳои ҳалқӣ – ъ ва ғайраҳоро чунин ташкил кардан мумкин аст. Мувофиқи нишондоди Т. Н. Хаскашов «ҳамкории узвҳои ғайрифавол дар тавлиди ҳамсадоҳо» иштирок менамоянд. Тибқи андешаи ин муҳаққиқ овозҳои садонок вобаста ба тобишҳои асосӣ тавсифкарда шуда онҳо ба садонокҳои қатори пеш (и), қатори омехта (а, ў, э) ва қатори қафо (у, о), ҷудо карда мешаванд. Гурӯҳбандии ҳамсадоҳо ба қатори узвҳои фавол асос ёфта (лаби поён, пеши забон, байни забон, паси забон, забонча, ҳалқ), дар тавлид шудани онҳо иштироки узвҳои ғайрифавол (лаби боло, дандонҳои боло, милқҳои дандонҳои боло, пеши қоми саҳт, байни қоми саҳт, паси қоми саҳт, беҳи забон, ҳалқ) ҳатмӣ мебошад. [6;66-77] Осебёбӣ ва ё номукамал инкишофёбӣ, ғайрифавол будани яке аз узвҳои метавонанд сабаби зуҳуроти дислалия гардад. Бояд қайд кард, ки ҳангоми таҳия намудани китоби дарсии «Алифбо» барои синфҳои 1, ки саводмузии хонандагон тибқи талаботҳои он роҳандозӣ карда мешавад, хусусиятҳои овозӣ (фонетикӣ), калимасозӣ (морфологӣ) ва ҷумласозии (синтаксисии) забонӣ модарӣ дар ҳамаи ҳалқу миллатҳо ба ҳисоб гирифта мешаванд. Вобаста ба неру ва тавонмандии кӯдак аз тезгӯяҳо, қофиябозӣ, шеърҳо, чистонёбиҳоро, ки дар таркиби худ овозҳои алоҳидаи зарурӣ якҷанд маротиба тақрор меёбанд, истифода бурдан мумкин аст.

Иҷрои машқҳо барои такмил додани ҳаракати забон иҷро карда мешаванд дар самти: забонро ба лаби поён ва боло таъя дода аз даҳон берун кардан; нути забонро ба қоми боло, дандонҳои поёну боло ҷаспидан; забонро бо даҳони пушида ба тарафҳо ба ҳаракат овардан; лабҳоро ба дарун кашида нути забонро ба қоми боло, паси дандонҳо давр занондан ва ғайраҳо. Барои ҳаракатдиҳии забон бозии «Мо мураббо ҳурдем ва лабонамонро бо забон аз он тоза мекунем»-ро ташкил кардан барои кӯдакон хеле шавқовар аст.

Минбаъд ҳангоми барои барқарорсозӣ, яъне омӯзонидани талаффузи дурусти овозҳои р – л, д – т, с – з, ҷ – ш, ва ғайраҳо азхудкунии машқҳо барои ҳаракати забон нақши муҳим дорад. Дар бозӣ ва ҳангоми бозикунӣ кӯдак бо ҳамсолону калонсолон ба муоширату мукалама дохил гардида маҳорату малакаҳои нутқрониро аз худ мекунад. Бозиҳои кӯдаконро дар ислоҳ ва бартарафсозии дислалия низ истифода бурдан мумкин аст. Масалан, логопед чунин вазъиятро тасвир намуда ба кӯдакон меғӯяд: «**Мо дар боғ гаштугузор мекунем**». Оруҳо аз болои сарамон парида мегузаранд. ... з з з з з. Шамол вазида садои бо ҳам бархурдани баргу шохҳои онро мешунавем: ... ш ш ш ш... Суръати вазидани шамол тез шуд. ... шшшшш. Ҳамин вақт овози тарактор аз дур шунида шуд: трррр... ва ғайраҳо. Логопед бо ин роҳ метавонад на танҳо маҳорату малакаи талаффузи дурусти овозҳоро такмил медиҳад, инчунин дар онҳо маҳорати шунидану фарқ кардани садою овозҳоро тарбия менамояд. Роҳи ба хотир овардану ба ҳам монанди муқоиса кардани садою овозҳо, ҳодисаю воқеаҳои атроф ба рушди ақлию зеҳнии кӯдак мадад мерасонад.

Усули ташкилу гузаронидани бозӣ – машқҳо «Кушода ва пӯшидани дарҳо», ки логопед ба кӯдакон пешниҳод менамояд, чунин шуда метавонад: Ҷоғи поёнро паст карда даҳонро кушоед ва пӯшед: ин амалро якҷанд маротиба, аввал оҳиста – оҳиста, баъд тез – тез иҷро намоед. Бо гузаштани даст зерӣ манаҳ ба кушода пушидани дарҳо ҳалал расонед!

Дар навбати дигар ин бозӣ - машқро бо номи «Дарҳои яқрав» ташкил намуда тарзи иҷрои амалро ба таври зайл талаб кардан мумкин аст: а) ҷоғи поёнро на камтар аз 10 маротиба аз як тараф ба паҳлу ҷарх мезанем; б) ҷоғи поёнро ба пеш ҳаракат дода ва бо ҳисоби як, ду ба ҷои худ бармегардонем; в) дандонҳои болои пеш ба лоби поён, баръакс, дандонҳои поёнро бо лабҳои болоӣ зич менамоем. Ивазкунии мутақобилаи ҳаракатҳоро иҷро намудан ба кӯдакон барои онҳо ҳаловатбахш аст.

Давомнокии машқҳо, бозӣ – машқҳо барои омӯзонидани талаффузи дурусти овозҳо дар аввал набояд аз 5 дақиқа зиёд бошад. Тадричан давомнокиро то 20 дақиқа зиёд намуда дар як рӯз то 2 – 3 маротиба онҳоро тақрор намудан дуруст аст.

Банақшагирӣ ва амалӣ гардонидани машғулиятҳои фардӣ ва гурӯҳӣ ба кӯдакони гирифтори дислалии бо истифодабарии машқҳо, бозӣ – машқҳои таълимӣ аз тарафи логопед, мураббияи муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ, волидон раванди мураккаб ва дуру дароз буда аз онҳо муносибати фардӣ ба ҳар як кӯдакро вобаста ба сифатҳои шахсӣ-психологӣ, нуқсонҳо дар талаффузи овозҳои забони модарӣ, имкониятҳои ёдгирӣ онҳо ва ғайраҳо талаб мекунад. Саривақт ва самаранок ташкил кардани чорабиниҳои логопедӣ имконият медиҳад дар кӯдак маҳдудияти нутқонӣ, маҳорати фаҳмои мукамал баён кардани фикр ташаккул ёбад ва муваффақияту пешравиро дар таҳсилу тадриси мактабӣ таъмин намояд.

АДАБИЁТ

1. Иматова Л. Хусусиятҳои педагогӣ-психологӣи кудакони дорои нуқсони нутқӣ. Маводи Конференсияи III байналмилалӣ: «Таҳсилоти фарогир: мушкилот ва ҳадафҳои роҳҳои ҳалли он» Душанбе????
2. Логопедия: Учебник для студентов факультета дефектологии. Под ред. Л. С. Волковой. Москва. 2004 – 704с.
3. Қувватов С. Роҳҳои тақмили корҳои ислоҳнамоӣ ба кӯдакони нуқсони нутқдошта дар раванди таълим. Маводи Конференсияи IV байналмилалӣ «Таҳсилоти фарогир: мушкилот ва ҳадафҳои роҳҳои ҳалли он» 21 – 22 декабри соли 2018. Душанбе, с. 146 – 149
4. Мачидова Б., Обидова М., Дадобоева М., Асосҳои логопедия. Душанбе. 2020 – 186с.
5. Рау Ф. Ф. Приемы исправления недостатков произношения фонем // Основы теории и практики логопедии. Москва. 1968.
6. Хватцев М.Е. Логопедия. Москва. 1959 – 476с
7. Хаскашов Т. Фонетикаи забони адабии тоҷик. Душанбе, 1989 – 200с
8. Фомичева М. Ф. Воспитание у детей правильно произношения. Москва, 1980 – 240с

ПРИМЕНЕНИЕ ИГРЫ, ЛОГОПЕДИЧЕСКИЕ УПРАЖНЕНИЙ В ПРОФИЛАКТИКЕ И КОРРЕКЦИИ ДИСЛАЛИИ

В настоящей статье приводятся общие сведения наиболее распространенных нарушений речи детей дошкольного возраста дислалии. Подчеркивается, что в дислалии нарушается произношение звуков, которые оказывают отрицательное влияние в процессе обучения в начальной школе.

Организация и проведение занятий с детьми с дислалией проводится в игре в трех этапах и логопед – педагог с учетом индивидуальности и психовозрастные детей применяет упражнения, игры, специальные логопедические упражнения способствующие профилактики, коррекции и постановки звуков.

Ключевые слова: дислалия, игры, упражнений, коррекционная работа, профилактика, речь, звуки, слоги, слова, произношение, логопед, губы, язык, дефект, орган слуха, фонетический, фонематический, искажение, замена.

APPLICATION OF THE GAME, SPEECH THERAPY EXERCISES IN THE PREVENTION AND CORRECTION OF DYSLALIA

To this extent, general information is given on the most widespread speech disorders in preschool children, dyslalia. It is emphasized that in dyslalia, the presentiment of sounds is disturbed, which has a negative impact on the learning process in primary school.

The organization and conduct of classes with children with dyslalia is carried out in the game stages and the speech therapist - the teacher, taking into account the individuality and psycho-aging of children, uses exercises, games, special speech therapy exercises that contribute to the prevention, correction and sound production.

Key words: dyslalia, games, exercises, porrexion work, prevention, speech, sounds, syllables, words, pronunciation, speech therapist, lips, tongue, defect, organ of hearing, phonetic, phonemic, distortion, replacement.

Сведения об авторах:

Маджидова Бибихафиза - доктор педагогических наук, профессор кафедры специальной педагогики и инклюзивного образования Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Тел.: (+992) 985831902, E-mail: Bibihafiza@mail.ru

Табаров Хусейнжон Саидович - магистр второго курса по специальности логопедия, факультета психологии и инклюзивного образования Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел.: (+992) 919900222, 937900222 E-mail: Tabarovhusejnzon@gmail.com

About the authors:

Majidova Bibihafiza - Doctor-pedagogical Sciences, Professor of the Department of Special Pedagogy and Inclusive Education of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel.: (+992) 985831902 938058877 E-mail Bibihafiza@mail.ru.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ КАК МЕХАНИЗМ РАЗВИВАЮЩЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ, НАПРАВЛЕННЫЙ НА АНАЛИЗ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Шаринова Д.Я.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

В современных условиях развития Таджикистана ещё продолжает остро стоять важный вопрос о социальной потребности в организации целенаправленной работы по профессиональной подготовке и уровню культуры личности студентов, как будущих профессиональных кадров.

Соответственно, в высших учебных заведениях развивающие методы обучения стоят на первых ступенях во всём учебно-познавательном-воспитательном процессе, где положительный результат/обучения зависит не только от правильного определения целей и содержания всего процесса.

В современные дидактики ещё пока важным остаётся вопрос кардинального решения - каким способом достичь поставленных целей и добиться успеха учащихся в обучении. Всем педагогам давно известно, что от правильного выбранного метода обучения зависит весь процесс обучения и его эффективность.

Особенно остро данная проблема стоит перед молодыми преподавателями, так как они не знают и находятся в глубоком раздумывании, как развивать у учащихся творческие и познавательные способности и какие избрать пути эффективного обучения, чтобы обеспечить прочные и глубокие знания учащимся, каким методам обучения можно обучиться самому и учащихся и многое другое. Когда мы пытаемся рассуждать о методе обучения и воспитания вообще, то имеем в виду какой путь можно выбрать к достижению поставленной какой-либо цели.

При выборе и определении метода обучения важно учитывать два основных фактора:

- сущность процесса обучения;
- многоаспектность его цели.

Пример тому является тот факт, когда в учебниках по педагогике различных авторов встречаются довольно разнообразные формулировки понятия «метод обучения».

Например, известный советский и российский учёный И.Я.Лернер определил метод обучения таким образом: *«Метод обучения, есть система последовательных действий педагога, организующих познавательную и практическую деятельность ученика, устойчиво ведущих к усвоению им содержания образования, то есть достижения цели».*

Известный советский педагог И.Ф.Харламов дал методу обучения такую формулировку, как: *«Метод обучения - это способ работы педагога и организации учебно-познавательной деятельности учащихся по решению различных дидактических задач, направленных на овладение изучаемым материалом».*

Известный советский и российский учёный Н.И.Болдырев говорил: *«Метод обучения - это способы учителя и учащихся, при помощи которых достигается усвоение учащимися знаний, умений и навыков, формируется их мировоззрение, развиваются способности».*

При сравнении этих формулировок видно, что они отражают сущность процесса обучения и его двусторонний характер, то есть наличие деятельности педагога и учащихся, а также результат процесса обучения, который выражает развивающую, обучающую и воспитывающую функции, и поэтому метод обучения можно ещё и определить, как: *«Систему последовательных действий педагога, организующего познавательную и практическую деятельность учащегося, которые устойчиво ведут к усвоению содержания образования».*

На наш взгляд, суть самого метода обучения, данное определение больше всего отражает, соответствующие структурные основные компоненты, таких, как:

- преподавание, обучение и учение;
- содержание самого учебного процесса;
- воспитание и развитие.

Согласно Закону «Об образовании» содержание образования должно быть ориентировано на обеспечение самоопределения личности, создание условий для её самореализации.

Основной компонент государственного стандарта общего образования определяет его направленность на личностное развитие учащихся к которым относятся:

- приобретение опыта разнообразной деятельности;
- опыта познания и самопознания;
- подготовки обучающихся к сознательному и ответственному выбору жизненного и профессионального пути.

Особенное внимание уделяется тому, что учащиеся должны:

- самостоятельно научиться ставить цели и определять достижение их пути;
- регулировать свою деятельность и уметь её самостоятельно оценивать;
- организовывать свою самостоятельную познавательную деятельность и мотивированно подходить от постановки цели до получения оценки результата;
- самостоятельно выбирать для сравнения критерии оценки, классификации и сопоставления объектов.

Основные ориентиры современного образования уточняет новое поколение стандартов: от предметноцентричной модели образования - к модели вариативного личностноцентричного образования.

Компетенция становится основным результатом обучения, то есть освоение обобщённых способов действий. И достижения новых уровней развития личности учащихся, то есть **компетентность**.

Постоянной практикой современного общего и высшего образования должны стать:

- изменение содержания и форм образования;
- переход к развитию мышления от накопленной информации;
- умение выстраивать самостоятельно своё образование.

Великий классик педагогики К.Д.Ушинский писал о необходимости формирования самостоятельности учащихся в процессе обучения: *«Следует передавать учащимся не только те или иные познания, но и развивать в них желание и способность самостоятельно, без педагога, приобретать новые познания... дать учащимся средство извлечь полезные знания не только из событий, из истории собственной души. Обладая такой умственной силой... человек будет учиться всю жизнь, что, конечно, и составляет одну из главнейших задач общего обучения».*

Главный смысл подобных определений можно сводится к понятиям, направленным на самостоятельное получение знаний - самообразование. Мы говорим о рефлексии педагога и учащихся, о феномене «мышления в мышлении», то есть о над собственной мыслительной деятельностью.

Механизм педагогической рефлексии лежит в основе такой способности, которая направляет на критический анализ содержания и методов деятельности мышление учащегося, на раскрытие специфики духовного мира учащихся и внутреннего строения.

Выделяя особенности педагогической рефлексии в системе «ученик-учитель», «учитель-ученик», «ученик-ученик» видно, что строение рефлексии многоуровневое по отношению:

- к взаимодействию этих компонентов в образовательном процессе;
- к формированию предметных и метапредметных умений;
- к содержанию образования.

Выйти из полной поглощённости непосредственной деятельностью рефлексия позволяет личности учащихся, как бы сделать её предметом анализа, осознанного регулирования и контроля, подняться над ней.

Отображение системы «ученик-учитель», «учитель-ученик» и «ученик-ученик» - это **педагогическая рефлексия**.

В компетенции педагога рефлексия проявляется в педагогическом процессе, то есть в его умениях:

- понять и встать на позицию учащегося;
- вести рассуждения учащегося с его точки зрения;
- позволяет педагогу оценивать свои действия и мысли учащемуся;
- планировать свою деятельность;
- выбирать учения или преподавания, стратегию обучения;
- оценивать результаты учащихся и своей деятельности.

В самообразование проявляется способность к рефлексии - ты сам себе ученик и педагог.

Метакогнитивные умения - управление и конструирование оценки реальной деятельности, с помощью которых происходит осмысление рефлексивных умений.

Можно перечислить ещё множество современных развивающих методов, которые так или иначе опираются на рефлексию в различных вариативных способах в педагогической науке, которые предусматривают сформированность следующих рациональных способностей:

- умение собирать информацию, т.е. анализ качества данной информации и «активное чтение»;
- рассмотрение не отдельных моментов, а в целом учебные задачи и проблемы;

- выявление проблемы, выяснение её причины и последствий, её чёткое определение, построение логических выводов;
- выработка по изучаемой проблеме собственной позиции;
- умение найти альтернативы;
- умение изменить в зависимости от очевидного своего мнения, найдя противоречия.

Итак, методы обучения включают в себя деятельность педагога и учащихся, которая протекает в тесном единстве и взаимосвязи, в связи с тем, что преподавание не может осуществляться без учения, а учение не обходится без преподавания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Шарипова Д.Я. Психолого-педагогическая проблема становления и развития профессионального мышления современного учителя. Конференция в Кулябе сентябрь 2018.
2. Шарипова Д.Я. Психолого-педагогические основы развития мышления учащихся при чтении. - Тула, Толстовские чтения - 2011.
3. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. М., 2009.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ КАК МЕХАНИЗМ РАЗВИВАЮЩЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ, НАПРАВЛЕННЫЙ НА АНАЛИЗ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье раскрывается понятие метода обучения и использование его с позиции современного подхода. Располагая арсеналом методов обучения, преподаватель использует различные средства обучения, под которыми подразумевается всё то, что является источником учебной информации. Это может быть слово преподавателя, учебное и лабораторное оборудование для учащихся, наглядные пособия, кино, звукозаписи, книга, готовые тексты преподавателя, учебное пособие, дидактические материалы и т.п.

Современная дидактика в настоящее время представляет классификацию методов обучения, в основе которого лежит характер познавательно-активной деятельности учащихся, которая должна проявляться самостоятельным поиском информации и рефлексией по системе «учитель-ученик», «ученик-учитель» и «ученик-ученик», и направлен на усвоение опыта творческой деятельности.

Такой познавательный метод представляет собой частично-поисковый и исследовательский метод, который развивает эмоционально-ценностное отношение к действительности, где преподаватель предъявляет проблему для самостоятельного поиска и его решения.

Ключевые слова: педагогическая рефлексия, педагогическое мышление, учащихся, содержания учебной деятельности.

PEDAGOGICAL REFLEXION AS A MECHANISM OF DEVELOPING PEDAGOGICAL THINKING OF STUDENTS, AIMED AT THE ANALYSIS OF THE CONTENT OF LEARNING ACTIVITY

The article reveals the concept of a teaching method and its use from the standpoint of a modern approach. Having an arsenal of teaching methods, the teacher uses various teaching aids, which means everything that is a source of educational information. This can be the teacher's word, educational and laboratory equipment for students, visual aids, films, sound recordings, a book, ready-made teacher's texts, a textbook, didactic materials, etc.

Modern didactics currently presents a classification of teaching methods, which is based on the nature of the cognitively active activity of students, which should be manifested by an independent search for information and reflection on the system "teacher-student", "student-teacher" and "student-student", and aimed at assimilating the experience of creative activity.

Such a cognitive method is a partial search and research method that develops an emotional-value attitude towards reality, where the teacher presents a problem for an independent search and its solution.

Key words: pedagogical reflection, pedagogical thinking, students, the content of educational activities.

Сведения об авторе:

Шарипова Д.Я. – д.п.н. профессор кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни. Тел: (+992)905507778

About the author:

Sharipova D.Y. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Chair of General Pedagogy, Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Ayni. Phone: (+992)905507778

ИМКОНИЯТИ ХУДТАРБИЯКУНӢ ДАР КӢДАКОНӢ ГИРИФТОРИ ЛАКНАТЗАБОНӢ

Мачидова Б., Гурезов Б.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Худтарбиякунии кӯдакони гирифтори лакнатзабонӣ аз маҳорату малакаҳои мутобиқшавии онҳо ба муҳити нави иҷтимоӣ бармеояд. Аз кӯдаки синни томактабӣ баъди ворид шудан ба муҳити таҳсилоти мактаби ибтидоӣ барқарор намудани муносибат ва муоширати махсус бо ҳамсолону омӯзгорон талаб карда мешавад. Чунки дар муҳити оила ҳама вақт нисбати ӯ муносибати хайрхоҳонаи таълимӣ карда шуда пайвандон кӯшиш менамоянд, ки эҳтиёткору ботаҳаммул бошанд.

Вале дар рӯзҳои аввали таълиму тадрис чунин кӯдак ба мушкилот дар мутобиқшавӣ ба муҳити иҷтимоиро аз сар мегузаронад. Пушида нест, ки ҳамаи шарикдастону омӯзгорон ба қабули кӯдакони лакнатзабон омода ҳастанд. Бо баробари ташкилу баргузори корҳои махсуси ислоҳӣ-логопедӣ аз мутахассисон: табибон, логопед ва махсусан, волидон таъсиррасонии махсуси психологӣ-педагогӣ ба шахсияти кӯдаки лакнатзабон талаб карда мешавад, ҳатто ӯ дар худ хоҳиш, маҳорату малакаҳои худтарбиякуниро пайдо ва тақмил диҳад.

Татқиқотҳои олимон нишон медиҳад, раванди худтарбиякунии ба таъсири омилҳои дохилӣ (маромнокӣ тартибдиҳии дарк намудани зарарияти дигаргунсозӣ ва олами иҷтимоӣ зери таъсири тарбия, таълим, мувофиқат кардан бо талаботҳои иҷтимоӣ) алоқаманд буда имконият медиҳад шахс мустақилияти худро бидуни ҳодисаю одамони ғирду атроф таъмин намояд. Он дар навбати худ метавонад омилҳои муҳити рушди шахсият гардад. [1, с.143]

Раванди худтарбиякунии ва қувваҳои пешбарандаи он ба хусусиятҳои синусолии одам вобаста буда, аввалин нишона, аломатҳои он дар мутобиқшавии кӯдак ба иҷроии талаботҳои олами беруна, махсусан, талаботҳои калонсолони муҳити атроф, худислоҳкунии рафтору амалҳои шахси зарур меёбад. Лекин кӯдаки хурдсол ҳоло бошӯуруна дарк карда наметавонад, ки сифатҳои шахсияти худро майл ва тартиб додан дорад. Ӯ фақат амалу рафторҳои худро, ки калонсолон “хуб” ва “бад” қабул ва баҳодихӣ менамоянд дарк менамояд. Минбаъд қобили қабул ва ё сазовори дастгирии атрофиён нагардидани амалу рафтор, гуфтору кирдори худро муайян намуда кӯшиш менамояд ба доираи васеи муносибатҳои иҷтимоӣ ворид гардад, ки дар чунин раванд нутқи дуруст фаҳмою равонӣ ӯ нақши муҳим мебозад. Кӯшиш менамояд кӯдаки “хуб, нағз, ғапдаро, намунавӣ, беҳтарин” бошад, худро тарбия диҳад, ки чунин хоҳишу маҳорати ӯро нишонаҳои аввали худтарбиякунии номидан ҷоиш аст. [2, с.704]

Кӯдак дар раванди ислоҳномаии рафтору амалҳои шахсии худ робитаи байни онҳоро бо сифатҳои шахсияти одам бақарор намуда доир ба худ ҳамчун шахсият тасаввуротҳои аввалинро пайдо мекунад. Ҳангоми тавсифи сифати шахсии худ (ростгӯӣ, покқивҷдонӣ, ғапдароӣ, ҳасурӣ, тавономанд ва ё баръакси он) кӯшиш менамояд ба онҳо ҳамчун натиҷаи рафтору амалӣ шахсӣ баҳо диҳад, сифатҳои шахсияти худ ва дигаронӣ эътироф намояд.

Бояд қайд кард, ки фақат дар айёми наврасӣ (аз 11-12 то 13-14 солагӣ) кӯдак метавонад алоқамандии сифати шахсии худро ба кулли рафтору амалҳои шахсияти атрофиён дарк намуда, онҳоро ба муваффақияту ноқомииҳои хеш алоқаманд мекунад ва ба худтарбиякунии муносибати ҷиддӣ менамояд. Мувофиқи нишондоди олимони В. А. Крутеский, Н.С. Лукина, Н. Д. Левитова ва дигарон амалу рафторҳои наврасон бештар ба намоиш додани мустақилнокӣ ва худтасдиқкунии равона карда мешавад.

Лакнатзабонӣ, ё худ забонгирӣ яке аз намудҳои паҳншудатарини нуқсон дар фаъолияти нутқонии инсон буда таваҷҷуҳи мутафаккиру олимони соҳаи тиб (психотерапевтиҳо, психиатрҳо, отоларингологҳо), психология, логопедия, педагогикаро ба худ ҷалб намудааст, ки ин бесабаб нест. Он бо мураккаб будани нишонаҳо ва зухуроти худ аз дигар нуқсонҳои раванди нутқонӣ фарқ мекунад.

Лакнатзабонӣ, ки он нутқи сакавӣ, вайроншавии суръат ва низоми нутқонӣ низ ҳисоб карда мешавад, одатан дар давраи бо суръати инкишофи нутқ, азхудкунии лафзи модарӣ то 2-6-солагӣ шакл мегирад. Мутахассисон сабабҳои пайдошавӣ, зухурот ва шаклгирии лакнатзабониро таҷқиқу таҳлил намуда роҳу усулҳои гуногуни пешгирӣ ва табобатӣ воситаҳои таъсиррасонии ортопедӣ, ки дар табобати забонгирӣ воситаи ёрирасон ба ҳисоб меравад: маҷмӯи ҷорабиниҳои табобати-педагогӣ; машқҳои дидактикӣ, таъсиррасонии психологӣ табобатӣ, ки кулли онҳо ифодагари муносибати комплексиро нисбати мушкилоти кӯдакон, наврасон нишон медиҳанд. [4, с.304]

Кӯдакону наврасони гирифтори лакнатзабонӣ одатан зиёд азоби руҳӣ мекашанд, одамгурез, канораҷӯӣ, тундмичоз мегарданд, барои сухангӯӣ дар назди ҳамсолону калонсолон, суръат намекунанд, аз шахсони ношинос шарм медоранд, дар вақти нутқонӣ ба ҳаяҷон омада сурх шуда арақ мекунанд. Табиист, ки ҳаногми ба ҳаяҷон омадан лакнати забон афзун гардида ҳаракатҳои ғайрихаттиёрӣ, мушакҳои рӯй, гардан дасту панҷаҳо ба вучуд меояд ва кӯдак худро бениҳоят камарзиш, нотавону осебпазир ҳисобида кӯшиш мекунад бо ин ё он баҳонаҳои ночиз аз муоширату муносибатҳои байниҳамдигарӣ дурӣ ҷӯяд. Маҳрумият аз муошират метавонад сабаби шаклгирии сифатҳои шахсӣ-иродавии номатлуб, ба монанди якравӣ,

инчиқӣ, рафтори ғайримаъмул (тез оташин шудан, худро идора карда нагавонистан, қаҳр кардану даст задан ба амалҳои қасдгирӣ ва ғайраҳо) гардад.

Бинобарин муҳимтарин чамбаҳои қор бо кӯдакони лакнатзабон ин тарбия ва таъсиррасонии мақсадноки мураббия, логопед ва волидон барои тағирдиҳии фикру андеша ва амалҳои шахсияти кӯдак мебошад [3, с.476].

Дар илми психология ва педагогикаи муосир воситаҳои асосии худтарбиякунӣ арзёбӣ гардидааст. Ба монанди худбаҳодиҳӣ, худтарбиякунӣ, худшиносӣ, худромкунӣ ва ғайраҳо, ки онҳо бо яқоя намудани ҷонишини худ, исми тарбия, феъли қардан (қардан дар шакли масдар) ва бандиҳои изофии исмозӣ ӣ мавриди истифодабарӣ қарор гирифтаанд, ки худбаҳодиҳӣ ба тарбияи худмуайянкунӣ кӯдак ворид гардида шаклгирии он аз синни 5-7 солагӣ оғоз гардида ба баҳодиҳии дӯрусти калонсолон ба нерӯу тавоноии ӯ алоқаманд аст.

Дар кӯдакони синни калони томақтабӣ аввалин ҳисси худшиносӣ ба вучуд меояд, ки он дар талабот ба фаҳмидани худ чун шахс, пайдо шудани шавқу ҳавас ба ҳолати ботинӣ ба сифатҳои шахси худ, баҳо додан ба талаботҳои худ зоҳир мегардад. Он минбаъд ба қобилияти фавқулода ва меҳвари инсон мубаддал гардида имконият медиҳад худро аз олами ихотақарда ҷудо намояд, худро фаҳмад ва мавқеи шахсиятшро муайян созад. Ин қобилият дар раванди муносибатҳои байни шахс бо одамони атроф ташаккул меёбад ва маҳз дар доираи муносибату муошират зухур мегардад. Худбаҳодиҳӣ яке аз ҷузъҳои тартибии худшиносӣ буда дар худтарбиякунӣ нақши муҳим дорад.

Дар ҷараёни қорҳои логопедӣ-ислоҳӣ қорҳои таълимӣ-ислоҳӣ, тарбиявӣ худтарбиякунӣ ва азнавтарабиякунӣ дар маҷмӯъ роҳандозӣ қарда мешаванд. Раванди қорҳои ислоҳӣ-логопедӣ дар навбати аввал ёддиҳӣ, омӯзонидани нутқи равон, фаҳмо, дастрасро мақсади худ қарор медиҳад, ки он баргараф намудани як қатор стереотипҳои (одатҳои) маъмулии манфии дар мағзи сар, одату рафторҳои шахсии шаклгирифта ро талаб мекунад. Ҷӣ тавре, ки таққиқотҳои И.П. Павлов нишон медиҳад стереотипҳои доимӣ, ки дар мағзи сар пайдо мегарданд хеле устувор ва консервативӣ буда иваз намудани онҳо бо одатҳои наву доимӣ мушкӣлоти муайянро ба миён меоранд, ки мо онро дар ҷараёни қорҳои ислоҳӣ-логопедӣ дар кӯдакони лакнатзабон низ дучор мегардем. [5, с.575]

Худтарбиякунӣ кӯдаки гирифтори лакнатзабонӣ ба ташкили ҷорабиниҳои самарабахши ислоҳӣ-логопедӣ, майлу рағбат ва имконияти тавоноии ӯ низ алоқаманд аст. Г. Д. Неткаев., Ю. А. Флосенская лакнатзабониро ҳамчун натиҷаи зиддиятҳои хусусияти психологӣ дошта эътироф намуда, пайдоиши онро ба давраи кӯдакӣ вобаста медонанд. Логопедияи шинохтаи ҷаҳонӣ М. Е. Хватсев лакнатзабониро як шакли бемориҳои неврологӣ баррасӣ намудааст. Муҳаққиқони тоҷик Раҳмонов З. П. ва Раҳмонова Д. З. тасдиқ менамоянд, ки вайроншавии суръати нутқ ба лакнатзабонӣ оварда мерасонад, ҷунки суръати нутқонӣ ба руҳия ва ҳолати эмотсионалии кӯдакон вобастагӣ дорад.

Тавсифи лакнатзабонӣ ё худ забонгирӣ дар адабиётҳои психологӣ, педагогӣ-логопедӣ гуногун буда он вайроншавӣ, ба вучуд омадани ноқисҳо дар суръату оҳанги нутқ ифода ёфта дар натиҷаи кашшхурии ғайриихтиёрии мушакҳои дастҳои нутқ зухур меёбад. Ба ҷунин ноқисӣ қариб 1%-и аҳолии сайёраи замин гирифтӣ буда пайдошавӣ ва шаклгирии он бо омилҳои зерин алоқаманд аст:

- бемориҳои асабу психикии волидон;
- гирифтӣ кӯдак ба бемориҳои асабу психикӣ;
- осеби органикии мағзи сар (ҷароҳатбардорӣ мағзи сар ҳангоми таввалуд, баъди ба дунё омадани кӯдак);

- заифии ҷисми бадан, ки бештар баъди бемориҳои вазнин ва мунзӣм ба вучуд меояд;
- бо суръати тез инкишофёбии нутқи, ки бо айёми то 5-6 солагӣ ҳос аст;
- номукамал инкишофёбии муҳарикҳои ҳаракатӣ (малақаҳои ҳаракатӣ);
- норасоии эҳсосоти (эмотсияҳои) муносибат ва қонё нағардонидани талаботҳои эмотсионалии кӯдакон аз тарафи калонсолон.

Мутахасисон дар асоси таҳлилу баррасии таҷрибаи қорӣ сабабҳои пайдоиш ва зухуроти лакнатзабониро инҷунин ба тақлид қардани кӯдак ба нутқи пайвандони лакнатзабон, тарс, шарм, нобоварӣ ба нерӯу тавоноии худ, ноустувории ҳолати руҳӣ, гирифтӣ ба бемориҳои сироятӣ, зуроварарии ниҳонии атрофиён (таънаю маломаткунӣ, баҳудаю беҳуда эродгирӣ, паст задани шахсияти кӯдак ва ба хоҳишу дархости ӯ бе эътино намудан), бо яқчанд забон гуфтугу намудани кӯдаку атрофиён ва дағалмуомилагии байни ҳамдигарӣ, боздорӣ рушди равонӣ ва ғайраҳо алоқаманд медонанд.

Дар илми муосири логопедия қариб бист намуди пайдошавии функционалӣ, органикӣ ва асабу психикии пайдоиши вайроншавӣ дар ҷабҳои нафаскаши ҳангоми нутқонӣ овозбарорӣ ва талаффузи овозҳо ба қайд гирифта шудаанд. Вобаста ба зухуроти лакнатзабонӣ ба се шакл ҷудо қарда шудааст:

- лакнатзабонии дараҷаи сабук, ки кӯдак ҳангоми нутқонӣ дар оғози истифодаи калимаю ибораҳо ва дар ҳолатҳои гуногун ба душвории талаффуз дучор мегарданд;

- лакнатзабонии дараҷаи миёна, ки дар ҳамаи ҳолатҳо кӯдак ба душвории нутқонӣ дучор гардида дар навбати аввал ўро тарсу ваҳм аз суҳанронӣ фаро мегирад.

-лакнатзабони дараҷаи вазнин, ки нутқи кӯдакро кашӣшхурии ғайриихтиёрии мушакҳои дастгоҳи нутқ, ҳаракатҳои маҷбурии мушакҳои рӯй, рағкашии узвҳои дарунӣ, тарсу ҳарос аз суҳангӯӣ пайғирӣ менамояд.

Мутахассисон таъкид менамоянд, ки лакнатзабонӣ пурра ва комилан бартарафшаванда набуда он метавонад дар дараҷаи сусте зухур гардад ва ё зери таъсири омилҳои иҷтимоӣ, сатҳи саломатии равонӣ ҷисмонӣ (тарс, изтироб, таҳдиду шиканҷа, бемориҳои мунзӣм ва ғайраҳо) аз нав авҷ гирад. Бинобарин он ҳамчун ҳароби мураккаби психологию ҷисмонӣ эътироф шудааст[6, с.160].

Вобаста ба кашӣшхурии мушакҳои дастгоҳи нутқонӣ лакнатзабонӣ ҷудо карда шудаанд: лакнатзабонии лабӣ, забонӣ ва коми мулоим, ки қулли онҳо мушқилот дар талаффузи ҳамсадоҳои лабӣ, лабу дандонӣ, нути забонӣ ва ғайраҳоро ба вучуд меоранд. Дар натиҷа оҳанг, суръат, задагузорӣ дар нутқонӣ тағйир меёбанд. Такрори овозу ҳичоҳо, истҳо (паузаҳо) ба вучуд меоянд, ки онҳо дар навбати аввал ба руҳия ва ҳолати эмотсионалии кӯдак зиёдтар таъсир мерасонад.

Муоина, таҳҳис, пешғирӣ кам ва табобату бартараф намудани лакнатзабонӣ муносибати комплекси талаб мекунад, яъне бо баробари корҳои таълимӣ (ёд додану омӯзонидани тарзи дурусти талаффузи овозу ҳичоҳо, суҳангӯии комил), иҷрои вазифаҳои тарбиявӣ, азнавтабиякунӣ, ташаққулдихии сифатҳои шахсии иродавӣ-маънвӣ пайғири карда мешавад. Яке аз ҷабҳаҳои муҳими таъсиррасонии корҳои логопедӣ-ислоҳӣ ин таъсиррасонии мураббия, омӯзгор, волидон дар ҳамкорӣ бо логопед ин ҷалб намудани кӯдак ба худтарбиякунӣ мебошад.

Дар илми ҷаҳонӣ, таҷрибаи амалии психологию-педагогӣ ва логопедӣ таъсиррасонии кӯдакони гирифтори лакнатзабониро бо истифодаи роҳу усулҳои гуногун ҳамчун роҳёфти маҷмӯи аз тарафи мутахассисон эътироф карда шудааст. Он дар худ маҷмӯи ҷорабиниҳои табобатӣ (машқу варзиши тиббӣ), дорудармонӣ (барои ба эътидол овардани ҳолати ҷисмонӣ, руҳию равонӣ), таъсиррасонӣ бо ҳолати психологӣ (бо суҳан ором кардан, боварӣ изҳор намудан ба нерӯ, қудрату тавоноӣ, сабру таҳамул, эътимод ҳосил намудан барои беҳдошти суҳанронӣ дар кӯдак), машғулиятҳои махсуси логопедӣ (бо истифодаи машқ, бозиҳо, мунтазам мураккабсозии мазмун ва воситаҳои корҳои логопедӣ, истифодаи айёниятгу маводҳои ёрирасонӣ намоишӣ), машқҳои логопедии ритмикӣ (зери оҳангу навоҳои мусиқӣ), ҷорабиниҳои тарбиявӣ (дар зерхати баррасии мисолу далелҳо, намуна ва ғайраҳо) роҳандозӣ карда мешаванд. Инчунин бояд ба рӯзи ҳаёти кӯдакӯ (бо мақсади пешғирӣ намудани мондашавию ҳастагии равонӣ ҷисмонӣ) ва ҳуроки саривақтию серғизои кӯдак диққати махсус равона гардад.

Таҳлили тадқиқотҳои олимон ва таҷрибаи амалӣ нишон медиҳад, ки писарбачаҳо нисбат ба духтарҳо зиёдтар ба лакнатзабонӣ гирифтор мешаванд. Шояд ин ба хусусиятҳои фарқкунандаи нейронҳои писарон ва духтарон бошад. Писарчаҳоро аз хурдсолӣ мо талқин мекунем: онҳо мард ҳастанд, мардҳо бояд пурбардошту қавӣ бошанд, ба онҳо ғиря кардан, нозу нузи духтарона нозеб аст ва ғайраҳо.Чунин талқиннамои имконият намедиҳад, ки онҳо ҳолати осеби психикӣ, изтиробнокӣ худро иброз намоанд. Ин ҳолат метавонад ба пайдошавӣ ва шаклгирии лакнатзабонӣ зиёдтар имконият медиҳад.

Таъсиррасонии психологӣ ба худтарбиякунии кӯдакони гирифтори лакнатзабонӣ бо истифодаи усулҳои фаҳмондадихӣ, боваркунонӣ ва ҳавасмандгардонӣ ба роҳ монда мешавад, ки дар ин раванд суҳани мутахассис ҳамчун воситаи таъсиррасонӣ ва табобати руҳию равонӣ хизмат мекунад. Таъмин намудани муҳити солим, ки дар он кӯдак ҳамчун шахси арзишманд (навобаста ба нуқсони лакнатзабонӣ эътироф ва қабул гардидааст, воситаи таъсиррасонии тарбиявӣ қобили қабул доништа шудааст.

Дар давоми ҷорабиниҳои логопедӣ-ислоҳӣ логопед фаҳмондадихӣ, боваркунониро бо истифодаи суҳбаташ оғоз намуда дар як вақт корҳои табобатӣ-таълимиро роҳандозӣ менамояд ва мувофиқи ба лакнатзабонии худ рафтори махсуси эътимодбахшро пайғирӣ намуданро таъкид менамояд. Ин амал имконият медиҳад, ки кӯдак ба минбаъд табобат шудан аз лакнатзабонӣ боварӣ ҳосил намоанд [7, с.186].

Бартараф, ислоҳнамоӣ ё худ табобатӣ лакнатзабонӣ муддати дароз ва истифодабарии омилу воситаҳои махсуси таъсиррасонии логопедӣ ва психологиро талаб менамояд. Маълум аст, ки мазмуни ҷорабиниҳои логопедӣ вобаста ба дараҷаи зухуроти лакнатзабонӣ (сабук, миёна ва вазнин) ва сабабҳои пайдоиши он аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Бинобар ин иҷрои мақсаду вазифаҳои тарбия ва худтарбиякунии кӯдакон аз калонсолон муносибати фардӣ-тафриқавӣ талаб карда мешавад. Логопед, мураббия, омӯзгор бояд ба чунин талаботҳо риоя намоянд:

-баробари иҷрои вазифаҳои логопедӣ-ислоҳӣ ба шахсияти кӯдак чун инсони арзишманд таъсир расондан;

-хусусиятҳои фардӣ-шахсиятии кӯдак ба ҳисоб гирифта шуда маҳорату малакаҳои нутқонӣ ва сифатҳои иродавӣ-ахлоқии ӯ (қушишу ғайрат барои ноил шудан ба мақсади муайян, пуртоқатӣ, ҳушёрӣю зиракӣ ва ғайраҳо) тарбия ва тақмил дада шаванд.

-мазмун ва муҳтавои ҷорабиниҳои таъсиррасонӣ бо талаботҳои барномавӣ ва хусусиятҳои синнусолӣ кӯдакон мувофиқат намоанд;

-дар ҷараёни корҳои логопедӣ-ислоҳӣ шакл ва роҳу усулҳои гуногунӣ кор истифода бурда шавад, ки онҳо мондашавӣ ва дилғиршавии кӯдаконро аз ҷорабиниҳои тарбиявӣ ва худ тарбиякунии онҳо пешғири намоанд. Ба монанди бозиҳои дидактикӣ, серҳаракат, нақшофарии мазмундор сайёҳат, машқҳои омӯзишӣ

(тренингҳо), хондану нақл кардани матнҳои адабӣ, азёҷкунӣ ва кироати шеърӯ таронаҳо, чистонгуи ва чистонёбӣ бо истифода аз баландгӯяҳои рамзӣ (бозичаҳо ва ашёҳои бо он монанд) суханварӣ намудан (табрикоту гузоришҳои кутӯҳачм аз рафти бозичӯ) ва ғайраҳо. Чунин шаклҳои кор имконият медиҳад кӯдак бо қувваю имкониятҳои худ боварӣ ҳосил намояд, маҳорату малакаи безабонгирӣ нутқронинамуданро аз худ намояд;

-наворбардорӣ ва тамошою таҳлил намудани дастовард ва пешравиҳои кӯдак дар бартарафсозии мушкилоти лакнатзабонӣ дар ҳамдастӣ бо мутахассис ва волидону пайвандон;

-дастоварду пешравиҳои кӯдаки гирифтори лакнатзабонӣ дар ҳамаи лаҳзаҳои ҳаёти ӯ: ҳайёти маишӣ-оилавӣ, дилхушиҳо дар муассисаи таҳсилотӣ, бозию фаъолиятҳои яқоя бо ҳамсолону калонсолон мавриди баҳодиҳии мусбат ва дастгирии калонсолони атороф қарор гирад, ки он ба рафтор, ҳиссиёт ва ҳаёти ҳаррӯзаи ӯ таъсири мусбат мерасонад. Ин амал истифодагари муносибати мусбати атрофиён ба мушкилотҳои кӯдак шуда метавонад.

Дар раванди кори тарбиявӣ ба шахсияти кӯдаки лакнатзабон чун кӯдакони солим талаботи ягона гузоштан хеле муҳим аст. Кӯдакони лакнатзабон мавқеи имтиёзноки худро нисбати дигар ҳамсолон истифода бурда, метавонанд бо зухуроти сифатҳои фармондихӣ, яқравӣ, дағалӣ, ҳукмравой ба ҷои аввал гузоштани манфиатҳои шахсӣ ва ғайраҳо роҳ диҳанд. Баъзан онҳо метавонанд тундмизочӣ, бадқирдорӣ, тез ба ҷаҳл омадан, қаҳрчиғӣ, инчиқӣ ва дигар сифатҳои номатлубро нишон додан диҳанд, аторофиёро тобеи худ гардонанд.

Ба волидон зарур аст, ки аввало кӯдакро барои ворид шудан ба муҳити нави иҷтимоӣ аз ҷиҳати психологӣ омода намоянд. Пеш аз ҳама оғози соли хониш ба омӯзгори аввалини фарзанди худ сӯҳбат намуда, доир ба мушкилоти ӯ машварат намоянд, яқчанд нафар ҳамсолони оромтабиату таҳаммулпазирро барои барқарор намудани муносибатгу муоширати байниҳамдигарӣ интихоб намоянд.

АДАБИЁТ

1. Рувинский Л. И. Соловьева, А.С. Психология самовоспитания. Уч. пособие по спецкурсу для студентов педин-тов.-М; просвещения. 1982,-143с.
2. Логопедия. Ученик для вузов. Под ред. Л. С. Волковой. М; 2004,-704с.
3. Хватцев М; Е. Логопедия. М;-1959-476с.
4. Смирнова Ф. О. Детская психология. Учебник для вузов.-спб Питр;-2009-304с.
5. Развитие личности ребёнка от пяти до семи. Екатеринбург; 2010-575с.
6. Луғати мухтасари истилоҳоти психология ва тавсифи баъзе мафҳумҳо. Тартибдиҳанда: Атохонов Р. Душанбе ДДОТ. 2017,-160с.
7. Мачидова Б., Обидова М., Дадобоева М. Асосҳои логопедия. Душанбе:-2020-186с.

ВОЗМОЖНОСТИ САМОВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ СТРАДАЮЩИЕ ЗАИКАНИЕМ

В данной статье осуществлена попытка возмoженность самовоспитания детей страдающие одним из распространенных видов нарушение речи - заиканием. Раскрываются факторы влияющие на возникновения проявления заикание у детей, которое оказывает огромное влияние на психоэмоциональное состояние ребёнка, ограничивает его общения с сверстниками и взрослыми.

Авторами уделёна особое внимание организация и проведение комплекс лечебно-педагогических мероприятий способствующие профилактики, коррекции и преодолении заикания у детей дошкольного возраста до поступления в школу.

Ключевы слова: самовоспитания, заикание, ребёнок, образовательная среда, возрастное особенности, коррекционные мероприятий, лечебные, воздействующие, факторы, речевой аппарат, обследование, диагностика, профилактика, степень заикание.

POSSIBILITIES FOR SELF-EDUCATION OF CHILDREN SUFFERING FROM STUTTERING

This article attempts to fidelity to the self-education of children suffering from one of the most common types of speech impairment stuttering. The factors influencing the occurrence of the manifestation of stuttering in children are revealed, which has a tremendous impact on the psycho-emotional state of the child, limits his communication with convicts and adults. The authors paid special attention to the organization and implementation of a complex of medical and pedagogical measures that contribute to the prevention, correction and overcoming of stuttering in preschool children before entering school.

Key words: self-education, stuttering, child, educational environment, age characteristics, corrective measures, therapeutic, influencing factors, speech apparatus, examination, diagnosis, prevention, degree of stuttering.

Сведения об авторах:

Маджидова Бибихафиза - доктор педагогических наук, профессор кафедры специальной педагогики и инклюзивного образования Таджикского государственного педагогического Университета имени Садриддин Айни. Тел: +992985831902, Email: Bibihafiza@mail.ru

Гурезов Бахтовар - магистр кафедры специальной педагогики и инклюзивного образования Таджикского государственного педагогического Университета имени Садриддин Айни. Тел: +992918106816.

About the authors:

Majidova Bibihafiza - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Special Pedagogy and Inclusive Education of the Tajik State Pedagogical University named after Sadrididdin Aini. Tel: +992985831902, Email; Bibihafiza@mail.ru

Gureзов Bakhtovar - Master's degree student of the Department of Special Pedagogy and Inclusive Education of the Tajik State Pedagogical University named after Sadrididdin Aini. Tel: (+992) 918106816.

ПРОБЛЕМА НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ-МАГИСТРОВ В ПРОЦЕССЕ РАБОТЫ НАД МАГИСТЕРСКОЙ ДИССЕРТАЦИЕЙ

Шаринова Д.Я.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Существенное повышение качества подготовки выпускников, в частности педагогических вузов к продуктивной профессиональной деятельности, которая основывается на гуманитарных ценностных ориентациях педагогов, креативности, критичности и инновационности их мышления, овладения будущими педагогами интерактивными информационными технологиям обучения и воспитания детей и молодёжи являются требованиями современного общества в реформирование высшего образования.

Как поликультурный диалог в условиях глобализации и информатизации общественной жизни складывается образовательный процесс в высшей школе. По мнению современных философов, феноменологический тип диалога или полилога происходит в педагогическом вузе через понимание друг друга и непосредственный обмен ценностями в процессе обучения в образовательной среде. «Понять - значит обнаружить смысл» означает, исходную «конечную» предпосылкой процесса понимания.

Диалогичность образовательного процесса, осуществляемой в различных формах и видах в многообразной познавательной деятельности студентов проявляется в вузе через:

- общение со сверстниками и окружающим социумом;
- учение и научное исследование;
- художественное познание и досуг и мн. др.;

Важным вектором модернизации профессионально образования будущих педагогов становится стимулирование и включение студентов в познавательную деятельность, активное их участие в реализации самостоятельных социально-педагогических проектированиях.

Информационным и экзистенциальным взаимодействием студента с окружающим миром, то есть «речь для других», как через мышление и «речь для себя», так и внешний диалог или полилог через общение с текстами является продуктивно понимаемым и достаточно широко осуществляемым внутренним диалогом студента.

Организация образовательного процесса в педагогическом вузе позволяет развивать педагогическое мышление у студентов, как важнейший компонент профессиональной культуры, который проявляется в решение педагогической задачи с вычленениями анализа ситуации.

В будущем развитие профессиональное мышление позволяет педагогу:

- стимулировать активность учащихся;
- анализировать грамотно в образовательном процессе ситуацию;
- ставить чётко собственные педагогические задачи.

Развитый уровень профессиональной культуры педагога характеризует:

- умение педагогом анализировать степень освоения учебно-воспитательной реальности;
- в значительной мере решать педагогические задачи и уметь их вычленять;
- развитие диалогичности профессиональной культуры педагога и её доминантности;
- развитие как смыслообразования процессов понимания;
- преодоление педагогом смысловых барьеров;
- профессиональная деятельность педагога и определение её стратегии;
- гуманизация и ориентация образовательного процесса.

Научно-исследовательская деятельность студентов-магистров в процессе работы над магистерской диссертацией и направлена именно на становление гуманитарно-ориентированной профессиональной культуры педагога. Полученный в процессе написания выпускной дипломной квалифицированной

работы в бакалавриате магистры имеют некоторый опыт исследовательской деятельности, но, несмотря на это реальная практика свидетельствует о том, что их подготовка явна недостаточна к самостоятельной исследовательской деятельности в области педагогических наук.

В проведение педагогической и научно-исследовательской деятельности магистров, преподавателям - руководителям диссертаций и практики магистров необходимо:

- помочь более чётко спланировать организационный аспект исследовательской деятельности;
- помочь осмыслить научную идеологию образовательного процесса в современном педагогическом вузе;
- систематизировать знания по методологии и методам педагогических исследований;
- личный опыт педагога формировать в исследовательской работе;
- формировать умения в области оформления результатов научных исследований.

Выпускник, получивший степень / квалификацию магистра педагогики должен быть готов к следующим задачам:

- решать исследовательские и образовательные задачи, которые в предметной области знаний ориентированы на научно-исследовательскую работу;
- в полученных экспериментальных данных использовать современные обработки технологии сбора и интерпретации;
- владеть и применять в области психолого-педагогического образования современные методы исследования;
- в различных типах учебных заведениях, включая средние профессиональные и высшие учебные заведения, уметь анализировать процессы обучения и воспитания и их результаты;
- уметь проектировать и реализовывать новое содержание учебных предметов в практике обучения;
- уметь диагностировать уровень образованности.

Выпускник, получивший степень / квалификацию магистра, должен знать:

- Конвенцию о правах ребёнка;
- Конституцию Республики Таджикистан;
- Законы Республики Таджикистан в области образования;
- решения Правительства Республики Таджикистан и органов управления образованием по вопросам образования и науки;
- решения научно-исследовательских, научно-методических и организационно-управленческих задач, основанных в объёме необходимых для общетеоретических дисциплин;
- перспективы развития образования и основные направления педагогической науки;
- научную организацию труда и основы права.

Выпускники должны быть подготовлены к выполнению профессиональной деятельности по направлению «Педагогика» в соответствии с уровнем своей квалификации:

- преподавательской;
- организационно-воспитательской;
- научно-исследовательской;
- социально-педагогической;
- культурно-просветительской;
- коррекционно-развивающей;
- консультативной.

Оценивая результаты образования в процессе модернизации содержания, технологий и системы средств преподаватели должны придерживаться нескольких основных принципов.

Принцип **интегативности** должен отражаться в содержании профессиональной подготовки магистров в первую очередь в, а также в её формах организации образовательного процесса.

Основное направление научно-исследовательской деятельности кафедры «Общей педагогики» необходимо включать в вузовский компонент стандарта и блока дисциплин по выбору, которыми являются следующие дисциплины:

- «Методология психолого-педагогических исследований»;
- «Современные проблемы науки» - дисциплины теоретического характера, направленность которых делает особенно значимыми их внутрипредметную связь с другими предметами;
- «Теоретическая педагогика», содержание которой связана и с задачами научно-исследовательской работы магистров. Дисциплину достаточно читать один семестр.

К решению определённых задач в подготовке будущей профессиональной деятельности магистров будет способствовать изучения данных дисциплин, следующим образом:

- осуществление личностного роста через профессиональное самообразование;
- проектирование профессиональной карьеры и дальнейшего образовательного маршрута;
- использование современных методов науки, реализация и оценка результатов научного исследования в сфере образования, проектирование, организация информационных и инновационных технологий;
- проектирование и содержания новых дисциплин в элективных курсах для предпрофильной и профильной подготовки учащихся;
- проектирование различных видов, форм и методов контрольно-измерительных материалов и самого контроля и др.

При отборе содержания образования идёт опора на междисциплинарный подход бакалавриата, где учитывается, не только то, что выпускники магистратуры могут стать преподавателями педагогики, но и предметных дисциплин по направлению педагогических наук.

Таким образом, при проектировании содержания учебных дисциплин обеспечивается преемственность различных дисциплин учебного плана магистратуры, а также программ бакалавриата.

Необходимо предусматривать определённую вариативность при проектировании содержания учебных дисциплин с целью учёта индивидуальных способностей студентов. В полной мере должен быть сделан акцент на востребованность диссертационных исследований магистрантов, а также реализован принцип «**связи обучения с жизнью**».

Исследовательская работа предполагает научно-исследовательскую деятельность, направленную на развитие у студентов теоретических и практических суждений, выводов и способности к самостоятельным умениям объективной оценки научной информации, стремление к применению научных знаний в образовательной деятельности и свободы научного поиска.

Итогом проведения выбранной научно-исследовательской работы магистранта является подготовка и защита магистерской диссертации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бережнова Е.В. Основы учебно-исследовательской деятельности студентов [Текст] / Е.В.Бережнова, В.В.Краевский. – М.: Изд. Центр «Академия», 2007. – 128 с.
2. Бондаревская Е.В. Парадигма как методологический регулятив педагогической науки и инновационной практики [Текст] / Е.В.Бондаревская // Педагогика. – 2007. - № .: – С. 3-10.
3. Граничина О.А. Статистические методы психолого-педагогических исследований [Текст]: учебное пособие / О.А.Граничина. – СПб.: Изд-во РГПУ им.А.И.Герцена, 2002.

ПРОБЛЕМА НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ-МАГИСТРОВ В ПРОЦЕССЕ РАБОТЫ НАД МАГИСТЕРСКОЙ ДИССЕРТАЦИЕЙ

Автор в своей статье показывает, как в условиях глобализации и информатизации общественной жизни складывается поликультурный диалог образовательного процесса в высшей школе, как в педагогическом вузе через понимание друг друга и непосредственного обмена ценностями в процессе обучения в образовательной среде происходит подход к понятию выбора написания магистерской работы «понять - значит обнаружить смысл» означает, исходную «конечную» предпосылку процесса понимания.

Выпускник, получивший степень / квалификацию магистра педагогики должен уметь использовать современные методов науки, реализовывать и оценивать результаты научного исследования в сфере образования, проектирование, организация информационных и инновационных технологий, предусматривать определённую вариативность при проектировании содержания своей научно-исследовательской работы с целью учёта своих индивидуальных способностей.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа магистранта, вектор, модернизация профессионально образования, проектирование содержания учебных дисциплин, повышение качества образования, подготовки выпускников, поликультурный диалог, глобализация и информатизация общественной жизни, объективная оценка научной информации.

THE PROBLEM OF RESEARCH ACTIVITY OF MASTER STUDENTS IN THE PROCESS OF WORK ON THE MASTER'S DISSERTATION

The author in his article shows how, in the context of globalization and informatization of public life, a multicultural dialogue of the educational process in higher education develops, how in a pedagogical university,

through understanding each other and direct exchange of values in the process of learning in an educational environment, there is an approach to the concept of the choice of writing a master's work "to understand means to discover meaning" means the initial "final" prerequisite of the process of understanding.

A graduate who has received a master's degree / qualification in pedagogy must be able to use modern methods of science, implement and evaluate the results of scientific research in the field of education, design, organize information and innovative technologies, provide for a certain variability in the design of the content of his research work in order to take into account his individual abilities ...

Keywords: research work of a master's student, vector, modernization of vocational education, designing the content of academic disciplines, improving the quality of education, training graduates, multicultural dialogue, globalization and informatization of public life, objective assessment of scientific information.

Сведения об авторе:

Шарипова Д.Я. – д.п.н. профессор кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни. Тел: (+992) 905507778

About the author:

Sharipova D.Y. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Chair of General Pedagogy, Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Ayni. Phone: (+992) 905507778

УДК:323:371.3(575.3)

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
В СИСТЕМЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Баротова Г.Ю.

Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни

Инклюзивное образование, как стратегическое направление и тенденция развития образования в современном мире, предусматривает реализацию прав каждого ребенка в плане предоставления ему качественного образования исходя из его познавательных возможностей в соответствии с адекватными для его здоровья средой по месту жительства [4, с. 167; 1, с. 9-13].

В целом система инклюзивного образования базируется на ряде положений, представленных: Конвенцией о правах ребенка (1989), Конвенцией о правах инвалидов (2006), Законом Республики Таджикистан «Об образовании» (2013), Национальной стратегией развития образования Республики Таджикистан до 2020 года, Законом Республики Таджикистан «О социальной защите инвалидов», Национальной концепцией инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями в Республике Таджикистан, утвержденной постановлением Правительства от 30 апреля 2011 года, за № 228 [6], Концепции инклюзивного образования [5].

При этом социальной реабилитации подрастающего поколения отводится особая роль, которая выдвигается в качестве одной из главных тенденций в системе дошкольного, общего и высшего образования, проявляясь особым вниманием к детям, которые имеют ограниченные возможности в физическом и психическом здоровье, нуждающихся в организации для них специальных условий для получения образования.

Востребованность в реализации Концепции инклюзивного образования исходит из ряда причин, обусловленных современной ситуацией в республике:

- необходимостью обеспечения детей, имеющих ограниченные возможности, условиями для организации их обучения;
- отсутствием требуемых условий в дошкольных и общеобразовательных учреждениях республики и т.п.

Данными проблемами обусловлена необходимость создания благоприятных условий для обучения детей с ограниченными возможностями в одном ряду с детьми, не представленными отклонениями в здоровье.

На сегодня республика представлена рядом образовательных заведений специального типа, в функциональные обязанности которых входит организация учебно-воспитательного процесса для детей с ограниченными возможностями, в частности, для слабовидящих, глухих, немых, слабослышащих детей и детей, имеющих психические отклонения.

Государственная политика в сфере образования в Республике Таджикистан предусматривает радикальные изменения по всей системе образования. Изменения в сфере инклюзивного образования были обусловлены в свою очередь Дакарской рамочной концепцией, которая имела значимость международного документа, предусматривающего решение проблем в области специального образования.

Современный подход к инклюзивному образованию в контексте данной Концепции предусматривает развитие системы образования с учетом целей тысячелетия в целом [8, с. 527].

Понятие «инклюзивное образование» связано с предоставлением образования детям с ОВЗ в общеобразовательных учреждениях. Наряду с этим, более широкая интеграция данного понятия предусматривает доступность образования для всех без исключения детей, что предполагает совершенствование всей системы общего образования, которая должна быть учитывать различные потребности детей. В этой связи, на основании неоднократного рассмотрения и результатов международной практики (ЮНЕСКО), термин «интегрированное образование» был заменен - «инклюзивное образование» [8, с.527].

Концепция инклюзивного образования – это закрепление на уровне государственной власти предоставление образования детям с физическими отклонениями. Как новый государственный акт она предусматривала развитие данного процесса и в основе своей содержала 6 ратифицированных соглашений по правам человека и ряд документов международного характера.

Широкий охват деятельности учреждений, осуществляющих инклюзивное обучение детей отмечен на сегодня присутствием ряда проблем:

- нехваткой специалистов – дефектологов, представленных олигофрено-педагогами, сурдопедагогами, психологами, логопедами;
- необеспеченностью медицинскими и психолого-педагогическими консультантами учреждений специализированного типа и т.п.

Именно поэтому Правительством Республики Таджикистан реализация основ по инклюзивному образованию детей, имеющих отклонения в здоровье, относится к приоритетным направлениям в развитии системы государственного образования.

Востребованность реализации Концепции по инклюзивному образованию представлена ее принципами, направленными на создание специальных условий для организации учебно-воспитательного процесса для детей, имеющих ограниченные возможности, начиная с учреждений дошкольного воспитания (детских садов), школ общего типа, вплоть до получения ими высшего образования.

Государственные органы по соответствующим сферам, деятельность которых связана с комплексной реализацией мер по внедрению инклюзивного образования, в целях с необходимостью формирования системы инклюзивного образования, должны осуществлять внедрение ее принципов в образовательную практику. Ими должна обеспечиваться системность и согласованность действий при решении вопросов, связанных с развитием инклюзивного образования в республике. Осуществление специальной деятельности по данному направлению базируется на привлечении ряда социальных отраслей: образования, здравоохранения, социальной защиты

Реализация Концепции по инклюзивному образованию сориентирована на решение вопросов по:

- обеспечению прав детям и подросткам с ОВЗ для получения качественного образования через доступные информационные коммуникационные ресурсы для жизнедеятельности и воспитания в семейных условиях;
- пересмотру и совершенствованию нормативно-правовой основы в области инклюзии;
- принципам интегрирования детей с ОВЗ в сферу инклюзивного обучения;
- реализации выдвинутых в Концепции условий, связанных с охватом детей, имеющих ограниченные возможности, общим средним образованием.

В целом, инклюзивным образованием представлена форма обучения, сориентированная и адаптированная на обучающихся, у которых имеются особые ограниченные возможности в здоровье (ОВЗ) для: посещения ими тех же школ, в которых обучаются здоровые дети; совместного обучения их со своими сверстниками; возможности предоставления им индивидуального обучения, представленного соответствующими для их потребностей и возможностей программами; поддержка и соответствующее психолого-педагогическое и медицинской сопровождение.

Таким образом, основная задача по инклюзивному образованию, в том числе и в системе высшего педагогического образования, представлена созданием безбарьерной среды, которая должна обеспечивать профессиональную подготовку для обучающихся, представленных ограниченными возможностями в плане физического и психического здоровья. Решение данной задачи предполагает:

- проведение адаптационных мер по всему техническому оснащению в образовательных организациях (в том числе и в педагогических вузах);
- диверсификацию по всем формам, способам и технологиям в рамках оказания своевременной психолого - педагогической поддержки обучающимися с ОВЗ;
- систему диагностики, ориентирующую студентов в выборе подходящих для них высших учебных заведений;
- систему тьюторства;
- подготовку инновационных спецкурсов для будущих педагогических кадров, которым предстоит реализация активного включения детей с особыми потребностями в учебные заведения.

Проблема, связанная с изменением общественного отношения к людям с особыми образовательными возможностями обусловлена формированием инклюзивной культуры личности, которая, является достаточно важной. Что же означает понятие «инклюзивная культура»?

Философский энциклопедический словарь трактует понятие «культура» - (от лат. cultura – как возделывание - воспитание, образование, развитие, почитание), определенный исторический период, представленный конкретным уровнем социального развития общественной среды, творческих сил и способностей человека, который выражен типами и формами жизнедеятельности людей через их взаимоотношения, а также через создаваемые ими материальные и духовные ценности [9].

Опираясь на него, нами дается следующее определение: инклюзивная культура – это определенный уровень общественного развития, который представлен толерантным, гуманным, терпимым, безопасным отношением между людьми, основанным на сотрудничестве, стимулировании развития всех участников образовательного процесса, где формирование всеми принимаемых инклюзивных ценностей является основой для общих достижений, обусловленных ценностью каждого участника процесса. Инклюзивными ценностями как важнейшими компонентами инклюзивной культуры, представлены ее нормы и идеалы.

Инклюзивная культура является важнейшей составляющей в инклюзивном образовании. Ее несформированность проявляется отрицательными факторами в развитии всего образовательного процесса и недостаточно высокими результатами. Ибо даже при создании идеальных условий при обучении здоровых детей и детей, имеющих проблемы со здоровьем, невозможно исключение человеческого фактора.

Инклюзивную культуру в условиях Республики Таджикистан следует понимать не только в виде фактора, которым обусловлена успешная реализация основ по инклюзивному образованию, но и как фактор, определяющий развитие поликультурного образования. Ибо в республике представлен определенный контингент населения, в частности дети мигрантов из Афганистана, представители некоторой части национальных меньшинств, которые недостаточно полно охвачены сферой образования.

В этом контексте нами поддерживается понимание инклюзивной культуры через ее близость к «поликультурному образованию», которое в педагогической науке определяется как образование, сориентированное на подготовку подрастающего поколения к осуществлению жизнедеятельности в условиях, представленных многонациональной и поликультурной средой. Цель данного вида образования представлена формированием умений, направленных на организацию общения и сотрудничества с представителями людей разной национальности, расы, вероисповедания путем осознания своеобразных особенностей в других культурах, искоренения отрицательного к ним отношения. Современный человек должен быть воспитан в духе толерантности, терпимости, развитого чувства уважения к представителям других культур, умения жить на основе мирного согласия, готовности к осуществлению активного взаимодействия [3, с. 609].

Взаимосвязь инклюзивного и поликультурного образования обусловлена общностью их целей и задач, заложенных в идеях и концепциях. Особая близость данных направлений представлена требованиями по их реализации, обусловленных особого рода толерантностью, которая достигается лишь через планомерную систему по нравственному воспитанию общества [7, с. 414-419], формирование, пропаганду, просветительскую деятельность по инклюзивной культуре. Понятие «инклюзивная культура» в его соотношении с поликультурным образованием понимается через его составляющую в инклюзивном образовании. Ибо все качества данного определения относятся как к людям, имеющими ограниченные возможности в здоровье, так и к людям, представленным другой национальностью, вероисповеданием или какой-либо другой особенностью. Уважение личности, гуманное отношение, отзывчивость важны для любого человека.

В связи с этим, инклюзивная культура рассматривается нами, путем ее овладения людьми, и в первую очередь, преподавательскими кадрами, родителями, обучающимися. Она рассматривается нами как наиважнейший фундамент в поликультурном и инклюзивном образовании. Так как, при условии, что современным сообществом будет усвоено «принятие каждого его представителя таким, каков он в действительности», то преодолевать «в себе чувство раздражения, вызываемого непохожестью других», не будет представляться проблемой в воспитании, связанной с пробуждением интереса и уважительного отношения, терпимого отношения к людям, имеющим ограниченные возможности в здоровье, и к другим культурам.

На сегодня в республике реализация основных принципов инклюзии представлена недостаточной профессиональной готовностью будущих учителей к организации учебно-воспитательного процесса с «особыми» детьми, имеющих проблемы со здоровьем, или, наоборот, имеющих неординарные способности в виде различного рода способностей, детей - представителей национальных меньшинств, нуждающихся в индивидуальном подходе.

В этом плане С.В. Алехиной, М.Н. Алексеевой и Е.Л. Агафоновой выявлен основной фактор, обеспечивающий перевод системы образования на рельсы инклюзивного обучения и воспитания. Он

предусматривает трансформацию психологических и ценностных ориентаций у ее специалистов путем формирования у них специальных профессиональных компетентностей [2, с. 83-92].

Формирование профессионально-педагогической культуры у будущих учительских кадров связана с освоением студентами педвузов инклюзивной направленности в содержании ряда дисциплин. Цель подобных занятий – формирование у студентов психологической готовности к принятию детей с ОВЗ, у которых имеются проблемы с обучением. Кроме того организация обучения студентов в данном направлении способствует у них выработке правильных ориентиров в организации собственного поведения и в будущей профессиональной сфере. В этом плане особенно важно принятие студентами специфических ценностей профессиональной социальной работы, а не только знание ими роли и значимости учителя в организации коррекционно-образовательного процесса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алова Н.Н. Педагогическая культура: функциональный анализ / Н.Н. Алова [Текст] // Вестник ЧПТУ. – 2013. - №1(77). – С. 9-13.
2. Агафонова Е.Л., Алексеева М.Н., Алехина С.В. Готовность педагогов как главный фактор успешности инклюзивного процесса в образовании / Е.Л. Агафонова, М.Н. Алексеева, С.В. Алехина [Текст] // Психологическая наука и образование: Инклюзивный подход и сопровождение семьи в современном образовании. – 2011. - №1. - С.83-92.
3. Безрукова В.С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога) / В.С. Безрукова [Текст]. - М.: Аспект-Пресс, 2003. – 609 с.
4. Инклюзивное образование. Настольная книга педагога, работающего с детьми с ОВЗ: методическое пособие / Под ред. Старовойтовой М.С. [Текст]. – М: Владос, 2011. – 167 с.
5. Концепция инклюзивного образования Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: davaiknam.ru/text/konceptsiya
6. Национальная концепция инклюзивного образования для детей с ограниченными возможностями в Республике Таджикистан на 2011-2015 годы от 30 апреля 2011 года, №228 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adliatj/show_doc.fwx?Rgn=16492
7. Нигматов З.Г. Формирование поликультурной личности в условиях инклюзивного образования / З.Г. Нигматов // Сборник научных трудов Международной научно-практической конференции: «Поликультурное образовательное пространство Поволжья: пути и формы интеграции» [Текст]. - Казань: ИПП КФУ, 2013. - С. 414-419.
8. Саламанкская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями [Электронный ресурс]. – Режим доступа: conventions.ru/view_base.php?id=118
9. Философский энциклопедический словарь [Текст]. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 527 с.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В СИСТЕМЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Данная статья посвящена подготовке будущих специалистов-учителей к работе с детьми с особыми образовательными потребностями.

Современные условия глобализирующегося мира, представленного социокультурными, духовно-нравственными, энергетическими и финансовыми кризисами, и в этой связи - выявлением позиций, связанных с обустройством новых социальных моделей в развитии государств, особую актуальность приобретают человеческие ресурсы. По отношению к образовательной системе данная ситуация характеризуется следующими позициями: с одной стороны – необходимостью формирования высококвалифицированных, конкурентоспособных и творчески ориентированных специалистов, а, с другой, – толерантных, сопереживающих, коммуникабельных личностей, подготовленных к проявлению самостоятельного мышления и анализа.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивная культура, профессионально-педагогическая культура, дети с ограниченными возможностями здоровья.

STATE POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE SYSTEM OF INCLUSIVE EDUCATION

This article is devoted to the preparation of future specialist teachers to work with children with special educational needs.

The current conditions of a globalizing world, represented by sociocultural, spiritual, moral, energy and financial crises, and in this regard - the identification of positions associated with the arrangement of new social models in the development of states, human resources are particularly relevant. In relation to the educational system, this situation is characterized by the following positions: on the one hand, the need to form highly qualified, competitive and creatively oriented specialists, and, on the other, tolerant, empathic, communicative personalities prepared for the manifestation of independent thinking and analysis.

Key words: inclusive education, inclusive culture, professional and pedagogical culture, children with disabilities.

Сведения об авторе:

Баротова Гульчехра Юсуфджановна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Общая и педагогическая психология» Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Тел: (+992) 918170700, E-mail: gulchehrabarotova@mail.ru

About the autor:

Barotova Gulchehra Yusuffjanovna - candidat pedagogical sciences, Senior Lecturer, Department of General and Pedagogical Psychology of Tajik State Pedagogical University named after Sadridin Aini. Phone: (+992) 91817070, E-mail: gulchehrabarotova@mail.ru

**КУШИШҶОИ ВОЛИДАӢН БАРОИ РУШДИ МАРОМНОКИИ
ФАРЗАНД ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ**

Худойдодова Ф.С.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Қисми зиёди одамон, алаҳхусус кӯдакон ва наврасон дар нимароҳи ба ҳадафи худ расидан таслим мешаванд, зеро касе ба онҳо намегуяд: "Ман ба ту бовар мекунам, ту муваффақ хоҳӣ шуд!". Бисёре аз падару модароне, ки фарзандони мактабхон, ё синну соли томактабӣ доранд, бо мушкилоти набудани ҳавасмандӣ ба таҳсил бо фарзандонашон рӯбарӯ мешаванд. Чӣ тавр бояд хоҳиш ва шавқ толибилмонро барои омӯзиш ташаккул дод? Ба чӣ бояд боварӣ кард, ки ӯ ҳавасмандии ботинии худро барои омӯхтани чизҳои нав аз даст надихад? Чӣ тавр як хонандаеро, ки фикр мекунад, таҳсил дар мактаб дилгиркунанда аст, ҳавасманд гардонд? Ҳавасмандӣ чист, чаро хоҳиш ва талафи он дар байни хонандагон руҳ медиҳад? Ҳавасмандӣ ба таълим чӣ гуна ташаккул меёбад ва чӣ кор бояд кард, то толибилм аз раванди таълим лаззат барад ва муваффақ гардад?

Маромнокӣ ва ҳавасмандӣ- ин хоҳиш ва омодагӣ барои иҷрои ягон кор аст. Дар мағзи сари инсон қисматҳои ҳастанд, ки системаи ҳавасмандкуниро ташкил медиҳанд. Барои он ки ин қисматҳо ба кор ҷалб карда шаванд, се ҷузъ лозим аст: таваҷҷӯҳ, эътироф аз тарафи дигарон ва худбаҳодиҳӣ.

Яке аз мушкилоти асосии имрӯз ин набудани хоҳиш ва ҳавасмандии хонандагон барои таълим ва гирифтани дониш мебошад. Дар баъзе хонандагон, ангеа барои ҷараёни таълим пеш аз пайдоиши онҳо нопадид мешавад, дар дигар ҳолатҳо бо сабабҳои гуногун, бо мурури замон гум мешаванд. Чаро ин ҳодиса руҳ медиҳад, кӣ айбдор аст ва сабабҳои он кадомҳоянд? Албатта, ҳар як падару модар дар ин бора андеша мекунад ва дар бисёр оилаҳо ин масъала то ба ҳол аҳамияти худро гум накардааст. Баъзе волидайн барои ҳавасмандкунии фарзанди худ одамони муваффақ ва сарватманди муосирро ҳамчун намуна ба фарзандон нишон медиҳанд, дигарон фарзандони худро метарсонанд, ки агар хуб нахонанд, ҳавлирӯб ё аробакаш мешаванд, яки дигар итминон дорад, ки таваҷҷӯҳи кӯдак ба таълим аз муаллимону равошаносон вобастагӣ дорад ва ҳамин тариқ масъулиятро ба мактаб мепартоянд. Дигарон роҳҳои радикалии ҳалли ин масъаларо пешниҳод мекунанд: ҷазо додан ба баҳоҳои бад, маҳрум кардани компютер, планшет, телефон, рафтуомад ва гуфтугӯ бо дӯстон ва тӯҳфаҳо барои ҳар як баҳои аз 4 паст, дар байни волидон шахсоне ҳастанд, ки аз усулҳои кӯҳнаи исботшуда, ба мисли тасма ё калтак истифода мебаранд. Роҳҳои гуногун ва андешаҳои зиёданд ва чи хеле, ки мегуянд ҳар як шахс барои ибрази ақидаи худ ҳуқуқ дорад. Аммо ҳадафи ман он аст, ки падару модарон ба масъалаҳои ҳавасмандгардонии фарзандони худ ба раванди таълим аз тарафҳои гуногун назар кунанд.

Қобили қайд аст, ки баъд аз қабули Қонуни ҚТ "Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд" (2 августи соли 2011, № 762) падару модарон ба масъулияти уҳдадорӣҳои худ боз ҷиддитар назар афканданд. Пештар аксарияти падару модарон дар бурду бохти фарзандон муассисаҳои таълимиро масъул меҳисобиданд. Қонуни мазкур барои таълиму тарбияи фарзандон падару модар, омӯзгор, давлат ва ҷомеаро вазифадор меҳисобад ва тазакур медиҳад, ки барои раванди таълиму тарбияи хонандагон ҳамагон бояд дастаҷамъона камари Ҳиммат банданд. Ҳавасмандмандӣ, ё бо истилоҳи русӣ мотиватсия ба илму дониш андухтан дар хонандагон метавонад аз тарафи падару модар, омӯзгор, давлат ва ҷомеа бедор карда шуда, сайқал дода шавад, ё метавонад тамоман пайдо нашуда, нобуд шуда равад.

Истилоҳи "ҳавасмандкунӣ", "маромнокӣ" ё худ "мотиватсия" аз калимаи англисии "movere" - "ба ҳаракат андохтан" омадааст. Ба ибораи дигар, ҳавасмандкунӣ одамро водор мекунад, ки ӯ як супоришро бо ҷасорат ва суботкорона иҷро кунад ва ба сӯи ҳадафи худ биравад. Шахси ҳавасманд ба осонӣ ба муваффақиятҳои зехнӣ, варзишӣ ва эҷодӣ ноил мешавад.

Маромнокӣ барои омӯзиш дар мо табиатан барномарезӣ шудааст: дониш ё малакаи нави азхудшуда сабаби афзоиши гармонҳои хушбахтӣ мегардад. Омӯзиш метавонад ҳатто ба як васвасаи саҳт табдил ёбад, аз ин рӯ, микдори дурусти ҳавасмандкунӣ хеле муҳим аст. Агар хонанда аниқ надонад, ки оё ӯ супоришро иҷро карда метавонад ё не ва ба ҳар ҳол, кори худро хуб иҷро кунад, ҳисси дараҷаи муваффақият дар ӯ баланд мешавад. Ва, албатта, маромнокӣ барои таҳсил дар вай хеле мустаҳкам мешавад. Аммо агар подош ё ситоиши пешбинишуда ғайр карда нашавад, ё аз ҳад зиёд аз ӯ талаб карда шавад, системаи маромнокии табиӣ ӯ вайрон мешавад.

Бори аввал, вақте ки кӯдак тасвирҳо, кубҳо ва конструкторҳоро дуруст ба тартиб медарорад, ӯ аз муваффақияти худ хеле ифтихор мекунад ва баъдтар дар дафъаҳои чорум, панҷум, вай комилан ором мебошад. Ана ҳамин ҳиссиёт, аз нуқтаи назари илмӣ ҳавасмандӣ, ё ангеаи омӯхтан мебошад. Он дар мактаб ибтидо намегирад, балки хеле пештар - ҳатто дар кӯдакӣ дар хона сар мешавад. Маҳз волидайн дар

кӯдак хоҳиши омӯхтани чизи навро ташаккул медиҳанд. Ҳангоми тарбияи фарзанд, бисёри онҳо роҳҳои гуногуни баланд бардоштани ҳавасмандкунӣ ба маърифатро интихоб мекунанд. Ҳар яке аз ин усулҳо, вобаста аз услуби тарбия, натиҷаҳои гуногун доранд, дар ҳар яки онҳо ҷиҳатҳои мусбӣ ва манфӣ ҳам мавҷуданд, аммо муҳимтар аз ҳама, онҳо кӯдаконро барои муаммалшавии худ дар тӯли зиндагӣ ташвиқ мекунанд.

Натиҷаи ташаккули ҳавасмандӣ ба таълим ин иҷроиши ягон вазифа ва комёб шудани хонанда дар мактаб мебошад. Аммо, барои бисёр хонандагон ва волидайнӣ онҳо, вақти ҷудошуда барои кори хонагӣ як шиканҷа ва озмоиши ҳаррӯзаи сабр аст. Волидайн бояд, ки фарзандашонро чанд маротиба ба мизи дарстайёркуни ҷиҳонанд. Ба ҷои иҷрои вазифаи хонагӣ, хонанда ба тиреза нигоҳ мекунанд, ё дар дафтараи расмҳо мекашад, ё нӯги қаламашро мегазад, ё ўро аз телевизор ё компютер канда наместавад. Волидайн сабрро аз даст медиҳанд ва ҷанҷолу хархаша байни онҳо сар мезананд. Кӯдак аз хондан лаззат намебарад, таҳти фишори доимии калонсолон қарор дорад ва дар натиҷа шавқ ва хоҳиши таҳсилро комилан аз даст медиҳад. Барои падару модарон пайдо кардани далелҳо барои мустаҳкам кардани ҳавасмандии онҳо ба таҳсил мушкул мешавад, зеро кӯдак итминон дорад, ки мактаб ин як меҳнати вазнину пурмашаққат аст. Ин ҳолат бо бисёр кӯдакон рӯҳ медиҳад ва он аз норасоии қобилияти онҳо нест. Муваффақият ва нобарориҳо дар мактаб - ин нишондиҳандаи рушди ақлонӣ ва қобилияти хонанда нест. Муваффақият дар мактаб, баръакс, ин ҷамъи маҳорат, дониш ва хоҳишгӯ майли хондани ӯ аст. Барои кӯдаке, ки ба таҳсил кардан ҳавасманд нест, гирифтани дониш ва дар амал табиқ кардани он хеле мушкул аст. Набудани ҳавасмандӣ ба хондан аксар вақт боиси сустшавии давомноқӣ ва зехни хонанда мегардад. Ва ин сустшавӣ, дар навбати худ, ба тамоюл дар рафтори ӯ оварда мерасонад.

Албатта дар ин маврид нақши волидайн бузург аст, усулу методҳои ба роҳ мондаи онҳо метавонад фарзандонро муваффақ ё ноком гардонад. Волидайн боварӣ доранд, ки кӯдак барои таҳсил дар мактаб омода аст, зеро кӯдак мувофиқ ба синну солаш бисёр ҷиҳзҳои меҳнадор. Аммо омодагии зехнӣ ин ҳамрадиҳои омодагии психологӣ нест, яъне кӯдак бояд қобилияти дарк кардани итоат ба қоидаҳои муайянро дошта бошад ва на он чизеро, ки худӣ ӯ меҷӯяд, иҷро кунад, балки вазифае ки аз вай талаб карда мешавад бояд иҷро кунад. Дар ин ҷо ба кӯдак на танҳо чизеро, ки ба ӯ маъқул аст, балки чизеро, ки ба ӯ маъқул нест, вале ба ӯ зарур аст иҷро кардан даркор ғайрихондан муҳим аст. Ва инро то синну соли мактабӣ талқин додан даркор аст.

Ҳатогӣ дигаре ки волидайн мекунанд, ин кӯдакро барвақт ба мактаб мефиристад. Камолоти биологӣ бояд ба назар гирифта шавад. Бехтараш кӯдаке, ки ба камолоти биологӣ нарасидааст ба мактаб фиристора наметавонад, чунки дасту бозии вай ҳанӯз ташаккул наёфтааст. Ташаккул ёфтани дасту бозии кӯдакро санҷидан мумкин аст: аз кӯдак хоҳиш карда мешавад, ки ба катакҷаҳо нуқтаҳо гузорад. Одатан, кӯдак дар арақ дар 1 дақиқа 70 нуқта мегузорад. Агар натиҷа пасттар бошад, пас имкон дорад, ки дастӣ ӯ ҳанӯз бақувват наметавонад. Вақте ки кӯдак ба мактаб меояд, бояд 4 дандони пешӣ ӯ алақай иваз шуда бошанд: 2 дандони поён ва 2-то дар боло. Ҳамин тариқ, тайёр набудани кӯдак аз ҷиҳати биологӣ дар мактаб, одатан, ба мутобиқнашавӣ дар мактаб оварда мерасонад (кӯдак зуд хаста мешавад ва ба иҷрои баъзе вазифаҳо зураш наметавонад) ва ин эҳтимол дорад, ки кӯдак оҳиста-оҳиста аз мактаб нафрат кунад.

Ҳатогӣ дигари волидайн ин аст, ки кӯдакро ба боғча намефиристонанд. Кӯдаке, ки боғча наметавонад бо ҳамсолон иртибот надорад. Дар боғча кӯдак бо дигарон бозӣ мекунанд, қоидаҳои риоя мекунанд, ҳатто фикри хоҳишҳои одамони дигарро ба ҳисоб мегирад ва дар гурӯҳ зиндагӣ карданиро ёд мегирад. Ҳамин тариқ, маромнокӣ ва ҳавасмандии кӯдаки ба боғча рафта нисбат ба дигарон дар мактаб зиёдтар мешавад.

Кӯдаке, ки дар байни муносибатҳои бад, мушкулот ва муноқишаҳои оилавӣ ба воя мерасад, дар ботини худ барои ҳар як фарди оила изтиробҳои руҳӣ мекашад ва ба эҳсосоти шадиди манфӣ одат мекунанд, ва ҷун қоида, дигар ба мушкулоти таҳсил, дарсҳо ва баҳоҳои аҳамият наметавонад – чунки барои онҳо қувваи қавӣ надорад.

Дигар сабаби гум шудани ҳавасмандӣ дар ҳаёти кӯдак – ин набудани як нақшаи муайян аст, яъне речаи рӯз риоя наметавонад ва аз субҳ то шом нисбат ба кӯдак беаҳамиятӣ зоҳир мешавад. Кӯдаконе, ки илова ба дарсҳои мактаб боз дар машғулиятҳои барои онҳо ҷолиб иштирок мекунанд, сарфи назар аз сарборӣ, ба таҳсил бештар ҳавасманд ҳастанд.

Усулҳои бади тарбия ба монанди пастзании шахсият, таҳдид, ҷазои ҷисмонӣ ё баръакс, меҳробонии аз ҳад зиёд низ ба хурдашавии маромнокӣ оварда мерасонад. Талаботи зиёд, бе назардошти имкониятҳои объективии кӯдак ҳам ба камшавии ҳавасмандӣ оварда мерасонад. Волидайн баъзан сабабҳои объективӣ ба монанди ҳолатҳои соматикӣ, хусусиятҳои психологӣ, хусусиятҳои рушди ақлии фарзандро ба назар нагирифта ўро ба танбалӣ гунаҳгор медонанд.

Нест шудани ҳавасмандӣ нисбат ба таълим тавассути масҳара, изҳороти нодуруст, муқоиса бо кӯдакони дигар, сарзаниши кӯдак дар ҳолати нокомӣ, ва ғайра низ суръат мегирад.

Чи бояд кард? Чи тавр метавон дар хонанда ҳавасмандиро ташаккул дод? Дар ин маврид бояд на танҳо дар назди хонанда мақсад ва дар сари ӯ ангеҷаҳо гузошта шавад, балки барои ӯ ҷунин шароит ва муҳите, ки худӣ ӯ меҷӯяд, фароҳам оварда шавад.

Аввалан сабабҳои кам будани ҳавасмандӣ бояд фаҳмида шавад: оё ин аз қобилиятҳои ӯст, ё аз нодуруст будани усулҳои тарбия вобаста аст. Калонсолон аксар вақт ба кӯдакон мегӯянд, ки "агар таҳсил накуни, ҳавлирӯб мешавӣ". Чунин дурнамо ба ҳавасмандкунии таҳсил таъсир намерасонад. Кӯдак ба ояндаи наздик тавачҷӯх дорад. Аммо барои ӯ душвор аст, вай ин корро худ танҳо карда наметавонад. Мушкилот дар таълим дар он нафароне рӯх медиҳад, ки волидайн барои бартараф кардани онҳо ба онҳо омодагӣ ва роҳҳо нишон надодаанд. Одатан, чунин кӯдакон таҳсилро дӯст наметавонанд. Сабаби набудани ҳавасмандӣ метавонад таҷрибаи бади гузашта бошад (ду бор корро карда натавонист, бори сеюм ҳатто қӯшиш ҳам намекунад). Волидон бояд ба хонанда таълим диҳад, ки "таслим нашавад", барои ноил шудан ба натиҷаҳо, ба худ ва ба тарафҳои қавии худ бовар карданро давом диҳад ва фаҳмонанд, ки натиҷа дер ё зуд ба даст меояд.

Дар баробари ин чораҳои ислоҳнамои низ бояд мувофиқи сабабҳо татбиқ карда шавад: агар дар кӯдак малакаҳои фаъолияти таълимӣ ташаккул наёфта бошанд, онҳоро омузондан даркор аст, ё агар ҳатоғиҳои усулҳои тарбия аз тарафи волидайн сар зада бошад бояд худро ислоҳ кунанд ва дар мадди аввал бояд худ фаҳмида ва эътироф кунанд, ки "Ман дар ин ҷо чи кори хато мекунам".

Дар чараёни таълим, то он даме, ки дар кӯдак рафтори ихтиёрӣ нисбат ба таълим ташкил наёфтааст, муҳим аст, волидайн аз болои ӯ назорат кунанд ва хусусиятҳои инфиродии кӯдакро ба назар гиранд: кадом вақт барои дарс тайер кардан барои ӯ беҳтар аст, кадом дарсҳоро бояд пеш аз ҳама тайёр кунанд, кай истироҳат кунанд ва ғ. Агар малакаҳои худидоракунии баъд аз синфҳои ибтидоӣ ташаккул наёбад, назорату ҷобачогузории речаи рӯзи хонанда то хеле вақт давом меёбад. Дар синфҳои ибтидоӣ кӯдак наметавонад, ки бо матн чи тавр кор кунанд, ба ӯ фаҳмидани ғояи асосии матнро фаҳмондан ё нақл кардан зарур аст. Баъзан хонанда вақти ба мизи дарстайёркунии нишастанро ба таъхир мегузорад, ба ӯ худназораткуниро омузондан даркор аст.

Ба ҷои вазифаи хонагии кӯдакро иҷро кардан, тафаккур ва мантиқи ӯро инкишоф додан муҳим аст. Масалан, ба ҷои нишон додани ҳалли масъала беҳтараш вазиятеро ба вучуд овардан лозим аст, ки кӯдак ҳадди аққал як қисми вазифаро худ иҷро кунанд. Ва "Шумо масъаларо хуб иҷро кардед аммо ду хатогӣ доред. Онҳоро ёбед." гуфтан раванди дарозтар бошад ҳам, аммо дурусттар аст. Ҳамзамон, аксар вақт кӯдаконе, ки ба ҷои онҳо вазифаҳояшонро волидайн иҷро мекунанд, аз ин кор суистифода мебаранд: "Модар, танҳо ту метавонӣ ба ман бифаҳмонӣ, ки чӣ гуна ин масъала ҳал карда мешавад. Ҳеҷ кас наметавонад, ҳатто муаллим ҳам".

Нуктаи дигари муҳими ҳавасмандкунии ин арзёбии кори иҷрошуда аз ҷониби падару модар ва муаллим мебошад. Масалан волидайн метавонад "Офарин, корат хуб шудааст!", гуяд, аммо муаллим натиҷаҳои кори имрӯзаи хонандаро бо кори дирӯзаро қиёс карда "бад" арзёбӣ мекунад. Барои пешгирии чунин ҳолатҳо зарур аст, ки волидайн бо мактаб тамоси доимӣ дошта бошанд ва ба талаботҳои онҳо ҳам тавачҷӯх зоҳир намоянд. Дар акси ҳол, дар шуури кӯдак тасвири душман - муаллим, дӯст - волидайн пайдо мешавад (волидайн хуб аст, зеро таъриф мекунад, муаллим бад аст, зеро танқид мекунад). Ва ин боиси пайдо шудани ҳисси нафрат ба мактаб ва коҳиши хоҳиши таҳсил мегардад.

Ҳавасмандӣ барои муваффақият ва дар натиҷа, ангезаи баланди маромнокӣ ба таҳсил дар кӯдаконе ташаккул меёбад, ки ба онҳо дар оилашон барои дар вақти кӯмак кардан бо гармӣ, муҳаббат ва фаҳмиш муносибат мекарданд. Ва дар он оилаҳое, ки назорати қатъӣ ё бепарвой мавҷуд аст, дар кӯдак на омили муваффақият, балки омили пешгирӣ кардани сабаби нокомӣ ташаккул меёбад, ки бевосита ба маромнокии пасти омузиш оварда мерасонад.

Дар ҳавасмандгардонии таълимӣ, худбаҳодиҳии дурусти кӯдак ҳам хеле муҳим мебошад. Кӯдакони худбаҳодиҳии паст дошта қобилиятҳои худро баҳо дода наметавонанд ва сатҳи ҳавасмандии таълимии худро кам мекунанд, кӯдакони дорои худогоҳии баланд маҳдудиятҳои қобилияти худро ба таври кофӣ намебинанд, барои дидан ва эътироф кардани ҳатоғиҳои худ одат намекунанд. Аз ин рӯ, мутобиқати худбаҳодиҳии кӯдак дар робита ба чараёни таълим хеле муҳим аст. Дар хотир доштан муҳим аст, ки дар ҳаёт илова бар муваффақиятҳои таълимӣ бисёр чизҳои назарраси дигар ҳам вучуд доранд, масалан - бо донишҳои миёна зиндагӣ карда шахсият будан мумкин аст. Бадтараш ин аст, ки кӯдак дарки мусбии худшиносӣ, яъне эътимод ба худ надорад, худро баҳо дода наметавонад, худро ҳамчун шахсият намешиносад. Бо ин ҳел бори гарон зиндагӣ карда муваффақ шудан ғайриимкон аст.

Кӯдакро барои хониши хуб ҳавасманд кардан муҳим аст. Ҳавасмандкунии моддӣ (пул барои баҳои хуб) аксар вақт боиси ба даст овардани нишонаи хуб мегардад. Ҳарчанд барои бисёр оилаҳои ғарб, бо пул ҳавасманд гардонидани кӯдакон як падидаи комилан муқаррарӣ бошад ҳам ин кафолати дарозмуддат будани маромнокиро наметаҳдид. Аз ин рӯ, масъалаи ҳавасмандкунии моддӣ барои хониши хуби кӯдакон масъалаест, ки ҳар як падару модар бояд худ қарор диҳад. Аммо ташвиқи кӯдакон барои сафарҳои муштарак (ба сирк, концерт, майдончаҳои фароғатӣ, кино ва ғайра) қобили қабул аст, илова бар ин, волидон боз як вазифаи муҳимро ҳал мекунанд: бо фарзанди худ муоширати ҷолиб мегузаронанд, ниёзҳои кӯдакро барои як узви оила будан қонеъ мекунанд.

Барои зиёд кардани тавачҷӯҳи кӯдак ба раванди таълим, тамос бо кӯдак ва фазои эътимод хеле муҳим аст. Ба кӯдак фаҳмондан муҳим аст, ки раванди таълим, раванди тӯлонӣ, вале зарурист. Барои хонандаи

наврас неш назадан, чазо надодан, ваъдаи мукофот надодан ва ғайра муҳим аст. Назорат – кӯмак лозим аст, на ин ки назорат- фишор. Барои наврас алоқамандкунии таълим бо мавзӯи касби оянда муҳим аст. Муваффақияти фавриро интизор шудан даркор нест. Аммо агар оид ба инкишоф додани ҳавасмандии фарзанд пайваста ва мунтазам кор бурда шавад, пас албатта натиҷаи даркорӣ ба даст хоҳад омад.

Дар фаъолиятҳои таълимӣ ва ташаккули ҳавасмандии хонанда малакаи худтафтишномаӣ хеле муҳим аст. Барои касе пӯшида нест, ки ҳатогиҳои зиёд дар кӯдакон аз рӯи беэҳтиётӣ ба миён меоянд. Ва агар кӯдак ҳудаи пас аз иҷрои ягон намуди муайяни фаъолият санҷидани худро омӯзад, шумораи ҳатогиҳо якбора кам мешавад - ва агар ҳатогиҳо камтар бошанд, пас барои муваффақиятҳои нав мароми бештар ба вучуд меояд.

Инчунин як нуктаи муҳим он аст, ки оё кӯдак ба муваффақиятҳои худ бовар мекунад, ё не. Муаллим ва волидон бояд эътимоде хонанда ба қобилиятҳои худро доимо дастгирӣ кунанд ва агар эътиمود ва сатҳи талаботи ӯ пасттар бошад, дастгирӣ шаҳсони наздиқаш бояд ҳамон қадар қавитар бошад. Воқеан, агар кӯдак вақте ки аллакай нотаъони худро ҳис мекунад, боз аз тарафи калонсолон сарзаниш шунавад, на танҳо қобилияти омӯхтани ӯ ташаккул намеёбад, балки тамоми шавқу завқи ӯ нисбати таълим нест мешавад.

Агар фарзанди шумо гумон кунад, ки ӯ маводи таълимиро омӯхтааст вале баҳои дастгирӣфта аст, пас бояд фаҳмид, ки чӣ ҳодиса рӯй додааст. Шояд ӯ дар ҳақиқат ҳама чизро фаҳмида бошад, аммо ҳангоми санҷиш дар имтиҳон асабӣ шудааст, масалан, худро бад ҳис кардаст ва ё шояд муаллим мувофиқ баҳогузорию нақардаст. Муҳимтар аз ҳама он аст, ки дар хонанда худбаҳодиҳии мувофиқ ташаккул дода шавад ва барои ин, пеш аз ҳама, бояд кӯшиш кард, ки ӯро на танҳо дар асоси баҳогузорию муаллим, балки дар асоси интизориҳо, эҳсосот ва ҳадафҳои худӣ ӯ арзёбӣ кард.

Имтиҳони дохилшавӣ ба донишгоҳҳо - як бори гарон барои хонандагон, падару модарон ва омӯзгорони онҳо мебошад. Ҳавасмандгардонӣ дигар ин давра он қадар ҳам лозим нест, чунки дар синни 16-солагӣ, наврасон тақрибан тасаввур мекунанд, ки дар ҳаёт чиро меҳоянд ва чӣ кор кардан лозим аст. Вазифаи калонсолон кӯмак дар интиҳоби касб, тамаркуз ба чизи асосӣ ва ёфтани беҳтарин роҳи ҳалли масъала аст. Бо наврас сӯҳбат оростан муайян кардан даркор, ки дар қадом курсҳо бояд иштирок кунад. Интиҳоби ӯро эҳтиром бояд кард, ҳатто агар он бо интиҳоби калонсолон мувофиқат накунад ҳам, ташаббус ва таваҷҷӯҳи ташаккулёфтаи ӯро дар интиҳоби ӯ маҳдуд кардан лозим нест.

Дар охир месазад гуфт, ки ҳар як омӯзгор ва падару модар вақти дарки механизмҳои ҳавасмандгардонӣ ва дар амал татбиқ намудани онҳо, майлӯ хоҳиши хонандагонро барои омӯхтан ташаккул медиҳанд. Дар ҳақиқат, танҳо омилӣ ҳавасмандкунӣ ба таълим ва ташаккули он метавонад кӯдакро ҳамчун шахси ҳадафманд ва қобили қабули қарорҳои худ ба воя расонад.

АДАБИЁТ

1. Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения. М., Смысл, Академия. 2006.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. СПб.: Питер, 2000.
3. Қонуни ҚТ » Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» ш. Душанбе, 2 августи соли 2011, № 762.
4. Мустафоқулов Т. Асосҳои психологияи синнусолӣ ва педагогӣ /Т. Мустафоқулов, М. Нарзуллоева. – Қўлоб, 1993.-478с.
5. Мапохина М.В. Мотивы учения учащихся с разным уровнем у
6. <http://school77.irk.ru/p/motivation>

УСИЛИЯ РОДИТЕЛЕЙ ПО РАЗВИТИЮ МОТИВАЦИИ ДЕТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

В данной статье автор рассматривает проблемы отсутствия у учащихся желания и мотивации учиться и приобретать знания. У некоторых учеников мотивация учебного процесса исчезает до их появления, в других случаях они исчезают со временем по разным причинам. Многие люди, особенно дети и подростки, сдаются на полпути, чтобы достичь своей цели, потому что никто не говорит им: «Я верю в тебя, у тебя все получится!». Многие родители, у которых есть дети школьного возраста или дошкольники, сталкиваются с проблемой отсутствия мотивации учиться.

Ключевые слова: мотивация, родители, учащиеся, домашнее задание, развитие интереса школьников к учению, процесс обучения, возрастные особенности.

THE EFFORTS OF PARENTS TO DEVELOP CHILDREN'S MOTIVATION IN THE LEARNING PROCESS

In this article, the author considers the problems of students' lack of desire and motivation to learn and acquire knowledge. In some students, the motivation of the learning process disappears before they appear, in other cases, they disappear over time for various reasons. Many people, especially children and adolescents, give up halfway to achieve their goal, because no one tells them: "I believe in you, you will succeed!". Many parents who have school-age children or preschoolers are faced with the problem of lack of motivation to learn.

Key words: motivation, parents, students, homework, the development of students' interest in learning, the learning process, age characteristics.

Сведения об авторе:

Худойдодова Фируза Султоновна - кандидат педагогических наук, факультет психологии и инклюзивного образования, кафедра общей и педагогической психологии Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни Тел: (+992) 918652118 E-mail: firuzakhudoidodova@gmail.com

About the author:

Khudoydodova Firuza Sultonovna - candidate of pedagogical sciences, faculty of psychology and inclusive education, department of general and pedagogical psychology of Tajik State Pedagogical University named after S. Aini Tel: (+992) 918652118 E-mail: firuzakhudoidodova@gmail.com.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Элмуродова С.Х., Ахмедова М.Р.

Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафуров

Инклюзивное образование – это интегрированное обучение людей с ограниченными возможностями, с людьми и их нормально развивающимися сверстниками. Выдающийся психолог В.С. Выготский в своих исследованиях отмечал, что педагоги и психологи видят дефекты детей как физические или психические, и забывают о главных социальной сущности. В связи с этим, он подчеркивает: «Всякий телесный недостаток - будь то слепота, глухота или врожденное слабоумие – не только изменяет отношение человека к миру, но, прежде всего, сказывается на отношениях с людьми. Органический дефект или порок реализуется как социальное ненормальное поведение [4, с.35]. В результате нередко получается, что люди с особыми образовательными потребностями выпадают из общего образовательного процесса, так как для работы с ними педагогический состав общеобразовательных учреждений не обладает необходимыми знаниями в области коррекционной и специальной педагогики. Эту и множество других проблем в современных вузах призвано решить инклюзивное образование. Инклюзивное образование – это более широкий процесс интеграции, подразумевающий доступность образования для всех и развитие общего образования в плане приспособления к различным нуждам всех детей. Именно это понятие раскрывает «Концепция инклюзивного образования Республики Таджикистан». В вузах Республики Таджикистан на сегодняшний день обеспечивается успешная социализация учащихся с ограниченными возможностями, учащихся -инвалидов, учащихся, оставшихся без попечения родителей, находящихся в трудной жизненной ситуации. [2, с.2]

В Конвенции о правах инвалидов (статья 24) отмечено, что «Государства-участники признают право инвалидов на образование. В целях реализации этого права без дискриминации и на основе равенства возможностей, государства-участники обеспечивают инклюзивное образование и обучение на всех уровнях в течение всей жизни, стремясь при этом к полному развитию человеческого потенциала, а также чувства достоинства и самоуважения и к уважению прав человека, основных свобод и человеческого многообразия [3].

Кафедра социальной и профессиональной педагогики ХГУ имени академика Б. Гафурова является ведущей кафедрой по подготовке высококвалифицированных кадров по специальности «Педагог-олигофрено- педагогика». Профессорско-преподавательский состав кафедры, изучив проблемы обучения студентов с ограниченными возможностями здоровья, выявили недостаточную разработанность учебных программ и практическую реализацию проблемы обучения студентов с ограниченными возможностями.

На научно-теоретическом и научно-методических семинарах обсуждаются проблемы обучения и воспитания студентов ОВЗ. Вместе с магистрантами и соискателями ведутся научно-исследовательские работы по разработке новых методик для усовершенствования учебно-воспитательных работ с людьми ОВЗ. В университете созданы оздоровительные комплексы, где студенты с ограниченными возможностями могут посещать спортивные залы и поправлять своё здоровье.

В Концепции национального воспитания Республики Таджикистан отмечено: «Человек, исповедующий здоровый образ жизни, не только ведет борьбу с отрицательными явлениями, негативно влияющими на его жизнь и здоровье, но и принимает активные меры для оздоровления своего тела. Здоровый образ жизни предполагает прогулки на природе, отдых в парках культуры и отдыха, участие в культурно-массовых мероприятиях, посещение цирка, театров, выступлений музыкальных групп и певцов, различных спортивных соревнований, чтение книг, занятие творческой работой и укрепление физического здоровья». [2]

Для реализации программы, в вузе появилась необходимость пересмотреть все учебно-воспитательные планы, а также проанализировать конкретную социальную и педагогическую

информацию о количестве студентов-инвалидов вуза, некоторых данных медицинской и психологической диагностики. Нами было выяснено, что учебно-методические комплексы вуза в полной мере не учитывают особенности обучения инвалидов. Администрация вуза, преподаватели и кураторы в настоящее время мало ознакомлены с физиологическими, медицинскими и психологическими особенностями развития и обучения студентов с ограниченными возможностями, что нередко приводит к сложной адаптации, взаимоотношениям между сокурсниками и преподавателями, а также, неизбежно приводит к досрочному прекращению обучения инвалидов в вузе.

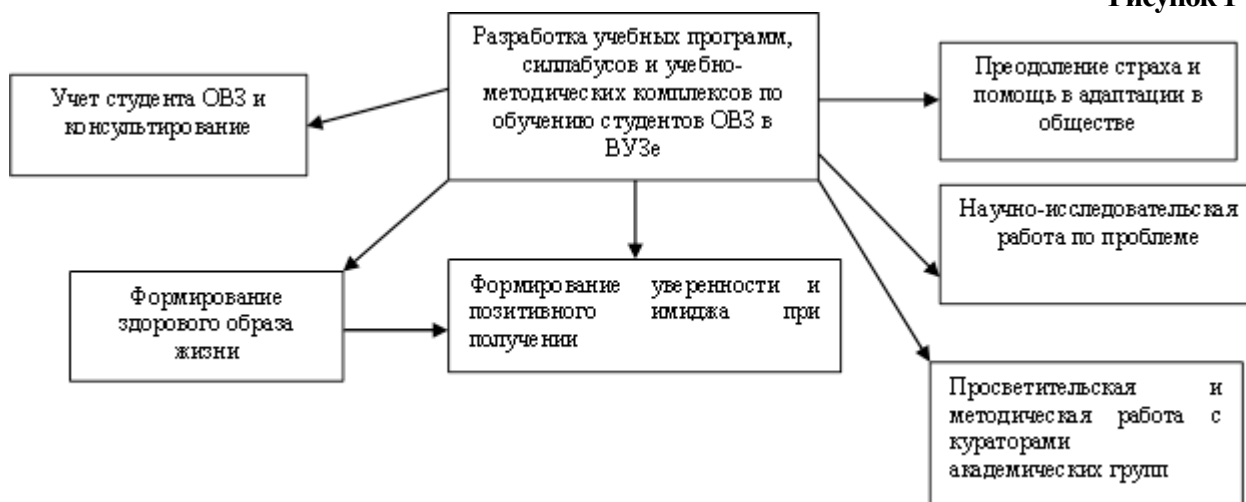
Таким образом, после анализа и мониторинга выявления проблем обучения студентов первую очередь необходимо рассмотреть вопрос проведения просветительской работы с администрацией ВУЗа, деканатами и заведующими кафедрами, кураторами и причастными к работе с инвалидами представителями факультетов, с целью активного включения их в инклюзивное образование.

Мы разделили работу со студентами с ограниченными возможностями на несколько этапов: 1) готовность студента ОВЗ к обучению, адаптации и включение его в студенческую жизнь. В начале обучения молодые люди входят в новую для себя среду вузовского обучения. Навыки, приспосабливания к ней послужат не только для успешной учебной деятельности, но и заложат фундамент адаптации к последующей трудовой деятельности; 2) создание модуля, оказывающего помощь в социально-психологическом сопровождении в учебно-воспитательный процесс.

Для успешного осуществления интеграции, мы предлагаем модуль, который будет осуществляться в вузе.

Модуль, оказывающий помощь в социально-психологическом сопровождении в учебно-воспитательный процесс.

Рисунок 1

Создание модуля является стартовым шагом в университете, среде, обеспечивающей формирование его общих и специальных компетенций, помощь в развитии личности студента-инвалида, способствующей адаптации этой категории студентов к учебно-воспитательному процессу в период обучения в ВУЗе с учетом медико-психологических особенностей их заболевания.

Необходимо отметить, что для достижения поставленной цели в ВУЗе необходимо решить ряд следующих задач:

- разработка учебных программ, syllabusов и учебно-методических комплексов по обучению студентов с ограниченными возможностями здоровья;
- создание благоприятных условий для эффективного взаимодействия студентов и преподавателей в процессе инклюзивного образования;
- проведение мониторинга, текущего медико-психолого-социального состояния студентов-инвалидов академических групп ВУЗа.
- создание условий для интегрированного обучения студентов ОВЗ;
- ведение научно-исследовательской работы по заданной проблеме;
- учет преподавателями в организации образовательного процесса ограничений, имеющихся у студентов-инвалидов;
- обеспечение доступной среды для студентов с инвалидностью;
- тренинги и мастер-классы для снижения невротизма и тревожности, содействие повышению самооценки, уверенности в себе и профессиональному развитию студентов;
- методическая помощь кураторам академических групп для выявления и актуализации работы со студентами-инвалидами;
- ознакомление с основами адаптационной педагогики;

- поддержка интеллектуальной инициативы и развитие творчества студентов-инвалидов;
- взаимодействие с администрацией общежитий ВУЗа с целью успешности адаптации;
- привлечение к сотрудничеству партнеров из европейских государств и стран Центральной Азии, в сфере оказания реабилитационных услуг для студентов с инвалидностью;
- привлечение студентов-инвалидов к активной деятельности студенческого совета ВУЗа или факультета.

Для оказания социально-психологической поддержки в университете, мы определили структурные подразделения вуза, которые будут оказывать психолого-социальную поддержку студентам ОВЗ.

Структурные подразделения вуза, оказывающие помощь в социально-психологической адаптации студентов ОВЗ:

Рисунок 2.

Совместная работа структурных подразделений вуза дала возможность составить план мероприятий для успешной реализации инклюзивного образования в вузе. Мы разработали и предлагаем план мероприятий сроком на три года («2019-2021 г.г.)

План мероприятий реализации инклюзивного образования в университете

№ п/п	Наименование мероприятий	Срок выполнения (по годам реализации программы)	Ответственные
1.	Изучение Концепции инклюзивного образования Республики Таджикистан на научно-методических семинарах кафедрах и факультетов ВУЗа	1.10.19.-1.11.19	Преподаватели кафедры
2.	Выявление контингента студентов с инвалидностью, обучающихся в ВУЗе, с учетом их заболевания	10.09.2019	Деканат, специалисты, дефектологи
3.	Совместная работа ВУЗа с другими европейскими вузами по реализации проекта «Улучшение работы вуза по инклюзивному образованию студентов ОВЗ»	2019-2021 г.г.	Кафедра социальной и профессиональной педагогики
4.	Составление списка студентов - инвалидов в ВУЗе на протяжении реализации проекта	Сентябрь 2019 г.	Администрация ВУЗа, деканат
5.	Выявление основных проблем, с которыми сталкиваются студенты-инвалиды	Октябрь 2019 г.	Психолог, кураторы академических групп
6.	Медицинская диагностика для выявления заболевания студента ОВЗ,	Ноябрь 2019	Медработники, Психологи
7.	Диагностика и контроль развития личности студентов-инвалидов в отношении к своему здоровью и к здоровому образу жизни.	2020 г.- 2021 г.	Психолог УСВР, кураторы
8.	Формирование актуального эмоционального состояния, адаптации и учебной мотивации студентов с ОВЗ	2019 г.- 2021 г.	Куратор, академ. групп
9.	Методическая поддержка кураторов и представителей структурных подразделений ВУЗа, оказывающих многостороннюю помощь в социально-психологической помощи студентам с ограниченными возможностями здоровья	2020 г.- 2021 г.	Психолог, кураторы академ. Групп

10.	Организация совместных областных конференций, семинаров и тренингов с дефектологами, психологами, специалистами по реализации инклюзивного образования в ВУЗе.	2020 г.- 2021 г.	Кафедра социальной и профессиональной педагогики
11.	Организация доступной среды для студентов с инвалидностью на территории ВУЗа	2020 г.- 2021 г.	Факультеты, кафедры, общежития
12.	Взаимодействие ВУЗа с областным Центром занятости населения и адаптация к началу профессиональной деятельности с целью трудоустройства выпускников с инвалидностью.	2021 г.	Специалисты Центра занятости населения, деканат
13.	Проведение индивидуальной психокоррекционной работы со студентами ОВЗ для выработки навыков саморегуляции, социальной адаптации.	2020 г.	Психологи, кураторы академ. групп
14.	Тренинги по формированию коммуникативной компетентности методами интеллектуальной инициативы (творческой активности).	2021 г.	Психологи, кураторы

Из вышесказанного можно прийти к выводу, что все люди, несмотря на физические, умственные, психологические и другие особенности, должны быть обязательно включены в систему образования и воспитываться наравне со сверстниками. Но, как показывает анализ и опыт, для реализации поставленных целей в вузах, потребуется много усилий и времени, а самое главное - участие и взаимодействие всех подразделений ВУЗа в образовательном процессе, способствующих получению образования студентам с ограниченными возможностями здоровья, так как, только при этом условии возможно решение проблем инклюзивного образования.

Инклюзивное образование – один из эффективных способов обучения, имеющий большие перспективы в современном обществе, и это дает надежду и право студенту с ограниченными возможностями здоровья на получение высшего профессионального образования, адаптированного к его возможностям и потребностям, нахождение своего места в жизни и реализацию своего жизненного шанса и потенциала.

ЛИТЕРАТУРА

1. Национальная Концепция воспитания в Республике Таджикистан. – Душанбе: 2006 г.
2. Национальная концепция инклюзивного образования для детей с ограниченными возможностями здоровья в Республике Таджикистан на 2011-2015 годы. – Душанбе: 2011 г.
3. Конвенция о правах инвалидов. (Принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи ООН от 13 декабря 2006 года. URL: <http://base.garant.ru/2565085/#block-24> (дата обращения: 17.06.2017).
4. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии: Сборник работ Л.С. Выготский: – М.: Просвещение, 1995. – 527 с. – 33 усл. печ. л.+0,25 форз. – Экземпляр № 19522 находится в Открытом доступе на Сретенске. – ISBN 5-09-007332-5.
5. Воденникова Л.А. Значение профессионально-ценностных ориентаций в подготовке компетентных педагогов-дефектологов. //Л.А. Воденникова. // Современная школа инновационный аспект. 2013,-№2 84-86
6. Макарова И.А. Толерантность в инклюзии: философский подход // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история: сб. ст. по матер. XXIX междунар. науч.-практ. конф. № 9(29). - Новосибирск: СибАК, 2013.
7. Митрофанова М.И. Инклюзивное образование в стране и за рубежом. URL: <http://www.tceek.ru/2013-04-09-05-32-28/486-2013-04-11-09-27-45.html> (дата обращения: 17.06.2017).
8. Михальченко К.А. Инклюзивное образование - проблемы и пути решения. / К.А. Михальченко // Теория и практика образования в современном мире: материалы междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). СПб.: Реноме, 2012. С. 77-79.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Данная статья посвящена реализации Концепции инклюзивного образования в вузах Республики Таджикистан. В вузах республики на сегодняшний день обеспечивается успешная социализация людей с ограниченными возможностями здоровья, находящихся в трудной жизненной ситуации. Авторами проанализированы все учебно-воспитательные комплексы и выявлено, что в них вуза в целом, недостаточно учитываются особенности обучения людей с ограниченными возможностями здоровья. Для оказания социально-психологической поддержки в университете предложена структура из подразделений вуза, которые должны оказывать психолого-социальную поддержку студентам ОВЗ. Авторами создан модуль, который способствует созданию в университете среды, обеспечивающей формирование его общих и специальных компетенций, помощь в развитии личности студента-инвалида, способствующей адаптации этой категории студентов к учебно-воспитательному процессу в период обучения в вузе с учетом медико-психологических особенностей их заболевания. В статье приведен план

мероприятий в реализации инклюзивного образования и организация работы с студентами ОБЗ в университете.

Ключевые слова: студенты с ограниченными возможностями, медико-психологические особенности людей с ОБЗ, интеграция, инклюзивное образование, дефект, диагностика, взаимодействие, педагогическая информация, партнёр, актуализация, адаптация.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL BASIS OF INTEGRATED TRAINING OF STUDENTS WITH DISABILITIES IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

This article is devoted to the implementation of the Concept of Inclusive Education in the universities of the Republic of Tajikistan. In the universities of the republic today, successful socialization of people with disabilities in difficult life situations is ensured. The authors analyzed all educational complexes and revealed that they of the university as a whole do not sufficiently take into account the peculiarities of teaching people with disabilities. To provide social and psychological support at the university, a structure is proposed from the departments of the university, which should provide psychological and social support to students of disabilities. The authors have created a module that contributes to the creation at the university of an environment that ensures the formation of its general and special competencies, assistance in the development of the personality of a disabled student, contributing to the adaptation of this category of students to the educational process during the period of study at the university, taking into account the medical and psychological characteristics of their disease ... The article provides an action plan for the implementation of inclusive education and the organization of work with students of disabilities at the university.

Key words: students with disabilities, medical and psychological characteristics of people with disabilities, integration, inclusive education, defect, diagnostics, interaction, pedagogical information, partner, actualization, adaptation.

Сведения об авторах:

Эльмуродова Садбарг Худойназаровна - кандидат педагогических наук, доцент, заведующая кафедрой социальной и профессиональной педагогики Худжандского государственного университета имени Бободжона Гафурова. тел: (+992) 928233378, Электронный почта: elmurodova1968@mail.ru

Ахмедова Малокхатжон Рахматовна - старший преподаватель кафедры педагогики и психологии Худжандского государственного университета имени Бободжона Гафурова. тел: (+992) 928353160.

About the authors:

Elmurodova Sadbarg Khudoynazarovna - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social and Professional Pedagogy of Khujand State University named after Bobodzhon Gafurov. Phone: (+992) 928233378, E - mail: elmurodova1968@mail.ru

Akhmedova Malokhatjon Rakhmatovna - Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Psychology, Khujand State University named after Bobodzhon Gafurov. Mobile phones: (+992) 928353160.

МУТАССИЛИИ СТАНДАРТҲОИ ТАҲСИЛОТИ ТОМАКТАБӢ ВА ИБТИДОӢ ВА МУТОБИҚАТИ ОНҲО ДАР ИНКИШОФИ НУТҚ ВА ТАЪЛИМИ САВОД

Маҷидова Б.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Тешиева С.С.

Мактаби таҳсилоти миёнаи умумии №56

Пешрафти ҷомеаи муосир, равандҳои ҷаҳонишавӣ, ки дар он ба фазои таҳсилотӣ ворид шудани ҳамаи табакҳои ҷомеаи муосир, аз ҷумла кӯдакону наврасон низ роҳандозӣ мегардад, талабот ба таҳия ва тағбиқсозии Стандартҳои таҳсилотӣ тағйир ва тақмил меёбад. Дар ҳама зинаҳои таҳсилотӣ - тарбия, таълим, маълумотгирӣ ва шаклгирӣи шахсияти инсон ҳамчун раванди ягона ва беохир доништа мешавад. Ҳама гуна Станартҳо вобаста ба дархости ҷомеа таҳия карда шуда онҳо ба қонеъ гардондани эҳтиёҷоти ҷомеа ва шахс равона мегардад. Таҳсилу тадрис, муваффақияту пешрафти кӯдак дар зинаи таҳсилоти ибтидоӣ ва рушди минбаъдаи ӯ ба ҳаҷми дониш, маҳорату малакаҳое, ки дар давраи томактабӣ аз худ кардааст, вобаста мебошад.

Таъмин намудани муттасилии таҳсилоти томактабӣ ба ибтидоӣ аз талаботҳои Қонуни ҚТ «Дар бораи маориф», Қонуни ҚТ «Дар бораи таълиму тарбияи томактабӣ», ки онро Ҳукумати кишвар тасдиқ намудааст, бармеояд. Дар моддаи 15 Қонуни ҚТ «Дар бораи маориф»: «Омода намудани кӯдакон, ба

мактаб дар оила ва муассисаҳои томактабӣ ҳатмӣ мебошад ва яке аз меъёрҳои омодагии кӯдак ба мактаб нутқи инкишофёфта аст, ки барои аз худ намудани забони модарӣ ҳамчун илм асос мегардад» [7, с.11].

Аз ин рӯ мо кӯшиш намудем мутаассилии инкишоф додани нутқ, таълими забонӣ модарӣ ва раванди маърифатии кӯдаконро тибқи талаботҳои Стандартҳо дар ду зинаи таҳсилот – томактабӣ ва ибтидоӣ то андозае арзёбӣ намоем.

Стандарти инкишоф ва омӯзиши барвақтии кӯдак (аз рӯзи таваллуд то 7 (6) солагӣ) «(минбаъд Стандарти инкишоф)», ки бо қарори мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2010, № 2016 тасдиқ гардидааст, ҳуччати меъёрие мебошад, ки талаботи ягонро ба таҳсилоти томактабӣ ва нигоҳубини кӯдак аз рӯзи таваллуд то синни 7 (6) солагӣ муқаррар ва мазмуни раванди педагогиро муайян намуда, робитаи дучонибаи давраҳои инкишофи сензитивии кӯдак ва таъсири онҳоро ба ҳадафҳои тарбия ва таълим дар мадди назар қарор медиҳад. [2, с.4]

Бояд қайд кард, ки дар Стандарти инкишоф мазмуни таҳсилот дар муҳити таълимии инкишоф баён гардидааст, ки онҳо мантқан бо ҳам алоқаманд буда омодагии кӯдак ба мактаб ва мутаассилии таҳсилоти томактабӣ ва ибтидоиро таъмин мегардонад, ки онҳо чунинанд:

Муҳити 1. Саломатии ҷисмонӣ, некуаҳволӣ ва рушди системаи

таҳрику ҳаракатӣ

Муҳити 2. Инкишофи ғайриҷамъияти маърифатӣ

Муҳити 3. Инкишофи эҳсосӣ ва иҷтимоии кӯдак

Муҳити 4. Инкишофи нутқ омодагӣ ба саводомӯзӣ. Муошират

Муҳити 5. Инкишофи шахсият ватарбияи ахлоқии кӯдак [2, с.11]

Мақсади асосӣ аз тарбияи шахсияти кӯдаки синни томактабӣ, ки онҳо бояд арзишҳои забони модариро аз худ намуда, барои муносибати мазмуни иҷтимоӣ – маданӣ дошта ба забони давлатӣ ва дигар забонҳо омода гардида, қобилияти муошират намудан дар муҳити атрофро тавассути воситаҳои шифохӣ ва ғайришифохӣ (имомӯшӣ, қиёфа) доро гардидааст, иборат мебошад. [2, с.30]

Бояд таъкид намуд, ки вазифаҳои асосии инкишофи нутқ (тарзи дурусти шунидану талаффузи овозҳои забони модарӣ ва риоя намудан ба меъёрҳои маданияти нутқонӣ), луғатомӯзӣ, ташаккулдихии сохти грамматикӣ нутқ, омӯзонидани нутқи мурабба (гуфтугӯӣ ва нақлқунӣ), шинос намудан бо адабиёти бадеӣ ва тайёр намудан ба саводомӯзӣ дар як вақт ба иҷрои вазифаҳои тарбиявӣ равона карда мешаванд.

Вобаста ба он, ки ба мактаб рафтан ба охир расидани як давраи муҳими ҳаёту ғайриҷамъияти кӯдак – яъне давраи томактабӣ аст, он дар як вақт гузаштан ба зинаи баланди иҷтимоӣ – талаба будан мегардад. Аз ин рӯ вазифаи тарбиявӣ таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ равона карда мешавад: ба ташаккули шахсияти бачагон, ғайриҷамъияти гардидани онҳо таъсир расонад, тафаккури миллӣ ва интиқодии талабагонро раванқ бахшида, муваққилаҳои фикр қардани ёд диҳад: мусоидат намояд, ки мактаббачагонии хурдсол ҳамаи намудҳои ғайриҷамъияти нутқ – нақл қардан, шунидан, навиштан ва хонданро аз худ кунанд [1, с.6].

Иҷро гардидани вазифаҳои таълиму тарбиявӣ инкишоф додани нутқи кӯдакони синни томактабӣ дар кӯдакони томи ва таълиму тарбиявӣ забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ, махсусан, дар синфи якум мутаассилии таҳсилоти томактабӣ ва ибтидоиро талаб менамояд. Бояд пеш аз ба мактаб рафтан ба кӯдак маҳорати гуш қардан ва фаҳмидани мазмуни нутқи қалонсол, муошират барқарор намудан, омодагӣ ба навиштан омӯзонидани мешавад, ки иҷрои ин вазифа имконият медиҳад талаботҳои Стандарти таҳсилоти ибтидоии забони модарӣ дар марҳилаҳои таълими савод ва инкишофи нутқ; давраи омодагӣ ба саводомӯзӣ (то алифбо), давраи алифбо (таълими савод) ва давраи баъди алифбо ҳеле муҳим аст. Зеро кӯдаки 6 – 7 сола дар давраи омодагӣ ба мактаб бо тобишҳои маъноии қалмаю ибораҳо (зидмаъно, ҳаммаъно) шинос шуда, аз рӯи намуна мувофиқи қоидаҳои грамматикӣ ҷумла тартиб медиҳад, фикри худро баён менамояд, ҳодисаю воқеаҳо ва мазмуни афсонаю ҳикояҳоро нақл мекунад, рафтору амал ва макони воқеаҳоро тасвир месозад. Истифода бурдани усули таҳлилу таркиби овозӣ, ки дар машғулиятҳои таълимии тайёрӣ ба саводомӯзӣ истифода мегардад, имконият медиҳад кӯдакон вобаста ба вазъияту ҳолат тағйир додани қалма дар ҷумла, оҳанги гуфтор ва маҳорати нутқониро аз худ намоянд, дар бораи овозҳо, мавқеи онҳо дар қалма, ҷойқунӣ, мутобиқшавии онҳо дар системаи овозии забони тоҷикӣ тасаввурот ҳосил намуда дар ҷараёни он бо сохти грамматикӣ забони модарӣ худ шинос гарданд. Ин амал минбаъд имконият медиҳад ки муаллим дар давраи таълими алифбо, яъне ёд додани хондану навиштан ба дониш, маҳорату малакаҳои кӯдакон таъин намояд.

Бояд қайд кард, ки дар давраи омодагӣ ба мактаб ва тайёрӣ ба саводомӯзӣ тибқи талаботи Стандарти омӯзиши барвақтии кӯдак (аз рӯзи таваллуд то 7 (6) солагӣ), омодагии кӯдак ба хондан ва навиштан роҳандозӣ гардидааст. Мақсад ва вазифаҳои ин давра бошад бо таври мушаххас дар барномаи тарбия, таълим ва инкишофи кӯдакони синни томактабӣ «Рангинкамон» дар асоси ба ҳисобирии ҳусусиятҳои равонию – маърифатии кӯдакони 5 – 7 сола, яъне дар ду гурӯҳи синнусолии кӯдакони пешниҳод карда шудааст. [3, с.79, 109]

Ичро гардидани талаботҳои Стандарти инкишоф оид ба шунидан ва дарк карда тавонистани овозҳои забони модарӣ дар таркиби ҳичо, калима, ҷумла имконият медиҳад шунавоии фонематикии кӯдак шакл гирад, ки он минбаъд ба кӯдак дар азхуд намудани имлои забони модарӣ, дуруст, беҳато ва хушхат навиштан мадад мерасонад. Иҷрои ин вазифа дар Стандарти таҳсилоти ибтидоӣ яке аз вазифаҳои муҳими омӯзонидани нутқи хатгӣ дар давоми тамоми марҳилаҳои таълими забони модарӣ мебошад ва ҳангоми муайян намудани иҷрои талаботи Стандартҳо, тақмили дониш, маҳорату малака ва арзёбӣ бо мақсади ташаққул додан сатҳи рушд ва пешниҳоди баҳои ниҳой (ҷамъбасти) истифода шуда метавонад.

Маълум аст, ки омодагӣ ба навиштан дар синфи якӯм дар давраи то алифбо дар муддати муайян дар дарсҳои тайёри бо саводомӯзӣ бо истифодаи машқҳои махсус амалӣ гардонда мешавад. Дар Стандарти инкишоф тайёри ба навиштанро ҳануз аз давраи 2 – 3 солагӣ талаб менамояд. Омода намудани кӯдак ба навиштан аз инкишоф додани малакаҳои нозуки таҳриқӣ оғоз гардида, аввал ӯ дар қоғаз хатҳои қачу қилеб, аломатҳои хурду калонро тасвир карда метавонад, сипас тасвирҳои китобчаро аз ҳудуди расм берун набромада ранг мекунад, ашёҳои мудававро ороиш медиҳад, шакли ашёҳои оддиро тасвир менамояд, ҷойгиршавии қисмҳои ҳангоми тасвир намудани ашёҳои мураккаб таъмин намуда ба жанрҳои гуногуни санъати тасвирий шинос мегарданд. Махсусан, машғулияти расмкашӣ, ки дар онҳо ба кӯдакон ба расмкашии ашёи (образӣ ашёҳо ба ҷузъҳои он), сюжетӣ (образҳои бадеӣ, манзараҳо, ҷаҳолияти амалӣ) ва ороишӣ (дар асоси шинос намудан ба нақшу нигорҳои миллӣ ороиш додани ашёҳо) омӯзонида мешавад, дар омода намудани кӯдакон ба навиштан нақши муҳим дорад. Ин машғулиятҳо имконият медиҳад кӯдак тарзи дуруст нигоҳ доштан ва истифода бурдани маводҳои навишторӣ – ручка, қалам, самтҳои навиштан аз чап ба рост, кашидани хатҳои дарозу кӯтоҳро мустақилона ёд гирад, хотираи ҳаракатӣ, малакаҳои нозуки таҳриқӣ дастро инкишоф диҳад. Азхудкунии тарзи дурусти амалҳои дар боло зикр гардида имконият медиҳад талабаи синфи якӯм шакли ҳарфҳои ҷопино дастнависиро ҳангоми ёдгирӣ хондану навиштан тез ва устувор дар хотир гиранд, «матнҳои хурдро хонда, покиза ва беғалат нависанд» ва минбаъд «доир ба тасвири табиат, тафсиلى воқеаҳо, нишон додани ҳислат ва ҳулуқ атвори шахс ҷумла, нақл тартиб диҳанд ва фикри худро мустақилона баён намоянд». [1, с.8]

Маълум аст, ки ҳамаи Стандартҳои таҳсилоти мазмунӣ базавӣ, ҳадди аққалии сарбории фанҳои омӯхташавандаро ба зинаҳои минбаъдаи таҳсилоти маълумотгирӣ омода месозад.

Тадбиқшавии Стандартҳои таҳсилоти дар ҳамаи зинаҳои таълиму тарбия, маълумотгирӣ ба замина, тайёрии равонию ҷисмонӣ, ақлию зехнӣ ва маърифатиро иҷтимоии донишомӯзон таъмин менамояд.

Соҳаи тадбиқи Стандарти инкишоф дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, мутаалиқ ба муҳити таълиму тарбияи оила мебошад. Вале омӯхтану тадбиқгардонии Стандарти инкишоф ва Стандарти таҳсилоти ибтидоӣ вазифаи кормандону омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, волидон, марказҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони маориф, ҷорабиниҳои методии таълимгоҳҳо, олимону мутахассисони соҳа мебошад, то мутаасилии ва тадбиқгардонии онҳо таъмин карда шавад. Махсусан, ба мурағибони барномаҳои таълиму тарбиявӣ, китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимию методӣ лозим аст, ки мутаасилии зинаҳои таҳсилотиро тибқи талаботи Стандартҳо ба ҳисоб гиранд, то бо истифодаи роҳи усул ва воситаҳои дастра тадбиқгардонии онҳо дар ҷаҳолияти муассисаҳои таҳсилоти таъмин гардонда шавад.

АДАБИЁТ

1. Стандарти таҳсилоти ибтидоии забони модарӣ ва математика барои синфҳои 1 – 4 ва роҳнамои омӯзгор. Душанбе., 2012 – 112 с
2. Стандарти инкишоф ва омӯзиши барвақтии кӯдак (аз рӯзи таваллуд то 7 (б) солагӣ). Душанбе, 2012 – 88 с
3. Рангинкамон. Барномаи тарбия, таълим ва инкишофи кӯдакони синни томактабӣ. Душанбе, 2012 – 124 с
4. Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения 2 – е изд. Санкт – Петербург, 2015 – 446 с
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». Душанбе, 2013 – 91 с.

СООТВЕТСТВИЕ НЕПРЕРЫВНОСТИ РАЗВИТИЕ РЕЧИ И ОБУЧЕНИИ ГРАМОТЫ В СТАНДАРТАХ ДОШКОЛЬНОГО И НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В данной статье рассматриваются особенности развития речи детей дошкольного возраста и подготовки их к школьному обучению в соответствии требований Стандартов дошкольного и начального образования. Представленные материалы обеспечивают непрерывность работы воспитателя дошкольного учреждения в развитие речи и готовности ребенка к обучению родному языку в начальной школе.

Авторы также отмечают необходимость реализации требований образовательных стандартов родителями, педагогами дошкольных учреждений и учителями начальных классов, центров повышения квалификации и переподготовки специалистов, методических мероприятий учеными. Особо отмечается необходимости учета требований Стандартов авторами в подготовки учебной программы, учебников, методических пособий и других вспомогательных материалов.

Ключевые слова: непрерывность, развитие речи, обучение, грамота, дети, требования, дошкольное учреждение, готовность, педагоги.

COMPLIANCE WITH THE CONTINUITY OF SPEECH DEVELOPMENT AND LITERACY IN THE PRESCHOOL EDUCATION STANDARDS

At this article examines the features of the development of speech at preschool for children and those preparing for school education in accordance to the requirements of the standards of preschool and primary education

The presented material covers of the key to the materials that ensure the continuity of the work and preschool teachers in the development of speech and the child's readiness to learn in the native language in the necessary school. The authors also noted the important implementation of the requirements of educational standards by parents, teachers of preschool institutions and primary school teachers in the centers, increasing the qualification and retraining of specialists, methodological measures.

Scientists, especially emphasize the need to take into account the requirements of the standards of teaching aids and other auxiliary materials.

Keywords: continuity, speech development, learning, children, demands, willingness.

Сведения об авторах

Маджидова Бибихафиза – доктор педагогических наук, профессор кафедры специальной педагогики и инклюзивного образования Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Тел: (+992) 985831902, 938508877 E – mail: bibihafiza@mail.ru

Тешаева Сафьямо Саломовна – директор средней общеобразовательной школы № 56 г. Душанбе. Тел: (+992) 883330003

About the authors

Madjidova Bibihafiza – doctor of pedagogical sciences, professor of the department of special pedagogy and inclusive education of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Ayni. Tel: (+992) 985831902, 938508877 E – mail: bibihafiza@mail.ru

Teshaeva Safiyamo Salomovna – The director of secondary school № 56 Dushanbe city Tel: (+992) 883330003

ТДУ: 374.3

САЛОХИЯТНОКӢ ДАР РАВАНДИ АТТЕСТАТСИЯИ МУАССИСАӢОИ ТАЪЛИМӢ

Раҳмонов Ш.М.

Донишқадаи тиббӣ-иҷтимоӣи Тоҷикистон

Салоҳиятнокӣ дар раванди аттестатсияи муассисаҳои таълимӣ ин ҷалб намудани мутахассисон барои гузарондани таҳхиси воқеӣ новобаста аз шакли фаъолияти муассисаи таълимӣ (давлатӣ, ғайридавлатӣ), истифодаи маҷмӯи усулҳои таҳлили асосноку тасдиқшуда, гузаронидани таҳлили анкетавӣ, сотсиологӣ, таҳхиси далелу ҳуччатҳо барои гузарондани таҳлил ва санҷиши фаъолияти муассиса, шароити кори ҳайати омӯзгорон ва ҳайати ғридриҳанда, маъмурият, инчунин дастовардҳои донишҷӯён ва фикру мулоҳизаҳои волидайн ва ҷомеа дар бораи фаъолияти муассисаи таълимиро дар бар мегирад. Яке аз масъалаҳои асосие, ки дар раванди аттестатсияи муассисаҳои таълимӣ тибқи талаботи “Низомномаи аттестатсияи муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад, то оғози таъшики раванди аттестатсия барои самтҳои ба таҳхиси аттестатсионӣ қарордоштаи муассисаи таълимӣ мутахассисони дорои салоҳиятҳои хуби касбӣ, аз дигар муассисаҳои таълимӣ ҷалб намудан зарурият дорад. Салоҳиятнокӣ, муҳокимаю баҳодиҳиҳои фаъолияти муассисаҳои таълимӣ на танҳо аз дараҷаи касбии мутахассисони барои ҳамкорӣ ҷалбшуда, балки аз омодагии касбии тамоми субъектҳои иштирокчиён барои раванди аттестатсияи муассисаи таълимӣ, ҷиҳати дуруст ба роҳ мондани фаъолият дар раванди таҳхис, дуруст ва мулоҳизакорона пешниҳод намудан, омода кардани шаклҳои ҷадвалҳои барои таҳхис ҳуччатҳо ва омориҳои пешниҳоднамудани экспертҳои касбӣ ва аз фаҳмондани мақсаду вазифаҳо, аз технологияи фаъолияти экспертҳо низ, вобаста аст. Таъмини ҷунин омодагӣ, яъне тайёрии ибтидоӣ, ҳатто ба як навъ, омӯзиш ва ё гузаронидани семинар оид ба тартиби гузаронидани таҳхиси аттестатсиониро дар байни экспертҳои тахассусии даъватшуда, дар асоси ҳуччатҳои, ки барои таҳхис ба онҳо дода мешавад, зарурият дорад. [1, с.3]. Раванди аттестатсия, аккредитатсия, иҷозатномадиҳӣ ва баҳодиҳии маҷмӯӣ, ки аз ҷониби Агентии назорат дар соҳаи маориф ва илми назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида мешавад. Дар самти салоҳиятҳои Агентии назорат дар соҳаи маориф ва илми назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон талаботҳои зерин дохил мешаванд:

а) таъхис ва амалигардонии нақша, силлабус, барномаҳои таълимӣ ва маҷмуи таълимии методии фанӣ, масъалаҳои марбут ба сифати таҳсилот тибқи талаботи стандартҳои давлатии таҳсилот дар муассисаҳои таълимӣ;

б) нигоҳдории иттилооти дорои хусусияти сирри давлатӣ дошта;

в) омодаасозӣ, тақмили маҳорату малакаи касбии самти таҳассуси кормандонро ташкил ва баланд бардоштан;

г) ҷамъоаври, нигоҳдорӣ ва истифодаи маводи бойгонии доир ба фаъолияти Агентиро танзимкунанда;

д) ба тартиби муқарраршуда, барои иҷрои корҳои зарурӣ, инчунин барои гузарондани корҳои илмӣ таҳқиқотӣ доир проблемаҳои Агентӣ озмунҳо гузаронидан;

е) тибқи талабот бо бо шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ созишномаҳо мебандад;

ё) тибқи талабот ва тартиби муқарраршуда, доир ба масъалаҳои иҷозатномадиҳӣ аттестатсия, аккредитатсия ва назорати сифати таҳсилот конференсияҳо, семинару мизии муаввар мегузаронад;

ж) ҳамкориҳои байналмилалиро тибқи тартиби муқарраргардида ба роҳ монда, дар ҷорабиниҳои байналмиллии муассисаҳои таълимӣ комиссияҳо ва форумҳо иштирок менамояд;

з) кормандони фаъоли Агентиро қадрдонӣ намуда, номзодии онҳоро барои мукофотҳои давлатӣ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мекунад;

и) дар асоси талаботҳои вобаста ба фаъолияти Агентӣ ба дархостҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҷавоб мегардонад;

к) ба тартиби муқарраршуда, барои тайёр кардани маводҳои меъёрии методӣ барои гузарондани санҷишҳо аз рӯи самтҳои фаъолияти Агентӣ аз муассисаҳои илмӣ ва таълимӣ, олимон ва мутахассисонро ҷалб менамояд;

л) ҳолатҳои риоя накардани қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи таҳсилотро вобаста ба фаъолияти Агентӣ ошкор ва пешгирӣ намуда, нисбат ба шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, оид ба таъмин ва риояи талаботҳои муқарраргардида, ҷораҳои огоҳикунанда ва пешгирикунанда меандешад [2].

Салоҳиятнокии нишондиҳандаи асосии дараҷаи касбӣ ва таҳассуси ҳайати омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ буда, дараҷаи таҳассуси мутахассис-омӯзгор ин сатҳи омодагии касбии ӯ, донишу маҳорату таҷрибаи кор дар фаъолияти касбӣ ва малақаҳо азбарнамуда, барои иҷрои кори муайян татбиқшаванда мебошад. Ҳамин тавр, ҳуҷраи кардан мумкин аст, ки салоҳиятнокии рӯйхати стандартҳост, ки он дар сатҳи баланди касбӣ иҷрои кори вобастагардида барои мутахассис зарур буда, возеҳу мурағаб бояд дар амал татбиқ карда шавад. [4]. Ин сатҳи донишу фаҳмиш ва малақаҳоеанд, ки барои иҷрои корҳои босалоҳият муҳим мебошанд. Пас, маънои мафҳуми **"салоҳиятноки"** аз чӣ иборат аст? Салоҳиятнокии ҳамчун нишондиҳандаест, ки чӣ тавр мутахассис дараҷаи ихтисоси ҳудро баланд бардошта, кори вобаста ба хусусияти касбии ҳудро беҳтар ва сифатнок иҷро карда тавонидааст. Ба салоҳиятнокии стандартҳое мансубанд, ки бо ёрии онҳо фаъолияти мутахассис бо нишондиҳандаи нисбатан беҳтари кори иҷрошаванда баҳо додан мумкин аст.

Ҳангоми дар сатҳи баланди салоҳиятнокии иҷро намудани вазифаҳои ба зимарофта, дараҷаи касбии мутахассис баланд гардид, фаъолияти ташкилот беҳтар, ҳамзамон, рушди иҷтимоӣ иқтисодии кишвар дар маҷмӯъ беҳтар мегардад. Салоҳиятнокии, дар ин ҳол самтҳои хуби омодагии касбии мутахассис, сифатҳои инсонӣ ва қобилиятҳои касбӣ ва шахсии ӯро ошкор менамояд. Салоҳиятнокии ин шакли беҳтарини иҷрои фаъолият мебошад. Салоҳиятнокии дар фаъолияти муассисаҳои таълимӣ, ин муайян кардани талаботҳо дар таҳсил ва тақмил додани малақаҳои касбӣ ва сатҳи баланди донишҳои назариявӣ ва дар амал татбиқ намудан аз ҷониби кормандони муассисаҳои таълимӣ мебошад.

Инчунин, доир ба салоҳиятнокии хатмкунандагони муассисаҳои таълимӣ қайд кардан лозим аст, ки мақсади тамоми муассисаҳои таълимӣ омода ва тайёр намудани мутахассисони дорои маҳоратҳои касбии сатҳи баланди таҳассусӣ буда, дар самти рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ кишвар бояд онҳо саҳмгузор бошанд. Яъне хатмкунандаи муассисаҳои таълимӣ – шахсияте мебошад, ки интиҳоби мақсадноки ҳудро дар соҳаи фаъолият ё дониш (самти барнома), сатҳи азҳудкунӣ (маълумотгирӣ), далелҳо (дараҷаи омодагӣ ба фаъолият, рушди манфиатҳо), натиҷагирӣ арзишӣ (амиқӣ, мақсаду вазифаҳои дар рафтор ифодаёбанда) ба воситаи ҳосил кардани таҷрибаи шахсӣ дар фаъолияти маданият маърифатӣ амалӣ намуда тавонад. Ҳар як муассиса ва ҳар як омӯзгор ҳатман бояд ин дараҷаҳои асоси касбро аз худ намояд ва дар мантиқи маъноии онҳо натиҷаҳои фаъолияти

ояндабини худро пешгӯӣ карда тавонад. Асос — онҳоро то маҷмӯи донишу маҳорат ва малакаҳои одатии ба як шакл даровардашудаи азхудкардаи таълимгирандагонро то ба охири амалишавии барнома расонада тавонад. Лекин бояд қайд кард, ки сатҳи азхудкунии ҳар як барномаи таълимӣ, барои ҳар як донишҷӯ ки барномаҳоро дар як сатҳ меомӯзад, азбарнамудани он дар сатҳи гуногун мебошад. [4].

Дар соҳаи таҳсилот ҳамаи ҷанбаҳои дар боло зикргардида бо масъалаҳои баҳо ва баҳодихӣ алоқаи зич доранд, ки онҳо низ бо талабот ва бо принципҳои аттестатсияи муассисаҳои таълимӣ марбутанд. Маҳз раванди аттестатсия, ҳамчун яке аз шаклҳои баҳодихӣ, ошкор менамояд, ки то чи дараҷа самтҳои раванди таълим самарабахшанд. Яке аз равандҳои асосӣ баҳодихии сатҳи донишазхудкунӣ, ин маҳорат ва малакаҳои азбарнамуда дар фаъолияти таълимӣ мебошад. Чӣ тавр қобилияти донишҷӯро нотақрор баҳодихӣ кардан ва чӣ тавр кори минбаъдaro барои онҳо ба нақша гирифтани лозим аст? Чунин саволҳо ҳамеша дар дар аудитория ва дар раванди тайёри ба машғулиятҳо, инчунин зимни мусоҳибаҳо бо ҳамкорон пайдо мешаванд. Табиист, ки саволҳои гуногун пайдо мешаванд, ки ба онҳо ҷавоб ёфтани душвор аст. Дар таҳқиқотҳои гуногуни илмӣ, сатҳи салоҳиятнокӣ ба таври гунгун шарҳ дода шудааст.

Раванди аттестатсия инчунин ба сатҳи азхудкунии барномаи таълимӣ ва ба сифати фаъолияти иштирокчиёни он таъа менамояд.

Бинобари ин, натиҷаи сатҳи дониши муносири таълимгирандагони сатҳи муайяни таҳсилот (ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ), ки зерини он қобилият ва салоҳияти ҳал кардани проблемаи мавхуда, дар асоси дарккунии салоҳиятҳо фаҳмида мешавад. Маҳз мақсад ва вазифа ва муҳтавои аттестатсияи давлатӣ муассисаҳои таълимӣ аз ҳамин иборат аст.

Дар ин ҳолат, сатҳи сифати таҳсилот ва дараҷаи донишандӯзӣ бо қобилияти ҳал кардани намудҳои гуногуни проблемаҳо муайян мешавад ва барои ин, истифода кардани чунин воситаҳои маърифатӣ заруранд:

- сатҳи донишҳои маҷмулии ибтидоӣ - одитарин, вале сатҳи универсалии омӯзиш ба тарзҳои асосии фаъолият (хондан, расмкашӣ, навиштан, кор дар компютер ба сифати истифодабаранда, фаҳмидани мусиқӣ ва ғ.);

- сатҳи донишҳои функционалӣ ё қобилияти ҳал карда тавонистани масъалаҳои стандартии соҳаҳои гуногуни фаъолияти ҳаётӣ;

- салоҳиятнокӣ (умумифарҳангӣ, то касбӣ, методологӣ):

- салоҳиятнокӣ умумифарҳангӣ – сатҳи барои худозмоя (худидоракуни)-и эҷодӣ-фаъолиятии шахсият кофӣ ба арзишҳои фазои васеи фарҳангӣ равонашуда, инчунин маҳорати баҳодихӣ карда тавонистани қобилияти имкониятҳои худ;

- салоҳиятнокӣ то касбӣ – сатҳи барои интихоби бошӯурунаи касб ва омодагӣ барои омӯзиши бомувафакият дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- салоҳиятнокӣ методологӣ — сатҳи барои муносибати мустақилонаи таҳқиқотӣ ба ҳалли доираи васеи масъалаҳои хусусияти назариявӣ ва амалӣ дошта [3, 4].

Бояд қайд кард, ки тартиб додани модели муайяни хатмкунандагон, барои тамоми муассисаҳои таълимӣ ва тавассути ин модел ба хатмкунанда баҳо додан ва аз рӯи тамоми ҷузъҳо (қисмат)-ҳои таҳсилот аттестатсия гузарондан, ҳеле душвор ва қариб ғайриимкон аст. Фаъолияти муассисаҳои таълимӣ ҳеле мураккаб буда, ҳамаи натиҷаҳои банақшагирифтаи он дар нишондиҳандаи қатъиян баробари андозагирии миқдори муайян карда намешаванд. Мураккабии бештар аз ин дар системаи маориф дар маҷмӯъ тавсиф меёбад, аз ин сабаб муайян кардани натиҷагирӣ барномаҳои таълимиро бо қоидаҳои гузаронидани аттестатсия ҳамбастагӣ (алоқаманд) кардан душвор аст.

Ҳамин тавр, муваффақияти татбиқи талаботҳои стандарту барномаҳои таълимӣ, аз дараҷаи муносибати эҷодкоронаи мутахассис ба ҳалли масъалаҳои ташаккули малакаҳои иҷтимоӣ ва масъалаҳои ташаккул ва инкишофи салоҳиятҳои донишҷӯён ва хатмкунандагон вобастагӣ дорад.

Риояи меъёрҳои этикаи омӯзгорӣ дар тартиб (равиш)-и аттестатсионӣ ҳангоми ҳар як санҷишу баҳодихии кори анҷомдодашуда, баҳисобирии эҳтироми шахсии ҳар як иштирокчии раванди аттестатсия, эътирофи донишҷӯён, волидайн, омӯзгорон, аз ҷониби ҳамаи иштирокчиёни раванди аттестатсия ҳуқуқи баробар ба ақидаи шахсӣ, барои иштирок дар муҳокимаи кори худ, барои пешниҳоди натиҷаҳо ва дастовардҳои нисбатан беҳтарро талаб менамояд. Фазои неххоҳона ва савбю кӯшиш ва кӯмаки мутақобил дар ошкор намудани иттилооти нисбатан пурра ва бозғаймӣ доир ба фаъолияти муассисаҳои таълимӣ, кормандон, донишҷӯён, унвонҷӯён, докторантҳо, доктори фалсафа (Phd), доктор аз рӯи ихтисос, барои характеристикаи комил, барои тамоми

иштиорокчиёни раванди аттестатсияи муассисаҳои таълимӣ – бояд ба назар гирифта шавад. Саъю талош барои манфиати умумӣ, барои баланд бардоштани мақоми воқеии муассисаи таълимӣ, дастовард ва проблемаҳои он, омили асосӣ на танҳо худбаҳодиҳӣ аз ҷониби ҳайати профессорону омӯзгорони муассисаи таълимӣ, балки омили худомӯзишӣ, худидоракунии ва инкишофи эҷодии онҳо низ, шуда метавонад.

Ҳангоми аттестатсия бояд натиҷаҳои воқеии меҳнати касбии мутахассис, мутабаққати натиҷаи меҳнати дар маҳорату малака ва салоҳиятҳои касбӣ зухурёбандаи ӯ, ба меъёру стандартҳои, инчунин воқеият, ғайристандартӣ будани натиҷаи меҳнати дар эҷодкорӣ зухурёбанда, баҳодиҳӣ карда шаванд. Чунин нуктаи назар муносибати системавӣ яқояро ҳангоми баррасии сатҳи касбияти кормандро дар раванди аттестатсияи муассисаи таълимӣ пешбинӣ мекунад. Сатҳи баланди касбӣ (тахассус), рушди салоҳиятнокии дар сатҳи модели самараноки фаъолияти шахсӣ ташаккулифта, сифатҳои муҳимми касбӣ, инчунин сатҳи баланди малакаю маҳорати кормандро ба низом медарорад.

Ба онҳо салоҳиятнокии касбие, ки самарабахшии фаъолияти касбӣ, қобилиятҳои касбӣ, тафаккури касбӣ, қобилияти дар вазъияти экстремалӣ кор карда тавоништан, таҳаммулпазирӣ ва қобилияти ба омилҳои номусоид муқобилият карданро нишон медиҳад; салоҳиятнокии иҷтимоии коммуникативие, ки дар муошират ва дар ҳамкориҳои касбӣ ошкор мешавад; салоҳиятнокии шахсӣ, ки дар мотивҳои касбӣ, даъвоҳо, пешгӯӣ ва дурандешӣ, инчунин дар қанеъгардонӣ аз фаъолияти касбии худ ошкор мешавад, дохил мешаванд.

Ҳамин тавр, дар раванди аттестатсия баҳо додан ба таври воқеӣ ба натиҷаи фаъолияти мутахассис бо назардошти нишондиҳандаҳои зикршуда таҳлил кардан, хеле муҳим мебошад [5]. Баъзе мутахассисон чунин мешуморанд, ки дар бораи худ, махсусан дар бораи қобилиятҳо ва салоҳиятҳои худ ҳама чизро медонанд. Одатан, онҳо иштибоҳ мекунанд. Натиҷаҳои аттестатсияи муассисаи таълимӣ, бояд муайян намояд, ки кадом малака ва донишҳо замонавӣ набуда, рушду азнавсозиро талаб мекунанд.

Хулосаи дигар он аст, ки таҳлили натиҷаҳо дар раванди аттестатсияи кормандони муассисаи таълимӣ низ ба зуд ошкор кардани соҳаи фаъолияти, ки дар он худбавариҳои зехнии баъзе кормандон ҷиҳати муносибати нодурусти тарафайн мегардад. Баъзан вақт мутахассисони муассисаҳои таълимӣ ба малакаю донишҳои дигарон безътиборона муносибат мекунанд ва ё чунин мешуморанд, ки сатҳи салоҳияти касбии онҳо дар соҳаи худ ба онҳо дониши дигар фанҳоро иваз низ мекунад, ки ин натиҷагирии нодуруст ҳаст. Аксаран сабаби натиҷаҳои ғайриқаноатбахш, камбудии маҳоратҳои азбарнамуда ё безътиборӣ ба донишҳое мебошад, ки ба салоҳияти бевоситаи мутахассиси мазкур мансуб нестанд.

Инчунин хулосаи муҳим аз таҳлили натиҷаҳои аттестатсия, зарурати барҳам додани такаббури зехнӣ ва кор аз болои ҳосил намудани малакаю маҳоратҳо ва салоҳиятҳоеро бояд дарбар гирад, ки барои пурра кушодани ҳамаи қобилиятҳои хатмкунандаи муассисаҳои таълимӣ – омӯзгор, мутахассисе, ки тақдири насли оянда дар дасташ аст, имконият диҳад.

Хулоса маҳорату малака ва салоҳиятнокии касбии ҳуби азбарнамудаи хатмкунандагон дар раванди омӯзиш дар муассисаҳои таълимӣ, барои мутахассисоне, ки дар муасссаи таълимӣ дар оянда фаъолият менамоянд, инчунин барои хатмкунандагоне, ки дар истехсолот барои қору фаъолият равона карда мешаванд, яке аз талаботи аввалиндараҷа ва зарурӣ мебошад. Ин талаботҳо ҳангоми ба қору қабул намудани мутахассисони омодагардида, меъёрӣ асосӣ буда барои рушду камолоти ояндаи шахсият ӯ, инчунин дар рушди фаъолияти оянда ӯ низ саҳми арзанда мегузорад.

АДАБИЁТ

1. Большой энциклопедический словарь. В 2-х т. / Под ред. // А.М. Прохорова. - М.: Сов. энцикл., 1991. – 81с.
2. Низомномаи Агентии назорат дар соҳаи маориф ва илми назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе- 2020
3. Майоров А.Н. Мониторинг в образовании. СПб. - 1998.

КОМПЕТЕНТНОСТЬ В ПРОЦЕССЕ АТТЕСТАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

В статье рассматривается компетенция в процессе аттестации образовательного учреждения, который предполагает привлечение специалистов для проведения объективных экспертиз вне зависимости от деятельности образовательного учреждения, использование комплекса обоснованных и апробированных методов анализа, анкетирования, социологических исследований, анализ фактов и

документов, условий работы преподавательского состава и вспомогательный персонал, администрации, а также достижений студентов и отзывы родителей и общество о деятельности образовательного учреждения и компетенции Агентства по надзору в сфере образования и науки при Президенте Республики Таджикистан.

Ключевые слова: аттестация, образовательное учреждение, компетенция, предпрофессиональная компетенция, профессиональная компетенция, методологическая компетенция.

COMPETENCY IN THE PROCESS OF ATTESTATION OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article explores competence in the process of attestation of an educational institution that involves specialists to conduct an objective examination regardless of the activities of an educational institution, use of a set of grounded and approved methods of analysis, questionnaire survey, sociological research, analysis of facts and documents, working conditions of teaching staff and supporting personnel, administration, as well as achievements of students and feedback from parents and society on the activities of the educational institution and competence of the Agency for Supervision in Education and Science under the President of the Republic of Tajikistan.

Keywords: certification, educational institution, competence, pre-professional competence, professional competence, methodological competence.

Сведения об авторе:

Рахмонов Шариф Мадиномович - кандидат педагогических наук, заведующий отделом по надзору за качеством образования Негосударственного образовательного учреждения «Медико - социальный институт», Тел: (+992) 933696224

About the author:

Rakhmonov Sharif Madinovich - candidate of pedagogical sciences, head of the Department for Supervision of Quality in Education of the Non-governmental Educational Institution "Medical and Social Institute", Tel.: (+992) 933696224

АНАЛИЗ ФЕНОМЕНА СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В КОНТЕКСТЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ И ЛИЧНОСТНОЙ ГОТОВНОСТИ К ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Сангинова М.Б.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Содержательное наполнение и особенности взаимосвязи компонентов социокультурной компетентности студентов факультета иностранных языков позволили определить ее как интегративное, относительно устойчивое, личностное образование, характеризующееся:

а) связью студента – будущего учителя иностранных языков с системой универсальных ценностей, включающих в себя знание о ценностях родной и иноязычной культур;

б) умением вычленять культурные ценности посредством наблюдения за носителями других культур и взаимодействия с ними; умением применить названные знания в практике общения с целью достижения взаимопонимания на основе создания общего значения; умением построить собственное вербальное и невербальное поведение в соответствии с нормами культуры изучаемого языка;

в) эмпатией - желанием и готовностью восприятия «другого» как равноправного, толерантностью, адаптацией к явлениям иноязычной культуры.

Компонентный состав социокультурной компетентности определил выбор ее критериальных оснований.

Мы определяем критерий как «признак, на основании которого производится оценка, средство проверки, мерило оценки. В теории познания — признак истинности или ложности положения»

Формирование социокультурной компетентности студентов — будущих учителей иностранных языков - предполагает создание в сознании у обучающихся ментального (психического) эквивалента системы изучаемого языка, а также образа мира, специфичного для данной иноязычной культуры и обслуживающего её иностранного языка

Когнитивная теория открывает широкие возможности для развития социокультурной компетентности студентов. Эта теория, направленная на развитие интеллекта у студентов и связанная с познанием второй культурной реальности, нашла свое отражение в известной методической концепции «знание мира», предложенной профессором английской филологии Д. Хиршем (1987), который, разрабатывая теорию

«культурной грамотности», делает акцент на интеллектуальный уровень подготовки. Для этого исследователя грамотность включает в себя владение концептом всей цивилизации в данной культуре, который можно сформировать в условиях гуманитарного образования [178].

В соответствии с программными требованиями к уровню сформированное социокультурной компетентности студентов они должны овладеть знаниями информационной культуры, знаниями о художественных ценностях культуры, основами поведенческой культуры, принятыми в среде носителей языка. Здесь принципиально важным является то, что культура должна изучаться не просто в виде некоторых отдельно существующих продуктов интеллектуального труда (произведений искусства, книг, исторических памятников и др.), но и как живая деятельность людей в системе объединяющих их социальных связей. В качестве основных мы выделяем следующие социокультурные знания: из области географии, истории, литературы, искусства, экономики, политики, которыми владеет типичный образованный носитель языка; системы мер и температур, которые приняты в изучаемой лингвокультурной общности; культурно-ориентированной лексики и фразеологии; политически корректной лексики; прецедентных текстов, которыми владеет типичный образованный носитель изучаемого языка; национально-психологических особенностей представителей изучаемой лингвокультурной общности; национально-специфических особенностей вербального и невербального коммуникативного поведения представителей изучаемой лингвокультурной общности; национально-специфических особенностей бытового поведения представителей изучаемой лингвокультурной общности; национального социального символизма, включающего национально-специфическую символику цифр и чисел, оттенков цветов, элементов одежды, украшений, подарков, примет и суеверий. Социокультурные нормы поведения и обычаи, а также социальные условности и ритуалы определяют невербальное (Non-linguistic) поведение участников коммуникации. К социокультурной компетентности относятся следующие аспекты невербального поведения и обычаи: язык телодвижений - body language - (рукопожатия, прикосновения, объятия, поцелуи, жесты, мимика, язык глаз, дистанция общения, позы, правила вежливости); ритуалы посещений, визитов - Visiting rituals (время прихода/ухода, подарки, одежда, угощение, ведение беседы, комплименты, прощание); ритуалы, связанные с принятием пищи и напитков - eating and drinking rituals.

К социокультурной компетентности также относятся правила вежливости (Politeness conventions), которые базируются на таких общепринятых в Британии правилах поведения, как выражение уважения и заботы о партнере коммуникации.

Особо нужно сказать о таком аспекте социокультурной компетентности, как знание культурного наследия Британии, особенно ее литературы, которая объединяет в себе и язык, и культуру страны. В рамках изучения иностранного языка невозможно широко охватить данную тему. Однако есть тот пласт культуры, без знания которой невозможно понять ее носителей. К таким реалиям относятся: фольклор как отражение коллективного сознания народа; основные исторические деятели, жившие в переломные, ключевые периоды в истории; работы прозаиков, поэтов, философов, оказавших значительное влияние на развитие менталитета носителей языка. Это способствует развитию аналитических способностей студентов, способности социальной адаптации на основе более адекватного понимания своей страны и своей культуры.

Компетентный учитель иностранного языка должен уметь: комментировать содержание культурно-ориентированной лексики и фразеологии на иностранном и родном языках; корректно употреблять культурно-ориентированную лексику в речи; извлекать социокультурную информацию из различных типов аутентичных текстов; создавать социокультурные портреты участников коммуникации: героев художественных текстов; адекватно интерпретировать (понимать) и реагировать на вербальное и невербальное поведение представителей иной лингвокультурной общности; строить иноязычное общение с учетом норм вербального и невербального коммуникативного поведения, принятых изучаемой лингвокультурной общности.

3. Личностно-смысловой компонент социокультурной компетентности студентов - будущих учителей иностранных языков - характеризуется степенью осознанности личностной и социальной значимости социокультурной компетентности; способностью воспринимать «другое» с положительными эмоциями; эмпатическим отношением к представителям других культур; социокультурной наблюдательностью; непредвзятостью при толковании социокультурных явлений [176].

Современная социология относит к ценностям объекты материальной и духовной культуры, явления общественного сознания, идеи, выступающие как должное, как общественный идеал и имеющие положительную значимость для общества, социальных групп. Ценности производятся обществом, имеют свою логику развития, историю. В них выражается движение науки, развитие сознания. Функционируя в деятельности отдельных людей, ценности вступают в новую систему отношений: они индивидуализируются, но не утрачивают своей объективности, общественной значимости.

Отдельно взятая ценность не оказывает определенного воздействия на формирование личности. Та или иная ценность воздействует на личность во взаимосвязи с социокультурными факторами,

образовательной средой, со всей системой отношений в обществе, и тогда она является социально-ориентированной. Ценности становятся достоянием личности, присваиваются, осваиваются, субъективируются в процессе ее деятельности и накопления жизненного опыта. Тогда они становятся личностно-ориентированными.

Современная философия трактует ценности в качестве высших оснований, базовых сущностей, актов сознания и поведения людей. В структуру данного понятия входит ряд блоков, в том числе блок установления образовательных ценностей, который включает в себя ряд уровней, слоев, или страт. Первый уровень – это установление ряда глобальных ценностей (Бог, Разум, Свобода, Отечество, Культура, Народ, Человечество). Другой уровень – традиции, догмы, авторитеты, философские и идеологические постулаты, в которых опосредуются глобальные ценности. Третий слой – рассмотрение специфических ценностных приоритетов, присущих определенному сообществу (от достаточно широкого – национального, классового признака до узко ориентированной группы).

Образовательные ценности особенно важны для нас как духовные ценности общечеловеческого и национального значения. По образному выражению философа Н.С. Розова, ценности, на которые опирается современное образование, – «это мост, переводящий людей в новую эпоху»[143]. Именно эти ценности при преемственной их передаче от старшего поколения к последующим могут сформировать «планетарное поколение», способное сохранить нашу планету.

Общечеловеческие ценности имеют несколько уровней. Ценности самого высокого уровня – Земля как общий дом человечества, Жизнь человека как главная ценность, Свобода, Счастье, Мир, Труд, Красота. Так как ценностные отношения формируются на основе различения человеком сущего и должного, добра и зла и других культурно и духовно значимых характеристик действительности, то и группы ценностей достаточно широки по своей направленности.

Так, И.П.Новиков рассматривает общечеловеческие ценности как совокупность следующих структур:

1. Человек как биосоциальное существо.
2. Нравственность как ядро, стержень общечеловеческого.
3. Жизненный опыт всех народов и каждого человека.
4. Огромная и непрерывно растущая сумма научных знаний.
5. Богатейшие сокровища культуры.

В мировоззренческой позиции личности видная роль отводится отношению к важнейшим ценностям своего времени и, прежде всего, научным знаниям. Мировоззрение помогает сформировать правильные ценностные установки, ориентации личности.

Приобщение личности к системе нравственных ценностей отражено в работах Н.З. Чавчавадзе, Х.М. Шаабдурахимовой, Э.Е.Шариповой. В нравственном сознании интегрируются высшие ценности: добро, истина, красота, любовь к свободе, справедливости, выработанные историей общества в качестве определенных способов осознания и осмысления.

Рассматривая содержательную сторону ценностей, современные философы не только определяют их сущность, структуру, особенности, но и пытаются рассмотреть процесс формирования ценностей, в том числе и ценностей более высокого порядка. Ряд современных философов: Н.З.Чавчавадзе, А.Г.Здравомыслов, О.Жакина – тесно связывают с ценностными ориентациями свободную творческую деятельность человека. Так, Н.З. Чавчавадзе выделяет в содержательной стороне ценностей «то, что они дают идеальную цель, силу воздействия, способы и характер человеческой деятельности. Мера ценностей вовсе не эквивалентна мере ее воплощения в действительности, хотя она требует полной реализации человека».

Когда ценность освоена, она обладает побудительной способностью дальнейшего совершенствования действительности. В этом проявляется ее идеальный должностной характер, направленность на ее осуществление в действительности.

Один из главных выводов современных философов Л.П.Будева и А.Г.Здравомыслова состоит в том, что диалектическое взаимодействие человека – не произвольная искусственная конструкция, а процесс становления человека, его ценностей и духовной культуры. Рассматривая культуру как особое субъективно-творческое отношение к миру, как специфическую творческую деятельность, они считают культуру особым видом деятельности для выработки духовных ценностей [30, 67].

Ряд современных философов, представителей философской антропологии: И.П. Новиков, О. Жакина, Л. П. Будева – рассматривают духовную культуру человека и ценности в их взаимосвязи, взаимодействии, взаимовлиянии. В ценностях они видят цели и средства развития культуры в процессе творческой деятельности человека, а в культуре – средство преобразования человеком себя и всего мира сообразно определенным ценностям.

Следовательно, проблема ценностей имеет в педагогической науке опыт теоретической и практической постановки данной проблемы. Особенно это присуще трудам Э.И.Моносова и Р.М.Роговой. При изучении нравственных и эстетических ценностей в процессе гуманитарного образования у студентов формируются убеждения о приоритете духовных ценностей.

Духовные ценности оказываются выше материальных не потому, что мы их так воспринимаем. Они выше, ибо связаны с объективно более высоким бытием, с бытием, которое самой своей природой превышает все то, что таит в себе материя. Это выявляется даже тогда, когда человеческий разум и воля направлены на господство над материей, на её использование. В их исключительной значимости никто сейчас не сомневается. Так как человечество - это совокупность индивидуумов и социальных общностей и отношений, интересы человечества выражают потребности или стремления, возникающие тогда, когда все человечество как целостность становится объектом определенных процессов или бывает поставлено в такие ситуации, с которыми справиться можно только в результате совместной деятельности всего человечества или его значительной части.

Аксиологические проблемы образования были главными проблемами философии Запада и Востока во все времена. Проблема воспитания и совершенствования человека как личности, как носителя ценных для общества нравственно-эстетических качеств заставляла мыслителей и мастеров слова прошлого создавать трактаты и дидактические поэмы о человеке и его духовном мире. Мысль об образовании как общечеловеческой ценности проходит через многие произведения древней Индии, древнего Китая, древней Греции.

Понятие ценность неразрывно связано с понятием культура, в русле которого развивается и передается из поколения в поколение все ценное, и приобщаются к нему люди во всем историческом процессе в 3-х основных формах: - познание; - ценностное осмысление; - преобразование реальности.

Все это вместе выражается в знаниях, умениях (технологиях), ценностях.

А. Рудаки считал, что знания являются значимой силой человека. Роль знаний в совершенствовании человека и человеческих отношений является неизмеримой. Он призывает к знанию и ставит его выше всех богатств:

*С тех пор, как существует мирозданье,
Такого нет, кто бы не нуждался в знанье,
Какой мы ни возьмем язык и век,
Всегда стремился к знанью человек.* Перевод С. Липкина [145].

В отечественной науке и культуре в плане становления системы ценностей как характеристики национального самосознания особое место принадлежит XIX веку. Очень плодотворна идея Н.А. Бердяева об общечеловеческом единстве, воплощенном в мировых культурных ценностях. Н.А. Бердяев пишет, что культура никогда не носила отвлеченно-человеческий характер. Она всегда национальна, индивидуально народна и лишь в таком качестве восходит до общечеловечности. Велико в этом направлении наследие В.И. Вернадского, который рассматривал глобальное воспитание в планетарном, общечеловеческом масштабе. К. Леонтьев считал, что, образовывая человека, надо не забывать о национальном своеобразии, дорожить им, «дабы не потерять, не погубить своей исторической физиономии, не утратить исторических прав на жизнь...» [100: 99].

Н.А. Бердяев справедливо отмечал: «Невозможно и бессмысленно противопоставление национальности и человечества, национальной множественности и человеческого единства». Борьба за национальную независимость, за развитие национальностей, считал философ, не должна ставить своей целью изоляцию данной нации, ее национальную замкнутость, вести к национализму, вступать в раздор со всем человечеством. Нельзя разрывать бытие национальное и бытие единого человечества, противопоставлять национальную множественность всечеловеческому единству. Дружба, сотрудничество, всечеловеческое братство народов - это общечеловеческие ценности. Их утверждение и явится утверждением национальных индивидуальностей, в которых личность получит полное развитие.

Что касается становления научных представлений о ценностях в Таджикистане, то в регионе наблюдалось слияние достижений мыслителей Востока. Освободительные идеи просыпающегося Востока, гуманистические теории индийских выразителей общечеловеческих ценностей, особенно Махатмы Ганди, продолжение и развитие традиции опоры на персидскую, таджикскую, узбекскую поэзию как духовную сокровищницу, плодотворное сосуществование восточной (таджикской) и славянской (русской) культуры в процессе расширяющегося культурного, экономического, этнического проникновения русских в Среднюю Азию - таковы объективные процессы, происходящие в таджикском обществе, воздействующие на его ценностные ориентации.

В совокупность общечеловеческих ценностей входят общие для человечества интересы, которые касаются каждого.

Интересы человечества всегда исторически конкретны по своей природе. В настоящее время принято рассматривать четыре области всеобщих интересов человечества:

1. Обеспечение дальнейшего физического существования человеческого рода, которому угрожает самая непосредственная опасность ядерной войны.

2. Преодоление неравномерности развития человеческого рода, которая выражается в отсталости обширных регионов, где проживает значительная часть населения.
3. Сохранение и воспроизводство естественных условий существования человеческого рода, реализация рационального обмена между обществом и природой в глобальном масштабе.
4. Коллективное овладение общими производительными возможностями человеческого рода, достигшими особенно в процессе научно - технической революции невиданного ранее уровня развития.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бодалев А.А. Личность и общение. - М.: Педагогика, 1983. - 271с.
2. Временный государственный образовательный стандарт. Общее среднее образование // Педагогическая технология. № 3-4. - М., 1993. - 141с.
3. Ершова Н.Н. Развитие социально-перцептивной компетентности в системе профессионального общения. Дисс... канд. пед. наук. - М., 1997. - 169с.
4. Культурология: теория и история культуры: курс лекций / Под ред. В.Ф. Мамонова. - Челябинск: Изд. ЧГПУ, 1994. - 224с.
5. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику: Учебное пособие. — Пенза, 1994, 4. 1.- 171с.
6. Райхштейн А.Д. Лингвистика и страноведческий аспект в преподавании иностранного языка // ИЯШ, 1982, № 6. - С. 13-19.
7. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. - Воронеж: Истоки, 1996.
8. Скалкин В.Л., Яковенко О.И. Тематика межличностных бесед старшеклассников в социокультурной сфере общения // ИЯШ, 1994, № 1.
9. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. - М.: Сентябрь, 1996. - 96.
10. Яковлева Н.М. Теория и практика подготовки будущего учителя к творческому решению воспитательных задач: Дисс... докт. пед. наук. - Челябинск, 1992. - 403с.
11. Bilingual Education in Secondary Schools: Learning and Teaching Non-Language Subjects Through a Foreign Language // Language Learning for European Citizenship. CE. Second Progress Report of the Research and Development Programme of Workshop 12A. — Strasburg, 1995.
12. Byram M. Cultural Studies in Foreign Language Education. Clevedon: Multilingual Matters, 1989. - 194p.

АНАЛИЗ ФЕНОМЕНА СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В КОНТЕКСТЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ И ЛИЧНОСТНОЙ ГОТОВНОСТИ К ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В настоящей статье рассматривается анализ феномена социокультурной компетентности учителей английского языка в контексте профессиональной и личностной готовности к осуществлению педагогической деятельности. Автор больше всего опирался на взгляды отечественных и зарубежных учёных-педагогов.

В отечественной науке и культуре в плане становления системы ценностей как характеристики национального самосознания особое место принадлежит XIX веку. В мировоззренческой позиции личности видная роль отводится отношению к важнейшим ценностям своего времени и, прежде всего, научным знаниям. Мировоззрение помогает сформировать правильные ценностные установки, ориентации личности.

Ключевые слова: анализ, феномена, социология, компетентность, учитель, английский язык, профессиональной деятельности, педагогической деятельности, контекст.

ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF ENGLISH TEACHERS IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL AND PERSONAL READINESS TO CARRY OUT PEDAGOGICAL ACTIVITIES

The article deals with the analysis of the phenomenon of socio-cultural competence of English teachers in the context of professional and personal readiness to carry out pedagogical activities. The author mostly relied on the views of domestic and foreign scientists and teachers.

In Russian science and culture, in terms of the formation of a system of values as a characteristic of national identity, a special place belongs to the XIX century. In the ideological position of the individual, a prominent role is given to the attitude to the most important values of his time and, above all, scientific knowledge. The worldview helps to form the right values, orientations of the individual.

Keywords: analysis, phenomenon, sociology, competence, teacher, English, professional activity, pedagogical activity, context.

Сведения об авторах:

Сангинова Мижгон Бахрамовна - кандидат педагогических наук, доцент кафедры языкознания и сопоставительной типологии Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни. Тел.: (+992) 907996655; E-mail: mijgon_11@mail.ru

About the authors:

Sanginova Mijgon Bahromovna - candidate of pedagogical sciences, acting Associate Professor in the Department of Linguistics and Comparative Typology of Tajik State Pedagogical University named after S. Aini. Tel.: (+992) 907996655; E-mail: mijgon_11@mail.ru

**РОҲҶОИ БАЛАНДБАРДОРИИ САМАРАНОКИИ ТАЪЛИМ ДАР
МУАССИСАҶОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ**

Палавонов А.М.

Донишқадаи рушди маорифи ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Ғайратов М.Х.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Пешрафту тараққиҳои ҷомеа ва ноилшавӣ ба дастовардҳои сатҳи ҷаҳонӣ дар ҳамаи соҳаҳои муҳими ҳаёти бо рушди босуботи соҳаи маориф робитаи зич ва ноғусастанӣ дорад. Аз ин ҷост, ки маориф дар сиёсати иҷтимоии давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон ҳамчун соҳаи афзалиятнок эътироф гардида, ҷиҳати ташаккул ва рушди он Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста ғамхорӣ зоҳир менамояд. Чунки танҳо дар асоси баланд бардоштани сифати таҳсилот ва инкишофи соҳаи илму маориф, яъне бо роҳи боло бурдани сатҳи таҳсилоти шаҳрвандон бо истифодаи дастовардҳои техникаю инноватсионӣ метавон ба қомеъҳои назаррас ноил гардид.

Баланд бардоштани сатҳи сифати таълим ҳамеша дар маркази таваҷҷуҳи Ҳукумати ҷумҳурӣ қарор дошта, дар суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ин нукта таъкид мегардад: «Ҳукумат барои таъмин намудани пешрафти соҳаҳои илму маориф ҳамчун самти афзалиятноки сиёсати иҷтимоӣ аз тамоми имкониятҳо истифода карда, ба рушди илмҳои техникаю табиатшиносӣ аҳамияти авалиндарача медиҳад ва доир ба баланд бардоштани сатҳи сифати таълим, ҷорӣ намудан ва васеъ гардонидани доираи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ, аз ҷумла шабакаи интернет дар низомии таҳсилот, таъмини самаранокии фаъолияти омӯзгорон ва тақмили малакаи педагогӣ онҳо тамоми ҷораҳои заруриро амалӣ мегардонад» [18].

Таваҷҷуҳи ҳамешагии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба соҳаи маориф, ба баланд бардоштани сифати таҳсилоти кишвар, ба вижа дар муассисаҳои томактабӣ ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ равона шудааст. Мақсади асосии ислоҳоти соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баланд бардоштани сифати таҳсилот ва ба меъёрҳои ҷаҳонӣ муосир баробар намудани он мебошад. Иқдоми мазкур бо баланд бардоштани маҳорати касбии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар, ҳоса бо татбиқи Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 ва «Барномаи давлатии рушди системаи тақмили ихтисос ва бозомӯзии касбии кормандони соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.07.2017, №357 дар шароити муносибати босалоҳият ба таълим саҳт вобаста аст. [11, с. 54].

Баланд бардоштани сифати таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба омилҳои аз қабili ташаккул додани мазмуну муҳтавои барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, муносибати босалоҳият ба таълим, тақмили маҳорати касбии омӯзгорон, ташвиқи тарғиб, татбиқи усулу методҳои босамар ва инноватсионии таълим ва техникаю технологияи муосирӣ педагогӣ вобаста мебошад, зеро омӯзиши таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи хориҷӣ нишон медиҳад, ки таҳсилот фишанги асосии тараққиёти босуръати иҷтимоию иқтисодии кишвар ҳоса дар замони ҷаҳонишавӣ аст. Масъалаҳои баланд бардоштани маҳорати касбии кадрҳои омӯзгории муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, зарурати ташаккули низомии ягонаи муассисаҳои тақмили ихтисос, вуҷути самтҳои инноватсионии тақмили ихтисос, болоравии нақши тақмили ихтисос дар сифати таҳсилот ва ташкилу татбиқи системаи бозомӯзии касбии кадрҳои омӯзгории муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз муҳимтарин масъалаҳои ислоҳоти соҳаи маориф дар бахши тақмили ихтисос ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ин, баланд бардоштани сифати курсҳои тақмили ихтисоси кадрҳои омӯзгории муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо мақсади раванқ додани малакаву маҳорати касбии омӯзгорону кормандони соҳаи маорифи ҷумҳурӣ ва омӯзишу ташвиқи таҷрибаи пешқадами педагогӣ ҷиҳати баланд бардоштани сифати таҳсилот яке аз вазифаҳои муҳим ва авалиндарачаи муассисаҳои тақмили ихтисоси кормандони соҳаи маориф мебошад.

Дарс бояд бо истифодаи аёнӣ, аз ҷумла истифода аз воситаҳои техникаи ҳозиразамон гузаронида шавад. Дар раванди дарс инчунин талаботҳо ба эҷодкорӣ ва навоариҳои муаллим лозим аст. Дар доираи ислоҳоти соҳаи маориф дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар низомии нави таҳсил – таҳсили салоҳиятнок ҷорӣ гардид. Гузаштан ба ин низом амри зарурӣ ва саривақтӣ буд, зеро он ба хотири мутобиқи талаботи замон ба роҳ мондани таълим нигаронда шудааст ва мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки низомии нави таҳсил аллакай ба пешрафти таълим мусоидат намуда истодааст.

Салоҳият — ин маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратҳои ба ҳам пайванде, ки ба мақсади ҳалли масъалаҳои мушаххаси ҳаёти (иҷтимоӣ , иқтисодӣ , сиёсӣ), маърифатӣ ва касбӣ равона карда мешаванд. [12, с. 45].

Бояд қайд намуд, ки дар баъзе адабиёти илмӣ мафҳумҳои салоҳият, қобилият, малака ва маҳорат якҷоя истифода мешаванд. Вобаста ба тафсири мазкур ба хулосае омадан мумкин аст, ки шахси босалоҳият амалро хуб, қобилиятнок ва бозғатимодона иҷро карда метавонад. Дикқати асосӣ дар таълими босалоҳият ба ташаккули малакаҳои амалӣ (ҳаёти, воқеӣ, функционалӣ) равона мешавад. Ба саволҳои: “Хонанда чӣ кор карда метавонад?”, “Хонанда кадом амалҳоро иҷро карда метавонад?” таълими босалоҳият ҷавоб дода метавонад. Дарк намудан ё дониш дар таълими босалоҳият қисми таркибии малака ҳисоб шуда, барои санҷидан, бо намуна муқоиса кардан ва ислоҳи ғалатҳо истифода бурда мешавад. Салоҳиятро таълим намендханд, балки салоҳият дар натиҷаи азхуд кардани дониш, малака ва маҳоратҳо инкишоф меёбад”. Босалоҳиятӣ натиҷаи амалии дониш, малака ва маҳорат мебошад.

Вазифаи аслии муассиса тарбия ва таълим аст ва аз ин рӯ дар таърихи инкишофи педагогика тарбияро дар ҷойи аввал гузоштаанд, зеро хонандаро бояд ба зиндагии мустақилонаи оянда омода созем. Баъзан намоёндагони ақидаҳои ба ном демократӣ чунин андеша пешниҳод мекунам, ки мо ба сари омӯзгор масъулиятҳои зиёдеро бор мекунем, ӯ ба ҷойи таълим бо корҳои дигар машғул мешавад. Дар ин ҳолат ҳаминро бояд таъкид намуд, ки маҳаки таълими салоҳиятнокиро тарбия ташкил медиҳад. Муассиса ва омӯзгор бояд инсонро ташаккулефтаро аз дарвозаи мактаб ба зиндагии мустақилона равона созанд. Дар ҷаласаи ЮНЕСКО соли 1996 Жак Делор ба ҷор ҷанбаи салоҳиятҳои хонандагон диққати махсус зоҳир намуд, аз ҷумла таъкид кард, ки муассиса бояд ба хонанда маърифат кардан, иҷро кардан, якҷоя зиста тавоништан, зиста тавоништанро омӯзад. [18, С. 8]. Моҳи март соли 1996 дар Шӯрои Аврупо масъалаи ислоҳоти маориф баррасӣ гардида, ба салоҳиятҳои калидӣ (асосӣ) тавачҷуҳ дода шуд. Бо назардошти ҳамин талабот яке аз муҳаққиқони асосии таълими салоҳиятнокӣ Г. Халаж (G. Halasz) махсусияти демократӣ, бисёрзабонӣ, бисёрфарҳангӣ, талаботи бозори меҳнат, дигаргуниҳои иқтисодии кишварҳои Иттиҳоди Аврупо ва ҷаҳонро ба назар гирифта, силсилаи салоҳиятҳоро пешниҳод намуда буд.

Низомии нав аз раванди анъанавии таълим бо хусусиятҳои зиёд фарқ дорад. Агар дар таълими анъанавӣ мақсади дарсро асосан маҷмӯи дониш, малака ва маҳорате, ки муҳтавои дарсро ташкил медиҳад, фаро гирад, дар низомии таълими салоҳиятнок асосан тавачҷуҳ бештар ба он равона мегардад, ки хонандагон донишҳои андухташонро дар ҳаёт чи гуна тадбиқ намуда метавонанд. Бо ҷорӣ шудани таълими салоҳиятнок омӯзгор ба мисли солҳои гузашта дар ҷараёни дарс на худ бисёр суҳан мекунад, балки асосан хонандагон дар меҳвари дарс қарор мегиранд. Яъне масъулияти хонанда дар ин усули таълим назар ба солҳои қаблӣ бисёртар шуда дар рафти дарс низ аз омӯзгор дида зиёдтар ба шарҳи мавзӯ мепайвандад.

Гузариш ба муносибати салоҳиятнок аз омӯзгорон дониш, малака ва маҳорати касбиро талаб мекунад, бинобар ин барномаи таълими мазкур самтҳои самаранокро таҳқиқшудаи илмҳои педагогика, психология ва методикаи таълими баррасӣ карда, омӯзгоронро бо донишҳои зарурӣ мусаллаҳ мегардонад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илм пайваста кӯшиш менамоянд, ки низомии таълимиро ҳамқадами замон гардонда, ҷораҳои мушаххасро амалӣ гардонанд. Ҳамин буд, ки соли 2012 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Стратегияи рушди маориф барои солҳои 2012-2020»-ро ба тасвиб расонд. Мувофиқи ин ҳуҷҷат то соли 2020 стандарту барнома ва китобҳои дарсӣ бояд таҷдиди назар шуда, дар асоси таълими салоҳиятнокӣ таҳия карда шаванд.

Хусусияти дигари низомии салоҳиятнок он аст, ки омӯзгор дар раванди таълим мустақил мебошад ва имконияти иваз намудани мавзӯ, мундариҷаро дорад. Албатта, дар низомии нав маводи асосии таълим китоби дарсӣ шинохта мешавад, аммо истифода аз сарчашмаҳои дигар, аз ҷумла китобҳои бадеӣ, рӯзномаву маҷаллаҳо, маводи интернетӣ ва таҷрибаи худӣ хонандагон низ чун маводи таълим истифода бурда мешавад. [12, с. 56].

Дар маҷмӯъ метавон қайд кард, ки низомии нав таҳсилоти салоҳиятнок дар асоси модули хонанда — марказ фаъолият менамояд. Яъне, агар дар низомии таҳсилоти анъанавӣ мавқеи марказиро омӯзгор мебозид ва қариб тамоми дарс ба ӯ вобаста буд, дар низомии нави таҳсил тамоми дарс ба салоҳияти хонанда вобаста аст.

Омӯзгор супориши синфӣ ва хонагӣ медиҳад, роҳро усулҳои ҷолибу ҷадиди ҳалли масъаларо ба хонанда мефаҳмонад. Хонанда дар навбати худ мустақилона ба дарс тайёрӣ мебинад. Чунин муносибат имкон фароҳам меорад, ки тафаккури хонанда ташаккул ёфта, ба масоил ва ҷузъиёти мавзӯи дарс баҳогузорӣ кунад ва он чиро, ки меомӯзад, дар амал тадбиқ карда тавонад. Яъне, дар ин низомии таҳсил дар меҳвари дарс хонанда қарор дошта, метавонад андешаҳои ӯро озодона баён кунад. Чунин муносибат шароит фароҳам меорад, ки дар оянда аз миёни хонандагон нафарони донишманд, дар ақидаи худ устувор ва аз ҷиҳати фикрронӣ ташаккулефта ба воя расанд. Моҳияти асосии низомии салоҳиятнокӣ низ маҳз дар ҳамин аст.

Усулҳои муҳталиф ба таълим ва омӯзиш.

Усули дар марказаш хонанда.

Вусъатёбии барномаи нави таълимӣ асосан вусъатёбии барномаҳои омӯзиш ва маводҳо, хонандагонро бояд дар мадди аввал гузоранд. Омӯзгорон бояд аз дониши мавҷуда ва таҷрибаи шогирдон бохабар бошанд ва ба талаботҳои он ҷавобгӯ бошанд. Шароитҳои омӯзишро барои ҳама хонандагон муҳайё созанд ва инчунин хонандагони қафомондари низ барои ба даст даровардани натиҷаҳои дилхоҳ водор кунанд. Мақсади асосӣ аз он иборат аст, ки ҳар як муассиса ва омӯзгор бояд кӯшиши худро ба омӯзиши самараноки ҳамаи хонандагон равона созад. Дар баъзе мавридҳо, усули марказаш хонанда вазъияти синфро нисбат ба амалиётҳое, ки дар он руҳ медиҳанд, тасвир мекунад. Ин синф хусусияти ба назар гирифтани таҷриба ва умедҳои хонандагонро инъикос намуда, ба омӯзиш таъяс мекунад.

Омӯзгор дар усули марказаш хонанда низ мавқеи ҳосаеро дар синф ишғол мекунад, вале усулҳои омӯзиши ӯ ва усулҳои хонандагон аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Онҳо аз талаботҳои хонандагон воқиф буда, барои қонеъ гардондани онҳо имконият доранд.

Омӯзгорон бояд донанд кай амал кунанд ва кай имкониятро ба шогирдон диҳанд, чӣ хел бо онҳо рафтор кунанд. Таълим дар синфхонаи дар марказаш хонанда назар ба синфхонаи анъанавӣ на вазнину на осон, вале мухталиф мебошад. Тағирот бояд ба нақшҳои шахсии муаллимон дар синф муносиб бошад. Аз сабаби тағйир ёфтани вазифаҳо, омӯзгорон ҳамчун пешбарони омӯзиш ҳисоб мераванд. Гарчанде шумо ба ин фикр розӣ бошед, на ҳамаи муассисаҳо аз усули дар марказаш хонанда истифода мебаранд.

Усули дар марказаш предмет (фан).

Дар ин усули таълим, мундариҷаи предмет нуқтаи ибтидоӣ ва интиҳӣ мебошад. Предметҳо одатан ҳамчун воситаи ташкилкунадаи маълумот буда, сохторҳои мантиқии худро ташаккул медиҳанд. Ҳар як фан қуллаи ҷудогонаи худро инкишоф дода, ба мундариҷа ва сохти худ ба қуллаҳои дигари он мерасад.

Роҳнамоҳои онҳо (омӯзгорон) ба онҳо хусусиятҳои сохт ва тартиби ин қуллаҳоро нишон хоҳанд дод.

Усули дар марказаш омӯзгор.

Дар ин метод, омӯзгор дар маркази диққат аст. Ӯ дар ҳама фаъолиятҳо иштирок мекунад:

- Ҳамаи қарорҳоро дар синф омӯзгор қабул мекунад.
- Омӯзгор ба ҳайси эксперт буда, аз хонандагон дониши мукаммалтар дорад.
- Омӯзгор хонандагонро санҷида, муқофотҳо ва ҷазоро муайян мекунад. Хонандагон имконият надоранд ба ҳамдигар кӯмак кунанд ё баҳо диҳанд.
- Омӯзгор дар маркази диққат буда, ҳеҷ шахси дигар монанди ӯ суҳан намекунад.
- Баҳсу муҳокимаҳои синфӣ одатан омӯзгор ва хонандаро дар бар мегиранд. Хонандагон баъзан бо дигар шогирдон баъзе нуқтаҳоро муҳокима мекунанд.

Аз усулҳои зикршуда усули дар марказаш хонанда омӯзиши таъсирнокро дар бар мегирад.

Тавсифномаи умумии муносибатҳои муаллим-марказ ва кӯдак-марказ. (нигаред ба ҷадвали 1).

Ҷадвали 1.

Муаллим-марказ	Кӯдак-марказ
1. Таъяс ба омӯзгор ва таълимдиҳии ӯ мебошад, агар забони ҳақиқиро истифода барад.	1. Таъяс ба кӯдак бештар аст.
2. Таъяс ба хондан ва навиштан аст.	2. Таъяс ба гапзанӣ ва гушкунӣ.
3. Таъяс ба лексияи омӯзгор аст.	3. Таъяс ба ҳамкориҳои коммуникативӣ.
4. Таъяс ба грамматика. 4. Таъяс ба сӯҳбат.	4. Таъяс ба сӯҳбат.
5. Таъяс ба тарҷума ва аз ёдкунӣ аст.	5. Таъяс ба инкишофи маҳорати фикрӣ, истифода бурдани бурдани тасаввурот.
6. Таъяс ба истифодабарӣ ва аз нав эҷодкунӣ забон аст.	6. Таъяс бар забони ҳаррӯза дар он ҷое, ки хатои табиист.
7. Таъяс ба нуқти бехатои грамматикӣ, луғавӣ, ва фонетикӣ аст, ки сари вақт ислоҳ карда шавад.	7. Таъяс ба ёрӣ ба кӯдак барои пайдо кардани боварӣ бо роҳи ҳавасмандкунӣ онҳо дар гуфтугӯ, ки хато чизе табиист.

Мафҳуми омӯзиши фаъол чист?

Омӯзиши фаъол ба фаъолиятҳое дохил мешавад, ки дар онҳо ба хонандагон, дараҷаи мустақилия ва назорат аз болои тартиб ва самти фаъолияти омӯзиш дода мешавад. Сарчашма дар ин ҷо фаъолият мебошад, зеро тасаруфи таъкидкардашуда он аст, ки мо ҳама чизро ба воситаи фаъолият меомӯзем. Ин ба хонандагоне тааллуқ дорад, ки фаёлона дар рафти омӯзиш иштирок мекунанд. Ин амал ҳам фаъолияти ҷисмонӣ ва ҳам фикрӣ дар бар мегирад. Хонандагон бояд тавассути фаъолият мазмунҳои навро барои худ пайдо намоянд.

Мувофиқи назарияи асосдиҳандагони омӯзиш, хонандагон дар мавриде дониш пайдо карда метавонанд, ки агар маълумоти нав бо дониши мавҷуда пайваст гардад. [13, с.28].

Одатан чунин амалиётҳо ҳалкунӣ проблемаҳо ва навоариҳоро дар бар мегиранд. Ҳамкориҳои гурӯҳӣ хурд ба мисли баҳсҳои гурӯҳӣ хурд нақш ва лоиҳаҳои ҳамкорӣ мисоли чунин амалиётҳои омӯзиш шуда метавонанд. Одатан аз амалҳои худпайдонамуда ва инчунин аз амалҳои дигар муаллимон истифода мекунанд. Омӯзгорон бояд ҳангоми истифода бурдани стратегияҳои ҳамкорӣ дар омӯзиш, аз

тақрори дониши мавҷуда дури чӯянд. Бо ибораҳои дигар истифодаи дониши пешина дар синф кофӣ нест. Дохилшавии чизи нав дониши хонандагонро сайқал дода, муҳим ва пайвастананда бо донишҳои гузашта ба ҳисоб меравад. Омӯзиш бояд инчунин дар асоси маводҳое, ки дониши навро ба вучуд меорад, нақш ёбад.

Меъёри намоишдихӣ:

1. Дарс додан.

- ☐ Ба ҳамаи хонандагон нигоҳ кард.
- ☐ Бо овози баланд ва нутқи бурро гап зад.
- ☐ Тарзи ҳаракат назз буд.
- ☐ Дар гирди синф мегашт.
- ☐ Имову ишора истифода бурд.

2. Алоқаи гуфтугӯӣ

- ☐ Талаффузи фаҳморо истифода бурд.
- ☐ Озодона гап зад.
- ☐ Бо ишораи кам гап зад.
- ☐ Бисёри калимаҳоро дубора тақрор накард.
- ☐ Грамматикаи хуб истифода кард.
- ☐ Лӯғати хуб истифода бурд.

3. Мундариҷа

- ☐ Мақсадҳои фаҳмо дошт.
- ☐ Ба мақсадҳои худ расид.
- ☐ Вақтро назз истифода бурд.
- ☐ Бисёр мисолҳои фаҳмо овард.
- ☐ Мавзӯи мутобиқро ба хонандагон интихоб кард.

4. Ташиққунӣ

- ☐ Муқаддимаи хуб дошт.
- ☐ Фикрҳоро мантиқан ташиққул дод.
- ☐ Фикрҳо алоқамандии хуб доштанд.
- ☐ Хулосаи хуб дошт.

АДАБИЁТ

1. Абулханова-Славская, К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абулханова-Славская. - М.: Наука, 1980. - 334 с.
2. Алексахина, И.Ю. Учитель и новые ориентиры в образовании (Гуманизация образования как предмет теоретической рефлексии и практического освоения учителем): монография / И.Ю. Алексахина. - СПб. - 1997. - 153 с.
3. Ангеловски, К. Учителя и инновации: кн. для учителя / К. Ангеловски. - М.: Просвещение, 1991. - 159 с.
4. Андреев, В.И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс. Кн. 1. - Казань: Изд-во Казан. Ун-та, 1996. - 552 с.
5. Аристова, Л.И. Активность учения школьников / Л.И. Аристова. - М.: Просвещение, 1968. - 140 с.
6. Бабанский, Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований // Дидактический аспект. - М.: Педагогика - 1982-1992 с.
7. Вазина К.Я. Модель саморазвития человека / К.Я. Вазина. - Н. Новгород: ВПИ, 1994. - 268 с.
8. Выготский Л.С. Проблемы развития психики / Л.С. Выготский // Сбор. Соч.: В 6 т.: Педагогика, 1983. - Т.3. - 367 с.
9. Зиёи Хушд, Муносибати босалоҳият ба таълим: Масъалаҳои умуминазариявӣ ва роҳҳои табиқи амалӣ. Душанбе: "Нигор" - 2018 - 112 с.
10. Ирина Каримова, Файзулло Шарифзода. Учитель – творец добра и прогресса. - Душанбе: "Ирфон", 2010 - 180 с.
11. Концепсияи гузариш ба низомии нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2010 - № 207.
12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи маориф аз 22 июли соли 2013 - № 1004. 53. Концепция общего среднего образования Таджикской ССР. - Душанбе: 1990. - 56 с.
13. Красновский, Э.А. Активизация учебного познания / Э.А. Красновский // Советская педагогика. - 1989. - №5. - С.9-15.
14. Курбонзода Х. Самтҳои аввалияи рушди тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф // Воситаи таълимӣ / Х. Курбонзода, Ҳ. Бобоев. - Душанбе: Империял-Групп - 2016. - 87 с.
15. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир // Душанбе: "Маориф ва фарҳанг" - 2010. - 432 с.
16. Лутфуллозода М., Бобизода Ф. // Андешаҳо перомунӣ салоҳиятҳо ва ташиққули онҳо / - Душанбе, 2017 - 57 с.
17. Ҷ. Булбулов. Тақмили ихтисоси омӯзгорон: воқеият, махсусият, андешаҳо / Ҷ. Булбулов. Хоруг: 2011 Логос, - 180 с.
18. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе: 20 январӣ соли 2016.
19. Султонмурод Турунов. Муносибати босалоҳият дар таҳсилоти касбӣ. Душанбе: "Нигор" - 2018 - 128 с.
20. Шарифзода Ф. Масоили мубрами таҳқиқоти педагогикаи муосир / Шарифзода Ф. Душанбе: Ирфон, 2016 - 61 с.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ В СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕРЕЖДЕНИЯХ

В этой статье обсуждаются компетентное преподавание, различные подходы к преподаванию и обучению, стандарты демонстрации, активное обучение, общее описание взаимоотношений учитель-центр и детский центр. компетентность, разные подходы к преподаванию и обучению играют важную роль. Автор подчеркивает роль компетентное преподавания, различных методов преподавания и обучения в формировании и развитии компетенций учеников. Он ведет в презентации своих знаний и опыта на новых теоретических и практических уровнях. В этом случае учитель - не единственный источник информации, поэтому учителю необходимо организовать учебный процесс таким образом, чтобы преобразовать его из традиционных в современные формы, чтобы удовлетворить потребности современного общества.

Ключевые слова: компетентное преподавание, различные методы преподавания и обучения, демонстрационные критерии, активное обучение, общее описание взаимоотношений учитель-центр и ребенок-центр, компетентность, демонстрационные критерии, ученик.

WAYS TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF TEACHING IN SECONDARY GENERAL EDUCATION INSTITUTIONS

This article discusses competent teaching, different approaches to teaching and learning, demonstration standards, active learning, and a general description of the teacher-center and child-center relationship. competence, different approaches to teaching and learning play an important role. The author emphasizes the role of competent teaching, various teaching and learning methods in the formation and development of students' competencies. He leads in the presentation of his knowledge and experience at new theoretical and practical levels. In this case, the teacher is not the only source of information, so the teacher needs to organize the educational process in such a way. in a way to transform it from traditional to modern forms to meet the needs of modern society.

Keywords: competent teaching, various teaching and learning methods, demonstration criteria, active learning, general description of the teacher-center and child-center relationship, competence, demonstration criteria, pupil.

Сведения об авторах:

Палавоннов Амоншо Муминович - старший преподаватель истории и права колледжа информатики и компьютерной техники г. Душанбе, тел: (+992) 934417792, 2-380601, E-mail: amonsho.palavonov@mail.ru

Гайратов Мехровар Ховарович - кандидат биологических наук, кафедра ботаники факультета биологии, Таджикский государственный педагогический университет им. Садрриддина Айни, тел: (+992) 937726572, (+992) 939299390

About authors:

Gayratov Meurovar Khovarovich - Candidate of Biological Sciences, Department of Botany, Faculty of Biology, Tajik State Pedagogical University named by Sadrididdina Aini, tel: (+992) 939299390

Palavonov Amonsho Muminovich - Senior Lecturer of History and Law of the College of Informatics and Computer Technology, Dushanbe, tel: (+992) 934-417792. 2380601, E - mail amonsho.palavonov@mail.ru

ЗАМИНАҲОИ ТАШАККУЛ ВА ОМОДАГИИ ҶАВОНОН БА ҲАЁТИ ОИЛАВӢ

Иброҳимов Г., Раҷабзода Д.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ

Оила гурӯҳи хурди иҷтимоӣ мебошад ва нақши он дар тарбия ва оморасозии наврасону ҷавонон ба зиндагии оилавӣ, яъне издивоҷӣ калон буда ба зиммаи он иҷроиши вазифаҳои муҳиму азими ҷамъиятӣ воғузор аст. Аз ин рӯ, дар тайёр намудани ҷавонон ба ҳаёти оилавӣ оморасозии онҳо ба издивоҷ дар оилаи волидайн яке аз масъалаҳои муҳим махсуб меёбад.

Аксари олимони ҷомеашинос ва психологҳо, ки ба омӯзишу таҳқиқи проблемаҳои оила ва демография машғуланд онҳо ҷунин мешуморанд, ки маҳз оила ҳамчун воҳиди сохтории ҷомеа ба ташаққули ҷаҳонӣ шаҳсият ҳанӯз аз сини хурдсолӣ замина меғузорад ва ба он таъсир мерасонад. Зеро оила бо робитаи муносибатҳои ҳаёӣ ва ҳешу таборӣ ва зану шавҳари алоқаманд буда, волидон ва фарзандонро дар доираи худ муттаҳид месозад.

Воқеан, оила ҳанӯз аз замони пайдоиш ба худ нақши институти асосии тарбияро гирифт ва новобаста аз тағир ёфтани талаботи давраи замони ҳаёти ҷомеа мавқеи оила дар қор тарбияи насли

наврас аҳамияти худро ҳамчун тарбияви аз даст наодоааст. Бешак, нақш ва мақоми оила, бахусус падару модар, дар кори ба зиндагии оилавӣ омода намудани наврасону ҷавонон хеле муҳим буда, дар ин росто масъалаи таърии ҷавонон ба ҳаёти оилави хеле доманадор мебошад. Ба ин хотир мо бинобар маҳдуд будани имкон дар ин нигошта фақат ба баъзе паҳлӯҳои ин масъалаи ҳаёган муҳими ҷомеа дахл менамоем.

Тавре зикр гардид, асосҳои шахсият маҳз дар оила гузошта мешаванд ва батадрич ташаккули инкишоф меёбанд. Тарбияи ҷисмонӣ, меҳнатӣ, зеҳнӣ, зебоипарастӣ (эстетикӣ), маънавию ахлоқӣ, динию мазҳабӣ, инсондӯстӣ, худшиносӣ, эҳтиромгузорӣ ба муқаддасоти миллий, урфу одат, анъанаҳои миллий ва арзишҳои муҳими умумибашарӣ, илмдӯстӣ ва амсоли инҳо самтҳои тарбияи оилавӣ мебошанд ва мазмуну мундариҷаи онро ташкил менамоянд. Пас, таъсири оила ба кӯдак нисбат ба дигар таъсиррасониҳои тарбиявӣ пурзӯртар буда, дар вучуди ин аъзои ояндаи ҷомеа ҳислатҳои замина мегиранд ва ташаккул ёфтаву инкишоф меёбанд, ки берун аз оила, дар кӯдакистону мактаб ва дигар ҷойҳо ҷамъияти ташаккулёбиашон имконнопазир аст.

Аз ин бармеояд, ки модоме тарбияи аввалини аъзои ҷомеа сараввал дар муҳити оила, таҳти таъсири волидон ва дигар аъзои оила сураат мегирад, иҷтимоӣшавии шахсият низ маҳз дар ҳамин муҳит ва зери таъсири он амалӣ мегардад. Яъне, тарбияи шахси ватандӯсту меҳнатдӯст ва оиладори оянда, ки бо даррасидани навбату фурсати хеш бо дарки тамоми масъулияти инсонии шахрвандӣ ва узви ҷомеа будан бояд дар тарбияи ҳамагарафаи насли оянда кӯшишот ба ҳарч диҳад, аз муҳимтарин вазифаҳои иҷтимоии оила маҳсуб меёбад. Ба гуфти файласуфи рус Н.В.Шелгунов «Оила ин гурӯҳи хурди он ҷомеае мебошад, ки вайро ба вучуд овардааст, бинобарин байни ҷомеа ва оила ҳамфикрии зичтарин арзи вучуд дорад. Ҳар оила ҳамон дараҷа бад ва ё ҳамон дараҷа хуб аст, ки ҷомеаи вайро эҷод намуда ҳамон қадар бад ё хуб аст. Оилаи ба вучуд овардаи худӣ ҷомеа, дар навбати худ барои вай аъзоён тарбият менамояд ва дар ин вазъияти беилоч ба тарбия машғул аст» [Ниг. 2, 68].

Албатта падару модар ба ҳеҷ ваҷҳ ғайримустақим баҳри аз овони кӯдакӣ ва ҳатто баъзан аз даврони наврасӣ барои ба ҳаёти оилавии оянда омода намудани фарзандон кӯшиш наменамоянд ва ин масъаларо шояд ба ғушаи ҳаёл ҳам наоваранд, аммо мусаллам аст, ки онҳо бо муносибату рафтор ва муоширату дигар кирдорҳои ба ҳаёти оилавӣ дахлдори хеш дар зеҳни кӯдак дар робита ба ин масъалаи муҳим ғайрихаттиёр нақшу таъсири аниқ мегузоранд.

Маълум аст, ки ҳислати аз ҳама бештар инкишоф ёфта дар айёми кӯдакӣ дар инсон ин тақлидкорист. Кӯдак чи дар оила, чи дар кӯча ва чи дар кӯдакистон аз атрофиён, асосан аз калонсолон ибрат мегирад ва ба гуфтору рафтору кирдори онҳо пайрави менамояд. Албатта, кӯдакон дар баробари тақлид намудан ба гуфтору рафтору кирдори хубу шоиба ва неку дурусту манфиатноки калонсолон, ҳамзамон ба одатҳо, тарзи муоширату рафтори баду зишт ва зарарноку номақбули онон низ тақлид менамоянд. Ва ин гуна тақлидкорӣ ва ибраттириҳо тадриҷан бо мурури ба воқеа расидан дар шахс ба одати доимӣ табдил ёфта, баъдан дар замони ба балоғат расидану оила барпо намудан ғайрихаттиёрӣ кас ба зоҳиршавӣ оғоз мекунанд.

Азбаски кӯдаку наврас бештари вақти хешро дар муҳити оила, дар ҳалқаи падару модар ва дигар аъзои оила мегузаронад, ӯ бештар аз тарзи муоширату муносибати онҳо ибрат мегирад. Ба ин хотир падару модар ва дигар аъзои оиларо лозим ва зарур аст, ки дар муоширату муносибат ба ҳамдигарӣ ва низ бо кӯдак муҳаббату самимият, эҳтимоли боварӣ, иззату эҳтиром, дилсӯзию ғамхорӣ, ҳамдардӣ, кӯмаки беғаразона, ҳамдигарфаҳмӣ, хушгуфторӣ, сабру таҳаммул, эҳтирофи шахсият ва амсоли инҳо барин ҳислатҳои ҳамидаи инсониро зоҳир намоянд ва барои фарзандон намунаи ибрат гарданд.

Падару модар ба сифати аввалин тарбиятгарон дар тарбияи фарзандон нақш ва таъсири муҳимтар доранд нисбат ба дигар аъзои оила ва ҳам ҷомеа. Адиби рус Н.И.Новиков, муаллифи китоби «Дар бораи тарбия ва насихати фарзандон», хуб овардааст: «Ҳеҷ чиз ба қалбҳои ҷавони кӯдакон аз қудрати умумии ибрат зӯртар таъсир намекунад. Дар байни тамоми дигар ибратҳо бошад, аз ибрати падару модар дида чизи дигаре амиқтару саҳттар нақш намебандад».

Дар муносибатҳои байнишахсӣ, ки барои дар оянда барпо намудани оилаи солим ва пойдории он нақши муҳиму бориз мебозад, маҳз падар ва модар дар ҳаёти ҳар як кӯдак (писарбача ва духтарча) намунаҳои аввалини рафтори мардона ва занона мебошанд.

Дар оила вобаста ба хусусиятҳои фардӣ дар ташаккулёбии фарзандон ҳамчун шахсият ба яке падар, ба дигаре бошад бештар модар таъсир мерасонад. Бо вучуди ин меҳру муҳаббат ва таъсиррасонии падару модарро ба фарзандони ҷинси мардона ва занона муқобил гузоштан лозим нест, «зеро, ки онҳо баробарвазни зарурии муассир (эмотсионалӣ) ва бамулоҳиза, меҳрубононаю навозишкорона ва саҳттирона, озод ва маҳдудро ба вучуд оварда, яқдигариро пурра месозанд» [3, 22].

Муҳимтар аз ҳама он аст, ки дар оила ба тавассути ибрати шахсии волидайн дар муносибатҳо ва муоширати байниҳамии муҳити мувофиқу мусоиди психологӣ-маънавӣ барои тарбияи фарзандон ва ба ҳаёти оилавии оянда тайёр кардани онҳо фароҳам бошад. Зеро тибқи ақидаҳои педагоги рус А.Н.Острогорский, ки дар садаи 19 ҳаёт ба сар бурдааст, дар тарбияи фарзандон падару модар таври алоҳида таъсир намерасонанд, балки дар ин маврид омили асосӣ ва ҳалкунанда дар ташаккули шахсияти кӯдаку наврас ва тарбияи ӯ ва оморасозии ӯ ба ҳаёти оилавӣ худӣ муносибатҳои оилавӣ ва заноршӯӣ

мебошанд. Ба ақидаи А.Н.Острогорский «... Барои он ки оила тавонад солим эътироф гардад, кам аст, ки дар вай падар ва модар ҳозир бошанд; лозим аст, ки муносибатҳои байниҳамдигарии онон ба идеяи ин яке аз иттиҳодҳои инсонии маҳрамонатарин мувофиқат намоянд ва дар худ ягон чизи ҳиссиёти фарзандонро таҳқирсозанда надошта бошанд. Барои онҳо ҳам падар ва ҳам модар баробару яхела бошанд ва онҳо муҳаббат ва иззату эҳтироми тарафайни волидайнро бубинанд ва эҳсос намоянд» [3, с.14].

Аъзои оила ва пеш аз ҳама падару модар бояд ба масъалаи дар рӯҳияи меҳнатдӯстӣ ва нисбат ба дигарон ғамхору мададгор будан тарбия намудани фарзандон ва бо ин васила ба ҳаёти оилавии мустақилона омода намудани наврасону ҷавонон диққати бештар диҳанд. Зеро бисёрҳо воқеъ гардида, ки як қисмати оилаҳои ҷавони нав барпо гашта бинобар надоштани малакаи маҳорат ва таҷрибаи пешбурди мустақилонаи хоҷагии оила ва рӯзгор аз як тараф ба гардани волидайн бор мешаванду аз сӯйи дигар худ дар ташкилу таъмини зиндагии оилавиашон ба мушкилино бесуботӣ рӯ ба рӯ мегарданд. Дар чунин ҳолат бади қор дар он аст, ки ҳамин ноухдабароино бемаъсулиятӣ дар ташкили рӯзгору хоҷагии оилавӣ аксар вақт боиси сар задани муноқишаю ҷанҷолҳои хонаводагӣ, дилхарошию озурдакунии якдигарии ҳамсарони ҷавон ва баъзан дар ниҳоят қор сабаби вайроншавии оила мегардад. Ба чунин ҳол бештар оилаҳои ҷавонеу наватангиле гирифта мегарданд, ки баъд аз издивоҷ майлу хоҳиши аз волидайн ҷудо зиндагӣ қарданро доранд. Дар солҳои охир бошад миқдори чунин оилаҳо хеле афзудааст ва мо яке аз сабабҳои афзоиши шумори вайроншавии оилаҳои ҷавонро маҳз дар ҳамин мебинем. Гӯзашта аз ин, бисёр навхонадорон ба муҳияти оилаю оиладориро дарк намеkunанд.

Дар масъалаи аз ҷиҳати хоҷагидорӣ-маишӣ тайёр намудани ҷавонон ба зиндагии оилавӣ оилаи волидайн нақшу мақоми пешбарро молиқ аст. «Чунин омодагии ҷавонон ба издивоҷ, - ба ҳулоса меояд В.А.Сысенко, - ташаққули малакаи маҳорати пешбурди хоҷагии оила, тайёр намудани ҳӯрок, сарфи оқилонаю босамари маблағҳои пулиро дар бар мегирад. Камбаҳоидиҳо камаҳамиятдиҳӣ ба нақши иқтисодии пешбурди хоҷагии хонагӣ, мутаассифона, ба як қисмати навхонадоршудагон ҳос аст. Сабаби ин ҳолат озод намудани фарзандон дар бисёр оилаҳо аз ташвиҳҳои рӯзгори хона мебошад. Дар натиҷа онҳо ҳатто ҳӯрокро тайёр қарда наметавонанд, аксар вақт дар ҳалли мушкилоти оддитарини хоҷагии рӯзгор оқизу нотавон мемонанд [4, с.179].

Оила ва баҳусус волидон бояд дар тарбияи оилавии фарзандон сар қарда аз овони хурдсолӣ ба масъалаи тақсими меҳант дар хоҷагии рӯзгору хонавода аҳамияти ҷиддӣ диҳанд. Баҳусус дар ҳолате, ки ба писарон фармудани қорҳои духтарона ва ба духтарон супориш додани иҷрои қорҳои писарона зарур меафтад, бояд ба онҳо фаҳмонид, ки дар ин қор ҳеҷ ҷойи айбу шарм нест, зеро аз уҳдаи иҷрои ин қорҳо барои тавонистан дар зиндагии оянда ба қор меояд.

Яке аз вазифаҳои муҳими дигаре, ки оила бояд ба таври бояду шояд ба иҷро расонад ин дар замири наврасону ҷавонон тарбия намудани ҳислатҳои таҳаммулпазирӣ, шахсонӣ дигарро фаҳмидан ва бахшида тавонистан мебошад. Зиндагӣ ин маҷмуи каму бешӣҳос ва он роҳи пурпечу тоб ва ноҳамворе дораду мушкилпай ва фақат он нафароне онро нисбатан осонтар мепаёмоянд ва ба қуллаи мақсуд мерасанд, ки ҳислатҳои номбаршударо молиқанд. Пеш аз ҳама падару модар ва баъдан дигар аъзои оила бо ибрати шахсӣ бояд нишон диҳанд, ки дар ҳолатҳои мушкили зиндагӣ рӯзгор наҳаросида, баръакс бо сабру таҳаммул ва қўмаки ҳамдигарӣ, бо дастгирию ёрмандии ҳамдигарӣ, бо якдигарро фаҳмидан ва бо гузаштқуниву бахшоишҳо ҷи тавр метавон муҳити оиларо аз ҷиҳати психологӣ ва маънавӣ солим гардонид ва зиндагиро хушбахтона ва орому осоиштаву босамар гузаронид. Зиндагӣ худ собит намудааст, ки қабули қарорҳои саросемаю беандеша ва ҳамдигарро нафаҳмидани навхонадоршудагон дар вақтҳои ба миён омадани низоъҳои оилавӣ, новобаста аз он ки бо айби кадоме аз ҳамсарон ба вуқў пайваستاаст, оқубати нохушу ногуворо ба бор меоварад, муҳити рӯҳию маънавии оиларо носолим месозад, нобоварии ҳамсаронро нисбат ба якдигар ба вучуд меорад ва тадриҷан ба як навъ «беморӣ»-е мепечад, ки табобаташ, илоҳаш мушкил ва баъзан номумкин мебошад.

Мутаассифона, дар замони ҳозира зиёд ба назар мерасад, ки ҷавонон ва бонувони нав оила барпо қарда, бо сар задани андак нофаҳмии байниҳамдигарӣ ва ё камбудиву норасоӣ мушкилӣ дар зиндагӣ рӯзгор якдигарро айбдор медонанд ва боғап нодароӣ ва сухани якдигаро инқор қардан боиси ба вучуд омадани низоъ ва хархашаи оилавӣ мерасонанду бе ҳеҷ гуна андеша саросема масъалаи талоқу ҷудошавиро пеш мегузоранд. Барои ин ашхос ақди никоҳ ва издивоҷ, ҷуноне дар филмҳо ва мелодрамаҳои ҷун кафки болои об мебинем, қадру қимат ва муқаддасие надоранд. Пайдост, ки агар дар муҳити оилаи волидайн ба ин гуна ашхос муқаддас будани издивоҷу никоҳ ва оила аз хурдӣ талқин мегардид ва он бо ибрати шахсии падару модар, бобову бибӣ ва дигар аъзои оиладори хонавода амалан нишон дода мешуд, онҳо ин арзишҳоро дарк ва қадр қарда метавонистанд.

Мусаллам аст, ки донишони қадри дигарон аз қадру қимат ва мақоми ҳешро дар оила ва дар ҷомеа доништану шинохтан маиша мегирад. Дар муҳити оила ба фарзандон омўзонидан ва талқини ин гуна ҳислатҳо аз ҷониби волидон ва дигар аъзои қалонсоли оила дар қори муҳими ба зиндагии оилавӣ омода намудани наврасону ҷавонон муфид ва самаровар хоҳад буд. Зеро шахсе, ки худшинос нест ва иззати ҳешро, қадри меҳант ҳешро ва мақому манзалати ҳешро наметавонад, ба ҳеҷ ваҷҳ ба қадри иззату эҳтироми дигарон, ба меҳнати дигарон, ба шахсияти дигарон арҷгузорӣ қарда наметавонад.

Табиатан волидайн ба фарзандон дар муҳити оила асосан ва пеш аз ҳама хислатҳои меҳнатдӯстӣ, дар қорҳои хоҷагидорӣ уҳдабаро будан, масъулиятнокӣ, ғамхору мададгор будан нисбат ба дигарон, маҳорати гузашткунӣ ва бахшидани саҳву айби дигарон, ҳурмату иззати калонсолонро ба ҷо овардан ва амсоли инҳоро меомӯзонанд. Албатта, чунин хислатҳо барои мустаҳкамӣ пайдориҳои оилаи нав ташкил ёфта муҳиманд. Вале волидайн аксаран дар пайдориҳои устувориҳои оила ва ташкили зиндагии оилавии хушбахтона мақом ва муҳимияти ҳоса доштани меҳру муҳаббат ба ҳамсар ва ба фарзандонро ба эътибор намегиранд ва агар ба назар гиранд ҳам ба мақоми дувумдараҷа мегуздоранд.

Ба ақидаи Карл Маркс, дӯст доштан ин яъне зиндагӣ қардан ба тарзи зиндагии касест, ки дӯшташ медорӣ [2].

Дар ҳақиқат он ҳамсароне, ки қабл аз издивоҷ ҳамдигарро дӯст дошта, муддате, ба қавле, бо ҳам ошиқӣ қардаанд, яъне чанд моҳе ё сола бо ҳам воҳӯриро мулоқот қардаанд, ба хислати хушкӯш атвор ва гуфтору рафтори якдигар хуб ошноянд ва дар зиндагии оилавӣ ба ҳамдигар зудтару беҳтар мутобиқ мегарданд, дар ҳолати зарурӣ аз айбу хатову гуноҳи қардаи якдигар осонтару сабуктар мегуздоранд. Бар илова фарзандонро низ бо меҳру муҳаббатӣ самимитари падару модарӣ парвариш қарда, ба воя мерасонанд ва дар навбати худ, дар замири онҳо низ тухми муҳаббатӣ меҳрубонино нисбат ба атрофиён ба вучуд оранд.

Ба андешаи мо, дар замони ҳозира, ки бинобар як қатор сабабҳои объективӣ субъективӣ дар ҷомеа миёни одамон, баҳусус ҷавонон, як навъ сардшавӣ меҳру муҳаббат ва сангдилӣ нисбат ба якдигар эҳсос мешавад, ҳангоми ба зиндагии оилавӣ, ба ҳаёти ҳамсарӣ омода намудани насли наврасу ҷавон масъалаи аз рӯйи ишқу муҳаббат ва дӯстдорию писандидагӣ ташкил қардани оиларо дар мадди аввал бояд гузошт. Албатта, агар ин ишқу муҳаббатӣ дӯстдорӣ на сохтаю ғаразнок ва бо мақсади ҳосил намудани манфиати шахсияте бошад, балки самимия ҳаққонӣ.

Ҳамин тариқ, дар шахс аввалин падидаҳои таҷрибаи зиндагӣ ҳанӯз аз кӯдакӣ дар оила пайдо мегарданд ва ташаккул меёбанду тадриҷан то ба сини балоғат расидан устувор мегарданд. Яъне, шахсият камол меёбад ва ба зиндагии оилавӣ омода мегардад.

Ҳамин тавр ҳалқи тоҷик мақоли хубу арзишмандмаъно дорад, ки «Ҳишти аввал гарниҳад меъмори қач, то ба охир меравад девори қач». Ин ҳикмати ниёгонӣ мо ҳушдор аз он медиҳад, ки дар қори тарбияи фарзандон ва насли наврас ҳанӯз аз лаҳзаҳои аввалини ба тарбияи кӯдак даст задан бояд, ки дар оила падару модар ва дигар аъзои он масъулияти баланд эҳсос намоянд ва ҳамеша бар он кӯшанд, то ин ки дар ягон самту ҷанбаҳои тарбия ва омода намудани насли наврасу ҷавон ба ҳаёти оилавӣ - иҷтимоӣ, маънавӣ-эстетикӣ, ҳуқуқӣ, рӯҳӣ, физиологӣ-гигиенӣ, хоҷагӣ-иқтисодӣ, фарҳангӣ, маърифатӣ ба ҷузъитарин, ба ҳурдтарин саҳву хато роҳ надиҳанд.

Дар замони муосир, ки наврасону ҷавонон ба манбаъҳои маълумотӣ-ахборотӣ дар мавриди ҳаёти оилавӣ дастрасӣ бештар доранд, барои босамтар ва мақсаднок гардонидани тайёрии наврасону ҷавонон ба зиндагии оилавӣ ба ёрии оила ва волидайн системаи тадбири ҷорабиниҳои нағз андешида шудаи созмонҳои давлатию ғизбӣ, ҷамъиятию ғайриҳукуматӣ, мактабу маориф ва аҳли ҷомеаро ҷалб намудан ба мақсад мувофиқ мебошад. Ба андешаи мо, агар дар муассисаву ташкилоту қоргоҳҳои калон дар мавзӯҳои «Нақши волидайн дар тайёр намудани ҷавонон ба зиндагии оилавӣ» ва «Масъулияти падару модар дар қори тайёрии ҷавонон ба ҳаёти оилавӣ» бо иштироки ҷомеашиносон, равоншиносон, педагогҳо, табибон, демографҳо сари қарчанд вақт «мизҳои мудаввар» ва лесияҳои ташкилу гузаронида шаванд, аз ин бурд мекунанд ҳам волидайн, ҳам ҷавонон, ҳам оила ва ҳам ҷомеа.

Ҷафат дар ҳоли амали дастаҷамъӣ метавон барои ҷомеа шахрвандони ҳаматарафа камолёфтaro ба воя расонид, ки бо ташкил намудани оилаҳои солиму устувор ва зиндагии босаботу хушбахтона ва ба вучуд овардани наслҳои боз ҳам солим дар пайдорию мустаҳкамӣ ва солимии ҷомеа ҳиссагузор мегарданд.

АДАБИЁТ

1. Александровский Ю.А. Состояние психической дезадаптации и их компенсации. М., 1976.
2. Маркс Карл, Энгельс Фридрих. Асарҳо. Ҷ. 21.
3. Острогорский А.Н. Семейные отношения и их воспитательное значение. СПб., 1898. - 347 с.
4. Сысенко В.А. Молодёжь вступает в брак. - М.: Мысль, 1986. - 255с.
5. Сысенко. В.А. Устойчивость брака. Проблемы, факторы, условия. М., - 1981.
6. Сысенко. В.А Супружеские конфликты. М., - 1983.
7. Сысенко. В.А. Молодёжь вступает в брак. М.: «Мысль» - 1986.
8. Философский энциклопедический словарь. М. - 1983.

ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ПОГотовКИ МОЛОДЁЖИ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ

Статья посвящена одному из важнейшим темам человеческого общежития – проблеме подготовки молодёжи к семейной жизни. В основном затрагивается вопрос какую важную роль играет семья, в частности родители, в этом ответственном деле, от успешности исполнения которой зависят будущее

совместной счастливой семейной жизни молодоженов, прочности брачного союза и в целом благосостояния общества.

Ключевые слова: Семья, подготовка, семейная жизнь, подрастающее поколение, молодёжь, родители, общество, брак, супруги, молодожёны, воспитание, подготовка, поколение, роль, формирование, развитие.

FUNDAMENTALS OF THE FORMATION AND PREPARATION OF YOUNG PEOPLE FOR FAMILY LIFE

The article is devoted to one of the most important topics of human society - the problem of preparation of youth for family life. Mainly addresses the question of family importance, particularly the parents, in this important matter on the success of which depends the future of the joint execution of the newlyweds' happy family life, the strength of the marital union and in general well-being of society.

Keywords: family, preparation, family life, young people, Youth, parents, society, marriage, newlyweds, education, generation, the role, formation, development.

Сведения об авторах:

Иброимов Грез - кандидат педагогических наук, доцент общегуниверситетской кафедры педагогики Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Адрес: Республика Таджикистан, индекс- 735360, г.Куляб, улица С.Сафарова, 16, E-mail: sharaf26@mail.ru Тел: (+992) 985151415;

Раджабзода Дилафруз - ассистент кафедры начального обучения Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Адрес: Республика Таджикистан, индекс- 735360, г.Куляб, улица С.Сафарова, 16, E-mail: sharaf26@mail.ru/ Тел: (+992) 987522500;

About the authors:

Ibroimov Grez - Candidate of pedagogical sciences, associate professor of the general university department of pedagogy in the Kulyab State University named after Abuabdulloh Rudaki. Address: Republic of Tajikistan, index - 735360, Kulyab, S. Safarov street, 16, E-mail: sharaf26@mail.ru Phone: (+992) 985151415;

Rajabzoda Dilafruz - Assistant of the Department of Primary Education of the Kulob State University named after Abuabdulloh Rudaki. Address: Republic of Tajikistan, index - 735360, Kulyab, S. Safarov street, 16, E-mail: sharaf26@mail.ru. Phone: (+992) 987522500;

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ансори П.Б.

Таджикский педагогический институт

Переход образовательной парадигмы индустриального общества к образовательной парадигме постиндустриального общества изменяет цели учения, его мотивы, формы и методы учения, позицию учащегося и само понимание учебно-познавательной деятельности. Новая парадигма образования, учитывающая тенденции его развития, - это гуманистическая парадигма, в центре которой – человек, его духовное развитие, система ценностей, формирование его нравственно-волевых качеств, творческой свободы личности. Поэтому, в современных условиях возникает необходимость рассмотреть проблему развития образовательной самостоятельности в единстве с проблемой индивидуальности человека. Как справедливо отмечает В.Я. Лудись, научный смысл формирования учебно-познавательной деятельности будет ограниченным, если под этим понимать либо процесс формирования способности, либо формирование научного теоретического мышления, либо обучение творчеству. «Следует признать, - отмечает В.Я. Лудись, - что формирование образовательной самостоятельности – это прежде всего процесс формирования субъекта этой деятельности, в основе которой лежит такое важнейшее качество как самостоятельность субъекта» [56].

Самостоятельность студентов - будущих бакалавров как основа их профессиональной компетентности формируется в процессе управления учебной деятельностью, высшей формой которой является самостоятельная работа обучающихся, базирующаяся на двупланной структуре развития их деятельности и уровневой системы управления учебным взаимодействием. Овладеть профессией невозможно, только посещая занятия преподавателей и прослушивая установленные учебным планом курсы. Большую роль в профессиональной подготовке играет самообразование. Самообразование – специально организованная, самостоятельная познавательная деятельность, направленная на достижение определенных личностно или общественно значимых образовательных целей: удовлетворение познавательных интересов, общекультурных и профессиональных запросов и повышение квалификации.

Самообразование осуществляется в ходе самостоятельной работы. Активность студента и интенсивность его самостоятельной работы во всех видах занятий способствуют повышению качества профессиональной подготовки.

Развитие готовности к педагогической деятельности будущего бакалавра педагогического образования рассматривал М.С. Емце, вопросами формирования профессиональной компетентности будущих бакалавров педагогического образования занимались Л.А. Уварова, аспекты развития самостоятельности будущих специалистов педагогического направления представлены в исследованиях Е.Д. Крайневой.

Современный образовательный процесс выстраивается так, что требует постоянного обновления содержания готовности к будущей профессии. Педагогическое знание требует системной насыщенной работы по ее усвоению. Появляются новые концепции, подходы, методы, приемы, средства обучения и воспитания, новые образовательные законодательные акты и документы, регламентирующие учебный процесс. Все это побуждает студента работать самостоятельно, быть в курсе последних достижений в педагогической науке, сверять по ним результаты своей практической деятельности. Именно к этому студенту нужно быть готовым.

Владение умениями самостоятельной деятельности на достаточном уровне – одно из условий формирования умений исследовательской деятельности студентов.

Самостоятельная работа – это не только важная часть педагогической подготовки будущих учителей, но и условие их профессионального роста. В структуре целостного педагогического процесса она, с одной стороны, выступает как внеаудиторная работа студентов. Чаще всего это самостоятельная работа с учебной литературой, выполняемая вне основного расписания занятий. Внеаудиторная работа включает в себя следующие элементы: ознакомительное чтение материала по указанному вопросу, определение его места и связи в системе изучаемых предметов; повторение; вдумчивое чтение с составлением плана прочитанного, выделением главного по каждому его пункту, запись отобранного материала своими словами с использованием общепринятой символики и т.д. Порой самостоятельная внеаудиторная работа практикуется в присутствии преподавателя, выступающего как консультант.

С другой стороны, самостоятельная работа – это систематическая, планомерная, целенаправленная работа студента, осуществляемая им в ходе аудиторных, обязательных по расписанию занятий, где он слушает и самостоятельно делает записи по ходу объяснения преподавателя на лекции или семинаре.

Степень самостоятельности в разных формах организации учебной деятельности студентов различна и зависит от организации учебного процесса, методики проведения занятия, личности и уровня интеллектуального развития студентов, их подготовленности, личности, педагогической квалификации и стиля работы преподавателя.

Различна, кроме того, и структура этой работы. Она складывается из следующих элементов:

- работа на восприятие и осмысление учебного материала на лекциях, составление конспектов лекций;
- работа с книгой, изучение учебной литературы (учебники, учебные пособия, первоисточники);
- переработка учебной информации и превращение ее в личностные знания студентов;
- закрепление знаний в процессе выполнения упражнений, дополнительных заданий, решения задач;
- подготовка к выступлениям на семинарских и практических занятиях;
- работа в предметных кружках, факультативах и студенческих научных обществах;
- выполнение рефератов, курсовых и дипломных работ.

Эти и другие элементы самостоятельной работы не являются постоянными и изменяются, усложняются в соответствии с изменением содержания образования, методов и форм обучения.

В «Законе об образовании в РФ», «Концепции модернизации российского образования на период до 2010 года» сформулирована основная цель профессионального образования: подготовка квалифицированного работника, конкурентоспособного на рынке труда. В соответствии с данными документами и требованиями международных стандартов результаты среднего профессионального образования формулируются в категории компетентности, понимаемой как специфические ожидания студента, связанные с его успехами в профессиональной деятельности. Компонентами профессиональной компетентности будущих специалистов являются предметные знания, умения, навыки, преобразованные в ходе учебно-воспитательного процесса в колледже в функциональные, информационно-аналитические, когнитивные, коммуникативные, креативные-профессионально значимые качества. В русле сказанного особую остроту приобретает форсированность у студента готовности к самообразовательной деятельности.

В настоящее время обостряется противоречие между необходимостью формирования у студентов готовности к самообразовательной деятельности и недостаточностью теоретико-методологического обоснования организации данного процесса. Исследователями отмечается недостаточное внимание к вопросам подготовки студентов к осуществлению самообразовательной деятельности (И.А. Зимняя, Е.Я. Коган, В.В. Сериков, А.В. Хуторской и др.). Тогда, как известно, что профессиональная деятельность

человека предусматривает необходимость непрерывного образования, постоянного повышения профессиональной компетентности, что возможно достигнуть с помощью самообразовательной деятельности. В решении данной проблемы следует обратить внимание на мнение Г.И. Щукиной о том, что студента обучить самообразовательной деятельности невозможно, умение самообразовательной деятельности он приобретает самостоятельно. Самообразовательная деятельность выступает как синтез когнитивного, предметно-практического и личностного опыта, ее нельзя сформировать, дав обучающемуся учебное задание или включив его «в деятельность», он должен пройти через последовательность ситуаций, действий, оценок, рефлексии приобретаемого опыта [87].

Природа самообразовательной деятельности такова, что она, являясь продуктом обучения, выступает следствием саморазвития студента.

В Словаре русского языка С.И. Ожегова, слово «самостоятельность» обозначает совершение чего-нибудь без посторонней помощи, без постороннего участия [58]. Опираясь на данное определение и рассматривая различные источники, мы выяснили, что самостоятельная работа – это непрерывный процесс саморазвития личности.

В литературе имеет место использование терминов: «самообразование» и «самообразовательная деятельность». Синонимичное использование понятий «самообразование» и «самообразовательная деятельность» затрудняет развитие данной проблемы. Целесообразно разграничивать эти понятия, и мы обратились к трактовкам обозначенных выше терминов.

Встречаются следующие определения термина «самообразование»: деятельность по самообучению, результатом которой являются интеллектуальные изменения, происходящие в субъекте; целенаправленная познавательная деятельность, управляемая самим обучающимся (Ю.Н. Кулюткин); основа совершенствования подготовки студентов, процесс становления его личности, в основе которого лежит интерес в органическом сочетании с самостоятельным изучением материала как заданное содержание самообразовательной деятельности, которое необходимо освоить, чтобы быть компетентным [41].

Самообразование каждого члена общества способствует повышению его деловой квалификации и, следовательно, общественному прогрессу, поэтому образовательная система всегда заинтересована в массовом самообразовании и участвует в организации самообразовательной деятельности с различной степенью активности в зависимости от конкретной социальной ситуации.

Теоретические основы для разработки проблем самообразовательной деятельности учителя были заложены в работах Е. Н. Волконского, Н. Н. Иорданского, М.П. Скалкина, К. Д. Ушинского, С. Т. Шацкого.

К. Д. Ушинский высказал мысль о непрерывном самообразовании учителя: «учиться всю жизнь», а также впервые провел идею связи самообразования учителя с его профессиональными запросами [82].

Под самообразовательной деятельностью Г.М. Коджаспировой понимается, с одной стороны, направленная и систематическая познавательная деятельность студента, в результате чего происходит качественное развитие его личности; с другой, – совокупность нескольких деятельностей, основой которых является познание себя, установление целей, оценка своих возможностей, способностей, качеств, способствующих или препятствующих самообразованию [47].

ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамова Г.С. Практикум по возрастной психологии: Учеб. пособие для студ. вузов. -М.: Издательский центр «Академия», 1998. - 320с.
2. Абрамова Н.Т. Целостность и управление. М.: Наука, 1974. - 248с.
3. Абульханова К.А. О субъекте психической деятельности. М.: Наука, 1973.-288с.
4. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. -М.: Наука, 1980.- 333с.
5. Аванесов В.С. Тесты в социологическом исследовании. М.: Наука, 1982.-200с.
6. Александров Г.Н. Педагогика и психология в системе подготовки инженеров // Экономика и организация промышленного производства. -Новосибирск: Наука, 1981. -№10.-С.172-181.
7. Александров Г.Н., Полетаев Л.В. Вопросы моделирования деятельности и личности специалиста // Среднее специальное образование. 1982. - №1. - С.28-31.
8. Алибекова Г.З., Рудковская А.В. Индивидуализированные программы обучения в высшей школе // Педагогика. 1995. - №3. - С.56-60.
9. Алтаеров И.А. Самостоятельная учебно-познавательная работа учащихся средних специальных учебных заведений и дидактические условия ее эффективности: Автореф. дисс. канд. пед. наук. -Челябинск, 1985.-20с.
10. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. М.: Педагогика, 1980.-Т.2.-287с.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматриваются теоретические основы самостоятельного формирования студентов в системе профессионального образования. В своей статье автор анализирует работу самостоятельных

студентов и преподавателей. Эта тема - одна из самых важных и обширных проблем педагогической науки и методики обучения. Следовательно, в наше время студенты независимы, самоучки, требовательны и самостоятельны в процессе обучения.

Следует отметить, что самостоятельность студентов - будущих бакалавров формируется как основа их профессиональной компетентности в управлении учебной деятельностью, высшей формой которой является самостоятельная работа студентов, основанная на двусторонней структуре их развития и системе управления.

Ключевые слова: ученик, учитель, ученик, деятельность, самообучение, самостоятельность, самостоятельная работа учеников, образование, система, педагогика, формирование, система управления, проблема, задача, структура, учебное сотрудничество, самостоятельная работа ученика под руководством учителя, учителя.

THEORETICAL BASES OF FORMATION OF INDEPENDENT STUDENTS IN THE TEACHING TRAINING SYSTEM

This article deals with the theoretical foundations of the independent formation of students in the system of professional education. In his article, the author analyzes the work of independent students and the leadership of teachers. This topic is one of the most important and wide-ranging issues in the science of pedagogy and teaching methods. Therefore, in modern times, students are independent, self-taught, demanding and independent in the process of education.

It should be noted that the independence of students - future bachelors is formed as the basis of their professional competence in the management of educational activities, the highest form of which is the independent work of students based on the bilateral structure of their development and management system.

Keywords: student, teacher, student, activity, self-study, independence, independent work of students, education, system, pedagogy, formation, management system, problem, task, structure, educational cooperation, independent work of the student under the guidance of the teacher, teacher.

Сведение об авторе:

Ансори Парвина Бахтиёрхон – заведующий кафедрой русский язык и литературы Педагогического института Таджикистана в Пенджикенте

About the author:

Ansori Parvina Bakhtiyorkhon - Head of the Department of Russian Language and Literature of the Pedagogical Institute of Tajikistan in Penjikent

ОСОБЕННОСТИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Ансори П.Б.

Таджикский педагогический институт в г. Пенджикента

В настоящее время одной из приоритетных задач развития системы профессионального образования выступает подготовка специалиста с высоко развитыми, креативными способностями, готовностью к самостоятельной постановке проблем и их решению. Будучи основой профессионального мастерства, самостоятельность может быть сформирована лишь при условии ее развития у будущего специалиста еще в студенческие годы.

Контингент студентов любого педагогического вуза, как правило, довольно неоднородный. В пределах одной группы, кроме особых индивидуальных качеств, студенты в разной степени владеют умениями и привычками самостоятельного выполнения учебных задач, имеют отличия в направленности умственной и познавательной деятельности, волевой и эмоциональной сфер личности, которая создает предпосылки для осуществления дифференциации их самостоятельной деятельности.

Становление и формирование профессиональных компетенций находится в тесной связи с опытом организации самостоятельной деятельности, накопленным в студенческие годы. Выпускник может оказаться в трудном положении, если за годы учебы в учебном заведении не научится навыкам самостоятельного приобретения знаний, навыкам повседневного самообразования. Поэтому все большее значение приобретает самостоятельная деятельность студентов, которая создает условия для формирования у них готовности и умения использовать различные средства информации для поиска необходимых знаний. Последнее особенно актуально в связи с развитием такой новой формы образовательного процесса, как выстраивание индивидуальной траектории самообучения.

Самостоятельная деятельность студентов – это не что иное, как моделирование их будущей профессиональной деятельности, в которой не будет преподавателей, но будут руководители, как правило, оценивающие самостоятельность как одно из самых востребованных профессиональных качеств. Это

некая универсальная компетенция, которая применима к любой профессиональной деятельности. На сегодняшний момент самостоятельная деятельность студентов рассматривается как учебная и научно-исследовательская деятельность студентов, направленная на развитие общих и профессиональных компетенций. Самостоятельная деятельность эффективна, если она является одним из основных, органических элементов учебного процесса, если она проводится планомерно и систематически. Собственно процесс самостоятельной деятельности представляется в виде триады: мотив – план (действие) – результат.

Итак, в социальном плане самостоятельная деятельность может рассматриваться в очень широком спектре. В любом отношении личности к окружающему миру, в любом виде ее конкретного взаимодействия со средой.

Проблема самостоятельной деятельности студентов и средств ее организации в структуре урока имеет свою богатую историю. Выделяют три основных направления, в рамках которых проблема самостоятельной деятельности обсуждается представителями передовой педагогической мысли на протяжении многих веков.

Представителями первого направления можно считать древнегреческих ученых (Архит, Аристоксен, Сократ, Платон, Аристотель), которые глубоко и всесторонне обосновали значимость добровольного, активного, самостоятельного овладения ребенком знаниями. В своих суждениях они исходили из того, что развитие мышления человека может успешно протекать только в процессе самостоятельной деятельности, а совершенствование личности и развитие его способностей – путем самопознания.

Второе направление (дидакто-методическое) берет свое начало в трудах Я.А. Коменского. Содержанием его является разработка организационно-практических вопросов вовлечения учащихся в самостоятельную деятельность. При этом предметом теоретического обоснования основных положений проблемы выступают здесь преподавание, деятельность учителя без достаточно глубокого исследования и анализа природы деятельности самого ученика.

Третье направление (психолого-дидактическое) характеризуется тем, что самостоятельная деятельность учащегося не только декларируется в рамках исследования арсенала педагогических средств и методов преподавания, но и сама избирается в качестве предмета исследования. Это направление берет свое начало в основном в трудах К.Д. Ушинского.

Исходным положением концепции Л.Н. Толстого является учет жизненного опыта ребенка, предоставление ему максимальной свободы в действиях на основе широкого развертывания в процессе обучения самостоятельной работы как средства развития творческих сил и способностей учащихся.

Н.Д. Левитов считает самостоятельной такую деятельность, которая выполняется без точного инструктажа учителя. Сторонники этого направления пытаются показать нарастание степени активности и самостоятельности студентов в обучении и тем самым наметить пути разработки методики организации самостоятельных работ учащихся.

В трудах А.В. Луначарского, П.П. Блонского, С.Т. Шацкого, М.М. Пистрака стал трактоваться значительно шире исследовательский метод: воспитание у учащихся сознательного отношения и исследовательского интереса к окружающей жизни; вооружение их методами научного исследования. Благодаря «исследовательскому методу» ребенок приобретает навыки самостоятельной элементарной исследовательской работы.

Б.П. Есипов дополняет данное определение, считая, что формирование у учащихся умений и навыков включает в себя и такие задания, которые требуют «самостоятельного выполнения работ с постепенным нарастанием их сложности». «Творческая деятельность учащихся, – пишет Б.П. Есипов, – не ограничивается лишь приобретением нового, она включает создание нового». [22]

П.И. Пидкасистый самостоятельную деятельность представляет как систему, включающую в себя следующие основные компоненты: содержательную сторону (знания, выраженные в понятиях или образах восприятий и представлений); оперативную (разнообразные действия, оперирование умениями, приемами, как во внешнем, так и во внутреннем плане действия); результативную сторону. Он отмечает, «что главный признак самостоятельной деятельности как дидактического образования, проявляется в том, что цель деятельности студента несет в себе одновременно и функцию управления этой деятельностью. Поэтому предметное содержание каждого действия, как единицы самостоятельной деятельности, актуально осознается студентом, становится непосредственной целью этого действия. Что же касается цели в этой структуре деятельности, то она выполняет по отношению к предметному содержанию регулятивную функцию и способствует дальнейшему самостоятельному продвижению студента в процессе познания, в усвоении им новых знаний, опыта деятельности и их последующих преобразований». [62]

И.Т. Огородников усматривает элементы творчества учащихся при самостоятельной деятельности прежде всего в раскрытии ими новых сторон изучаемых явлений, в высказывании своих суждений, в использовании более совершенных методов решения поставленных вопросов.

Это говорит о том, что в настоящее время существует множество различных подходов к рассмотрению понятия «самостоятельная деятельность». Один из них – объективный подход (логико-социологический), описывающий деятельность учащегося без его психической сферы (Б.П. Есипов, А.В. Усова). Другой – субъективный (психологический) подход, где главное внимание обращается на воспроизведение и описание психических процессов в ущерб познавательным (Р.Б. Срода).

В третьем подходе отражается отсутствие какой-либо четко выраженной теоретической концепции. Здесь дидактический анализ самостоятельной деятельности подменяется описанием отдельных примеров выполнения учащимися самостоятельных работ.

Из этого следует, что самостоятельная деятельность находит свое отражение в самостоятельной работе. В связи с этим возникает необходимость рассмотрения самостоятельной работы в качестве средства развития самостоятельности.

Несомненно, перед педагогами учреждений профессионального образования стоит задача такой организации самостоятельной работы студентов, которая обеспечит, во-первых, формирование самостоятельности в образовательном процессе и, во-вторых, создание условий для приобретения устойчивых навыков информационной культуры в различных видах деятельности, в том числе за счет повышения эффективности аудиторных занятий в различных формах.

В этом случае студент должен стать активной фигурой учебного процесса, а не пассивным объектом обучения. Следовательно, необходимо включать его в активную учебную деятельность, «учить учиться», оказывать ему помощь в приобретении знаний. Образование должно пронизывать всю сознательную жизнь будущего выпускника, т.е. образование не на всю жизнь, а через всю жизнь. Между студентом и преподавателем должен образоваться союз, в котором стороны связаны общей целью: достижение положительных качественных результатов в итоге выполнения студентом самостоятельной работы.

Роль преподавателя в данном случае заключается в оказании студенту помощи, которая состоит из определения алгоритма выполнения работы, основных направлений поиска ответа на поставленные вопросы, систематизации полученных результатов, их анализа, подведения итогов выполнения работы, их оценки.

Преподавателям учреждений профессионального образования необходимо организовывать самостоятельную деятельность студентов так, чтобы она дополняла и усиливала работу, направленную на формирование общих и профессиональных компетенций, и способствовала бы самостоятельному установлению связи материала различных дисциплин, его связи с практикой. На сегодняшний день помимо традиционных форм организации самостоятельной деятельности можно использовать и новые формы, такие как: разработку блок-схемы; задания по поиску и обработке информации; решение кейсов; подготовка рецензии на сайт по теме; решение проблемных и нестандартных ситуаций; написание эссе; формирование информационного блока; ознакомление с профессиональными конференциями, анализ обсуждения актуальных проблем и др.

Отношение студента и преподавателя к самостоятельной деятельности, к ее организации и выполнению является серьезной проблемой, возникающей в учреждениях профессионального образования. Они должны понять, что самостоятельная деятельность осуществляется в их интересах.

Каждый студент должен осознать, что делает это не для преподавателя, а для себя, для своего будущего, для своей карьеры, для своей успешной жизни. Другими словами, должно измениться самосознание студента, развиться понимание того, что он сам несет ответственность за результат собственного образования.

Преподавателю необходимо осознать, что весь данный процесс нужен не только для студента, но и для себя, для облегчения своей работы, для обогащения (через общение с самостоятельными студентами) собственной личности, для своей карьеры, для своей успешной жизни.

Педагог должен учитывать тот факт, что становится партнером студента в образовательном процессе, способным мотивировать к самостоятельной работе, демонстрировать собственным примером преимущества самостоятельности, показывать в качестве примеров посредством собственных действий владение отраженными в федеральном государственном образовательном стандарте компетенциями, демонстрировать новые технологии преподавания, превращая лекции из репродуктивных (сообщения информации) в установочные, проблемные, интерактивные, а затем в аналитические по результатам самостоятельной деятельности студентов. Ему также необходимо выдавать задания индивидуального характера, которые реально показывали бы студенту не только что, но и как он должен самостоятельно сделать.

Такие задания и руководства по их выполнению, должны динамично изменяться; следует постоянно увеличивать долю студенческой самостоятельности при обеспечении того, что он сможет это сделать сам, своевременно формулировать задания, чтобы студент мог, учитывая свои особенности, рационально распределить время на их выполнение, создать условия для студентов по самостоятельной образовательной деятельности по индивидуальному графику и выполнения работы и отчетности за нее с возможностью индивидуальных консультаций.

Необходимость организации со студентами разнообразной самостоятельной деятельности определяется тем, что удается разрешить противоречие между трансляцией знаний и их усвоением во взаимосвязи теории и практики. Самостоятельная работа выполняет ряд функций, к которым относятся:

- развивающая (обогащение интеллектуальных способностей студентов, повышение культуры умственного труда, приобщение к творческим видам деятельности);
- информационно-обучающая (учебная деятельность студентов на аудиторных занятиях, неподкрепленная самостоятельной работой, становится малорезультативной);
- воспитывающая (формируются и развиваются профессиональные качества специалиста);
- ориентирующая и стимулирующая (процессу обучения придается профессиональное ускорение);
- исследовательская (новый уровень профессионально-творческого мышления).

Важным критерием в самостоятельной работе студентов является целенаправленный характер деятельности. Для этого необходимо четко сформулировать цель работы. Задача педагога заключается в том, чтобы найти такую формулировку задания, которая вызывала бы у студентов интерес к работе и стремление выполнить ее как можно лучше. Для этого необходимо, чтобы студенты четко представляли в чем заключается задача и каким образом будет проверяться ее выполнение. Это придает работе студентов осмысленный, целенаправленный характер, и способствует более успешному ее выполнению. При недооценке данного требования можно столкнуться с такой проблемой, что студенты не поняв цели работы, делают не то, что нужно, или вынуждены в процессе ее выполнения многократно обращаться за разъяснением к преподавателю. Все это приводит к нерациональной трате времени и снижению уровня самостоятельности учащихся в работе. Работа студента самостоятельно должна быть действительно самостоятельной и побуждать его при ее выполнении работать напряженно. Однако здесь нельзя допускать крайностей: содержание и объем самостоятельной работы, предлагаемой на каждом этапе обучения, должны быть посильными для студента, а сами они — подготовлены к выполнению самостоятельной работы теоретически и практически. Для начала у студентов должны быть сформированы простейшие навыки самостоятельной работы (выполнение схем, простых измерений, вычислений, решения несложных задач и т.п.). В этом случае самостоятельной работе студентов должен предшествовать наглядный показ приемов работы с педагогом, сопровождаемый четкими объяснениями, записями на доске.

Такая работа, выполненная студентами после показа приемов работы преподавателем, носит характер подражания. Она не развивает самостоятельности в подлинном смысле слова, но имеет важное значение для формирования и развития более сложных навыков и умений, более высокой формы самостоятельности, при которой студенты оказываются способными разрабатывать и применять свои методы решения задач учебного или производственного характера. При организации самостоятельной деятельности студентов необходимо учитывать, что для овладения знаниями, умениями и навыками для каждого студента требуется разное время в зависимости от его индивидуальности. Поэтому целесообразным можно считать дифференцированный подход к каждому студенту. Для развития самостоятельности педагогу необходимо предлагать такие задания, выполнение которых не допускает действия по готовым шаблонам, а требует применения знаний в новой ситуации. Только в этом случае самостоятельная работа способствует формированию инициативы и познавательных способностей студента. В ходе учебного процесса педагог должен вовремя переключать успешно справившихся студентов с заданиями на выполнение более сложных. Некоторым студентам количество тренировочных упражнений можно свести до минимума. Другим дать значительно больше таких упражнений в различных вариациях, чтобы они усвоили новое правило или новый закон и научились самостоятельно применять его к решению учебных задач. Перевод такой группы студентов на выполнение более сложных заданий должен быть своевременным. Здесь вредна излишняя торопливость, как и чрезмерно продолжительная «топтание на одном месте».

ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамова Г.С. Практикум по возрастной психологии: Учеб. пособие для студ. вузов. -М.: Издательский центр «Академия», 1998. - 320с.
2. Абрамова Н.Т. Целостность и управление. М.: Наука, 1974. - 248с.
3. Абульханова К.А. О субъекте психической деятельности. М.: Наука, 1973.-288с.
4. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. -М.: Наука, 1980.- 333с.
5. Аванесов В.С. Тесты в социологическом исследовании. М.: Наука, 1982.-200с.
6. Александров Г.Н. Педагогика и психология в системе подготовки инженеров // Экономика и организация промышленного производства. -Новосибирск: Наука, 1981. -№10.-С.172-181.
7. Александров Г.Н., Полетаев Л.В. Вопросы моделирования деятельности и личности специалиста // Среднее специальное образование. 1982. - №1. - С.28-31.
8. Алибекова Г.З., Рудковская А.В. Индивидуализированные программы обучения в высшей школе // Педагогика. 1995. - №3. - С.56-60.

9. Алтаеров И.А. Самостоятельная учебно-познавательная работа учащихся средних специальных учебных заведений и дидактические условия ее эффективности: Автореф. дисс. канд. пед. наук. - Челябинск, 1985.-20с.
10. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. М.: Педагогика, 1980.-Т.2.-287с.

ОСОБЕННОСТИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье рассматриваются особенности самостоятельной работы студентов в процессе профессионального обучения. В своей статье об укреплении знаний и навыков студентов в процессе самостоятельной работы под руководством преподавателя автор создал достоверный источник на основе научных диссертаций и научных статей, что является одной из важнейших тем. Важным критерием в самостоятельной работе студентов является целенаправленный характер деятельности. Для этого необходимо четко обозначить цель работы. Задача преподавателя - найти такую конструкцию задания, которая вызовет у учащихся интерес к работе и желание ее максимально выполнить. Это требует от студентов четкого понимания того, что представляет собой задача и как отслеживается ее выполнение.

Ключевые слова: знания, навыки, умения, требовательность, обучение, задание, упражнение, подготовка, характер, норма, цель, в процессе профессионального обучения, уверенность в себе, компетентность, изобретательность, творчество, студент, учитель, самообучение, работа студента, самостоятельная работа система, образование, система управления, проблема, задача, структура, учебное сотрудничество, самостоятельная работа ученика под руководством преподавателя.

FEATURES OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN THE PROFESSIONAL TRAINING PROCESS

This article deals with the features of independent students work in the process of professional training. In his article on strengthening the knowledge and skills of students in the process of independent work under the guidance of a teacher, the author has created a reliable source on the basis of scientific dissertations and scientific articles, which is one of the most important topics. An important criterion in the independent work of students is the purposeful nature of the activity. To do this, it is necessary to clearly define the purpose of the work. The teacher's task is to find such a design of the task that will arouse students' interest in the work and the desire to complete it as much as possible. This requires students to clearly understand what a task is and how its performance is being monitored.

Keywords: knowledge, skills, abilities, demanding, learning, assignment, exercise, preparation, character, norm, purpose, in the process of professional training, self-confidence, competence, invention, creativity, student, teacher, self-study, student work, independent work system, formation, management system, problem, task, structure, educational cooperation, independent work of the student under the guidance of the teacher.

Сведение об авторе:

Ансори Парвина Бахтиёрхон – заведующий кафедрой русский язык и литературы Педагогического института Таджикистана в Пенджикенте

About the author:

Ansori Parvina Bakhtiyorxon - Head of the Department of Russian Language and Literature of the Pedagogical Institute of Tajikistan in Penjikent

ЯКЕ АЗ ОМИЛҲОИ БА ВУҶУДОВАРАНДАИ ҲОЛАТИ АФСУРДАГӢ ДАР ШАХС

Саидзода Б.Х.

Донишгоҳи милли Тоҷикистон

Камхобӣ яке аз омилҳои вайроншавии психофизиологии системаи асаб буда, шахсро ба худкушӣ бурда мерасонад. Шахс хангоми камхобӣ гирифтори ҳолатҳои вазнини психологӣ ба монанди афсурдагӣ, изтиробнокӣ, агрессия, асабоният, стресс ва амсоли инҳо мешавад. Аз тарафи дигар, камхобӣ хангоми бемор будан, дар ҳолати вазнини психикӣ қарор доштан ва ташвишҳои иҷтимоӣ-психологӣ шахсро фаро мегирад. Нафароне, ки аз ҳисоби камхобӣ азият мекашанд, гирифтори мушкилотҳои равонӣ, физиологӣ биологӣ ва ҷисмонӣ мегарданд. Шахс аз ҳисоби мушкилоти зиёди пешомада роҳи ҳалли онҳоро дар намеёбад ва аз ин лиҳоз худро нотавону ноухдабаро ҳис намуда, ҳалосӣ аз ин мушкилотҳоро дар худкушӣ мебинад.

Омузишҳои психологӣ нишон доданд, ки дар шахси аз беҳобӣ азияткашанда чунин нишонаҳои аломатҳои равонӣ дида мешаванд:

- ҳолати афсурдагӣ;

- депрессия;
- агрессия;
- лоғарӣ ва нотагонии ҷисм;
- беаҳамиятӣ ба намуди зоҳирии худ;
- пастшавии мутамарказият, кӯчонидан ва тақсимои диққат;
- зухуроти пасти ғайбӣ;
- нигоҳ дошта натагонистани ахбор дар хотираи бардавом;
- бенизомӣ дар ғайбӣ психикӣ ва ғайра.

Дар ҳолате, ки ғайбӣ психикӣ шаҳс бенизом аст, ӯ ҳар лаҳза метавонад худкушӣ кунад. Чунки системаи асаб номукамал ғайбӣ намуда, хусусияти боздорандашро аз даст медиҳад, дар ин ҳангом шаҳс ба анҷом додани дилхоҳ кор қодир аст. Аз онҷумла ба худкушӣ рӯ овардан.

Хоб воситаи асосии (истироҳатӣ) дамгирии организм, хусусан системаи асаб буда, дар ҳолати муътадил гузаронидани хоб ҷисман ва рӯҳан одам қобилияти коршоямиашро барқарор менамояд. Инсон барои хоб сеяки қисми умрашро масраф менамояд. Аз рӯи нишондиҳандаҳои олими австриягӣ З. Фрейд хоб ин ҳолате мебошад, ки инсон алоқамандии бешууронаи худро бо муҳити атроф ба олами дохилӣ равона карда, дар натиҷа анғезандаҳои беруна қатъ гардида, организм ба ҳолати оромӣ мегузарад. Дар асоси хоб аксарияти мушакҳо ва ҳиссиётҳо суяст шуда, табиқи дил ва фишори рағҳои хунгард паст мешаванд. Ҳамаи ин аз он шаҳодат медиҳад, ки дар вақти хоб рафтан, тамоми организм дар ҳолати истроҳат қарор мегиранд.

Хоб ҳамчун боздории дохилӣ аз тарафи олими рус И.П. Павлов кашф карда шудааст. И.П. Павлов аз рӯи услуби рефлексҳои шартӣ ба ҳулосае омад, ки барои бавҷуд омадани хоб дар ҳайвон ва одам қабати қишри нимкураҳои калони мағзи сар ба чандин миллиард ҳуҷайраҳои он нақши асосӣ мебозанд. Бояд гуфт, ки хоб ҳуҷайраҳои асаби қишри нимкураҳои калонро аз харобшавӣ муҳофизат намуда, барои ғайбӣ мусоиди майнаи сар шароит фароҳам меорад. Ҳатто ақидаҳои мавҷуданд, ки на ҳуҷайра, на бофта, на узвҳо, балки функцияи равонӣ ба монанди идрок, шуур, хотир, истроҳат мекунад. Зеро ахбори рӯзмарра метавонад майнаро пур кунад, аз ин лиҳоз он бояд имконият пайдо кунад, ки як давраи муайян анғезаҳои муҳити атроф таъсиррасон набоянд. “Меъёри шабонарӯзии хоб барои кӯдакони хурдсол дар як шабонарӯз зиёда аз 8-14 соат, калонсолон бояд аз 7-8 соат зиёд набоянд” [5].

Хоб яке аз ҳолатҳои барои саломатии инсон манфиатбахш мебошад. Аз сабаби беҳобӣ табиқани дил, нафасгирии инсон суяст ва фишори ҳунаш паст мешавад. Бинобар сабабҳои гуногун ҳалалёбии хоби шабона, вақти тӯлонӣ хобида натагонистан, бармаҳал бедор шудан, зуд-зуд дар хоб нороҳат шудан, организми инсонро ба мондашавии шадиди ҷисмӣ ва равонӣ оварда мерасонанд. Барои ашҳоси гирифтори чунин беморӣ аввалан, бо мақсади муайян сохтани сабабҳои пайдошавии беҳобӣ синну соли бемор, ба чӣ гуна бемориҳо гирифтдор шудан, бештар аз чӣ нороҳат гардидашро омӯхтан зарур аст ва баъдан метавон ба ӯ тавсияҳои равониро раво донист.

Камхобӣ падидаи ба ҳама маълум буда, торафт дар сатҳи ҷаҳон мушкилот эҷод карда истодааст. Бино ба маълумоти Созмони умуми ҷаҳонии тандурустӣ одамон давоми садсоли охир ба ҳисоби миёна 20 фисад кам хоб мераванд. Камхобӣ ҳолати организмро дигаргун месозад, зеро боиси мурдани ҳуҷайраҳои майнаи сар мегардад. Беҳобӣ ба ҳолати равонии инсон таъсири зиёд мерасонад, зеро ҷисми инсон бо олами рӯҳияш зич алоқаманд аст. Агар ҷисми моро ҳалале, ё ин ки таҳдиде аз берун азият диҳад, пас ин ҳолат ҳатман ба ҳолати рӯҳии мо таъсири ҳудашро мегузорад. Баръакси ин ҳолат ҳам ҳаминтавр сураат мегирад, яъне мо агар аз чизе азияти рӯҳӣ кашем, ҳатман аз ин чиз ҷисми мо мутаассир шуда, тағйиротҳо дар организм ба вучуд меоянд, ба монанди зиёдшавӣ ва ё пастшавии суръати табиқи дил, гардиши хун, ғадудҳои берунӣ (арақчудокунӣ, ашқи ҷашм ва ғ.), ки ин ба пастшавии самаранокӣ ғайбӣ меҳнатию таълимӣ таъсирашро бечуну чаро мегузорад.

Дар ҳолати муддати дароз нахуфтан, организм ба марг гирифтдор шуданаш мумкин аст. Таҷрибаҳои олими фаронсавӣ П. Перон, ки дар сағҳо гузаронда буд, чунин натиҷа дод: “Баъд аз 10-12 шабонарӯз аз беҳобӣ сағҳо аз пой афтиданд, таҳхиси морфологӣ нишон дод, ки ҳуҷайраҳои аҳромшакли пешона осеб дида ва дигар ҳуҷайраҳои майнаи сар моддаи махсус ҳосил намудаанд”. Ҳамаи ин далели он аст, ки хоб нақши муҳими биологӣ дошта, харобшавию мондашавии системаи асабро ҳангоми ғайбӣ дурудароз пешгирӣ мекунад. Табиист, ки давомнокии хоб вобаста ба хусусияти ҳоси организми шаҳс вобастааст. Масалан, синнусол, саломатӣ ва аз андозаи мондашавӣ вобастагӣ дорад.

Мувофиқи назарияи ахборӣ, майна ҳамчун машинаи таҳлилкунандаи ахбор тасвир карда мешавад. Мувофиқи ин назария майнаи сар давоми рӯз ахбори зиёдеро ҷамъ намуда, ба таҳлили минбаъдаи он қувваи организм қифоягӣ намекунад ва дар ин сураат хоб бавҷуд меояд. Баъди танзим ва барқарор шудани қувваи лозима, қисме аз ахбор дар давоми рӯз гирифташударо ба хотираи дарозмуддат мегузаронад.

Аз рӯи нишондоди равоношиносӣ машҳур А.М. Вейн ин назария назарияи нерӯгии барқароршавиро инкор намекунад, барои он ки қорқарди ахбор дар хоб қорқарди бедориро иваз накарда, балки онро пурра месозад. Таҳлили равонии хоб чунин аст: “Қишри майна ба ҳудаш ва тарқиҳҳои зерқишрӣ ба таври боздорӣ таъсир мерасонад”. Тадқиқотҳои олимони муайян кардаанд, ки дар хоб як навъ вазъияти шуур ба

вучуд меояд, ки он эҳсосоту тасаввуроти муайян, аз қабилӣ сомеавӣ, ломисавӣ, шаҳвонӣ ва ғайра мебошанд. Ин ҳолати ҳоси шуур дар ҳоб хоббинӣ номиди шудааст. Физиологи машҳури рус И.М. Сеченов гуфта буд, ки ҳангоми хоббинӣ ҳамон эҳсосоту таассуротҳои инъикос мегарданд, ки онҳо дар гузашта рӯй дода буданд. “Хоббинӣ дар муътадилгардонии протсессҳои психикӣ, дар ташаккули тафаккури образӣ ва эҷодӣ мусоидат менамояд” [6].

Дар раванди хоб таъсиррасониҳои безобитакунанда ҳам аз муҳити беруна ва ҳам аз дохили организм, эҳсоси рӯшноӣ, ҳарорат, бӯй, ҳисси гуруснагӣ, ташнагӣ, садоҳои ғӯшхорош, осеби ҷисмонӣ ва ҳолатҳои вазнини равонӣ аз қабилӣ депрессия, фурустратсия, афсурдагӣ, стресс ва ғ. метавонад ҳангоми хоб рафтани ва ё ҳоби бароҳатро ҳалал ворид кунанд. Ҳангоми ба бемориҳои гуногуни клиникаи равонӣ гирифтани шудани ин система коҳиш меёбад, ки онро беҳобӣ меноманд. Дар одамони солим беҳобӣ аксар вақт ҳангоми асабонишавии вазнин мушоҳида мешавад. Ҳамин тавр, аввалин таҳқиқи хоб соли 1913 рӯйи қор омад.

Беҳобӣ мутамарказияти диққатро паст намуда, диққати ихтиёро дар ин замон мо пурра ва бомақсад ба объекти муайяншуда равона карда наметавонем, зеро кашиши мушакҳои пилки чашм ба мо имконият намедиханд. Дар ин маврид ҳодиса ва ё маводи таълимиро ба таври пурра таҳлил, таркиб, тафсир ва объективӣ шарҳ дода наметавонем. Инчунин, маводи мутолиашударо ба таври пурра баён мекунему он ҷузъиёте, ки маъно ва моҳияти ҳодисаро ташкил медиҳанд, дар қанор мегузorem. Ин ба раванди идрок ва хотираи инсон таъсири худро гузошта, ҳалалҳои зиёди дигарро эҷод мекунанд. Яъне, агар мо ҳодисаи руҳдода ва ё маводи таълимиро пурра ба тарзи аз ҷузъ то ба кулл идроки маъногӣ накунем, он гоҳ онро бардавом ба хотир гирифта наметавонем. Дар ин маврид раванди бахотиргирӣ қамсамар аст ва ба рафти дар хотир нигоҳдорӣ мусоидат намекунад. Ин ҳолати шахс на ба ҳамаи ангеҷаҳои берунаи таъсиррасонанда ҷавоб мегардонад, зеро ҷисм дар ин ҳолат лоғару нотаъвоҷ шуда, ба ангеҷаҳои беруна аксуламали мувофиқ намекунад.

Бояд қайд кард, ки ҳоби бароҳат танзимгари ҳолати равонии мо мебошад. Ҳар як инсон барои захира намудани қувваи худ талош намуданаш зарур аст, зеро дар вазиятҳои мухталиф метавонад аз қувваи ботинии худ истифода барад. Саволе ба миён меояд, ки чӣ гуна метавон қувваи худро захира кард? Барои захира намудани қувваи лозима зарур аст, ки мо ҳолати ҷисмонии худро обутаҷ дихем ва ҳолати равонии худро аз ангеҷаҳои ҳалалрасони рӯҳӣ дар сатҳи ҳубу зарури нигоҳ дорем.

Дар баробари ин бояд зикр кард, ки омилҳои ба беҳобӣ оваранда низ вучуд доранд аз қабилӣ:

- гуфтугӯи аз меъёр зиёди телефонӣ;
- вобастагии компютерӣ;
- сунъисозии муҳити атроф;
- бад будани ҳолати рӯҳӣ;
- ба инобат нагирифтани вақт дар нақшаи қории худ;
- қаноатманд набудани аз маҳсули фаъолияти ҳеш;
- ҳушунати ҳонаводагӣ;
- талафоти молиқу пулӣ;
- аз дастдихии шахси наздик;
- осебҳои ҷисмонӣ;
- огоҳ шудани аз бемории худ, ки табобатнашаванда аст.

Ҳоло мо мухтасаран як омил ба беҳобӣ оварандаро таҳлил менамоем, ки ҳамаҷуза ба он сару қор мегирем. Ҳамагон медонанд, ки рушди илму техника дар як муддати қӯтоҳ ба сатҳи баланд расида ва то ҳол технологияҳои нав ба нав рӯйи қор омада истодаанд. Гарчанде онҳо қори инсониятро осон намуда бошанд ҳам, инчунин функцияҳои инсониро маҳдуд намуда, мушқилотҳои зиёди равониро низ рӯйи қор оварда истодаанд. Таъсири мавҷҳои зараррасони телефонҳои мобилӣ, компютер ва дигар навоариҳои техникӣ боиси мушқилотҳои зиёди равонӣ гардида истодаанд.

Оиди рушди илмӣ-техникӣ пайравони антисайентизм фақат оқибатҳои манфии пешрафти илмӣ-техникиро медиданд. Б. Расел нуқси асосии тамаддуно дар он мебинанд, ки инкишофи гипертрофӣ (беҳад)-и илм ба талафёбии арзишҳои идеалҳои асли овардааст. Рӯҳи технократӣ олами ҳаётро инқор карда, ҳаётро бемаънӣ мегардонад [7].

Албатта, ҷамъият ба илм таъсир мерасонад, вале дар навбати худ, илм низ дар ҳаёти ҷамъият таъсири бузург мегузорад. Аз охири асри XX сар карда, илм ба инкишофи истеҳсолоти моддӣ, ба шароити зиндагии мардум таъсири назаррас гузошт. Ф. Бэкон чунин ақида дошт: “Бо ёрии илм ҷамъиятро ба бихишти рӯйи замин табдил додан мумкин аст”. Вале дар замони ҳозира танҳо таваҷҷуҳи олимони илмҳои техникӣ ба як самт равона шудааст. Ин ҳам бошад, рақобати ихтирооти техникӣ. Ба инобат гирифтани арзишҳо, функцияҳо, гирифтани шудани ба ҳолатҳои равонии инсон дар қанор қарор доранд. Омилу сабаби зиёди мушқилотҳои равонӣ баъд аз рушди техникаю технология рӯйи қор омадаанд. Масалан, ҳамаҷуза мо ба қор меравем, дар аснои қор бештари қорҳоямонро тариқи компютер ба сомон мерасонем. Акнун вазиятро таҳлил менамоем: дар баробари мондашавӣ аз ҳисоби қорҳои зиёди анҷомдодашуда, инчунин мавҷҳои зиёди зараррасон таъсир расонда, ҳасташавии вазнини асабиро ба миён меоранду фаъолияти

организмро вазнин намуда, дарди чашм, дарди сар ва амсоли инҳоро ба вучуд меоварад. Дар ин вазъияти баамаломатада шахс натавонад худ гирифтори мушкilotҳои равонӣ мешавад, балки натиҷаи омилҳои таъсиррасонанда ба он бурда мерасонад, ки бо муносибату муоширати дағал, атрофиён хусусан аъзои оилаи худро ба мушкilot рӯ ба рӯ менамояд.

Аммо тааҷҷубовар он аст, ки дар баробари донишгари зарарҳои технологияи ҳозиразамон, инсонҳо дубора ба он наздиктар мешаванд. Инчунин, тарзи дуруст истифодабарии онро риоя намеkunанд. Ҳол он ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2010 “Соли фарҳанги техники” эълон шуда буд. Пас донишгари фарҳанг, истифодабарии технология ҳам вақтро зоеъ намеkunад ва ҳам саломатии моро бардавом нигоҳ медорад.

Ҳулоса, шахс ҳангоми беҳобӣ таъби нохушу рӯи коҳида дорад ва рӯз то рӯз саломатиаширо бадтар ҳис мекунад. Дар ӯ маъносӣ, камгап шудан, камиштиҳои, танҳоиро ихтиёр кардан ва амсоли инҳо мушоҳида мешавад, ки билохира ба бемориҳои физиологиро равонӣ гирифтӣ шуда, майлҳои худкушӣ дида мешавад. Дар сурати бетаваҷҷуҳии шахсон наздик ва атрофиён ин гуна ашхос худкуширо дар амал тадбиқ менамояд. Гуфтан мумкин аст, ки риояи меъёри хоб имконият медиҳад, ки ҳар як шахс солиму дарозумр бимонад.

АДАБИЁТ

1. Асратян Э.А. Очерки по физиологии условных рефлексов / Э.А. Асратян. – М.: Наука, 1970.
2. Анохин П.К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса / П.К. Анохин. – М.: Медицина, 1968.
3. Бирюков Д.А. Экологическая физиология нервной деятельности / Д.А. Бирюков. – М.: Медгиз, 1960.
4. Беритов И.С. Структура и функции коры большого мозга / И.С. Беритов. М.: Наука, 1969.
5. Бобокарим Ш., Фазлинисо Ш. Адаб зевари хусн аст / Ш. Бобокарим, Ш. Фазлинисо. – Д.: Маориф ва фарҳанг, 2006. – 79 с.
6. Қодиров Қ.Б., Давлатов М.Т., Расулов С.Х. Вожаномата тафсирии истилоҳоти психологӣ ва педагогӣ / Қ.Б. Қодиров, М.Т. Давлатов, С.Х. Расулов. – Д.: КВД “Кишварз”, 2008. – 170 с.
7. Саид Н.С., Назаров М.А. Фалсафа ва методологияи илм / С.Н. Саид, М.А. Назаров. – Д.: Маориф, 2016. – 285 с.

ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ СПОСОБСТВУЮЩИХ ДЕПРЕССИИ У ЧЕЛОВЕКА

Сон - одно из самых полезных условий для здоровья человека. Бессонница - одна из основных причин депрессии и беспокойства у людей, которая приводит к различным психическим и психологическим расстройствам. В этом случае мы не можем полностью проанализировать, структурировать, интерпретировать и объективно объяснить явление или учебный материал. Также мы подробно описываем материал и откладываем в сторону детали, составляющие смысл и суть мероприятия. Люди, страдающие бессонницей, страдают психофизиологическими расстройствами нервной системы и даже кончают жизнь самоубийством. Правильное функционирование нервной системы играет ключевую роль в жизни человека и освещает будущее.

Ключевые слова: бессонница, депрессия, тревога, фактор, человек, нервная система, психофизиология, нервозность, суицид.

ONE OF THE FACTORS CONTRIBUTING TO DEPRESSION IN HUMAN

Sleep is one of the most beneficial conditions for human health. Insomnia is one of the main causes of depression and anxiety in people, which leads to various mental and psychological disorders. In this case, we can not fully analyze, structure, interpret and objectively explain the phenomenon or educational material. We also describe the material in detail and set aside the details that make up the meaning and essence of the event. People suffering from insomnia suffer from psychophysiological disorders of the nervous system, leading to suicide. The proper functioning of the nervous system plays a key role in a person's life and illuminates a person's future.

Keywords: insomnia, depression, anxiety, factor, person, nervous system, psychophysiology, nervousness, suicide.

Сведения об авторах:

Саидзода Баҳрулло Хол – ассистент кафедры психологии факультета философии Таджикского национального университета. Телефон: (+992) 987957070, E-mail: bahrullo_90@mail.ru

About the authors:

Saidzoda Bahrullo Khol - Assistant of the Department of Psychology, Faculty of Philosophy of the Tajik National University. Phone : (+992) 987957070, E - mail: bahrullo_90@mail.ru

ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ ДАР ҶАРАӢНИ КОРҲОИ ИҶТИМОӢ БО КУДАКОНИ МАӢЮБ

Сатторов Б.Ш.

Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С. Айни

Ҳукумати кишвар бо мақсади амалӣ гардонидани сиёсати давлатии ҳифз, таъмини шароитҳои мусоиди зиндагӣ, ҳуқуқу озодиҳо ва имтиёзҳои иҷтимоӣ ва таъмини шароитҳои мусоид барои иштироки маъёбон, аз ҷумла кӯдакони имконияти маҳдудшуда дар ҳаёти иқтисодӣ ва сиёсии ҷомеа бисёр корҳоро

ба сомон расонида, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии зиёд, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъёбон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» -ро таҳия ва тасдиқ намудааст [1]. Дар моддаи аввали ин қонун омадааст, ки «Маъёбони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳамаи ҳуқуқу озодиҳои шахсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсӣ, ки Конститутсия (Сарқонун)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудаанд, бархурдоранд».

Маъёбӣ – ҳалалдоргардӣ дар ҳаёту фаъолият аст, ки дар натиҷаи он шахс дар ҳаёти худ ё ҷомеа танҳо нақши маҳдудеро иҷро менамояд ё умуман аз ин бенасиб аст. Чи хеле, ки маълум аст, ҳаёту фаъолияти шахси маъёб бо сабаби нотавонии ҷисмонӣ зехнӣ хеле маҳдуд мебошад. Харобшавии қобилияти иҷроӣ ин ё он намудҳои фаъолият барои кӯдакон аз лаҳзаи таваллуд ва дар давоми зиндагӣ рӯй додани мумкин аст. Кори иҷтимоӣ бо маъёбон – ин расондани ёрии амалӣ ба маъёбон, оилаҳо ва гурӯҳҳои одамони дорои имкониятҳои маҳдуд бо даромади моддӣ хеле паст, ки касалиҳои гуногуни кӯҳнашуда доранд робитаҳои иҷтимоиро гум кардаанд, ба мақсади фароҳам овардани шароитҳои мувофиқ барои зисти онҳо ва нигоҳдории фаъолнокии иҷтимоии онҳо мебошад.

Ба шахсони маъёб асосан чунин хусусиятҳо хос мебошанд:

- ✓ маҳдудияти мустақилияти ҷисмонӣ;
- ✓ маҳдудияти ҳаракатнамоӣ;
- ✓ маҳдудияти шуғлварзӣ ба фаъолияти муқаррарӣ;
- ✓ маҳдудияти гирифтани маълумот ва касбуҳунаромӯзӣ;
- ✓ маҳдудияти ҳамгирӣ бо ҷомеа
- ✓ иштироки фаъол надоштан ва ё умуман ширкат наварзидан дар тамоми намудҳои фаъолияти рӯзмарра ва ғ.

Дар замони муосир масъалаи ташкили мутабиқшавии иҷтимоии кӯдакони имконияти маҳдуддошта бо воситаи технологияҳои информатсионӣ дар радиҳои масъалаҳои муҳраму муҳим бокӣ менамояд.

Маъёбӣ масъалаи умумичамбӣ буда, мувофиқи омори расмӣ СММ ҳар як даҳум нафар дар қураи замин дорои маъёбӣ, қисмати дигаре аз ноқисҳои зехнӣ, ҷисмӣ ва сенсорӣ (ҳиссӣ) азият мекашанд. Дар маҷмӯъ бошад, ин нишондиҳанда ба 25% аҳолии қураи замин рост меояд.

Дар масъалаи оилавӣ бошад, метавон чунин тахмин кард, ки тақрибан оилаи иборат аз 4 нафар, яке аз аъзоёни он дорои имконоти маҳдуд мебошад. Кӯдакони маъёб дар муносибат бо ҷомеа нисбати худашон нозукбин буда, ба ҳисси ноқомилӣ ва танҳоии хеш бо як эътибори хоса менигаранд.

Яке аз вазифаҳои муҳиму афзалиятноки ҷомеаи мутамаддин - ин беҳтар намудани ҳаёти кӯдакони маъёб, бо мақсади худамалинамоӣ, рушди иқтисодӣ хеш дар доираи ҷомеаи муосир ба шумор меравад. Соҳаи маориф ва таълиму тарбия бояд дар ҳама гуна ҳолат ба инобат гирифтани талабот ва имконоти кӯдакони маъёбро бо мақсади мутабиқ намудани онҳо ба шароитҳои гуногуни ҳаёти шарт ва зарур мебошад.

Технологияҳои иттилоотӣ (минбаъд ихтисор – ТИ) имкони ноил шудан ба дараҷаҳои баланди раванди таълим ва дар ин замина, дастрасӣ ба захираҳои электронӣ, ки ин боиси ба даст овардани донишҳои зарурӣ ва рушд додани қобилиятҳои эҷодӣ мегардад, шароит фароҳам меорад. Барои кӯдакони маъёбе, ки имкони дар мактабҳо таҳсил карданро надоранд, таълими фосилавӣ коркард гардидааст. Чун қоида, барои ҳар яке онҳо компютер бо маҷмӯи барномаҳои иҷтимоӣ, ки бо хусусиятҳои фардӣ онҳо коркард гардидааст, ҳатмӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, ТИ – ин фаъолият ба шумор меравад, ки барои ба даст овардани маводҳои иттилоотӣ нави босифат дар бораи раванд ва ё зухурот воситаҳо ва методҳои ҷамъкунӣ, коркард ва ирсоли гуногун истифода мегардад. Вазифаҳои асосии ТИ протсессорҳои матнӣ, ҷадвалҳои электронӣ, системаи идораи маълумот ва системаҳои таъиноти функционалӣ ба шумор меравад: Намудҳои асосии ТИ бошад, коркарди мавод, идоракунии, дастгирӣ ва мусоидат ҳангоми қабули қарор ва инчунин системаҳои экспертиро дар худ фаро мегирад [2, 3, 4].

Одатан истифодаи ТИ барои кӯдакони маъёб дорои самтҳои мухталиф мебошад ва дар мақолаи мазкур ба чунин самтҳои ТИ бештар таваҷҷӯҳ дода шудааст, аз қабили:

1. ТИ дар ҳалли вазифаҳои ҷуброннамоӣ. Дар самти мазкур технология ба сифати воситаи иловагӣ баромад намуда, ба ҳонандагони дорои имкони маҳдуд барои иштирок намудан дар раванди таълим имкон медиҳад.

2. ТИ дар ҳалли вазифаҳои ислоҳнамоӣ (коррекссионӣ). Самти мазкур ба сифати таҳхис ва мониторинги раванди таълим бо мақсади рушди дониш ва барқарор намудани функсионалҳои вайроншуда баромад мекунад.

3. Истифодаи ТИ ҳамчун восита барои рушд ва амали намудани иқтидори зеҳнӣ эҷодии ҳеш мусоидат мекунад.

4. ТИ дар ҳалли масъалаҳои коммуникативӣ, ки воситаи ягонаи роҳандозӣ намудани алоқа бо олами беруна баромад мекунад [5].

ТИ ва истифодаи он дар кори иҷтимоии қудакони маъҷуб нафъовар мебошад. Чуноне ба ҳамагон маълум аст, дар ҷомеа намудҳои гуногуни маъҷубӣ вучуд доранд (шунавой, биной ва ғ.) ва ТИ бошад, вобаста ба намудҳои зикргардидаи маъҷубӣ метавонад хизматрасонии ҳешро амалӣ намояд. Масалан, ба қудакони маъҷуби дорои шунавой идроки овоз қаноатмандию хушҳолиро мебахшад. Барои ношунавоён бошад, барномаи гуш қардани барномаҳои мусиқавӣ, ки дар рушди онҳо нақши асосиро мебозад, лозим ба шумор меравад. Барои амалӣ намудани хизматрасониҳои зикргардида ТИ ҳарорат ва мавҷҳоро тағйир дода, вобаста ба қудакони маъҷуб барномаро мутобиқ қунонида, роҳандозӣ мекунад. Дар баробари ин, яке аз методҳои дигар ва машҳур, ки дар аалия истифодаи бештари онро метавон мушоҳида намуд, ТИ БОС-тренинг ба шумор меравад. БОС-метод ба мизоч нишон додани нишондиҳандаҳои физиологии онҳо, ки дар асоси протоколи клиникӣ муайян гардидааст, имкон медиҳад.

Интернет низ дар навбати худ барои қудакони ношунаво нақши назаррасро мебозад. Онҳо метавонанд семинар-чатҳо, телеконференсия, чат-машваратҳоро дар асоси речаи Off-line тавассути потаи электронӣ бе мамоният мавриди истифода қарор диҳанд. Инчунин, маводҳои видеоӣ ва аниматсионӣ, ки ба омӯзиши зухурот ва равандҳои мухталиф алоқамандӣ доранд, бениҳоят нафъовар мебошанд.

Барои рушди қудакони дорои вайроншавиҳои таъҷиҳу ҳаракат инунин методи БОС низ мавриди истифода қарор дода мешавад. БОС-электромиограмма барои қудакон тавассути воситаҳои ҷамъиятӣ имкони омӯзиш ва ё маърифат қардан, инчунин идораи ҳаракатҳои шахсиро медиҳад. Дар вазъиятҳои алоҳидагӣ мушқилоти дигареро метавон номбар намуд, ки ин ҳам бошад, клавиатураи компютер ба ҳисоб меравад. Зеро чуноне маълум аст, қудакони маъҷуб имкони якбора зер қардани якҷанд нуқтаҳо надоранд. Барои ҳалли мушқилоти мазкур клавиатураи махсус корқад шудааст, ки барои қудакон дастрас ва қулай ба шумор меравад.

Рушду нумуи ТИ на танҳо дастарсӣ ба иттилоотро фароҳам овард, балки барои қудакони маъҷуб барои ворид шудан ба ҷаҳони таълиму тарбия имконияти васеъро дод. Дар робита ба ин, дар замонҳои муосир ТИ-ро метавон ҳамчун яке аз қисматҳои ҷудонашавандаи раванди таълим шуморид, ки барои ноил шудан ба қомеъҳои назаррас мусоидат мекунад [6, 7, 8].

Бо иқтидори бузурги ҷуброни маъҷубии қудакони дорои имконоти маҳдуд ТИ метавонад воситаи муҳими дидактикӣ ва коммуникативӣ гардад, ки ҷанбаҳои зикргардида барои рушди шахс замина гузошта, ба ин васила ба қудакони маъҷуб барои наздик шудан ба ҷомеаи муосир қумак ва мусоидат мекунад.

Барои беҳтар қардани ҳаёти қудакони имконияташон маҳдуд асосан ду равиш истифода мешаванд: технологияҳои фосилавӣ ва захираҳои рақамии таълимӣ. Одатан технологияҳои таълими фосилавӣ ба худомӯзӣ асос ёфтаанд. Қудакон, ки муаллимиро дида наметавонанд, метавонанд зуд ба воситаи телекоммуникатсия бо ӯ тамос гирад. Самти мазкур омӯзишро дар асоси технологияҳои интернетӣ ба роҳ мемонанд. ТИ раванди муҳими таълими қудакони маъҷуб тавассути истифодаи унсурҳои интерактивӣ ва мултимедиявӣ ба шумор рафта, сатҳи таҳсилотро баланд мебардорад.

Дар ҷаҳони муосир, қудакони имконияташон маҳдуд на ҳамаи имкон доранд мустақилона таҳсил ва бозомӯзӣ қунанд, ин далел онҳоро аз шароити зиндагии муосир берун мекунад. Ва агар пештар пайдоиш, вазъи моддӣ, мавқеъ дар ҷомеа сабаби ҷунин нобаробарӣ ҳисоб мешуд, имрӯз омили ҷунин табақабандӣ сатҳи пасти фарҳанги иттилоотӣ ба шумор меравад. Дар асоси ин, метавон ҷунин ҳулосаи тахминӣ қард, ки дар ояндаи наздик тақдири қудакони маъҷуб аз он вобаста хоҳад буд, ки онҳо ин ё он маълумотро то ҷӣ андоза зуд мегиранд ва истифода мебаранд.

Огоҳии саривақтии қудакони имконияташон маҳдуд ба онҳо имкон медиҳад, ки дар ҷомеа мутобиқ ва барқарор шаванд, ба онҳо дар гирифтани маълумоти мукамал ва иштироки ғайрӣ дар ҳаёти ҷомеа мусоидат қарда мешавад. Дар айни замон, баъзан ҳолатҳои мешаванд, ки мутаассиона аксари оилаҳо ба қудакон дастрасии заруриро ба технологияҳои иттилоотӣ фароҳам оварда наметавонанд. Барои ин, таҳия ва қабули стандартҳои мувофиқ барои таҳияи барномаҳои таъҷиҳи ТИ махсусан барои қудакони маъҷуб дар замони техникаву технология айни муддао мебошад.

АДАБИЁТ

1. Бочарников, В.Н. Информационные технологии в туризме: Учеб. пособие / В.Н. Бочарников, Е.Г. Лаврушина, Я.Ю. Блиновская. - 2-е изд. стер. - М.: ФЛИНТА, 2013. - 358с.
2. Векслер В.А., Баженов Р.И. Формирование модели обучения взрослых основам информационных технологий: региональный аспект: монография. - Биробиджан: Издательский центр ФГБОУ ВПО "ПГУ им. Шолом-Алейхема", 2014. 126 с.

3. Дмитриева Г.Ю. Применение информационных технологий в системе социальной работы с детьми-инвалидами [Электронный ресурс]. URL: <http://xreferat.ru/84/776-1-primenenie-informacionnyh-tehnologiy-v-sisteme-social-noiy-raboty-s-det-mi-invalidami.html>
4. Китаева И.В. Примеры применения информационно-коммуникационных технологий и цифровых образовательных ресурсов при обучении детей-инвалидов [Электронный ресурс]. URL: <http://nsportal.ru/shkola/inostranye-yazyki/angliiskiy-yazyk/library/2014/06/19/primery-primeneniya-informatsionno>
5. Конуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон дар Чумхурии Тоҷикистон»
6. Лаврушина Е.Г. Информатизация общества и проблемы образования.
7. Лаврушина Е.Г., Моисеенко Е.В. Управление процессом обучения на основе квалиметрического подхода // Территория новых возможностей. Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса. 2013. № 3 (21). С. 92-96.
8. Моисеенко Е.В., Лаврушина Е.Г. Информационные технологии в экономике.
9. Мухаббатова С. Дастовардҳои соҳаи ҳифзи иҷтимоии аҳолии дар соли 2008-2010 // Меҳнат ва рушди иҷтимоӣ/Наشرияи илмӣ-оммавии Муассисаи давлатии «Пажуҳишгоҳи меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Чумхурии Тоҷикистон». № 2(5). 2010. С. 24-26
10. Открытие Центра информационных технологий для детей-инвалидов [Электронный ресурс].133848
11. Токарева Н.Г. Роль информационных и коммуникационных технологий в образовании инвалидов. Информационное общество, 2010, вып. 1, с. 55-61. [Электронный ресурс]. 904 с.
12. Черкасова, Е.А. Информационные технологии в банковском деле: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений/Е.А. Черкасова, Е.В. Кийкова. - М. : Издательский центр "Академия", 2011, 320 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕСС СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ-ИНВАЛИДАМИ

В данной статье описывается место и необходимость использования информационных технологий при работе с детьми с ограниченными возможностями. Представлены основные методы информационных технологий и их основные направления, которые были разработаны и развиты в зависимости от типа инвалидности и индивидуальных особенностей. При этом полностью отражена роль информационных технологий в адаптации детей с ограниченными возможностями к различным условиям жизни и их использовании в современных условиях Таджикистана.

Ключевые слова: дети с ограниченными возможностями, информационные технологии, система образования, методы, дистанционное обучение, социальная работа, социальная адаптация.

USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF SOCIAL WORK WITH CHILDREN WITH DISABILITIES

This article describes the place and necessity of using information technology when working with children with disabilities. The main methods of information technology and their main directions, which were developed and developed depending on the type of disability and individual characteristics, are presented. At the same time, the role of information technologies in the adaptation of children with disabilities to various living conditions and their use in modern conditions of Tajikistan is fully reflected.

Key words: children with disabilities, information technology, education system, methods, distance learning, social work, social adaptation.

Сведения об авторе:

Сатторов Бахтиёр Шомуродович – соискатель кафедры информационной технологии и коммуникации Таджикского государственного педагогического университета им. С.Айни. E-mail: bakhtiyor91@mail.ru. Тел: (+992) 904226633

About the author:

Sattorov Bakhtiyor Shomurodovich - Applicant for the Department of Information Technology and Communication, Tajik State Pedagogical University named after S.Aini. E-mail: bakhtiyor91@mail.ru. tel: (+992) 904226633

ТАШАККУЛИ ШАВҚУ РАҒБАТ БА МЕҲНАТДҶУСТӢ ОМИЛИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ ТАРБИЯИ МАӢНАВИИ НАСЛИ НАВРАС

Нуралихонзода С.Н.

Донишгоҳи давлатии тибқорати Тоҷикистон

Меҳнатдӯстиро педагог К.Д.Ушинский хеле барҷаста тавсиф кардааст. “Меҳнат, инсонро аз нигоҳи маънавий ғайи месозад, рӯҳ, ҳиссиёти вайро тоза мекунад, барояш дақиқаҳои бешуморӣ шодкомиву фараҳ эҳдо месозад”. Ба ақидаи вай қонуни психологие амал мекунад, ки моҳияташ дар ин аст: ҳаловат бояд баробар ба меҳнат бошад. Вазифаи тарбия дар оила аз он иборат аст, ки одамо ба қор омода созанд. Барои ин бояд волидайн ба фарзандонашон ҳанӯз аз овони кӯдакӣ ба меҳнат ҷалб кардано биемӯзанд. Талабот

ба меҳнатро К.Д.Ушинский ба муҳити иҷтимоӣ алоқаманд медонист, таъсириро, ки солҳо барои ташаққули шахсияти инсон гузошта мешавад [12, с.34]

Дар асари қаҳрамони халқи тоҷик академик Бобочон Гафуров “Таърихи мухтасари халқи тоҷик” бо хуби дарҷ ёфтааст: -Инсонро меҳнат ба вучуд овард. Фақат дар натиҷаи таъсири меҳнат буд, ки бобо ва аҷдодони қадимаи инсон дар беша ва ҷангалҳои тропикӣ ва субтропикӣ аз вазъияти маймуни одаммонанд ба ҳолати инсонӣ гузашта тавонистанд. Инсон барои худ аслиҳа ва олоти истеҳсолӣ сохт, то ин ки дар мубориза ба муқобили табиати саҳти бераҳм ба ӯ кӯмак расонад. Ӯ ин аслиҳа ва олоти худро ба оҳистаги такмил намуда ва тафаккури худро тараққӣ дода истода, дараҷаҳои паст, миёна ва олиӣ ваҳшигӣ ва дараҷаҳои давраи бадавият (варварства)-ро тай намуда ба тамаддун (цивилизация) соҳиб шудааст. Аслиҳа ва олоти истеҳсоли аз санг сохта шуда ва просессҳои меҳнат дар тараққи инсонии қадим аҳамияти ҳалқунандае доштаанд. Инчунин инсон ҳамчун олоти истеҳсолӣ ҷӯб ва устухонро низ кор мефармуд. Ин олот ва аслиҳаи истеҳсолӣ ба инсон имконият дод, ки вай аз неъматҳои табиат беҳтар таъмин гардида, барои мавҷудияти худ шароити мувофиқаре ба вучуд орад.

Омӯхтани аслиҳа ва олоти гуногуни истеҳсоли корфармудаи инсонии қадим, чунин нишон медиҳад, ки дар давраи ниҳоят дараҷа қадим, олоти корфармудаи инсон хеле ибтидоӣ ва дағал будаанд. Даврае, ки ин гуна олот ва аслиҳа ба вучуд омада кор фармуда шудаанд, давраи палеолит ё худ асри сангии қадим меноманд. Аслиҳа ва олоти давраи неолит ё худ асри сангии нав бошад, то андозае як шакли такмилёфтаре ба худ акс кардаанд. Дар давраи палеолит инсон барои ин ки олоти сангини худро ба як шакле дароварад, ба ӯ лозим буд, ки бо санги дигар зада вайро тайёр кунад. Ин аст, ки аслиҳа ва олоти сангини онҳо хеле ибтидоӣ ва дағал буданд. Дар давраи неолит бошад, инсон тарошидани сангро омӯхт, аз ин ҷост, ки аслиҳа ва олоти инсон дар ин давра чи дар шакл ва чи дар функцияи (вазифа) худ хеле такмилёфта ва гуногун буданд.

Дар қараёни минбаъдаи тараққиёти худ инсон аз металл (фулузот) аслиҳа ва олот сохтанро меомӯзад. Аслиҳа ва олоти сангин ба оҳистаги аввал ба олоти мисӣ ва пас ба олоти биринҷӣ иваз мешавад. Металли навӣ биринҷӣ иборат аст аз ҳамроҳ карда шудани мис бо қурғошим ё худ бо қалъагӣ. Ин кор барои ин аст, ки металлро бештар саҳт ва маҳкам мекунад. Инсон техникаи кор карда баромадани металлро бештар аз худ намуда, ба қори аз оҳан тайёр кардани аслиҳа ва олоти истеҳсоли сар мекунад.

Бо ин тариқа таърихи ҷамъияти ибтидоиро олимон, дар асоси аслиҳа ва олоти истеҳсолиашон, ба се давра тақсим кардаанд: 1. Асри сангӣ (палеолит ва неолит). 2. Асри биринҷӣ яъне замоне, ки барои саҳт ва маҳкам шудани мис вайро бо дигар металл маҳлут менамуданд. 3. Асри оҳан. Ҳар қадоме аз ин давраҳои тараққиёти инсонии қадим дорои муносибатҳои хоси истеҳсоли мебошад. [1, с.4]

Дар натиҷаи меҳнат мувафакқияти бузурги инсонии давраи неолит ихтироъ карда шудани санъати кулолӣ буд, ки дар натиҷаи беш аз беш ба ҳаёти муқимӣ гузашта истодани инсонии давраи ибтидоӣ ба вучуд омад.

Чорводорӣ, зироат ва металлургия, ки дар дохили соҳтмони ҷамъияти ибтидоӣ пайдо шуда, тараққӣ менамуд, ба пешрафти санъатҳои ҳунармандӣ ва мубодилаи молӣ замина ҳозир менамуд. Ба оҳистаги мубодилаҳои молӣ ба савдо –хариду фуруш табдил ёфта дар муносибатҳои истеҳсоли ҷамъияти ибтидоӣ дигаргунии бузурге ба вучуд меорад. Аслиҳа ва олоти истеҳсоли аз металл сохтани шуда такмил меёбад, миқдори онҳо зиёд мешавад ва бо ин муносибат маҳсули истеҳсолкунии шахсӣ қорӣ шуда, ҳуҷровори истеҳсолшуда ба манфиати шахсӣ мегузарад. Бо ин тариқа эҳтиёҷоти коллективӣ ба оҳистаги табдил меёбад. [2, с.4]

Роҳандозии таҳқиқоти бунёдӣ дар ин самт нишон дод, ки ба рушди инсон, ба ташаққули ғаёлияти меҳнатии инсон навӣ нави прогресси илмӣ-техникӣ таъсири бузург мерасонад. Онро бояд ба ҳисоб гирифт, ки пешрафти илмӣ-техникӣ дар шароитҳои кунунии бозорӣ сифатан асосҳои техникаи ғаёлиятҳои меҳнатӣ, муҳтавои онро дигаргун месозад ва бо ин васила ба тағйири ҳислати моҳияти меҳнат таъсири мустақим мерасонад. Ин дар густариши соҳаи ғаёлиятҳои касбии меҳнатии одамон, зам шудани имкониятҳои табдили меҳнат ва касб, густариши оғозҳои эҷодӣ, қобилиятҳои шахсият инъикос меёбад. Дар муҳтавои меҳнат таносуби вазифаҳо ба қониби афзоиши эҷод, ҷустуҷӯ, зеҳн ва қоҳиши ғаёлиятҳои механикӣ, яқранигӣ иваз мешавад. Аз ин рӯ, аз заҳматқашони даврони нави иқтисодӣ бозоргони на танҳо заҳмати қисмонӣ, балки тафаккур, дониш ва малақаҳои дигарро низ тақозо доранд.

Мавриди зикр аст, ки дар қомеаи муосир одамон, ки ба қори умумӣ ҳисса мегузоранд, муносибати онҳо ба меҳнат нишондиҳандаи асосӣ ва ё қенаки ғаёлнокии иҷтимоӣ ва балогати шахсияти шахрванд ба ҳисоб меравад ва ин мақоми ӯро дар қомеа муайян месозад. Аз ин рӯ, насли наврас ҳам аз нигоҳи амалӣ ва ҳам аз нигоҳи психологӣ бояд ба ғаёлияти меҳнатии умумиҷамъиятӣ ва истеҳсолоти ҳусусӣ ҷалб шавад.

Дар асарҳои худ олимони соҳаҳои зиёди илм бо зикри нақши ҳалқунандаи меҳнат дар тарбияи шахсият, қояи пайвастании омӯзиш бо истеҳсолотро пешниҳод кардаанд. Дар шароитҳои кунунии иҷтимоӣ-иқтисодӣ, аз ҷумла дар шароити бозори иқтисодӣ низ ин қоя муҳим арзёбӣ мешавад. Бояд ин нуқтаро зикр намуд, ки меҳнати истеҳсолӣ, ки қонанда ба он мепайвандад, вазифаи муҳими психологӣ-педагогиро иҷро мекунад: чун яқе аз омилҳои ҳалқунандаи тарбияи ҳамаҷонибаи рушди шахсият ва чун шароити ҳатмиву зарурии ташаққули омодагӣ ба меҳнат, тайёр намудани мутахассисон на танҳо барои

воҳидҳои илмӣ, истеҳсолоти саноатӣ ва кишоварзии давлатӣ, балки муассисаҳои ғайридавлатӣ низ мебошад.

Дар таърихӣ тулонии педагогика мутафаккирони зиёд, маорифпарварон ва педагогҳои замони гузашта ва имрӯза ба меҳнат чун воситаи худшиносии инсон диққат медоданд. Ин ба он вобаста аст, ки рушди ҷамъият бештар ба омодагии меҳнатии насли ҷавон вобастагӣ дорад.

Дар эҷодиёти андешамандону мутафаккирони бузург Абӯабдулло Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Абӯали ибни Сино, Носири Хусрав, Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Аҳмади Дониш масъалаи тарбияи меҳнатии инсон мавқеи хосро ишғол намудааст.

Дар ҳамин иртибот бояд моҳият ва таҷрибаи омӯзиш, тарбияи педагогҳо, навоварон ва афроди соҳибтаҷрибаро омӯхт ва таҳлил намуд. Ба масъалаи тарбияи меҳнатӣ ва фаъолиятҳои касбӣ асарҳои олимони ватанӣ А. Миралиев, О.В. Муродов, олимони бурунмарзӣ К. Д. Ушинский, Н.К.Крупская, А.С.Макаренко, В.А.Сухомлинский, А., А.Н. Леонтьевҳо, В.А.Саюшев, Г.А.Иванов, В.С.Леднев ва дигарон баҳшида шудааст. Лозим ба зикр аст, ки мақолоти илмӣ ҷудогона аз муҳаққиқон ва мутахассисони илмҳои мухталиф ва самтҳои он ба ҳамбастагии ғояҳои асосӣ оид ба тарбияи меҳнатии хонандагону наврасон баҳшида шудааст.

Омӯзиши асарҳои дар боло номбаршуда ва таҳлили таълифоти минбаъда дар мавзӯи таълиму тарбияи меҳнатӣ нишон медиҳад, ки оид ба масъалаи бунёди мактаби ягонаи техникаи меҳнат ва тақсими он ба ду зина андешаҳо ҳамсон нестанд. Чунончӣ, агар баъзе муҳаққиқон зарурати тақсими муассисаи таълимиро ба зинаҳо (зинаи якум – таҳсилоти умумӣ, зинаи дуюм – таҳсилоти касбӣ) ба ҳар тарз асоснок намуда бошанд, муҳаққиқони дигар ба чунин тақсим зид буданд. Масалан, Н.К. Крупская ба касбомӯзии барвақтии кӯдакон дар синни хурди андешаи зид баён намуда, онро зараровар гуфтааст: “Кӯдакро аз хурдсолӣ ба омӯзиши ин ё он касб одат кунондан ба ошкор намудани қобилиятҳои эҷодии ӯ ва инкишоф додани ин қобилиятҳо ҳалал расонда, имкониятҳои маънавии ӯро ба нестӣ мебарад”. [3, с.22, 23]

А.Г.Пашков қайд мекунад: “Технологияи политехникии қори истеҳсоли иртиботи онро бо омӯзиш таъмин месозад, хонандагонро ба фаъолнокии маърифатӣ ҳавасаманд мекунад, шароитҳоро барои зуҳур ва инкишофи қобилиятҳои хонандагон фароҳам меорад. Ҳаққи имконпазирии натиҷаи тарбиявӣ ба он бастагӣ дорад, ки кадом ҷониби политехникии ва зехнии технологияи истифодамешуда натиҷаҳои моддии меҳнати истеҳсолии хонандагонро боло мебарад” [9, с.20]

Меҳнат – фаъолиятест, ки дар зоти худ тағйир мекунад. Ҷалби кӯдак ба кор ва рушди шахсияти ӯро В.А.Сухомлинский дар ин амалҳо медиҳад: коре, ки худ ба худ хидмат мерасонад, худкифой (барои худ) – меҳнат барои наздикон (волидон, дӯстон), ҳамчунин кор ба ғоидаи коллективи синф, мактаб, оила ва кулли ҷомеа. [10, с.525]

Ё ин, ки адиби шинохтаи рус Н.А.Некрасов дар шеъри “Таронаи меҳнат” бо чунин маъно навиштааст: Падар дар шеъри худ писари хурдакаки худро қори кишоварзӣ меомӯзад ва тавре омӯзиш медиҳад, ки меҳнат барои Ваня ид бошад, на мусибату хастагӣ. Шоир нишон медиҳад, ки кор барои инсон ин талабот аст ва меғӯяд: “Пирамард наметавонад бе кор бошад.” [7, с.14]

Педагоги машҳур А.С.Макаренко бо ибрози назар дар бораи ин ки чаро аҳамияти тарбияи меҳнатӣ дар худхизматрасонӣ, кор дар устохонаҳои ҳунармандӣ ночиз аст, диққати асосиро ба он ҷалб намуд, ки ҳуди аҳамияти асосии ин гуна корҳо паст аст. Кор дар соҳаи худхизматрасонӣ хастакунанда, яқранг аст ва унсурҳои он ҳамеша ба як сурату ҳолат такрор мешаванд ва ҳавасмандии камтар дорад. Қори ҳунармандӣ масъулиятнок аст, вале тибқи мушоҳидаҳои А.Макаренко касбӣ хонандагонро тамоил ба навъи шахсият кард, ки ин ба вазифаҳои тарбия ҷавобгӯ набуд. Вай ба ин назар буд, ки объекти тарбия метавонад танҳо кулли коллектив бошад, зеро танҳо дар коллектив ангеҷаҳои нав ба вучуд меоянд ва месабзанд, танҳо дар коллектив омилҳои пайравӣ пайдо мешаванд [5, с.499, 502]

Таҳлили асарҳо оид ба масъалаҳои таълиму тарбияи меҳнатӣ нишон медиҳад, ки дар онҳо муаллифони ба мазмун ва усулҳои ташкили тарбияи меҳнатӣ, инъикоси масъалаҳои назария ва амалии тарбияи меҳнатӣ, самтҳои асосии фаъолияти меҳнатӣ, ҷамъбасти таҷрибаи андӯхта оид ба ҷалби хонандагон ба меҳнати ғоидаовари ҷамъиятӣ, масъалаҳои ташаккули муносибати мусбати хонандагон ба меҳнат ва ғ. диққат медиҳанд. Дар маҷмӯъ ин асарҳо ҳолати умумии фаъолияти муассисаи таълимиро дар даврони Шуравӣ вобаста ба таълиму тарбияи меҳнатии хонандагон дар рӯҳияи талаботи замон ошкор менамоянд.

Асри XXI марҳилаи нави инкишофи тамаддун аст. Он асри ҷамъияти иттилоотӣ, коммуникатсия, техника ва технология, асри муносибати эҳтиётқорона ба муҳити зист ва саломатии инсон аст. Давраи нави рушд, пеш аз ҳама, ҳусни тафохумеро тақозо менамояд, ки навгонҳои дар таҳсилот ба манфиати шахс, ҷамъият, табиат ва давлат бошанд.

Замони муосир дар назди соҳаи маориф вазифаҳои бузургро ба миён гузошта, аз он талаб менамояд, ки барои болоравии қамолоти маърифати инсон ва аз бар намудани дастовардҳои илм дар раванди ҷаҳонишавӣ ва тамоюлҳои мухталифи он замина фароҳам оварад ва муносибатро ба мазмуни таҳсилот ҷиддитар намояд.

Маориф дар ҷаҳони имрӯза ба захираи муҳимтарини рушди иқтисодӣ иҷтимоии кишварҳо, баланд бардоштани неқӯаҳволи ва рушду такомули инфиродии шаҳрвандон мубаддал мегардад. Маориф дар

тарбияи қувваи кории соҳибхисос ва ташаккули иқтисодии ҷамъияти босубот нақши ҳалқунанда мебошад. Таъминоти илм, истеҳсолот, мақомоти идора бо кадрҳои баландхисос яке аз вазифаҳои муҳимтарини маориф мебошад, зеро иқтисодии зехнӣ ба омили муайянкунандаи рушди ҷамъият мубаддал мегардад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба рушди соҳаи маориф ва татбиқи барномаҳои ислоҳоти соҳаи маориф таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, фармудаанд, ки «...дар ин раванд як нуқтаро дар назар бояд дошт: дар ҷаҳони муосир кишваре ба дастовардҳои бузург ноил мегардад, ки ба баланд шудани сатҳи маърифат дар ҷомеа таваҷҷуҳи ҳоса зоҳир карда, техникаву технологияи навро ба таври васеъ дар амал ҷорӣ менамояд...»

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ дар даврони истиқлолият бо мақсади ворид шудан ба фазои ягонаи ҷаҳонии таҳсилот як қатор ҳуҷҷатҳои муҳим, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти баъд аз муассисаи олии таълимӣ», Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқии муҳимро таҳия ва мавриди амал қарор дод, ки онҳо барои рушди муассисаҳои таълимӣ, аз ҷумла муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ заминаи хуб фароҳам оварданд.

Мақсади асосии сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф тарбияи шахси муосир, донишманд, навҷу ва эҷодкор мебошад, ки мувофиқи талаби замон дар пешрафти ҷомеаи миллӣ ва умумибашарӣ саҳм мегузорад.

Рушди иқтисоди ҷумҳурӣ, пеш аз ҳама, ба ҷорӣ намудани технологияи муосири истеҳсолӣ ва ба омода намудани кадрҳои соҳибхисоси коргарӣ вобаста аст. Нарасидани кадрҳои коргарӣ барои корхонаҳои саноатӣ ба рушди истеҳсолот монеъ мешавад. Ҳалли масъалаҳои оморасозии кадрҳои соҳибхисоси коргарӣ ва мутахассисон бо вазъи заминаи моддию техникаи низомии таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, таъминот бо технологияҳои муосири истеҳсолӣ, кадрҳои омӯзгорӣ ва устоҳои таълими истеҳсолӣ ва алоқаи зич бо корфармоёни соҳаҳои пешбарандаи иқтисодиди ҷумҳурӣ робитаи ногусастани дорад.

Яке аз мушкилиҳои асосии соҳа он аст, ки бозори меҳнат дар давраи ҳозира аз номутаносибии талаботу пешниҳод гирифтори мушкilot аст. Сабаби асосии пур нашудани ҷойҳои холии кор дар он аст, ки таҳассуси коргарон ба таҳассуси дар диплом ва сертификати таҳсилоти онҳо навишташуда мувофиқ нест. Этимод надоштани корфармоён ба сифати таҳсилоти мутахассисони ҷавон натиҷаи он аст, ки корфармоён ба ҷараёни муайян намудани стандартҳои касбӣ ҷалб нагардидаанд, инчунин онҳо дар ташкили таълими амалии мутахассисони ҷавон ширкат намеварзанд. Ба ибораи дигар, низомии таҳсилоти касбӣ ба талаботи корфармоён мутобиқ нашудааст.

Низомии таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии техникаи ҷумҳурӣ аз ҳодисаҳои ибтидои солҳои 90-уми асри XX бисёр зарар дид. Новобаста ба тадбирҳои то ба имрӯз андешидашуда вазъи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии ҷумҳурӣ ҳанӯз ҳам ба талаботи замон ҷавобгӯ нест. Аз ин ҷиҳат зарурати куллан дигаргун намудани сохтору мазмуни таҳсилот ва мутобиқ гардондани он ба талаботи соҳаҳои асосии ҷамъият, саноат, хизматрасониҳои маишӣ фарҳангӣ ва ғайра ба миён омадааст. Омили асосии азнавсозии таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ рушди иқтисод, техникаю технология ва бозори меҳнат мебошад.

Дар шароити нав, вақте иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар принципҳои нави бозорӣ бунёд мегардад, тарбияи ҳамаҷаҳонаи кормандони фаъолу кордон аҳамияти ҳоса касб мекунад. Ин кормандон зуд ва самаранок таҳассуси навро аз худ намуда, ба вазъиятҳои гуногуни истеҳсолӣ мутобиқ шуда метавонанд. Дар тайёр намудани чунин кормандон мактаби ягонаи таҳсилоти умумии техникаи меҳнат бояд бештар саҳмгузор бошад. Ин муассисаи таълимӣ бояд ҳамаи соҳаҳои ҷумҳуриро бо мутахассисони соҳибмаълумот ва соҳибкасб таъмин карда тавонад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маорифро яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат шуморида, барои таълиму тарбияи насли бонаърифату соҳибхуна ва ворисони сазовори эҳтироми ҳалқу давлат пайваста кӯшишу талош менамояд. Тоҷикистон дар давоми солҳои охир ба марҳилаи нави рушди устувори иқтисодӣ ворид шуда, дар самти бештар намудани сатҳ ва сифати зиндагии аҳоли, бахусус дар соҳаи маориф, ки ҳамчун омили муҳимтарини инкишофи миллат ва таҳкими асосҳои давлатдорӣ муайян шудааст, ба дастовардҳои назаррас ноил гардид.

Дар марҳилаи кунунии раванди ислоҳоти соҳаи маориф ба мукамалгардонии он қабули як силсила санадҳои муҳими давлатӣ бо мақсади танзими раванди идоракунӣ ва наwgонии муттасил мусоидат хоҳад кард, ки ин низомии таълими моро ба меъёрҳои ҷаҳонии таълим ва аз худ намудани илмҳои муосир наздик месозад.

Рушди иқтисодиди кишварро бе ноилшавии пешравиҳо дар илму маориф таъмин кардан ғайриимкон аст. Ҷавҳари сиёсати давлатиро дар соҳаи маориф масъалаҳои дар низомии таҳсил ҷорӣ кардани меъёрҳои ҷаҳонӣ, тайёр намудани мутахассисони соҳибкасби ҷавобгӯи талаботи бозори меҳнат ташкил медиҳад.

Сатҳи тараққиёти ин ё он давлат, пеш аз ҳама аз фаъолияти босамари кадрҳои баландихтисоси соҳаҳои гуногун вобаста буда, заминагузори он соҳаи маориф ҳисоб меёбад.

Мувофиқи назарсанҷие, ки созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ доир ба кишварҳои рӯ ба инкишоф анҷом додаанд, соли 2017 Тоҷикистон аз рӯи 4 нишондиханда: дастрасӣ ба таҳсилот, сифати таҳсилот, сармояи инсонӣ ва қобилияти рақобати он дар миёни 101 давлати ҷаҳон ҷои 54-умро соҳиб шудааст. Аз рӯи ин таҳлил Тоҷикистон дар фазои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил яке аз ҷойҳои аввалинро ишғол менамояд.

Сармояи инсонӣ ҳамчун муҳаррики пуриқтидор ба пешрафти инноватсия ва технологияҳои нав мусоидат мекунад ва бинобар ин, илми муосири ватанӣ бояд ҷавобгӯро бештар ба илмомӯзӣ, татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва таҳқиқи масъалаҳои иқтисодӣ рақамӣ сафарбар намояд.

Махсусан, вусъат додани раванди ихтироъкорӣ, азхудкунии технологияҳои инноватсионӣ ва ҷорӣ кардани онҳо дар истеҳсолот вазифаи аввалиндараҷаи олимони кишвар маҳсуб меёбад.

Иҷрои ин вазифаҳо на танҳо бевосита ба фаъолияти Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки ба фаъолияти дигар вазорату идораҳо, аз ҷумла Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли, Вазорати фарҳанг, Вазорати рушди иқтисод ва савдо, Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, мақомоти қудратӣ ва ҳифзи ҳуқуқ, Кумитаи кор бо ҷавонон ва дигар вазорату кумитаҳои дахлдор низ вобаста аст. Нақшу аҳамияти мақомоти номбаршуда дар таълиму тарбияи меҳнатии насли наврас дар илми педагогикаи Тоҷикистон ҳоло ба таври кофӣ омӯхта нашудааст.

Малакаҳои корӣ дар инсон ҳанӯз аз оила ва кӯдакистон оғоз ёфта, меҳнат моҳияти ҷамъиятии инсон ва шахрвандро ташкил мекунад ва аз содда ба мураккаб ва аз каммаҳсул ба самаранок табдил меёбад. Тарбияи меҳнатӣ ва интиҳоби касб имконият фароҳам меоварад, ки хонандагон касбу кори худро вобаста ба интиҳобаш дӯст дорад. Мақсади асосии тарбияи меҳнатӣ ва интиҳоби касб дӯст доштани касбу кори хеш мавриди интиҳоби бошғуруна ба шумор меравад.

АДАБИЁТ

1. Гафуров Б. Таърихи мухтасари халқи тоҷик. Ҷилди 1. Сталинобод 1947. С. 384.
2. Гафуров Б. Таърихи мухтасари халқи тоҷик. Ҷилди 1. Сталинобод 1947. С. 384.
3. Крупская Н. К. К закону о политехнизации М.: Просвещение, 1969. С. 22-23
4. Макаренко А. С. Выбор профессии. Соч. в 7-и т. Т. 5. М., 1958, с. 392-394.
5. Макаренко А. С. Воспитание в семье и школе. Соч. в 7-и т. Т. 4. М., 1957. С. 499-502
6. Макаренко А. С. Из переписки с А. М. Горьким. Соч. в 7-и т. Т. 7. М., 1958, с. 361-363.
7. Некрасов Н. А. Собр. стихотворений: В 2 т. - М., 1949. - Т. I. - С. 14.
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 апрели соли 2015.
9. Пашков А. Т. Педагогика производительного труда. - М. 1987. - С. 20.
10. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина. - М., 1979. - Т. I. С. 525. 11.
11. Ушинский К. Д. Труд в его психическом и воспитательном значении // Собр. соч. - М., 1948. - Т. 2. - С. 34.

ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕРЕСА К ТРУДОЛЮБИЮ КАК ФАКТОРОМ ПОВЫШЕНИЯ ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

В сфере образования воспитание современного, знающего, инновационного и творческого человека является основной целью государственной политики Республики Таджикистан. Развитие общества во многом зависит от готовности молодого поколения к продуктивной работе. Важную психолого-педагогическую задачу выполняет производительный труд, который является одним из решающих факторов всестороннего воспитания личности.

Ключевые слова: производительный труд, реформа, экономическое развитие, качество образования, человеческий капитал, инновационные технологии, производство, выбор карьеры.

THE FORMATION OF INTEREST TO WORK A FACTOR OF INCREASING THE MORAL UPBRINGING OF THE YOUNGER GENERATION

In the field of education, the education of a modern, knowledgeable, innovative and creative person is the main goal of the state policy of the Republic of Tajikistan. The development of society largely depends on the readiness of the young generation for productive work. An important psychological and pedagogical task is performed by productive labor, which is one of the decisive factors in the comprehensive education of the individual.

Keywords: productive labor, reform, economic development, quality of education, human capital, innovative technologies, production, career choice.

Сведения об авторе:

Нуралихонзода Саодат Нуралихон - Заведующий отдела по делам молодёжи и женщин Управления воспитания и социального развития Таджикского государственного университета коммерции индекс- 734024 г. Душанбе, улица Деҳоти 1/2, Электронный почта: nuralikhonzoda 81@mail.ru. Тел: (+992) 985788514

About the author:

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПУТЁМ ВНЕДРЕНИЯ ФОРМ И МЕТОДОВ ОРГАНИЗАЦИИ ПО АКТУАЛИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Шаринова Д.Я., Холбобоева Х.Б.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Значение интерактивных форм и методов современного обучения состоит в ряде важнейших образовательных целей и обеспечении их достижения:

- **саморазвитие и развитие** благодаря активизации мыследеятельности и диалогическому взаимодействию с преподавателем и другими участниками образовательного процесса;
- **повышение уровня** активности и самостоятельности обучаемых;
- **развитие навыков** анализа, критического мышления, взаимодействия, коммуникации;
- **изменение установок** на сотрудничество, эмпатию и социальных ценностей;
- **стимулирование мотивации и интереса** в области изучаемых предметов и в общеобразовательном плане;

При этом необходимо учесть, что с преобразованием философии образования и преобразовываются и дидактические методы. Современные классификации дидактических методов.

Метод обучения - это способ взаимосвязанной деятельности преподавателей и учащихся, направленный на решение комплексных задач учебного процесса.

Некоторые российские учёные, утверждают, что методика обучения на современном этапе имеет несколько изменённый характер, и дают ей такое определение, как например:

Методика обучения - совокупность методических правил и рекомендаций, т.е. система научно обоснованных методов, правил и приёмов обучения предмету.

Известно, что среди педагогов распространена традиционная классификация методов обучения, которая отражена во всех учебниках дидактики - словесные, наглядные, практические и т.д., в основе которой лежит способ предъявления учебной информации обучаемым.

Получим другой набор, если в основу классификации положить, например, степень самостоятельности ученика в приобретении знаний:

- репродуктивный;
- частично-поисковый;
- поисковый;
- исследовательский.

Существует, например, и другая классификация методов обучения современных учёных:

- объяснительно-иллюстративный (ОИ);
- программированный (ПО);
- эвристический (Э);
- проблемный (ПБ);
- модельный (М).

Выделим основные классификации методов обучения.

Под **конечным результатом** за определённый период понимаются планируемые результаты обучения, а под **начальными условиями** - текущее состояние ученика к началу периода обучения.

Тогда начальные условия - это:

- знания, умения и навыки (ЗУН);
- представления;
- ценности, которые уже есть у ученика и в которые должны встроиться новые результаты обучения.

Для классификации методов обучения будем использовать в качестве основного отношения для ученика открытость элементов данного положения.

Чтобы запомнить и в должный момент воспроизвести знания, ученик должен понять, что функции в обучении сводятся к знаниям, из которых надо исходить, по каким результатам надо пройти в изучении темы и каким образом достичь эти результаты. Таким образом, можно говорить о репродуктивном или объяснительно-иллюстративном методе.

В действительности ученик понимает, из чего необходимо исходить и что в конечном результате делать. Получив результаты по первой этап действий, необходимо перейти к выполнению второго его этапа, и так далее до получения планируемых результатов. В таком случае процесс полностью детерминирован. Здесь необходимо подчеркнуть, что средства реализации программированного обучения, не могут быть печатные пособия, электромеханические устройства - компьютер или педагог.

Педагогу приходится пробовать разные пути, пользуясь множеством эвристик, и так повторяется после получения каждого объявленного промежуточного результата - **эвристический метод обучения**.

Не исключено, что, закрывая от ученика разные элементы вместе с начальными условиями, мы получим разновидности модельного метода, например, **модельно-эвристический**.

Самый интерактивный метод обучения - модельный, поскольку этот метод предоставляет обучающимся наибольшую меру самостоятельности и творческого поиска. Это обучение тактики на так называемом «ящике с песком» - изменяемой модели местности на большом столе с бортиками, который используется и широко распространён в образовательной системе военной подготовки.

В виде вариаций деловых игр с середины 90-х годов приобретают всё большую популярность разнообразные уроки в школах:

- урок-суд;
- урок-аукцион;
- урок пресс-конференция и т.п.

Деловые игры - это реализация модельного метода обучения.

Все рассмотренные методы обучения могут реализовываться в разных формах обучения, поэтому можно рассмотреть формы и методы организации обучения в их взаимосвязи. Для примера можно взять проблемный и модельный семинар, в частности, «мозговой штурм», и объяснительно-иллюстративный метод с докладчиками, содокладчиками и оппонентами или эвристическую. Одним из показателей профессионализма учителя с точки зрения технологии является то, что он может и реализовать данный метод в данной форме, и доказать это практически.

Слово **«разнообразие»** - кибернетический термин. Учебный процесс является неразрывным единством трёх составляющих:

1. Информационной:

- передача и приём;
- накопление и преобразование;
- хранение и применение информации - это и есть содержание обучения;

2. Психологической:

- становление и развитие человеческой индивидуальности;

3. Кибернетической:

- управление учебно-познавательной деятельности обучаемых;

Долгое время среди этих компонентов предпочтение отдавалось информационной - где главной целью школы считалось формирование у обучаемых знания основ наук. Однако этот приоритет в информационном обществе ушёл на задний план.

На первых позициях в современном образовании хотелось бы видеть **психологическую составляющую** учебного процесса - **личностное развитие**. В настоящее время мы всё чаще говорим о личностно-ориентированном обучении, но к сожалению современная система образования пока не совсем готова к такой постановке задачи. Поэтому сейчас первой по значимости остаётся **кибернетическая составляющая** учебного процесса: школа организует этот процесс и управляет им, а ученик учится. Но, если рассматривать учебный процесс как в значительной мере кибернетическим, то он должен подчиняться фундаментальным принципам и теоремам этой науки.

С точки зрения кибернетики, всё, что происходит в школах и классах можно рассматривать как сложную систему с регулированием вариаций, где учитель является управляющей системой с его образовательной технологией, а ученики - управляемым объектом. Функционирование таких систем определяется шестью принципами.

Первый, один из важнейший - **принцип ограничения разнообразия**. На языке кибернетики он выглядит так: сложная система имеет стабильно высокий выход с регулированием вариаций тогда и только тогда, когда разнообразие управляющей системы не ниже разнообразия управляемого объекта. Ограничимся интуитивным пониманием того, что такое разнообразие. И так ясно, что разнообразие класса велико. Принцип требует, чтобы разнообразие учителя не было ниже.

Удовлетворить этот принцип можно двумя способами:

- снизить разнообразие класса;
- повысить разнообразие учителя.

Традиционная школа идёт информационным путём, т.е. передачей и приёмом, и накоплением и преобразованием его, и это привело к тому, что учитель работает на «среднего», не существующего в природе ученика, по единым унифицированным программам с жёстким административным контролем за временем «происхождения» того или иного материала. Правда, это нивелирование всегда сопровождается призывами к дифференцированно-индивидуальному подходу и нельзя отрицать, что были учителя-мастера, которые добивались и добиваются в этом успеха.

Существовавшая традиционная школа хорошо соответствовала обществу, в котором она функционировала, и качество образования всегда считалось в мире одним из лучших. Но по сути дела

индивидуального подхода как не было, так и нет, хотя о нём всегда говорили в педагогической среде. Но настоящий индивидуальный подход предполагает построение для каждого ученика собственной траектории продвижения по материалу, отвечающей его потребностям, возможностям и психологическим особенностям. Самое большое новшество в традиционном образовании были «карточки для сильных и средних», «для слабых» и для «остальных».

Первый путь - ограничение разнообразия класса - тоже не следует отмечать, но способ его реализации иной - групповое обучение.

Матрица методов и форм может служить инструментом повышения разнообразия преподавателя, особенно в сочетании с накопленным им арсеналом приёмов педагогической техники.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангеловски, Крсте. Учителя и инновация. – М.: Просвещение, 2004.
2. Андреева В.И. Эвристика для творческого саморазвития. – Казань, 1994.
3. Гузев В.В. педагогическая технология: управление самообразованием учителей // Директор школы. – 2008. - № 4.
4. Инновационные технологии в учебно-педагогическом процессе школы и вуза. – Волгоград: перемена, 2003.
5. Шарипова Д.Я. Интерактивный метод обучения для преподавателей образовательных учреждений Республики Таджикистан. – Душанбе: ЗАО «РеаЛайн», 2011.

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПУТЁМ ВНЕДРЕНИЯ ФОРМ И МЕТОДОВ ОРГАНИЗАЦИИ ПО АКТУАЛИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

В статье авторы утверждают, что обновление образования на сегодняшний день требует от педагогов:

- знания тенденций инновационных изменений в системе современного образования;
- отличий от традиционной, развивающей и лично-ориентированной систем обучения;
- понимания сущности педагогической технологии;
- знания интерактивных форм и методов обучения;
- критериев технологичности.

Интерактивные формы и методы обучения завоевывают всё большее признание и используются при преподавании различных учебных предметов.

Интерактивные методы обучения показывают новые возможности, связанные, прежде всего, с налаживанием межличностного взаимодействия путём внешнего диалога.

Ключевые слова: стимулирование мотивации и интереса, повышение уровня активности и самостоятельности, развитие, изменение установок, саморазвитие и развитие, «карточки для сильных и средних», «для слабых» и для «остальных», репродуктивный, частично-поисковый, поисковый, исследовательский, традиционное образование, психологические особенности, принцип ограничения разнообразия, способ реализации, индивидуальный подход, дифференцированно-индивидуальный подход, кибернетическая составляющая учебного процесса.

METHODOLOGICAL RECOMMENDATIONS BY IMPLEMENTING FORMS AND METHODS OF ORGANIZATION FOR UPDATING THE PROCESS OF LEARNING STUDENTS

In the article, the authors argue that the modernization of education today requires teachers to:

- knowledge of the trends of innovative changes in the system of modern education;
- differences from traditional, developmental and personally-oriented learning systems;
- understanding the essence of pedagogical technology;
- knowledge of interactive forms and methods of teaching;
- criteria of manufacturability.

Interactive forms and teaching methods are gaining more and more recognition and are used in teaching various subjects.

Interactive teaching methods show new opportunities associated, first of all, with the establishment of interpersonal interaction through external dialogue.

Keywords: stimulating motivation and interest, increasing the level of activity and independence, development, changing attitudes, self-development and development, "cards for the strong and average", "for the weak" and for the "rest", reproductive, partial search, search, research, traditional education, psychological characteristics, the principle of limiting diversity, method of implementation, individual approach, differentiated individual approach, cybernetic component of the educational process.

Сведение об авторах:

Шарипова Дильбар Яхьяевна - доктор педагогических наук, профессор кафедры «Общая педагогика» Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

Холбобоева Хосият Бобомуродовна - аспирантка кафедры «Общая педагогика» Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

About the authors:

Sharipova Dilbar Yakhyaevna - Doctor of Pedagogy, Professor of the General Pedagogy Department of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini

Kholboboeva Khosiyat Bobomurodovna - postgraduate student of the Department of General Pedagogy of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini

БАРҲЕ АЗ ХУСУСИЯТҲОИ АЛОҚАМАНДИИ ИЛМИ ЭТНОЛОГИЯ БО ХУДОГОҲИИ МИЛЛӢ

Насриддинова М.М.

Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон

Насриддинов А.М.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Омӯзиши илмии зухуроти «худогоҳии миллӣ», нақш ва аҳамияти он дар рушди ҷомеа, пеш аз ҳама, бо тағироти иҷтимоию иқтисодии давлат ва тағироти сифатноки шуури мардум, бо ташаккули шакли нави тафаккур муайян карда мешавад.

Худогоҳии миллӣ таърихан дар раванди ташаккули миллат, бо роҳи аз ҷониби намояндагони гурӯҳҳои қавмӣ (этносҳо) дарк кардани пайдоиши худ ва пайвасти табиӣ онҳо бо решаҳои фарҳангӣ ва миллиашон, шинохти табиати аслии фарҳанги модарӣ, забон, хусусиятҳои миллӣ, хувият ва ҳисси ҳамбастагии миллӣ ташаккул ёфтааст.

Як қатор олимон дар таҳқиқоти худ зарурати истифодаи дурусти мафҳумҳои «шуури миллӣ ва худогоҳии миллӣ» ва «шуури миллатҳо»-ро қайд мекунанд. Таҳлили маводҳо оид ба ин мавзӯ ба мо имконият медиҳад, ки ҳангоме ки, сухан дар бораи ҳолат ва сатҳи ҷомеа - шуури ҳамин давраи муайян меравад, дар бораи шуури миллат сӯҳбат кардан қонунӣ бошад. Шуури миллӣ ва худогоҳии миллӣ дар тафаккур ва шуури мардум бештар хусусияти миллиро дорост.

Худогоҳии миллӣ дар фалсафа инчунин бо мафҳуми "ғояи миллӣ" робитаи зич дорад. Дар «Луғати фалсафии муосир» ғояи миллӣ ҳамчун «ҷамъбасти мурағтаби худогоҳии миллӣ дар мавҷудияти муваққатии худ, ки аксар вақт дар шакли матнҳои иҷтимоӣ-фалсафӣ ё иҷтимоию сиёсӣ, асарҳои адабӣ пешниҳод шудааст» баррасӣ карда мешавад.

Этнология ҳамчун илм дар ташаккули мафҳуми худогоҳии миллӣ саҳми назарраси худро гузоштааст. Этнологҳо, падидаи аз ҷониби мо омӯхташудаистодаро ҳамчун "худшиносии қавмӣ (этникӣ)" муайян кардаанд. Ғайр аз он, дар асарҳои этнологии муосир истилоҳҳои «худшиносии миллӣ» ва «этникӣ» мусовӣ истифода мешаванд. Самти этнологии мафҳуми мазкур таҳлили муфасссали заминаҳо ва марҳилаҳои асосии пайдоиш ва фаъолияти ин зухуротро дар зинаҳои гуногуни рушди ҷомеаи инсонӣ таъмин менамояд, робитаи дугарафаи худогоҳии этниқиро (миллиро) бо намудҳои асосии умумиятҳои этникӣ, этногенез ва этноним меомӯзад.

Илми этнология дар рушди ҷузъҳои худогоҳии миллӣ (этникӣ) низ нақш бозидааст. Аммо, дар тафсири худогоҳии миллӣ, ки дар концепсияи этнологӣ таҳия шудаанд, фарқияти бештар дар муайян кардани ҷузъҳои сохтори падидаи мавриди омӯзиш қарордошта зоҳир мешаванд. Барои муқоисаи тафсири худогоҳии этникӣ дар илми этнология, мо таърифи намояндагони намоёни илми этнология Ю.В. Бромлей ва В.И. Козловро пеш меорем (ҷадвали 1).

Тафсири худогоҳии этникӣ (миллӣ) дар илми этнология

Ҷадвали 1

Муаллиф	Тафсирот
Ю.В. Бромлей /2/	Худогоҳии миллии этникӣ ин маҷмӯи тасаввуроти миллат дар бораи худ (инчунин дар бораи мансубияти худ ба ин миллат), манфиатҳои даркшудаи худ, тавҷеҳи арзишноқӣ ва муносибат ба дигар миллатҳо мебошад. Тарафи пуртаъсири худогоҳии миллиро ҳиссиёти миллӣ ташкил медиҳад. Дар ин ҳолат шарт нест, ки худогоҳии миллӣ хурوفоту таасуби миллӣ, изҳори аз ҳад зиёди ҳиссиёти миллӣ, савлатдӯстии миллиро дарбар гирад. Он метавонад пурра ба самти миллӣ нигаронида шавад.
В.И. Козлов/ 4/	Худогоҳии миллии этникӣ ин ҳиссиёти мансуб будан ба қавми (этноси) муайян, нишонаи муҳими умумияти қавмӣ (этникӣ), ки инъикоси алоқаҳои мавҷудбудаи этникӣ дар шуури одамон ва зоҳиран дар шакли худномдихӣ ва ё этноним намудоршуда мебошад. Худогоҳии миллии этникӣ бо худмуайянқунии этникии одамон алоқаманд мебошад ва аз тафаккури миллии этникӣ, ки бо тарафҳои зиёди ҳаёти маънавӣ ва моддӣ этнос (миллат) вобаста мебошад, фарқ мекунад.

Таҳлили тафсирҳои дар боло овардашуда нишон медиҳад, ки В.И.Козлов моҳияти худшиносии миллиро бо омилҳои худшиносии этникӣ маҳдуд мекунад, ин моҳиятро ӯ нисбат ба дигар муҳаққиқон ба тарзи васеътар дарк мекунад.

Таҳлили адабиёти илмӣ оид ба мушкилоти ҳудогоҳии милливу миллат низ нишон медиҳад, ки бисёр муҳаққиқон байни мафҳумҳои "миллӣ" ва "худогоҳии қавмӣ (этникӣ)" фарқияти қатъӣ намегузоранд. Дар баъзе ҳолатҳо, ин мафҳумҳо якхела, мушобеҳ ҳисобида мешаванд.

Ба ақидаи мо, муносибати яктарафа ба истилоҳот ва моҳияти пурмазмунӣ худшиносии миллии дар сатҳи назариявӣ ва таҷрибавӣ бо мавқеъҳои мухталиф дар муайян кардани мафҳумҳои "миллат", "этнос" муайян карда мешавад.

Субъекти худогоҳии миллии халқи мушаххас (миллат) мебошад. Аз ин рӯ, тафсири мафҳуми худогоҳии миллии, сохтори он аз он чизе, ки ба ин мафҳум гузошта шудааст, вобастагии зиҷ дорад. Дар нашрияҳои оиди муносибатҳои миллии ва миллат чунин мавқеи муаллифони зеринро (М.В. Крюков, А.И. Кузнецов, В.А. Тишков) пайдо кардан мумкин аст, ки ба равшании тақсимои халқҳо ба миллатҳо ва халқиятҳо асос ёфтааст. Тибқи гуфтаи В.А. Тишков, бояд аз мафҳуми «миллат» даст кашид, зеро ба он таъриф додан амри маҳол мебошад. [8].

Аммо аксар муаллифоне, ки мушкилоти миллиро, ҷанбаҳои мухталифи онро таҳқиқ мекунанд (А.Г. Агаев, Г.А. Бокиева, Ю.В. Бромлей, Б.Д. Парыгин ва дигарон) мавҷудияти миллат ва худогоҳии миллиро ҳамчун муҳимтарин хусусияти он эътироф мекунанд. Дар адабиёти оммавӣ бахшҳои дурудароз дар бораи тавсифи пурмазмунӣ мафҳумҳои "миллат" ва "этнос" мегузаранд.

Ба таҳлили амиқи мафҳумҳои додашуда даъво накарда, мо танҳо бо баррасии якҷанбаи муносибати асосӣ ба фаҳмиши ҳамин мафҳумҳо худамонро маҳдуд мекунем. Ҳамин тавр, аз рӯи таърифи А.Г. Агаев, мафҳуми "миллат" танҳо маънои "мардуми аз ҷиҳати сиёсӣ ва давлатӣ муташаккил"-ро дорад [1, с.27]. Масъалаи дохил намудани аломати "умумияти давлатӣ" ба мафҳуми "миллат" яке аз масъалаҳои асосии ин мушкилот боқӣ мемонад.

Диққати махсусро ақидаи файласуфи машҳур В.М. Межуев ба худ мекашад, тибқи он миллат "ин муоширати фардӣ одамон дар асоси баъзе арзишҳо ва меъёрҳои ба онҳо умумист, ки акнун на аз рӯи асли умумӣ, ҳешовандии хунӣ ва ё зисту зиндагонии якҷояи онҳо дода мешаванд, балки аз рӯи фарҳанг, низоми баъзе шаклҳои берунбароварда шудаи ташкилаҳо. Миллат, баръакси этнос, он чизест, ки дар дохили неву балки барои ман вучуд дорад, ки бо далели таваллуд шудани ман ба ман дода нашудааст, баръакс, бо қўшишҳои худам ва интиҳоби шахсии ман" [5, с.16].

Мансубияти этникӣ тибқи гуфтаи В.М. Межуев ҳоло мансубият ба миллати мушаххасро тавсиф намекунад (шумо метавонед аз таваллуд поляк бошед ва худро ба миллати рус мансуб донед). Вақте ки дар бораи миллат ҳарф мезананд, мансубияти давлатӣ, фарҳангии шахси алоҳидаро дар назар доранд, на аниқии антропологӣ ва этникии ӯро.

Дар илми этнологияи муосир нуқтаи назари ягонаи фаҳмиши мафҳуми "этнос", моҳият, табиат ва сохтори он вучуд надорад. Тавсифи этносе, ки аз тарафи Ю.В. Бромлей дода шудааст, аз ҳама паҳншуда ва маъмул ба шумор меравад: "Этнос - ин маҷмӯи устувори одамоне мебошад, ки таърихан дар қаламрави муайян таъсис ёфтаанд, онҳо хусусиятҳои нисбатан устувори забон, фарҳанг ва психикиро доранд, инчунин ягона будани худро ва фарқияти худро аз дигар ташкилаҳои шабех (худшиносӣ) дарк мекунанд, ки бо худномдихӣ худ қайд шудааст" [2]. Этнос ба маънои маҳдуд номи нави худ «этникус» -ро аз пажӯҳишгаргирифт. Инчунин бояд қайд кард, ки назарияи этноси Ю.В. Бромлей барои ин таҳқиқот аҳамияти методологиро мебозад, зеро дар он худшиносии этникӣ ҳамчун як ҷузъи ҷудонапазири этнос баррасӣ карда мешавад. Дар мундариҷаи консептуалии назарияи этнос, ки барои таҳқиқоти мо муҳим аст, муқаррароти барои таҳқиқоти мо муҳим дар бораи нақши зиёиён ва функсияи этникии фарҳанг, забон дар ташаккули худогоҳии миллии ва ғайра оварда шудаанд.

Гурӯҳҳои инсонӣ ба монанди "этнос", "миллат" чӣ гуна гурӯҳҳои этносҳо (аз забони юнонӣ *ethnos* - қабила, одамон) ҷомеаи устувори одамон мебошад, ки таърихан дар қаламрави муайян ташаккул ёфтаанд ва бо як забон, зисту зиндагӣ, фарҳанг, хусусиятҳои ақлӣ ва тафаккури муштарак тавсиф мешаванд, ки дар як ном ва мафҳуми пайдоиши умумӣ инъикос шудаанд.

Шаклҳои асосии таърихӣ гурӯҳи этникӣ инҳоанд:

- қабила - як намуди ҷомеаи этникӣ (қавмӣ) ва ташкилоти иҷтимоии одамони ҷамъияти то синфӣ;

- халқият - ҷомеаи иқтисодӣ, забонӣ, ҳудудӣ ва фарҳангии мардум, ки пайдоиши он бо ташаккули давлатдорӣ алоқаманд аст;

Равишҳои дигаре низ барои фаҳмидани моҳияти этнос мавҷуданд. Масалан, Л.Н. Гумилев этносро, пеш аз ҳама, ҳамчун падидаи табиӣ ҳисоб мекард. Дар фаҳмиши ӯ, этнос ин ё он коллективи одамон (системаи динамикӣ) мебошад, ки бо тамоми дигар коллективҳои ба ин монанд ("мо" - "мо" нестем), ки сохтори махсуси дохилии худ ва қолаби аслии рафторро дорад "[3, сах. 39] мебошад.

Гузашта аз ин, Л.Н. Гумилев боварӣ дошт, ки қолабии этникии рафтор меросӣ гирифта намешавад, аммо аз ҷониби кӯдак дар раванди иҷтимоиёти фарҳангӣ омӯхта мешавад ва дар тӯли ҳаёти инсон хеле қавӣ ва амалан бетағйир мемонад.

Мавҷудияти мавқеъҳои дар боло зикргардидаҳо дар адабиёти илмӣ ва фаҳмиши гуногуни мафҳумҳои «миллат» ва «этнос» ба назар гирифта, бӣёед ба дигар нуктаҳои назаре, ки ба андешаҳои мо мувофиқанд, таваққуф кунем. Мо бо фикре, ки миллат, этнос ҳамчун организми зиндаи биологиву ҷамъиятӣ вучуд дорад, розӣ ҳастем. Чунин муаррифӣ ба мо имконият медиҳад, ки 4 марҳилаи мавҷудияти онро ҷудо кунем: марҳилаи 1 - пайдоиш ва ташаккул; марҳилаи 2 - расидан ба камолоти муайян; марҳилаи 3 - «пиршавӣ» ва дар баъзе ҳолатҳо марҳилаи 4 - нопадидшавӣ [6].

Дар робита бо методология, барои таҳлили илмии равандҳои миллӣ муайян кардани миллат ҳамчун як организми зинда, ки маҷмӯи хусусиятҳои иҷтимоӣ ва этникӣ, яъне як ҷомеаи иҷтимоӣ-этникиро ифода мекунад, хеле муҳим аст. Ҳангоми муайян кардани миллат ҳамчун як ташкилаи иҷтимоӣ-этникӣ, мафҳумҳои «иҷтимоӣ ва этникӣ» ба вобастагии интерактивии диалектикӣ алоқаманданд. Мафҳуми этникӣ дар миллат мазмунӣ иҷтимоӣ дорад ва мафҳуми иҷтимоӣ дар шакли этникӣ вучуд дорад. Ин имкон медиҳад, ки миллат ҳамчун як ҷомеаи иҷтимоӣ-этникӣ ва этноҷамъиятӣ тавсиф ёбад. [7].

Бо назардошти ин нуктаи назар дар мафҳумҳои «миллат» ва «этнос» барои таҳқиқоти мо аввалиндараҷа мо боварӣ дорем, ки худшиносии миллӣ нисбат ба худшиносии этникӣ аз ҷиҳати мундариҷа васеътар ва мураккабтар аст.

Мушкilotи ҳудогоҳии миллӣ ҳамчун аломати муайянкунандаи миллат инчунин хусни тавачҷӯҳи олимони хориҷро низ ба худ кашидааст. Ҷомеашиноси амрикоӣ Р. Эмерсон дар муайян кардани мафҳуми «миллат» ба он ақида тавачҷӯҳ менамояд, ки «ин гурӯҳи одамонест, ки худро миллат меҳисобанд» [10, с.102]. Дар «Қомуси фалсафӣ»-и иборат аз ҳафтҷилд дар мақолаи "Миллатпарастӣ" Стейнли Бенн менависад, ки чизе асосӣ, ки дар тавсифи миллат ҳаст, ин хусусияти он роҳе мебошад, ки тавассути он онҳо ба ҳудогоҳии миллӣ омадаанд" [9, с.442 - 444]. Аммо дар айни замон муаллиф ба омилҳои объективӣ ташаккули намуди миллат тамарқуз намекунад, балки меқӯшад сохтори ҳудогоҳии миллиро ошкор намояд. Чунин равишро ба омӯзиши ҳувияти миллӣ аз ҷониби ҷомеашиноси англис Энтони Смит истифода мекунад.

Бояд қайд кард, ки дар адабиёти хориҷӣ тамоюли истифодаи мафҳумҳои «худогоҳии миллӣ» ва «миллатпарастӣ» ҳамчун синонимҳо ба назар мерасад. Дар «Луғати илмӣ-иҷтимоӣ», ҷомеашиносони фаронсавӣ Арлет ва Рочер Мишел навиштаанд, ки «миллатпарастӣ таърихан ҳамчун фаҳмиши мансубият ба воқеияти миллӣ рушд кардааст» [11, с.132].

Л.М. Дробизева ва дигар муҳаққиқони ҳудогоҳии миллӣ қайд мекунанд, ки бархилофи пешгӯиҳои назариявӣ дар бораи аз байн рафтани қавмиёт, бо мурури ҷаҳонишавии ҷомеа, тамоюли пурзӯршавии ҳудогоҳии миллӣ ба назар мерасад. Ин падида парадокси этникии замони мо номида мешавад. Моҳияти он дар он аст, ки бо мурури ҷаҳонишавии истеҳсолот, фарҳанги миллатҳо, стандартсозии ҳаёти халқҳо ва ба ин васила заиф шудани мушаххасоти этникӣ, худшиносии миллӣ аз байн намеравад, балки баръакс, тақвият мегирад. Моҳияти ҳудогоҳии миллӣ дар «мустақилият ва ирода»-и шаҳрванд ва миллат инъикос мегардад.

Арзиши ҳудогоҳии миллӣ ворида мутақобилаи фардият ба умумият мебошад. Вайрон кардани ин қонунҳои фалсафа боиси таркиши ҳудогоҳии миллӣ хоҳад шуд. Ифодаи олии мустақилияти рушди миллат худмуайянкунӣ он мебошад. Худмуайянкунӣ асоси худшиносии миллиро муайян мекунад.

Имрӯз мо дар як давлати демократӣ ва мустақилу дунявӣ зиндагӣ мекунем. Давраи соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон моро водор мекунад, ки дарсҳои давраи гузаштаро имрӯза дигар тақрор накунем. Ва вазифаи махсусан муҳим дар ташаккули ҳудогоҳии миллии шахсият дар назди илми педагогика қарор дорад. Дар ниҳоят, ҳатто ҳокимони қадим эълон доштанд: "... тамоми ҳикмати сиёсати давлатӣ ва дурандешии ҳокимон аз тарбияи наслҳо вобаста аст".

Ҳамин тавр, мавҷудияти ҳудогоҳии миллӣ, пурқувватшавии он воқеияти имрӯза аст. Камбаҳоидиҳои назариявӣ ва амалии ин истилоҳи рушди миллӣ метавонад ҷомеаро ба як ҳолати бўҳронӣ дар арсаи байналмилалӣ оварда расонад. Аз ин рӯ, нуктаи назареро, ки тибқи он озод шудан аз худшиносии миллӣ яке аз шартҳои ҳалли проблемаҳои байни миллатҳо мебошад, дуруст гуфтан душвор аст,

Ҳудогоҳии милли бедоршуда метавонад дар шароити гуногун ба таври гуногун амал кунад. Он метавонад одамонро ба қуллаҳои баланди соҳаҳои рӯҳонӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ расонад ё муддати тӯлонӣ дар ҳолати ҳаяҷонбахш бимонад. Худшиносии миллӣ метавонад дар тафаккур ва рафтори одамон зухуроти манфии худро низ ба вучуд орад: унсурҳои миллатгаройӣ, шовинизм ва ғайра, ки оиди онҳо мо қаблан зикр карда будем.

Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки зарурати таъсири педагогӣ ба ҳудогоҳии миллии шахсият, ташаккули он бо усулҳои гуногун дар оила, муассисаҳои таълимиву тарбиявӣ ва маърифатӣ вучуд дорад. Ва ояндаи наслҳои зиёди инсонӣ аз иҷрои ин вазифа хеле ва хеле вобаста аст.

АДАБИЁТ

1. Агаев А.Г. Социалистический интернационализм, национальное самосознание и патриотизм // Теоретические вопросы социалистического интернационализма: Сборник. - Вып.1 - М.: Знание, 1968. - С.115-123.
2. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. - М.: Наука, 1983. - 412 с. 32

3. Гумилев Л.Н. Этносфера: История людей и история природы. - М.: Экспресс, 1993. - 164 с.
4. Козлов В.И. Проблема этнического сознания и ее место в теории этноса // Советская этнография. - 1974. - №2 - С.32-38.
5. Межуев В.И. Национальное государство: Теория, история, политическая практика. Дискуссии в клубе «Свободное слово» // Политические исследования. - 1993. - №5-6. - С.16-19.
6. Мухамметбердиев О.Б. Национальное самосознание (социопсихологический анализ) - М., 1992. - 201 с.
7. Насриддинова М.М. Хрестоматия «Материалы педагогической прессы по курсу «Этнопедагогика». - Худжанд: Изд-во ХГУ им. акад. Б. Гафурова, 2016. - 56 с. (*НА ТАДЖ. ЯЗЫКЕ*).
8. Тишков В.А. Очерки теории и политики этничности в России. - М., 1997. - 263 с.
9. Bem Stanly. - Nationalism // The Encyclopedia of Philosophy. - N.V.-L., 1967. - Т.1 - P.441-454.
10. Emerson R. From Empire to Nation. - Cambridge. - Messacsetta, Harvard University. Press, 1960. - 137 p.
11. Mucchelli Arlett et Roger. Lexicue des Sciences Sociales. - Paris, 1969. - 254 p. 194

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОСВЯЗИ ЭТНОЛОГИИ С НАЦИОНАЛЬНЫМ САМОСОЗНАНИЕМ ЛИЧНОСТИ

Данная статья раскрывает особенности научного исследования феномена «национального самосознания». Его роль и значение в развитии общества определяется, прежде всего, социально-экономическими преобразованиями государства и качественными изменениями в сознании людей, в формировании нового типа мышления. По мнению автора, национальное самосознание исторически формируется в процессе образования нации, путем осознания представителями этноса своего происхождения и органической связи со своими культурными и национальными корнями, признания самобытного характера родной культуры, языка, национальных особенностей, менталитета и чувства общенациональной солидарности.

В данной статье автор ссылается на аналогичные работы многих учёных и философов. Анализ научной литературы по проблемам национального самосознания и нации свидетельствует также о том, что многие исследователи не делают принципиального разграничения понятий «национальное» и «этническое самосознание» и в некоторых случаях эти понятия считаются тождественными, идентичными. Субъектом национального самосознания выступает конкретный народ или этнос (нация). Поэтому от того, что вкладывается в данное понятие, зависит трактовка понятия национального самосознания, его структура.

Автор приходит к выводу, что возникает необходимость педагогического воздействия на национальное самосознание личности, его формировании различными средствами в семье, учебно-воспитательных и образовательных учреждений.

Ключевые слова: национальное самосознание, этнос, развитие общества, сознание, проблема, педагогическое воздействие.

SOME PECULIARITIES OF INTERRELATION OF ETHNOLOGY WITH THE NATIONAL SELF-CONSCIOUSNESS OF A PERSON

This article reveals the features of a scientific study of the phenomenon of "national self-consciousness." Its role, the significance in the development of the society is determined, first of all, by the socio-economic transformations of the state and qualitative changes in the minds of people, in the formation of a new type of thinking. According to the author, national self-consciousness is historically formed in the process of nation's formation, by representatives of the ethnic group recognizing their origin and organic connection with their cultural and national roots, recognizing the original nature of their native culture, language, national characteristics, mentality and sense of national solidarity.

In his work, the author refers to similar works by many scientists and philosophers. The analysis of the scientific literature on the problems of national identity and nation itself also indicates that many researchers do not make a fundamental distinction between the concepts of "national" and "ethnic consciousness" and in some cases these concepts are considered identical and duplicate. The subject of national identity is specific people or an ethnic group (nation). Therefore, the interpretation of the concept of national identity, its structure, depends on what is put in this concept.

The author comes to the conclusion that there is a need for pedagogical impact on the national consciousness of the individual, its formation by various means in the family, educative and educational institutions.

Key words: national self-consciousness, ethnos, society development, awareness, problem, pedagogical impact.

Сведения об авторах:

Насриддинова Майсара Муйдиновна - кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры иностранных языков Институт экономики и торговли Таджикского государственного коммерческого университета, Электронная почта: maisaranasriddinova@gmail.com Тел: (+992) 928351611

Нажмиддинов Абдугафор Мирзоевич – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры информационно-коммуникационные технологии Таджикского

государственного педагогического университета имени С. Айни, Тел.: (+992) 937380909,
Электронная почта: gaffor.78@mail.ru

About the author:

Насриддинова Майсара Муйдиновна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры иностранных языков Института экономики и торговли Таджикского государственного коммерческого университета, E-mail: maisaranasriddinova@gmail.com Тел.: (+992) 928351611

Najmiddinov Abdugafor Mirzoevich – senior lecturer of the Department of information and communication technologies, Tajik State Pedagogical University named S.Ayni, E-mail: gaffor.78@mail.ru Phone: (+992) 928351611

ОЦЕНИВАНИЕ В РАМКАХ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА КАК ВАЖНЕЙШАЯ ПРОБЛЕМА ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Шаринова Д.Я., Холбобоева Х.Б.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Проблема повышения качества образования и его адаптации к условиям жизненных реалий, т.е. экономических, социальных, культурных, демографических и др., сегодня стоит перед всеми участниками образовательного процесса. Необходимо отметить, что на ближайшую перспективу в Государственном образовательном стандарте сформулированы новые цели и содержание образования, но тем не менее продолжается поиск новых форм обучения.

Сложная работа предстоит в рамках компетентного подхода по пересмотру методологии оценивания и общих принципов разработке. Перед коллективами педагогический учреждений стоит острая задача овладения компетентным подходом в организации образовательного процесса, где знания, умения и навыки должны выполнять функцию не столько самостоятельных целей в процессе развития личности, сколько средств, обладающей интерактивной природой.

исключительно трудно осуществить последовательное сопоставление целей образования с достигаемыми результатами обучения, т.к. разработка методологии до сих остаётся проблемой.

На языке общих категорий цели образования выражены:

- «подготовить квалифицированного специалиста»;
- «сформировать научное мировоззрение»;
- «вооружить научной методологией» и т.п.

На языке конкретных знаний, умений, и навыков формулируются результаты обучения, т.е. на языке действий. Необходимо стараться для выработки эффективных и достаточно строгих критериев оценивания излагать цели и результаты обучения на одном и том же языке, в одних и тех же понятиях, и терминах, но не всегда представляется это возможным.

Сложность оценивания, кроме того, усугубляется свойственными мировой педагогической практике, тремя глобальными тенденциями.

Во-первых, происходит переход от так называемой «классической культуры» к «мозаичной культуре» в индивидуальном плане, описанный французским социологом А.Молем. Классическая система образования, сложившаяся в XVII - XVIII веках давала относительно стройную иерархическую систему знаний о мире, отличающуюся системным характером.

Учащийся усваивал их по принципу «ступеней», отталкиваясь от ядра фундаментальных понятий, он овладевал другими понятиями, спускаясь к ним с помощью системы логических связей.

В настоящее время нашего века, характер приобретения знаний существенно изменился. Современный человек значительную часть, если не большую часть знаний получает не столько в системе рационального образования, сколько через средства массовой коммуникации. Поэтому А.Моль называет такую культуру «мозаичной».

Во-вторых, отчётливо проявляется тенденция технократизма в сфере образования. В значительной мере это связано с резко возросшей технической мощью и энергетическим оснащением человечества. Произошло перемещение центра тяжести в сторону функциональных характеристик личности, в сторону профессионализма, дефицит которого уже невозможно компенсировать простым усердием, что привело к нарушению в образовании гармонии между специальными знаниями и духовной культурой.

В-третьих, качественно изменяется само положение педагога в системе образования, что вызывается, прежде всего, интенсивной компьютеризацией

всех сторон общественной жизни, в том числе учебного процесса.

Информационный взрыв привёл к ситуации, когда ни вузовский профессор, ни тем более учитель школы или преподаватель колледжа, уже не являются «передним краем» знания. Сообщество педагогов уже не может быть основным носителем всех новейших знаний. Мощные компьютерные системы, интегрированные в глобальные сети, открывают принципиально иные перспективы для творчества.

Возникает проблема частичного обесценивания традиционного «книжного» образования. Меняется и роль преподавателя/учителя. Если раньше он, в основном, выполнял функцию накопителя и распределителя научной информации, то теперь ему нужно превратиться в фигуру, центральная задача которой **управлять познавательной активностью** учащихся и **контролировать её результаты**.

Объективный и рациональный контроль:

- стимулирует познавательную активность учащихся;
- их интерес к учёбе;
- неадекватный контроль, наоборот, отбивает всякий интерес.

Традиционные формы контроля знаний предполагают однонаправленную деятельность: **преподаватель → студент**, где преподаватель определяет и виды деятельности студентов, и их эффективность.

При выборе новых методов оценки и обоснования их преимуществ над существующими следует опираться на научные достижения теории изменений, в частности, последовательно учитывать критерии качества педагогических изменений. Самые важные из них объективность, надёжность, валидность и точность.

В настоящее время рейтинговая система организации учебного процесса может рассматриваться как один из возможных способов организации учебного процесса, отвечающих современным условиям развития образования.

Её основу составляют:

- деятельностный подход к организации самостоятельной работы;
- модульный принцип обучения;
- рейтинговая оценка результатов учебной деятельности.

Именно это и определяет иную систему организации контроля знаний → рейтинговая оценка → система накопления баллов.

Для организации этой деятельности необходимо:

- разбить материал на модули, т.е. определённые «порции» материала;
- выделить темы для самостоятельного изучения;
- задания, упражнения, обязательный объём знаний и умений;
- оценить каждый вид деятельности в баллах;
- определить обязательный минимум баллов.

Данная система позволяет получить:

- возможность определить уровень подготовки каждого обучающегося на каждом этапе учебного процесса;
- возможность получить объективную динамику усвоения знаний не только в течение учебного года, но и за всё время обучения;
- дифференцировать значимости оценок, полученных обучающимися за выполнение различных видов работы, т.е. самостоятельная работа, текущий, итоговый контроль, тренинг, домашняя, творческая и др. работы;
- отражать текущей и итоговой оценкой количество вложенного обучаемым труда;
- повысить объективность оценки знаний.

Контроль знаний, как известно, определяется следующим рядом функций:

- управление и контроль;
- развитие и стимулирование;
- обучение и воспитание;
- диагностика.

ЛИТЕРАТУРА

1. А.Моль. Социодинамика культуры. М., 2005.
2. Биболетова М.З., Грачёва Н.П., Трубанева Н.Н., Копылова В.В. Модульно-рейтинговая форма реализации обучения в старших классах // Иностранные языки в школе. 2006. № 8.
3. Рейтинг учебных достижений как элемент здоровьесформирующего образования. // Стандарты и мониторинг в образовании. 2006.

ОЦЕНИВАНИЕ В РАМКАХ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА КАК ВАЖНЕЙШАЯ ПРОБЛЕМА ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Авторы статьи раскрывают необходимость пересмотра системы оценивания в рамках учебного процесса, где им показано, что рейтинг по сравнению с традиционными формами контроля:

- стимулирует повседневную работу;
- способствует созданию ритмичности в учёбе;
- повышает самостоятельность во всех видах деятельности;

- дифференцирует учащихся по уровню подготовки - появляются учащиеся с реальной оценкой знаний и учебной деятельности.

В целом оценивая те преимущества, которыми обладает рейтинговая система, можно сказать что использование рейтинговой системы оценивания успеваемости учащихся в школах и вузах позволяет сделать следующий шаг в организации учебного процесса и создать условия для повышения качества подготовки учащихся к будущей профессии. Поэтому рейтинговую систему оценивания успеваемости студентов можно считать перспективной для более широкого использования в обучении.

Ключевые слова: управление и контроль, развитие и стимулирование, повышение объективности оценки знаний, уровень подготовки каждого обучающегося, обязательный объём знаний и умений, дифференциация значимости оценок, количество вложенного обучаемым труда, определённые «порции» материала, обязательный минимум баллов.

LEARNING ASSESSMENT AS THE MOST IMPORTANT PROBLEM OF INCREASING THE QUALITY OF EDUCATION

The authors of the article reveal the need to revise the assessment system within the educational process, where they show that the rating compared to traditional forms of control:

- stimulates daily work;
- contributes to the creation of rhythm in learning;
- increases independence in all types of activities;
- differentiates students according to the level of training - students appear with a real assessment of knowledge and learning activities.

In general, assessing the advantages of the rating system, we can say that the use of the rating system for assessing student performance in schools and universities allows you to take the next step in organizing the educational process and create conditions for improving the quality of training students for their future profession. Therefore, the rating system for assessing student performance can be considered promising for wider use in teaching.

Keywords: management and control, development and stimulation, increasing the objectivity of the assessment of knowledge, the level of preparation of each student, the required amount of knowledge and skills, the differentiation of the significance of assessments, the amount of work invested by the student, certain "portions" of the material, the mandatory minimum of points.

Сведения об авторах:

Шарипова Дильбар Яхьяевна - доктор педагогических наук, профессор кафедры «Общая педагогика» Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

Холбобоева Хосият Бобомуродовна - аспирантка кафедры «Общая педагогика» Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

About the authors:

Sharipova Dilbar Yakhyayevna - Doctor of Pedagogy, Professor of the General Pedagogy Department of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini

Kholboboieva Khosiyat Bobomurodovna - postgraduate student of the Department of General Pedagogy of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini

УДК 378: 796 (575, 3)

ТАШКИЛ НАМУДАНИ РАВАНДИ ТАҲСИЛОТ МУТОБИҚИ АМСИЛАИ ПЕДАГОГИИ ТАДРИСИ ФАНИИ ТАЪЛИМИИ “СОТСИОЛОГИЯИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ”

Давлятбоева С.А.

Донишқадаи давлатии тарбияи ҷисмонии ба номи С. Раҳимов

Дар амалия ва назарияи педагогии муосир далели мавриди эътирофи ҳамагон тасдиқи ин нукта аст, ки шартҳои зарурии фаъолияти бомуваффақияти педагогии омӯзгорони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ фаъолияти ташаккулефтаи маърифатии донишҷӯёни муассисаи таълимии омӯзгорӣ ба ҳисоб меравад. Қобилият доштан ба фаъолияти маърифатӣ барои афроди ҷаҳон, шахсиятҳои ба худтақмилдиҳӣ, худинкишофдиҳӣ талошдоштае, ки қодиранд, бо ҷомеа маҳсулноки ҳамкорӣ намоянд, қарорати ташаккули омӯзгори ояндаи дорони самтҳои дурусти арзиширо ахлоқӣ, принсипҳои андешаҳо ва эътиқодот мебошад [1, с.92-97].

Омӯзиши маъхазҳои сершумор ба мо имкон дод, ки муҳтавои мафҳуми «фаъолияти маърифатии шахс» - ро тасвия намоем. Мо пешниҳод менамоем, ки онро ҳамчун самптирии ботинӣ, дастур ба муносибати фаъолиятӣ, мустақилона ва интиқодӣ ҳам нисбат ба воқеияти иҷтимоӣ ва ҳам нисбат ба худ баррасӣ намоем.

Фаъолияти маърифатӣ бо самптирии амалие тавсиф мегардад, ки дар рафтори инсон инъикос меёбад. Онро метавон яке аз ҷанбаҳои мавқеи ҳаётӣ номид, ки ҳам дараҷаи фаъолиятнокии шахс (зухуроти фаъолиятӣ) ва ҳам вектори самптирӣ (масалан, аҳамияти ҷамъиятидошта) -ро инъикос мекунанд. Метавон муайян намуд, ки ташкили ҷорабиниҳои ҷанбаи варзишии оммавидошта ва умуман раванди таҳсилот дар муассисаи таълимӣ аз гуногуншаклии фаъолияти маърифатии омӯзгорони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ иборат мебошад.

Тавре ки психологҳо ва педагогҳо қайд мекунанд, сифатҳои алоҳидаи шахсро наметавон дар хориҷ аз қаринаи дастурҳои арзишӣ, имтиёзҳои ӯ, тамомияти ӯ баррасӣ намуд. Дар қаринаи мулоҳизаи мазкури Д.В. Чаплигин ва Е.С. Зорина таҳти мафҳуми мавқеи фаъоли ҳаётӣ яке аз тавсифномаҳои шахсии ташаккулёбанда таҳти таъсири тағйироти маҷмӯи шахс, рафтори ибтикорӣ, одатҳо, эҳсосот, донишҳо, ниёзмандиҳои ӯ ва ғайраҳо мефаҳманд [2, с.49].

Таърифи афзалиятҳои дастури ҳаётӣ ба дараҷаи қобили мулоҳиза ба муҳтавои он вобастагӣ дорад. Муҳаққиқони дар боло номбаршуда дар натиҷаи омӯختани падидаи мазкур дар таркиби мавқеи ҳаётини фард чунин ҷузъҳоро ошкор намуданд:

- самптириҳои ахлоқию маънавӣ, эhtiқодот ва принципҳои, ки дар асоси онҳо таҷрибаи ҳаётӣ қарор дорад;

- вучуд доштани ҳавасмандӣ ба фаъолияти муассири ба кӯшиши муваффақияти ба ин ё он фаъолият асосёфта, ташаккули тимсоли шахси муваффақ;

- асоснокӣ дар ҷиҳати отифавӣ, маҳорати тавассути таассурот ва эҳсосот ифода намудани муносибати худ ба ҷаҳони ихотанамуда, омодагӣ барои «ба ҳаёт татбиқ намудани он чизе, ки шахси наврас сазовор ва дуруст мешуморад ва ғайра»;

- ташаккулёфтагии равандҳои ҷанбаи иродавидошта, қобилият ба таносуби ҳадафҳо ва хоҳишҳо, бо принципҳои ахлоқ ва меъёрҳои ҷамъиятӣ, маҳорати расидан ба ҳадафҳои пешбинишуда, исрору пофшорӣ, интизомнокӣ, таҳаммулпазирӣ, муташаққилии ва ғайра;

- вучуд доштани мавқеъҳои хусусӣ нисбат ба ин ё он падидаҳо ва ашёҳо, ки дар асоси таҷриба ва донишҳои худӣ.

Андешаҳои дар боло овардашударо ҷамъбааст ва асосан бо муаллифон изҳори ризоят намуда, мо баррасии амсилаи илмиро ҳамчун қадом як сохтани воқеӣ ва ё фикрии имконпазирӣ объекти мавриди рабати илмиро мувофиқ барои таҳқиқот ва дигаргунсозии имконпазир пешниҳод менамоем. Бо ёрии тасаввуроти маҷмӯӣ оид ба мавзӯи таҳқиқот мо имконияти дар бораи он бештар донишро ба туфайли биниши тимсоли томи он ба даст меоварем, ки вазифаи асосии амсиласозӣ аз ҳамин иборат мебошад [3, с.90-94].

Дар қаринаи таҳқиқоти ба муҳокима гузошташуда, мо амсиларо дар намуди сохтани таҷрибии муназзами инъикоскунандаи механизми воқеии педагогии муассисаи олии таҳсилотӣ пешниҳод менамоем, ки он аз якҷанд ҷузъиёти сохторӣ: амалкардӣ; сохторӣ (инъикоси робитаи ангоравии ҷузъиёти объект ва амсила) ва иттилоотӣ иборат аст [4, с.114-117].

Ҳамин тавр, мо амсиласозиро дар таҳқиқоти худ ба сифати методи асосии бунёд ва пешгӯии сохтани назариявии дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти маърифатӣ истифода менамоем.

Дар ташаккулёбии фаъолияти маърифатии донишҷӯ нақши асосиро на танҳо низоми донишҳои фанӣ ва ҳавасмандии ӯ ба фаъолияти ғайритаълимӣ ва таълимӣ, балки ҳамчунин тавассути мутахассиси оянда фаро гирифта шудани сифатҳои ҷанбаи иҷтимоию шахсидошта ва маҳоратҳои зарурӣ барои фаъолияти касбии оянда иҷро мекунанд, ки он яке аз ҳадафҳои наздиктарини амсилаи аз тарафи мо таҳиягардида мебошад. Натиҷаи ҷамъбаастии татбиқи амсилаи озмоишӣ ҳамчун таҷрибаҳои босамари сифатҳои шахсии донишҷӯён дар назар гирифта шудааст, ки бояд ба зоҳир намудани мустақилият, фаъолнокӣ бо дарназардошти принципҳои ахлоқию маънавӣ ва меъёрҳои ҷамъиятӣ, ба ҳамкориҳои самарабахш бо сохторҳои ҷамъиятӣ ва дигар субъектҳо саъю кӯшиш дошта бошанд.

Субъектҳои раванди таҳсилоти муассисаи олии таълимӣ низ яке аз ҷузъҳои таркибии сохтори амсилаи таҳиянамудаи мо мебошад. Ба ин сифат мо донишҷӯён ва устодони муассисаи таълимии олиро мебинем. Бо дарназардошти тавсифномаи субъектҳо тасхеҳи вазифаҳо, ҳадафҳо ва шаклҳои ҳамкориҳо барои расидан ба натиҷаи ниҳоӣ, яъне ташаккули фаъолияти маърифатии таълимгиранда ба вуқӯ меояд.

Қобили қайд аст, ки дар асоси раванди ташаккули фаъолияти маърифатии таълимгиранда бояд чунин усулҳои методологӣ аз қабилҳои кластерӣ, акмеологӣ, ба шахс нигаронидашуда, фаъолиятӣ ва муназзамӣ гузошта шуда бошанд. Ҳар яке аз ин равишҳо дар ин ё он марҳилаҳои дар донишҷӯён ташаккул ёфтани фаъолияти маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов метавонад нақши афзалиятнок дошта бошад, аммо «маҳз маҷмӯ, ҳамгирӣ ва тафриқасозӣ раванди мазкурро бо ҳамроҳии назариявӣ ва методологӣ таъмин

мекунад». Усулҳои мазкур асоси бахши методологии амсилаи таҷрибавии педагогиро ташкил медиҳанд [5, с.50-54].

Пешниҳод менамоям, ки усулҳои мазкур аз мавқеи дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷорҷӯбаи омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мавриди баррасӣ қарор дода шавад.

Усули ба шахс нигаронидашуда. Ҳамон тавре, ки таҳлили адабиёт оид ба психология ва педагогика нишон медиҳанд, асоси назариявии усули ба шахс нигаронидашуда дар афкори муосири педагогӣ педагогикаи самти инсонгарой мебошад, ки дар ҳалли масъалаҳои педагогӣ усулҳои тафриқавӣ ва инфиродиро ба таври васеъ истифода менамояд. Мароқи густарда ба усули мазкур ба нигаронида шудани он ба шахс вобаста мебошад, дар ин ҳол, шахс ба сифати ҳам субъект ва ҳам объекти таъсиррасонии ҷанбаи педагогидошта баррасӣ мегардад. Усулҳо ва методҳои чунин таъсиррасонӣ, дар ин ҳол, бо дарназардошти виваҷҳои инфиродӣ ва синнусолии объекти таъсиррасонии мазкур муайян карда мешавад. Раванди таълиму тарбия бо қорбурди усули ба шахс нигаронидашуда тафриқакунии таълимгирандагонро аз рӯи дараҷаи мураккабии вазифаҳо вобаста ба сифатҳои шахсии объектҳои таъсиррасонии педагогӣ пешбинӣ менамояд. Донишҷӯ дар ин ҳол бояд ба иҷтимоишавӣ ва афзоиши шахсӣ, ба ташаккулёбии «МАН»- и худ нигаронида шуда бошад. Вазифаи устодони ӯ бошад, ба ӯ расондани кумак дар инкишофи сифатҳои беҳтарини инфиродӣ мебошад.

Усули фаъолиятӣ. Таҳиягарони асосҳои назариявии усули фаъолиятӣ асосгузори мақтаи психологияи Федератсияи Россия С.Л. Рубинштейн ва А.Н. Леонтев мебошанд, ки онҳо дар навбати худ ба пажӯҳишҳо ва ақидаҳои Л.С. Виготский таъя доштаанд. Дар тақмил додани ҷузъи таркибии муҳтавоии усули мазкур Л. В. Занков, В. В. Давидов, Д. Б. Элконин ва дигар ҳамкорони онҳо - тарафдорони таълими рушдкунанда нақши назаррас доштаанд.

Усули фаъолиятӣ ба раванди дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта зарурати эҷоди вазъиятҳои таъминии касбӣ ва иҷтимоиро далолат мекунад, онҳо ба таълимгиранда имкони пайдо намудани воситаҳо барои ҳалли ҳолатҳои мушкilotӣ дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов фароҳам оварда, худамалисозии донишҷӯёнро дар фаъолияти гуногунҷиҳат фаъол мегардонад, ки он яке аз вазифаҳои муҳими омодакунии омӯзгорони тарбияи ҷисмонии ҷавобгӯ ба талаботи муосир мебошад. Эҷод намудани чунин вазъиятҳо барои дар донишҷӯён инкишоф додани фаъолияти маърифатӣ шароити зарурӣ муҳайё месозад [6, с.114-117].

Нигаронидани раванди таълимӣ ба фаъолияти ояндаи донишҷӯён ва дар онҳо ташаккул додани ҳавасмандии ҷамъиятӣ ва тарбияи ҷисмониро варзишӣ эҷод намудани вазъиятҳои гуногунсамт ва бисёрғунаро бо мақсади дар фард тарбия намудани мустақилият, эҷодкорӣ, сифатҳои иродавӣ, малакаҳои муошират бо дигар субъектҳои раванди таҳсилот, дар ӯ ташаккул додани арзишҳои ахлоқию маънавӣ ва мавқеияти фаъоли шахрвандиро ҳаётиро дар назар дорад.

Усули муназзам. Мутобиқи усули мазкур объект ҳамчун низомии иборат аз маҷмӯи ҷузъиёти ба ҳам зич пайваस्तбуда ва хуб сохторишуда баррасӣ мегардад [7, с.21-26].

Дар таҳқиқоти мазкур мо усули муназзамро бо раванди дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти маърифатӣ ба қор бурдем. Он дар амсилаи эҷоднамудаи мо таҳти унвони «Дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов» ифода гардидааст, ки онро метавон ҳамчун низомии аз як силсила ҷузъҳои таркибии баҳамвобаста ва баҳампайваста иборатбуда баррасӣ намуд, дар миёни онҳо: муҳтаво, мақсад, методҳо ва шаклҳои таъбиқи муҳтавои мазкур; муассисаҳои варзишӣ ва таълимӣ ба сифати унсурҳои сохтори таълими низомии таҳсилот, аз ҷумла равандҳои педагогии дар дохили онҳо воқеъшаванда; инчунин субъектҳои раванди таҳсилот дар шахси маъмурият, донишҷӯён ва омӯзгорон мавҷуданд [8, с.114-117].

Амсилаи «Дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов» ба сифати таҳсилоти муназзам имкон медиҳад, ки тафовути миёни унсурҳои сохтори он ошкор гардад, дар миёни онҳо: робитаи миёни ҷузъҳои таркибии муайянкунандаи дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта (баҳодихию натиҷавӣ, ташкилию фаъолиятӣ, муҳтавоӣ, мақсаднокӣ); миёни субъектҳои раванди таҳсилот дар муассисаи таълими олий (маъмурият, донишҷӯён, омӯзгорон); дар миёни шахр ва муассисаи таълимӣ дар қаринаи ташаккулёбии муҳити варзишӣ таҳсилотӣ; дар миёни фаъолияти берунасинфии донишҷӯён, аз ҷумла раванди варзишӣ, худихтиёрӣ ва ғайра ва раванди таълимӣ ба назар мерасанд.

Дар асоси тавсифномаҳои аввалияи дар боло зикргардидаи усулҳои ба шахс нигаронидашуда қоидаҳои қалидии танзими касбӣ ва таълими донишҷӯёни муассисаҳои олии таълимиро, ки дар баъзе принципҳои инъикоси худро ёфтаанд, барои баррасӣ пешниҳод менамоям.

Принсипи фардият. Принсипи мазкур ҳангоми аз тарафи мо эҷод гардидани амсилаи озмоишӣ эҷоди шароити педагогии зарурӣ барои дар донишҷӯён ташаккул додани фардияти худ ҳангоми омӯзиши

сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов, инчунин ҷустуҷӯи вижагӣҳои нодири ҷомеаи донишҷӯёно дар назар дорад. Ҳадафи мо аз он иборат буд, ки ҳар як аз иштироккунандагони ҷомеаи донишҷӯён метавонист худ ба худ боқӣ бимонад, фардияти худро ҳифз намояд ва ба сифати омӯзгори ояндаи тарбияи ҷисмонӣ фаъолияти маърифатӣ зоҳир намояд.

Принсипи худмубрамсозӣ. Ҳар як донишҷӯ сабӣ мекунад қобилиятҳои ҷисмонӣ, бадеӣ, иртибототӣ ва педагогӣ худро мубрам намояд. Дар ин робита эҷоди чунин шароите, ки дар донишҷӯён кӯшиши зоҳир намудан ва инкишоф додани қобилиятҳои ҳам иқтисобӣ ва ҳам табииро бедор намояд, хеле муҳим мебошад.

Принсипи иттиҳоб. Амсилаи аз тарафи мо таҳиягардида имкони интиҳоби тарзҳо ва шаклҳои дар муассисаи таълимӣ ташкил намудани раванди тарбияи ҷисмонӣ таҳсилоти ро пешбинӣ менамояд.

Принсипи субъект будан. Принсипи мазкур ҳамчун кумак ба донишҷӯе мебошад, ки ба омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ шудан омодагӣ мегирад, дар ташаккули ӯ ба сифати субъекти комилтӣер ҳам дар гурӯҳ ва ҳам дар муассисаи таълимии оӣ, дар бадастоварии таҷрибаи субъект аз мавқеи соҳибшавӣ ба фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити низомии таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Принсипи дастгирӣ ва боварӣ. Тибқи принсипи мазкур мо сай намудем, ки фазои муносибати эҳтиёткоронаро нисбат ба интизориҳо, эҳсосот ва афкори донишҷӯ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ба вуҷуд оварем. Ба сифати амсилаи чунин дастгирӣ мо амсилаи аз тарафи мураббӣ ҳамроҳӣ кардани варзишгари ҷавонро дар роҳи ташаккули ӯ ҳамчун варзишгари касбӣ пешниҳод намудем.

Амсилаи пешниҳоднамудаи мо таҳти унвони «Дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов» ба ҳамаи талаботи матраҳшаванда ба усули ба шахс нигаронидашуда ҷавобгӯ буда, дар фароҳам овардани ҳамаи шароит барои худинкишофӣ ва худтаъбиқшавии бомуваффақият ва талошҳои онҳо ба варзиш ва эҷодиёт инъикоси худро ёфтааст. Он далел яқин аст, ки ҷавони ба соҳаҳои гуногуни фаъолият, аз ҷумла варзиш мароқ зоҳиркунанда, дараҷаи хуби рушди ақлонӣ, эътимодноқӣ ба нуруи худ, ташаббусро намоиш медиҳад ва он ба ӯ барои комёбӣ ба даст овардан дар соҳаи педагогика дар ҳузури ҳамсолони нисбатан ғайрифаволи худ имкон фароҳам меорад.

Усули кластерӣ. Асоси назариявии усули мазкурро мафҳуми кластер ташкил медиҳад, ки он вожаи англисӣ буда маънои «шӯха, хӯша ё даста»-ро дорад, инчунин ангора-амсила дар шакли дарахти сершоху барг сохтори силсиламаротибии ин ё он падида, объект, зухуротро мефаҳмонад. Чунин амсила, масалан дар биология барои таснифу танзим ва гурӯҳбандии намунаҳои биологӣ ва ё химия истифода мегардад.

Усули акмеологиро дар қаринаи таҳқиқоти худ мо ҳамчун мафҳуми бунёдӣ баррасӣ мекунем, ки дар ҷорҷӯбаи он ҳамаи принсипҳо, методҳо ва услубҳо барои ҳалли вазифаҳои акмеологӣ муттаҳид гардидаанд.

Ҳадафи асосии корбурди усули акмеологӣ аз ташаккулиҳои шахси дорои самтҳои акмеологӣ, ки онро ҳамчун самти умумии рушди шахс вобаста ба ташаккулиҳои ва тақмилиҳои касбӣ, худифодашавии ҷанбаи эҷодидошта ҳангоми иҷрои вазифаҳои шахсӣ ва махсуси он иборат аст, баррасӣ менамоянд. Ифодаи самтҳои акмеологӣ шахс ягонагии ҷузъҳои таркибии он мебошад, ки силсиламаротибии арзишҳо ва афзалиятҳои аҳамияти ҷамъиятӣ ва шахсидошта, усули ҳадафманд ҳангоми ташкили фаъолияти касбии педагогӣ, зухуроти тафаккури навӣ эҷодӣ, кӯшиши нишон додани худ ба сифати устои кори худ бо роҳи худомӯзии муттасилро дар бар мегирад.

Дар асоси омӯзиш ва ҷамъбасти асосҳои назариявии усули акмеологӣ метавонем тасдиқ намоем, ки ҳангоми ташаккулиҳои касбият, ки ба дараҷаи баланди фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта асос ёфтааст, истифодаи унсурҳои он ҳатмӣ мебошад.

Усули кластерӣ дар қаринаи таҳқиқоти мо аз он ҷиҳат бамавқеъ аст, ки имкон медиҳад ташкили ҳамкориҳои лоиҳавӣ эҷодии байнишахсро амалӣ созад, захираи билқувваи ҳар як субъекти кластери таҳсилотино варзишии «Низомии мусоидат ба ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов»-ро мубрам намуда, гуногунҷиҳатии фаъолияти минбаъдаи касбии педагогиро, дақиқан, равшан намояд.

Дар ҷорҷӯбаи гурӯҳҳои хурде, ки тавассути умумӣ будани ҳадафҳои лоиҳавӣ, эҷодӣ, варзишӣ муттаҳид гардидаанд, иштироккунандаҳои онҳо маҳоратҳо ва донишҳои варзишино касбии худро мубодила менамоянд, мубрамсозии ҷузъи педагогӣ раванди таҳсилот ба вуқӯ пайваستا, дараҷаи фаъолияти субъектҳои он ҳангоми машғулиятҳо оид ба сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов хоҳад афзуд. Дар ҳолати чунин ташкили раванди таълим робитаҳои байни МТОК муқаррар ва мукамал гардидани иртиботот бо сохторҳои

идоракунӣ, тичоратӣ, варзишӣ ва созмонҳои ҷамъиятӣ ба амал меоянд, ки дар баъзе ҳолатҳо ба татбиқи ин ё он лоиҳаҳои аҳамияти шахсидошта ёрӣ мерасонад.

Амалишавии раванди кластерӣ вучуд доштани чунин шароитро дар назар мегирад: таҳкурсии ҳукукии фаъолияти мушгараки тарафҳо: ҳадафи умумии иштироккунандагон; мавҷуд будани механизми коркардгардидаи ҳамкориҳои субъектҳо, маҷмӯи унсурҳои, ки кластерро ҳамчун падидаи ҷанбаи интерактивдошта ташкил медиҳанд.

Бахши методологӣ, ки унсури таркибии амсилаи мо мебошад тибқи алгоритми зерин истифода мегардад:

1. Худамалисозии самти фаъолияти фард дар чараёни фаъолияти фароғатӣ, варзишӣ, худихтиёрӣ, таълимию маърифатӣ, лоиҳавӣ, аҳамияти шахсидошта ва кори маҳсулноки оид ба омӯзиши асосҳои тарбияи ҷисмонӣ ба принсипҳои ҳамкориҳои байниҳамдигарӣ ва инсонгарой асос ёфтааст.

2. Ҷанбаи муттасил доштани худинкишоф, худтақомул ва таҳсилоти касбии тарбияи ҷисмонӣ пурракунии моҳияти раванди дар донишҷӯ ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаро дар чараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов фароҳам менамояд.

3. Барои донишҷӯ кластери варзишию таҳсилотӣ ҳамон муҳите мебошад, ки ӯ дар он рушд меёбад, таълим мегирад, ҳамчун шахс ва устои кори худ ташаккул ёфта, ба фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ҳадафманд мебошад.

4. Имкони густардаи интиҳоб намудани намудҳои фаъолият дар шароити кластери варзишию таҳсилотӣ ба донишҷӯёни муассисаи олии таълимии омӯзгорӣ мусоидат мекунад, ки фаъолияти маърифатии худро ташаккул диҳанд.

Боз як бахши амсилаи озмоишӣ - методологӣ- низ принсипҳои асосии ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидоштаи донишҷӯёно ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов тавсиф менамояд. Баъзе аз он принсипҳоро номбар мекунем: воқунишӣ, фаъолнокӣ, фардиат, комёбӣ ва эҷодиёт, субъективӣ будан, дастгирӣ ва боварӣ, ҳамшарикӣ иҷтимоӣ миёни муассисаҳои ҷамъиятӣ, таҳсилотӣ ва варзишӣ, муттасил будани раванди рушди шахсӣ.

Принсипҳои номбурда, ки дар асоси коркарди онҳо қонуниятҳои дар донишҷӯён ташаккули фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта гузошта шудааст, ҳангоми таҳияи давраи омӯзиши бахши варзишию таҳсилотӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар чараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов муайянкунанда мебошанд. Мо принсипҳои дар боло баррасишуда ҳамчун асоси танзимкунандаи фаъолияти ҳамгироии касбӣ, илмию таҳқиқотӣ, варзишӣ, маърифатии донишҷӯён истифода намудем, ки ба дар донишҷӯ ташаккул ёфтани фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ҳидоят мекунад.

Раванди омода намудани мутахассисон дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ҳамроҳ бо раванди ташаккули онҳо ҳамчун шахсони дорои фаъолияти рушдёфтаи ҷанбаи маърифатии худӣ мебошад, ки дар асоси он равандҳои мувофиқ, муҳтавоӣ, ташкилӣ ва заминаи натиҷавии таълиму тарбия қарор доранд. Ҳамин ҳолат сабаби ба сифати ҷузъи сохторӣ ба амсилаи «Дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти маърифатӣ ҳангоми омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов» ворид намудани ҷузъҳои зерини бо ҳам алоқамандидошта: технологӣ, муҳтавоӣ, баҳодиҳии натиҷавӣ ва ташкилотӣ гардид.

Ба ғайр аз ин, амалия гувоҳ аст, ки татбиқи ин бахшҳо ҳангоми вучуд доштани шароити дахлдори педагогӣ, қодир аст, самаранокии низоми педагогиро дар кори дар донишҷӯён ташаккул додани фаъолияти маърифатӣ таъмин намояд.

Тавсифномаи ҳар як ҷузъи амсиларо баррасӣ менамоем:

Бахши муҳтавоӣ. Дар он ҷузъи таркибии тарбияи ҷисмонӣ педагогии фанни таълимӣ, инчунин кори аҳамияти ҷамъиятӣ дошта, фаъолияти варзишии амалишаванда дар ҳамкориҳои иштироккунандагони раванди таълиму тарбия, ки ҷамъбасти онҳо мавод барои баҳамбаҳодиҳӣ ва худтаҳлили фаъолияти ҷанбаи варзишӣ ва ҷамъиятӣ доштаи донишҷӯён мегардад, инъикос мешавад. Мо зарур донистем, ки ба таркиби бахши муҳтавоии амсилаи пешниҳоднамудаи худ чунин ҷузъҳоро шомил намоем: пур кардани ҷузъи таркибии муҳтавоӣ бо мафҳуми «Фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар донишҷӯёни омӯзандаи сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов», ки имкон медиҳад моҳияти он мушаххас гардад, ҷудокунии маҳз ҳамаи ҷузъҳоро асоснок намояд ва умуман моҳияти падидаи баррасишавандаро аз тарафи ҳамаи иштироккунандагони кластери варзишию таҳсилотӣ идрок намояд [8, с.90-94].

Намуди таълимии фаъолият. Самтгирӣ асосии оморасозии касбии омӯзгори ояндаи тарбияи ҷисмонӣ азхудкунии ин ё он ҳаҷми зарурии донишҳо барои фаъолияти касбӣ дар соҳаи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар заминаи рушди умумии байнифаннӣ ва фарҳангии донишҷӯ мебошад.

Натиҷаи таълими мутахассиси оянда бояд дар муассисаи олии таълимӣ аз гирифтани салоҳиятҳои зерин иборат бошад:

- тарбияи ҷисмонӣ солимгардонӣ;
- таърифи мусобиқаӣ;
- истироҳатӣ;
- ташкили идоракунӣ;
- методӣ ва илмӣ таҳқиқотӣ;
- иҷтимоӣ педагогӣ;
- таълими тарбияӣ.

Фаъолияти ҷанбаи таълимидошта низ бавосита имкон медиҳад, ки фаъолнокии ҷамъиятӣ дар ҷорҷӯбаи раванди таҳсилоти муассисаи таълимӣ ташаккул ёбад ва он ташаккулёбро дар ҷорҷӯбаи раванди таълими тарбияи низоми устувори вазъиятҳои касбии фароғи ҳадафҳо, методҳо ва шаклҳои ноилшавии онҳо, технологияҳои интерактивӣ ба назар мегардад. Дар раванди таҳии ҷорабиниҳо ва лоиҳаҳои эҷодии аҳамияти иҷтимоидошта ва таълимӣ, инчунин дар онҳо иштирок намудани донишҷӯён боиси ба даст овардани малакаҳо ва таҷрибаи фаъолнокии ҷанбаи ҷамъиятидошта мегардад.

Натиҷаи муносиб дар ҷараёни машғулиятҳои синфхонавӣ бо таълимгирандагон ба туфайли истифодаи методҳои мусири интерактивии таълим, ки дар асоси онҳо наватарин алгоритмҳои тадрис: баррасии кейсҳо, бозҳои корӣ, ҳалли масъалаҳои самти амалиявӣ, ҳуҷумҳои мағзӣ, лоиҳакашӣ ва ғайра гузошта шудаанд, ба даст оварда мешавад. Ба раванди таҳсилот ворид сохтани ин гуна инноватсияҳо имкон медиҳад, ки машғулиятҳо дар асоси эҷодӣ ташкил гардида, ҷиҳати дар донишҷӯён ташаккулёбии на танҳо салоҳиятҳои донишӣ мусоидат мекунад, балки инчунин таваҷҷуҳи онҳоро ба ҷустуҷӯи роҳи ҳалҳои ғайриқолабии ҷанбаи касбидошта равона намуда, дар онҳо ҳавасмандии иловагии ба худтакомилӣ ва худинкишофи касбӣ нигаронидашуда ташаккул ёбад. Малакаҳои дар натиҷаи ин тадбирҳо бадастомада мавқеаҳои рақобатии омӯзгорони ояндаро дар бозори меҳнати муосир ба таври назаррас таъин хоҳад намуд. Дар донишҷӯён ташаккулёбии салоҳиятҳои иртибототӣ, лоиҳавӣ, ташкилӣ ва таҳлилӣ дар дарсҳо бо истифодаи шаклҳои интерактивии таълим боиси дар онҳо ташаккул ёфтани фаъолияти маърифатӣ ва тақмилёбии захираи билқувваи субъектӣ ва эҷодӣ мегардад [10, с.24].

Намудҳои фаъолияти ҷанбаи варзишидошта. Он нақши басо муҳиме, ки варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар ташаккули шахсияти мутахассиси оянда ва фаъолияти он дар ҷомеа ифода менамояд, ҷойи ҳеҷ гуна шакку шубҳа нест. Бисёр вазъиятҳои иҷтимоии онҳо дар соҳаи варзиш ҳам қиёсшаванда мебошанд ва он ба варзишгар имкон медиҳад, ки таҷрибаи худро ба даст оварда ва низоми дастурот ва арзишҳои худро ташаккул диҳад. Дар қаринаи мазкур ҷорабиниҳои варзишӣ нақши муҳим доранд.

Фаъолияти аҳамияти иҷтимоидошта. Ин мафҳум фароғи намудҳои фаъолият дар ҷорҷӯбаи кластери таҳсилоти варзишӣ аз қабилӣ иҷтимоӣ педагогӣ, воқунишӣ, лоиҳавӣ, ташкили идоракунӣ, фарҳангии равшаннамоӣ ва ҷамъиятӣ мебошад. Ҳадафи онҳо аз тарафи омӯзгорони ояндаи тарбияи ҷисмонӣ ба даст овардани малакаҳои ҳамкорӣ дар муҳитҳои педагогӣ, касбӣ ва иҷтимоӣ; тақмилдиҳии сифатҳои шахсии аҳамияти ҷамъиятидошта, мушорикат додани донишҷӯён ба фаъолияти ҷанбаи гуногундошта; амалисозии фаъолияти судманди иҷтимоӣ; ба даст овардани таҷрибаи касбии асосёфта бар идорки арзишҳои касби интихобнамуда мебошад.

Технологияҳои вижаи ҷанбаи таҳсилоти тарбиявидоштаи истифодашаванда дар ҷорҷӯбаи аҳамияти иҷтимоидоштаи намудҳои фаъолият субъектҳоро ҷиҳати мурочиат ба захираҳои шуури худ водор месозанд, ки дар натиҷаи он омӯзгори оянда равандҳои худинкишоф, худтарбия ва худомӯзишро фаъол менамояд. Ба сифати мисолҳои равшани натиҷаҳои корбурди ҷунин технологияҳо метавон аз сохторҳои ҷамъиятии донишҷӯӣ ҷун шӯрои донишҷӯӣ, иттифокҳои касаба, мақомоти худидоракунӣ, анҷуманҳо, иттифокҳо, маҳфилҳои эҷодӣ, варзишӣ, сиёсӣ ва илмӣ ном бурд, ки вазифаи онҳо ташкил намудани ҳам иттиҳодияҳои ғайрирасмӣ ҷавонон аз рӯйи рағбатҳо ва ҳам дар фаъолияти расмӣ аҳамияти ҷамъиятидошта иборат мебошад.

Асосноккунии намудҳои номбаршудаи фаъолиятро ироа медорем.

Фаъолияти ҷанбаи аҳамияти иҷтимоидошта бо самтҳои худ дар ҳамкорӣ бо дигар одамон тавсиф карда мешавад.

Мо ҷунин мешуморем, ки ҳангоми дар донишҷӯён ташаккулёбии фаъолияти ҷанбаи маърифатидошта дар ҷараёни омӯзиши сотсиологияи варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ дар шароити Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов ҷунин шаклҳои фаъолияти аҳамияти иҷтимоидоштаи донишҷӯён мубрамтарин ба ҳисоб мераванд: фаъолияти худихтиёрӣ, мусоҳиба одамони маъруфи шахр ва МТОК, собикадорон, иштирок дар дастаҳои табиғотӣ, роҳандозӣ намудани таҳқиқоти сотсиологӣ, сохтани филмҳо дар бараи факултет, донишқада ва шахри худ ва ғайра. Иштироки донишҷӯ дар намудҳои гуногуни фаъолияти аҳамияти иҷтимоидошта ӯро бо таҷрибаи муайяни иҷтимоӣ ғанӣ мегардонад, ки дар ҷорҷӯбаи он омӯзгори оянда бо малакаҳои ошкорсозии мушкilotҳои аҳамияти иҷтимоидошта, лоиҳакашии фаъолияти худ, ки ба ҳалли масъалаҳои нигаронида шудааст, салоҳиятҳои иҷтимоӣ ва малакаҳои иртибототӣ ба даст оварда, ҳамчун омӯзгори оянда дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ фаъолияти

чанбаи маърифатидошта зоҳир менамояд. Қайд кардан зарур аст, ки хоҳиши роҳбарият, маъмурияти муассисаи таълимии олий «аз боло» ривочу равнақ бахшидани фаъолияти ҷамъиятии донишҷӯён дар баъзе ҳолатҳо зарур ва маълум аст, аммо тавре ки амалия нишон медиҳад, ҳаёитарин шаклҳои фаъолияти аҳамияти ҷамъиятидоштаи донишҷӯён ҳамон аст, ки бо ташаббус ва шавқу рағбати худ донишҷӯён пурра мувофиқат мекунанд.

Ба фаъолияти аҳамияти иҷтимоидошта метавон фаъолияти касбию педагогиро мансуб донист, ки мақсади он на танҳо таълиму тарбияи кӯдакон, инкишофи сифатҳои шахсӣ ва ақлонии онҳо, балки инчунин рушди тамоюлоти муосири ҷамъиятӣ, омода намудани насли нав ба зарурати ҳалли проблемаҳои ҳам маҳаллӣ ва ҳам глобалии ҷаҳони муосир, омӯзондани малақаҳои пешгӯӣ ва омодагӣ ба пешгӯии ҳатарҳои билқувваи имконпазир мебошад. Азбаски омӯзгор барои донишҷӯёни худ, аксаран намунаи тақлид аст, зарур мебошад, ки дар ӯ боз ҳалли аксар фаъолияти маърифатиро инкишоф дод.

Бояд қайд намуд, ки вобастагии шахсият аз категорияҳои иҷтимоино фарҳангии чанбаи арзишию маъноидошта, механизмҳои тафаккурӣ ва қолабҳои рафтории ӯ бо дараҷаи ҷалби ӯ ба фаъолияти аҳамияти иҷтимоидошта алоқамандии зич доранд, зеро маҳз дар ҳамин синнусол таҳкурсии дурнамоҳои зиндагӣ, арзишҳои маънавӣ гузошта мешавад, инсон худро, шавқу рағбатҳо, қобилиятҳо ва имконоти худро мешиносад.

АДАБИЁТ

1. Королев А. С. Особенности социально активной позиции будущего учителя физической культуры / А. С. Королев // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2015. - № 10 (128). - С. 92-97.
2. Зорина Е. С. Активная жизненная позиция школьников в педагогической, научно-методической и учебной литературе (70-80-е гг. XX в.) / Е. С. Зорина, Д. В. Чаплыгин // Вестник Костромского государственного университета. - 2008. - № 1. - С. 49.
3. Королев А. С. Обоснование модели формирования социально-активной позиции учителя физической культуры в образовательном процессе вуза / А. С. Королев, Е. В. Богачева, Е. С. Горбачева // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2016. - № 10 (140). - С. 90-94.
4. Королев А. С. Теоретико-методологический компонент модели «Формирование социально-активной позиции студента - будущего учителя физической культуры» / А. С. Королев // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2017. - № 6 (148). - С. 114-117.
5. Выюнова Н. И. Особенности метода психологического моделирования семьи и брака / Н. И. Выюнова, В. Ю. Плотнокова // Научные достижения и перспективы психологии XXI века: материалы науч.-практ. конф. с между-нар. участием, посвящ. 25-летию каф. психологии и памяти первого зав. каф. проф. С. М. Джакупова. - Караганда, 2015. - С. 50-54.
6. Акулова Л. Н. Анализ современного состояния социально-активной позиции учителя физической культуры / Л. Н. Акулова, А. С. Королев // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2016. - № 3 (133). - С. 21-26.
7. Королев А. С. Теоретико-методологический компонент модели «Формирование социально-активной позиции студента - будущего учителя физической культуры» / А. С. Королев // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. - 2017. - № 6 (148). - С. 114-117.
8. Меркурьев К. Л. Педагогические основы формирования профессионально-организаторских умений будущего учителя физической культуры: авто-реф. дис. канд. пед. наук / Константин Леонидович Меркурьев. - Самара, 2007. - 24 с.
9. Башаев Н. Н. Роль физического воспитания в формировании социальной активности студентов: дис. канд. пед. наук / Н. Н. Башаев. - Ленинград, 1979. - 238 с.

ОРГАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ПО ПЕДАГОГИЧЕСКОМУ МОДЕЛЮ ОБУЧЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМУ ПРЕДМЕТУ «СОЦИОЛОГИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И СПОРТА»

В статье автор рассматривает социологию физической культуры и спорта, факторы развития реальности познавательной деятельности студентов по отношению к предмету, который является неотъемлемой частью физического и педагогического образования, а также социальной работы и спортивной деятельности в сотрудничестве с участниками, результаты которых отражают материал для оценки и самоанализа деятельности студентов в области спорта и воспитания. Также принципы, на основе которых заложены законы, регулирующие формирование образовательного аспекта у студентов, при развитии спортивной, образовательной, социальной и культурной деятельности студентов в процессе изучения социологии спорта и физического воспитания в условиях Таджикского института физической культуры имени С. Рахимова. Его использовал эти принципы как основу для регулирования деятельности профессиональной, исследовательской, спортивной, образовательной интеграции студентов, что приведет при изучении социологии физической культуры и спорта в Таджикском институте физической культуры имени С. Рахимов.

Ключевые слова: познавательный, педагогический, принцип, здоровье, мотивация, умение, учитель, тренер, сообщество, студенты, спортивная деятельность.

ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS BASED ON THE PEDAGOGICAL MODEL OF TEACHING EDUCATIONAL SUBJECT “SOCIOLOGY OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORT”

In the article, the author explores sociology of physical culture and sports, factors of the development of the reality of students' cognitive activity in relation to the subject, which is an integral part of physical and pedagogical education, as well as social work and sports activities in cooperation with participants, results of which reflect material for assessment and self-analysis and activities of students in the field of sports and education. Also, principles on the basis of which are laid governing laws of formation of the educational aspect of students in the development of sports, educational, social and cultural activities of students in the process of studying the sociology of sports and physical education in the conditions of the Tajik Institute of Physical Education named after S. Rakhimov. He used these principles as a basis for regulating activities of professional, research, sports, educational integration of students that she will conduct in the study of the sociology of physical education and sports at Tajik Institute of Physical Education named after S. Rakhimov.

Keywords: cognitive, pedagogical, principle, health care, motivation, skill, teacher, coach, community, students, sport activities.

Сведения об авторе:

Давлятбоева Сарвиноз Абдумаликовна - соискатель Института развития образования им. А. Джамии Академии образования Таджикистана, Тел.: (+992) 918860731, E-mail: sarvinoztj@mail.ru

About the author:

Davletboeva Sarvinoz Abdumalikovna – applicant in the Research Institute for Education Development named after A. Jomi of the Academy of Education of the Republic of Tajikistan, Tel.: (+992) 918860731, E-mail: sarvinoztj@mail.ru

ТАРБИЯИ ИНСОНДҶУСТӢ ВА ДҶУСТИӢО РАФИҚӢ ДАР ХОНАНДАГОН

Набиева М.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ

Дар тарбияи ахлокии хонандагон рушди ҳиссиёти инсондӯстӣ ва тарбия намудани сифатҳои ахлоқӣ яке аз рухҳои ҷомеаи имрӯза ба шумор меравад. Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз баромадҳояш қайд намуда буд: «Ягона пайдори мустаҳкам, ки халқи моро аз нобудӣ эмин дошт, илму фарҳанги воло, шеъру сухани оламгир, суннату оинҳои аҷодӣ ва албатта заковати азалию забони шеваи мо буд».[6, с.120] Мактабу оила дар ҳисси хонандагон адолатнокӣ ва некиро бедор карда, айни замон онҳоро ба оштинопазирӣ нисбати беадолатӣ, таҳқир, пастзании арзандагии шахс парвариш намуда, дар замири ҳар як хонанда ақидаҳои мусбатро зидди бадӣ, ноҳақӣ ҷой диҳанд.

Рушди ҳиссиёти инсондӯстӣ дар тарбияи ахлокии хонандагон яке аз ҷойҳои намоёнро ишғол менамояд. Инсондӯстии ҳақиқӣ ба ҳурмату эҳтиром қардан, ҳуқуқу озодӣ ва арзандагии одам асос меёбад. Ҳанӯз дар замони давлатдорӣ Форсҳои қадим ҷавонро аз 6-солагӣ барои тарбия ба мактаб меоданд. Илова бар дониши он вақт, муҳимтар дар мактаб, парвариши ахлоқ дар ҷойи аввал меистод.[7, с.1] Инсондӯстӣ ҳамчун сифати муҳими ахлокии одам дар хонандагон, дар рафти фаъолияти таълим, бозӣ ва меҳнат дар раванди муносибат қардан бо ҳамсинфон, рафиқон дар шароити талаботҳои хайрхоҳона ва масъулиятнокӣ тарафайн ва зидди манфиатпарастӣ худпарастӣ, фаълоне мубориза бурдан, бо ёрии истифодабарии методҳои гуногуни тарбия ташаккул меёбад. Леонид Сергеевич Василев тарбияи ахлоқро маънавиро умуман дар ҷомеа ҳамчун яроқи махфӣ номидаст. [2, с.1]

Яке аз масъалаҳои муҳиме, ки ба мазмуни тарбияи ахлокии хонандагон дохил аст, ин ташаккули ҳисси дӯстӣ рафиқӣ мебошад.

Ин меъри ахлоқӣ дар байни мардуми тоҷик решаҳои хело чуқур ва қадима дошта, ба анъанаи миллии табиқ ёфтааст. Мардуми тоҷик дӯсту рафиқии ҳақиқиро баробари бародарӣ қадр мекунад. Дар «Қобуснома»-и Кайковус гуфта шудааст:

«Ҳокиро гуфтанд, ки дӯст беҳтар ё бародар?

«Гуфт: агар ба шарте бародар дӯст бошад» [4, с.24].

Мутафаккирони гузаштаи мо, аз ҷумла Абулқосими Фирдавӣ дӯстро сармояи аз ҳама пурқиматтар пиндоштааст.

Гаронмоятар кист аз дӯстон,

К-аз овози ӯ дил шавад бӯстон [1, с.191].

Мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки на танҳо хонандагон хурдсолу наврасон, балки одамони ба камолрасида низ дар интиҳоби дӯстон ва ҳар як одами ба худ наздикро дӯст мешуморанд. Хело хуб мешавад, ки тарбиядиҳандагон, омӯзгорон дар ин қор бо хонандагон ёрии амалӣ расонанд ва аз порчаҳои шеърӣ бузургон, ба монанди Саъдии Шерозӣ истифода баранд.

Дило ёрон се қисманд гар бидонӣ,

*Забонианду нонианду чонӣ.
Ба нонӣ нон бидеҳ аз дар биронаи,
Навозиши кун ба ёрони забонӣ.
Валекин ёри чони́ро ба даст ор,
Ба чонаи чон бидеҳ, гар метавонӣ [5, с.56].*

Албата, барои хонандаи хурдсол дуруст фаҳмидану дарк кардани мазмуни ин порчаҳои шеърӣ душвор аст. Вале муаллими таҷрибанок ва маҳорати хуби педагогӣ дошта, бо ёрии суҳанҳои соддаю дастрас се навъ будани дӯстро ва ба ҳар яки онҳо чигуна муносибат карданро барои мактаббачаҳо фаҳмою дастрас гардониди метавонад.

Натиҷаи сӯҳбатҳо нишон медиҳад, ки хонандагони хурдсол натавонанд дар интихоби дӯсту рафиқ хатоӣ зоҳир мекунанд, балки моҳияти онро низ дуруст дарк карда наметавонанд. Одатан дӯст ё рафиқ баъзе ҳамсолон ё ҳамсинфонеро мешуморанд, ки ҳамроҳашон бозӣ мекунанд, ягон чиз пурсанд, медиҳанд, ҳамроҳ сайругашт мекунанд, камбудиашонро рӯйпӯш мекунанд ва ғайра. Агар дар хонанда чунин тасаввуротҳо давом кардан гирад, онгоҳ дар ӯ ҳиссиёти ҳақиқии дӯстӣ, рафиқӣ ташаккул ёфтаниш душвор мегардад.

Дар ташаккули ҳиссиёти дӯстию рафиқӣ муносибат мавқеи асосиро ишғол менамояд. Оиди зарурияти муносибат Кайковус гуфтааст: ҳар ки аз дӯстон наандешад, дӯстон низ аз вай наандешанд, пас мардум ҳамеша бедӯст бувад ва эдун ғўянд, ки дӯст дастбоздорандаи хеш бувад.

Оиди муносибат ба дӯстон Фирдавсӣ чунин панди зарурии ҳаёти гуфтааст. ки истифодаи он барои шахс хело самарабахш аст.

*Ҳамон дӯстӣ бо касе кун баланд,
Ки бошад ба сахтӣ туро ёрманд [1, с.191].*

Бо ёрии далелҳои мисолҳои дастрасу диққатҷалбкунанда хонандагонро бовар кунонидан лозим аст, ки дӯсту рафиқи чонӣ дар ҳаёт хело зарурист ва бо мақсади зиёд кардани онҳо кӯшидан лозим аст. Оиди ин масъала суҳанҳои Саъдии Шерозӣ хело ба мавқеъ гуфта шудааст:

*Дарахти дӯстӣ бинишон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад [3, с.31].*

Хонандагонро одат кунонидан лозим аст, ки барои барқарор кардани муносибатҳои дӯстӣ, пеш аз ҳама камбудии якдигарро кушоду равшан иброздоранд ва ин нишонаи дӯстии ҳақиқӣ аст. Дар ин бора ба хонандагон дуруст шарҳ додани суҳанҳои Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ самарабахш аст.

*Дӯст он бошад, ки айби ёрашро,
Ҳамчун оина рӯ ба рӯ ғўяд.
На ки чун шона бар қафо рафта,
Ба ҳазор тор мӯ ба мӯ ғўяд.*

Дар тарбияи ахлоқӣ ба он ноил гардидан лозим аст, ки хонандагон моҳияти асосии дӯстию рафиқиро дуруст ва бошӯуруна дарк намоянд. Онҳо фаҳманд, ки дӯстиро ҳамдигарфаҳмӣ, боварии тарафайн, ҳамкории мақсади нек дониста, камбудию муваффақиятҳои якдигарро фаҳмидан, чизеро пинҳон надоштан, дар бораи якдигар мунтазам ғамхорӣ намудан, дар хурсандию ғамгинӣ, муваффақияту камбудии якдигар ҳамроҳ будан, дар душвориҳо ба якдигар дастӣ ёри дароз кардан, рафиқро аз роҳи бад пас гардонидан, дар хурсандии рафиқ хурсанд ва дар ғамгиниаш ғамгин будан, ҳастии худро аз ҳамдигар дареғ надоштан ва доимо дар ёди ҳадигар будан ташкил медиҳад. Ё чӣ тавре ки Саъдӣ мегӯяд:

*Дӯст машмор он ки дар неъмат занад,
Лофи ёрию бародархондагӣ
Дӯст он бошад, ки гирад дастӣ дӯст.
Дар парешонҳолию дармондагӣ.*

Дар тарбия ва ташаккули ҳисси дӯстию рафокат дар хонандагон чараёни таълим мавқеи асосиро ишғол мекунанд. Дар китобҳои дарсии синфҳои ибтидоӣ мавзӯҳои зиёд ҷой дода шудааст, ки мазмуни онҳо маҳз ба ҳамин мақсад бахшида шудааст. Ба ташаккули ҳисси дӯстию рафиқӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ қорҳои беруназдарсӣ низ ёрии калон мерасонад. Аз ин рӯ, дар байни хонандагон суҳбату ҳикояҳои ба дӯстию рафиқӣ бахшидашуда истифода бурдани мисолҳо, пандҳо аз эҷодиёти муваффақирони тоҷик ва дигар миллатҳо, аз эҷодиёти даҳониҳои халқ хело самарабахш мебошад.

Меъёрҳои рафтори маънавӣ дар коллектив шаклгиранда ба ташаккули ҳисси дӯстию рафокати мактаббачаҳои хурдсол таъсири муайян мерасонад. Ҳиссиёти ёрии байнихамдигарӣ ва эҳтиром, ки дар коллективи мактаб ташаккул меёбад, ба муносибатҳои шахсии дӯстона ва рафиқонаи бачаҳои ҳамин синнусол гузаронида мешавад. Фарқҳои характери дӯстии мактаббачаҳои хурдсоли синфҳои гуногун мароқовар аст. Муносибатҳои дӯстии байнихамдигарии талабаҳои синфҳои 1-2 ба дараҷаи кофӣ устувор набуда, маромҳои дӯстӣ дуруст фаҳмида намешаванд. Бачаҳои ин синнусол бисёр вақт дар асоси маромҳои тасодуфӣ ва беасос дӯстони худро иваз мекунанд. Шавқу ҳаваси умумӣ, ки бештар бо бозӣ ва гузаронидани вақти холи алоқаманданд. Асоси дӯстии мактаббачаҳои хурдсол мебошад. Мактаббачаҳои хурдсол бештар ба дӯсташ дар асоси он баҳоҳои мусбат ё манфӣ медиҳад, ки дӯсташ шахсан барои ӯ

чикор мекунад. Бача талаботхоеро, ки дар назди дӯсташ мегузорад, на ҳамеша ба худ нисбат медиҳад ӯ ҳоло намефаҳмад, ки дӯстӣ бояд дар асоси баробарҳукуқӣ ва вазифаҳои байниҳамдигарӣ сохта мешавад. Бинобар ин, бачаи ин синнусол масъулияти нигоҳ доштан ё қат намудани муносибатҳои байниҳамдигарии дӯстонаро ба зиммаи дӯсташ мегузорад.

Масалан, баёноти зеринро шунидан мумкин аст: Дугонаи ман Гуландом духтари бисёр хуб мебошад, бо ман мубоҳиса намекунад, ӯ доимо ба ҳамаи гапҳои ман розӣ аст. Вақте ки ман ӯро ба бозӣ ё сайру гашт даъват мекунам, ҳеҷ гоҳ рад намекунад. Сайёра бошад, дугонаи хуб набуд. Ҳамаи чизро мувофиқи хоҳиши худ кардан мехост, ба гапи ман намедаромад. Ман акнун бо вай дӯстӣ надорам. Чунин баҳои яктарафа ва субјективно эмотсионалӣ ба дӯст бо кифоя набудани таҷрибаи рафтори ахлоқии бача дар коллектив шарҳ дода мешавад. Бачаҳои ин синнусол (синфҳои 1-2) акнун ба ҳаёти коллектив дохил шуда меистанд. Онҳо ҳоло дар асоси ҳурмати якдигар ба роҳ мондани муносибатҳои худро ёд нагирифтаанд. Масъулият ҳис кардан дар назди рафиқон, дар коллектив, дар онҳо ҳоло сусти тарақӣ кардааст, сифатҳои ахлоқӣ нишон дода шуда ҳоло дар зинаи ибтидои ташаккули мебошад.

Дар синни наврасӣ хоҳиш ва талаботи муносибат бо ҳамсолон, дӯстону рафиқон ва бо коллективи ҳамсолон, дӯстону рафиқон дохил шудан равшан ифода мешавад. Ҳиссиёти дӯстӣ, рафоқат дар асоси ҳавасҳои умумӣ мароқ ва якҷоя амал кардан инкишоф меёбад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки қисми зиёди наврасон ба мактаб бо ҳавас меоянд, зеро мактаб маркази васеи муошират бо ҳамсолон ва дӯстону рафиқон мебошад. Мафҳуми рафоқат ва мафҳуми дӯстӣ дар синни наврасӣ мазмунӣ навад пайдо мекунад. Мафҳуми рафоқат ва ҳисси коллективизм, ягонагӣ, рафоқат, ҳамкорӣ алоқаи зич дорад. Мафҳуми дӯстӣ дар синни хурди наврасӣ фаҳмиши маҳдудтар дошта, доираи муайяни одамонро дар бар гирифта ба ҳавасҳои шахсӣ, боварӣ нисбат ба шахси наздик ва ғайраҳо ифода меёбад. Лекин бо тағйир ёфтани синнусол мазмунӣ дӯстӣ ва рафоқат пурмазмунтар мегардад. Аз ин ҷиҳат наврасон дар ин синнусол барои он дӯстӣ мекунанд, ки дар як парта менишинанд, якҷоя ба мактаб мераванд ва аз як маҳаллаанд ва ғайра. Зеро ки чунин шакли дӯстӣ ба хонандагонии синни хурди мактабӣ хос аст. Дӯстии овони наврасӣ дар заминаи ҳавасҳои умумӣ, рағбатҳои ягона ғайриҷамъиятӣ якҷоя бурдан ва ҳурмату эҳтироми якдигар, боваринокӣ якдигарро фаҳмида тавонистан, ақидаҳои ягона ташаккул меёбад [2, с.201].

Барои дар насли наврасу ҷавонон тарбия намудани ҳиссиёти баланди инсондӯстӣ он ҳолат ғайриодинамӣ аст, ки ҳар як лаҳза сифатҳои ахлоқии дар боло номбаршуда дар онҳо мустақкам гарданд ва ба хусусиятҳои характерашон таъдил ёбанд. Ин дар ҳолате имконпазир мегардад, ки агар сарчашмаи зоҳир гардидани лаҳзаҳо ё сифатҳои ахлоқӣ на танҳо талаботҳои падару модарон ва калонсолон бошанд, балки он талаботҳо майлу рағбат, ҳавас, ҳиссиёт, эътиқод мақоми қувваҳои дохилии бедоркунондаи рафтори инсондӯстиро бароварда дар айни замон маводи сохтмони он сифатҳои сохти инсондӯстонаи шахсӣ ҳақиқӣ мебошад.

Ба ақидаи мо, ба ҳама пасту баландҳои зиндагӣ нигоҳ накарда волидайн, муаллимон, мураббӣҳо ва ҳама онҳое, ки ба таълиму тарбияи насли наврасу ҷавонон машғуланд, набояд дар рӯҳи инсондӯстӣ, дӯстӣ рафиқӣ ва ватандӯстӣ тарбия ёфтани онҳоро дақиқае ҳам фаромӯш кунанд. Ин зарурат аз он бар меояд, ки инсондӯстӣ ва даъват ба дӯстӣ рафиқӣ яке аз анъанаҳои қадима ва беҳтарини мардуми тоҷик буда, дар рӯзҳои мо омилҳои таъмини будани ваҳдат, сулҳу оромӣ, озоиштагӣ ва мустақаму устувор гардидани давлати мустақилу ҷавонамон мебошад. Оила хусусан модар дар ҳар маврид дар тарбияи кудак ҷойи намоёнро касб менамояд. Масалан равшаншиноси рус Андреева М. қайд намудааст: «Модар будан – уҳдадорӣ сода нест, вай беҳтарин вазифаи масъулиятнок дар дунё аст». [10, с.2] Ҳамин тавр бой гардидани олами рӯҳӣ маънавии насли наврасу ҷавонон, ки лаҳзаҳои хеле муҳими он ҳисси инсондӯстӣ ва дӯстӣ рафиқӣ мебошад, вазифаи мукаддаси падару модарон, ҳамаи калонсолон, мураббӣён ва муаллимон мебошад. Ба ақидаи мо анъанаҳои миллӣ, зиндагии шахсии худ истодагари кардан ва таълим додан ин гунна арзишҳо дар насли ҷавон вазифаи аҳли ҷомеа мебошад. [2, с.9]

Ба андешаи мо, агар падару модарон, мураббӣён, омӯзгорон ва ҳамаи дигар шахсоне, ки ба тарбияи насли наврасу ҷавонон сару кор доранд, панду ҳикматҳои мутафаккирон, мазмунӣ эҷодиёти даҳонии халқ, анъанаҳо, расму оинҳо, ки дар саҳифаҳои боло баён гардидаанд, дар ҳампайвастагӣ бо тавсияҳои педагогикаи муосир истифода баранд, дар тарбия ва ташаккули муносибатҳои ҳақиқии дӯстии байни онҳо ба муваффақиятҳои калон ноил гаштан мумкин аст.

АДАБИЁТ

1. Абулқосими Фирдавӣ. Шоҳнома. Душанбе: «Адиб» - 1990. Ҷилди-8 - 191 с.
2. Коупленд Н. Психология и солдат. Москва: Воениздат, 1991. – 9 с
3. Леонид Сергеевич Васильев История Востока. Том-1; (Элек. Ресурс - 31 с.
4. Мустафоқулов Т., Назруллоева М. Асосҳои психологияи синнусолӣ ва педагогӣ. Қўлоб-1993. – 24 с.
5. Расулов Д. Тарбияи инсондӯстӣ дар педагогикаи ниёгони тоҷик. - 2006, - 31 с.
6. Расулов Д. Инъикоси масъалаҳои таълиму тарбия дар «Қобуснома»-и Кайковус. – Қўлоб: «Сада», 1996. С - 24-27
7. Саъдии Шерозӣ. «Гулистон». – Душанбе: «Нашрдавтоҷ», 1962. – 56 с.
8. Э.Ш.Раҳмон Тоҷикон дар оинаи таърих. Душанбе: «Ирфон», 1997 - 120 с.
9. «Човидон горд» (Ҳахоманиши). Сайт: <https://fa.wikipedia.org/wiki/>
10. 100 секретов воспитания детей/ М. Андреева - С.-Пб.: ООО"Изд."Тригон" - 2007 - 2с.

ФОРМИРОВАНИЕ ЧУВСТВО ГУМАНИЗМА ШКОЛЬНИКОВ

Статья охватывает задачи воспитания гуманизма среди школьников. Цель гуманистического воспитания это не только воспитать школьников в духе сознательного и творческого мышления, а так же сознательно бороться с эгоизмом и правдолюбием.

Духовность гуманизма является одним из значимых задач нравственного воспитания, которое охватывает нравственные качества таджикского народа, корни которого дошли до нас и являются национальными традициями. Источником гуманизма является произведения персидско-таджикских мыслителей, таких У. Кайкавус., А. Фирдоуси., С. Шерози., А. Джами, в которых восторжествовала ось дружбы людей, охватывающей единую дружбу и человеколюбие. Однако в своем стихотворении С. Шерози пишет о выборе друзей, которых разделил их на три группы.

В первую группу он относит друзей, которые словами определяют дружбу. Во вторую группу относит друзей, которые сидя за столом показывают себя человеком, но не добываясь цель, а в третью группу людей, которые для друга не жалеют свою жизнь. Такие друзья воспринимают все ради своего друга.

Тема дружбы и гуманизма является главной в нравственном воспитании, в котором описывается борьба между несправедливостью и враждебностью.

Ключевые слова: гуманизм, дружба, ученики, привычки, воспитание, нравственность, обучение, коллектив, формирование.

EDUCATION SENSUAL OF HUMANISM AND FRIENDSHIP THE SCHOOLCHILDREN

The article covers the tasks of educating humanism among schoolchildren. The goal of humanistic education is not only to educate schoolchildren in a spirit of conscious and creative thinking, but also to consciously fight against selfishness and liking.

Spirituality of humanism is one of the important tasks of moral education, which encompasses the moral qualities of the Tajik people, whose roots have reached us and are national traditions. The source of humanism is the works of Persian-Tajik thinkers, such as W. Kaikavus, A. Firdowsi, S. Sherozi., A. Jami. in which the friendship of the people, encompassing a single friendship and humaneness, triumphed. However, in his poem S. Sherozi wrote about the choice of friends, whom he divided into three groups.

In the first group, he draws friends who define friendship in words. The second group includes friends who sit at the table show themselves as a person, but not getting a goal, but in a third group of people who do not spare their lives for a friend. Such friends perceive everything for the sake of their friend.

The theme of friendship and humanism is paramount in moral education, which describes the struggle between injustice and hostility.

Key words: humanism, friendship, pupils, habits, education, morality, training, collective, formation.

Сведения об авторе:

Набиева Мукадас - старшей преподаватель кафедры психологии Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. **Адрес:** Кулябский государственный университет имени Абуабдуллох Рудаки. 734065, г. Куляб, улица С Сафаров 16. тел: (+992) 987222507 E-mail: ddsr@mail.ru

About the author:

Nabieva Muqadas - of Psihology, Law and Political Science, Kulyab State University named after Abuabdulloch Rudaki. Address: Kulob State University named after Abuabdulloch Rudaki. 734065, Kulob town, street S. Safarov 16. Phone: (+992) 987222507

ХУСУСИЯТИ КАСБӢ ОМУӢЗГОРӢ, МАФӢУМ ВА СОХТОРИ ОН

Амиров С.Д.

Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С. Айни

Марҳилаи кунунии рушди ҷомеаи ҷаҳонӣ бо равандҳои ташаккули босуръати илму техника ва инноватсия тавсиф меёбад ва ҳамзамон инноватсия (навовариҳо) ҳарчи бештар мақоми нишондиҳандаи рушди маданияро пайдо мекунад. Шартҳои пешрафт ин омодагии шуури ҷамъиятӣ ва шахсият ба тағйирот дар тамоми соҳаҳои ҷомеа ва қабули нав ба сифати арзиш мебошад.

Воқеъан дар навбати худ, дидгоҳ ба ҷой ва нақши инсон дар ҷомеае, ки навовариҳои илмию техники дар ҳоли пешрафт ҳастанд тағйир меёбад. Аз мавқеи парадигми нави иҷтимоиву фарҳангӣ шахс субъекти ғайбӣ ҳисобида мешавад, ки қодир аст ба рушди иҷтимоӣ таъсир расонад, фазои нави ҳаёт, ҷаҳони маънавии илм, дин, фарҳанг, меъёрҳои ахлоқӣ ва муайян кардани самтҳои нави рушди иҷтимоӣ дошта

бошад. Аз ин лиҳоз, маориф дар пешрафти иҷтимоӣ нақши афзалиятнок пайдо мекунад. Афзалияти аввалиндараҷаи он дар шахс ташаккул додани чунин сифатҳо ва қобилиятҳое мебошад, ки ба ӯ имконият медиҳанд, ки на танҳо шароити мусоид дошта дар шароити зудтағйирёбандаи иҷтимоӣ зиндагӣ кунанд, балки рафъи мушкilotи марбут ба дарки навоварихо, фазои сифатан нави иҷтимоӣ эҷод кунанд.

Дар назария ва амалияи маорифи миллий гузариш аз парадигми технологии мулоҳизакорӣ ба парадигми инсондӯстӣ, мутобикати фарҳангӣ ва эҷодӣ маданий тадриҷан сурат мегирад. Самти асосии таҳсилоти имрӯза рушди шахсият ва иқтидори он аст, ки ба оянда рӯ ба рӯ мешавад ва дар баробари ҳалли мушкilotи ғаврии ҳаёти иҷтимоӣ ва касбии инсон ба дурнамои ҳаёти худ нигаронида шудааст, қобилияти ӯро барои дарки эҷодӣ ва ҳалли мушкilotи нави ҳаёт муайян мекунад ва шахсияти ӯ дигаргуниҳои минбаъда ро омода мекунад.

Пеш аз ҳама, ин ба шахсияти омӯзгор дахл дорад. Фаъолияти педагогӣ аз инсон талаб мекунад, ки ҳамеша эҷодкор ва ҳамзамон барои ҳалли мусбати масъалаҳои рӯзмарра дар ҳолатҳои ғайристандартӣ касбӣ, худшиносии доимӣ ва рушди касбии худ бошад. Муаллим бо кӯдаконе, ки хусусиятҳои хоси беамсоли фардӣ доранд сару кор дорад ва дар раванди фаъолиятҳои ӯ бо наслҳои шахрвандони ҷавон, ки аз ҳамдигар хеле фарқ мекунанд сару кор дорад. Аз ин рӯ, қафолати муҳимтарини муваффақияти устод имрӯз нерӯи шахсии баланд ва касбияти мунтазам рушдёбандаи ӯ мебошад.

Дар назарияи умумии психологӣ, хусусияти шахсият ҳамчун сифат, ки таркиби психологӣ онро муайян менамояд, баромад мекунад. Дар концепсияҳои гуногун, ин хислат бо тарзҳои гуногун зухур меёбад:

"Тамоюли динамикӣ" (Рубинштейн С.Л.);

"Анғезаи ташаккулдиҳанда" (А. Леонтьев);

"Хусусияти асосии ҳаёт" (Ананьев Б.Г.);

"Ташкили динамикии "моҳиятҳои таъсир"-и шахс" (А. С. Прангишвили) ва ғайра.

Аммо чунин ба назар мерасад, ки ин хислати шахсият ба таври лозимӣ қушода нашудааст ва дар ҳамаи концепсияҳо мебошад нисбати ин мавзӯ аҳамияти муҳим дода шавад ва инак ин мафҳумҳоро ба таври муфассал баррасӣ хоҳем кард.

С.Л. Рубинштейн таҳти хусусияти шахсият баъзе тамоюлҳои динамикиро фаҳмидаанд, ки ҳамчун анғеза фаъолияти инсонро худашон муайян намуда ва дар навбати худ ҳадафу вазифаҳои онро муайян мекунанд. Хусусият ду нуктаи ба ҳам алоқамандро дар бар мегирад: мундариҷаи объективӣ (лаҳзаҳои воқеӣ), ки мавзӯи мушаххаси хусусиятиро ифода мекунад; шиддат (тамоюли худ-динамикӣ), ки манбаи мустақимиятро муайян мекунад.

А.Н. Леонтьев ҷавҳари шахсиятро системаи анғезаҳои нисбатан мӯътадил, зинанизомӣ ҳамчун омилҳои асосии фаъолият номид. Баъзе анғезаҳо (тавлидкунандаи маъно), ба фаъолият ҳавасманд мекунанд, ба онҳо маънои шахсӣ ба самти мушаххас медиҳанд, дар ҳоле ки дигарон нақши омилҳои ҳавасмандкунанда мебозанд. Тақсими функцияҳои ташаккули ҳис ва ҳавасмандкунӣ дар байни анғезаҳои як фаъолият ба мо имкон медиҳад, ки муносибатҳои асосие, ки соҳаи ҳавасмандкунандаи шахсиятро тавсиф мекунанд, бифаҳмем.

Л.И. Божович ва кормандони вай хусусияти шахсиятро ҳамчун раванди устуворонаи мақсадҳои доимии бартаридошта, ки сохтори ҷудонопазири шахсиятро муайян мекунанд, дарк карданд. Дар заминаи ин равиш, шахси баркамол рафтори худро бо имконияти амалӣ кардани якҷанд мақсад ташкил намуда ҳадафҳои фаъолиятро интихоб мекунад ва бо кӯмаки соҳаи ҳавасмандгардонии махсус ташкилшуда рафтори худро бо далелҳои қатъӣ ба танзим мебарорад. Сохтори хусусиятӣ аз се гурӯҳи асосӣ ба монанди гуманистӣ, шахсӣ ва тичоратӣ ташкил шудааст.

Амалан, ҳамаи психологҳо хусусияти шахсиятро ҳамчун маҷмӯа ё системаи ҳама гуна ташаккулефтаи зухуроти ҳавасмандкунанда дарк мекунанд. Б.И. Додонова "системаи ниёзҳо", К.К. Платонова "маҷмӯи шавқу рағбатҳо, хоҳишҳо, манфиатҳо, майлҳо, идеалҳо, ҷаҳонбинӣ ва эътиқод, Л.И. Божович ва Р.С. Немова, "система ё маҷмӯи анғезаҳо" фаҳмидаанд.

Аммо, дарки тамаркузи шахсият ҳамчун маҷмӯъ ё системаи ташаккулдиҳии ҳавасмандкунанда, танҳо як тарафи моҳияти он аст. Тарафи дигар ин аст, ки ин система самти рафтор ва фаъолияти шахсро ошкор намуда, тамоюли рафтор ва амалро таъин мекунад ва дар ниҳоят намуди зоҳирии шахсро аз нигоҳи иҷтимоӣ муайян мекунад. Дар ниҳоят ин ба он вобаста аст, ки хусусияти шахсият системаи устувори бартаридошта ё ташаккулебии ҳавасмандкунанда буда, инъикоси бартаридоштаи векторӣ рафтор мебошад.

Хусусияти шахсият, тавре ки В.С. Мерлин қайд мекунад, метавонад худро дар муносибат бо одамони дигар, ба ҷамъият ва ё ба худаш зоҳир кунанд. Масалан, М.С. Неймарк, самти инфиродӣ, коллективӣ ва тичоратии хусусияти шахсиятро таъкид кардааст.

Д.И. Фельдштейн намудҳои зерини хусусияти шахсиятро муайян мекунад: гуманистӣ; худхӯш; рӯҳафтодагӣ ва худкушӣ.

Хусусияти башардӯстона муносибати мусбати шахсро ба худ ва ҷомеа тавсиф мекунад. Дар дохили ин намуди муносибат муаллифон ду зерқисматро ҷудо мекунанд: бо акцентсияи (хислати) беғаразона, ки

дар он манфиатҳои одамон ё ҷомеаи иҷтимоӣ сабаби марказии рафтор мебошанд ва бо акцентсияи индивидуалӣ (худбинона), ки дар он барои ҳуди инсон аз ҳама муҳим аст, аммо одамони атроф ба назар гирифта намешаванд, вале арзиши онҳо дар муқоиса бо худ, каме камтар аст.

Хусусияти худбинона дорои муносибати мусбӣ ба худ ва манфӣ ба ҷомеа мебошад. Дар дохили ин намуди муносибат низ ду зершакл аз якдигар фарқ мекунанд бо монанди акцентсияи индивидуалӣ, ки арзиши шахс барои ҳудаш арзишманд мебошад ба монанди хусусияти башардӯстона бо акцентсияи инфиродӣ, аммо арзиши атрофиён боз ҳам пасттар аст (яъне муносибати манфӣ нисбати дигарон), ҳарчанд дар бораи радди мутлақ ва нодида гирифтани арзишмандии шахс дар суҳанашон ошкор нест ва дигар бо акцентсияи худпарастӣ, ки арзиши шахсияти худ барои инсон он қадар баланд нест, вай танҳо ба ҳудаш тамаркуз мекунад ва ҷамъият барои ӯ қариб ки аҳамият надорад ва муносибат ба ҷомеа манфӣ аст.

Хусусияти руҳафтодагии шахсият бо он далолат мекунад, ки барои шахс ҳуди ӯ ягон арзише надорад, вале муносибати ӯро ба ҷомеа метавон таҳаммулпазир номид.

Хусусияти худқушӣ дар ҳолатҳои мушохида мешавад, ки на ҷомеа ва на ҳуди шахс барои ҳудаш арзише қоиладар нест. Чунин ҷудокунӣ намудҳои хусусиятӣ нишон медиҳад, ки онро на бо маҷмӯи баъзе омилҳо, балки танҳо аз ҷониби яке аз онҳо ба монанди муносибати шахсӣ ё коллективӣ ва ғайра муайян кардан мумкин аст.

Ҳамин тавр, бо назардошти хусусияти шахсият дар заминаи равишҳои умумии психологиро мо бояд бештар мушаххас намуда, хусусияти шахсиятро дар соҳаи фаъолияти педагогӣ (самти педагогӣ) бубинем.

Яке аз сифатҳои муҳими касбии шахсияти омӯзгор ин "таваҷҷӯҳи шахсӣ" -и ӯ мебошад. Мувофиқи маълумоти Н.В. Кузмина, хусусияти шахсӣ яке аз омилҳои муҳимтарини субъективии ноил шудан ба қуллаҳои баланд дар фаъолияти касбии педагогӣ мебошад.

Тадқиқоти психологӣ оид ба масъалаҳои хусусият педагогӣ дар якҷанд самт гузаронида мешавад:

- муайян намудани моҳият ва сохтори он;
- Омӯзиши хусусиятҳои пайдоиши он;
- Тадқиқи марҳилаҳо ва шартҳои ташаккули тамоюлот;
- таҳлили ҳолат ва воситаҳои ташаккули хусусияти педагогӣ.

Метавон барои муайян намудани моҳияти хусусияти педагогӣ се самтро ҷудо кард:

1. муносибати эҳсосӣ-арзишӣ ба касби омӯзгор, тамоюл ба фаъолиятҳои, ки хусусияти касбро дарбар мегиранд (Маркова А.К., Кузмина Н.В., Коломинский Ю.Л., Томилова Г.А.; Зимичева С.А. ва дигарон.);

2. сифати муҳими касбии шахсияти омӯзгор ё як ҷузъи қобилияти педагогӣ (Ф.Н. Гоноболин; А.И. Щербаков; В.А. Сластенин; В.Н. Леонтьев; А.А. Бодалев; В.П. Симонов ва дигарон.);

3. Идоракунии рефлексии рушди донишҷӯён (Ю.Н. Кулюткин; Г.С. Сухобская; С.Г. Вершловский; И.В. Фастовец; А.Б. Орлов ва дигарон)

А.К. Маркова чунин мешуморад, ки таҳлили шахсияти омӯзгор бояд аз омӯзиши хусусиятӣ оғоз ёбад, яъне аз он чизе, ки устод дар қори худ ҳадаф дорад, дар ҳоле ки қобилиятҳои ҳислати шахсии бештар ҷуброншаванда мебошанд, онҳо метавонанд ташаккул ёбанд, агар шахс сидқан хоҳиши омӯзгор шудан дошта бошад. Хусусияти педагогӣ ин ҳавасмандкунӣ ба касби омӯзгорӣ буда, муҳим он аст, ки амалан барои рушди самарабахши шахсияти таълимгиранда равона шуда бошад. Рушди хусусияти педагогӣ аз гузариш ба ҳавасмандкунии омӯзгор аз ҷониби мавзӯи қори ӯ ба соҳаи психологӣ ва таваҷҷӯҳ ба шахсияти донишҷӯ мусоидат мекунад.

Н.В. Кузмина моҳияти хусусияти омӯзгориро чун таваҷҷӯҳ ва муҳаббат ба касби педагогӣ, огоҳӣ аз душвориҳои қори омӯзгорӣ, зарурати фаъолияти педагогӣ, хоҳиши азхуд кардани асосҳои маҳорати педагогӣ мефаҳмад.

Динамикаи хусусияти педагогӣ бо роҳи азнавсозии сохтори ҳавасмандгардонии шахсияти омӯзгор аз самти объективӣ ба самти гуманистӣ муайян карда мешавад.

Ва ҳоло, намудҳои хусусияти педагогиро дида мебароем. Аз рӯи таълимоти Н.В. Кузмина, интиҳоби стратегияҳои асосии фаъолияти омӯзгорӣ боиси (сабабаҳои) се намуди хусусияти педагогӣ гардидааст: 1) воқеан педагогӣ; 2) ба таври расмӣ педагогӣ; 3) педагогии бардурӯғ.

Танҳо намуди аввалини хусусиятӣ барои ба даст овардани натиҷаҳои баланд дар фаъолияти педагогӣ мусоидат менамояд. Сабаби асосии самти воқеии педагогӣ таваҷҷӯҳ ба мундариҷаи фаъолияти педагогӣ мебошад.

Аз ҳама бештар дар қорҳои тадқиқоти Л.М. Митина оид ба хусусияти педагогӣ тадқиқ шудааст, ки онро яке аз хусусиятҳои ҷудонапазири меҳнати омӯзгор дар баробари салоҳияти педагогӣ ва тағйирпазирӣ эҳсосӣ қайд кардааст.

Мувофиқи андешаи Л.М. Митина, шавқу рағбати омӯзгор барои худшиносӣ дар соҳаи фаъолияти педагогӣ воқеан нишондиҳандаи хусусияти омӯзгорист. Хусусияти педагогӣ ин тамоюли ҷудонапазири меҳнати омӯзгор мебошад, ки хоҳиши муаллимиро барои ҳудамаликунӣ ба пешрафт ва рушди соҳаи ҳаёт ва фаъолияти педагогӣ ифода мекунад.

Л.М. Митина зарурати аз нав дида баромадани мафҳуми «хусусияти шахсият» -ро ба миён гузошт. Вай чунин мешуморад, ки хусусияти шахс ба худ он қадар мантиқӣ нест ва тамаркузи шахсӣ на танҳо

дорои мазмуни худбинона, ғарзнок, балки хоҳиши ба худ татбиқ шудан аст ва аз ин рӯ, барои тақмил ва рушди худ ба манфиати одамони дигар ниёз дорад.

Дар тадқиқоти хориҷӣ нуқтаи назар оид ба дарк намудани моҳият ва сохтори хусусияти педагогӣ дар се самти асосӣ гурӯҳбандӣ шудаанд: рафторӣ; маърифатӣ ва гуманистӣ.

Таваҷҷуҳи махсусро оиди тадқиқоти хусусияти педагогӣ мутобиқ бо психологияи гуманистӣ дошта (А. Маслоу, С. Рочерс, Д. Дьюи ва ғайра) ифода мекунад. Хусусияти шахсият ҳамчун сабаб кушиши комили шахс барои худтанзимкунии баррасӣ карда мешавад. С. Рочерс мушкилоти арзишҳои муаллимро ҳамчун таҳсили таркибии шахсияти ӯ таҳлил мекунад, ки дар ин ҷиҳат бо хусусияти педагогӣ мувофиқат мекунад.

С. Рочерс табиати зиддиятноки системаи арзишҳои одамро таҳлил карда, ба як қатор ҳулосаҳои ҷиддӣ бармеояд, аз ҷумлаи талошҳои арзиши умумӣ барои одамон табиатан инсондӯстонаанд ва аз тақмили рушди ҳуди инсон иборатанд; тамоми системаи арзишҳои мусбӣ на берун аз донишҷӯ, балки дар ҳуди ӯ ҷойгир аст. Аз ин рӯ, дар хотима сухани К. Рочерсро бояд қайд намуд, ки муаллим наметавонад муқаррар кунад, балки танҳо барои зуҳури он шароит фароҳам меорад.

АДАБИЁТ

1. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. М., -Воронеж: Ин-т практической психологии, 1995.
2. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. М.: Высшая школа, 1990. -117 с.
3. Леонтьев А.Н. Лекция по общей психологии. М.: Смысл, 2001.-190с.
4. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя. М.: Академия, 2004.-319с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии СПб.: Питер, 2002. -720с.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР, ЕГО ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА

В данной статье автор отмечает, что педагогическая направленность выступает в качестве одной из интегральных характеристик педагогического труда учителя и соответственно направленность личности учителя проявляется во всей его профессиональной жизнедеятельности и в отдельных педагогических ситуациях. А также, педагогическая направленность является мотивацией к профессии учителя, главное в которой действенная ориентация на развитие личности ученика.

Ключевые слова: характеристика личности, направленность, мотив, гуманистические, жизнедеятельность, обучающихся, отношение к обществу и педагогическая направленность.

PROFESSIONAL PEDAGOGICAL CHARACTER, ITS CONCEPT AND STRUCTURE

In this article, the author notes that the pedagogical orientation acts as one of the integral characteristics of the teacher's pedagogical work and accordingly, the teacher's personality is manifested in all his professional life and in individual pedagogical situations. And also, the pedagogical orientation is the motivation for the profession of a teacher, the main thing in which is an effective orientation to the development of the personality of the student.

Keywords: personality characteristics, orientation, motive, humanistic, vital activity, teaching, attitude to society and pedagogical orientation

Сведения об авторе:

Амиров Саидмухаммад Довудович – Старший преподаватель кафедры английского языка как второй специальности Таджикского педагогического университета имени С.Айни. Тел: (+992) 985549757 E-mail: amir8582@mail.ru

About the author:

Amirov Saidmuhammad Dovudovich - Senior Lecturer of the department of English as a second specialty Tajik Pedagogical University after name S.Aini Phone: (+992)985549757 E-mail: amir8582@mail.ru.

МАСЪАЛАҲОИ СИФАТИ ТАҲСИЛОТ ДАР НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЯИ ПЕДАГОГӢ: ТАШХИСИ МАФҲУМҲОИ «СИФАТИ ТАҲСИЛОТ» ВА «СИФАТИ ТАҲСИЛОТИ КАСБӢ»

Саломов Ш.Н.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Масъалаи сифати таҳсилот дар сиёсати муосири маориф ва илм яке масъалаҳои асосӣ ба шумор меравад, зеро он ба ҳалли маҷмуи вазифаҳои вобаста аст, ки онҳо ба инкишофи шахс, омодагии ӯ ба зиндагӣ дар ҷаҳони зудтағйирёбанда ва ихтилофангез, шахси дорои ҳадафҳои баланди ахлоқӣ ва ҳавасманд ба меҳнати баланди касбӣ равона шудаанд. Дар назария ва фаъолияти педагогӣ бештар дарк мегардад, ки сарфи назар кардан ё паст задани нақши ягон унсур ё намуди мазмуни таҳсилот дар барномаҳои таълимӣ

ва амалияи чараёни таҳсилот ба манфиатҳои на танҳо шахси алоҳида, балки ҳамаи ҷамъият, ки пешрафти он бевосита ба сифати таҳсилот вобаста аст, зиёни зиёд мерасонад.

Ҳоло миқдори умумии таълифот оид ба масъалаҳои сифати таҳсилот ҳазорҳо шумораро дар бар мегирад [15]. Таҳлили тафсири “сифати таҳсилот”, ки дар ин таълифотҳо пешниҳод шудааст, муайян намудани тафсири васеъ ва маҳдуди ин мафҳумро имконпазир мегардонад. Дар намуди ҷамъбасти сифати таҳсилот чун маҷмуи хосиятҳо ва падидаҳои онҳо муайян мегардад, ки талаботи инсонро қонеъ намуда, ба манфиатҳои ҷамъияту давлат ҷавобгӯ буда метавонанд [7; с.9]. Илова бар ин, ба фикри баъзе аз муҳаққиқон, ҳатмкунандагон бояд, аз як тараф, чун истеъмолкунандагони иттилооте, ки онҳо дар муассисаи таълимӣ мегиранд, аз тарафи дигар, чун таҳвилдиҳандагони донишҳои шахсӣ ва маҳоратҳои корфармо баррасӣ карда шаванд [10]. Ба ғайр аз ин, натиҷаҳои таҳсилотро барои объектҳои гуногун (кӯдакон, муаллимон, мактаб, муассисаи таҳсилоти олии) аз рӯи ченакҳои гуногун ва дар сатҳҳои гуногун ва дар ҳар мавриде, ки дар бораи натиҷаҳои гуногун сухан меравад, баҳогузорӣ кардан мумкин аст, ки ин мазмуни бештар маҳдуд (ё махсус)-и сифати таҳсилотро муайян менамояд. Сифати таҳсилоти мутахассис дар чараёни аз тарафи ӯ аз худ кардани мазмуни таърихан ташаккулефтаи фарҳанги моддӣ ва маънавӣ шакл мегирад. Ташаккули субъектнокӣ бо низомии таърихан ташаккулефтаи таҳсилот ва дар марҳилаҳои минбаъдаи инкишофи шахс бо ҳастии воқеӣ ва бо фаъолияти мушаххаси касбӣ таъмин мегардад. Сифати таҳсилот хусусияти шахсӣ буда, ба инсон барои амалӣ намудани ин ё он фаъолият, аз ҷумла фаъолияти касбӣ зарур аст. Сифати таҳсилоти касбӣ, дар маҷмӯъ, аз як тараф, аз сифатҳои алоҳида иборат буда, аз тарафи дигар, низомест, ки барои ҳалли вазифаҳои мушаххаси касбӣ пешбинӣ шудааст. Аз ин рӯ, вазифаи стандартҳои касбӣ қисми асосие ба шумор меравад, ки параметрҳои алоҳида ба ҳам мепайвандад [15].

Дар ин замина вазифаҳои маълумоти миёнаи касбӣ дар Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ», “Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, консепсияҳо, стратегияҳо”, “Дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ” “Дар бораи таҳсилоти миёнаи касбӣ”, “Дар бораи таҳсилоти иловагӣ”, “Дар бораи тайёр намудани мутахассисон бо назардошти талаботи бозори меҳнат”, Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2011, №227), Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2012, №334), Барномаи давлатии ислохот ва рушди соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели 2012, №200), Барномаи рушди раҳнамоии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри 2015, №794), Консепсияи рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар стратегия, консепсия, барномаҳои давлатии соҳавӣ ва санадҳои меъёрии ҳукукии дахлдор, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тавсиб расидаанд, ба таври мушаххас оварда шудаанд. Хуҷатҳои мазкур ба сифати вазифаҳои асосии рушд муайян мекунанд-таъмини сифати маълумоти додашуда ва баландбардории рақобатпазириву мутаҳаррикии касбии ҳатмкунандагонро дар бозори меҳнат.

Бояд қайд намоем, ки маҳз бо воситаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ” тамоюли инкишофи сиёсати давлатӣ дар системаи таҳсилоти миёна ва олии касбӣ дар шароити муносибатҳои нави ҷамъиятӣ ва ташаккули фазои ҷонаи таҳсилоти ҷаҳонӣ амалӣ мегардад.

Вазифаҳои асосии таҳсилоти миёна ва олии касбӣ дар асоси ба инобат гирифтани мақсад ва принципҳои гузошташуда, дар қонуни мазкур чунин тавсиф шудаанд:

- қонеъ гардонидани талаботи шахс ба инкишофи зехнӣ, фарҳангӣ ва арзишҳои маънавӣ бо роҳи дарёфти таҳсилоти олии касбӣ ва ё таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ;

- рушди илму ҳунар ба воситаи таҳқиқоти илмӣ ва фаъолияти эҷодии кормандони илмию омӯзгорӣ ва таҳсилкунандагон, истифодаи натиҷаҳои ҳосилшуда дар чараёни таълим ва истеҳсолот;

- омӯзиш, бозомӯзӣ ва тақмили таҳассуси кормандони дорои таҳсилоти олии касбӣ ва кормандони илмию омӯзгорӣи баландихтисос;

- дар донишҷӯён инкишоф додани ҳудудиносии миллий, ифтихори ватандорӣ, шаъну шарафи шаҳрвандӣ ва қобилияти қору зиндагии донишҷӯён дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ;

- ҳифз ва афзун намудани арзишҳои миллий, ахлоқӣ, фарҳангӣ, илмӣ ва анъанаҳои кишвар;

- таҳкими арзишҳои маънавии шаҳрвандон, боло бурдани савияи таҳсилот ва фарҳанги он;

-таъмини шароити мусоид барои таҷрибаомӯзии истеҳсолӣ ва омӯзгории донишҷӯён.

Тавре дар ин қонун зикр гардидааст, рушд ва ташаккули зинаҳои таҳсилоти миёнаву олии касбӣ ба қонеъ намудани талаботи ҷамъияту давлат ва шаҳрванд, аз ҷумла ба баландбардории сифатнокии мутахассис равона гардидааст. Зеро ин раванд, ба шахс имконияти интихоби зина, мазмун, шакл ва муддати таҳсилро ба таври васеъ пешниҳод менамояд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ” дар доираи мақсадҳои худ маҳз амалӣ гардонидани ин масъалаҳоро ба нақша гирифта, таъбиқи ислоҳоти куллии соҳаи таҳсилоти миёнаву олии касбӣ ва баланд бардоштани сифати тайёр кардани мутахассисонро таъмин менамояд. [12]

Замони муосир дар назди системаи маориф вазифаҳои бузургро ба миён гузошта, талаб менамояд, ки барои болоравии камолоти маърифати инсон ва аз бар намудани дастовардҳои илм дар раванди ҷаҳонишавӣ ва тамоюлҳои мухталифи он замина фароҳам оварад ва муносибатро ба мазмуни таҳсилот ҷиддитар намояд. Муносибати инфиродӣ ба таълиму тарбияи ҳар мутахассис бошад, вазифаи масъулиятноки кормандони муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ ба ҳисоб меравад. Он ба шахс тарзи таълими алоҳидаро пешбинӣ намуда, имконият медиҳад, ки маҳорату қобилияти касбии худро таҳким бахшад ва дониши зиёдтареро соҳиб гардад. Дар оянда бояд сатҳи дониш ва фарогирии мутахассисони мо ба дараҷаи таълимдихии байналмилалӣ баробар эътироф шавад, чунки инкишофи таҳсилот бе бозгашт характери глобалӣ мегирад. Ин падида дар замони муосир ҷараёни баҳамназдиқшавии кишварҳои халқҳоро суръат бахшида, миёни онҳо ҳамкориҳои судмандро ба миён меорад. Ҳамкориҳои ғайри ҳамаҷонибаи гуногуни истеҳсолоти моддию маънавии миллатҳои мухталифро тавассути истифода бурдан аз қонеъҳои илмӣ маърифатии яқдигар ба ҳам омезиш дода, ҷараёни фароҳам омадани арзишҳои умумиҷаҳониро метезонад. Таҳсилот тадриҷан монеаҳои минтақавию маҳаллии маҳдудӣ хешро бартараф намуда, сифат ва моҳияти ҷаҳонӣ пайдо мекунад. Омилҳои дар боло зикргардида дар инкишофи системаи таҳсилоти миёна ва олии касбии Тоҷикистон бояд меъёри асосӣ гардида, мазмун ва мундариҷаи онро ташкил диҳанд.

Вазъи масъалаи идораи сифати таҳсилоти муосир, пеш аз ҳама, бо омилҳои муҳити берунӣ, яъне бо шароитҳои иҷтимоию иқтисодии ғайрихонагии субъектҳои таълимӣ муайян мегардад, ки таркиби асосии онҳо бозори меҳнат аст.

Ҷаҳони меҳнат босуръат тағир меёбад ва қисми зиёди донишҷӯе, ки донишҷӯён дар рафти омодагии ибтидоӣ аз худ мекунанд, зуд кӯҳна мешаванд. Робитаҳои доимӣ ва интерактивӣ шарикӣ бо бахши истеҳсолӣ аҳамияти хос дошта, бояд ба вазифаҳои умумӣ ва ғайрихонагии таълимӣ дохил карда шаванд.

Таҳсилоти касбӣ “... аз он вусъат ва ғайрихонагии дур намонд, ки бо онҳо дар сатҳи сиёсӣ зарурати гузарондани ислоҳоти соҳаи маориф бо мақсади қонеъгардонии талаботи хусусияти иқтисодӣ зоҳир гардида буд” [9; с.36].

Ҳамаи унсурҳои таркибии идораи низомии ҷаҳони вазифавии таҳсилотро ба вуҷуд меоранд, ки дар он ҳадафҳои таълиму тарбия омилҳои низомӣ буда, ҳамаи дигар функсияҳои идора ба ин ҳадафҳо нигаронида шудаанд.

Дар навбати худ, таҳти мафҳуми идораи сифати таҳсилот баъзе муҳаққиқон ҷараёни доимӣ, нақшавӣ ва мақсаднокӣ таъсирро дар ҳамаи сатҳҳо ба омилҳо ва шароитҳои меҳнатӣ, ки ин онҳо ташаккули мутахассиси ояндаи дорои сифати мутобиқ ва истифодаи пурраи донишу маҳорат ва малакаҳои ӯро таъмин менамоянд [10].

Дар назария ҳамаи ин басо ғайрихонагии ба назар мерасад, вале дар амал ташаккули мутахассисони ояндаи кишвар дар муассисаҳои классикӣ таълимӣ ва бисёр вақт бо ёрии технологияҳо ва таҷрибаҳои таълимие сураат мегардад, ки ҳанӯз дар асрҳои гузашта шакл гирифта, ба ихтилофнокӣ воқеияти таҳсилот, омӯзиши ғайрихонагии хусусиятҳои донишҷӯён, муаллимон ва маъмурон нисбат ба ҳамдигар ва нисбат ба воқеияти барои онҳо умумӣ таҳсилот мусоидат мекунанд.

Ихтилофи дохилии воқеияти таҳсилот ба он вобаста аст, ки субъектҳои ҷараёни таълим – маъмурият, муаллимон ва донишҷӯён дар макону замони ҷаҳони паҳлӯи ҳам қарор доранд, вале бисёр вақт ҳадафи талаботи умумӣ ва ҳавасмандию таҷрибаҳои иҷтимоӣ надоранд. Парокандагии макону замони иттилоотӣ, коммуникативӣ ва интизомӣ самаранокии ҷараёни таҳсилотро паст карда, ба муқолаҳои арзишманди наслҳо ҳалал мерасонад ва ташаккули фарҳанги нави корпоративӣ донишгоҳро бозмедорад. Ҳамзистии мувоҷиҳаи ду тафсири ҷараёни таҳсилот чун муқолаҳои хизматҳо ва чун коммуникатсияи “муаллим –

донишчӯ” аз тарафи ҳамаи субъектҳо дарк шудани онро ғалат инъикос намуда, бартарии технологияҳои анъанавии таҳсилотро аз технологияҳои инноватсионӣ ҳифз мекунад.

Методологияи назария ва амалияи идораи сифат дар идораи соҳаи истеҳсолоти моддӣ асос ёфта, хусусиятҳои таҳсилотро ба назар намегирад.

Дар натиҷа, таҳсилот чун институти иҷтимоӣ ва муаллим чун таҷассуми шахсии худ маънои ибтидоии ҳастии худро гум мекунад. Муаллим на ҳамчун омӯзгор ва мураббӣ, балки ба сифати хизмати инфиродикунонида зоҳир мешавад.

Бо назардошти вазъияти бамиёномада қайд кардан зарур аст, ки ҳадафи расман баёншудаи баҳодихии сифати таҳсилот ва дастгирии он дар сатҳи стандартҳои додашуда арзиши анъанаҳои миллий, таҷрибаи бой ва афзалиятҳои низоми таҳсилоти Тоҷикистонро кам намекунад.

Дурангии шуури муосири ҷамъиятӣ ва илмӣ ба номуайяни дар ҷараёни рушди консепсияи таҳсилоти кишвар ва мазмуни он ҳиссаи назаррас гузошта, ба сифати таҳсилот дар ҳамаи сатҳҳо – аз таҳсилоти мактаби ибтидоӣ то таҳсилоти олӣ таъсир мерасонад.

Набояд фаромӯш кард, ки дар шароити бозоре, ки дар ҳолати тағйирёбии доимист, банақшагирии маълумоти касбӣ ва таҳсилот наметавонад хусусияти механикии худро нигоҳ дорад. Банақшагирӣ – ҷузыи ҷудонашавандаи ҷараёни идоракунии сифати таҳсилоти миллист, ки дар шакли умумӣ дар сандахову ҳуҷҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва адабиёти ватанӣ тавсиф дода шудааст.

Имрӯз вазифаи баҳодихии сифати таҳсилот мушкилоти зиёд дорад. Аз рӯи анъана баҳодихии сифати таҳсилоти донишчӯён ва хатмкунандагон ба воситаи назорат бо ёрии ҳамагуна вазифаҳои назоратӣ, саволҳо ва супоришҳои амалӣ сураат мегирад. Воситаҳои назорат барои ихтисосҳо бо назардошти принципи ирсияти таҳсилоти касбӣ ва фаъолияти касбии оянда таҳия карда мешаванд. Омӯзгорон вазифахоро дар асоси дидактикаи системавӣ сохторӣ ва бо назардошти сатҳҳои зерини азхудкунӣ тартиб медиҳанд: фаҳмидан, айнан тақрор кардан, нусхабардории татбиқ ва ҷамъбаст.

Аммо дар ин вазифаҳо одатан методҳои муайян намудани сатҳи омодагӣ ва маҳорати донишчӯён барои татбиқи донишҳои омӯхтаи худ дар фаъолияти амалӣ инъикос намеёбанд.

Маълум аст, ки стандартҳои давлатии таҳсилоти олӣ ва миёнаи Россия на дар таҳсилоти амалӣ, ки ба маҳорати амал кардан дар вазъияти мушаххаси касбӣ равона шудааст, балки дар таҳсилоти умуминазариявӣ асос ёфтаанд. Дар стандартҳои давлатӣ тавсифи робита ва паиҳамии татбиқи фанҳои алоҳида бо тавсифи таҳассуси хатмкунанда вуҷуд надорад. Давлат дар назди фанни анъанавӣ ҳадафу вазифаҳои муттаҳидаро намегузорад. Ҳадафи омӯзиши фан, моҳиятан, на ташаккули талаботу маҳорати истифодаи мазмуни илмӣ он дар оянда, балки танҳо азхудкунии воқеии маълумотҳои илмӣ ва бисёр вақт дар сатҳи азёдкуни аст. Аз донишчӯ, дар ин ҳолат, иштирок дар лексияҳо ва додани ҷавоби аниқ ба имтиҳонгиранда дар доираи барнома талаб карда мешаваду халос.

Сатҳи аз тарафи донишчӯ аз худ кардани донишҳои назариявиро муаллим на дар асоси тасаввуроти муттаҳида дар бораи таҳассуси мутахассис, балки бо назардошти тасаввуроти субъективии худ дар бораи назорати натиҷаҳои таҳсилот муайян менамояд.

Дар натиҷа, моделу методҳои бунёдии таҳсилот интиқол ёфта, ба истифодаи донишҳои назариявӣ чун воситаи методологияи таҳқиқи комили ин ё он вазъиятҳои касбӣ диққати зарурӣ дода намешавад. Фаъолияти педагогӣ ва илмӣ муаллимон ба фаъолияти касбии ояндаи хатмкунандагон вобастагии сустр дорад.

Донишчӯ дар бораи робитаи таҳсилот ва вазифаҳои асосии касбие, ки онҳоро бояд дар фаъолияти касбии худ ҳаллу фасл намояд, инчунин дар бораи мазмуну шаклҳои худмодагӣ, методҳои ташкили ҷараёни таълимӣ, низому меъёрҳои баҳодихии берунии донишхое, ки бо онҳо бори аввал танҳо ҳангоми таъмин бо кор дучор меояд, тасаввуроти сатҳӣ дорад.

Хулоса, агар дар аксарияти кишварҳои Аврупо ва Россия рушди низомҳои миллии баҳодихии берунии сифати таҳсилот мушохида шавад, дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Тоҷикистон кӯшишҳо ба эҷоди низоми дохилии баҳодихии сифати омодакунии мутахассисон равона шудаанд.

Таҳлили адабиётҳои мавҷуда нишон медиҳанд, ки расмиёти асосии баҳодихии сифати ҷараёни таҳсилот бо хусусиятҳои зерин тавсиф меёбад:

- доираи васеи нишондиҳандаҳо барои баҳодихии нишонаҳои сифатнок;
- истифодаи ҷадвалҳои баҳодихӣ;
- истифодаи расмиёти эксперти;

-истифодаи коэффитсиентҳои вазнӣ барои нишондиҳандаҳои алоҳида, тестҳо, вазифаҳо, дигар усулҳои назорати дидактикӣ ва методҳои таҳлилу таҳхиси педагогӣ.

Зарур мешуморем, ки парадигмаи баҳодихии сифати таҳсилот аз умуминазариявӣ ба тамоюли амалӣ иваз карда шавад. Зеро ин ба талаботи бозори муосири меҳнат ҷавобгӯ буда, кафолати зарур ва рақобатпазир будани мутахассиси ояндаро таъмин менамояд. Илова ба ин, бояд тағироти асосӣ, пеш аз ҳама, дар сатҳи арзишмандии субъектҳои асосии ҷараёни таҳсилот гузаронда шавад: муаллимон ва донишҷӯён, ки онҳо бояд шаклҳои нави ҳамкориро таҳия намуда, аз одатҳои шаҳшуда даст кашанд.

АДАБИЁТ

1. Багутдинова Н. Управление качеством образования / Н. Багутдинова Н., Новиков. // Стандарты и качество. - 2002. - № 9.
2. Бердникова З.А. Педагогические условия подготовки будущих руководителей профессиональных училищ к управлению качеством начального профессионального образования: Дис.канд. пед. наук. /З.А. Бердникова. - Челябинск, 1999. - 169 с.
3. Бордовский Г.А. Управление качеством образовательного процесса: Монография. / Г.А. Бордовский, А.А.Нестеров, С.Ю. Трапезин. - СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2001. - 359 с.
4. Гинецинский В.И. Основы теоретической педагогики. /В.И. Гинецинский. - СПб.: Изд-во С-Петербургского университета. 1992. 154с.
5. Гоноболин Ф.Н. Книга об учителе. /Ф.Н.Гоноболин. - М.,1965. 260с.
6. Гребнев Л.С. Управление содержанием гуманитарного образования в России: правовой, целевой и технологический аспекты. /Л.С.Гребнев. - М., 2000.
7. Гутник Г.В. Информационное обеспечение системы качеством образования в регионе /Г.В.Гутник // Информатика и образование. - 1999. - № 1. - С. 7-12.
8. Деминцев А.Д. Развитие активности учителей и совершенствования их мастерства. Автореф дисс...канд. пед. наук. /А.Д. Деминцев. - М., 1972. 21с.
9. Доклад международной комиссии по образованию для XXI века «Образование: сокровище сокровище». - М.: Изд-во ЮНЕСКО, 1997. - 295 с., с 36.
10. Иродов М.И. Создание системы управления качеством подготовки специалистов в ВУЗе /М.И.Иродов, С.В.Разумов // Университетское управление. 2003. N 2(25).
11. Кортон С. В. Проблема оценки качества профессионального образования специалиста / С.В.Кортон, С. Д. Некрасов // Университетское управление: практика и анализ. - 2003. - N 1(24).
12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ/ ш. Душанбе, 19 майи соли 2009, № 531.
13. Маркова О.Ю. Образование и гражданское общество (материалы круглого стола 15 ноября 2002 г.). Серия «Непрерывное гуманитарное образование (научные исследования)». Выпуск 1. / Под ред. Ю.Н. Солонина. / О.Ю.Маркова - СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2002.
14. Назарова О.Л. Управление качеством образовательного процесса профессионально-педагогического колледжа. Учебно-метод. пособие. /О.Л. Назарова. - Магнитогорск: МаГУ, 2003. - 81 с.
15. Некрасов С.Д. Проблема оценки качества профессионального образования специалиста /С.Д. Некрасов // Университетское управление. 2003. N 1(24).
16. Сластенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. / В.А.Сластенин. - М.: Просвещение. 1976. 180с.
17. Соболев В. С. Концепция, модель и критерии эффективности внут-ривузовской системы управления качеством высшего профессионального образования / В. С. Соболев, С. А. Степанов // Университетское управление: практика и анализ. - 2004. - N 2(31).
18. Шестопалов Т.С. Качество образования в условиях модернизации Российского образования // Методические рекомендации. /Т.С. Шестопалов. - Барнаул: БГПУ, 2002. - 49 с.
19. Якунин В.А. Обучение как процесс управления. Психологические аспекты. /В.А.Якунин. - Л., 1988. 154с.

ПРОБЛЕМЫ КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И ПРАКТИК: АНАЛИЗ ТЕРМИНОВ «КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ» И «КАЧЕСТВО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ»

Известно что, проблемы качества образования в современной образовательной политике и науке одна из центральных, так как она связана с решением комплекса направленных задач на развитие личности, в том числе ее подготовки к жизни в быстро меняющемся и противоречивом мире, личности с высокими нравственными стремлениями и мотивами высокопрофессионального труда. Сегодня в педагогической теории и деятельности все более осознается, что игнорирование или принижение роли в учебных программах, практике образовательного процесса какого-либо элемента или вида содержания образования наносит громадный ущерб интересам не только отдельной личности, но и всего общества, прогресс которого напрямую связан с качеством образования.

Ключевые слова: *качество образования, профессиональное образование, высшая школа, студент, учитель, нормативно-правовые акты, теория и практика.*

PROBLEMS OF THE QUALITY OF EDUCATION IN PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE: ANALYSIS OF THE TERMS "QUALITY OF EDUCATION" AND "QUALITY OF VOCATIONAL EDUCATION"

It is known that the problem of the quality of education in modern educational policy and science is one of the central ones, since it is associated with the solution of a set of directed tasks for the development of the individual, including his preparation for life in a rapidly changing and contradictory world, a person with high moral aspirations and motives. highly professional work. Today, in pedagogical theory and activity, it is more and more realized that ignoring or belittling the role in curricula, practice of the educational process of any element or type of educational content inflicts tremendous damage on the interests not only of an individual, but also of the whole society, whose progress is directly related to quality. education.

Key words: quality of education, vocational education, higher school, student, teacher, normative legal acts, theory and practice.

Сведение об авторе:

Саломов Шахбоз Назаралиевич - соискатель кафедры педагогики общеуниверситетская Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни Тел: (+992) 907279393 Электронный почта: vomolas@gmail.com

About the author:

Salomov Shahboz Nazaralievich - Applicant for the Department of Pedagogy (University-wide), Tajik State Pedagogical University named after S. Aini, Phone: (+992) 907279393 E.mail: vomolas@gmail.com.

ГЕНДЕРНОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕВУШЕК В ПЕДАГОГИКЕ

Халимова Р.С.

Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни

Надо отметить, что гендерного воспитания исследуется педагогическо- социальный процесса формирования девочек и мальчик в процессе , которого гендерного развития развивается, где воспитание является основы гендерного метода изучения к реализацию совершенствования и формирования гендерной политики и овладения развития в современной педагогике.

В этой работе на основе обширного материала мы показываем вопросы гендерного воспитания молодого поколения в современной таджикской педагогике и отмечаем, что обусловленной развития современного молодого поколения формирования гендерной политики воспитания девушек в педагогике, которые происходят в жизни людей , которые приводят к совершенствованию человеческой личности разных социальных слоев населения в воспитание девушек в современной педагогике и развитие деятельности современного молодого поколения.

Особенности данной работы заключается в том, что впервые в современной педагогике появился термин гендер, что означает формирование и совершенствование связи.

В своих произведениях таджикские ученые отмечают, что «предполагают дифференциация роли мужчины и женщины в зависимости от их половой принадлежности, и гендерного подхода к воспитанию у нас в Республике Таджикистан, который создают условия для развития культуры поведения человека с учётом не только половой принадлежности, но и индивидуальных особенностей, социальных запросов и культурного окружения личности» [1, с.305].

В Таджикистане встречаются различные точки зрения таджикских педагогов, которые имеют огромное количество монографии и критические статьи мирового масштаба. К этим таджикским педагогам, классикам мирового масштаба являются педагоги Кармова И.Х., Лутфуллоев М., Раджабов М.Г. и другие.

Различные проблемы современной жизни гендерного воспитания девушек, которые встречаются в произведениях таджикских ученых в области педагогики образования, которые являются нравственное воспитание молодого поколения, любовь к Родине и другие проблемы встречаются в их произведениях.

Особое место занимает богатый материал, который представлен в XX веке в области гендерного воспитания девушек.

Еще в начале XX века один из основателей новой таджикской школы Абдулкодир Шакурии Самарканди под названием «Чомеъ-ул-хикоеъ» создал книгу, где кроме воспитательные рассказы из классической таджикской литературы, он опубликовал несколько статьи в области гендерного воспитания девушек.

В настоящее время исследование таджикско-русских педагогических связей значительно возрос по отношению к ранним проблемам педагогики. Взаимодействие педагогики между Республикой

Таджикистан и Российской Федерации, которые развивались в конце XX века в области гендерного воспитания девушек.

Этот жанр педагогики встречаются и в таджикской образовательной школе в творчестве известного таджикского поэта Убайди Зокини, который писал очень много басен различного характера гендерного воспитания.

Нравственные произведения таджикских ученых, в частности такие произведения, как «Гендерное воспитание», «Особенности развития гендерного воспитания», «Характеристика развития гендерного воспитания в общеобразовательной школе на современном этапе», которые показывают различные проблемы реальной жизни педагогического образования гендеры в Республике Таджикистан.

Таджикские педагоги Кармова И.Х., Табаров И.Р., Лутфуллоев М., А.Умари, Хикмат Рахмат создали произведения о гендерном воспитании молодого воспитания. Так, Л.Хайдаршох в газете «Тоҷикистони Совети (1983, 27 февраля) опубликовал свою статью «Гендерное воспитания», которое посвященное формированию и развитию гендерного развития в Республке Таджикистан.

Традиция развития педагогического образования можно встретить в творчестве таджикских ученых педагогов, которые писали статьи и показали в своих произведениях различные проблемы реальной гендерной жизни.

Он писал: «глубоко современная в обстановке все расширяющихся культурных связей между народами мира, в новых условиях острой идеологической борьбы — проблема изучения взаимосвязей и взаимодействия педагогики определилась как одно из важнейших направлений современной филологической науки» [1, с.285].

Педагогические связи в настоящее время продолжается в творчестве ряда таджикских ученых, которые пишут различные проблемы современной гендерной темы. Известный таджикский ученый в области педагогики Каримова И.Х. писал: «появившиеся в таджикском педагогической специальные работы, посвященные проблеме взаимосвязи педагогики, воздействия одной педагогики на другую, лишь первые шаги нашей педагогики. Воздействие русской классической и современной педагогики на таджикских ученых, их учеба у русских классиков, процесс творческого освоения опыта русской литературы не нашли пока еще своего конкретного и глубокого освещения» [2, с.56].

Следует сказать, что один из таджикских ученых сказал, что очень многое он учился у русских педагогов в области развития гендерного воспитания.

Следует сказать, не разработанности в практике формирования и развития гендерного воспитания в современной педагогической практики. Они в своих педагогических работах создали идеи новой темы в воспитания гендерной проблемы девушек в настоящее время.

Сегодня в таджикском государстве, развиваются тенденция моровой проблемы общеобразовательной современной школы, которые формируют педагогической связи, которые способствуют и совершенствуют молодого поколения в нашей республики.

В настоящее время в таджикской педагогике в связи с другими методами воспитания молодого поколения развивается новая форма, который связан с гендерными воспитания молодых девушек.

Баротова М.Р. писала: «Известно, что концепция гендера появилась в социологии в 70-е гг. на Западе, а в Таджикистане она стала особо привлекать внимание исследователей лишь с начала 90-х гг. В отечественной педагогике проблема гендерного воспитания личности является недостаточно разработанной. Гендерное воспитание в Таджикистане, согласно культурной традиции, предполагает дифференциацию ролей мужчины и женщины (юноши и девушки, мальчика и девочки) в зависимости от их половой принадлежности и называется ролевым воспитанием, актуальность которого в настоящее время достаточно обоснованной назвать нельзя» [2, с.108].

Проблемы гендерного воспитания и их произведения таджикских ученых, в частности такие произведения, как «Гендерное воспитание», «Особенности развития гендерного воспитания», «Характеристика развития гендерного воспитания в общеобразовательной школе на современном этапе», которые показывают различные проблемы реальной жизни педагогического образования гендеры в Республике Таджикистан.

Васильев К.Н. писал: «Социальной ролью называется выработанная обществом и усвоенная мужчиной и женщиной, которой занимаются определённое социальное место, система мыслей и чувств, намерений и действий, в соответствии со сложившейся ситуацией. Статус мужчины или женщины предписывает индивиду определённые роли, предполагающие совокупность прав и обязанностей, которые общество закрепляет за данной позицией. Статус включает несколько ролей, определяемых социальными нормами. Роль является моделью поведения в соответствии с правами и обязанностями, закреплёнными за данным статусом соответствующими социальными нормами. Роль называют динамической характеристикой статуса. Поэтому гендерной ролью мы называем умение человека (мужчины и женщины) сочетать в своём поведении личностное (связанное с индивидуальными гендерными различиями) с нормами и ценностями субкультуры». [3, с.172].

В настоящее время проблема гендерного воспитания молодого поколения стоит в центре внимания русских и таджикских педагогов, которые писали огромное количество научных статей и монографии и показали развития гендерного воспитания в Республике Таджикистан.

Горбунова М.Н. писала «Маскулинной называется личность, сочетающая качества мужественности и женственности, но качеств мужественности несколько больше. Фемининная личность определяется по наличию качеств мужественности и женственности, но качества женственности несколько преобладают. Личность, гармонично сочетающая в себе качества мужественности и женственности, называется андрогинной. Недифференцированный тип личности мужчины и женщины учёными исследован мало, поэтому на его рассмотрении, как правило, не останавливаются» [4, с.172].

Таким образом, проблема гендерного воспитания молодого поколения в современной педагогической мысли развивается и формируется на основе критических и научных работ таджикских и русских ученых.

ЛИТЕРАТУРА

Добреньков В. И., Кравченко А. И. Социальные проблемы гендерной политики.- М.: Наука, 2001.- 276 с.

Баротова М.Р. Особенности гендерной политики в Таджикистане.- М.: Наука, 2010.- 354 с.

Васильев К.Н. Характеристика развития девушек в педагогике.- М.: Высшая школа, 2007.- 275 с.

Горбунова М.Н. Гендерная политика в Российской Федерации.- М.: Наука, 2014.- 276 с.

ГЕНДЕРНОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕВУШЕК В ПЕДАГОГИКЕ

В этой статье автор исследует вопросы гендерного воспитания девушек в современной педагогике. Автор статьи на основе обширного материала показывает гендерное воспитание девушек в педагогике.

Следует сказать, не разработанности в практике формирования и развития гендерного воспитания в современной педагогической практики. Они в своих педагогических работах создали идеи новой темы в воспитании гендерной проблемы девушек в настоящее время.

Сегодня в таджикском государстве, развиваются тенденция мировой проблемы общеобразовательной современной школы, которые формируют педагогической связи, которые способствуют и совершенствуют молодого поколения в нашей республики.

В настоящее время в таджикской педагогике в связи с другими методами воспитания молодого поколения развивается новая форма, который связан с гендерными воспитания молодых девушек.

В XX в. динамичный стиль жизни и стремление к равноправию полов, как развитие гендерного воспитания молодого поколения

Ключевые слова: *гендерное воспитание, девушек, воспитание, личность, Таджикистан, поведения*

GENDER EDUCATION OF GIRLS IN PEDAGOGY

In this article, the author examines the issues of gender education of girls in modern pedagogy. Based on extensive material, the author of the article shows the gender education of girls in pedagogy.

It should be said that gender education is a socially controlled process of the development of girls and boys in the course of which their gender socialization develops, where education is the basis of a gender culture of relationships and the development of the ability to implement a gender repertoire and mastering the skills and abilities of appropriate behavior.

In addition, at present, there are schools for boys and girls abroad that implement the idea of separate education, which corresponds to the role-based approach in personality education.

In the XX century. a dynamic lifestyle and the desire for gender equality, both in the West and in Tajikistan, have determined the modern ideals and models of men and women, manifested, in particular, in the development of fashion trends. In the appearance of a woman, features of independence, determination, adaptability to working and living conditions are emphasized.

Keywords: *gender education, girls, education, personality, Tajikistan, behavior*

Сведение об авторе:

Халимова Робия Сайфуллоевна - соискатель общей университетской кафедры педагогика Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни Тел. (+992) 985365454.

About the author :

Halimova Robiya Sayfulloevna - reaserch of the Department of Pedagogy, of Tajik State Pedagogical University named after S. Aini Tel. (+992) 985365454.

ОИЛАИ ДОНИШЧЌҶ ВА ПРОБЛЕМАҶОИ ОН

Раҳимова С.

Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.Осимӣ

Муаммоҳои муосири дигаргунсозиву азнавсозии ҷомеаи тоҷик ва таъмин сохтани рушди устувори он зарурати омӯзиш ва идроки оиларо аз ҷониби инсон ҳамчун шакли арзиши хусусӣ ва иҷтимоӣ тақозо менамояд. Ташаккул бахшидани арзиши оилавӣ дар ниҳоди насли наврас, бешубҳа, рисолати илми педагогӣ махсуб мешавад. Аммо, дар шароити муосир ягон таҳқиқоти педагогиро тасаввур наметавон кард, ки бидуни истифодаи дастовардҳои фалсафа, сотсиология, равоншиносӣ ва иддаи дигари илмҳои гуманитарӣ амалӣ мешуда бошад.

Яке аз масъалаҳои мубрами ҳаёти имрӯзаи ҷомеа бунёди оилаи нав, аз ҷумла оилаҳои донишҷӯён ба шумор меравад, ки ҳалли дурусти он ба тарзи ҳаёт ва рафти инкишофи ҳуди инсон низ вобаста аст. мусаллам аст, ки ҷавонон дар ташкили оилаи худ мустақиланд, аммо ҷомеа ва давлат ҳеҷ гоҳ нисбат ба ин масъала бетарафу бетафовут набуда, балки дар хушбахтиву пойдории он ҳамеша манфиатдор мебошанд.

Арзиш, аз ҷумла арзиши оилавӣ дар педагогика дар робита бо коркарди парадигмаи инсонпарваронаи таълим ва тарбия дар асарҳои муҳаққиқони тоҷик Ф.Шарифзода, М.Лутфуллоев, А.Нуров, М.Мачидова, Н.Юнусова, Ф.Ф.Шарифзода, олимони хориҷӣ Ш.А.Амонашвили **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, Л.А.Беляева, М.Н. Дудина, И.Ф.Исаев, Н.Г.Нагибулина, В.А.Сластенин -1, Е.Н.Шиянов ва дигарон мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Ва ё муҳаққиқи шинохтаи тоҷик Н.М.Юнусова дар масъалаи оила ақида дорад, ки: “Ба омӯзиши оила ҳамчун институти тарбия тадқиқотҳои зиёде дар илми психологӣ педагогӣ дар ҷумҳурӣ ва дар хориҷа бахшида шудааст. Дар қорҳои илмӣ вазифаҳои гуногуни оила, баҳогузори ба нақши волидайн дар тарбияи фарзанд, муносибатҳои байниҳамии кӯдакон ва волидайн, роҳу усулҳои тарбияи оилавӣ ва дигар муносибатҳо падидаи оила коркард карда шуд. Дар ҷараёни омӯзиши инкишофи кӯдак дар оила диққати махсус зиёдтар ба кӯдакон дода мешавад. Барои маълумоти пурраи объективӣ оиди инкишофи оила ба даст овардан, оиларо нафақат аз тарафи кӯдак, боз аз тарафи волидон низ омӯхтан лозим”-8.

Инчунин, масъалаи таҳлили иҷтимоӣ- фалсафии оила дар асарҳои зерин ба андозаи назаррас бой ғардонидани шуданд:

-файласуфони хориҷиву ватании шӯравиву муосир Л.П.Буюева, М.С. Каган, В.А.Лекторский, О.М. Панфилов, Н.С. Розов, Г.И Смирнова, М.Н.Болтаев, А.М.Баҳоваддинов, М.Н.Болтаев, М.Осимӣ, М.Д.Диноршоев, Н.М. Сайфуллоев, Ф.Сирочов, М.М.Оқилова, Б.Самиев, Р.Назариев, Ш.Бердиев;

-педагогҳо И.Каримова, Ф.Шарифзода, М.Лутфуллоев, Б.Мачидова, Н.Юнусова, М.Обидова, Г.Н.Волков, Б.Т.Лихачев, Н.Д. Никандров, Г.Н. Филонов;

-фарҳангшиносон С.Сулаймонӣ, С.В. Бородавкин, Л.Г.Ионин, К.О. Касянова, А.П. Марков.

Байни донишҷӯён масъалаи ташаккули оилаи солими ҷавон ва дар робита ба ин, ба дунё овардани кӯдакони тандуруст хеле муҳим мебошад. Байни оилаҳои ҷавони тоҷикистонӣ дар пайравӣ ба рӯзгори ғарбиён, ба таъхир андохтани тавлиди кӯдак торафт афзун мешавад. Иқрор шудан лозим меояд, ки ба қувват гирифтани ҷунин ҳислати номақбул то андозае мушкilotи иқтисодии донишҷӯён, дар навбати аввал, набудани шароити зисти оилаҳои ҷавон таъсир менамояд. Муҳаққиқон бонги хатар мезананд, ки айни замон тақрибан нисфи оилаҳои ҷавон тавлиди кӯдакро бошуурона ба таъхир мегузоранд. Тибқи маълумоти омӯрӣ, ҳиссаи камтаъминбудагон дар байни оилаҳои ҷавон нисбат ба теъдоди умумии оилаҳо ду баробар зиёд мебошад. Тадриҷан кам шуда истодани шумораи никоҳи ҷавонон зарурати қабул намудани тадбирҳои таъҷилиро дучанд мегардонад.

Дар айни замон масъалаи муҳим тафсири истилоҳи “оилаи ҷавон” махсуб мешавад. Ҷун қоида, оилае ҷавон шумурда мешавад, ки дар он синнусоли ҳар кадоми ҳамсарон аз

35 боло набошад, ё худ оилаи нопурра, ки аз як волиди ҷавони то сисола иборат буда, як ва ё аз он бештар фарзанд дошта бошад.

Ҳақиқати ҳол чунин аст, ки маҳз ҳамин категорияи оила бештар бо мушкилоти саҳт дучор мегардад; сабаб он аст, ки зану шавҳари ҷавон аз пайи гирифтани маълумот чидду ҷаҳд мекунанд ва дар ҷодаи болоравии касбии хештан қадамҳои нахустин гузоштаанду баробари ин, талаботашон, аз ҷумла дар бобати фарзанддорӣ зиёд аст. Аксари онҳо бидуни мададу дастгирии давлатӣ ба никоҳ рӯи намудан ва ё ба дунё овардани фарзанди дилхоҳро ба қафо мегузоранд.

Тавре қаблан таъкид намуда будем, масъалаи демография ва дастгирии оилаи ҷавон яке аз муҳимтарини мавзуҳои таъкидҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон гардидааст: “Оила дар ҳама давраи замон муқаддас ва рукни ибтидоиву асосии давлат ҳисобида мешавад. Аз ин рӯ, барпо намудани оилаҳои комилу мустаҳкам вазифаи аҳли ҷомеа ва волидайн мебошад.

Институти оила ва никоҳ айни замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба дигаргуниҳои назаррасе дучор гардидааст. Таҳқиқот дар хусуси кадрӣ қиммати ҳудро гум кардани шаклҳои анъанавии ҳаёти якҷоя- оила, ки дар асоси никоҳ бунёд карда шудааст, шаҳодат медиҳанд. Баробари ин, нишондоди мазкур бештар ба оилаҳои ҷавон хос аст. Сабаби асосӣ он аст, ки онҳо дар он давраи инкишофи синнусолӣ қарор доранд, ки муаммоҳои никоҳӣ аҳамияти аввалиндараҷа касб кардаанд.

Дар айни замон, тасдиқ метавон кард, ки муносибатҳои никоҳию оилавӣ дар системаи арзишҳои ҷамъиятӣ ва ҳаёти оилавӣ аҳамияти ҳудро ҳанӯз пурра гум накардаанд- дар ҳамаи шаклҳои он ҳаёти якҷояи марду зан ҳоло ҳам шакли аз ҳама маъмулу машҳур ва писандидаи инсоният боқӣ мемонад. Дар натиҷаи он ки шароитҳои ҷамъиятӣ дигаргун мешаванд, талабот бошад, бо вучуди навсозиҳои дар бунёди муносибатҳои оилавӣ никоҳӣ маҳфуз гардидааст, масъалаи ташаккули арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди муҳассилҷавонон аҳамияти хоса касб менамояд. Дар натиҷаи таҳлил ва ҷамъбаст намудани натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ, ки ҳадафи онҳо муайян кардани шароитҳои самараноки ташаккули арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди муҳассилҷавонон буд, муқаррар карда шуданд, ки ба шарофати таъсири байниҳамдигарии омилҳои гуногун ва беамалон қувват бахшидани тадбирҳои тарбиявӣ таълимӣ ҷавонро ба ҳаёти оилавӣ дилғарм кардан имконпазир хоҳад буд.

Таҳлили муқоисавии муносибатҳои назариявӣ нисбат ба масъалаи ташаккули арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди муҳассилҷавонон дар илм ва амалияи педагогӣ имконият медиҳад, ки дар шароитҳои ҳозираи навшавии соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаматарафа омода сохтани ҷавонон ба оила ва никоҳ бояст, ки инъикоси равшани ҳудро дар раванди таълимӣ дарёфта бошад.

Раванди ташаккули арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди муҳассилҷавонон ба омузиши маҷмуи донишҳо, маҳорату малакаҳои махсусе аз тарафи онҳо равона гардидааст, ки маҳз тавассути онҳо ҷавонписарону ҷавондухтарон оянда ҷиҳати бунёд намудани оилаҳои ҳуд қобилият пайдо хоҳанд кард.

Таҳлили назариявии адабиёти мавҷудаи илмӣ имконият дод, ки меъёрҳои ташаккулпазирӣ арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонон: ҷаҳонбинӣ, тарбиявӣ таълимӣ, фаъолиятмандӣ ташаккул дода ва асоснок карда шаванд, ҳамчунин, нишондиҳандаҳои ин меъёрҳоро тавсифкунанда ҷудо карда шаванд.

Дар раванди таҳқиқ шароитҳои педагогии ташаккулёбии арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди муҳассилҷавонон ба таври асоснок ташаккул бахшида шаванд. Ба гурӯҳҳои яқум шароитҳои дохил мешаванд, ки ба ташаккул додани ҷузъҳои таркибии ҷаҳонбинӣ равона гардида, имконият фароҳам менамоянд, ки ҷавонон оиларо ҳамчун арзиши муҳими инсонӣ барои шахсияти алоҳида ва умуман ҷамъият идрок карда бошанд. Гурӯҳи дуюми шароитҳо ҷузъи таркибии тарбиявӣ таълимиро ташкил медиҳанд. Гурӯҳи сеюм ҷузъҳои таркибии фаъолиятмандиро дар ҳуд фаро мегиранд.

Аҳамияти баланди оила ва издивоҷ, ки дар замони ҳозира дида мешавад бо як қатор сабабҳои зерин вобаста мебошад. Седаряки оилаҳои барпо шуда бо мурури замони ҳело ҳам кӯтоҳ вайрон мешаванд. Бисёри аз олимони муосир ба он ақида омаданд, ки

мубориза бо зухуроти иҷтимоӣ (бепарвогии зану мард ва ё агрессивият, майзадагӣ ва нашъамандӣ, ҷинояткорӣи баланд шуда истода, вайроншавиҳои психикӣ) наметавонад таъсиррасон бошад, агар нақши муносибатҳои ҳамсариро дар мавриди шаклгирии ин зухуротҳоро ба инобат нагирем.

Фазои психологӣи оила як зухуроти дигарнашаванда нест, ки бе тайғирот вучудоии худро давом диҳад. Ин фазои психологиро дар оила ҳар як аъзои алоҳидаи ӯ бунёд карда метавонад ва чӣ гуна шудани ин фазо, мусоид ё номусоид аз сайёю кӯшишҳои онҳо вобаста мебошад. Асосан фазои мусоиди психологӣ дар оила аз муносибатҳои ҳамсарон оғози худро меёбад. Ҳаёти якҷоя дар ҳамсарон омодагӣ барои гузашт намудан, ба инобат гирифта тавонистани талаботҳои шарикӣ худ, сифатҳои зеринро дар худ рушд додан: чун ҳамдигарфаҳмӣ, боварӣ ва ҳурмату эҳтиром аз ҳар ду ҷонибро талаб менамояд.

Аммо ин гуна муносибат нисбат ба якдигар танҳо бо вучуди омодагии психологӣ барои бунёд намудани оила, бо вучуди муҳаббат нисбати шарикӣ худ, умумияти шавқу хавасҳо, хоҳиши ҳама вақт дар бари шарикӣ худ будан, кӯмак расондан ва ғайраҳо имконпазир мебошад. Агар, ки ин гуна омодагӣ ба вучуд наомада бошад, он гоҳ баъд аз якҷанд муддат вобаста ба қонеъ нагардидани он талаботҳои, ки барои қонеъ гардиши онҳо оила барпо гардида буд, дилхунукӣ, алам нисбати шарик, хоҳиши бо ӯ алоқаманд нанамудани ҳаёти ояндаи худ ба вучуд меояд.

Дар алоқа бо ин, маълумотҳои тадқиқот аҳамияти муҳимро доро мебошад, азбаски муҳимияти ақлан ва фикр карда баромадани қабули қарор оиди бунёд намудани оила бо шарикро нишон медиҳад. Чунки аз дараҷаи қонеъгардиши аз муносибатҳои байниҳамии ҳамсарон беҳбудии фарзандони он, ҳолати эмотсионалии ҳуди шарикон вобаста мебошад.

Тақя ба он натиҷаҳои дар мавриди тадқиқи эмперики – психологӣи гузаронида шуда, метавон ба чунин хулоса омад, ки ҳамаи он фарзияҳои дар пеши мо гузошта шуда таъкиди худро дарёфтанд; ҳамаи масъалаҳо коркард шуданд, ба мақсад расида шуд.

Муҳити оилавӣ – ин инъикоскунандаи фазои психологӣи он буда, фарогири ҳаёти рӯхию равонии падару модар ва фарзандон, майлу рағбат, ҳиссиётҳо ва шавқу хавасҳои онҳо мебошад. Дар ин гуна маврид ба андешаи равоншиносон сухан дар бораи ягонагии рӯҳии аҳли оила, мавриде, ки дар он ҳар як аъзои оила ҳамдигарро дуруст дарк мекунад ва кӯшиш менамояд то ба дигарон кӯмак расонад, меравад. Ягонагии рӯҳӣ, аҳли оиларо бо ҳам муттаҳид намуда, ба коллектив табдил медиҳад ва имконият фароҳам меорад, ки услуб ва оҳанги ягонаю умумии оиладорӣ ташаккул ёбад.

АДАБИЁТ

1. Амонашвили Ш. А. Школа жизни: Трактат о начальной ступени образования, основанный на принципах гуманно-личностной педагогики / Ш. А. Амонашвили. - М.: Изд. Дом Ш. Амонашвили - 1998 - 74 с.
2. Сластенин, В.А. Педагогическая аксиология: монография. - Красноярск: Сибирский гос. технологический ун-т - 2008. -293 с.
3. Стратегия миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе: - 2016
4. Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 октябри соли 2011 - №480)
5. Таджикистан на пути к гендерному равенству. – Душанбе - 2003
6. Таджикистан. Отчёт по человеческому развитию.- Душанбе - 1996
7. Юнусова, Н.М. Детерминирующая роль женщины в процессе формирования нравственных ориентиров личности и семьи, опирающаяся на этнокультурные ценности. [Текст]/Н.М.Юнусова. Автореф:дисс. ...док.пед.наук. Душанбе, 2013 - 46 с.
8. Юнусова, Н.М. Женщина.Семья.Воспитание.[Текст]/Н.М.Юнусова. Монография.Изд – во «Реал», 2013. – 344 с.

СТУДЕНЧЕСКАЯ СЕМЬЯ И ЕЁ ПРОБЛЕМЫ

В данной статье рассматриваются проблемы студенческой семьи, формирование семейных ценностей среди молодежи – студентов.

Семья представляет собой объединение людей, основанное на браке и кровном родстве, связанное единством быта и взаимной ответственностью. Как социальный институт семья - носитель совокупности социальных норм, санкций, образцов поведения, регламентирующих взаимоотношения между ее членами, выполняющими за семейными пределами самые разнообразные социальные роли. Большинство исследователей выделяют семейные роли на основании набора функций семьи как малой группы, акцентируют отношения между членами семьи в связи с распределением ролей и функционально-ролевой структурой семьи. Если функции семьи определяют, прежде всего, содержание семейных ролей в целом, то ролевая структура характеризуется в первую очередь распределением ролей, т. е. тем, какие обязанности выполняет в семье каждый ее член и на каких принципах построены ролевые отношения.

Ключевые слова: семья, семейные ценности, студенческая семья, молодая семья, брак, институт семье.

STUDENT FAMILY AND ITS PROBLEMS.

This article examines the problems of the student family, the formation of family values among young people - students

The family is an association of people based on marriage and consanguinity, linked by the unity of life and mutual responsibility. As a social institution, the family is the bearer of a set of social norms, sanctions, patterns of behavior that regulate the relationship between its members who perform a wide variety of social roles outside the family. Most researchers distinguish family roles on the basis of a set of functions of the family as a small group, emphasize the relationship between family members in connection with the distribution of roles and the functional-role structure of the family.

If the functions of the family determine, first of all, the content of family roles as a whole, then the role structure is characterized primarily by the distribution of roles, that is, by what responsibilities each family member performs in the family and on what principles the role relationships are built.

Key words: family, family values, student family, young family, marriage, family institution.

Сведения об авторе:

Рахимова Сурайё – старший преподаватель кафедры гуманитарных наук Таджикский технический университет им М. Осими. Адрес города Душанбе улица Дехоти 22/16 тел: (+992) 934787838.

About the autor:

Ranimova Surayo - department of fan home un homeashinosia Donishgo technology and Tjikiston bānomi academician M. Osimī, 734061, Dushanbe city, Dehoti street 22/16/. tel: (+992) 934787838

ОМУЗИШИ РАФТОРИ ДЕВИАНТӢ ДАР ИЛМИ ПСИХОЛОГИЯ

*Комилова М.Д.**Донишгоҳи милли Тоҷикистон**Пирматова Г.Х.**Донишгоҳи омӯзори Тоҷикистон ноҳияи Раишт*

Омузиши мавзӯи рафтори девиантӣ ва шарҳи он дар илми психология хусусияти хоси худро дорад. Зеро дар байни намоёндагони илмҳои ҷомеашиносӣ муҳақиқони психолог нисбати дигар олимони соҳаи худро бештар гузоштаанд, ки онро дар раванди таҳлили назарияҳои олимони психолог мушоҳида намудан мумкин аст. Бояд қайд кард, ки омилҳои пайдошавии рафтори девиантро психологҳо ба ду ғуруҳ ҷудо намудаанд: модарзодӣ ва ба даст овардашуда.

Тарафдорони сабабияти омилҳои модарзодиро ғаризагароён (инстинктивистон) ва тарафдорони хусусиятҳои дар давоми ҳаёт ба даст овардашударо бихевиористон мегӯянд, ки баҳси онҳо сари як андеша набуда, дар ин масъала хеле доманадор аст.

Ба андешаи бихевиористон рафтори одам - ин натиҷаи таъсири водоркунандаҳои гуногуни муҳити атроф аст. Ғаризагароён бошанд, сабаби рафтори девиантро дар импульсҳои дохилӣ ва ғаризавӣ ҷустуҷӯ менамоянд. Зиддияти байни ин ду равиҳо ба он оварда расонид, ки дар асри XX омузиши масъалаи моҳияти рафтори одам хеле авҷ гирифт ва ба инкишофи психология мусоидат намуд. Тақрибан аз охири солҳои 60-уми асри XX зиддият дар байни ин ду равиҳо коҳиш ёфта, баъзе масъалаҳои баҳси байни онҳо бартараф шудаанд. Айни замон дар доираи баррасии масъалаҳои психологӣ зиддият дар байни ин ду равиҳо мушоҳида мешавад ва ин зиддият дар омузиши концептуалии рафтори девиантӣ низ дида мешавад.

Мавриди қайд аст, ки дар омузиши табиат ва моҳияти рафтори девиантӣ соҳаи назарияҳои гуманистӣ ва когнитивӣ хеле назаррас аст.

Дар байни назарияҳои, ки рафтори девиантро ҳамчун рафтори ғаризавӣ шарҳ медиҳанд, ин масъала нахустин маротиба дар доираи психоанализ ва равиҳои психодинамикӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Асосгузори психоанализ Зигмунд Фрейд (Sigmund Freud) буда, мувофиқи назарияи ӯ рафтори инсоният бо эрос - ғаризаи ҳаёт муайян карда мешавад. Сарчашмаи инкишофи шахсро омилҳои модарзодӣ аниқтараш ғариза ташкил медиҳад, ки энергияи доимии инсон ба ҳисоб рафта, З. Фрейд онро «*либидо*» номгузорӣ кардааст.

Омузиши ин назария барои таҳлили илмии рафтори девиантӣ дар иҷтимоёт хеле муҳим аст, зеро З. Фрейд инчунин рафтори шахсро омӯхта, мафҳуми «бешуурӣ»-ро ба гардиши илми психология ворид намудааст. Ба андешаи ӯ бешуурӣ ин ҳолатҳо, протсесс ва хусусиятҳои психикии одам мебошанд, ки ба доираи шуурӣ ӯ дохил намешаванд, аммо ба рафтори ӯ таъсир мерасонанд. З.Фрейд таъсири бешууриро нисбат ба таъсири шуур боқувватар мешуморид. Ба шуур бошад, ҳамаи он чизҳое дохил мешавад, ки дар замони ҳозира даркшаванда буда, ба осонӣ аз хотира бароварда мешавад (ҳолат, ҳодиса, хоҳиш ва ғайра). Ҳамин тавр, З.Фрейд се унсурро барои равшан кардани сарчашмаи фаъолияти шахс истифода бурдааст: «Вай», «Ман» ва «Мани оӣ».

Таносуби ин унсурҳо ҳолатҳои гуногунро дар инсон ба вучуд меоварад. З.Фрейд аз байни ин унсурҳо майлҳои ҷинсӣ – шахвониро ҳамчун қувваи асосии ҳаракатдиҳанда донистааст, ки тамоми фаъолияти психикии инсонро идора мекунад. Ба андешаи З. Фрейд рафтор он вақт «меъёрӣ» мешавад, ки агар импульсҳои ғаризавии «Вай» бо талаботҳои меъёрии «Мани оӣ» муҳолифат накунад ва дар шуур («Ман») инъикос гардида, сабаби низои дохилишахсӣ нашаванд. «Ман» - кӯшиш менамояд, ҳолати низои ба вучуд наояд. Бояд зикр намуд, ки назари психодинамикии шахс ин на танҳо назарияи илмӣ, балки фалсафаи инсон низ ҳаст. Инсон ҳамчун мавҷудоти оӣ кӯшиш менамояд, ки рафтори худро бошуурона танзим намуда, ба меъёрҳои иҷтимоӣ мувофиқ наояд [4].

Мувофиқи назарияи «психологияи инфиродӣ»-и Альфред Адлер (Alfred Adler) омилҳои рафтори девиантӣ дар шахс пайдо шудани комплексҳо («ҳисси ноқомилӣ» ва «ҳисси бартарӣ») мебошанд, ки сабаби мутобик нашудани одам ба муҳити атроф мегарданд. Ин раванд дар шахс рафтори номувофиқро ба вучуд оварда, ба бегонашавии шахс мебарад. А. Адлер дар асари худ қайд намудааст, ки ташаккули инфиродии шахсият аз синни қудакӣ сарчашма гирифта, он то синни 4-5 солагӣ нақши худро дар ташаккули шахсият мегузорад. Ташаккули инфиродии шахсият аз муносибатҳои оилавӣ маншаъ гирифта, дар тарбия, шуур ва ҳолати бешурии қудак нишонаҳои худро мегузорад, зеро дар ин синну сол майлу шавқҳои бешуурӣ ба як равиши аниқ дар зери таъсири тарбия пайдо мешаванд. Ҳисси «ноқомилӣи шахсӣ» натиҷаи муносибати танқидии калонсолон ва тавачҷуҳ накардани волидайн ба талаботҳои шахсии қудак мебошад, ки дар шакли ниҳонӣ ба сохтори психикаи қудак ворид гардида, ба шаклгирии рафтори қудак таъсир расонида, бо се восита аён мегардад.

Якум кудаконе, ки дар синни кӯдакӣ аз таввачуҳ ва муҳаббати волидайн дур мондаанд. Дуҷум, кӯдаконе ки дар маркази диққати волидайн ҷой дошта, “эрка” ба воя расидаанд. Сеҷум кӯдаконе, ки ба бемориҳо ва нуқсонҳои физиологӣ гирифтагон ҳастанд ва ин беморӣ ё нуқсон барои ба роҳ мондани муносибати соғир бо атрофиён монеа эҷод мекунад. Чунин кӯдакон худбаҳодиҳии паст дошта, ҳисси ноқомии шахсӣ дар онҳо боиси пайдошавии рафтори номувофиқ мегардад.

Ҳисси ноқомии боиси ба вучуд омадани монеаҳо дар муошират ва муносибат бо атрофиён мегардад. Чунин ҳиссиёт метавонад сабаби бавучудоии шаклҳои гуногуни рафтори ғайриичтимоӣ шавад: истеъмоли машруботи спиртӣ ё маводи мухаддир, ҷинояткорӣ, агрессия, неврозҳо ва ғайра. Дар асл, невроз дар психологияи инфиродӣ ҳамчун эътироз бар зидди зуроварии ҷинсӣ аз ҷониби шахси алоҳида ва ҳамчун рафтори пешгирикунандаи маҷбурнамоии иҷтимоӣ ба назар мерасад. Аз нигоҳи Адлер ҳисси ноқомииро ҳар як фард аз сар мегузаронад, вале на ҳар як шахс хувияти шахсии худро аз даст медиҳад. Чунин ҳиссиёт барои бархе одамон метавонад ҳамчун водоркунанда ва воситаи пешбаранда дар инкишофи нерӯи эҷодӣ, худидоракунии, тақмили шахсият ва фарҳанг баромад намояд ва ҳамчун қувваи пешбаранда барои ташаккули хувияти худ мусоидат намояд[1].

Ба андешаи психологи олмонӣ Эрик Эриксон (*Erik Erikson*) сабаби рафтори девиантӣ ин бухрони хувият мебошад. Саҳми Э. Эриксон дар рушди психоанализ назаррас аст. Ӯ назарияи З. Фрейдро дастгирӣ намуда, андеша дорад, ки инкишофи психошахвонии шахс марҳилаҳои инкишофи худро дорад. Назарияи Э.Эриксон доир ба ҳашт марҳалаи рушди психолог иҷтимоӣ инкишофи одамо дар тамоми тули ҳаёти ӯ дар бар мегирад. Ба андешаи ӯ пеш аз ҳама ба таъсиррасониҳои байниҳамии иҷтимоӣ ва ихтилофҳо дар марҳалаҳои муҳталифи инкишоф мутамаккил мешавад. Дар ҳар як марҳала одамон бо ихтилофҳои рӯ ба рӯ мешаванд, ки бо раванди инкишоф алоқамандӣ доранд ва ҳамин тавр, бухрони инкишофро аз сар мегузаронанд. Агар ба одам муяссар шавад, ки аз уҳдаи ин мушкилот барояд, пас ин метавонад ба ташаккули сифатҳои мусбии психологӣ дар тамоми тули ҳаёт оварда расонад. Қобил набудан ба бартарафсозии ихтилоф метавонад барои инкишофи минбаъда ва функсияи иҷронамоӣ оқибатҳои манфӣ дошта бошад [6].

Ба ақидаи Э. Эриксон марҳалаи панҷуми ин инкишоф синни наврасӣ аст (аз 12 то 18 солагӣ) мебошад. Ин марҳала барои ташаккули эҳсоси хувияти шахсӣ аҳамияти муҳим дошта метавонад. Он ба рушди шахсият дар тамоми раванди минбаъдаи ҳаёт таъсир мерасонад. Хувияти шахсӣ арзишҳо, нуқтаҳои назар, маром ва идеалҳоеро дар бар мегирад, ки рафтори одамо муайян мекунад. Он ҳамчунин метавонад мақсадгузориҳо, амалҳо ва рафтори одамо идора намояд. Агар наврас ҳавасмандӣ ва дастгирии кифоя бинад, дар ӯ образи қавии таҳайюлии худ ташаккул меёбад ва ҳисси мустақилияти шахсӣ ва назорат ба вучуд меояд. Наврасони дигаре, ки ҳавасмандӣ ва дастгирии лозимаро надидаанд, метавонанд бечуръат шаванд ва ба худ ва ояндаи худ ҳисси нобоварӣ пайдо мекунад. Чунин номуваффақиятӣ метавонад сабаби омезиши нақшҳо ва заифии худшиносӣ гарданд. Аз ин рӯ ихтилофи асосӣ дар ин марҳала байни хувият ва омезиши нақшҳо ба амал меояд. Дар баъзе ҳолатҳо омезиши нақшҳо метавонад ба «бухрони хувият» бурда расонад. Аз рӯи назарияи Э. Эриксон тавсифи рафтори девиантӣ дар асоси дисфунксияи психикӣ, неврозҳо ва дигар ҳолатҳои патологӣ дар сохтори шахсият асоснок карда шудааст, ки дар маҷмӯъ «бухрони шахсият»-ро ба вучуд меоваранд[8].

Яке аз типологияҳои нисбатан амиқ ва фалсафиро Фритс Риман (*Fritz Riemann*) пешниҳод намудааст. Риман барои пешниҳод намудани ин типология ба сифати меёр тарсҳои хоси шахс ва аксуламалҳои мувофиқро ба онҳо интихоб намудааст. Чор типи тарсҳои асосӣ вучуд доранд, ки одам дар ин ё он шакл бо онҳо рӯ ба рӯ мешавад: тарси аз дастдиҳии хувияти шахсӣ, тарс аз танҳоӣ, тарс аз марг ва тарс аз тағйирнаёбандагӣ.

Зиндагӣ саршори тағйироту дигаргунӣ мебошад, яъне гоҳ комёбию гоҳ ноқомӣ. Дар сурати хуб будани саломатӣ ва мавҷудияти инкишофи дуруст шахс метавонад ҳамаи ин тарсҳоро паси сар намояд. Вобаста ба дараҷаи идора ва назоратнашавандагии яке аз ин намудҳои тарс чунин навъҳои шахсиятро ҷудо мекунад: шахси шизоидҳо, шахси депрессивӣ, шахси безоркунанда (дилбазан) ва шахсони истерикӣ.

Навъҳои шарҳдодаи тарс аз ҷониби Ф. Риман ба сифати индикатори психикӣ ва ақлонии ташаккулёбии шахсият хизмат менамоянд. Ба ақидаи ӯ шахси қомил бояд тарсро бартараф карда тавонад. Инсон бояд ҳамкорӣ намуданро бо атрофиёнро омӯхта, дар баробари ин хувияти шахсиро аз даст надиҳад. Одам на ҳама вақт имконияти назорат ва идора кардани ин намудҳои тарсро дорад. Бартафнамоии тарс - ин ғалабае мебошад, ки инсонро рӯҳан пурқувват мегардонад [3].

Дар миёни тарафдорони назарияи рафтори табиӣ-модарзодӣ ё худ назарияи рафтори агрессивӣ мавқеи асосиро раҳёфти таҳаввулотӣ ишғол мекунад. Конард Лоренс (*Konard Lorenz*), зоопсихолог ва намоёнҳои мактаби этологӣ (қал. Юнонӣ ἦθος - ахлоқ, характер, одат, анъана) мебошад, ки генетика ва рафтори ҳайвонот (ғаризаи ҳайвонот), аз он ҷумла одамонро омӯхтааст. Ба ақидаи К. Лоренс, агрессия ин ғаризаи модарзодии мубориза барои ҳаёт аст, ки дар одамон ба мисли ҳайвонот вучуд дорад, ҳамин тариқ ӯ ин рафторро бо истилоҳи “рафтори морфологӣ” қайд намудааст. К. Лоренс тасдиқ менамояд, ки ин ғариза дар марҳилаи дуру дарози таҳаввулот инкишоф меёбад ва маҳсули мутобикшавии одам ба муҳит мебошад.

Концепсияи К. Лоренс ва З.Фрейд воқеан ҳам “моделҳои гидравликавии қарфторӣ”-ро тасдиқ мекунад, ки аз назари он қарфтори девиантӣ дар психикаи инсон ҳамеша мешавад, яъне захира қарда мешавад. Ниҳоят “сарпуш кушода мешавад” ва энергияи зиёдтарӣ барои маърафат. Донишмандон ба чунин ҳуҷҷаҳ омадаанд, ки боздоштани импулси қарфтор ба саломатии психикии одам хатар эҷод қарда, боиси пайдошавии энергияи деструктивӣ ва агрессивӣ мегардад[2].

Асосгузари равиҳои бихевиоризм (қал. англ. behavior-қарфтор) Љон Уотсон (*Watson John B.*) “қарфтор”-ро ҳамчун предмети омӯзиш қарор додааст. Бихевиоризм дар асоси муносибати механикӣ ба одам пайдо шудааст. Ба андешаи ӯ қарфтори фард- ин таничаи ҳамаи он амалҳои ҷавобӣ мебошанд, ки ба водоркунадаҳои беруна мансуб меёбанд. Ҳамин тариқ, бузургии таҳлили қарфтор алоқаи мушаххаси водоркунада (*S*) ва амали ҷавобӣ (*R*) мебошад, ки дар он алоқаи “*S*→*R*” (*stimulus-reaction*) бо мақсади пешбининомаи қарфтори субъект ва “идорақунӣ”-и он тадқиқ қарда мешавад. Љ. Уотсон бо шогирдонаш таҷрибаҳои зиёд гузаронида, исбот намудаанд, ки бо воситаи интиҳоби дурусти амали ҷавобӣ (*R*) ба таври муътадил имконияти тағйир додани водоркунада (*S*) вуҷуд дорад. Водоркунадаҳо ҳамчун роҳнамо барои таъсир расонидан ба амали ҷавобӣ барои маърафат, олами дохилии фард ва ҳолати равонии ӯро ба қувват тағйир медиҳанд. Ба андешаи Љ. Уотсон чунин қарфторро дар ҳайвонҳо низ мушоҳида намудан мумкин аст. Дар асл, агар амали ҷавобӣ (*R*) бо водоркунада (*S*) муайян қарда шаванд, пас барои қарфтори намунавӣ бояд водоркунадаҳои мувофиқро интиҳоб намуд, яъне барои идора қардани қарфтори фард муайян қардани водоркунадаҳои мувофиқ қарфӣ аст[5]. Бо дигар ибора агар гӯем Љ. Уотсон қарфтори фардро ҳамчун роҳи мутобиқшавӣ ба муҳити иҷтимоӣ меомӯзад. Ӯ исбот намудааст, ки муҳити зист қарфтори инсонро қардани муайян мекунад. Бо назардошти чунин пешниҳодҳои илмӣ барномаи илмӣ “Омӯзиши идора қардани қарфтор” -ро пешниҳод намудааст[9]. Ин назария ба фаҳмиши қарфтори инсон ҳамчун маҷмӯи реаксияҳои организм ба таъсири муҳити беруна асос ёфтааст. Бояд қайд қард, бихевиоризм ҳамчун яке аз асосҳои ташаққули парадигмаи “қарфтор” дар сотсиология ва фалсафаи иҷтимоӣ низ васеъ омӯхта мешавад.

Намояндаи равиҳои необихевиоризм психологи амриқӣ Беррес Скиннер (*Burrhus Frederic Skinner*), исбот намудааст, ки “далел”-ин ҳамчун нишондиҳандаи қарфтори фард мебошад. Омӯзиши қарфтор бояд дар асоси далелҳо ва ҳадафҳо ба қайд гирифта шаванд. Зеро қарфтори фард-ин ягона воситаест, ки психолог таваҷҷути он таҳлил ва таҷрибаи илмиро натиҷабандӣ қарда метавонад. Далелҳои воқеии ин исботи сабаби амали ҷавобӣ (*R*) будани водоркунада (*S*) мебошанд, ки дар қарфтори фард мушоҳида мешавад. Чунин амалро Б.Скиннер бо истилоҳи “амали респондентӣ”, яъне амали ҷавобӣ ифода қардааст. Тамоми қарфтори инсон-ин маҷмӯи мараккаи аксуламалҳои қулоқмудат ва дарозмудат мебошад, ки дар вазъиятҳои мухталиф амалӣ мегардад. Ба ақидаи Б. Скиннер қарфтори девиантӣ ҳам натиҷаи омӯзиши маҷмӯи водоркунадаҳои ба фард таъсиррасон мебошад, ки он аз аксуламал сарчашма мегардад. Масалан, агар волидайн аз синни хурдӣ фарзанди худро бо меҳру муҳаббат ба воя расонанд, маълумот ва тарбияи хуб диҳанд, пас қулоқ хушалоқ ба воя мерасад. Вале агар қулоқ дар муҳити носолим ба воя расад - қангу қанҷоли рӯзмара, лату қулоқ ва ё доштани волидайнӣ майзада ва ғ. ин ҳатари ба қарфтори девиантӣ даст задани ноқил мешавад[5]. Ба ибораи дигар, қарфтори девиантӣ мисли қарфтори “меёрӣ” аз синни хурдӣ тибқи “механизми омӯзиш – механизми ёдгирӣ” дар шуур қарф мегардад, ки ҳамчун натиҷаи таъсири аксуламал-водоркунада амалӣ мегардад.

Илова бар ин, Б. Скиннер бар ҳилофи санқсияҳои қисмонӣ - мисли латту қулоқ, зӯроварӣ ва монанди ин барои маърафат, андеша дошт, ки санқсияҳои қазо ба қарфтори наврас таъсири муваққатӣ мерасонанд ва қарфтори девиансии наврас дар ин ҳолат ба дигар шакли қарфтори девиантӣ муваддал мегардад. Яъне ҳуди қарфтори девиантӣ аз байн нафта, танҳо тағйир меёбад (шаклан дигар мешавад). Ҳамзамон ӯ санқсияҳои ҳавасмандқуноиро афзалиятнок ҳисобида, андеша дорад, ки санқсияҳои ҳавасмандқунӣ нисбат ба санқсияҳои қазо натиҷа ва таъсири самараноктар доранд[10].

Яке аз равиҳои илмӣ, ки бо мавқеъгирии назарияҳои бихевиористӣ пурра мувофиқ нест ин психологияи когнитивӣ мебошад. Мафҳуми когнитивӣ аз қалимаи латинӣ «когнито» гирифта шудааст ва маънои донишу маърифатро дорад. Пас, ин равиҷ ба тадқиқи протсессҳои маърифатӣ эътибори қиддӣ медиҳад. Назарияи когнитивии қарфтори девиантӣ аз он далел бармеояд, ки қангоми аксуламали шахс ба таъсири гуногуни муҳити атроф шарҳдиҳии вазъият аз тарафи ҳуди шахс аҳамияти қалон дорад. Вобаста ба он, ки ҳуди шахс ин ё он вазъиятро қӣ хел мефаҳмад ва баҳогузори мекунад, ӯ метавонад ё қарфтори “меёрӣ” ё қарфтори девиантӣ қунад. Ҳамин тариқ, психологияи когнитивӣ дар маркази диққати худ мазмунӣ шуури одамро қарор додааст. Намояндагони ин равиҷ ошқор қардан меҳоянд, ки қӣ гуна тасаввурот, фаҳмиш ва умуман андешаи одам ба қарфтори ӯ таъсир мерасонанд. Протсессҳои маърифатӣ воқеанд ва онҳоро фаҳмидану омӯхтан имконпазир аст, меғояд яке аз намояндагони он **Ульрик Густав Нейссер** (*Ulric Gustav Neisser*). Ӯ дар фаҳмиши моҳияти қарфтори девиантӣ дар байни назарияҳои шахсӣ-психологӣ ва иҷтимоӣ-психологӣ як навъ пайвастагиро қайд намудааст. Аз як тараф, фаҳмиши таъсиротҳои ба вуҷуд оварандаи қарфтори девиантӣ аз тарафи шахс қоибили таваҷҷуҳ аст, аз тарафи дигар,

тафсири ин таъсиротҳо дар фарҳанг ва ВАО. Ба андешаи ӯ маҳз тафсири коллективии таъсирот аксар вақт пайдошавии қачрафториро дар дараҷаи шахсӣ муайян мекунад. Ҳамзамон Ҳ. Найссер қайд мекунам, ки бидуни баҳисобгирии дарк кардан ва баҳогузорӣ намудани ҳуди шахс ба ин ё он вазъият мо наметавонем муайян кунем, ки заминаи ин ё он аксуламали девиантиро чӣ ташкил медиҳад [7].

Инак, аз нигоҳи гуногунандешии муҳақиқони илми психология назарияҳои девианти дар ҷаҳорҷубаи равияҳои гуногун дида баромада шудааст. Аз нигоҳи ғаризагароён (инстингтивистон) рафтори девианти ин таниҷаи хусусияти импульсҳои дохили ва ғаризавӣ яъне омилҳои модарзодӣ мебошанд. Нигоҳи бихевиристон бошад, рафтори девиантиро натиҷаи таъсири водоркунандаҳои берунаи муҳити атроф меҳисобанд. Инчунин, ташаккули сифатҳои психологии фард дар марҳилаҳои инкишофӣ синну солӣ низ таъсири худро ба рафтор мерасонад. Ҳамзамон равандҳои когнитивӣ, эмотсионалӣ ва шароитҳои махсуси иҷтимоӣ дар яқоягӣ бо донишҳои пештара омили рафтори девианти шуда метавонанд.

АДАБИЁТ

1. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений/ Е.В. Змановская- М.: Издательский центр «Академия», 2003. -288 с.
2. Основные формы страха. Исследование в области глубинной психологии. Монография/ Ф.Риман. Перевод Э. Гушанский. Алетейя-1999. С. 330 (336стр)
3. Лоренц К. Спонтанность агрессии // Агрессия (так называемое «зло»). К. Лоренц- М. : Прогресс : Универс, 1994. — Гл. 4.
4. Фрейд, З. Введение в психоанализ [Текст]/ З. Фрейд. — СПб.: Издательский Дом «Азбука-классика», 2007. — 480 с.
5. Хагуров Т.А. Введение в современную девиантологию /учебное пособие/ Т.А. Хагуров – Ростов-на-Дону, 2003. Сс .240-243 (343с).
6. Хомич А.В. Психология девиантного поведения: (Эриксон) Учебное пособие/ А.В. Хомич. - Ростов-на-Дону: Южно-Российский гуманитарный институт, 2006. — 140 с.

Маводи электронӣ

7. Найссер У. Познание и реальность: смысл и принципы когнитивной психологии. М.: Прогресс, 1981; Психология социального познания. <http://bugabooks.com/book/147-psixologiya-socialnogo-poznaniya/9-4-kognitivnaya-psixologiya.html> [дата обращения 13.10.2020].
8. Agression Theories Revisited: Lorenz's NeoInstinctivism, Wilson's Socio-Biology, and Skinner's Behavioral Theories", Journal Of Asian Scientific Research, vol. 7, no. 2, pp. 38-45. ISSN (e): 2223-1331. DOI: 10.18488/journal.2.2017.72.38.45 [http://www.aessweb.com/pdf-files/JASR-2017-7\(2\)-38-45.pdf](http://www.aessweb.com/pdf-files/JASR-2017-7(2)-38-45.pdf) [дат аобрращения 20.08.2020]
9. Rakos, richard f. John b. Watson's 1913 "Behaviorist manifesto": setting the stage for beha
10. B.F Science And Human Behavior. New York, Macmillan [1953]- 461 pages/ <https://books.google.com.tj /books/about/Science and Human Behavior.> [дата обращения 13. 10.2020]

ИЗУЧЕНИЕ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ПСИХОЛОГИИ

В статье рассматривается исследование психологических теорий девиантного поведения. Хотя изучение девиантного поведения является центральной темой социологии, следует отметить, что ученые в области психологии внесли большой вклад в изучении этой проблемы. Психологи обосновали фактор девиантного поведения по двум причинам: внутренние и инстинктивные импульсы (врожденные) и результат воздействия различных факторов окружающей среды (приобретенные). В статье акцентируются теории и концепции обоснованные на психоанализе, бихевиоризме и когнитивного направления. Авторы провели анализ взглядов и результаты исследования З.Фрейда, А.Адлера, Э.Эриксона, Ф.Риман, К.Лоуренса, Дж.Уотсона, Б.Скиннера и других ученых в качестве надежного доказательств сведения. Статьи могут быть полезны для специалистов в области социологии, психологии, социальной педагогики, социальной работы и других специалистов, занимающихся поведением индивида.

Ключевые слова: девиация, характер, агрессия, девиантное поведение, психологический фактор, психоанализ, бихевиоризм, когнитивизм.

THE STUDY OF DEVIANT BEHAVIOR IN PSYCHOLOGY

The article discusses the study of psychological theories of deviant behavior. Although the study of deviant behavior is a central topic of sociology, it should be noted that scholars in the field of psychology have made a great contribution to the study of this problem. Psychologists have justified the factor of deviant behavior for two reasons: internal and instinctive impulses (innate) and the result of exposure to various environmental factors (acquired). The article focuses on theories and concepts based on psychoanalysis, behaviorism and cognitive direction. The authors analyzed the views and results of the study of Z. Freud, A. Adler, E. Erikson, F. Riemann, K. Lorenz, J. Watson, B.

Skinner and other scientists as a reliable proof. The article is intended for specialists in the field of sociology, psychology, social pedagogy, social work and other specialists dealing with the behavior of the individual.

Key words: deviation, character, aggression, deviant behavior, psychological factor, psychoanalysis, behaviorism, cognitivism.

Сведения об авторах:

Комилова Мавджуда Давлатджонова – кандидат философических наук, докторант кафедры социологии Таджикского национального университета E - mail: komilova.1976@mail.ru Телефон: (+992) 935148080.

Пирматова Гулчехра Холмахмадова - ассистент кафедры обществоведения Таджикского педагогического института, Раштский район. E - mail: pirmatova@gmail.com. Телефон: (+992) 931024014.

About the authors:

Komilova Mavjuda Davlatjonovna– Ph.D. student at the Department of Sociology, Tajik National University E-mail: komilova.1976@mail.ru Phone: (+992) 935148080.

Pirmatova Gulchekhira Kholmakhmadovna - assistant of the Department of Social Science, Tajik Pedagogical Institute, Rasht District. E - mail: pirmatova@gmail.com. Phone: (+992) 931024014.

МАФҲУМИ УМУМИ ДАР БОРАИ ХАРАКТЕР ВА ТАВСИФИ ПСИХОЛОГИИ ОН

Назарова Х.З.

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Одамон аз якдигар дар гуфтору рафтор фарқ мекунад ва яке аз хусусияти фарқкунандаи одамон характери онҳо мебошад. «Характер гуфта, мувофиқати нотақрору инфиродии хусусиятҳои психологӣ шахсро мефаҳманд, ки дар рафтору ғайолияти ӯ зоҳир мегарданд» [3, с.306].

Хусусиятҳои шахс, ки муносибати одамо ба ҳақиқат ифода мекунад, ҳамеша ягон пайвастагии ба худ хосро ташкил медиҳанд, ки он ҷамъи хусусиятҳои алоҳидаи ҳамин одам набуда, онро ба ҳақиқат ифода мекунад, ҳамеша ягон пайвастагии ба худ хосро ташкил медиҳанд, ки он аз системаи ягонаи томи характер номидашаванда иборатанд. Калимаи «характер» ҷунонӣ буда, маънояш, ҳислат, хусусият мебошад. Характер-ин пайвасти индивидуалии хусусиятҳои муҳими шахс аст, ки муносибати одамо ба ҳақиқат ифода менамояд ва дар рафтори ӯ зоҳир мешавад.

«Дар шароити кунунӣ ҳам тарбияи сифатҳои маънавию психологӣ инсонӣ комил масъалаи ҳаётан муҳим махсуб ёфта, дар маркази диққати файласуфон, ҳуқуқшиносон, педагогҳо, психологҳо ва бостоншиносон қарор дорад. Зеро ҳанӯз дар китоби қадимаи тоҷикон «Авесто» масъалаи тарбияи ҳуққи неки инсонӣ, панду насиҳатҳо ва тавсияҳо оид ба ҳамаи соҳаҳои зиндагӣ оварда шудааст» [1, с.360].

Характер муносибатҳоест, ки онҳо дар шаклҳои рафтори одатшуда ва мустақкамгардида зоҳир мегарданд. Мо ин ё он ҳел характер доштани одамо қайд намуда, ба ҳамин системаи муносибатҳои ӯро нисбат ба ҳақиқат ва дар айни замон шакли мустақкам кардашуда ва муқаррарии рафтори ӯро дар вазъияти муайян ҳамчун тарзи зуҳури ҳамин муносибатҳо ошкор менамоем. Масалан, агар мо қайд намоем, ки ҳоксорӣ хусусияти характери ҳамин одам аст, бо ҳамин нишон медиҳем, ки муносибати ӯ ба ҳадаш ва дар айни замон рафтори ӯ дар вазъияти муайян ҷи гуна аст ва дар шароити муайян аз ӯ ҷи гуна рафтор қарданро нигарон шудан мумкин аст.

Характер ва дигар ҷиҳатҳои шахс, аз ҷумла мизоҷ ва қобилият бо ҳамдигар алоқаманд мебошанд. Мизоҷ ба шакли зуҳуроти характер таъсир мерасонад, ба ин ё он ҷиҳати характер тобиши ба худ хос медиҳад. Масалан, суботқории холерик дар ғайолияти пурҷушхуруши ӯ ва ҳамин ҳислати флегматик дар мулоҳизакорино бодикқатии вай ифода меёбад. Холерик боғайрат ва борағбат, флегматик бошад мунтазам ва саросема нашуда қор мекунад. Аз тарафи дигар, ҳуди мизоҷ низ дар зери таъсири характер аз нав сохта мешавад, одами характери қавӣ доштагӣ баъзе ҷиҳатҳои манфии мизоҷашро паҳш намуда, зуҳуроти онро назорат қарда метавонад.

«Қобилияту характер низ ба таври ҷудонашаванда алоқаманданд. Дарачаи баланди қобилиятнокӣ бо ҷунин ҳислатҳои характер, масалан, бо коллективизм, яъне бо ҳиссиёти алоқаи ҷудонашаванда доштан бо коллектив, хоҳиши барои беҳбудии он қор қардан, бо қувваю имқониятҳои худ боварӣ доштан, ки бо ноқаноатмандии доимӣ аз қомёбиҳои худ, серталабӣ нисбат ба худ, маҳорати ба қори худ танқидона муносибат қардан пайваста шудааст, алоқаманд мебошад», [2, с.240].

Нашъунамои қобилият ба маҳорати душворихоро суботқорона бартараф намудан, дар зери таъсири бекуваффақиятӣ рӯҳафтода нашудан, муташаккилона қор қардан ва ташаббус нишон додан аст. Алоқаи характеру қобилият низ дар он ифода меёбад, ки ташаккули ҷунин ҷиҳатҳои характер ба монанди

меҳнатдӯстӣ, ташаббускорӣ, қатъият, муташаккилӣ ва суботкорӣ дар ҳамон бача татбиқ мегардад, ки қобилият ҳам дар рафти он ташаккул меёбад. Масалан, дар меҳнат, ҳамчун яке аз намудҳои асосии фаъолият, аз як тараф, қобилият ба меҳнат тараққӣ кунад, аз тарафи дигар меҳнатдӯстӣ ҳамчун хислати характер инкишоф меёбад. «Ба ҳамин тариқ, омехтаи хусусиятҳои типӣ фаъолияти олии асаб ва системаҳои мураккабу устувори алоқаҳои муваққатии дар натиҷаи таҷрибаи индивидуалии ҳаёт ҳосил кардашуда асоси физиологии характер мебошанд», [2, с.241].

Дар рафти ҳаёту фаъолияти ҳар одам хислатҳои шахсӣ-фардии характер ташаккул меёбанд ва тараққӣ мекунанд. Хислатҳои фардии характер пеш аз ҳама дар гуногунии хислатҳои типикии характер ифода меёбанд. Масалан, ба дӯстӣ ва рафоқат содиқ будан, ки яке аз хислати типикии характерӣ одамони имрӯза мебошад, дар ҳар як одам ба таври ба худ хоси фардӣ зоҳир мешавад. Дар яке хислати ба дӯстӣ ва рафоқат содиқ будан дар он ифода меёбад, ки одам ба дӯшташ талабҳои калон пешниҳод мекунад, нисбат ба ӯ ҷиддӣ ва сахтӣ ва нисбат ба камбудихояш оштинпазир аст; дар одами дигар дар дилсузӣ, баодобӣ, ғамхорӣ, боилтифотӣ, дидадарой ва ғайра ифода меёбад.

Хислатҳои фардии характер чӣ дар хусусиятҳои фаъолияти таълимии одам, чӣ дар хусусиятҳои фаъолияти меҳнатӣ-дар муносибат ба меҳнати худ ва ба меҳнати дигарон, чӣ дар сифатҳои иродавӣ-суботкорӣ, худдорӣ, мақсаднокӣ зоҳир мешаванд.

Дар натиҷаи нодуруст ташкил кардани ҳаёту фаъолият, таъсири манфии баъзе одамон, тарбияи нодуруст баъзан хислатҳои манфию фардии характер ҳам ташаккул ёфта метавонанд. Воситаи асосии аз нав тарбия кардани одам ва ислоҳ намудани хислатҳои манфии характерӣ ӯ таъсири ҷамъиятӣ ва маҳкумкунӣ ҷамъиятӣ, меҳнат дар коллектив ва барои коллектив мебошад. «Мафҳуми тарбия категорияи марказии раванди тарбия ва фаъолияти касбии омӯзгор ба шумор меравад. Тарбия асоси илми педагогика ва психологияи омӯзгорӣ маҳсуб меёбад», [5, с.129].

Муаллим дар қори педагогӣ бояд ҳамеша зухуроти фардии характерӣ талабаро ба эътибор гирад, барои тараққӣ додани хислатҳои мусбати характер ва барҳам додани хислатҳои манфӣ шароит ба вучуд оварад. Омӯхтани хислатҳои фардии характер ва хусусиятҳои зухуроти онҳо дар фаъолияти рафтори бача имконият медиҳад, ки тарзи муносибати фардӣ ва қори фардиро ба бача муайян кунем. Ба эътибор гирифтани хусусиятҳои фардии бачаҳо роҳи беҳтарини ба мақсади тарбия ноил гаштан мебошад. Тараққиёти хислатҳои типикӣ ва фардии характерӣ мактаббача барои ташаккули шахси ҳамаҷафа ва мутаносиб тараққикарда шароити мусоид фароҳам меоварад.

Хислатҳои характерро дар алоқамандии байниҳамдигарияшон дида баромадан ва баҳо додан лозим аст. Ҳар як хислати характер вобаста ба муносибаташ бо дигар хислатҳо ба аҳамияти ба худ хос, ки аксар вақт тамоман гуногун мебошад, соҳиб мешавад. Масалан, ҳасурӣ ҳамчун хислати характер вобаста ба он ки бо эҳтиёткорӣ ё беандешагӣ, бо ҳиссиёти баланди ахлоқӣ ё бо ҳиссиёти пасти шӯҳратпарастӣ алоқадор аст, ба аҳамияти сифатан гуногун соҳиб мешавад. Суботкорӣ фақат дар сурати бо андешаҳои баланд ва муносибати танкидӣ алоқаманд буданаш ба аҳамияти мусбат доро шуда метавонад, дар акси ҳол ин хислат ба якравӣ табдил меёбад. Эҳтиёткорӣ бо қатъият алоқаманд набуда, одамро беғайрат мегардонад.

Пеш аз он ки бо дида баромадани хислатҳои алоҳидаи характер гузарем, характерро ҳамчун ташкили ҷулхт дида мебароем. Аз ҳамин нуқтаи назар характерро пеш аз ҳама бояд аз рӯи аломати муайяни он фарқ кунем. Дар одами характераш муайян як ё якчанд хислатҳои равшан ифодаёфтаи амиқ ҳукмрон асоси ҳастанд, ки онҳо дар одами характераш номуайян вучуд надоранд. Сониян, характерро, ки бо номуайяниаш фарқ мекунад, яъне аз нуқтаи назари ҷулхти, аз як тараф характерӣ ҷулхт ва аз тарафи дигар характерӣ ихтилофнокро ҷудо карда истода дида мебароем. Характерӣ ҷулхт чунин характере мебошад, ки дар он ягон ҳел муҳолифат ҷой надорад.

Одами характераш ҷулхт бо ягонагии фикр, ҳиссиёт, рафтор ва амалҳои фарқ карда меистад. Одами характераш ихтилофнок бо зиддият, муҳолифат, бо мақсаду маромҳои ҳаётии бо ҳамдигар мувофиқнабуда, номувофиқати эътиқоду фаъолиятҳои фарқ карда меистад, ки ин аксар вақт ба зиддияти ботинӣ оварда мерасонад.

Муҳимаш он аст, ки мақсаду ниятҳои одам дар ҳаёт ба вучуд оварда мешаванд ё не, ӯ дар роҳи бо мақсади гузашташуда монеахоро баргараф карда метавонад ё не. Мувофиқан ин гурӯҳи дуҷони хислатҳои характер-хислатҳои иродавиро ҷудо мекунанд. Вобаста ба дараҷаи тараққиёти хислатҳои иродавии характерӣ одам дар бораи характерӣ зур қавӣ ё сусти сухан меронад. Сустиродагӣ ҳатто барои одами равиӣ мусбат доштагӣ ҳам сифати манфӣ аст. Агар мақсадҳои олию наҷиб дар ҳаёт татбиқ карда

нашаванд, он гоҳ гузориши онҳо ҳам ягон қимат надорад. Дар айни замон характери зур ҳам ҳангоми равияи қалбакӣ доштани одам сифати пурқиммати шахс намешавад.

«Хислатҳои характер муносибати одамро ба ҷамъият, бо коллектив, ба одамони дигар ифода менамоянд. Ба ин хислатҳо пеш аз ҳама коллективизм-хислате, ки саъю кушиши дар коллектив будан, дар ҳаёти он иштирок кардан, барои мақсадҳои аз тарафи коллектив гузошташуда мубориза бурдан, ба ҳамаи аъзоёни коллектив рафיקона ёри расониданро ифода менамояд, тааллуқ дорад», [2, с.245].

Талабае, ки дар ӯ хислати характер нағз тараққӣ кардааст, ба коллектив, ба рафיקони худ дилбастагӣ дорад. Ӯ бо талабаҳои ақибмонда бо ҷону дил ёрӣ мерасонад, аз муваффақияти рафיקонаш мамнун мегардад, дар ҳар лаҳза барои дастгирӣ кардани онҳо омода аст. Чунин талаба аз рафторҳое, ки бар зарари рафיקонаш буда, фақат ба ҳудаш ғоитаю лаззат мебахшанд, ба осонӣ даст мекашад. Агар манфиати коллектив вайрон карда шуда бошад, ӯ на фақат безъитино намемонад, балки онро ҳамчун манфиати худ ҳимоя мекунад.

«Муайян менамоянд, ки ба хонандаи нав ба мактаб қадам гузошта ёри додан мумкин аст; оё барои хонанда ғӯшаи алоҳида ҷудо карда шудааст; оё дар хона адабиёти бачагона ҳаст ва аъзоёни оила китоб хонданро дӯст медоранд; муаллим инчунин характери хонанда, майли рағбат, кӯшишу ғайрат ва муносибати онро ба падару модар ва дигар аъзоёни оила дошта бошад» [8, с.261]

Худбинӣ хислати бо коллективизм муқобил ва манфии характер мебошад. Амалҳои чунин шахс барои манфиати тамаъкорона ва дар асоси саъю кӯшиши беҳбудии шахсӣ ва ғоитаи хусусӣ равона карда мешаванд.

Баҳри ҳамин ӯ тайёр аст, ки аз иҷрои вазифаи ҷамъиятӣ сар кашад. Талабаҳои зуҳуроти ибтидоии худбини доштагӣ низ дар мактаб дучор мешаванд. Фасона Б ва Мадина Ҳ. ба безъитиногии пурраи ба одамон дошташ фарқ карда меистанд. Бо баҳои бади ҳамсинфонаш кушоду равшан хурсандӣ изҳор мекунад, муваффақиятҳои онҳоро ранҷурина аз сар мегузаронад. Манфиати синфро ба эътибор намегирад. Худбини бачаҳо натиҷаи рафтори нодурусти падару модароне мебошад, ки онҳо фарзандашонро аз ҳад зиёд эркаю инҷик мекунанд, ҳеҷ чизро дарёғ намедоранд ва ӯро ба меҳнат одат намекунонанд. Муаллим бояд сари вақт ба ин гуна талабаҳо диққати махсус диҳад ва пешакӣ ба онҳо кори махсуси тарбиявӣ бурданро фикр карда барояд.

Чунин хислат ба монанди дилсӯзӣ, яъне муносибати бодикқатона, меҳрубона, эҳтиёткорона ба одамон ва ба ҳиссиёту ташвишҳои онҳо, омодагии доимӣ барои ба ёрӣ расонидан, бомаслиҳат ё дар амал онҳоро дастгирӣ кардан, маҳорати зиракона муайян намудани он, ки дар ин ё он маврид маҳз чӣ гуна ёрдам лозим аст, бо коллективизм алоқаманд мебошад.

Дилсӯзӣ ба чунин хислатҳои одам, масалан, ба сустмизочӣ, сахлгирӣ, мусоҳилакорӣ нисбат ба камбудии одамон, ҳеҷ гуна ҷиҳатҳои умумӣ надорад. Дилсӯзӣ дар муносибати бодикқатона ва ғамхорона ба одам, ҳурмат кардан, барои ислоҳ намудани камбудӣ ва хислатҳои манфии ӯ равона кардашуда ифода меёбад. Бинобар ин, танкиди рафיקонаи рӯйрош, ҳаққонӣ ва боадолатона ҳамчун шакли махсуси муносибати дилсӯзона ба одам ва воситаи ёрии байниҳамдигарӣ баромад мекунад.

Дағали хислати манфии характер мебошад, ки ба одамон муносибати ношоиста ва бедикқатонаро ифода мекунад. Ин камбудии рафтор дар синни мактабӣ паҳн шудааст.

Сабабҳои пайдоиши ин хислат гуногунанд. Баъзан дағали натиҷаи сахту хатоҳои тарбия мебошад, ки онҳо дар мавҷуд набудани одоб дар муносибати калонсолон ба мактаббачаҳо, махсусан ба наврасон, ба дараҷаи кифоя ҳурмат накардани кадрҳои шахсии онҳо, кӯшиши ба ин ё он роҳ паҳн намудани мустақилии онҳо, назорати дилгиркунонда ва ҳомигии ночиз зоҳир мешаванд. Талаба аксар вақт ба муносибати беадолатонаи калонсолон бо дағали ҷавоб мегардонад. Дар айни замон муаллим бояд донанд, ки дар баробарӣ муносибатҳои ҳақиқатан беадолат ҳолатҳое дучор мешаванд, ки талаба дар бораи муносибати беадолатона нисбат ба ҳудаш боварии нодуруст дорад.

«Ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои фардӣ-психологӣ хонандагон боз аз он ҷиҳат зарур аст, ки муаллим ва тарбиядиҳанда бояд табиати зуҳуроти ин ё он сифатҳои шахсиятро хуб донанд ва мувофиқи он сари вақт ҷорӣ судбахши педагогӣ-психологӣ андешад», [10, с.307].

Улфатпазирӣ, ки муносибати одамро бо одамони дигар ифода менамояд, хислати мусбати характер мебошад. Албатта чунин ба назар мерасад, ки ин хислат ба ҳиссиёти коллективизм таъя мекунаду маҳсули маромҳои тамаъкорона намебошад. Одамони улфатпазир аз муносибат ва ғайолияти якҷоя бо дигар одамон хушнуду фараҳманд мешаванд, агар онҳо аз коллектив берун монанд, он гоҳ ҳиссиёти ғамангезро аз сар мегузаронанд. Ин ҳел одамон ситорагарм мебошанд, бо коллектив зуд унс мегиранд, мавқеи худро дар он меёбанд, зуд ва бо майли тамом бо бисёр одамон муносибати дӯстона пайдо мекунанд. «Чунин

одамон бисёр баҳс мекунад, вале ба дараҷаи низоъ овардани онҳо душвор аст. Онҳо дар ҳолатҳои ихтилофнок метавонанд ҳам ғаъл ва ҳам пассив бошанд. Бо вучуди ин, бо дӯстон ва наздикони худ бодикқат ва меҳрубонана муомила мекунад»[3, с.317].

Дамдузӣ. Бар ҳилофи улфатпазирӣ аст. Он дар одамон дучор мешаванд, ки дорои чунин хислати характер, масалан дамдузӣ мебошанд. Дамдузӣ талаба заминаҳои гуногун дорад. Баъзан ин хислат зухуроти ранҷиши устуворӣ аз ҷазо ё баҳои ноҳақи калонсолон пайдошуда, баъзан амали ҷавобӣ ба бемуваффақиятӣ мебошад. Дар баъзе мавридҳо дамдузӣ инъикоси шароити тарбияи оила ҳам шуда метавонад (агар дар оила аз таъсири номатлуби берунӣ тарсида, бачаро дар рӯҳи аз коллектив дур будан тарбия карда бошанд).

«Мизоч ва характери одам дар алоқамандии зичанд. Дар кӯдакон зинаҳои асосии характер шакл мегиранд. Характери инсон аз рӯзҳои нахустини ба дунё омадан дар кӯдак ҳангоми таъсиррасониҳои аввалини волидон сар мешавад. Аз ҳама лаҳзаи аввал дар кӯдак сифатҳои мусбатро бояд тарбия намуд. Ин ҳама аз муносибату муошират ба вай вобастагӣ дорад. Агар мо хоҳем ҳангоми таъсиррасонӣ дар кӯдак сифатҳои мусбии характер ба монанди меҳрубонӣ, қушодарӯӣ, боулфатиро тарбия менамоем. Ва ҳангоми муносибати носолим доштан, баръакс сифатҳои манфӣ ба монанди кинаю адоват, ҳашмгинӣ, гушагирӣ, бадқасдӣ дар ӯ рушд меёбад».[4, с.65].

Меҳнатдӯстӣ гуфта, чунин хислати характерро меноманд, ки он хоҳиши меҳнат карданро инъикос менамояд. Меҳнатдӯстӣ ҳамеша бо ҳиссиёти қаноатмандӣ, хурсандӣ аз меҳнат ва натиҷаи он қаноатманд гардидан алоқаманд аст. Одам якҷанд маротиба ҳиссиёти аз меҳнат қаноатманд шуданро аз сар гузаронида, сазовори баҳои меҳнати худ гардида, саъю қушиши меҳнат кардан зоҳир менамояд, дар ӯ нисбат ба меҳнат талабот пайдо мешавад. Хислатҳои иродавии шахс ахлоқан тарбия ёфта, барои ба даст даровардани мақсад нигаронида шудааст. Равияҳои шахсро ба инобат нагирифта, хислатҳои иродавии худро тарбия кардан мумкин нест.

Танбалӣ ва беоҳиёгӣ чунин хислатҳои муқобили меҳнатдӯстӣ ва эҳтиёткорӣ мебошанд, ки дар муносибати манфӣ ё бепарвою хунуқназарона нисбат ба меҳнат, дар рӯякӣ иҷро кардани супоришҳо ифода меёбанд. Хоксорӣ ҳамчун хислати характер дар он зоҳир мешавад, ки одам ҳеҷ гоҳ хизмат, қомеъӣ ва сифатҳои ҳудашро таъкид намекунад ва аз будаи зиёд нишон наметӯҳад. Ӯ боварии қатъӣ дорад, ки одамони ӯро ихотакарда ҳам, хислатҳои арзанда доранд ва мумкин аст, ки хислатҳои онҳо назар ба онҳо, ки дар ҳудаш ҳастанд, дар дараҷаи баландтар истанд.

«Хоксорӣ-ин оддӣ ва табиӣ будан дар муносибат ба одамон, дар рафтор, либоспӯшӣ, шиштӯҳез, рафтору кирдор дар нутқ ва ғайра мебошад».[2, с.248]. Чунон ки қайд карда шуд характер дар ғаълияти амалии одам ташаккул меёбад, тараққӣ мекунад, дигаргун мешавад ва шароити тарзи ҳаёти ӯро инъикос менамояд. Ташаккул додани характерро аз ибтидои бачагӣ сар кардан лозим аст. Ҳанӯз дар синни томақтабӣ тарҳҳои аввалини характер намоён мешаванд, тарзи муқаррари рафтору муносибат ба ҳақиқат ба ташаккулёбӣ сар мекунад.

Зухуроти коллективизм, суботкорӣ, худдорӣ, кардан ҷасорат дар синни томақтабӣ бештар дар бозӣ махсусан, бозӣҳои коллективонаи сюжетии қондадор ташаккул меёбанд. Намудҳои оддитарини ғаълияти меҳнатӣ, ки барои бачаи синни томақтабӣ дастрас аст, аҳамияти қалон доранд. Кӯдак дар рафти иҷрои баъзе супоришҳои на он қадар мураккаб ҳурмат кардану дӯст доштани меҳнат ва ба қори супоридашуда масъулият ҳис карданро ёд мегирад.

Дар рафти ташаккул додани характер на танҳо шакли муайяни рафтор, балки мароми мувофиқи ҳамин рафторро низ мустақкам намудан лозим аст. Бачаҳоро дар вазъияте гузоштан лозим аст, ки ғаълияти амалии онҳо ба тарбияи идеявӣ мувофиқат кунад ва онҳо принсипҳои азхудкардашавандаи рафторро дар амалия истифода баранд. А.С.Макаренко таъкид мекард, ки ниҳоят муҳим аст, ки бачаҳоро ҳамеша оид ба рафтори дуруст машқ дод, як навъ «гимнастикаи рафтор»-ро ташкил намуд, шаклҳои дурусти рафторро мустақкам кард.

«Тарбия ба характери бача таъсири ҳалқунанда мерасонад, бачаҳое нест, ки хислатҳои манфии гуё дар онҳо мустақкамшударо бартараф намудан, характерашонро аз нав тарбия кардан ва дар онҳо сифатҳои муайяни мусбатро ҳосил намудан мумкин набошад. Роҳҳои тарбияи характер гуногун ҳастанд аз ҷумла ташаккул додани ҷаҳонбинӣ, эътиқод ва идеали инсондӯстӣ шартӣ зарурии тарбияи характер мебошад. Ҷаҳонбинӣ, равия, мақсад ва ниятҳои ҳаётии одамо муайян мекунад, маромҳои ахлоқие, ки одамон дар рафтори худ онҳоро ба роҳбарӣ мегиранд, аз ҷаҳонбинӣ сар мезананд».[2, с.251].

Адабиёту санъат ҳам ба тарбияи характер таъсир мерасонанд. Ибрати шахсии тарбиятгар ҳам ба тарбияи характер таъсир мекунад. А.С. Макаренко нишон медиҳад, ки рафтори мураббӣҳо ҳоҳ падару модар, ҳоҳ педагог ба аҳамияти ҳалқунанда соҳиб аст. Он ҷизе, ки мураббӣҳо дар амал мекунад, ба ҳаёти бачаҳо нисбат ба ҷизи ба онҳо гуфташаванда бештар таъсир мерасонад. «Тадиқотҳои психологӣ муқаррар намуданд, ки ҳанӯз дар солҳои аввали ҳаёт дар кӯдакон заминаҳои азхудкунии шаклҳои оддитарини ғаълият ба амал меоянд»[6,7].

Сухани рӯҳбахши муаллим ё мураббӣ, ки ба кӯдак нигаронида мешавад, дар ташаккули характер роли муҳим мебозад. Аз ҷумла сӯҳбатҳои этиқӣ ё ахлоқӣ мавқеи қалон доранд. Мақсади онҳо аз он иборат аст, ки дар бачаҳо тасаввурот ва мафҳумҳои дурусти ахлоқӣ ташаккул дода шаванд. Ҳамаи онҳо боз аз он сабаб

заруртгаранд, ки баъзе бачаҳо дар бораи тасаввуротҳои ахлоқӣ фикрҳои нодуруст ва гумроҳона доранд (фаҳмиши калбакии дӯстӣ ва рафокат, часурий, суботкорӣ ва ғайра).

Худтарбиякунӣ яке аз роҳҳои ташаккул ёфтани характери мактаббачаҳои нисбатан калонсол мебошад. Аммо муаллимон бояд дар мактаббачаҳо саъю кӯшиши дар худ барҳам додани ин ё он камбудии одатҳои номатлуб ва ҳосил кардани одатҳои фойданокро тарбия намоянд.

АДАБИЁТ

1. Мустафоқулов Т., Давлатов М., Мирзоев Р., Амирсӯев Р., Иззатова М., Ҳалимов А., Абдулвоҳидов С., Ҳалимов Р. Асосҳои психологияи умумӣ / Коллектив-Душанбе: «Империял-груп» 2012.-416 с.
2. В.А.Крутецкий. Психология Тарҷумаи Р. Атахонов, Нашриёти «Маориф» Душанбе: 1977.-319 с.
3. Давлатов М. Психология// М. Давлатов.-Душанбе: «Собириён»,2010.-322 с.
4. Немов Р.С. Психология// Р.С. Немов.-Москва: «Просвещение»,1995.-238 с.
5. Маҳмудов Ш.К., Абдурашидов Н. Психологияи омӯзгорӣ/ К. Маҳмудов, Н.Абдурашидов.-Душанбе: «Ирфон», 2011.-193 с.
6. Давлатов М. Маҷмӯи бозӣ ва машқҳои психологӣ/М. Давлатов.-Душанбе: 2013.-128 с.
7. Қодиоров С., Давлатов М. Психологияи иҷтимоӣ// С. Қодиоров, М. Давлатов.-Душанбе: «Сино», 2004.
8. Расулов Д., Сайдахмадов Л., Фафоров А. Педагогика // Д. Расулов, Л. Сайдахмадов, А.Фафоров.-Душанбе: «Студент»,2010-268 с.
9. Давлатов М., Муминова С. Психологияи зурварӣ дар оила// М. Давлатов М, С. Муминова. -Душанбе: «Матбуот» - 2006
10. Мустафоқулов Т., Нарзуллоева М. Асосҳои психологияи синусолӣ ва педагогӣ //Т. Мустафоқулов., М. Нарзуллоева.-Кулоб: 1993-360 с.

ОБЩЕЕ ПОНЯТИЕ И ЕГО ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

В статье автор стремится дать сведения о понятиях и его психологическую характеристику, о физиологической основе характера, об особенностях характера как: трудолюбие, истинная любовь, лень, невнимательность, общительность, грубость, инициативность, вялость, стормодность, бережливость, скромность, самокритичность, волевые особенности характера каторые: целенаправ, самостоятельность, решительность, стойкость, формирование волевых качеств ребят и метода его воспитания.

В процессе жизни деятельности каждого человека развиваются и формируются личностно-индивидуальные качества характера прежде всего выражаются в разнообразии типических качеств людей, в каждом человеке в особенной, индивидуальной форме.

Ключевые слова: характер, особенность, индивидуум, воля, стойкость, трудолюбие, истинная любовь, невнимательность, грубость инициативность, вялость, старомодность, бережливость, скромность, самокритичность, целенаправленность, самостоятельность, решительности стойеость.

THE GENERAL CONCEPT ABOUT CHARACTER AND ITS PSYCHOLOGICAL DESCRIPTION

In this article the author tried to give information about the character and its psychological description, physiological basis of character, typical and individual characteristics of character, characteristics of character such as: hardworking, real love, laziness, carelessness, rudeness, creativeness, thriftiness, humbleness, self-criticism, volitional qualities of character, purposeful, independent, strictness, strictness, to develop the character of boys and the ways of educating them.

Human kinds' individual character will develop in the life. Firstly individual character will appear in differences of typical characteristics of characters. For example; being faithful to friendship is typical characteristics of a man, in each man it appears individually.

Keywords: hardworking, real love, laziness, carelessness, rudeness, creativeness, thriftiness, humbleness, self-criticism, volitional qualities of character, purposeful, independent, strictness, strictness,

Сведения об авторе:

Назарова Х. - докторант phd кафедры психология Таджикский национальный университет. Адрес: 734025, Республики Таджикистан, г.Душанбе, проспект Рудаки, 17 Тел: (+992) 981083142.

About the author:

Nazarova CH. – Tajik Nanional University, doctorant phd of psychological science. Address: 734025, Repablik of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 17. Phone: (+992) 981083142.

**АЛОҚАМАНДИИ БАЙНИФАННИ БАРОИ ТАШАККУЛИ
САЛОҲИЯТНОКИИ ФАРМАТСЕВТ
(Дар асоси омӯзиши фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ»)**

Бобизода Ғ.М., Раҷабов У.Р., Азаматов А.Қ.

Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи А.И. Сино

Барои беҳтар гардидани шароити зисти инсоният ягон шахс монанди химикон кумаки арзишманд расонида наметавонад.

Г. Крото, барандаи ҷоизаи Нобелӣ, 1996 с.

Зиёда аз 120 000 000 моддаҳои табиаташон гуногун кашф гардидаанд ва аксарияти онҳо аллакай барои беҳтар гардонидани некуаҳволии ҷомеаи ҷаҳонӣ истифода мешаванд (29 июни с. 2015 дар базаи маълумоти CAS моддаи *терапевтии 100-миллионнум қайд гардида аст, ки барои муолиҷаи лейкемия истифода мешавад - аз дарси маърузавии профессор Еремин Вадим Владимирович, маърузаи 1, курси 1, семестри баҳорӣ, 2017, барои факултаи физикаи ДДМ ба номи М.В. Ломоносов*) [1]

Пеш аз ҳама омӯзиши касбии ҳама гуна фан бо мақсади баланд бардоштани салоҳияти касбии мутахассис равона карда мешавад. Устодон барои ташаккули салоҳияти касбии донишҷӯён усулҳои гуногунро истифода менамоянд ва натиҷаи ғайрияти онҳоро бо гузашти замон муваффақияти шогирдон, дар ғайрияти меҳнатӣ, нишон медиҳад. Муваффақияти мутахассис на танҳо аз маҷмуи донишу малакаи ӯ вобастагӣ дорад, балки аз қобилияти ҷамъ намудани ахбороти таълимиву илмӣ, имконияти зехнии табдил додани он ба муҳаррики рушди касбӣ ва рақобатпазирӣ вобастагии калон дорад. Донишҷӯ ҳангоми омӯзиши фанҳои доираи химия доир ба равандҳои гуногуни химиявӣ, аз он ҷумла равандҳои дар организми инсон ба амалоянда ва равандҳои истеҳсоли маводи доруворӣ, таҳлил ва истифодаи дурусти онҳо дониши амиқ пайдо намуда барои бошӯрона аз як фан ба фанни дигар гузаронидани ахбор барои таҳлили фикриаш замина пайдо менамояд. Бо ҳамин мақсад дар қатори дигар талаботҳои методикаи умумии таълими фан дар ҳар як машғулият истифода намудани супоришҳои тестӣ ва масъалаҳои стандартиву ҳолатӣ (ситуатсионӣ) бо элементҳои алоқамандии байни мавзӯҳо ва байни фанҳо самарабахш мебошад. Инчунин қадамҳои аввалини донишҷӯ дар ин самт қорҳои илмӣ назариявӣ ва амалии донишҷӯ, қорҳои мустақилонаи донишҷӯ мебошанд, ки барои ташаккули мустақилона интиҳоб намудани роҳу равиши рушди касбӣ дар донишҷӯ имконият пайдо менамояд.

Барои пайдо намудани салоҳияти фанӣ дар донишҷӯ ва дар ин асос ташаккули салоҳияти касбии фарматсевти оянда алоқаманд намудани мазмуну мундариҷаи фанҳои таъминкунанда ва таъминшаванда аҳамияти назаррас дорад. Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ таҳкурсии фанҳои доираи химия ва фанҳои таҳассусии дар факултаи фарматсевтӣ тахти омӯзиш қарор дошта ба ҳисоб меравад.

Донишҷӯёни курси якум ҳангоми омӯзиши фанни «Химияи умумӣ ва ғайриорганикӣ» қонуниятҳои химияро азхуд намуда дониш, маҳорат ва малакаашонро доир ба эффекти гармии реаксияҳои химиявӣ, консентратсияи мувозинатии моддаҳои сарфшаванда ва маҳсулоти реаксияҳо, тартиб додани формулаҳои электронии атомҳо ва ионҳо, муайян намудани намуди бандҳои химиявӣ, пешгӯӣ намудани қобилияти реаксионии пайвастиҳои химиявӣ ва ҳосиятҳои физикавии моддаҳои содда ва пайвастиҳои онҳо вобаста аз мавқеи онҳо дар ҚДЭХ-и Д.И. Менделеев мукамал мегардонанд, аз ҷиҳати назариявӣ асоснок намудани таъсири фармакологӣ ва захрнокӣ пайвастиҳои химиявӣ, майлқунонии мувозинат дар маҳлулҳои электролитҳо, истифодаи қоидаҳои номгузориҳо ба моддаҳои химиявии ба синфҳои гуногуни пайвастиҳои химиявӣ тааллуқдошта, тайёр намудани маҳлулҳо, мурағаб намудани лавозимотҳо ва асбобҳои оддитарин барои гузаронидани таҷрибаҳои лабораторӣ ва истифодаи онҳоро азхуд менамоянд. Бо усулҳои физикавӣ, химиявӣ ва физико-химиявӣ таҳлил, асосҳои қоркарди математикӣ натиҷаҳои таҳлил донишҷӯён ҳангоми омӯзиши фанни «Химияи физикӣ ва коллоидӣ» - дар нимсолаи дуюми курси якум ва нимсолаи якуми курси ду, инчунин дар нимсолаи якум ва дуюми курси ду ҳангоми омӯзиши «Химияи аналитикӣ» дониш, маҳорат ва малакаашонро мукамал гардонидани салоҳияти фаннашонро ташаккул медиҳанд. Ғайр аз ин дар омӯзиши «Химияи аналитикӣ» донишҷӯён доир ба усулҳои муосири шинохтан, тағйир додани қосентратсияи маҳлулҳо, ҷудо намудани моддаҳо, таҳлили миқдории моддаҳои омехтаи табиаташон муҳталиф маҳорат ва малака пайдо мекунанд. Барои ҳалли масъалаҳои фанӣ дар асоси қонуни даврии Д.И. Менделеев, қонунҳои кинетикаи химиявӣ ва термодинамикаи химиявӣ алоқамандқунии сохти моддаҳо, ҳосиятҳои физикохимиявӣ ва тавсифи аналитикӣ моддаҳоро азхуд намуда қобилияти аз ҷиҳати илмӣ асоснок намудани ин алоқамандиро ташаккул медиҳанд ва бо ин салоҳияти фаннашон қомилтар мегардад. Чунин муносибат барои дар амал татбиқ намудани шартӣ

муҳимтарини педагогӣ – муттасили ё ин, ки пай дар пайро ба вучуд меоварад. Барои назорати татбиқи алоқамандии байнифанӣ барои омӯзиши касбӣ мо таҳлили кори илмӣ-назариявии донишҷӯён – навиштани реферат, ҳалли супоришҳои тестӣ ва масъалаҳои ситуатсиониро пешниҳод менамоем. Супоришҳои тестӣ ва мисолу масъалаҳо барои ҳар як машғулиятҳои амалӣ дар кори мустақилонаи донишҷӯӣ дода шудааст. Барои муайян намудани сатҳи сифати омӯзиши фан барои ҳар як фасл корҳои санҷишӣ гирифта мешаванд, ки барои намуна яке аз онҳоро пешниҳод менамоем.

Кори мустақилонаи пешниҳодшуда – супоришҳои тестӣ ва масъалаҳои ҳолатӣ, усули маъмул дар замони муосир барои назорати сатҳи сифати машғулиятҳои ҳам аудиторӣ ва ҳам берун аз аудиторӣ (барои фасли 3) равона карда шуда хусусиятҳои эвристикӣ, алоқамандии дохилифанӣ ва байнифанӣ дорад.

Ба сифати намуна яке аз вариантҳои санҷиши сатҳи азхудкунии фасли 3-ро бо хусусиятҳои алоқамандкунии дохилифанӣ ва байнифанӣ пешниҳод менамоем:

(Фасли 3: *Кинетикаи химиявӣ. Мувозинати химиявӣ. Гидролизи пайвастиҳои химиявӣ. Аҳамияти гидролиз дар равандҳои химиявии организм. Реаксияҳои оксиду барқароршавӣ. Назарияи кислотагӣ ва асоси Аррениус. Назарияи Бренстед-Лоури.*)

Варианти №1

1. Як ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Барои системаи гетерогенӣ, дар қонуни таъсири масса, консентратсияи чӣ гуна моддаҳо ба инъобат гирифта мешаванд?

- A) моддаҳои сахт;
- B) моддаҳои дар ҳолати газӣ қарор дошта;
- C) моддаҳои моеъ ва газӣ.

2. Якҷанд ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Суръати реаксияҳои химиявро зиёд намудан имконпазир аст, агар:

- A) энергияи фаъолгардониро (активатсияро) паст намоем;
- B) энергияи активатсияро зиёд намоем;
- C) бо ёрии катализатор;
- D) бо ёрии ингибитор.

3. Якҷанд ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Дар реаксияи $\text{H}_2 (\text{г}) + \text{I}_2 (\text{г}) \leftrightarrow 2 \text{HI} (\text{г}) + Q$ дар кадом ҳолат мувозинат ба самти маҳсулоти реаксия мелағжад?

- A) ҳангоми зиёд намудани ҳарорат;
- B) ҳангоми зиёд намудани фишор;
- C) бо катализатор;
- D) ҳангоми паст намудани ҳарорат;
- E) бо зиёд намудани консентратсияи ҳидроген.

4. Якҷанд ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Коэффисиенти фаъолнокӣ $f(x)$ вобаста аст аз:

- A) консентратсияи ҳамаи ионҳои дар маҳдудбуда; B) серобгардонии маҳлул;
- C) табиати ҳалқунанда;
- D) ҳарорат;
- E) фишор.

5. Якҷанд ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Формулаи ҳисоб намудани нишондиҳандаи гидрогении маҳлули бисёрасосаи кислотаи қавӣ ($1/z$ – фактори эквивалентнокӣ; f – коэффисиенти фаъолнокӣ)

- A) $\text{pH} = -\lg C(1/z \text{ H}^+)$;
- B) $\text{pH} = -\lg C(\text{H}^+)$;
- C) $\text{pH} = -\lg f(\text{H}^+) \cdot C(1/z \text{ H}^+)$;
- D) $\text{pH} = -\lg f(\text{H}^+) \cdot C(\text{H}^+)$.

6. Як ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Дарачаи диссоциатсияи электролитии электролити заиф ҳангоми серобгардонӣ:

- A) ба решаи квадратии консентратсияи молярии электролити заиф мутаносибан зиёд мегарданд;
- B) ба решаи квадратии консентратсияи молярии электролити заиф мутаносиби чаппа мебошанд;
- C) бо зиёдшавии решаи квадратии консентратсияи молярии электролити заиф кам мешаванд;
- D) бо зиёдшавии адади молекулаҳои ҳалшаванда кам мегарданд.

7. Якҷанд ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Муодилаи реаксияе, ки диссоциатсияи электролитиро инъикос менамояд, кадом аст?

- A) $\text{CH}_3\text{COOH} \leftrightarrow \text{CH}_3\text{COO}^- + \text{H}^+$;
- B) $\text{Cu}^{2+} + \text{H}_2\text{O} \leftrightarrow \text{CuOH}^+ + \text{H}^+$;
- C) $\text{CaCO}_3 \leftrightarrow \text{CaO} + \text{CO}_2$;
- D) $\text{H}_2\text{SO}_4 \leftrightarrow \text{H}^+ + \text{HSO}_4^-$.

8. Якчанд ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Илова намудани кадом моддаҳои дар зер оварда ба маҳлули кислотаи карбонат дараҷаи диссоциатсия зиёд мегардад:

- A) HCl ;
- B) CH_3COONa ;
- C) NaOH ;
- D) CaCl_2 .

9. Якчанд ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Дараҷаи гидролиз вобаста аст аз:

- A) табиати ҳалкунанда;
- B) фишор;
- C) ҳарорат;
- D) консентратсия.

10. Як ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Ба гидролизи катионӣ кадом намак дучор мегардад:

- A) FeSO_4 ;
- B) KCl ;
- C) NaNO_2 ;
- D) $\text{CH}_3\text{COONH}_4$

11. Як ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Ба гидролизи анионӣ кадом намак дучор мегардад:

- A) $\text{Fe}_2(\text{SO}_4)_3$;
- B) Na_2CO_3 ;
- C) $\text{Al}_2(\text{CO}_3)_3$;
- D) KCl .

12. Як ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Муҳити маҳлули намаки K_3PO_4

- A) турш;
- B) ишқорӣ;
- C) нейтралӣ;
- D) гидролиз намешавад.

13. Як ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Барои сусти намудан ё пурра қатъ гардонидани гидролиз дар маҳлули атсетати натрий, илова намудани кадом маҳлул дуруст аст?

- A) кислотаи хлорид;
- B) гидрооксиди натрий;
- C) хлориди натрий;
- D) ҷавоби мувофиқ оварда нашудааст.

14. Як ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Ҳангоми алкалоз мувозинати кислотагӣ-асосии хун майл мекунад:

- A) ба самти камшавии pH;
- B) ба самти зиёдшавии pH;
- C) ба муҳити нейтралӣ ($\text{pH} = 7$).

15. Якчанд ҷавоби дуруст муайян карда шавад.

Системаи буферии гидрокарбонатӣ иборат аст аз:

- A) кислотаи карбонат ва гидрокарбонат – анион;
- B) гази карбонат;
- C) гази карбонат ва гидрокарбонат – анион;
- D) кислотаи карбонат ва гази ғубор.

16. Як ҷавоби дуруст муайян карда шавад

Реаксияи перманганати калибро бо пероксиди ҳидроген дар иштироки кислотаи сулфат бо усули баланси электрони-ионӣ тартиб диҳед. Дар ҷавоб фактори эквивалентнокии оксидкунанда ва барқароркунандаро муайян намоед.

- A) 1/5 ва 1/5
- B) 1/5 ва 1/2
- C) 1/2 ва 1/5
- D) 5 ва 2

17. Як ҷавоби дуруст муайян карда шавад

Ҳангоми оксид намудани Fe^{2+} то Fe^{3+} дар гемоглобин:

- A) қобилияти оксигеннақлкунии гемоглобин зиёд мегардад;
- B) қобилияти оксигеннақлкунии гемоглобин вайрон мегардад.

18. Якчанд ҷавоби дуруст муайян карда шавад

Ҳангоми мавҷуд будани металҳои ғайиқисмати электрохимиявӣ ба шон гуногун дар ковокии даҳон, ҷиғуна метал дар навбати аввал оксид мешавад:

- A) шиддатиқисмати (потенциали) электродии стандартӣ ба шон калон;
- B) шиддатиқисмати (потенциали) электродии стандартӣ ба шон хурд;
- C) металҳои, ки нисбатан дар тарафи рост қатори электрохимиявӣ шиддати металҳои ҷойгиранд;
- D) металҳои, ки нисбатан дар тарафи чап қатори электрохимиявӣ шиддати металҳои ҷойгиранд.

19. Якҷанд ҷавоби дуруст муайян карда шавад

Ҳосияти оксидкунадагии иони MnO_4^- :

- A) дар муҳити турш;
- B) дар муҳити нейтралӣ;
- C) дар муҳити ишқорӣ;
- D) дар ягон ҳолат зоҳир намекунад.

20. Якҷанд ҷавоби дуруст муайян карда шавад

Истифодаи тиосульфати натрий дар тибб алоқаманд аст ба:

- A) қобилияти оксидкунадагӣ ;
- B) қобилияти барқароркунадагӣ;
- C) қобилияти оксидкунадагӣ ва барқароркунадагӣ;
- D) қобилияти комплексошудукунонӣ.

Масъалаҳои ситуационӣ:

1. Барои паст намудани фишори хун маҳлули яке аз намакҳои магний дохили рағҳои варида истифода мешавад. Таҳлили элементии маводи доругӣ чунин натиҷа дод: 9,76% Mg, 13,01% S, 57% H, боқимондааш оксиген. Таркиби маводро муайян намоед, формулаи моддаро тартиб диҳед, номи моддаро нависед, консентратсияи молярии эквивалентии маҳлули 20%-и зичиаш $1,22 \text{ г/см}^3$ –и намаки номбурдаро муайян кунед.

2. Дар перманганометрия барои таҳлили миқдории барқароркунадаҳо дар муҳити турш перманганати калий истифода мешавад. Муодилаи реаксияи барқароркунонии перманганат-ионро бо усули баланси ионӣ-электронӣ тартиб диҳед ва фактори эквивалентнокии перманганати калии дар ин усул истифодашавандаро ҳисоб кунед.

3. Дар маҳлули гидрокарбонати натрий, дар натиҷаи гидролизи баргарданда, муҳит ишқорӣ заиф мегардад. pH-и 200 мл маҳлули 4г $NaHCO_3$ доштаро муайян кунед, агар дараҷаи гидролиз 0,01%-ро ташкил диҳад. Чунин маҳлул барои ғарғараи гулу истифода мешавад.

4. Дар шираи меъда кислотаи хлорид мавҷуд аст, ки дар маҳлули обӣ амалан пурра ба ионҳо тақсим мешавад. pH-и шираи меъда муайян карда шавад, агар ҳиссаи массавии HCl 0,05%-ро (мувофиқ ба меъёр) ташкил диҳад. Зичии шираи меъда 1 г/мл.

5. Реаксияи байни пероксиди гидроген ва перманганати калийро дар муҳити турш тартиб диҳед. Дар шароити стандартӣ мувозинати реаксия ба кадом самт майл мекунад? ($\varphi^0(O_2/H_2O_2) = +0,68 \text{ В}$, $\varphi^0(MnO_4^-/Mn^{2+}) = +1,51 \text{ В}$)

Барои тартиб додани супоришҳои тестӣ аз адабиётҳои МДТ “ДДТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино” ва дигар донишгоҳҳои пешқадами ҷаҳон истифода шудааст [3-10].

АДАБИЁТ

1. Стандартҳои давлатии таълимии ихтисос, «Талабот ба натиҷаҳои азхудкунии барномаҳои таълимии тахсилоти олии касбӣ аз руи ихтисоси «Фарматсия», Душанбе, 2018 с.
2. Передерина И.А., Тверякова Е.Н., Галактионова А.С., Юсубов М.С. Тесты по химии. Общая и неорганическая химия. Учебное пособие. – Томск: СибГМУ, 2009. – 94 с.
3. Муносибати босалоҳият ба таълим (дастури методӣ). Мураттибон: Ғ. Бобизода, Д. Имомназаров, Ш. Исрофилниё, А. Байзоев. – Душанбе: “Ирфон” 2018. – 72 с.
4. Газиёва М.Т. ва диг. Дастури методӣ. Барои машғулиятҳои амалӣ аз кимиёи таҳлилий барои донишҷӯёни курси 2 факултаи фарматсевтӣ. Таҳлили миқдорӣ. Қисмати 1. Душанбе 2000, 156 с.
5. Кухарская, Л.К. Общая химия: тесты и ситуационные задачи: учебное пособие для студентов первого курса / Л.К. Кухарская, Н.Н. Попова – Красноярск: типография КрасГМУ, 2009. – 154 с.

ВЗАИМОСВЯЗ МЕЖДУ ПРЕДМЕТАМИ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ ФАРМАЦЕВТА (На основе обучения «Общей и неорганической химии»)

Обеспечение качества образования в учреждениях высшего образования Таджикистана является одним из важнейших мер и основой для всестороннего развития науки и просвещения в республике. Лидер нации во всех своих выступлениях и обращениях подчеркивает об этом. Повышение качества образования считается одним из основных факторов улучшения условий жизни людей. Таджикиские педагоги, в таком важном периоде развития Таджикистана, применяя разные современные методы обучения, стремятся для подготовки высококвалифицированных и конкурентоспособных специалистов.

Химические дисциплины играют важную роль в развитии медицины и фармации, требует постоянных нововведений и изменений для улучшения качества образования. Для достижения этой цели мы предлагаем усиление взаимосвязанности между предметами. Взаимосвязанность между предметами химического цикла для профессионального обучения специалистов разных отраслей, в том числе для подготовки медиков и фармацевтов, является важнейшим составляющим современных методов обучения. Студент применяя приобретенные знания из разных предметов в будущем решая профессиональные задачи и тем самым формирует в себе профессиональные компетенции. Таким образом студент не будет опираться на знания отдельных дисциплин, а применяя совокупность полученных знаний, умений и навыков из разных предметов расширяет научное мировоззрение. Взаимосвязанность между предметами вносит большой вклад для профессиональной подготовки фармацевтов.

Ключевые слова: Общая и неорганическая химия и межпредметная связь, внутри предметная взаимосвязанность, взаимосвязанность между предметами, предметная компетенция, профессиональное обучение, фармацевт, ГОУ "ТГМУ имени Абуали ибни Сино".

RELATIONSHIP BETWEEN SUBJECTS FOR FORMING THE COMPETENCE OF A PHARMACIST

Ensuring the quality of education in higher education institutions of Tajikistan is one of the most important measures and the basis for the comprehensive development of science and education in the republic.

The leader of the nation emphasizes this in all his speeches and addresses. Improving the quality of education is considered one of the main factors in improving the living conditions of people. Tajik teachers, in such an important period in the development of Tajikistan, using various modern teaching methods, strive to train highly qualified and competitive specialists. Chemical disciplines play an important role in the development of medicine and pharmacy, requiring constant innovations and changes to improve the quality of education. To achieve this goal, we propose enhancing the interconnectedness between objects.

The interrelation between the subjects of the chemical cycle for the professional training of specialists in different industries, including for the training of doctors and pharmacists, is an essential component of modern teaching methods. The student applying the acquired knowledge from different subjects in the future solving professional problems and thereby forms professional competencies. Thus, the student will not rely on the knowledge of individual disciplines, but by applying the totality of acquired knowledge, abilities and skills from different subjects, he expands the scientific worldview. The interrelationship between subjects contributes greatly to the training of pharmacists.

Key words: General and inorganic chemistry and interdisciplinary communication, intra-subject interconnection, interconnection between subjects, subject competence, vocational training, pharmacist, State Educational Institution "TSMU named after Abuali ibni Sino".

Сведения об авторах:

Бобизода Гуломкодир Мукаммол – доктор биологических наук, доктор фармацевтических наук, профессор кафедры органической и биологической химии Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни, президент Академии образования Республики Таджикистан Адрес: Республика Таджикистан, 734024 Душанбе, ул. Айни, 45. E-mail: bobievgm@rumbler.ru

Раджабов Умарали Раджабович – заведующий кафедрой фармацевтической и токсикологической химии ГОУ «Таджикский государственный медицинский университет им. Абуали ибни Сино», доктор химических наук, профессор Адрес: 734003, Республика Таджикистан, г.Душанбе. проспект Рудаки 139. Телефон: (+992) 907464829. E-mail: umarali55@mail.ru

Азаматов Абдухолик Кахорович - ассистент кафедры «Фармацевтической и токсикологической химии», ГОУ «Таджикский государственный медицинский университет им. Абуали ибни Сино», Адрес: Республика Таджикистан, г.Душанбе, проспект Рудаки 139. Телефон: (+992) 907035808. E-mail: azamatovabduholik@gmail.com

About authors:

Bobizoda Gulomkodir Mukammol - Doctor of Biological Sciences, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor of the Department of Organic and Biological Chemistry of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini, President of the Academy of Education of the Republic of Tajikistan Address: Republic of Tajikistan, 734024 Dushanbe, st. Aini, 45. E-mail: bobievgm@rumbler.ru

Rajabov Umarali Rajabovich - Tajik State Medical University named after Abuali ibn Sino, Head of the Department of Pharmaceutical and Toxicological Chemistry, Doctor of Chemical Sciences, Professor Address: 734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe. Rudaki Avenue 139. Phone: (+992) 907464829. E-mail: umarali55@mail.ru

Azamatov Abduholik Kakhorovich - Tajik State Medical University named after Abuali ibn Sino, Assistant, Department of Pharmaceutical and Toxicological Chemistry, Address: 139 Rudaki Avenue, Republic of Tajikistan, Dushanbe. Phone: (+992) 907035808. E-mail: azamatovabduholik@gmail.com

АЛОҚМАНДИИ БАЙНИФАННӢ – ШАРТИ ТАКОМУЛОТИ ИЛМҲОИ ДАҚИҚ

Умарзода С.

Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Умаров А.А.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айӣ

Дар таърихи илми табиатшиносӣ тӯли солҳои зиёд давраи тафовути илмҳо идома дошт, ки дар он мавзӯҳои таҳқиқотӣ - илмӣ ҷудо карда мешуданд. Маҳдудияти объектҳои дониш ба ҳар як илм имкон дод, ки онҳоро бештар ё камтар муфассал омӯхт, вале ба сохтори дохилӣ ва қонунҳои муҳим, бидуни пайгирии таъсири мутақобилаи мақомот ба ҳамдигар, равандҳо ва зухуроти табиӣ, ки дар байни мақомот ва зухуроти табиӣ воқеан вучуд доранд.

Дар тӯли зиёд ин ихтилоф монеаҳое эҷод кард, ки илмҳои табииро аз ҳам ҷудо карданд, рушди пешрафти онҳоро ба таъхир андохтанд, аммо ҳамзамон заминаҳои объективии наздикшавии донишҳои илмӣ табиатро барои пайдоиши ибтидоӣ ҳамгироии илмҳо ба вучуд оварданд. Давраи бартариҳои тафриқавии донишҳои илмӣ бесамар набуд. Вай барои пешрафти минбаъдаи илмҳои табиӣ заминаи мустаҳкам фароҳам овард, то ҷамъовариҳои миқдори зиёди маводи воқеии илмиро таъмин кунад, ки барои омӯзиши амиқи он имкон ва зарур буд.

Аз нимаи дууми асри XIX самти таҳқиқоти илмӣ табиат ба таври назаррас тағйир ёфт. Объекти ҷудогонаи донишҳои илмӣ тадриҷан ба объектҳои маъмули қорҳои илмӣ таҳқиқотии олимон - мутахассисони соҳаҳои гуногуни илмҳои табиӣ, ки меҳонанд ба қонунҳои дохилии мақомоти табиат ворид шуда, равандҳои тағйирот, рушд ва инчунин зухуроти робитаҳои мутақобиларо муайян кунанд, табиӣ менамояд.

Муносибати нави олимон ба мавзӯи донишҳои илмӣ ба он оварда расонд. Монеаҳое, ки илмиро аз ҳам ҷудо карданд, тадриҷан қувват ва тобиши худро аз даст доданд. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки дар баробари тамоюлҳои тафовут дар илмҳои табиӣ, тамоюли нав пайдо шуданд – муттаҳидкунии илмҳо.

Баъдтар, дар ҳамгироии илмҳои табиатшиносӣ дигаргуниҳои сифатан нав ва мураккаб ба вучуд омаданд, ки боиси пайдоиши бисёр илмҳо гардиданд, ки мундариҷаи онҳо мафҳумҳо, қонунҳо, назарияҳои се ё чор илмҳои табиатро дар сатҳи баландтар ҷамъ оварда, илмҳои синтетикӣ номидаанд: биохимия, биофизика, биологияи молекулавӣ, кибернетика, информатика. Ин илмҳо ҳамгироии амиқи дониш дар бораи табиат мебошанд, ки воридшавии олимонро ба қонунҳои ягонаи табиат таъмин менамояд. Агар шумо бо ҳолати ҳозираи илми табиатшиносӣ бо чашми худ бинед, пас он ҳамчун системаи мураккаби илмҳо пайдо мешавад, ки дар он бисёр фанҳои илмӣ фаъолият мекунанд. Аксари онҳо пайваста мутақобила буда, дорои объектҳои умумии донишҳои илмӣ мебошанд.

Ба ҳамагон маълум аст, ки илмҳои физикаи муосир ҳар як қадамро ҳангоми пешрафт бо математика мепайвандад ва баръакс, бисёр ғояҳо ва мафҳумҳои физикӣ ба мундариҷаи як қатор илмҳои математикӣ дохил карда мешаванд. Бояд қайд кард, ки сабаби асосии қомеъҳои бузург дар илмҳои табиатшиносӣ ин воридшавии торафт афзояндаи онҳо ба диалектикаи табиат, ҳангоми ифшои робитаҳо ва вобастагии мухталифи он, исботи он аст, ки табиат қомилан муттаҳид ва ҳамзамон гуногун аст.

Дастовардҳои илмҳои ҳозиразамони табиат, ки аҳамияти умумии таълимӣ доранд, танҳо моликияти олимон буда наметавонанд. Моҳият ва нақши амалии ин дастовардҳо бояд дар сатҳи хонандагон ва донишҷӯён фаҳмонда шаванд ва ба онҳо онҳо фаҳмо бошанд.

Дар мактабҳои тахсилоти миёнаи умумӣ асосҳои илмҳои табиатшиносӣ таълим дода мешаванд, ки ин фанҳои таълимиро на танҳо бо усулҳои таълим ва омӯзиш, балки бо мундариҷа ва ҷойгиршавӣ дар барномаи таълимии мактабҳо ба як системаи ягонаи илмҳои табиӣ ҳамоҳанг кардан лозим аст. Курсҳои мактабҳои физика, математика, биология, химия бояд пояҳои нави илми муосирро ташкил диҳанд.

Бо назардошти ҳамин гуна шароит, онҳо метавонанд ба маърифати хонандагони табиат ҳамчун ягонагии ҷудонашаванда пешбарӣ кунанд. Азхудкунии мундариҷаи таълимии фанҳои табиатшиносӣ ба донишҷӯён таъсири мусбӣ мерасонад, агар ин қорро ҳангоми иҷрои робитаҳои байнисоҳавӣ ҳамчун шартӣ зарурии таълимӣ ва дидактикӣ амалӣ гардонанд.

Бо робитаҳои байнисоҳавӣ мо маънои инъикоси мундариҷаи фанҳои таълимии он пайвастагиҳои диалектиро, ки табиатан объективона амал мекунанд ва аз ҷониби илмҳои муосир эътироф карда мешаванд, дар назар дорем. Робитаҳои байнисоҳавиро мо ҳамчун эквиваленти робитаҳои байни илмӣ дида мекорем.

Мафҳуми "Робитаҳои байнисоҳавӣ" дар маънои васеи абстракт аст, аммо онро метавон дар шакли схемаҳои умумӣ конкретизатсия кард: графика, харитаҳо ва дигар нишондиҳандаҳои моддӣ онҳо, ки бояд ҳамчун модели робитаҳои байнисоҳавӣ дида бароем.

Нисбати раванди таълим, робитаҳои байнисоҳавӣ ҳамчун як ҳолати дидактикӣ амал мекунанд, ки ба баланд шудани хусусияти илмӣ ва дастрасии таълим, афзоиши назарраси фаъолияти маърифати донишҷӯён, баланд бардоштани сифати дониши онҳо мусоидат намуда, имкон медиҳад, ки ақидаҳои илмӣ ва материалистии хонандагон инкишоф дода шаванд.

Робитаҳои байнисоҳавӣ инчунин ҷанбаи ташкилӣ дорад. Татбиқи онҳо имкон медиҳад, ки бо сарфаи вақт сохтори маводи таълимӣ, ҷараёни таълим дар маҷмӯъ муайян кунанд.

Таваҷҷӯҳи илмӣ ба татбиқи робитаҳои байнисоҳавӣ хеле ғаъол аст. Садҳо мақолаҳо дар маҷалла нашр шуданд, даҳҳо номзадҳо ва ҳатто рисолаҳои докторӣ дифоъ карда шуданд. Муаллифони ин асарҳо дар бархӯрд бо принципҳои муҳим барои шарҳи ҳуди мушкilot ҳам дар маҷмӯъ ва ҳам ҷузъҳои он муҳолифанд. Муаллифони баъзе нашрияҳо ва рисолаҳои магистрӣ бар он ақидаанд, ки робитаҳои байнисоҳавӣ шартӣ дидактикӣ нест, балки принципи дидактика мебошад. Бояд қайд кард, ки ҳеҷ кас ин масъаларо тадқиқ накардааст.

Аммо, омӯзиши таҷрибаҳои амали робитаҳои байнисоҳавӣ дар курсҳои физика, химия, биология ва математика нишон медиҳад, ки аз рӯи моҳият ва вазифаҳои худ, робитаҳои байнисоҳавӣ набояд ба принципҳои таълим дода шаванд, яъне эътироф кунанд, ки онҳо яке аз принципҳои асосии роҳнамоии назарияи педагогӣ мебошанд, ки ба онҳо ба тамоми раванди таълим дар ҳама ҷанбаҳо марбутанд.

Мо боварӣ дорем, ки новобаста аз гуногуногунӣ вазифаҳои худ, робитаҳои байнисоҳавӣ умумияти таъсир ба раванди педагогиро доро нестанд. Ба ақидаи мо, робитаҳои байнисоҳавӣ ҳамчун як ҷузъи зарурӣ ба мундариҷаи принципи дидактикии таълими системавӣ дохил карда шудаанд.

Тавсифи муфассали иртиботи байнимуҳимӣ дар Педагогика аз тарафи олимони пешбар навишташудаи Н.И. Болдырев, Н.К. Бонгарев, В.Р. Есинов, Ф.Ф. Шохзода оварда шудааст. Шарҳи дақиқтари робитаҳои байнисоҳавӣ ҳамчун ҷузъи принципи таълими системавӣ дар Педагогика, таҳрири Г.И. Шукина ва дар "Педагогика", муаллиф Т.А. Ильина дода шудааст. Сарфи назар аз тавсифи мухтасари функцияҳои робитаҳои байнисоҳавӣ дар он яқинан гуфта шудааст, ки робитаҳои байнисоҳавӣ принципи дидактика нестанд.

Азбаски робитаҳои байнисоҳавӣ дар вазифаҳои худ хусусиятҳои гуногун доранд, онҳо бояд гурӯҳбандӣ карда шаванд. Мо таснифи робитаҳои байнисоҳавӣ аз рӯи меъёрҳои вақт риоя мекунем, зеро онҳо пайдарҳамии вақтро инъикос мекунанд ва вобаста ба ҳамин робитаҳои ҳамроҳӣ, қаблӣ ва ояндадор фарқ қунонида мешавад. Ин се намуди робитаҳои хронологиро бо давомнокии вақт аз ҳамдигар фарқ мекунанд. робитаҳои ҳамроҳӣ кӯтоҳмуддат мебошанд - 1-2 соли таҳсил, қаблӣ - 2-3 соли таҳсил, ояндадор - 4-6 сол.

Бояд қайд кард, ки ҷунин як омил мураккаби дидактикӣ, ба монанди робитаҳои байнисоҳавӣ, наметавонад танҳо бо татбиқи вақт тавсиф карда шавад. Бисёре аз муаллифон робитаҳои байнисоҳавиро инчунин аз рӯи критерияҳои информатсионӣ, ки мундариҷаи ҷанбаҳои таълимӣ муайян мекунанд, фарқ мекунанд. Маълум аст, ки мундариҷаи ҷанбаҳои таълимӣ далелҳои илмӣ, мафҳумҳо ва назарияҳоро дар бар мегиранд. Онҳо мундариҷаи маводи таълимиро ташкил медиҳанд, ки онро ҳонандагон дар синф аз худ мекунанд. Далелҳо дастгирии зарурии консепсияҳо нестанд; мафҳумҳо асоси ҳулосаҳои назариявӣ ва умумиро муайян мекунанд.

Мутобиқан, се намуди робитаҳои байниминтақавӣ мавҷуданд: воқеӣ, консептуалӣ ва назариявӣ. Ин намудҳои муносибатҳо инҳоро муайян мекунанд: а) дарки амиқ ва васеи донишомӯзон дар бораи мафҳумҳои воқеӣ; б) ташаккули самараноки мафҳумҳои илмӣ; в) азхудкунии огоҳонаи назарияҳо, ки ба мундариҷаи ҳар як ҷанбаи табиӣ омӯхташаванда дохил шудаанд.

Бояд қайд кард, ки робитаҳои байнисоҳавӣ низ ҷанбаи сохторӣ доранд. Истифодаи онҳо имкон медиҳад, ки сохтори нақшаи таълимӣ ва барномаҳои таълимӣ бо сарфаи вақт муайян карда шавад, албатта ба тақмилдиҳии тамоми таълими илми табиатшиносӣ мусоидат мекунад.

Баъзе муаллифон бар он ақидаанд, ки робитаҳои байнисоҳавӣ як мукотибаи муваққатии элементҳои мундариҷаи маводи таълимӣ мебошад. Масалан, агар мафҳуми сохтори молекулавӣ ва атомии моддаҳо ба мундариҷаи барномаи физика дар синфи 7 ва барномаи химия дар синфи 8 дохил карда шуда бошад, пас ин робитаҳои байнисоҳавӣ аст. Ин ақида хато аст, зеро ҷунин тасодуфҳо эпизодикӣ мебошанд ва ба рушди дониши консептуалӣ мувофиқат намекунанд.

Як қатор робитаҳои байнисоҳавӣ дар вазъи ҷунини курсҳои физика, химия, биология ба ташаккули як қатор консепсияҳои фундаменталии илмҳои табиӣ мусоидат мекунанд. Масалан, мафҳуми сохтор ва хосиятҳои моддаҳои гуногун пайдарҳам ва пурра инкишоф меёбад, зеро он дар дарсҳои физика (7), химия (8), биология (9) ташаккул ёфтааст.

Интиҳоби усули моделсозӣ барои таҳқиқи функцияҳо ва самти робитаҳои байнисоҳавӣ илмҳои табиӣ муайян карда шудааст - аввалан, бояд пешрафти муносири илмҳои табиатшиносӣ - физика, химия, биологияро ба назар гирифт, дуҷум, бояд ба раванди ҳамгироии донишҳои илмӣ, ки илмҳои нав – бунёд карданд, сеюм, татбиқ намудани талаботҳои асосии муносибати системавӣ ба омӯзиши масъалаҳои илмӣ баҳисоб гиранд, инчунин шарҳи муносири мафҳуми «бо система», ки бе онҳо ҳалли бомуваффақияти проблемаҳои робитаҳои байнисоҳавии илмҳои табиӣ ғайримمкон аст.

Айни замон, моделсозӣ ва муносибати систематикӣ ба илмҳои асосӣ аз ҷониби олимони омӯзгорон васеъ истифода бурда мешаванд. Онҳо бомуваффақият татбиқ карда мешаванд, агар объекти таҳқиқшуда системаи мураккабе бошад, ки намудҳои гуногуни алоқаро бо муҳити беруна дар бар гирад ва муносибати

ҳамаҷонибаи байнисоҳавӣ ба дониши худро таъмин намояд. Дар воқеияти педагогӣ чунин объектҳо ҳеле зиёданд ва баъзеи онҳо танҳо қисман омӯзонида шудаанд.

Имконияти барқарор кардани робитаҳои байнисоҳавӣ тавассути бисёр таҳқиқоти физиологӣ, психологӣ ва дидактикӣ. (И.М.Сеченов, И.К. Павлов, Б.Г. Ананиев Д. ва ғайра) собит шудааст.

Асоси методологии татбиқ намудани робитаҳои байнисоҳавӣ дар раванди таълим функцияҳо ҳамаҷонибаи омӯзиши падидаҳо ва равандҳо мебошад. Ин аз падидаҳои объективии тарафайни байниҳамдигар бармеояд ва гуногунии хусусиятҳои ҳар як объект ва падидахоро муайян мекунад. Аз ин рӯ, арзишҳои донишхое, ки дар соҳаҳои гуногун гирифта шудаанд, бояд дар системаи миёнаи илмӣ бо ҳам алоқаманд бошанд.

Муносибатҳои байналхалқӣ барои ташаккули низоми арзишҳо ва малакаҳои касбии умумӣ, ҷаҳонбинии илмӣ замина мегузоранд. Муносибатҳои байналмилалӣ манфиатҳои маърифати донишҷӯёнро васеъ мекунад, фаъолияти фикрро дар он ҳавасманд мекунад ва ба ҳамаҷонибаи амиқи маводи таҳқиқшаванда мусоидат мекунад.

АДАБИЁТ

1. Максимова В.Н. Международные связи в процессе обучения /В.И. Максимова. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
2. Смирнова А.Л. Теоретические основы международных связей. М.: 2006.
3. Иванов А.М. О взаимосвязи школьных курсов физики и материалы при изучении величин. 11. Физика в школе, 1977, №7. – С. 48.

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ СВЯЗИ ДИДАКТИЧЕСКОЕ УСЛОВИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЕСТЕСТВЕННО-НАУЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Новое отношение ученых к предмету научного познания способствовало тому, что барьеры разобщавшие науки, постепенно утрачивали свою прочность и непреодолимость. В средней общеобразовательной школе преподаются основы наук о природе, то необходимо эти учебные дисциплины координировать в единую систему естественнонаучных знаний не только по методам обучения и учения, но также по содержанию и по месту расположения в учебном плане школы.

Следует также отметить, что межпредметные связи обладают и структурным аспектом. Их использование дает возможность экономнее во времени определить структуру учебного плана, программ учебников, что естественно способствует рационализации всего естественно научного образования.

Ключевые слова: Качество образования, специалисты, преподаватели вуза, кредитная технология, инновационные методы обучения.

INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS A DIDACTIC CONDITION OF IMPROVEMENT OF NATURAL SCIENCE EDUCATION

A new attitude of scientists to the subject of scientific knowledge contributed to the fact that the barriers razoshelsya science, gradually lost its strength and irresistible. In the secondary school are taught the basics of the Sciences of nature, then must these training disciplines to coordinate in a unified system of natural science knowledge not only on methods of learning and teaching, but also in content and location in the curriculum of the school.

It should also be noted that when imiprimine have a structural aspect. Their use gives a more economical possibility in time to determine the structure of the curriculum, programs, textbooks, which promotes rationalization of all natural science education.

Key words: Quality of education, experts, teachers of higher education institution, credit technology, innovative teaching methods.

Сведения об авторах:

Сафарали Умарзода - соискатель кафедры социальные и гуманитарные наук Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан E-mail: safarali1992@bk.ru

Умаров Ашур Аввалович – кандидат педагогических наук, доцент заведующий кафедры общий физики Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни

About the authors:

Safarali Umarzoda - Aspirant of the Chair of Humanities and social science of the institute of Public administration under the President of the Republic of Tajikistan. RT E-mail: safarali1992@bk.ru,

Umarov Ashur - The candidate of pedagogical Sciences associate Professor head of the Department of physics of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Ayni Dushanbe, E-mail: umarov.ashur@mail.ru

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Ятимов А.Р.

Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава

Валиев Н.У.

Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни

Воспитание молодого поколения – многосторонний и сложный процесс, в котором большую роль играют общество семья и школа. Каждый школьный предмет своеобразно учит и воспитывает. Но значительную роль в целях воспитания подрастающего поколения свойственно литературе, которая обладает огромными возможностями эмоционального воздействия на учащихся. Художественное творчество основано на «способности людей заряжаться чувствами других людей». Отсюда воспитательная целенаправленность литературы, её умение заряжать силой примера, воспитывать и утверждать высокие рейтинги. Однако для того, чтобы литература по-настоящему стало учебником смысла жизни для подрастающего поколения, школой нравственного и эстетического воспитания, необходимо очень корректное, умное и тонкое преподнесение её учащимся. Литература в школе не должна превращаться в сухое перечисление имен писателей, дат, произведений и всё такое. Вопрос о том, как же изучать литературу в школе, и составляет основное содержание методики преподавания литературы.

Методика преподавания литературы – это педагогическая наука о художественной литературе как учебном предмете, о путях её преподавания (деятельность учителя по управлению учебным процессом) и изучения (деятельность ученика по приобретению знаний, навыков и умений). Она определяет цель и задачи преподавания и изучения литературы в школе, содержание литературного образования, разрабатывает научные критерии отбора из богатейшей сокровищницы литературы, произведений для школьного изучения, научно доказывает структуру литературного образования учащихся на том или ином аспекте обучения, в результате разрабатываются наиболее эффективные методические приёмы, посредством которых учащиеся познают ценность и богатство изученные литературно-художественных произведений. [1, с.5-6].

Специфика предмета «Литература» требует более осторожного подхода к использованию наглядности при изучении литературно-художественных произведений.

Педагогика считает наглядность одним из основных назидательных принципов, который помогает строить обучение на конкретности образов, непосредственно воспринимаемых учащимися. Наглядность активизирует работу воображения, рождает нужные ассоциации. Литература являясь одним из видов искусства в силу своей образной природы при непосредственном восприятии (чтении) литературно-художественного текста сама рождает наглядные представления. Вовлечение тех или иных возможностей зрительной наглядности в этих условиях может привести к замене одного искусства другим, поскольку учащиеся будут воспринимать не словесно-художественный образ, а его живописный равнозначность (аналог). Обращение к зрительной наглядности в процессе преподавания русской литературы в национальной школе может быть представлено лишь в тех случаях, когда она порождает активность воображения, способствует вести учащихся в нужную ситуацию, давать представление не русским учащимся об особенностях русского быта, одежды, имущества и природы России. В практике русской школы все виды и визуальный и слуховой наглядности, чаще всего, используются при повторном прочтении, чтобы на образы рождённые при непосредственном понимании художественного текста появляются относительно близкие художественные образы.

В национальной школе проблема складывается иначе. При непосредственном восприятии литературно-художественного произведения образ отражающие национально-специфические явления, могут порождать в мыслях не русских учащихся недостаточные и даже ложные художественные представления. Поэтому в ряде случаев обязательному чтению литературного произведения может предшествовать работа с различными видами зрительной наглядности, которая стимулирует предположение работать в соответствующем направлении, поддержать определённый эмоциональный настрой. Под принципом досягаемости в методике преподавания русской литературы подразумевается реальный учёт возрастных особенностей, манеры и личностный потенциал учащихся, позволяющие не только постигать содержание произведения, но и вникать на те, проблемы которые в нём поставлены. В национальной школе содержание этого принципа расширяется: в него включается также учёт психологии восприятия иноязычного и инонационального произведения.

В настоящее время не все нерусские учащиеся владеют русским языком в такой мере, чтобы суметь прочитать в подлиннике и осмыслить многочисленные творения русской классической литературы. Поэтому принцип досягаемости литературно-художественного произведения в лингвистическом отношении выдвигается в национальной школе на одно из первых мест. В условиях национальной школы мы нередко соприкасаемся с эмоциональной восприимчивостью учащихся к литературно-

художественному произведению. Причина этого заключается, прежде, всего, в языковой сложности прилагаемого для изучения художественного текста. Текст, в котором непонятно большинство слов не может быть душевно воспринят при чтении. Для преодоления эмоциональной восприимчивости можно использовать возможности зрительной и слуховой наглядности, но, главное, необходимо большое внимание уделять самому художественному слову.

Рассматривая вопросы преподавания русской литературы в национальной школе, следует помнить и о совокупности основных принципов, и об особенностях преподавания предмета, заключающихся в том, что русская литература изучается в нерусской языковой и культурно-исторической среде. Необходимо иметь в виду такие факторы, как недостаточное владение учащимися русским языком, которое оказывает большое воздействие на определение, как содержания, так и структуры предмета «Русская литература» в национальной школе. Одновременно, изучение учащимися русской и родной литератур, помогает предопределять задачи литературного образования с опорой на материал двух литератур, широко использовать методические возможности, заложенные в связях двух близких друг другу предметов, в особенности возможность переноса знаний и умений при изучении русской и родной литератур [1, с.7-9].

Значение изучения русской литературы не исчерпывается расширением знаний учащихся. Через изучение русской литературы приходит овладение русским языком как вторым языком. Именно в художественном произведении осознаётся русский язык в своих коммуникативных функциях, в своей жизненной реальности. По изучению русской литературы совершенствуется не только правильное понимание словесного материала, но и его пользование. Тем самым развивается ясное представление русского языкового мышления учащихся.

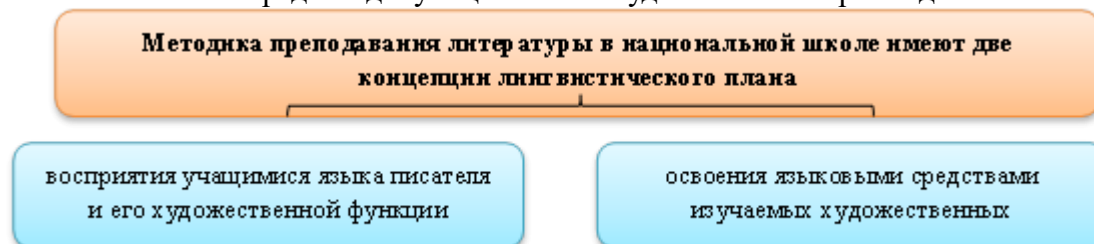
Изучение чтения русской художественной литературы значительно облегчает учащимся чтение на русском языке нехудожественных текстов. Изучение русской литературы обогащает образное мышление учащихся. При этом учащиеся национальной школы постигают в какой-то мере новую по сравнению с родной литературой эстетическую, систему, новые образы, способы изображения действительности – речевой, эмоциональной, эстетической [2, с.7].

Методика преподавания литературы - педагогическая наука о художественной литературе как учебном предмете и о путях усвоения его школьниками под руководством учителя. Методика определяет цели и задачи преподавания литературы, обосновывает содержание изучаемого предмета, разрабатывает методы и приёмы деятельности учителя и учащихся в учебном процессе.

Методика преподавания русской литературы в национальной школе тесно связана с со смежными науками: методикой преподавания родной литературы, литературоведением, языкознанием, педагогикой, психологией, эстетикой. Связь с методикой преподавания родной литературы осуществляется через установление общности основных принципов изучения художественного произведения, координацию процесса формирования теоретико – литературных понятий на родном и русском языках. Литературоведение даёт методисту и учителю материал для суждения о том, какие из литературных явлений и фактов прошлого и настоящего являются существенно-важными, какие второстепенными, какие проблемы поставил автор в своём произведении и как их разрешил. Авторы программ, учебников и методических пособий для учителей, намечая объём, последовательность и форму изложения учебного материала, прежде, всего основывается на достижениях науки о литературе.

Литературоведение разрабатывает проблемы о сущности литературы, о её связи с жизнью, о её общественно-политическом значении, о творчестве отдельных писателей, об идейно-художественном содержании отдельного произведения. Иные задачи стоят перед методикой литературы. Как педагогическая наука, она определяет с какой целью следует изучать литературу в школе, каково должно быть содержание литературы как учебного предмета, какие методы и приёмы следует применить учителем, чтобы достичь наилучший образовательно-воспитательный результат.

Опора на лингвистические научные дисциплины облегчает решение методических проблем, связанных с освоением неродного для учащихся языка художественных произведений.

Первый главный вопрос, который возникает перед учителем русского языка и литературы национальной школы, это прежде всего вопрос о целях его работы. Каково воспитательно-образовательное значение его предмета? Какую роль играет русская литература в воплощении в жизнь общих задач, стоящих перед школой? Какова роль русской литературы в процессе развития русской речи учащихся национальной школе? Как решается нравственное и эстетическое воспитание школьников на

уроках литературы? Как способствует оно их практической подготовке к жизни, к общественно-полезной и трудовой деятельности?

Наиважнейшей особенностью русской литературы является то, что она наряду с родной литературой, не только нравственно воспитывает человека нового формата, новой стадии, но и обогащает и развивает речь учащихся. Усвоение и понимание русской литературы имеет некоторые различительные аспекты в национальной школе в частности таджикской. Относительно эти аспекты можно разбить на пять групп.

Во-первых, русская литература изучается учащимися-таджиками в языковой манере, чужой от их родного языка. Чтобы образы художественного произведения были восприняты, понятны и закреплены в сознании учащихся во всей их идейно-нравственной и эстетической ценности, необходима особая словарно-фразеологическая работа над текстом, существенно различающаяся от аналогичной работы по родному языку.

Во-вторых, произведения русской литературы отображают просвещённость, культуру, обычаи и нравы русского народа. Поэтому тексты нуждаются в дополнительных комментариях, которые должны помочь учащимся – национальных школ (таджикских) глубоко осмыслить связи литературного произведения с жизнью русского народа, одновременно с этим необходим также учёт культурно-исторических, национальных традиций родного для учащихся народа.

В-третьих, продолжительная совместная жизнь многих братских народов в пределах сначала царской России (до Октябрьской революции), а затем в Союзе Советских Социалистических Республик содействовало образованию культурных и литературных связей между русским и другими народами в частности с таджиками. Раскрытие этих связей и взаимоотношений на уроках русской литературы является действенным средством для пробуждения интереса учащихся к учебному процессу, повышения воспитательного образовательного значения литературы.

В-четвёртых, в учебной программе таджикской школы имеется родная литература, дисциплина, аналогичная по значению русской литературе. Это обязывает учителя русской литературы к слаженности своей работы с работой преподавателя родной литературы (устранения копирования, совместная организация внеклассных и внешкольных мероприятий, раскрытия связей и взаимоотношения русской и родной литератур, согласования планов письменных упражнений и пр.).

В-пятых, произведения русской литературы в таджикской школе используются в довольно большом объёме, чем в русской школе как способ развития и обогащения русской речи [3, с. 44-51].

Повышения высоко эффективности преподавания русской литературы в таджикской школе, как и других национальных школах, неделимо связано с необходимостью работы учителя – русиста в тесной взаимосвязанности с учителями родного языка и литературы. Взаимосвязанность является эффективным средством для формирования знаний, укрепления мастерства, умений, играет значительную роль в воспитании и обучении учащихся – таджиков. Согласованная деятельность учителей обеих дисциплин создаёт единое направление в обучение, идейном, нравственном эстетическом развитии школьников, способствует формированию системы теоретико-литературных понятий, приучает разбираться в художественных особенностях искусства слова.

Опыт работы методистов по обучению литературе в национальных школах показывает, что активное взаимодействие в работе учителей русской и родной литератур, это совокупный анализ изучаемого программного материала способствует более углублённому постижению произведений, совмещения знаний учащихся, их авторизации на уроках и во внеплановое время. Определённая форма в работе учителя русской и таджикской литератур, ядром которой является опора на имеющиеся знания, умения, навыки, приобретённые в процессе их изучения, использование русско-таджикских литературных контекстов, отождествлении героев произведений обеих литератур способствует умению разбираться в причинно-следственных связях между реальными событиями описываемыми в произведениях, и имеет исключительно важное значение для выработки навыков анализа текста.

Процесс восприятия русской литературы в таджикской школе в значительной мере осуществляется через изучения учащимися явления действительности, художественных образов родной литературы. Овладение навыками работы над литературно-художественным текстом, способность разбираться в идейном содержании произведений, в оценке героев приобретается сначала в таджикском языке. При усвоении русской литературы необходимо базироваться на знания навыки, знания и способности. Возвышенные, высокоидейные и художественную ценность русской литературы сделали её мощным средством для воспитания подрастающего поколения. Повышения плодотворного обучения русской литературы в таджикской школе учитель добьётся при условии использования координации русской и родной литератур. Привлечение такого материала на уроках, внеклассных занятиях способствует стимулированию интереса учащихся к урокам по русской литературе, помогает решать задачи идейно –

нравственного, интернационального и патриотического воспитания школьников. Учащиеся познают прогрессивное значение того или иного русского писателя в развитии многонациональной литературы, знакомятся с материалами характеризующими глубокий интерес родной литературы учащихся, что имеет большое значение для воспитания чувства глубокого уважения как самому писателю, так и к русской литературы в целом [4, с.29-30].

ЛИТЕРАТУРА

1. А.Д. Жижина, Д.А. Клумбите, Т.Ф. Курдюмова и др. Под ред. М.В. Черкезовой и А.Д. Жижиной Методика преподавания русской литературы в национальной школе: пособие для студентов нац.отд. пед.ин-тов по спец. №2101 «Русь яз. И лит.в нац.школе» и «Рус.яз. и лит.»С доп. Спец. «Педагогика»- Л. Просвещение, 1984.-С.5-9
2. М.А. Зальдинер., Л.В. Тодоров, Ф.И. Губина. Методика преподавания русской литературы в старших классах национальной (узбекской) школы. Ташкент, 1980- 7с.
3. К.В. Мальцева, М.И. Стаменова. Методика преподавания русской литературы в таджикской школе: Пособие для учителей и студентов Ввузов - 2-е изд., испр. И доп. - Душанбе «Маориф» (Ч.1: IV – VII) классы (Липаев А.А., Мальцева К.В., Журавлёва А.Ф. и др.). 1986- 44с.
4. К.В. Мальцева, Стаменова. Методика преподавания русской литературы в таджикской школе : Пособие для учителей и студентов вузов 2-е изд., испр.доп.- Душанбе «Маориф» 1988.- Ч-2: VIII- X классы С.29-30

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье анализируется методика преподавания литературы в национальной школе как наука.

Методика определяет цели и задачи преподавания литературы, обосновывает содержание изучаемого предмета, разрабатывает методы и приёмы деятельности учителя и учащихся в учебном процессе. Методика преподавания литературы в национальной школе тесно связано со смежными науками методикой преподавания родной литературы, литературоведением, языкознанием, педагогикой, психологией, эстетикой.

Повышения высоко эффективности обучения русской литературы в таджикской школе, как и других национальных школах, не делимо связано с необходимостью работы учителя – русиста в тесной взаимосвязи с учителями одного языка и литературы.

Ключевые слова: педагогическая наука, образовательный процесс, художественное творчество, специфика, фабула, лингвистика.

METHODS OF TEACHING RUSSIAN LITERATURE AT THE NATIONAL SCHOOL

The article analyzes the methods of teaching literature in the national school as a science.

The methodology determines the goals and objectives of teaching literature, substantiates the content of the studied subject, develops methods and techniques for the activities of teachers and students in the educational process. The methodology of teaching literature in the national school is closely related to related sciences, the methodology of teaching native literature, literary criticism, linguistics, pedagogy, psychology, and aesthetics.

The increase in the highly effective teaching of Russian literature in the Tajik school, as well as in other national schools, is indivisibly connected with the need for a teacher-Russians in close relationship with teachers of the native language and literature.

Key words: pedagogical science, educational process, artistic creativity, specificity, plot, linguistics.

Сведения об авторах:

Ятимов Амирбек Раджабович – преподаватель, кафедры русского языка и литературы Бохтарского государственного университета им. Н. Хусрава. Тел. (+992) 938092720, Электронный почта: amirbegatimov8494@gmail.com

Валиев Нурали Умарович - зав.кафедрой русской и мировой литературы Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни Тел. (+992) 909091612

About authors:

Yatimov Amirbek Radzhabovich – Lecturer, Department of Russian Language and Literature, Bokhtar State University named after N. Khusrava. Tel. (+992) 938092720, E-mail: amirbegatimov8494@gmail.com

Valiev Nurali Umarovich - Head of the Department of Russian and World Literature of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini Tel. (+992) 909091612

НАТИҶАГИРИИ ҚОРҶОИ МУСТАҚИЛОНАИ ДОНИШЧҶҶН ЗИМНИ ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲОИ БИОЛОГӢ АЗ РӢИ НИЗОМИ ҚРЕДИТИИ ТАҲСИЛОТ ДАР ДОНИШҶОҲИ ОМУЗГОРӢ

Баромзода К.А.

Донишгоҳи давлатии омузгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Барои ҳаматарафа инкишоф ёфтани шахсияти донишҷӯён ва баланд бардоштани сатҳу сифати дониши онҳо дар низоми кредитии таҳсилот кори мустақилона нақши басо бузург мебозад. Бо мақсади дар донишҷӯён тарбия намудани мустақилият низоми кредитии таҳсилот талаб менамояд, ки аз як тараф дар тафаккури донишҷӯён маърифати мустақилият инкишоф дода шавад ва аз тарафи дигар ба донишҷӯён дар омузонидани роҳу усулҳои мустақилона кор кардан зимни дар амал татбиқ намудани донишҳои назариявии худ таҳти роҳнамоии омузгор мавқеи муҳимро мебозад.

Кори мустақилона ин фаъолияти эҷодӣ ва инфиродии ҳар як донишҷӯи макотиби олӣ дар низоми кредитии таҳсилот ба ҳисоб рафта, ҳангоми иҷрои он шавқи донишандӯзии донишҷӯён зиёд мегардад. Донишандӯзӣ аз донишҷӯён иҷрои кори мустақилонаро бо китоб ва омухтани адабиёти илмӣ, методӣ ва оммавино тақозо менамояд.

Дар низоми кредитии таҳсилот кори мустақилонаи донишҷӯён асоси баланд бардоштани сатҳу сифати дониши толибилмон ба ҳисоб меравад.

Ҳар як омузгор аз роҳу усулҳои гуногун истифода бурда, бояд кушиш намоад, ки сифат ва иҷрои қорҳои мустақилонаи донишҷӯён (КМД) баланд бардошта шавад, то ин ки дар низоми кредитии таҳсилот ба муваффақиятҳои назаррас соҳиб гардад.

Яке аз роҳҳои баланд бардоштани сифати машғулиятҳои мустақилона дар низоми кредитии таҳсилот мавҷуд будани маҷмӯаи таълимӣ, аз он ҷумла васоити таълимию китобҳои дарсӣ ба шумор меравад [3]. Набудани маводи таълимӣ сифати гузаронидани машғулиятҳои мустақилонаро паст мегардонад ва устодро ба душвориҳо дучор менамояд. Бинобар ин зарур аст, ки барои пурсамар гузаронидани машғулиятҳои мустақилона бояд омузгорон ба донишҷӯён маводи ёрирасонӣ таълимиро пешкаш намоянд.

Ҳангоми гузаронидани машғулиятҳои мустақилона таҳти роҳбарии омузгор ҷун дар машғулиятҳои лексионӣ нақши асосиро устод мебозад. Омузгор барои самарабахш гузаштани машғулиятҳои мустақилона ба донишҷӯён мувофиқи нақшаи кории таълимӣ аз худ намудани мавзӯи муайян ва ёфтани ҷавобҳои мусбати саволҳои тестии ба ин мавзӯ тааллуқдоштаро вазифаи ҳонагӣ месупорад. Ба ин мақсад донишҷӯён масъаларо дар дафтарашон ҳал менамоянд ва ҷавобҳои мусбати саволҳои тестино менависанд. Пас, дар машғулияти мустақилонаи оянда омузгор баъди гузаронидани қисми ташкилии дарс иҷрои вазифаи ҳонагӣ пурсон мешавад [2].

Аз донишҷӯёне, ки супориши ҳонагиро иҷро намудаанд, дафтарҳои иҷрои вазифаи ҳонагӣ талаб карда мешаванд ва баъд аз назар гузаронидани дафтар, омузгор барои санҷиш аз донишҷӯ як ё ду саволи тестино мепурсад. Дар мавриди ҷавоби мусбат додани донишҷӯ омузгор дар дафтари қайдҳои доир ба иҷрои қорҳои мустақилона ба донишҷӯ баҳои мусбат мегузорад.

Ба он донишҷӯёне, ки супоришҳои ҳонагиро иҷро накардаанд ё ба саволҳои тестӣ ҷавоби мусбат надодаанд, омузгор дар дафтари қайдҳои доир ба иҷро накардани қорҳои мустақилона баҳои «ғайриқаноатбахш» мегузорад ва аз онҳо тақроран иҷрои ин вазифаи ҳонагиро то дарси оянда талаб менамояд. Дар мавриде, ки донишҷӯёни суҷхон дар вақти гузаронидани машғулиятҳои мустақилона вазифаҳои ҳонагии худро намесупоранд, онҳоро беруназдарс даъват намуда, машғулияти иловагӣ мегузаронад.

Дар машғулиятҳои мустақилона донишҷӯён малакаи мустақилона аз худ намудани донишҳоро пайдо мекунанд. Кори мустақилона донишҷӯёно асосан ба ҷустуҷӯи донишҳои нав ва иловагӣ ҳидоят месозад [3].

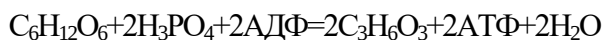
Кори мустақилона аз як тараф боиси истифодаи робитаи байнифаннии биология бо фанҳои риёзӣ ва физика гардад, аз тарафи дигар барои баланд бардоштани сифати тайёр намудани мутахассисони баландхисоси соҳаи омузгории ҷавобгӯи стандартҳои давлатӣ нақши басо калон дорад.

Яке аз роҳҳои баланд бардоштани сифати машғулиятҳои мустақилона дар низоми кредитии таҳсилот мавҷуд будани маҷмӯаи таълимӣ, аз он ҷумла, васоити таълимию адабиётҳои таълимӣ ба шумор меравад. Аз ин рӯ ҳар як омузгор вобаста ба фанни таълимӣ аз рӯи барномаи ва фаъолияти барномаи қорӣ (силлабус) маҷмӯаи таълимӣ тайёр намуда, аз рӯи он машғулиятҳоро мегузаронад. Дар маҷмӯаи таълимӣ миқдори мавзӯҳои амалӣ, КМДРО ва КМД нишон дода шудааст ва донишҷӯён аз рӯи он қорҳои мустақилонаро иҷро менамояд.

Зимни омузиши фанни «Ҳалли масъалаҳои биологӣ» ба роҳ мондани қорҳои мустақилона таҳти роҳбарии устод ҳело кулай мебошад. Донишҷӯён дар дарсҳои КМДРО таҳти роҳбарии устод масъалаҳои пешниҳодшударо дар дафтарашон ҳал менамоянд.

Ҳоло дар поён ҳалли якчанд масъалаҳоро зимни омӯзиши фанни «Ҳалли масъалаҳои биологӣ» дар курси 4-ум пешниҳод менамоем.

Масъалаи 1. Дар чараёни диссимилятсия 7 мол глюкоза таҷзия шуд, ки аз ин 2 мол глюкоза пурра ба таври оксигенӣ таҷзия шуд. Ҳисоб намоед, ки дар ин чараён чанд мол кислотаи шир ва чанд мол дуоксиди карбон ҳосил шудааст? б) Чанд мол АТФ дар ин вақт синтез мешавад? Чанд мол оксиген барои оксидшавии глюкоза сарф мешавад? [1,5].

1 мол ($C_6H_{12}O_6$) —

$$X = \frac{5 \cdot 2}{1} = 10 \text{ мол (кислотаи шир)}$$

Аз рӯи муодилаи реаксияи пурраи таҷзияи глюкоза (2 мол) миқдори CO_2 -ро меёбем.

2 мол х мол

1 мол ($C_6H_{12}O_6$) —

$$X = \frac{6 \cdot 2}{1} = 12 \text{ мол } (CO_2)$$

Мувофиқи муодила ҳангоми таҷзияи пурра 2 мол АТФ ва таҷзияи пурра 38 мол АТФ ҳосил мешавад.

Аз муодилаи якум ва дуум истифода бурда, миқдори АТФ-ро барои 7 мол (5+2) ($C_6H_{12}O_6$) глюкоза меёбем.

$$5 \cdot 2 + 2 \cdot 38 = 86 \text{ мол АТФ}$$

Миқдори АТФ барои таҷзияшавии 5 мол глюкоза ба роҳи нопурра ва 2 мол глюкоза ба роҳи пурра ё оксигенӣ ба 86 мол баробар аст.

Маълум аст, ки ҳангоми таҷзияи 1 мол АТФ 40 КҶ энергия хорич мешавад. Аз рӯи таносуб, миқдори энергия барои 86 мол АТФ чунин мешавад:

1 мол АТФ — 40 КҶ

$$X = \frac{86 \cdot 40}{1} = 3440 \text{ КҶ}$$

Аз рӯи муодила миқдори оксигенро меёбем.

2 мол х мол

1 мол ($C_6H_{12}O_6$) —

$$X = \frac{6 \cdot 2}{1} = 12 \text{ мол } (O_2)$$

Масъалаи 2. Массайи молекулавии сафеда ба 50000 г баробар аст. Ҳисоб кунед, ки он аз чанд аминокислота иборат аст ва дарозии занҷир чӣ қадар аст? (ба ҳисоб гиред, ки массайи молекулавии як аминокислота ба ҳисоби миёна 100 г ва масофа дар байни ду нуклеотид 0,34 нм аст). Аз таносуби зерин истифода бурда, миқдори аминокислотаро меёбем:

$$50000 \text{ г} : 100 = 500 \text{ аминокислота}$$

Ҳамин тариқ сафеда аз 500 аминокислота иборат аст.

Азбаски код триплет аст, он гоҳ миқдори нуклеотидҳоро меёбем.

$$500 \cdot 3 = 1500 \text{ нуклеотид}$$

Барои ёфтани дарозии занҷир миқдори нуклеотидҳоро ба 0,34 нм зарб мезанем.

$$1500 \cdot 0,34 \text{ нм} = 510 \text{ нм}$$

Дарозии занҷири сафеда ба 510 нм баробар аст, ки ин ба дарозии генҳои занҷири КДН баробар аст.

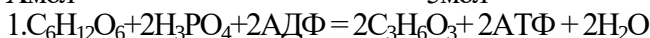
Масъалаи 3. Зимни диссимилятсия дар ҳуҷайра 5 мол кислотаи шир ва 27 мол CO_2 ҳосил шуд. Ҳисоб кунед, ки чанд мол глюкоза ба роҳи пурра ва чанд мол ба роҳи нопурра таҷзия шудааст? Б) Дар ин ҳол чӣ қадар АТФ ҳосил мешавад? В) Чанд мол оксиген сарф мешавад?

Ҳалли масъала

Аз рӯи муодилаи реаксия миқдори кислотаи ширро меёбем:

Х мол

5 мол

1 мол (глюкоза) — 2 м

$$X = \frac{1 \cdot 5}{2} = 2,5 \text{ мол (глюкоза)}$$

Х мол

27 мол

1 мол (глюкоза) —————

$$X = \frac{1 \cdot 27}{6} = 4,5 \text{ мол (глюкоза)}$$

Аз рӯи муодилаи якум ва дуҷум истифода бурда, суммаи глюкозаро меёбем:

$$2,5 \text{ мол} + 4,5 \text{ мол} = 7 \text{ мол глюкоза}$$

Аз натиҷаи муодилаи якум ва дуҷум истифода бурда, миқдори марҳилаи таҷзияшавии нопурра ва 4,5 мол глюкозаи марҳилаи таҷзияшавии пурра ҳисоб мекунем.

$$2,5 \cdot 2 + 4,5 \cdot 38 = 176 \text{ мол АТФ}$$

Сипас, аз рӯи муодилаи дуҷум миқдори оксигенро меёбем:

$$1 \text{ мол (глюкоза) } \text{—————} 6 \text{ мол (O}_2\text{)}$$

$$4,5 \text{ мол (глюкоза) } \text{————}$$

$$X = \frac{4,5 \cdot 6}{1} = 27 \text{ мол (оксиген)}$$

Ҷавоб. Барои дар ҳуҷайраи ҳосилшавии 5 мол кислотаи шир ва 27 мол CO_2 ҳангоми диссимилятсия 7 мол глюкоза сарф шуда, 176 мол энергия ба шакли АТФ ҳамчун мешавад ва 27 мол оксиген хориҷ мешавад [4,5].

Масъалаи 4. Организми инсон барои пурра таҷзияшавии 250г глюкоза, чӣ қадар оксиген (дар ш.о.) истифода мебарад ва миқдори CO_2 -и хориҷ шуда ба чӣ қадар (дар ш.о.) мерасад?

Муодилаи реаксияро навишта, онро ҳисоб менамоем:

$$180 \text{ (глюкоза) } \text{—————}$$

$$X = \frac{250 \cdot 134,4}{180} = 186,7 = 187 \text{ л (O}_2\text{)}$$

Ҷавоб. Барои таҷзияшавии 250 г глюкоза дар организми одам 187 л оксиген лозим буда, 187 л CO_2 хориҷ мешавад.

Масъалаи 5. Массайи молекулавии яке аз занҷирҳои КДН ба 34155 г баробар аст. Миқдори мономерҳои сафеда ва триплетро дар КДН муайян намоед.

Ҳалли масъала

Маълум аст, ки массайи молекулавии як нуклеотид ба 345 г баробар аст. Он гоҳ миқдори нуклеотидҳои таркиби КДН чунин аст:

$$34155 : 345 = 99 \text{ нуклеотид дар таркиби КДН.}$$

Ин миқдорро ба 3 (триплетанд) тақсим карда, миқдори мономерҳои сафедаро меёбем:

$$99 : 3 = 33 \text{ аминокислота (мономерҳои сафеда)}$$

Ҷавоб: 33 аминокислота

Масъалаи 6. Массайи молекулавии гени занҷири дуспиралаи КДН чӣ гуна аст, агар дар як занҷири он сафеда бо массайи 1500 г ҷойгир шуда бошад.

Ҳалли масъала

Маълум аст, ки массайи молекулавии як аминокислота ба 100 г баробар аст. Аз рӯи он миқдори сафедаро барои сафедаи массааш 1500 г меёбем.

$$1500 : 100 = 15 \text{ аминокислота миқдори генҳои як занҷир чунин аст.}$$

$$15 \times 3 = 45 \text{ нуклеотид}$$

Массайи молекулавии генҳои як занҷир аз рӯи массайи молекулавии як нуклеотид чунин мешавад:

$$1 \text{ нуклеотид } \text{—————} 345 \text{ г}$$

$$45 \text{ нук}$$

$$X = \frac{45 \cdot 345}{1} = 15525 \text{ г}$$

Барои ёфтани массайи ҳарду занҷири КДН нишондодро 2 қарат зиёд менамоем:

$$15525 \text{ г} \cdot 2 = 31050 \text{ г}$$

Ҷавоб: Массайи молекулавии генҳои занҷири дуспиралаи КДН ба 31050 г баробар аст.

Ҳамин тариқ ба роҳ мондани корҳои мустақилона фикрронии донишҷӯёнро бедор намуда, диққати онҳоро дар омӯзиш зиёд мекунад ва онҳо маводро бодикқат хонда, сатҳи фикрронияшон фаъол гардида, нисбат ба кор масъулият ҳис мекунанд.

АДАБИЁТ

1. Баротзода К., Савлатов С., Ғайратов М., Одинаев Н. Ҳалли масъалаҳои биологӣ. - Душанбе, 2020.
2. Воронин А.С. Самостоятельная работа студентов учебно-методическое пособие для студентов. -Екатеринбург, 2005.
3. Зубайдов У.З. Тавсияҳои методӣ оид ба ташқили корҳои мустақилонаи беруназаудитории донишҷӯён. - Душанбе, 2014

4. Рубочкин В.А. Методические рекомендации по самостоятельной работе студентов. – М., 1998.
5. Муртазин Г.М. Задачи и упражнения по общей биологии. –М.: Просвещение, 1988.
6. Савлатов С., Баротов К.А. Генетика. – Душанбе, 2010

РЕЗУЛЬТАТЫ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПО РЕШЕНИЮ БИОЛОГИЧЕСКИХ ЗАДАЧ ПО КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Самостоятельная работа в кредитной системе обучения считается творческой и индивидуальной деятельности каждого студента высшего учебного заведения, наряду с его выполнением повышается их заинтересованность учиться. Приобретённые знания требуют у студентов выполнения самостоятельной работы с помощью книг и изучения научной, методической и общественной литературы.

В кредитной системе обучения самостоятельная работа студентов считается фундаментом повышения уровня и качество знаний учащихся.

Каждый преподаватель наряду с самостоятельной работы должен использовать разные методы и способы обучения, а также, чтобы в кредитной системе обучения достичь значительных результатов должен стараться повысить качество и выполнение самостоятельной работы студентов (СРС).

Одним из способов повышения качества самостоятельных занятий в кредитной системе обучения является использование учебного пособия, а также учебных материалов. Поэтому каждый преподаватель в соответствии с учебным предметом, учебной программой и рабочей программой (силлабус) должен подготовить учебный комплекс и провести занятия.

В учебном комплексе показаны количество лекционных и практических тем, самостоятельных работ с руководством преподавателя и самостоятельных работ студентов и студенты выполняют самостоятельные работы согласно им.

Автор отметил что отсутствие учебного материала снижает качество проведения самостоятельных занятий и подвергает преподавателя трудностям.

Чтобы эффективно провести самостоятельные занятия согласно учебным планом студентам дают домашнее задание выучить определенную тему и решить соответствующие задачи. С этой целью студенты коротко конспектируют тему, решают задачи и тесты в тетрадях и предъявляют преподавателю.

Ключевые слова: *самостоятельная работа, кредит, кредитная система обучения, преподаватель, студенты, самостоятельная работа студентов, самостоятельная работа студента с руководством преподавателя.*

THE RESULTS OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK ON SOLVING BIOLOGICAL PROBLEMS IN THE CREDIT SYSTEM OF EDUCATION IN A PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Independent work in the credit system of education is considered to be the creative and individual activity of each student of a higher educational institution, along with its implementation, their interest in learning increases. Acquired knowledge requires students to perform independent work using books and studying scientific, methodological and public literature.

In the credit system of training, independent work of students is considered the foundation for improving the level and quality of students' knowledge.

Each teacher along with independent work should use different methods and ways of teaching, and also, in order to achieve significant results in the credit system of education, he should try to improve the quality and performance of independent work of students.

One of the ways to improve the quality of self-study in the credit system of training is the use of a teaching aid, as well as training materials. Therefore, each teacher in accordance with the academic subject, curriculum and work program (syllabus) should prepare the training complex and conduct classes.

The educational complex shows the number of lecture and practical topics, independent work with the guidance of a teacher and independent work of students and students perform independent work according to them.

The author noted that the lack of educational material reduces the quality of self-study and puts the teacher in difficulties.

To effectively conduct self-study according to the curriculum, students are given homework to learn a certain topic and solve the corresponding tasks. To this end, students briefly outline the topic, do sums and tests in notebooks and give to the teacher.

Keywords: Independent work, credit, credit system of education, teacher, students, independent work of students, and independent work of a student with the guidance of a teacher.

Сведения об авторе:

Баротзода Камолиддин Ашуур – кандидат педагогических наук, доцент кафедры общей биологии и методика обучения биологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, Тел.: (+992) 934050446.

About the author:

Barotzoda Kamoliddin Ashur – Candidate pedagogical sciences Associate Professor of the Department of General Biology and Teaching Methodology Biologists of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel.: (+992) 934050446.

УДК.51(075)

ББК.74.262

Б. 91

ПРАКТИЧЕСКИЕ ЗАНЯТИЯ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ В ДОШКОЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

Бурханов К.Т.

Хаджандский государственный университет имени академика Б.Гафурова

В настоящее время коллектив дошкольной образовательной организации работает над проблемой «Совершенствование педагогического процесса в сохранении и укреплении физического и психического здоровья детей, мировоззренческом и социально-личностном становлении дошкольников». Одной из основных задач, решаемых педагогами, является развитие логического мышления дошкольников на занятиях по математике посредством использования дидактических игр с логико-математическим содержанием.

Формирование элементарных математических представлений (ФЭМП) у детей дошкольного возраста в современных условиях является важной частью интеллектуального и личностного развития. В соответствии с программой дошкольная образовательная организация является первой ступенью образования, поэтому детский сад выполняет важную функцию подготовки детей к школе. Успешность дальнейшего обучения ребёнка зависит от того, насколько качественно и своевременно будет он подготовлен.

Обучение математике детей дошкольного возраста немислимо без использования дидактических игр. Их применение помогает наиболее глубокому усвоению материала, ребёнок становится активным участником познавательной деятельности.

На пути становления методики развития математических представлений у детей дошкольного возраста основу её как научной дисциплины составляло устное народное творчество: разнообразные сказки, считалки, пословицы, поговорки, загадки, шутки. На первом этапе развития методики особое внимание уделялось содержанию и методам обучения дошкольников арифметике и развития представлений о размерах, мерах измерения, времени и пространстве. Я.А.Коменский, И.Г.Песталоцци, К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой и другие высказывали определённые предложения о содержании и методах обучения детей, в основном в семье. Методы развития у детей представлений о числе и форме нашли отражение и дальнейшее развитие в системах сенсорного воспитания немецкого педагога Ф.Фребеля, итальянского педагога М.Монтессори и других. В этих классических системах сенсорного воспитания специально рассматривались вопросы ознакомления детей с геометрическими формами и величинами; обучение счёту, измерениям, составлению рядов предметов по размеру, весу.

Итак, передовые педагоги XX века, русские и зарубежные, признавали роль и необходимость первичных математических знаний в развитии и воспитании детей до школы, выделяли при этом счёт в качестве средства умственного развития и настоятельно рекомендовали обучать детей ему как можно раньше, примерно с трёх лет[1, с. 5].

В 20-е годы XX в. была создана принципиально новая система общественного дошкольного воспитания. В эти годы Е.И.Тихеевой, Л.В.Глаголевой, Ф.Н.Блехер разрабатывались методические пособия, программы, игры и дидактические материалы, способствующие математическому развитию дошкольников.

В 50-60-е годы XX в. вопросами развития количественных представлений у дошкольников занималась А.М.Леушина. Суть методики заключалась в следующем: усвоение ребёнком математических

представлений осуществляется в процессе жизни и разнообразной деятельности. Она разработала основы дидактической системы формирования элементарных математических представлений, создав программу, содержанием которой являлись методы и приёмы работы с детьми от 3 до 6 лет.

Современное состояние теории и технологии развития математических представлений у детей дошкольного возраста сложилось в 80-90-е годы XX в. и до сегодняшнего дня под влиянием развития идей обучения детей математике, а также реорганизации всей системы образования.

Необходимо, чтобы процесс формирования элементарных математических представлений у детей был связан со всеми сторонами воспитательно-образовательной работы дошкольной организации и направлен на решение задач умственного воспитания и математического развития дошкольников. Свои знания и умения дошкольники применяют в разных видах деятельности: трудовой, продуктивной, игровой, познавательно-исследовательской, когда требуется сосчитать, пересчитать, отсчитать или измерить нужное количество предметов и материалов. Так, например, во время занятий по созданию аппликации дети убеждаются в том, что количество предметов не зависит от места их расположения (при украшении малицы ненецким орнаментом - чумаки, их количество остаётся неизменным независимо от того, как они наклеены: друг за другом, на определённом расстоянии или рядом).

На занятиях рисования, лепки, аппликации и конструирования у дошкольников закрепляются представления о геометрических фигурах и телах, о форме, размерах предметов, об их пространственном расположении, о количестве.

В познавательно-исследовательской деятельности совершенствуются представления о временных отрезках, дошкольники знакомятся со способами измерения длины, веса и объёма предметов.

На занятиях по физкультуре дети часто сталкиваются с количественным и порядковым счётом при построениях, выполнении физических упражнений, в ходе подвижных игр.

Н.А.Виноградова отметила, что вследствие возрастных особенностей детей дошкольного возраста в целях их обучения следует широко использовать дидактические игры, настольно-печатные игры, игры с предметами (сюжетно-дидактические и игры-инсценировки), словесные и игровые приёмы, дидактический материал.

Без игры нет, и не может быть полноценного умственного развития. Игра - это огромное светлое окно, через которое в духовный мир ребенка вливается живительный поток представлений, понятий. Игра – это искра, зажигающая огонек пытливости и любознательности (В.А.Сухомлинский).

Сегодня, а, тем более, завтра, математика будет необходима огромному числу людей различных профессий. В математике заложены огромные возможности для развития мышления детей, в процессе их обучения с самого раннего возраста.

Математика обладает уникальным развивающим эффектом. «Она приводит в порядок ум», т.е. наилучшим образом формирует приемы мыслительной деятельности и качества ума, но не только. Ее изучение способствует развитию памяти, речи, воображения, эмоций; формирует настойчивость, терпение, творческий потенциал личности. Математик лучше планирует свою деятельность, прогнозирует ситуацию, последовательнее и точнее излагает мысли, лучше умеет обосновать свою позицию.

Основная цель занятий математикой – дать ребенку ощущение уверенности в своих силах, основанное на том, что мир упорядочен и потому постижим, а, следовательно, предсказуем для человека.

Надо помнить, что математика - один из наиболее трудных учебных предметов, но включение дидактических игр и упражнений позволяет чаще менять виды деятельности на занятии, и это создает условия для повышения эмоционального отношения к содержанию учебного материала, обеспечивает его доступность и осознанность.

Обучение математике детей дошкольного возраста немыслимо без использования занимательных игр, задач, развлечений. При этом роль несложного занимательного математического материала определяется с учетом возрастных возможностей детей и задач всестороннего развития и воспитания: активизировать умственную деятельность, заинтересовывать математическим материалом, увлекать и развлекать детей, развивать ум, расширять, углублять математические представления, закреплять полученные знания и умения, упражнять в применении их в других видах деятельности, новой обстановке.

Используя дидактические игры с целью формирования представлений, ознакомления с новыми сведениями. При этом непременным условием является применение системы игр и упражнений.

Дети очень активны в восприятии задач-шутки, головоломок, логических упражнений. Они настойчиво ищут ход решения, который ведет к результату. В том случае, когда занимательная задача доступна ребенку, у него складывается положительное эмоциональное отношение к ней, что и стимулирует мыслительную активность. Ребенку интересна конечная цель: сложить, найти нужную фигуру, преобразовать, - которая увлекает его.

Из всего многообразия занимательного математического материала в дошкольном возрасте наибольшее применение находят дидактические игры.

Их основное назначение - обеспечить упражняемость детей в различении, выделении, назывании множеств - предметов чисел, геометрических фигур, направлений и т.д. В дидактических играх есть

возможность формировать новые знания, знакомить детей со способами действий. Каждая из игр решает конкретную задачу совершенствования математических (количественных, пространственных, временных) представлений детей.

Дидактические игры включаются в содержание занятий как одно из средств реализации программных задач. Место дидактической игры в структуре занятия по формированию элементарных математических представлений определяется возрастом детей, целью, назначением, содержанием занятия. Она может быть использована в качестве учебного задания, упражнения, направленного на выполнение конкретной задачи формирования представлений.

Дидактические игры и игровые упражнения математического содержания — наиболее известные и часто применяемые в современной практике дошкольного воспитания виды занимательного математического материала. В процессе обучения дошкольников математике игра непосредственно включается в занятие, являясь средством формирования новых знаний, расширения, уточнения, закрепления учебного материала.

В дошкольном возрасте игра имеет важнейшее значение в жизни маленького ребенка. Потребность в игре у детей сохраняется и занимает значительное место и в первые годы их обучения в школе. В играх нет реальной обусловленности обстоятельствами, пространством, временем. Дети — творцы настоящего и будущего. В этом заключается обаяние игры.

Рассмотрим другие виды занимательного материала, например математические игры. Это игры, в которых смоделированы математические построения, отношения, закономерности. Для нахождения ответа (решения), как правило, необходим предварительный анализ условий, правил, содержания игры или задачи. По ходу решения требуется применение математических методов и умозаключений [5, с. 10-12].

Игры «Цепочка примеров»

Цель. Упражнять детей в умении производить арифметические действия.

Ход игры. Две группы участников садятся на стулья — одна против другой. Один ребенок берет мяч, называет простой арифметический пример: $3 + 2 =$ и бросает мяч кому-нибудь из другой группы. Тот, кому брошен мяч, дает ответ и бросает мяч игроку из первой группы. Поймавший мяч продолжает пример, в котором надо произвести действие с числом, являющимся ответом в первом примере. Участник игры, давший неверный ответ или пример, выбывает из игры. Выигрывает группа детей, у которой осталось больше игроков.

П р и м е ч а н и е. Игра предлагается для индивидуальной работы с детьми 6 — 7 лет, успешно усвоившими программный материал по развитию элементарных математических представлений.

Игры «Отгадай число»

Цель. Закрепить умение детей сравнивать числа.

Ход игры. По заданию ведущего ребенок должен быстро назвать число (числа) меньше 8, но больше 6; больше 5, но меньше 9 и т. д. Ребенок, выполнивший условия игры, получает флажок. При делении детей на 2 группы, ответивший неправильно, выбывает из игры.

Обе игры просты по содержанию и поставленной задаче: их участники должны произвести арифметические действия или назвать требуемое число на основе знания последовательности чисел и отношений между ними. Занимательность, интерес обеспечивают игровые действия (бросание мяча), игровую постановку цели, правила, приемы стимулирования умственной активности.

Разновидностью математических игр и задач являются логические игры, задачи, упражнения. Они направлены на тренировку мышления при выполнении логических операций и действий: «Найди недостающую фигуру», «Чем отличаются?», «Мельница», «Лиса и гуси», «По четыре» и др. игры «Выращивание дерева», «Чудо-мешочек», «Вычислительная машина» предполагают строгую логику действий.

Игры «Только одно свойство»

Для игры необходимо изготовить специальный набор геометрических фигур. В него входят четыре фигуры (круг, квадрат, треугольник и прямоугольник) четырех цветов, например красного, синего, желтого и белого, маленького размера. В этот же набор включается такое же количество перечисленных фигур указанных цветов, но больших по размеру. Таким образом, для игры (на одного участника) необходимо 16 маленьких геометрических фигур четырех видов и четырех цветов и столько же больших.

Цель. Закрепить знание свойств геометрических фигур, развивать умение быстро выбирать нужную фигуру, описывать ее.

Ход игры. У двоих играющих детей по полному набору фигур. Один (тот, кто начинает игру) кладет на стол любую фигуру. Второй играющий должен положить рядом фигуру, отличающуюся от нее только по одному признаку. Так, если первый положил на стол желтый большой треугольник, то второй кладет желтый большой квадрат или синий большой треугольник и т. д. Неправильным считается ход, если второй играющий положит фигуру, не отличающуюся от первой или отличающуюся от нее более чем на один признак. В этом случае фигуру у игрока забирают. Проигрывает тот, кто первый останется без фигур. (Возможны варианты.)

Игра строится по типу домино. По ходу игры требуется быстрая ориентировка играющих в цвете, форме, размере фигур, отсюда и воздействие на развитие логики, обоснованности мышления и действий.

К занимательному материалу относятся и различные дидактические игры, а также привлекательные по форме и содержанию упражнения. Они направлены на развитие у детей разного возраста логического мышления, пространственных представлений, дают возможность упражнять ребят в счете, вычислениях.

Игры «Числовой ряд»

(для детей старшего дошкольного возраста)

Цель. Закрепить знание последовательности чисел в натуральном ряду.

Ход игры. Двое детей, сидящих за одним столом, раскладывают перед собой лицевой стороной вниз карточки с цифрами от 1 до 10. При этом каждому из детей дается определенное количество карточек с цифрами (например, до 13). Некоторые из цифр встречаются в наборе дважды. Каждый играющий в порядке очередности берет карточку с цифрой, открывает ее и кладет перед собой. Затем первый играющий открывает еще одну карточку. Если обозначенное на ней число меньше числа открытой им ранее карты, ребенок кладет карточку левее первой, если больше—правее. Если же он возьмет карту с числом, уже открытым им, то возвращает ее на место, а право хода передается соседу. Выигрывает тот, кто первым выложил свой ряд.

Можно условно выделить еще 2 большие группы игр и упражнений. К первой относятся все математические задачи, игры на смекалку.

Игры «Назови число»

Цель. Упражнять детей в умения производить устные вычисления.

Ход игры. Взрослый или старший ребенок говорит: «Я могу отгадать число, которое ты задумал. Задумай число, прибавь к нему 6, от суммы отними 2, затем еще отними задуманное число, к результату прибавь 1. У тебя получилось число 5».

В этой несложной задаче на смекалку задуманное число может быть любым, но для решения ее нужно уметь устно вычислять.

Решение задач второй группы не требует специальной математической подготовки, необходимы лишь находчивость и сообразительность[6, 20-25].

Детский сад выполняет важную функцию подготовки детей к школе. От того, насколько качественно и своевременно будет подготовлен ребенок к школе, во многом зависит успешность его дальнейшего обучения.

Одним из основных предметов в школе является математика. Математика обладает уникальным развивающим эффектом. Ее изучение способствует развитию памяти, речи, воображения, эмоций; формирует настойчивость, терпение, творческий потенциал личности. Основная цель занятий математикой – дать ребенку ощущение уверенности в своих силах, основанное на том, что мир упорядочен и потому постижим, а следовательно, предсказуем для человека.

Обучение математике детей дошкольного возраста немыслимо без использования дидактических игр. Их использование хорошо помогает восприятию материала и потому ребенок принимает активное участие в познавательном процессе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белошистая А.В. Формирование и развитие математических способностей дошкольников: вопросы теории и практики: - М.: 2003.-400с.
2. Бондаренко А.К., Матусик А.И. Воспитание детей в игре. Пособие для воспитателя детского сада. - М.: Просвещение, 1983.-300с.
3. Бурханов К.Т., Шукрулюева М.А. и др. Формирование представлений игровых и занимательных заданий по элементарной математике для дошкольников. – Худжанд, - 2013.-36 с.
4. Веракса Н.Е., Комарова Т.С., Васильева М.А. От рождения до школы. Примерная основная образовательная программа дошкольного образования. Издательство: Мозаика-синтез, 2015.-383с.
5. Коваленко В. Дидактические игры на уроках математики.-М.: 1990.-148с.
6. Михайлова З.А. Игровые занимательные задачи для дошкольников. М.: Просвещение, 1990.- 120с.

ПРАКТИЧЕСКИЕ ЗАНЯТИЯ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ В ДОШКОЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

Дидактическая игра требует усидчивости, серьезный настрой, использование мыслительного процесса. Игра – естественный способ развития ребенка. Только в игре ребенок радостно и легко, как цветок под солнцем, раскрывает свои творческие способности, осваивает новые навыки и знания, развивает ловкость, наблюдательность, фантазию, память, учится размышлять, анализировать, преодолевать трудности, одновременно впитывая неоценимый опыт общения.

Дидактические игры оправдывают в решении задач индивидуальной работы с детьми в свободное от занятий время. Систематическая работа с детьми совершенствует общие умственные

способности: логики мысли, рассуждений и действий, смекалки и сообразительности, пространственных представлений.

Ключевые слова: коллектив, дошкольное образование, учреждения, формирование, математика, цель, задачи, дидактика, игра, логика, методика.

PRACTICAL LESSONS FOR THE FORMATION OF ELEMENTARY MATHEMATICAL REPRESENTATIONS AT PRESCHOOL INSTITUTIONS

Didactic games require perseverance, a serious attitude, the use of the thought process. The game is a natural way of developing a child. Only in the game the child joyfully and easily, like a flower under the sun, reveals his creative abilities, develops new skills and knowledge, develops dexterity, observation, imagination, memory, learns to think, analyze, overcome difficulties, while absorbing invaluable communication experience.

Didactic games are justified in solving the problems of individual work with children in their free time. Systematic work with children improves general mental abilities: the logic of thought, reasoning and action, ingenuity and quick wit, spatial representations.

Keywords: collective, preschool education, institutions, formation, mathematics, goal, tasks, didactics, game, logic, methodology.

Сведения об авторе:

Бурханов Курбонбой Турсунраджбович – кандидат педагогических наук, доцент кафедры естественно -математики, эстетической воспитания и его преподавания Худжандского государственного университета им. академика Б.Гафурова (Республики Таджикистан, г. Худжанд), Тел. моб. (+992) 918909172. E-mail: kurbon1953@mail.ru

About the author:

Burhanov Kurbonboi Tursunrajabovich - Candidate of Pedagogical Sciences, Dotcent of the Chair Methods of Teaching of Primary Classes, Khujand State University named after academician B. Gafurov (Republic of Tajikistan, Khujand) E-mail: kurbon1953@mail.ru

БАЛАНДБАРДОРНИ САМАРАНОКИИ ТАЪЛИМИ ФАНИИ ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК ДАР МУССАСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ

Палавонов А.М.

Донишкдаи руидаи маорифи ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Ғайратов М.Х.

Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Дарс як навъ ва ҷузъи муҳими таълиму тарбия мебошад, ки дар як вақти муайян дар синфхона ва ё ҳамчун машғулияти берун аз синфӣ гузаронида мешавад. Мақсади асосии дарс мусаллаҳ намудани хонандагон бо дониши амиқу мустаҳкам ва маҳорату малака мебошад. Дарс характери таълимӣ ва тарбиявӣ дорад, ки шартҳои асосии он зиракии омӯзгор, дониши баланди ӯ, муҳаббат нисбат ба касб, доштани лаёқату маҳорати дастрас кардани дониш ба дигарон, таҳкил карда тавонистани муҳити ороми педагогӣ-таълимӣ дар синф ва берун аз он ба шумор меравад. Дарс дарс як ё аз ин зиёд хонандагон иштирок меkunанд. (Онҳоро, толиба, талаба ва ё донишҷӯ ҳам меноманд), ки бо онҳо омӯзгор аз ин ё он фан дарс мегуянд. Дарс метавонад як қисми китоби дарсӣ бошад ё дар шакли дигар гузаронида шавад.

Асосгузори низоми дарси синфӣ олим чех Я. А. Каменский мебошад, ки ӯ тарзи гузаронидани машғулиятҳоро дар системаи синфӣ асоснок намуда, дарсро чунин таъриф додааст: «Дарс ин қисми мантиқан тому яқлухти таълиму тарбия буда, дар як вақти маҳдуду муайян гузаронида мешавад».[11, с. 8].

Мувофиқи низоми синфӣ дарс машғулиятҳо 45 дақиқа давом мекунад ва он аз лаҳзаҳои махсус иборат аст. Байни машғулиятҳо танаффусҳо муайян гардидааст. Ҳамин шакли таълимии гурӯҳиро низоми синфӣ дарс номидаанд, ки он сайқал ёфта, то замони мо омада расидааст ва барои соли таҳсил ҳар рӯза вақт ҷудо гардидааст.

Олим дарсро мӯъҷизаву санъат номидаанд, чунки кӯдаки хурдсол дар натиҷаи азхудкунии маводи дарсҳо дар давоми солҳои таҳсил ба камол мерасад ва комилан дигаргун шуда, шахсияташ ташаккул меёбад. Маҳз аз ҳамин сабаб, ҷомеа ва аҳли маориф ба дарс чун шакли асосии таҳкилии қори таълим талаботҳои зеринро пешниҳод намудааст:

Дарси таърихи халқи тоҷик бояд ба иҷрои вазифаҳои таълим-маълумотдиҳӣ, тарбиядиҳӣ ва инкишофдиҳӣ равона карда шавад;

Ҳар дарс мувофиқи сохти худ – оғоз гузориши мақсад, шарҳи эзоҳ, мустаҳкамкунӣ, ҷамъбасту супориши вазифаи хонагӣ паси ҳам гузорад;

Дарси таърихи халқи тоҷик бояд ба талаботҳои усулҳои илмӣю методӣ ҷавобгӯ бошад ва хусусиятҳои психологӣ хонанда ба ҳисоб гирифта шавад;

Дарсҳои таърихи халқи тоҷик аз дастовардҳои пешқадами омӯзгорон истифода бурда шавад;

Мазмуни дарси фанни таърихи халқи тоҷик ба ҳаёти ҳаррӯза алоқаманд бошад ва ба барномаи таълимӣ мувофиқат кунад;

Дарси таърихи халқи тоҷик бо истифодаи аёният, воситаҳои техникӣ муосир гузаронида шавад.

Дар раванди дарси таърихи халқи тоҷик бар замми ин талаботҳо эҷодкорӣ ва навоариҳои омӯзгор лозим аст, аз ин рӯ беҳуда дарсро «асари эҷодии омӯзгор» нагуфтаанд. [8, С. 23].

Аввалан, ба дарси таърихи халқи тоҷик аз ҳар ҷиҳат тайёри дидани омӯзгор лозим аст, ки он ҳар доим аз тарафи ӯ бо масъулияти баланд ва ба таври зайл бояд анҷом ёбад:

а) муайян намудани мавзӯи дарс (аз рӯи нақшаи мавзӯӣ -тақвимӣ) ва аниқ тасаввур намудани ҳаҷму хусусиятҳои он – осон ё душвор, нав ё маълум будани он (аз рӯи барнома ва китоби дарсӣ);

б) дақиқ омӯхтани маводи китоби дарсӣ (дида баромадани таърифу қоидаҳои параграфи дахлдор, муайян намудани машқҳои дар синф ва дар хона иҷро мекардагии хонандагон, пешакӣ муқаррар кардани қисматҳои барои онҳо душвори маводи дарс, қифояжунанда будан ё набудани машқҳо);

в) доир ба таълими ин мавзӯ (агар дастрас бошад) мутолиа кардани адабиёти илмӣ ва илмию методӣ;

г) тартиб додани нақша (план-конспект)-и дарс, ки дар он бояд нуктаҳои асосии масъалаҳои зерин инъикоси худро ёбанд: муайян кардани мақсади дарс, методу усулҳои баёни мавзӯ, пурсиши вазифаи ҳонагӣ ва мустаҳкам намудани мавзӯи нав; маврид ва тарзи хулоса – таърифу қоидаҳо – баровардан аз мушоҳида ва таҳлили мисолҳо; тайёр намудани воситаҳои аёнӣ ё материали дидактикӣ дар ҳамаи дарс истифодашаванда, ки номгӯӣ онҳо дар қисмати «Таҷҳизонидани дарс» нишон дода мешаванд; таъин намудани алоқаи таълимии мавзӯи гузашта бо дарси имрӯза ва ғ; пешакӣ муайян намудани тарзи тафтиши вазифаи ҳонагӣ ва пурсиши маводи назариявии дарс дарси гузашта таълим додашуда; ниҳоят, аз рӯи дафтар (журнал)-и синф ному насаби хонандагоне, ки бояд дар ҳамаи дарс пурсида шаванд, дар қисмати «Эълони баҳо» навишта мешавад (дар охири дарс баҳои гирифтаи онҳо ба андак-андак шарҳ эълон карда шуда, ба рӯзномаҳои ҷои низ гузаронида мешавад).

Чунон ки мебинем, нуктаи аввале, ки дар план – конспекти дарс (ҳамеша) сабти худро меёбад, мақсади дарс аст. Аммо муайян карда тавонистани мақсади ҳар як дарс вобаста ба ҳел (тип)-и он аз омӯзгор ҳар доим дақиқназариро тақозо мекунад, ки дар зер доир ба ҳамаи нуктаи рӯшанӣ андохтанро ҷои медемонем. [18, с. 45].

Мақсади дарси таърихи халқи тоҷик бояд мушаххас (конкрет) бошад, аз он дар ҳамаи як дарс ба ҷӣ ноил шудани омӯзгор маълум шуда истад, ки он – муайян намудани мақсади аниқӣ дарс – ба хусусияти мавзӯ, ҳамаи масъалаҳои ҷудогонаи он, ба ҷиҳати тарбиявии дарс, масъалаҳои тақрор дар он дарс ва ба донишу малакаҳои хонандагон, ки дар ҳамаи дарс пайдо мекунанд, вобаста аст.

Талаботи дигар ба дарси имрӯзаи таърихи халқи тоҷик талаботи гигиенӣ аст. Синф бояд озода, равшан ва ҳарорати мӯътадил дошта бошад. Омӯзгорон ҳамаи онро ба ҳисоб гиранд, ки хонандагон ҷисман ва рӯҳан монда нашаванд. Барои ин дарсро моҳирона, бо шавқу завқ гузаронидан лозим аст. Агар дарс яқрағу яқхела бошад хонандагон вазифаҳои тариқи мачбурий иҷро намоёнд ҳам хонандагон ҳаста мешаванд ҳам дарс шавқовар намегузарад. Омӯзгор ҳаракат менамояд, ки дарс яқрағ нагузарад. Иҷрои машқҳои гуногун, кор аз рӯи расмҳо сохтан, тартиб додан, аз бозиҳои истифода бурдан барои ҳаставу монда нашудани хонандагон ғӣ мерасонад. Агар ин намуди корҳо дуруст ва бо шавқу завқ ташкил карда шавад, дарс барои хонандагон истироҳати маданӣ мешавад.

Дарси имрӯзаи таърихи халқи тоҷик дар назди омӯзгорон чунин вазифаҳои мегузарад:

1. Ба хонандагон додани дониши чуқур, устувор ва бошӯрунае, ки он асоси таҳкурсии барои тарбия намудани эътиқодӣ, илмию сиёсӣ мебошад.

2. Баланд бардоштани ҷиҳати тарбиявии дарс, дар хонандагон ташаккул додани ҳислатҳои беҳтарини инсонӣ дар асоси корҳои таълимӣ.

3. Дар хонандагон ба вучуд овардани маҳорат ва малакаи мустаҳкам, баланд бардоштани саводнокии онҳо, ба меҳнати ғиданоки ҷамъиятӣ тайёр намудани онҳо.

4. Дар хонандагон тарбия намудани мустақилият, ғаболияти эҷодкорӣ, эҷодкорона ҳал намудани масъалаҳо ҳам дар синф ва ҳам берун аз синф.

5. Дар хонандагон тарбия намудани мустақилона омӯхтану хондан, кор карда тавониш ба китоб, назарияро дар амалия эҷодкорона татбиқ карда тавониш.

6. Дар хонандагон ба вучуд овардани ҳисси муҳаббат нисбат ба хондан, бо шавқу завқ иштирок кардан дар дарс ва корҳои берун аз синфию мактабӣ.

7. Дар хонандагон тарбия намудани меҳнатдӯстӣ, ба ҷамъият ғида расонидан, шахсонӣ меҳнатдӯстро эҳтиром намудан ва ғайра иҷрои ин вазифаҳо бевосита ба омӯзгор, ба донишу маҳорати ӯ, ба сифати кори он ва муҳаббати ӯ нисбат ба фанни таълим ва шогирдон вобаста аст

Барои дуруст ба роҳ мондани кори таълиму тарбия дар тамоми марҳилаҳои инкишофи маориф дарс ҳамчун шакли асосии кори таълим мавқеи асосиро ишғол карда меояд. [15, с. 6].

Яке аз муҳимтарин вазифаҳо, ки ислоҳоти мактаби маълумоти умумӣ дар назди мактаб гузоштааст, ба меҳнати ғиданоки ҷамъиятӣ ва интиҳоби бошӯрунаи касб қомилан тайёр кардани насли наврас мебошад.

Вазифаҳои мураккаб ва серсоҳаи дар назди мактаби имрӯза гузоштаи ҷамъият талаб менамояд, ки дарс ва усули гузаронидани он боз ҳам такмил дода шавад. Ҳоло сохт ва схемаи анъанавии дарсҳои пешин, ки дар онҳо баёни омӯзгор мавқеи асосиро ишғол менамуд, як дараҷа тағйир дода шудааст.

Маълум, ки дар тарзи баён ҷои асосиро сухани омӯзгор ишғол мекард ва он имконият намедод, ки хонандагон ба ҳаёти имрӯза пурра ва мустақилона тайёр карда шуда, ба меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ ғайилона иштирок намоянд, эҷодкорона масъалаҳои муҳимро ҳал кунанд ва ғайриини гиранд. Тайёр намудани хонандагон ба зиндагӣ ва ба меҳнати истеҳсоли асосан дар мактаби миёна шакл мегирад. Аз ин рӯ мо, омӯзгоронро зарур аст, ки шогирдонро ба кори мустақили эҷодӣ, худсохтану худёфтан беш аз пеш ҳидоят намоем, то ки онҳо дониши гирифташонро эҷодкорона дар амал татбиқ карда тавонанд.

Вазифаи мактаб на фақат он аст, ки дониши боварибахши мустаҳкам диҳад, балки дар асои он донишҳо хонандагонро водор намояд, ки онҳо мустақилона ҳулосаҳо бароранд ва эҷоду фикр кунанд. [12, с. 86].

Барои ҳалли дурусти ин масъалаҳо омӯзгорон бояд дар сохти дарси таърихи халқи тоҷик ва усули гузаронидани он баъзе тағироту дигаргуниҳо дохил намоянд.

Бисёр вақт омӯзгорон, методистон, олимон ва шахсони ба таълиму тарбия сару кор дошта чунин саволҳо медиҳанд: дарси имрӯзаи таърихи халқи тоҷик бояд чӣ гуна бошад? Системаи кабинетӣ дар сохту мазмуни дарс чӣ хел тағиротҳо ба вуҷуд овард? Дарси имрӯза ва методикаи гузаронидани он ба талаботи замон ҷавоб дода метавонад ё не?

Ин саволҳо тасодуфан ба миён наомадаанд. Вобаста ба инкишофи илму техника дар назди мактаб вазифаҳои нав ба нав гузошта истодаанд, ки иҷрои он бевосита такмили дарси имрӯзаро талаб менамояд. Акнун вақти он расидааст, ки шаклҳо ва усулҳои нави таълимиро ҷустуҷӯ намуда, аз онҳо моҳирона истифода барем. Дар ин ҷустуҷӯ чизи асосӣ ғайилонокӣ, худсохтан, эҷодкорӣ, мустаҳкамшавии алоқаи мактаб бо ҳаёт ва ба ҳисобгирии шавқу ҳаваси хонандагон дар таълим ба ҳисоб меравад. Ин вазифаҳоро танҳо ҳангоми ташкилу гузаронидани дарси таърихи халқи тоҷик, ки сохту усули он вобаста ба инкишофу тараққи ҷамъият тағйир ёфтааст, бомуваффақият ҳал кардан мумкин аст.

Хелҳо (типҳои) дарсҳо. Дар бобати муайян кардани хелҳои дарс байни омӯзгорону олимони ақидаҳо бисёранд ва масъалаҳои дарс хеле баҳснок мебошад. Қатъи назар аз рангориҳои дарсҳо хусусиятҳои хос доранд. Онҳо инчунин бо мақсаду вазифаҳо ва мазмуни худ аз ҳамдигар фарқ меунанд. Дар баробари ин дарсҳо хусусиятҳои умумӣ низ доранд. Дар ҳар дарс додани донишҳои нав, мустаҳкамкунӣ, тақрору санҷишу назорати донишҳо, супоридани вазифаи ҳонагӣ ва ҳулосабарорию ҷамъбасти дида мешавад. Ҳамаи дарсҳоро аз рӯи мақсаду вазифаҳо ва хусусиятҳои ҳосашон ба хелҳо ҷудо кардан мумкин аст. Хелҳо (типҳои) маъмули дарсҳо инҳоянд: дарси омехта, дарси баёни мавзӯи нав (дарси додани донишҳои нав), мустаҳкамкунии донишҳо, тақрор, санҷиши донишҳо ва малакаи хонандагон, дарс-лексия, дарс-семинар, дарс-консултатсия, дарс-муҳоҳиса, дарс-конференция, дарс-санҷиш. Ҳамин тариқа дарсҳое низ арзи вуҷуд доранд, ки онҳоро дарсҳои ғайримукаррарӣ мешуморанд. Масалан: дарси сахнаӣ, кушод, дарс – экскурсия ва ғайраҳо. Ҳар як сохтори дарс аз лаҳзаҳои маҳсул (алоҳида) иборатанд. Дар яке аз дарсҳо лаҳзаи асосию муҳим додани донишҳои нав бошад, дар дуоимин лаҳзаи мустаҳкамкунӣ ё санҷиши донишҳо асосӣ шуда метавонад ва лаҳзаҳои дигар ёрирасони лаҳзаи асосӣ мешавад. Аз ин рӯ, чунин ҳулоса мебарояд, ки ҳар дарс хусусиятҳо дораду сохторашро хели (типи) дарс муайян мекунад.

Дарси омехта – дар он маҷмӯи корҳо, шарҳу эҷодиҳои, мустаҳкамкунӣ, санҷишу ҷамъбасти, супоришҳои ва дигарҳо гузаронида мешавад.

Дарси додани донишҳои нав – дар он мавқеи асосиро омӯзиши мавзӯи нав ишғол мекунад.

Дарси мустаҳкамкунии донишҳо – ташаккули маҳорату малакаҳо, ки дар он диққати асосӣ ба кори амалӣ, аксаран ба иҷрои машқҳо равона карда мешавад.

Дарси тақрор – дар он донишҳои хонандагон доир ба ягон мавзӯ ё фасл ба низоми муайян оварда хоҳад шуд.

Дарси санҷиши донишҳо – дар он хонандагон корҳои амалӣ, хаттӣ ва даҳониро иҷро мекунанд.

I. Дарси омехта

Ташкили дарс

Пурсиши вазифаи ҳонагӣ

Мустаҳкамкунӣ ё гузориши мақсаду вазифаҳо

Баёни мавзӯи нав

Мустаҳкамкунӣ

Ҷамъбасту эълони баҳо ва супориши вазифаи ҳонагӣ

II. Дарси додани донишҳои нав ё баёни мавзӯи нав

Ташкили дарс

Гузориши мақсаду вазифаҳои дарс

Алоқаманд намудани мавзӯи нав ба гузашта

Баёни мавзӯи нав

Ҷамъбасту эълони баҳо ва супориши вазифаи ҳонагӣ

III. Дарси мустаҳкамкунӣ

Ташкили дарс

Гузориши мақсаду вазифаҳо

Мустаҳкамкунӣ

Чамбасту эълони баҳо ва супориши вазифаи хонагӣ

IV. Дарси такрорӣ

Ташкили дарс

Гузориши мақсаду вазифаҳо

Такрор ва ба низом даровардани донишҳо

Чамбасту эълони баҳо ва супориши вазифаи хонагӣ

V. Дарси санчиши донишҳо

Фаҳмонидани мақсади санчиш ва роҳҳои иҷрои он

Шинос кардани хонандагон бо мазмуни кор

Кори мустақилонаи хонандагон

Чамбастии дарс.

Дарс-санчиш. Ин намууди дарс ба мақсади бой гардонидани дониши хонандагон ва инкишофи нутқи шифоҳии онҳо гузаронида мешавад. Дар ин намууди дарс ҳама иштирок карда метавонанд. Шогирдонро ба дастаҳо ҷудо намуда доваронро низ интихоб мекунад.

Дарс-конференция. Конференция вақти зиёдеро талаб мекунад ва баъзан 2-3 соат давом мекунад. Омӯзгор барои муҳокима номгӯи мавзӯҳоро тартиб дода, бо шогирдон баррасӣ мекунад. Барои тайёрӣ ба хонандагон 2-3 ҳафта вақт дода дода мешавад. Дар синф ё толоре, ки конференция мегузарад, намоиши намунаи маърузаҳои хуб, корҳои эҷодии шогирдонро ташкил кардан мумкин аст. Ба конференция омӯзгорон, хонандагони синфҳои дигар, волидонро низ даъват кардан мақсаднок аст. Конференсияро омӯзгор бо суханони кӯтоҳи муқаддимаӣ мекушояд. Дар рафти конференция шогирдон метавонанд шеър хонанд, филмҳои лозимро тамошо кунанд, аз асарҳои саҳнавӣ порчаеро бозӣ кунанд ва ғайра. Дар охир омӯзгор кори конференцияро чамбаст мекунад.

Дарс-мубоҳиса. Ин кор бо мақсади раванги фаъолияти эҷодии хонандагон гузаронида мешавад. Дар мубоҳисаи хонандагон синфҳои паралелӣ иштирок кунанд беҳтар аст. Омӯзгор метавонад саволҳоро ба хонандагон пешакӣ дода, доир ба тарзи гузаронидани мубоҳиса ба онҳо маълумот диҳад. Шогирдон метавонанд, ки ба мубоҳиса пешакӣ омодагӣ бинанд. Омӯзгор мубоҳисаро чамбаст карда, ба хонандагон баҳо мегузорад. [19, с. 37].

Дарс-консультатсия. Консультатсияро дар атрофи барномаи таълимӣ ё якчанд мавзӯҳои муайян гузаронидан мумкин аст. Онро асосан дар синфҳои 9-11 гузаронидан мумкин аст. Омӯзгор метавонад пешакӣ мавзӯҳоро тақсим карда диҳад, шогирдон ба мавзӯи интихобкадашон ҷавоби хаттӣ менависанд. Омӯзгор ҷавобҳоро меомӯзад ва мувофиқи талабот онҳоро таҳлил менамояд. Дар охир ба шогирдони фаъол баҳо мегузорад.

Дарс-лексия. Омӯзгор маводи таълимиро ба қисмҳо ҷудо мекунад. Ӯ метавонад мазмуни лексияро нақл карда, проблемаҳо гузорад. Сохти лексия метавонад чунин бошад: тайёр кардани хонандагон барои омӯхтани донишҳои нав, давраи аввали санчиши дониши хонандагон, чамбастии лексия, додани дастур барои тайёр кардани вазифаи хонагӣ. Давомнокии лексия 30-35 дақиқаро ташкил медиҳад. Ин намууди дарс бисёртар дар синфҳои 9-11 гузаронида мешавад.

Дарс-семинар. Мақсади ин дарс ба хонандагон додани дониши чуқур, омӯхтани тарзҳои истифодаи адабиётҳои иловагӣ, инкишофи нутқи шифоҳии онҳо мебошад. Дарс-семинаро ба монанди дарс-лексия дар синфҳои болоӣ гузаронидан ба мақсад мувофиқ аст. Омӯзгор пешакӣ ба дарс тайёрӣ мебинад, мавзӯи семинаро муайян мекунад ва мақсади онро мефаҳмонад, номгӯи мавзӯҳоеро, ки хонандагон баромад мекунанд, эълон мекунад ва адабиётҳои зарурро маълум мекунад. Дарс-семинаро омӯзгор бо суханони муқаддимаӣ мекушояд, мавзӯ, мақсад ва аҳмияти онро мефаҳмонад. Дар охир омӯзгор онро чамбаст намуда, ба хонандагони фаъол баҳо мегузорад.

Омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик кадом намууди дарсро, интихоб накунад, вай бояд ба принципҳои асосии таълим диққат диҳад.

Принсипҳои асосии таълим инҳо мебошанд:

Эҳтиром - толибилмон бояд ҳис кунанд, ки онҳоро ҳурмату эҳтиром мекунад.

Татбиқшаванда - толибилмон бояд донанд, ки чӣ тавр онҳо чизҳои хондашударо дар амал тадбиқ карда метавонанд.

Таҷриба - агар дониш ба таҷрибаи ҳаётии хонандагон алоқаманд карда шавад он қасбӣ мешавад.

- ❖ Хонанда ба воситаи гӯш кардан танҳо 20%-и маволи таълимиро аз худ мекунад.
- ❖ Хонанда ба воситаи гӯш кардан ва дидан танҳо 40%-и маводи таълимиро аз худ мекунад.
- ❖ Хонанда ба воситаи дарёфт кардан 80%-и маводи таълимиро аз худ мекунад.
- ❖ Агар хонанда чизҳои хондагашро ба дигарон омӯзонад, 90%-и маводи таълимиро аз худ мекунад.

АДАБИЁТ

1. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир. Душанбе, "Маориф ва фарҳанг" 2010 - 432 с.
2. Лутфуллозода М., Бобизода Ф. Андешаҳо перомунӣ салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо. - Душанбе, 2017. - 57 с.
3. Ирина Каримова, Файзулло Шарифзода. Учитель – творец добра и прогресса. – Душанбе: "Ирфон", 2010 - 180 с.
4. Консепсияи гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2010, № 207.
5. Зотов Ю.Б. Организация современного урока: Книга для учителя. - М.: Просвещение, 1984. - 144 с.
6. Конаржевский Ю.А. Анализ урока. – М.: Педагогический поиск, 2000. – 126 с.
7. Лернер И. Я. Совершенствование содержания образования в школе. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.
8. Махмутов М.И. Современный урок: Монография. – М.: Педагогика, 1985. – 183 с.
9. Онищук В. А. Урок в современной школе: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 158 с.
10. Потапник М. М. Требования к современному уроку. Методическое пособие. – М.: Центр педагогического образования, 2012. – 272 с.
11. Примерные программы общего образования [Текст]: Стандарты второго поколения. В 2 ч. Ч. 1. / ред. совет: Л.И. Лыняной и др. - М.: Просвещение, 2008. – 317 с.
12. Чуракова Р.Г. Технология и аспектный анализ современного урока в школе. – М.: Академкнига, 2009. – 112 с.
13. Щуркова Н.Е. Культура современного урока. - Смоленск: Смоленский областной институт усовершенствования учителей, 2012. - 114 с.
14. Дидактика средней школы. Под ред. М.А.Данилова и М.Н. Скаткина. М.: Просвещение, 1975. - 303 с.
15. Занков И.В. Дидактика и жизнь. М.: Просвещение, 1968. -175 с.
16. Студеникин М. Т. Методика преподавания истории в школе. — М.: Владос, 2000.
17. Методика преподавания истории в средней школе / Ежова С.А. и др. – М.: Просвещение, 1986.
18. Вагин А. А. Методика преподавания истории в средней школе. М.: Педагогика, 1968.
19. Методика обучения истории в средней школе. Ч. II / Под ред. Н.Г. Дайри. – М.: Просвещение, 1978.
20. Актуальные вопросы методики обучения истории в средней школе / Под ред. А.Г. Колоскова. – М.: Педагогика, 1984.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА ИСТОРИИ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА В СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕРЕЖДЕНИЯХ

В данной статье рассматривается об уроке, способы повышения эффективности преподавания истории таджикского народа, виды уроков, основные принципы преподавания, формирование и развитие у учащихся компетенций на основе использования активных методов обучения. Интеграция различных методов преподавания и обучения, использование разных типов уроков может повысить роль учителя истории таджикского народа в учебном процессе, его педагогические идеи и методологические подходы, его готовность представить свои знания и опыт на новом теоретическом и практическом уровнях. Ежедневное использование разных типов уроков в учебном процессе показывает, что новые активные методы обучения уже доказали свое превосходство над традиционным обучением.

Ключевые слова: учитель, урок, ученик, история таджикского народа, эффективность обучения, типы уроков, основные принципы обучения, образование, навыки, способности, компетентность, отношение, обучение.

IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING THE SUBJECT OF THE HISTORY OF THE TAJIK PEOPLE IN SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

This article discusses about the lesson, ways to improve the effectiveness of teaching the history of the Tajik people, types of lessons, basic principles of teaching, the formation and development of students' competencies based on the use of active teaching methods. Integration of various teaching and learning methods, the use of different types of lessons can enhance the role of the teacher of the history of the Tajik people in the educational process, his pedagogical ideas and methodological approaches, his willingness to present his knowledge and experience at new theoretical and practical levels. The daily use of different types of lessons in the educational process shows that new active teaching methods have already proven their superiority over traditional teaching.

Keywords: teacher, lesson, student, history of the Tajik people, learning efficiency, types of lessons, basic principles of teaching, education, skills, abilities, competence, attitude, learning.

Сведения об авторах:

Палаванов Амоншо Муминович - старший преподаватель истории и права колледжа информатики и компьютерной техники г. Душанбе, тел: (+992) 934417792, 2-38-06-01, E-mail: amonsho.palavonov@mail.ru

Гайратов Мехровар Ховарович - кандидат биологических наук, кафедра ботаники факультета биологии, Таджикский государственный педагогический университет им. Садриддина Айни, тел: (+992) 937-726572, (+992) 939-299390

About the authors:

Gayratov Meurovar Khovarovich - Candidate of Biological Sciences, Department of Botany, Faculty of Biology, Tajik State Pedagogical University named by Sadriddina Aini, tel: (+ 992) 937-726572, (+992) 939-299390

Palavonov Amonsho Muminovich - Senior Lecturer of History and Law of the College of Informatics and Computer Technology, Dushanbe, tel: (+992) 934-417792.2-38-06-01, Email: amonsho.palavonov@mail.ru

АМСИЛАИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ТАҲҚИҚОТИИ ХОНАНДАГОН ДАР РАВАНДИ ТАДРИСИ ФАНҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ, ДАҚИҚ ВА РИЁЗӢ

Абдурахмонов Г.Н., Бобизода Ф.М.

Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон эълон гаштани бисталои омӯзиш ва рушди илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебояд рушди минбаъдаи илмҳои мазкурро таъмин намояд.

Дар ин робита татбиқ намудани барномаҳои таҳқиқотӣ дар самти муайян намуани қонуниятҳои психологию педагогии рушди қобилиятҳо ва салоҳиятҳои кӯдакон ба илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ мақоми хоссоро касб менамояд.

Дар илми психология қобилият гуфта, хусусиятҳои фардӣ-психологӣ шахсро дар назар доранд, ки ба талаботи фаъолияти додашуда ҷавобгӯ буда, имконияти иҷрои бомуваффақияти онро таъмин менамояд. Психологи машҳури рус А.В. Петровский оид ба қобилият чунин меӯяд: «Дар бораи қобилиятҳо ҳарф зада истода, аз мафҳумҳои фалсафии «имконият» ва «воқеият» истифода кардан қулай аст. Монанди он, ки дони ба замин афтада дар нисбати ҳӯшаи пӯхта расида, ки метавонад аз ин дон сабзад (агар сохтор, таркиб, намнокии замин ва боду ҳаво мусоид бошанд), танҳо имконият аст, қобилиятҳои инсон низ барои ба даст овардани донишу маҳорат ва малақаҳои муайян танҳо имконият ҳастанд. Натиҷаи ниҳой бошад, аз шароитҳои зиёд вобастааст: оё ба шахс ин донишу малақаҳо зарур мешаванд, оё атрофиёни ӯ (оила, мактаб, дӯстон ва ғ.) нисбати азхуднамоии ин донишу малақаҳо аз ҷониби вай мароқ зоҳир мекунанд; чӣ гуна ӯро таълим медиҳанд, чӣ гуна фаъолияти меҳнатие, ки дар он ин донишу маҳорат ва малақаҳо зарур мегарданд ва устувор мешаванд, ба роҳ монда мешавад ва ҳоказо. Қобилиятҳо – ин имкониятҳоянд, дараҷаи бадастовардашудаи маҳорат дар ин ё он кор – ин воқеият аст» [8, с. 208].

Ин **имкониятҳо** дар натиҷаи меҳнати суботкорона ба **воқеият** табдил меёбанд. Гуфтан мумкин аст, ки меҳнатдӯстӣ, майл ба меҳнат дар он соҳае, ки шахс қобилият дорад, ба мазмун ва сохтори қобилият дохил мешаванд.

Ба андешаи мо яке аз роҳҳои муҳими ташаккул додан ва нигоҳ доштани талаботи кӯдак ба маърифатнамоӣ дар ӯ ташаккул додани салоҳияти таҳқиқотӣ маҳсуб меёбад.

Салоҳиятмандии таҳқиқотӣ – ин маҳорати аз ҷониби шахс татбиқ намудани донишҳо ва маҳоратҳои худ дар фаъолияти мушаххас мебошад. Салоҳиятмандии таҳқиқотии хонандагон зимни фаъолияти таълимӣ-маърифатӣ онҳо ташаккул меёбад. Аз ин рӯ, барои ташаккули талаботи маърифатӣ ва қобилияти кӯдак ба фанҳои табиатшиносӣ, табиӣ ва риёзӣ мебояд дар ӯ салоҳиятмандии таҳқиқотиро рушд дод.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, мо тасмим гирифтем тамсилаи ташаккули салоҳиятмандии таҳқиқотии хонандагонро дар раванди тадريس фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ мураттаб намоем (Расми 1).

Тамсила – ин объекти сунӣ дар шакли схема сохташуда мебошад. Тамсила шабеҳи объекти таҳқиқшаванда аст. Тамсила дар намуда нисбатан соддатар ва хурдтар сохтор ва хосиятҳои объекти таҳқиқшаванда, муносибат ва алоқамандихоро миёни унсурҳои онро ифода мекунад [2, с. 120].

Мақсади аз мураттаб намудани тамсилаи мазкур ташаккули салоҳиятмандии таҳқиқотии хонандагон маҳсуб меёбад.

Мувофиқи давраҳои ҷудогаштаи ташаккули салоҳиятмандии таҳқиқотӣ ва зинаҳои инкишофи он вазифаҳои зеринро ҷудо мекунанд:

- ташаккул додани рағбат ва маромнокӣ ба таҳқиқот дар соҳаи илми биология;
- хонандагонро барои гузаронидани таҳқиқот дар соҳаи илми биология ворид нам

Расми 1. Тамсилаи ташаккули салоҳиятмандии таҳқиқотии хонанда

Раҳёфтҳои асосие, ки барои сохтани тамсилаи ташаккули салоҳиятмандии иртиботӣ дар хонандагон истифода гаштаанд, инҳоянд:

- раҳёфти фаъолиятӣ (Леонтев А.Н.). Ба андешаи А.Н. Леонтев, барои соҳиб гаштан ба дастовардҳои маданият насли наврасро мебояд фаъолиятро амалӣ намояд, ки ба фаъолияти қаблии сабабгори ин дастовардҳошуда монанд бошад. Вобаста ба ин, барои омода намудани хонандагон ба ҳаёти мушаккilonа онҳоро ба ин намуди фаъолиятҳо ворид намудан зарур аст;

- раҳёфти системавӣ – раҳёфтест, ки мувофиқи он ҳама гуна система (объект) ҳамчун маҷмӯи унсурҳои ба ҳам алоқаманд дида баромада мешавад. Раҳёфти системавӣ баромад (мақсад), даромад (имкониятҳо, захираҳо), алоқамандӣ бо муҳити беруна, робитаи баргаштaro соҳиб аст [6, с. 68]. Раҳёфти мазкур аз ҳама мураккабтар аст. Он шакли татбиқи назарияи маърифат ва диалектика ба таҳқиқи равандҳо дар табиат, ҷомеа ва тафаккур аст;

- раҳёфти салоҳиятмандӣ ё худ муносибати босалоҳият (Болотов В.А., Зеер Э.Ф., Зимняя И.А., Хуторской А.В., Шадриков В.Д. ва диг.) ба махсусияти раванди ташаккули салоҳиятмандии таҳқиқотии хонандагон асос ёфтааст. Муносибати босалоҳият дар ташаккули салоҳиятмандии таҳқиқотии хонандагон ифода меёбад;

- раҳёфти ба шахс нигаронидашуда барои тарбия, таълим ва рушди ҳамаи кӯдакон бо дарназардошти хусусиятҳои шахсӣ (синнусолӣ, ҷисмонӣ, психологӣ, зеҳнӣ), талаботи таҳсилотӣ, тақсимои хонандагон ба гуруҳҳои монанд (аз рӯи имконот, равиҳои касбӣ) ва ҳамчунин ба ҳар як кӯдак чун бо фардияти нотақрор муносибат намудан пешбинӣ шудааст.

Дар ташаккули салоҳиятмандии таҳқиқотӣ нақши асосиро омилҳои мебозанд, ки ба раванди таълим ва принсипҳои таълимӣ таъсир мерасонанд. Принсипҳои таълим – ин системаи методҳо ва воситаҳои мебошанд, ки аз ҷониби муаллим ҳангоми ташкили раванди таълим ва бо мақсади расидан ба мақсади педагогии дар пеш гузошташуда истифода мегарданд [1, с.6]. Дар тамсилаи коркарднамудай мо принсипҳои зерин истифода гардидаанд:

1. Пинсипи илмӣ таъкил намудани раванди таълимро зимни таҷрибаи пешқадами педагогӣ дар назар дорад. Педагог дар раванди таълим ба кӯдакон танҳо ахбори мубрамро оид ба фанҳои омӯхташаванда пешниҳод мекунад (ба кашфиётҳои охири, андешаи олимони пешбар ва амсоли ин таъма мекунад).

2. Принсипи системанокӣ ташкили раванди таълимро дар шакли система (нақшаҳои таълимӣ, ҷадвали дарсҳо ва ғ.), ки омӯзиши маводи таълимро дар фосилаҳои муайяни вақт ба танзим мебарорад, пешбинӣ менамояд.

3. Принсипи пайҳамӣ омӯзишро аз кулл ба ҷузъ дар назар дорад, яъне маводи қаблан омӯхташуда барои омӯзиши маводим нав чун замина хизмат мекунад.

4. Принципи дастрасӣ барои ба инобат гирифтани хусусиятҳои синнусолӣ, психологӣ, зехнӣ ва фардӣ ҳар як хонанда пешбинӣ шудааст. Пинсипи мазкур мураккабгардии тадриҷии маводи таълимиро дар назар дорад.

5. Пинсипи муттасилият имконият медиҳад вазъиятҳои алоҳидаи таълимӣ ба раванди ягонаи таълим, ки ба қоида ва талаботи ягона асос ёфтааст, муттаҳид гардонида шаванд.

Муносибати босалоҳият ба таълим бевосита ба масъалаи муҳими руз – масъалаи таъмини ҷомеа бо мутахассисони варзида ва ҳамачониба рушдёфта алоқаманд аст. Мутахассиси салоҳиятманд бояд ҳамеша ба худомӯзӣ, худтакомулдиҳӣ ва фаъолияти эҷодӣ машғул бошад. Системаи таълимии муосир бояд ҷавобгӯи муттасилият бошад, яъне зимни салоҳиятҳои дар муассисаи таҳсилоти умумӣ ба дастонида таълимиро дар муассисаҳои олии касбӣ идома додан.

Тамсилаи пешниҳоднамудаи мо дар мавриди ташаккули салоҳиятмандии таҳқиқотӣ инкишофи давра ба давра ва мудаввоми ҷузҳои таркибдиҳандаи онро (арзишӣ-маромӣ, маърифатӣ, мазмунӣ, иртиботӣ ва рефлексивӣ) дар назар дорад (ҷадвали 7).

Ҷузҳо ва нишондиҳандаҳои ташаккули салоҳияти таҳқиқотӣ

Ҷадвали 7

№	Ҷузҳо	Нишондиҳандаҳо
1	Арзишӣ-маромӣ	Дарки муҳимияти омӯзиши биология ҳамчун илм
		Зухуроти маромҷом ботинии муносибати мусбӣ нисбати фаъолияти таҳқиқотӣ
		Зохир намудани рағбат, фаъолӣ ва мустақилият дар раванди таълим
2	Маърифатӣ	Мавҷудияти маҷмуи донишҳо оид ба фаъолияти таҳқиқотӣ
3	Мазмунӣ	Соҳиб будан ба маҳоратҳои таҳлилӣ ва илмӣ-таҳқиқотӣ
		Фаъолияти самаранок ва муваффақи таълимӣ-маърифатӣ дар шароити муҳити таълимии муассисаи таҳсилотӣ
4	Иртиботӣ	Маҳорати муҳокима намудан, исбот намудан ва далелнок кардани ҳалли худ
		Маҳорати ба таври оммавӣ пешниҳод намудан ва ҳимоя намудани натиҷаҳои кори хеш кардан
5	Рефлексивӣ	Дарки худ ҳамчун субъекти фаъолияти таҳқиқотӣ
		Инкишофи малакаҳои худтаҳлилнамоя – доништан ва эътироф намудани тарафҳои қавӣ ва заифи хеш
		Баҳогузӯрӣ ба омодагӣ нисбати ҳалли масъалаҳои таҳқиқотӣ

Барои ташаккули салоҳиятмандии таҳқиқотӣ методҳо, воситаҳо ва шаклҳои мувофиқи таълим заруранд. Барои татбиқи тамсилаи мо дар амалия методҳои гуногун аз қабилӣ методи лоиҳа, методҳои таълими проблемавӣ ва таҳқиқотӣ мавриди истифода қарор гирифтанд. Ба сифати воситаҳо китобҳои дарсӣ, ҷадвалҳои таълимӣ, васоити гуногуни аудио ва видеоӣ, тахтаи электронӣ ва амсоли ин баромад намуданд. Шаклҳои зерини ташкили таълим истифода гаштанд:

- инфиродӣ;
- гурӯҳӣ;
- инфироӣ-гурӯҳӣ;
- синфӣ;
- берун аз синфӣ.

Барои татбиқи тамсилаи ташаккули салоҳиятмандии таҳқиқотии хонанда ба инобат гирифтани як қатор талабот муҳим аст:

1. Татбиқи тамсила кӯшиши муаллимиро дар самти бедор намудани рағбати хонандагон ба таълим зимни қобилиятҳо, мақсадҳои ҳаётӣ ва саъю талоши табиӣ ӯ талаб мекунад.

2. Тамсила аз муаллим фаъолият намудан дар доираи раҳёфти фаъолиятӣ ба таълимиро тақозо мекунад. Тибқи он, қобилиятҳо ва имкониятҳои шахс танҳо дар фаъолияти мушаххас зохир гашта, инкишоф меёбанд. Барои хонанда, фаъолияти таълимӣ-маърифатӣ заминаи рушди қобилиятҳо ва шахсияти ӯ махсуб меёбад. Дар раҳёфти мазкур хонанда ҳамчун субъекти инкишофи худ баромад мекунад.

3. Дар заминаи тамсилаи мазкур муносибатҳои анвои субъект-субъект меҳобанд. Муносибатҳои мазкур ҳама гуна намуди ҳукмравоиро (авторитаризм) сарфи назар мекунад, ки ин боиси ба вучуд омадани шароитҳои беҳтарин барои рушди имкониятҳои фардиро психологӣ ва ақлонии хонандагон мегардад. Шароитҳои мазкур боиси тақвият ёфтани рағбати хонандагон ба фаъолияти маърифатӣ мегардад.

Тамсилаи коркарднамудаи мо хусусияти амалӣ дошта, татбиқи он тадриҷан ва давра ба давра ташаккули салоҳиятмандии таҳқиқотии хонандагонро таъмин менамояд.

АДАБИЁТ

1. Баранова Е.В., Зайкин М.И. Как увлечь школьников к исследовательской деятельности // Математика в школе. – 2004. - № 2, С. 70 – 10.
2. Бешенков С.А. Моделирование и формализация: метод, пособие / С.А. Бешенков. – М.: Лаборатория Базовых Знаний, 2002. – 336 с.
3. Болотов, В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.А. Болотов, В.В. Сериков // Педагогика. – 2003. - №10. - С. 8-14.
4. Зеер, Э.Ф. Модернизация профессионального образования : компетентностный подход / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк. - М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. - 216 с.
5. Зимняя, И.А. Исследовательская работа как специфический вид человеческой деятельности / И.А. Зимняя, Е.А. Шашенкова. - Ижевск: Изд-во Удмурдского ун-та, 2001. - 103 с.
6. Компетентностный подход в педагогическом образовании: монография / под ред. В.А. Козырева и Н.Ф. Радионовой. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2004. – 392 с.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М.: 1982. – 285 с.
8. Петровский А.В. Психология о каждом и каждом о психологии. - М.: Изд-во РОУ, 1996. – 208с.
9. Хуторской, А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования // Народное образование. – 2003. - №2. – С. 58-64.
10. Шадриков, В.Д. Базовые компетенции педагогической деятельности / В.Д. Шадриков // Сибирский учитель: науч.-метод. жур. - 2007. - №6 (54). - С. 5-15.

МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ, ТОЧНЫХ И МАТЕМАТИЧЕСКИХ НАУК

Статья посвящена актуальной проблеме современной системы образования – проблеме формирования исследовательской компетентности учащихся на основе естественных, точных и математических наук. Исследовательская компетентность понимается как способность личности реализовать свои знания и умения в конкретной деятельности. По мнению авторов, исследовательская компетентность учащихся формируется на основе их учебно-познавательной деятельности. На основе анализа соответствующей теоретической литературы предлагается модель формирования исследовательской компетентности учащихся. Цель разработки вышеуказанной модели – это формирование стремления и мотивации к исследованию в области естественных, точных и математических наук и привлечению учащихся к проведению исследовательских работ в рамках названных наук. Предлагаемая авторами модель предполагает поэтапное и непрерывное развитие составляющих компонентов исследовательской компетентности (ценностно-мотивационный, познавательный, содержательный, коммуникативный и рефлексивный). Данная модель основывается на важных научных принципах – последовательности, системности, научности, непрерывности и доступности. Модель имеет практическую направленность и ее реализация постепенно и поэтапно формирует у учащихся исследовательскую компетентность.

Ключевые слова: компетентностный подход, исследовательская компетентность, модель, модель формирования исследовательской компетентности.

MODEL FOR FORMING RESEARCH COMPETENCE OF STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING THE NATURAL, EXACT AND MATHEMATICAL SCIENCES

The article is devoted to the topical problem of the modern education system - the problem of the formation of research competence of students on the basis of natural, exact and mathematical sciences. Research competence is understood as the ability of a person to realize their knowledge and skills in specific activities. According to the authors, the research competence of students is formed on the basis of their educational and cognitive activities. On the basis of the analysis of the relevant theoretical literature, the deltas of the formation of the research competence of students are proposed on the example of the academic discipline biology. The purpose of the development of the above-mentioned model is the formation of the desire and motivation for research in biology and the involvement of students in research work in this science. The model proposed by the authors assumes a gradual and continuous development of the constituent components of research competence (value-motivational, cognitive, meaningful, communicative and reflexive). This model is based on important scientific principles - consistency, consistency, scientific character, continuity and availability. The model has a practical orientation and its implementation gradually and step by step forms students' research competence.

Key words: competence-based approach, research competence, model, model of formation of research competence.

Сведения об авторах:

Абдурахмонов Г.Н. – специалист отделения и образования и педагогических технологий Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126. E-mail: abdurakhmonov_1979@mail.ru, тел: (+992) 983330279

Бобизода Г. М. – академик Академии образования Таджикистана доктор биологических и фармацевтических наук, профессор, президент Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126. E-mail: bobievgm@mail.ru, тел: (+992) 888877917

About the authors:

Abdurakhmonov G.N. - specialist of the department of education and pedagogical technologies of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, st. Aini, 126. E-mail: abduraxmonov_1979@mail.ru, tel: 983330279

Bobizoda GM - Academician of the Academy of Education of Tajikistan, Doctor of Biological and Pharmaceutical Sciences, Professor, President of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, st. Ayni, 126. E-mail: bobievgm@mail.ru, tel: + (992) 888877917

ИНДИВИДУАЛЬНАЯ ФИЗИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВЛЕННОСТЬ СРЕДСТВАМИ ТАДЖИКСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПОДВИЖНЫХ ИГР НА УРОКАХ ФИЗКУЛЬТУРЫ

Каландарбекова Б.Х.

Таджикский физкультурный институт имени С. Рахимова

В настоящее время вопросы физического воспитания привлекают внимание педагогической, медицинской, и не надо упускать из виду родителей общественности. И это не впервые. Хорошо организованные уроки по физической культуре повышают работоспособность организма и расширяют их индивидуальную физическую подготовленность.

И сегодня мы видим, что в школах учителем физкультуры достаточно четко определены основные формы организации проведения физического воспитания школьников - это уроки физической культуры, физкультурно-оздоровительные и спортивно - массовые мероприятия в режиме дня; в режиме дня школьника присутствуют физические упражнения и подвижные игры различной интенсивности (низкой, средней, высокой), установлены педагогические требования к проведению не только урока физкультуры, но и внеклассной работе, приемам учебных и индивидуальных норм по физической культуре. Учителем физкультуры в процессе занятий строго учитывается не только методика проведения физических упражнений, игр, с учащимися разного школьного возраста, но и их медицинская группа (подготовительная, основная и специальная медицинская группа) [3].

В век глобализации проблема индивидуальных различий детей и их дифференцированного обучения стало волновать в образовании не только учителей, но и родителей, учёных. Выявлено, что этот процесс является не только социально-психологический но философский и педагогической проблемой на всех уровнях обучения данного индивида.

В настоящее время мы об этом говорим, но на самом деле это трудоемкий процесс, так как индивидуальный подход можно определить только в том случае, когда учитель определит исходный рубеж обученности ученика, а это возможно только на основе индивидуального тестирования.

В настоящее время, рассматривая уровень индивидуальной физической подготовленности учащихся с 1 по 11 классы общеобразовательных учреждения, лицеев, гимназий всех уровней можно оценивать как неудовлетворительный. Одной из причин такого положения можно считать не только крайне слабую материальную спортивную базу школ, но и не ориентированность учащихся администрацией школы на формирование и развитие индивидуальности ученика, его разнообразных не только спортивных, но и учебных способностей, дарований и интересов.

Учителя не только физкультуры, но и предметники должны уметь представлять класс не в виде однородной массы, а различать в нём группы учащихся и даже отдельных учеников, которые способны к тем или иным деяниям. И это на современном этапе является неременным условием успешного учебного процесса не только в массовой школе [1].

По результатам индивидуального тестирования по физической подготовленности учитель физкультуры определяет, какие качества для учащихся ведущие, а какие - отстающие. Результаты обязательно объявляют ученикам сразу или после проведения всех тестов и фиксируются в рабочем и классном журнале учителя.

Учитель физкультуры обязан результаты индивидуальных тестов зафиксировать в таблице, которая доступна для учеников (висеть в спортивном зале на стене или в коридоре школы для обозрения). А у учеников есть всегда желание сравнить свой результат с ранее зафиксированным и он будет добиваться, чтоб на конец учебного года его улучшить.

После такого тестирования учитель физкультуры обязан на уроке физкультуры, при выполнении различных заданий (физических упражнений, подвижных или спортивных игр, легкой атлетики и др.) делить класс на группы (отделения). То есть при проведении урока физкультуры он учитывает возможности учащихся, которые показали низкие и средние результаты, и которые показали высокие результаты (по индивидуальной физподготовке) и выставляет те отметки, которые они должны получать по состоянию своего здоровья (с учетом медицинской группы) [1].

При сдаче индивидуальных норм классные руководители совместно с учителем физкультуры заготавливают протоколы по схеме, и после уроков совместно с волонтерами - учащимися старших классов из школьной организации имени Исмоили Сомони проводят соревнования между классами по направлению «Сильные, смелые и ловкие». Данное направление предусматривает не только формирование основ нравственного воспитания, здорового образа жизни, но и формирование основ патриотического воспитания, так как при проведении игровых ситуаций у учащихся развиваются такие физические качества, как: выносливость, сила, гибкость, быстрота, меткость, прыгучесть, появляются и нравственные качества как чувство смелости, храбрость, долг, честь, отвага и др. [2]

В проведении экспериментальной работы по апробации таджикских национальных подвижных игр в приеме индивидуальной физической подготовленности (на сентябрь и май месяцы) участвовало от каждой школы по 105 человек (из класса по 35 человек). Полученные результаты подверглись обработке и анализу, что нами и предложены в таблицах 10 и 11 (см. Таблицы в Приложении 7 и 7»А» диссертации).

Данное направление предусматривало не только формирование основ нравственного воспитания, здорового образа жизни, но и патриотического воспитания, так как при проведении игровых ситуаций у учащихся развиваются физические качества, как выносливость, сила, гибкость, быстрота, выносливость, меткость, прыгучесть; проявляются и нравственные качества, как смелость, храбрость, долг, честь, отвага и др. [2].

Для развития у учащихся индивидуальных физических качеств, учителя физкультуры должны при проведении подвижных игр применять не только упражнения на быстроту, силу, ловкость, прыгучесть, смекалку, подвижность, гибкость, но и при этом учитывать их общую скоростную и силовую выносливость, которая направлена на координацию движений и др. Это главным образом являются программные упражнения, взятые из основной гимнастики, легкой атлетики, спортивных игр и др. С помощью этих упражнений можно значительно влиять не только на нормальный рост и развитие учащихся, но и влиять на развитие всех органов и тканей. Учителям необходимо закалять и укреплять организм учащихся на протяжении всего учебно – воспитательного процесса.

Так как только правильно проводимые физические упражнения и подвижные игры в течении учебного года будут способствовать развитию у учащихся положительных качеств, как самостоятельность, самообладание, находчивость, внимание, умение сосредотачиваться, взаимосвязь и пр. [4;5].

Анализ сопоставительных таблиц 12 и 13 (см. в Приложении 7 «Б» и 7 «В» диссертации), составленных на основании Таблиц 10 и 11 (см. в Приложении 7 и 7 «А» диссертации) по результатам улучшения первого этапа, отражает отличительные результаты между учащимися экспериментальной группы СШ №3 района Вахдат и учащимися контрольной группы СШ №2 района Рудаки по четырем тестам: «Бег 30 м с в/с», кистевая «Динамометрия», «Прыжок в длину с места» и «Бросок набивного мяча» (мяч из-за головы сидя весом в 1 кг на дальность).

Так тест «Бег 30 м с в/с» показывает, что по низким критериям первенство принадлежит учащимся контрольной группы СШ №2 р-н Рудаки, так как на -1,9% они опережают учащихся экспериментальной группы; по среднему критерию впереди находятся учащиеся контрольной группы с разницей 3,8% по высокому критерию впереди находятся учащиеся экспериментальной группы на -3,9%.

Тест кистевая «Динамометрия» показывает, что по низкому критерию впереди находятся учащиеся контрольной группы с разницей 4,8%; по среднему учащиеся контрольной группы на 5,7%; по высокому - учащиеся экспериментальной группы на 14,3%.

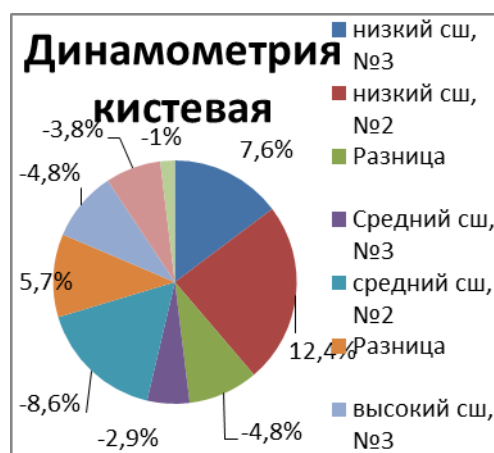
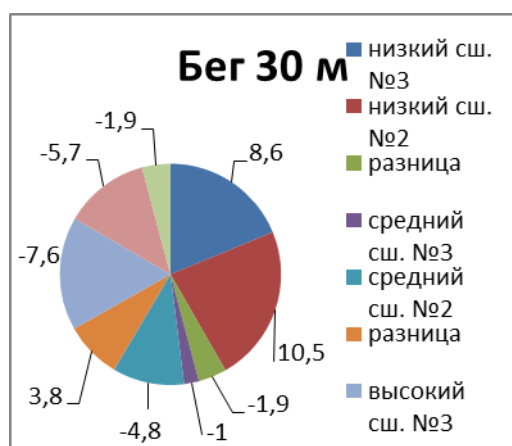
Тест «Прыжок в длину с места» показывает, что в низком критерии результаты у учащихся обеих групп были равнозначными и находились они на уровне 10,5% (разница 0%); в среднем критерии впереди находятся учащиеся контрольной группы на 3,8%; в высоком критерии впереди находятся учащиеся экспериментальной группы на -3,8%.

Тест «Бросок набивного мяча», мяч из-за головы сидя (весом в 1 кг на дальность) показывает, что в низком критерии впереди находятся учащиеся контрольной группы на -2,9%; в среднем критерии впереди находятся учащиеся экспериментальной группы с разницей 3,8; в высоком критерии впереди находятся учащиеся экспериментальной группы на -2,8% (см. диаграммы 6 и 7).

Диаграммы 6 и 7.

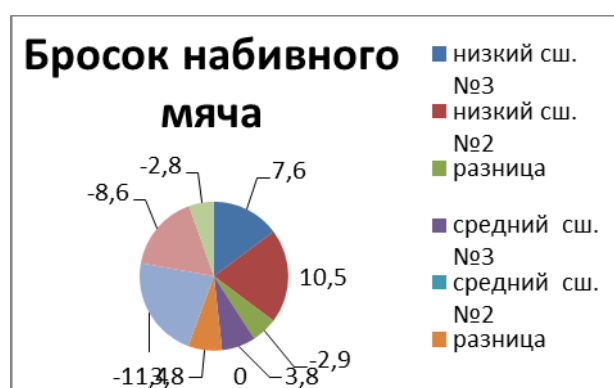
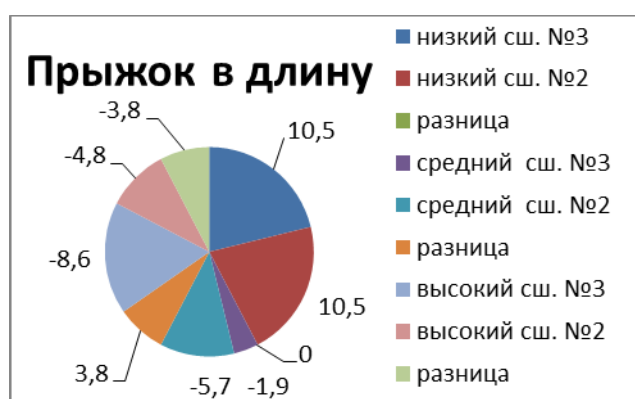
Сопоставление улучшения результатов от первого ко второму этапу экспериментальных и контрольных групп I этап (районы Вахдат и Рудаки) (Бег 30 м и Динамометрия кистевая).

Диаграммы 6 и 7 отражают индивидуальную физическую подготовленность учащихся с сентября по май.

Диаграммы 8 и 9.

Сопоставление улучшения результатов от первого ко второму этапу экспериментальных и контрольных групп I этап (районы Вахдат и Рудаки) (Прыжок в длину с места и Бросок набивного мяча 1 кг)

Диаграммы 8 и 9 отражают индивидуальную физическую подготовленность учащихся с сентября по май [2].

Учителям физкультуры надо помнить, что индивидуальная физическая подготовка - это процесс, который направлен на уроках физической культуры и внеклассной двигательной деятельности не только на развитие физических качеств и развитие функциональных возможностей, но и на создание благоприятных условий для совершенствования всех сторон подготовки для дальнейшей жизнедеятельности.

Обобщая полученные данные, можно резюмировать, что при применении таджикских национальных подвижных игр на уроке физической культуры и подготовке учащихся к сдаче индивидуальной физической подготовленности повышаются не только их нравственные ориентиры, но и работоспособность, что и прививает интерес к подобным занятиям, так как в каждой новой игре проявляются индивидуальные особенности играющих, которые считаются подготовкой к жизнедеятельности и труду [2].

Выводы:

Индивидуальная физическая подготовленность посредством включения таджикских национальных подвижных игр должна обеспечить учащимся не только высокую работоспособность во всех видах учебной деятельности, но и физические качества (сила, ловкость, гибкость, быстрота, выносливость) (6).

Индивидуальная физическая подготовка должна быть направлена не только на укрепление здоровья, достижение высокого уровня физического и нравственного развития, но и на воспитание нравственных ориентиров и необходимых физических качеств.

Таджикские национальные подвижные игры, используемые на уроках физкультуры, должны стать действенным средством разностороннего физического воспитания учащихся всех медицинских групп (основной, подготовительной и специально медицинской) (6).

Игровой метод в режиме учебно – воспитательного процесса, а также и досуговой деятельности должен быть ведущим в физическом и нравственном воспитании подрастающего поколения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Азаров, Ю.Н. Индивидуально-дифференцированный подход на уроках физической культуры с учётом физической подготовленности и состояния здоровья обучающихся (Текст)/Ю.Н. Азаров. (Электронный ресурс). <https://nsportal.ru/shkola/fizkultura-i-sport/library/2015/01/05/individualno-differentsirovannyi-podkhod-na-urokakh>. Дата обращения: 14.05. 2020.
2. Каландарбекова, Б.Х. Педагогический процесс как основа нравственного воспитания на уроках физической культуры средствами таджикских национальных подвижных игр (на материале учащихся 5-7 классов общеобразовательных школ Республики Таджикистан): дис. ... канд. пед. наук (Текст)/Б.Х. Каландарбекова. – Душанбе, 2018.
3. Левашов, В.С. Особенности физического состояния и физической подготовленности учащихся разного возраста коррекционной школы (Текст)/В.С. Левашев. (Электронный ресурс). <https://infourok.ru/osobennosti-fizicheskogo-sostoyaniya-i-fizicheskoy-podgotovlennosti-uchaschihsya-raznogo-vozrasta-korrekcionnoy-shkoli-995714.html>. Дата обращения: 14.05. 2020.
4. https://revolution.allbest.ru/sport/00317241_0.html. Дата обращения: 4.05. 2020.
5. Роль физических упражнений в укреплении здоровья школьников (1-11 класс) (Текст). (Электронный ресурс). <https://infourok.ru/rol-fizicheskikh-uprazhneniy-v-ukreplenii-zdorovya-shkolnikov-klass-2946236.html>. Дата обращения: 4.05. 2020.
6. Сафаров, Ш.А. Педагогические основы формирования здорового образа жизни младших школьников средствами таджикских национальных подвижных игр (на материале I - IV классов общеобразовательных школ [Текст]: дис. ... канд. пед. наук/Ш.А. Сафаров. - Душанбе, 2007. – 219 с.

ИНДИВИДУАЛЬНАЯ ФИЗИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВЛЕННОСТЬ СРЕДСТВАМИ ТАДЖИКСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПОДВИЖНЫХ ИГР НА УРОКАХ ФИЗКУЛЬТУРЫ

Сегодня мы видим, что в школах учителем физкультуры достаточно четко определены основные формы организации и проведения физического воспитания школьников - это уроки физической культуры, физкультурно-оздоровительные и спортивно - массовые мероприятия в режиме дня; в режиме дня школьника присутствуют физические упражнения и подвижные игры различной интенсивности (низкой, средней, высокой), установлены педагогические требования к проведению не только урока физкультуры, но и внеклассной работе, приемам учебных и индивидуальных норм по физической культуре.

В настоящее время, рассматривая уровень индивидуальной физической подготовленности учащихся с 1 по 11 классы общеобразовательных школ, лицеев, гимназий всех уровней можно оценивать как неудовлетворительный. Одной из причин такого положения можно считать не только крайне слабую материальную спортивную базу школ, но и не ориентированность учащихся администрацией школы на формирование и развитие индивидуальности ученика, его разнообразных не только спортивных, но и учебных способностей, дарований и интересов.

По результатам индивидуального тестирования по физической подготовленности учитель физкультуры определяет, какие качества для учащихся ведущие, а какие - отстающие. Результаты обязательно объявляют ученикам сразу или после проведения всех тестов и фиксируются в рабочем и классном журнале учителя.

Учитель физкультуры обязан результаты индивидуальных тестов зафиксировать в таблице, которая доступна для учеников (висит в спортивном зале на стене или в коридоре школы для обозрения). А у учеников есть всегда желание сравнить свой результат с ранее зафиксированным и он будет добиваться, чтоб на конец учебного года его улучшить.

Для развития у учащихся индивидуальных физических качеств, учителя физкультуры должны при проведении подвижных игр применять не только упражнения на быстроту, силу, ловкость, прыгучесть, смекалку, подвижность, гибкость, но и при этом учитывать их общую скоростную и силовую выносливость, которая направлена на координацию движений и др. Это главным образом являются программные упражнения, взятые из основной гимнастики, легкой атлетики, спортивных игр и др.

Так тест «Бег 30 м с в/с» показывает, что по низким критериям первенство принадлежит учащимся контрольной группы СШ №2 р-н Рудаки, так как на -1,9% они опережают учащихся экспериментальной группы; по среднему критерию впереди находятся учащиеся контрольной группы с разницей 3,8% по высокому критерию впереди находятся учащиеся экспериментальной группы на -3,9%.

Тест кистевая «Динамометрия» показывает, что по низкому критерию впереди находятся учащиеся контрольной группы с разницей 4,8%; по среднему учащиеся контрольной группы на 5,7%; по высокому - учащиеся экспериментальной группы на 14,3%.

Тест «Прыжок в длину с места» показывает, что в низком критерии результаты у учащихся обеих групп были равнозначными и находились они на уровне 10,5% (разница 0%); в среднем критерии впереди находятся учащиеся контрольной группы на 3,8%; в высоком критерии впереди находятся учащиеся экспериментальной группы на -3,8%.

Тест «Бросок набивного мяча», мяч из-за головы сидя (весом в 1 кг на дальность) показывает, что в низком критерии впереди находятся учащиеся контрольной группы на -2,9%; в среднем критерии впереди находятся учащиеся экспериментальной группы с разницей 3,8; в высоком критерии впереди находятся учащиеся экспериментальной группы на -2,8% (см. диаграммы 6 и 7).

Ключевые слова: индивидуальная физическая подготовленность, физическое воспитание, физические упражнения, таджикские национальные подвижные игры, индивидуальная физическая подготовка, физическое различие детей, бег 30м, динамометрия, прыжок в длину с места, бросок набивного мяча.

INDIVIDUAL PHYSICAL FITNESS BY MEANS OF TAJIK NATIONAL OUTDOOR GAMES IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS

Today we see that in schools the physical education teacher has clearly defined basic forms of organization and conduct of physical education of schoolchildren - these are physical culture lessons, physical culture and health and sports - mass events in daily routine; in schoolchild's daily routine there are physical exercises and outdoor games of different intensity (low, medium, high), pedagogical requirements have been established for conducting not only a physical education lesson, but also extracurricular work, methods of educational and individual norms for physical culture.

At present, considering the level of individual physical fitness of students from 1 to 11 grades of general education schools, lyceums, gymnasiums of all levels, it can be assessed as unsatisfactory. One of the reasons for this situation can be considered not only the extremely weak material sports base of schools, but also the lack of orientation of students by the school administration to the formation and development of the student's individuality, his/her various not only sports, but also educational abilities, talents and interests.

According to the results of individual testing on physical fitness, physical education teacher determines which qualities are leading for students and which are lagging behind. The results are necessarily announced to the students immediately or after all tests have been carried out and are recorded in the teacher's work and class register.

The physical education teacher is obliged to record the results of individual tests in a table that is accessible to students (hanged in the gym on the wall or in the school corridor for viewing). And students always have a desire to compare their result with the previously recorded one and they will strive to improve it at the end of the school year.

For the development of individual physical qualities in students, physical education teachers when conducting outdoor games should apply not only exercises for speed, strength, agility, jumping ability, ingenuity, mobility, flexibility, but also take into account their general speed and strength endurance, which is aimed at coordination movements, etc. These are mainly program exercises taken from basic gymnastics, athletics, sports games, etc.

Thus, test on "100-meter dash" shows that according to low criteria, the first place belongs to the pupils of the control group of secondary school №2 from Rudaki district, they are -1.9% ahead of the pupils of the experimental group; according to the average criterion, students of the control group are ahead with a difference of 3.8%; according to the high criterion, students of the experimental group are ahead by -3.9%.

Handgrip test shows that according to the low criterion, pupils of the control group are ahead with a difference of 4.8%; average pupils of the control group by 5.7%; high - students of the experimental group by 14.3%.

Test on "standing long jump" shows that in the low criterion the results of the students of both groups were equal and they were at the level of 10.5% (difference 0%); on average, students in the control group are ahead of the criteria by 3.8%; in high criterion, students of the experimental group are ahead by -3.8%.

Test on "Medicine ball throw", a ball from behind the head while sitting (weighing 1 kg at a distance) shows that in the low criterion, pupils of the control group are in front by -2.9%; on average, criteria are ahead of the students of the experimental group with a difference of 3.8; in high criterion, pupils of the experimental group are ahead by -2.8% (see diagrams 6 and 7).

Keywords: individual physical fitness, physical education, physical exercises, Tajik national outdoor games, individual physical training, physical difference of children, 30m running, dynamometry, standing long jump, medicine ball throw.

Сведения об авторе:

Каландарбекова Бунавша Худойбековна - кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры спортивных игр Таджикский физкультурный институт имени С. Рахимова Тел: (+992) 901018247.

About the author:

Kalandarbekova Bunavsha Khudoyorbekovna - candidate of pedagogical sciences, teacher of department of sport games of Tajik Institute of Physical Education named after S. Rahimov Phone: (+992) 901018247.

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ И ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ

Хаким-зода С.К.

Таджикский аграрный университет им. Ш.Шотемура

В многогранной деятельности вуза по воспитанию студенческой молодежи особое место занимает патриотическое и интернационалистское воспитание, которые неразрывно связаны между собой и берут свои начала в национальных, патриотических традициях многих народов. Патриотическое и интернационалистское воспитание студентов содействует формированию активного отношения, поведения и деятельности, направленное на любовь к Родине, преданности к ней, на укрепление дружбы между народами и на борьбу против любых проявлений национализма, национальной ограниченности, местничества, кичливости, терроризма, в каких бы формах они не проявлялись, вырабатывая у молодежи четкую позицию в оценках явлений прошлого и настоящего.

С распадом СССР некогда могущественная коммунистическая идеология, имевшая статус государственной, перестала определять приоритеты в массовом сознании. Так в глубоком кризисе находятся чрезвычайно важные и традиционные для сознания представления о патриотизме. Государственный патриотизм советского образца сегодня имеет мало приверженцев из-за доминирования диктата государства, а не идеала свободы, самостоятельности и ответственности граждан. Поэтому при совершенствовании политического сознания студенческой молодежи, необходимо акцентировать внимание на формирование патриотического сознания, соединенного с идеями гражданственности, индивидуальной свободы и ответственности перед обществом.

При ведении внеаудиторной работы по формированию политического сознания, поведения и деятельности необходим учет:

- традиционных ценностей таджикского общества;
- ценностей, представляющих наследие советского общества;
- ценностей постиндустриального общества.

Эти три направления развития идеологии, будучи относительно самостоятельными, в современном Таджикистане взаимодействуют друг с другом.

Одной из ведущих ценностей национально-государственной идеологии является патриотизм. Патриотизм – (от греч. *patriotes* – соотечественник, *patris* – родина, отечество), любовь к отечеству, преданность ему, стремление своими действиями служить его интересам [4, с.467].

Чувство патриотизм, сопричастности молодого человека к повседневным событиям и героическим поступкам предков является элементом исторического сознания, которое наполняет смыслом человеческое существование. Патриотизм несовместим ни с национализмом, ни с космополизмом. Для национализма характерны идеи национального превосходства, понимание нации как высшей в неисторической и надклассовой формы общественного устройства.

Истинный патриотизм несовместим с неосознанной любовью к родине. Как отмечал И.А. Ильин, такая любовь постепенно и незаметно вырождается, она унижает человека, так как обретение родины есть акт духовного самоопределения, определяющий для человека его собственную творческую основу и потому обуславливающий духовную плодотворность его жизни [2, с.120-121].

Правильное ведение внеаудиторной работы по формированию чувства патриотизма должно привести к осознанию каждым гражданином, принадлежащим к единому социокультурному пространству, как чувству преемственности поколений. Идея духовного единства личности и общества, выступающая в образе Родины (её исторического прошлого, настоящего и будущего), позволяет консолидировать общество вокруг решения общей проблемы сохранения и обустройства страны.

Идея патриотизма первоначально формируется как чувство патриотизма, выражающееся в любви к своим родным, близким, к своей малой родине, границы которой со временем расширяются до Родины с большой буквы.

Патриотизм может стать творческой идеей для членов общества лишь тогда, когда каждый из них, будучи в едином социокультурном пространстве, начнет воспринимать свой внутренний духовный мир как составляющий элемент духовной культуры данного сообщества. Патриотизм охватывает чувство ответственности за свою судьбу, судьбу своих близких и своего народа.

Патриотизм – это более высокий уровень идентификации личности, поднимает каждого отдельного индивида над этническими корнями и выдвигает на первый план его принадлежность к конкретной стране, который охватывает все государство, объединяет его граждан вне зависимости от национального происхождения.

Патриотизм представляет государство (Родину) как ценность, заслуживающую совместных усилий граждан. Патриотизм – это не просто любовь к своей стране, это «деятельная любовь», которая проявляется в том, что забота о стране становится заботой о себе. Ставя процветание государства на первое место, патриотизм снимает акцент с этничности. Патриотизм делает возможным само существование политического государства, поскольку граждане объединены не этнической принадлежностью, а

принадлежностью к конкретной стране. За понятием же «страна» стоит конкретная политическая система, которую они принимают, конкретная история, культура, которой они гордятся.

Однако патриотизм не предполагает отказа личности от своих этнонациональных особенностей, своих традиций и обычаев, этнонациональной гордости и этнонациональной идентичности. Он включает их в себя как один из множества элементов. Патриотизм – это есть совмещение этнической множественности политического единства [3, с.93].

«Чувство единого Отечества было и остается неиссякаемым источником духовных сил людей, их трудовых и ратных подвигов во все времена и во всех обществах. Истинный патриотизм не ограничивается словесными заверениями, а включает в себя сознательное начало, выражаясь в конкретных делах и поступках.

Не будь этого чувства единого Отечества не произошло бы исторического межтаджикского национального примирения, не вернулись бы на Родину сотни тысяч таджикских беженцев» [1, с.140].

ЛИТЕРАТУРА

1. Гафарова М.К., Фомина В.А. Общественное сознание. – Душанбе: Ирфон. 2001. – С.140
2. Ильин И.А. Собр. соч. т.4. - М. 1993. - С.120-121.
3. Селиванова В.Ю. Национализм – патриотизм: попытка переосмысления понятий. // Вестник Московского ун-та. Серия 18. Социология и политология. 2003. - №1. - С. 93.
4. Философский энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия. - С.467.

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ И ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТСКОЕ ВОСПИТАНИЕ

В данной статье раскрывается, что одной из ведущих ценностей национально-государственной идеологии является патриотизм. Также объясняется, что патриотическое и интернационалистское воспитание студентов содействует формированию активного отношения, поведения и деятельности, направленное на любовь к Родине, преданности к ней, на укрепление дружбы между народами и на борьбу против любых проявлений национализма, национальной ограниченности, местничества, терроризма, в каких бы формах они не проявлялись, вырабатывая у молодежи четкую позицию в оценках явлений прошлого и настоящего.

Ключевые слова: Национализм, патриотизм, патриотическое воспитание, интернационалистское воспитание, политическое государство, политическое сознание.

PATRIOTIC AND INTERNATIONALIST EDUCATION

This article reveals that one of the leading values of national-state ideology is patriotism. It is also explains that patriotic and internationalist education of students promotes active attitude, behavior and activity aimed at love of the motherland, devotion to it, strengthening friendship between people and fighting any manifestations of nationalism, national narrow-mindedness, localism, terrorism, in which no matter how forms they manifested, developing a clear position among young people in assessments of the past and present.

Key words: Nationalism, patriotism, patriotic education, internationalist education, political state, political consciousness

Сведения об авторе

Хахим-зода С.К. - кандидат политических наук, доцент кафедры философии и политологии Таджикский аграрный университет им. Ш.Шотемура. Тел.:(+992) 935828651

About the author

Hakim-zoda S.Q. - Candidate of Political Sciences of the Department of Philosophy and Political Science Tajik Agrarian University named after Sh. Shotemur Assistant Professor Tel.:(+992) 935828651

АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Умаров А.С., Курбонова З.Б.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

В настоящее время уделяют особое внимание на изучению английского языка при эмоциональной устойчивости студентов высших учебных заведений сказалось на качестве образования в Республике Таджикистан.

Принцип эмоциональной устойчивости образования английского языка в значительной мере определяет содержание образования, выбор методов обучения и практической подготовки в профессиональных учебных заведениях всех ступеней, включая высшую школу. Педагогическое и политехническое образование позволяет обеспечить широту кругозора будущих специалистов, высокий уровень их профессионализма и общей культуры, развитие их способности быстро ориентироваться в

современной подготовке будущих учителей английского языка и технологии обучения. Принцип дидактического условия учителей английского языка и образования эмоциональной устойчивости является одним из основных принципов построения учебно-воспитательной работы в высшем учебном заведении и в общеобразовательной школе.

Следует сказать, что дидактические условия развития эмоциональной устойчивости будущих учителей английского языка на современном этапе развития имеет большое значение при подготовке студентов или учителей английского языка в педагогических вузах нашей республики.

Форма развития студентов имеет под собой систему научных понятий, фактов, законов, которые отражают единые и общие основы современного учителя английского языка, современного производства и принципы управления ими. Знания как система в обозначенном смысле состоят из совокупности элементов – понятий, законов естественных, педагогических наук [1, с.41].

Особенности развития истории совершенствования и организация дидактические формы развития имеет связь с развитиями истории и методики, которые развиваются на основе различных методов, где связаны с такими занятиями, как английского языка и другими предметами высшего учебного заведения. О роли развития эмоциональной устойчивости будущих учителей английского языка и в совершенствовании жизни учителя английского языка говорили еще рано в XVII веке великий педагог из Англии Джеймс Билерс, который показал в своих произведениях, что во время обучения в школе и высшем учебном заведении должны соблюдать обучения с эмоциональной устойчивости и умственное развитие будущего учителя английского языка и организовать различные методические упражнения.

Великие педагогические ученые Константин Иванович Ушинский, Роберт Оуэн и другие ученые в своих педагогических работах исследовали, что во время занятия и урока можно принимать положительные результаты в воспитательной работе.

Один из первых в педагогике для развития педагогической жизни эмоциональной устойчивости будущих учителей английского языка и обучения в России является известный педагог Боранова, которая выступила в своих произведениях за эмоциональную устойчивость обучения в высших учебных заведениях и общеобразовательных школах. Она писала, что «удовлетворяет в студентов развитие к деятельности и творческой работе по английскому языку для студентов высшего учебного заведения, развивает волю, внешние чувства, учит любить и уважать всякое практическое дело»; высшее учебное заведение же, «как и при преподавании всех прочих предметов, с занятиями английского языка соединяет чисто воспитательные, педагогические цели» [2, с.41].

Анализ исторического опыта обучения парней и девочек предмету «английского языка» показывает, что эта проблема была актуальной в педагогике на всех этапах становления и развития высшего учебного заведения.

Учебный план сохранял деление предметов на обязательные и необязательные. К обязательным предметам относились английский язык, русский язык, с добавлением сведений, относящихся к различным условиям развития эмоциональной устойчивости будущих учителей английского языка. То, что среди перечисленных предметов находилось английский язык, говорит о существенной роли этого вида деятельности для развития будущего учителя английского языка и получения полноценного образования. Количество часов, отводимых на английский язык, превышало количество часов по другим предметам (9 и 6 - соответственно).

Надо отметить, что в начале XX века «Программы знания английского языка». Поэтому этот документ развивает и показывает различное удовлетворительное состояние учебной программы достигает новой уровни, и она показывает новые сведения о формировании и совершенствовании английского языка на современном этапе изучения английского языка. Дмитриев П.И. писал: «В середине XX века в высших учебных заведениях и школах стали развять еще больше к изучению проблемы английского языка» [4, с. 88].

В это время развивается новое направление в высших учебных заведениях, где начинается изучение эмоциональной устойчивости будущих учителей английского языка, развивается изучение дидактических условий этого направления в высшем учебном заведении и школах, стало больше аудиторий. Поэтому в нашей республике, например, в 1955 году в 6% вузов организованы по 2 аудитории. Для студентов это были большие аудитории, где они занимались английским языком. Программы по английскому языку были переработаны, учащиеся средней школы должны были овладеть основными инструментами и получить навыки обработки разных материалов, но количество часов по английскому языку было сокращено.

Если на английский язык по новому плану в 1932 было 50 часов, то тысяча девятсот тридцать четвертом году она составила очень много по сравнению с другими годами учебный год [5, с. 67].

В своей научной работе, связанные с дидактическими условиями развития эмоциональной устойчивости будущих учителей английского языка великий русский педагог В.В.Сериков показал, что в начале XX века в Советском Союзе были показаны, как в этот период развития идея абсолютной научной и методической работы для обучения и практики проведения и формирования и к подготовке к изучению

английского языка на основе изучения дидактического условия развития эмоциональной устойчивости будущих учителей английского языка, где основное внимание уделяли совершенствованию этого предмета.

Гриоровьев М.Ю. писал: «Основная реформа, которая выразилась в совершенствовании документов в начале двадцатого века, где уделяли основное внимание на формы и методы изучения английского языка при эмоциональной устойчивости студентов высших учебных заведений» [3, с. 41].

Таким образом, надо отметить роль учителя английского языка в развитии эмоциональной устойчивости будущего педагога в формировании и совершенствовании изучения иностранного языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андреев Р.М. Основы знания английского языка.- М.: Наука, 2004.- 41 с.
2. Баранова И.Н. Развитие английского образования.- М.: Наука, 2012.- 4 с.
3. Гриоровьев М.Ю. История развития и становления учителей английского языка и политехнического образования.- М.: Наука, 2009.- 41 с.
4. Дмитриев П.И. Современное понятие дидактические условия эмоциональной устойчивости.- М.: Наука, 2007.- 88 с
5. Яковлев К.Ю. Характер нового образования в современном обществе.- М.: Высшая школа, 2007.- 67 с.

АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В этой статье автор исследует аспекты развития дидактических условий эмоциональной устойчивости будущих учителей английского языка в нашей республике. Автор статьи на основе обширного материала доказывает аспекты развития дидактических условий эмоциональной устойчивости будущих учителей английского языка в нашей республике.

Анализ исторического опыта обучения парней и девочек предмету “английского языка” показывает, что эта проблема была актуальной в педагогике на всех этапах становления и развития высшего учебного заведения.

Учебный план сохранял деление предметов на обязательные и необязательные. К обязательным предметам относились английский язык, русский язык, с добавлением сведений, относящихся к различным условиям развития эмоциональной устойчивости будущих учителей английского языка. То, что среди перечисленных предметов находилось английский язык, говорит о существенной роли этого вида деятельности для развития будущего учителя английского языка и получения полноценного образования.

Ключевые слова: аспекты, дидактические условия, эмоциональная устойчивость, английский язык, учитель.

ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF DIDACTIC CONDITIONS OF EMOTIONAL STABILITY OF FUTURE TEACHERS OF THE ENGLISH LANGUAGE

In this article, the author examines aspects of the development of didactic conditions for the emotional stability of future English teachers in our republic. The author of the article, on the basis of extensive material, proves aspects of the development of didactic conditions for the emotional stability of future English teachers in our republic.

An analysis of the historical experience of teaching boys and girls the subject of "English" shows that this problem was relevant in pedagogy at all stages of the formation and development of a higher educational institution.

The curriculum retained the division of subjects into compulsory and optional. The compulsory subjects included English, Russian, with the addition of information related to various conditions for the development of emotional stability of future English teachers. The fact that among the listed subjects was English, speaks of the essential role of this type of activity for the development of the future English teacher and obtaining a full-fledged education.

Key words: aspects, didactic conditions, emotional stability, English, teacher.

Сведения об авторах:

Умаров Абдурахмон Саидрахмадович - Заведующий кафедрой иностранных языков Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни, Тел: (+992) 918941689 E-mail: abdurahmon45@mail.ru.

Курбонова Зергул Бобомуродовна – старший преподаватель кафедры иностранных языков Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни, Тел: (+992) 909776461

About authors:

Umarov Abdurahmon Saidahmadovich - The head of department of foreign languages of Tajik State Pedagogical University named after Sadridin Ayni, Phone: (+992) 918941689 E - mail abdurahmon45@mail.ru

УДК 574,6:477.63/64

ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ КОМПЮТЕРӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ РУШДИ ТАҲСИЛОТИ ФОСИЛАВӢ

Саидов И.

Донишгоҳи милли Тоҷикистон

Ҳайётов Қ.Э.

Донишқадаш омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашид

Мухтаво. Бо тараққи кардани технологияҳои навтарини компютерӣ дар системаи таҳсилоти олии ҳам дигаргуниҳои назаррас ба вучуд омадааст. Бояд қайд намуд, ки рушди ҷомеа дар марҳилаи кунунӣ тағиротҳои куллии системаи маорифро тақозо менамояд. Алаҳхусус, бояд ба тамоми муассисаҳои таълимӣ аз диди нав назар намуд. Чунки раванди дарсомӯзӣ аз даҳсолаҳои пеш бояд ба кулӣ фарқкунанда бошад. Масалан, солҳои пешин шарт набуд, ки устод ва ё шогирд дар раванди дарс аз компютер ва ё шабакаи Интернет истифода намояд, дар ҷаҳони имрӯза бошад, ин яке аз масъалаҳои аввалиндараҷа ба ҳисоб меравад. Масалан, дар раванди дарсҳо аз фанҳои дақиқ шарт нест, устод тамоми воситаҳои аёниро ба синфхона ворид намояд, ки ҷоя аст, ки ҳамаи масъалаи додшударо тавассути компютер ҳал намуда, бо ёрии барномаҳои намоишсозӣ ба хонандагон нишон диҳад. Ё ин, ки ҳангоми тасвири фигураҳои геометрӣ, ки ҷоя аст, агар устод аз тахтаи электронӣ самаранок истифода намояд, чунки ҳамаи ин имкониятҳо дар тахтаи электронӣ мавҷуданд. Гуфтаҳои болои аз он шаҳодат медиҳанд, ки бояд имрӯз ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим аз имкониятҳои васеи технологияи навини компютерӣ самаранок истифода бурда тавонанд [1;9].

Дар айни замон, зинаҳои нави таҳсилоти олии педагогӣ таҳия карда шудаанд ва дар донишгоҳҳо аз онҳо истифода мебаранд. Бояд гуфт, ки дар ҷомеаи имрӯза дар системаи омӯзишӣ баъзе ислохотҳои мавҷуд аст, ки аз ҳамдигар фарқкунандаанд, масалан: таҳсилот, таҳсилоти олии, системаи таҳсилот.

Таҳсилот, ин ба даст овардани дониш ва малакаҳои мебошад, ки онҳо ба низом дароварда шудаанд. Аз ҷумла он малакаҳои, ки дар натиҷаи омӯзиши самаранок ба даст омадаанд [9].

Таҳсилоти олии (ТО) - ҳама намуди таҳсилотҳои, ки мунтазам бо давомнокии умумии на камтар аз чор сол, ба даст омадааст.

Системаи таҳсилот бошад маҷмӯи барномаҳои пайдарпайи таълимӣ (таҳсилоти умумӣ ва касбӣ), стандартҳои давлатӣ, инчунин шабакаҳои муассисаҳои таълимӣ ва мақомотҳои идоракунамандаро дар бар мегирад [9].

Дар шароити имрӯзаи бозорӣ, масъалаи муҳим ин хароҷотҳои таълимӣ, пардохти маблағ ба муҳассилин ва устодон ба ҳисоб меравад. Барои осон ва қулай ғаштани ин кор дар давлатҳои тараққиқардаи олам аз низомии таълимии мустақим (онлайн) тавассути барномаҳои махсуси компютерӣ ва шабакаи Интернет истифода мебаранд, ки аз ҷиҳати иқтисодӣ каммасраф аст.

Технологияи компютерӣ ба омӯзгорон ва муҳассилини донишгоҳҳо, дар амалӣ ғаштани мақсадҳои дар боло гузошташуда, имконияти пурраи тадқиқӣ, нерӯи илмӣ ва мустақилияти бештар медиҳад. Инчунин ҳуқуқҳои онҳоро барои кор бо донишҷӯёне, ки барои таҳсил дар сатҳи муайян омода шудаанд, манфиатдор менамояд [7].

Барои амалӣ намудани масъалаҳои мураккаб дар системаи таҳсилот, ин гузариш аз шакли таҳсили ғоибона ба системаи навини таҳсилоти фосилавӣ мебошад. Ташкил ва рушди системаи ягонаи таҳсилоти фосилавӣ аз истифодабарии васоити нави таълимӣ тавассути технологияҳои навтарини компютерӣ иборат мебошад. Тавассути технологияҳои компютерӣ имконияти васеи истифодабарии чандрасонаҳо ва дигар воситаҳои аёни фароҳам меояд. Бояд қайд намуд, ки технологияҳои компютерӣ пайвандгари марказии ягонаи системаи таълими фосилавӣ ба ҳисоб мераванд. Маҳз ТИК имкон медиҳад, ки мустақилияти максималӣ ва муваққатии муҳассилин таъмин шуда, омӯзгорон новобаста аз маҳалли зисташон ба раванди машғулиятҳои дарсӣ ҷалб карда шаванд.

Барои ташкил намудани таҳсилоти фосилавӣ шабакаҳои компютерӣ роли асоситаринро мебозанд. Бинбар ин, дар барномае, ки тариқи шабака фаъолият менамояд, мавҷудияти бахшҳои зарурии зеринро метавонем пешбинӣ намоем, ки онҳо таъминкунадаи раванди таълимианд (расми 1):

Расми 1. Робитаи иттилоотии бахшҳои ТФ

- ✓ баҳши "Маъмурият ва хизматрасонӣ" барои ҳалли масъалаҳои муҳим ва техникӣ;
- ✓ баҳши "Машғулиятҳои омӯзишӣ", ки донишҷӯён тавассути ин баҳш ба маҷмӯи лексияҳо, супоришҳои лабораторӣ, раванди дарсҳои амалӣ ва семинарҳо дастрасӣ доранд. Тавассути ин баҳш муоширати мустақим бо омӯзгор, инчунин супоридани имтиҳонҳо ва санҷишҳо имконпазир аст;
- ✓ баҳши "Маркази илмӣ", ки он ба истифодабарандагони система имконият медиҳад, ки ба корҳои илмӣ, интиҳоби мушовири илмӣ машғул шаванд;
- ✓ баҳши "Китобхона", ин баҳш ба омӯзгорон ва маҳассилин имконият медиҳад, ки ба феҳристи китобҳои китобхонаи донишгоҳ дастрасӣ пайдо намоянд ва адабиёти заруриро интиҳоб, фармоиш ва мутолиа намоянд. Мавҷудияти ин баҳш имконияти дастрас намудани китобҳои аз дигар китобхонаҳоро ҳам фароҳам меорад.

Бояд қайд намуд, ки бахшҳои дар боло овардашуда, имконият медиҳанд, ки тавассути онҳо раванди таълим дар системаи таҳсилоти фосилавӣ самаранок ба роҳ монда шавад ва идоракунии онсон гардад.

Кӯшиши истифода намудани усулҳои таҳсили фосилавӣ барои дарёфти координатҳои амиқи интегратсионии таҳсилоти олии ғоибона хеле умедбахш мебошад.

Оиди ин масъала таҳқиқотҳои илмӣ баъзе олимони [9;10] баҳсбарангез менамояд. Чунки онҳо ба ин ақидаанд, ки оё таҳсили фосилавиро метавонем алтернатив ба системаи мавҷудаи таҳсилоти ғоибона ҳисобем? Мо бояд чӣ гуна, дар шароити муосири илму техника, ба системаҳои навини таълим дохилшуда дар доираи он амал намоем?

Аз ин рӯ бояд гуфт, ки таҳсилоти фосилавӣ аз системаи маъмулии таҳсилоти ғоибона ками надишта, баръакс, он барои донишҷӯён имкониятҳои навини донишомӯзиро фароҳам меорад.

Донишҷӯи муосири имрӯза, бояд эҷодкор буда, бо таври худомӯзӣ тавонад, донишҳои заминавии соҳаи худро тавассути барномаҳои роҳнамо, тариқи шабакаи интернет аз бар намояд.

Асоси шаклҳои таҳсили ғоибона ва фосилавии таҳсилоти олӣ низ, маҳз ба ҳамин мақсад, яъне худомӯзӣ асос ёфтааст [1, с.7].

Бояд гуфт, ки имрӯзҳо ба системаи таҳсилоти фосилавӣ омӯзгорон ва муҳассилин бояд аз диди назар намоянд, чунки баъзе аз онҳо ба ин ақидаанд, ки гӯё ин система як системаи нолозим буда барои ҷомеа зиёновар ва мардумро бесавод мегардонад.

Агар аз ҷиҳати илмӣ назар афканем, бартариҳои ин системаро бе воҳита пай мебарем, ки аз онҳо ибратанд.

✓ истифода аз маводҳои лексионӣ тавассути имконоти барнома (омӯзгор вазифадор аст, тамоми маводҳои дарсиро дар намуди электронӣ барои донишҷӯён пешкаш намояд);

✓ омӯзиши маводҳои дарсӣ аз макон дилхоҳ (кифоя аст, компютер ва ё ягон дастгоҳе дошта бошем, ки он ба шабакаи умумичаҳонии интернет пайваست бошад);

✓ ташкил намудани видеоконфронсҳо;

✓ қабул ва супоридани корҳои мустақилона;

✓ вебинарҳо;

✓ санҷиши мустақилонаи дониш тавассути барномаҳои махсуси тестӣ ва ғайра[1].

Дар асоси гуфтаҳои боло, метавонем таҳсилоти фосилавиро ҳамчун таълими мустақилона (худидоракунии) тафсиф намоем.

Мо наметавонем ба хусусиятҳои хоси таҳсилоти фосилавӣ диққат надихем. Аз таҳлилҳо ва адабиётҳои ватанию хориҷӣ бар меояд, ки муҳаққиқони таҳсилоти фосилавиро ҳамавақт нисбат ба таҳсилоти анъанавии ғоибона бартарӣ медиҳанд. Онҳо ба чунин хулоса омадаанд, ки дар ин система, аз ҳар як илмомӯз малакаи коркарди иттилоотӣ барои донишомӯзӣ лозим аст.

Аз рӯи баъзе баҳодиҳӣҳо қариб 80%-и донишгоҳҳои давлатҳои тараққикардаи олам ба системаи таҳсилоти фосилавӣ рӯй овардаанд. Ин баёнгари он аст, ки ин таҳсилот дар ҳолати самаранок ба роҳ мондан аз манфиат ҳолӣ набуда, дорои бартариатҳои хос аст.

Диаграммаи баҳодиҳии системаи таҳсилоти фосилавиро дар сатҳи ҷаҳонӣ баҳодиҳӣ менамоем (Расми 2).

Расми 2. Диаграммаи рушди таҳсилоти фосилавӣ дар шароити муосири ҷаҳонӣ[1].

Дар қисмати навбатӣ баъзе мафҳумҳо ва афзалиятҳои системаи таҳсилоти фосилавиро шарҳ медиҳем.

1. Чандирӣ: тариқи ин система донишҷӯён дар дарсҳои лексионӣ, амалӣ, лабораторӣ ва семинарҳо иштирок намеkunанд. Ин маънои онро надорад, ки онҳо аз таҳсил дуранд, онҳо дар вақти муносиби худ метавонанд аз маводҳои омодашуда истифода намоёнд. Муҳассил имконият дорад, ки таҳсили худро бо усули зарурӣ замонавӣ ба роҳ монад.

2. Модулият: барномаҳое, ки дар таҳсилоти фосилавӣ фаъолият мекунанд ба принципи модуль асос ёфтаанд. Бояд қайд намуд, ки ба ҳар як курси инфиродӣ ҳамаҷониба вобаста ба соҳаи интихоб намудааш, мавзӯҳо пешниҳод карда мешаванд. Ин ба мо имкон медиҳад, ки барномаи таълимиро вобаста аз шаклаш ба маҷмӯи курсҳо ва модульҳои мустақил, ки ба талаботи инфиродӣ ва ё гурӯҳӣ ҷавобгӯӣ мебошанд ба роҳ монем.

3. Мувозӣ-паралелӣ: дар ин марҳила илмоомӯз метавонад бо таври мувозӣ бо амалисозии фаъолияти касбӣ ва ё омӯзиш дар дигар муассисаҳо ҳам таълим гирад, яъне илмоомӯз метавонад дар ду донишгоҳ ба илмоомӯзӣ фаро гирифта шавад.

4. Синхронӣ: дар ин марҳила барои чорӣ намудани раванди таълим, ки бо истифода аз технологияҳои фосилавӣ сурат мегирад, имконияти тартиб додани ҷадвалҳои дарсӣ пеш меояд. Раванди дарс тибқи ҷадвали барои устод ва донишҷӯ мувофиқ, новобаста аз вақт, амалӣ карда мешавад.

5. Иқтисодӣ ва самарабахшӣ: ҳангоми арзёбии миёна аз ҷониби мутахассисони системаҳои таълимӣ, дар дунё ҳисоб карда шуд, ки таҳсилоти фосилавӣ нисбат ба шаклҳои анъанавии таҳсил 50% аз ҷиҳати иқтисодӣ арзонтар ва самарабахш мебошад.

6. Нақши омӯзгор: дар ин система ба омӯзгор чунин вазифаҳо дода мешавад, ки онҳо дар системаи анъанавӣ вучуд надоранд:

- ✓ ҳамоҳангсозии раванди таълим;
- ✓ ислоҳот дар курси таълимӣ;
- ✓ гузаронидани корҳои машваратӣ;
- ✓ таҳияи корҳои мустақилонаи инфиродӣ;
- ✓ идоракунии лоиҳаҳои таълимӣ;
- ✓ баҳодиҳии электронии корҳои амалию лабораторӣ ва ғайраҳо.

Омӯзгор имконият дорад, ки гурӯҳҳои таълимии ташкилшударо идора намуда, ба донишҷӯён дар муайянкунии касбияташон кӯмак расонад. Инчунин чун қоида, ҳамкорӣ бевоқифаи донишҷӯён ва омӯзгор дар ин система тавассути мубодилаи паёмакҳо сурат мегирад. Ин ба омӯзгор имкон медиҳад, ки ҳар як маълумоти воридшавандаро таҳлил намуда, ба онҳо дар вақти муносиб ҷавоб гардонад. Усулҳои номбаршударо метавонем бо таври синхронӣ тавассути почтаи электронӣ ва ё дигар имкониятҳои шабакаҳои компютерӣ амалӣ намоем.

7. Назорати махсуси сифати таҳсилот: барои назорати сифати таҳсилот дар ин ситема, ташкил намудани имтиҳонҳои фосилавӣ, гузаронидани мусоҳибаҳо, корҳои амалӣ, пешниҳоди корҳои курсӣ ва он масъалаҳое, ки ба раванди таълим вобастагӣ доранд, бо ёрии барномаи махсуси компютерӣ назорат карда мешаванд. Бояд қайд намуд, ки ҳалли масъалаи назорати сифати таҳсилоти фосилавӣ, мутобиқати он ба стандартҳои таълимӣ барои муваффақияти тамоми системаи таҳсилот аҳамияти аввалиндараҷа дорад.

8. Истифодаи технологияҳои махсуси навин ва васонтиҳои таълимӣ: дар раванди таълим дар таҳсилоти фосилавӣ аз маҷмӯи усулҳо, шаклҳо ва воситаҳои гуногуни таълимӣ истифода намудан мумкин аст, ки онҳо ба донишҷӯ имконият медиҳанд то мустақилона фаъолият намояд, вале назорати сатҳи азхудкунии дониш аз ҷониби устод баҳодихӣ карда мешавад. Маводҳои таълимие, ки барои азхудкунии дониш пешниҳод шудаанд, дар курсҳо ва модулиҳои махсус, ки барои таҳсилоти фосилавӣ мутобиқи стандартҳои таълимӣ таҳия шудааст, бояд ҷойгир карда шаванд. Инчунин ба маҳзани маълумотҳо, видеоролиқҳо, китобҳои электронӣ, саволномаҳои имтиҳонӣ ва ғайра дохил мешаванд. Масалан:

- ✓ маводҳои зарурӣ методӣ ва таълимӣ;
 - ✓ мубодилаи иттилоотии байни омӯзгор ва донишҷӯ, инчунин мубодилаи иттилоотии байни худӣ донишҷӯён;
 - ✓ мубодилаи иттилооти идоракуни дар дохили худӣ системаи таҳсилоти фосилавӣ;
 - ✓ дастрасӣ ба шабакаҳои байналмилалӣ иттилоотӣ, китобхонаҳои электронӣ ватанино хориҷӣ;
 - ✓ ба корбарони хориҷӣ, барои таҳсил дар ситемаи таҳсилоти фосилавӣ шароит фароҳам овардан.
- Бояд қайд намуд, ки дар айни замон, ниёзмандони таҳсилоти фосилавӣ зиёданд ва метавон гуфт, ки шахсони зерин ба ин таҳсилот ниёз доранд:
- ✓ шахсоне, ки синну солшон колон асту, дар минтақаҳои дурдасти кишвар, дур аз марказҳои донишомӯзӣ зиндагӣ мекунанд;
 - ✓ шахсоне, ки меҳондорони донишҳои навинро аз бар намоянд ё ин, ки маълумоти олии дуҷумро гиранд;
 - ✓ шахсоне, ки имконияти дар низомӣ анъанавии шакли таҳсили ғоибона, имконияти хондан надоранд. Имкониятҳои ин система, барои ҷунин шаҳрвандон васеътар аст;
 - ✓ шахсоне, ки хизмати ҳарбиро дар сафҳои қувваҳои мусаллаҳ адо мекунанд, инчунин афсароне, ки ба истеъфо ва ё ба нафақа баромадаанд;
 - ✓ шахсоне, ки барои таҳсилоти доимӣ, дар шароити маҳдудиятҳои тиббӣ қарор доранд (маъҷубон, маҷруҳон, беморони табобатшаванда ва ғ.);
 - ✓ гурӯҳи роҳбарони сохторҳои гуногун, ки ба бозомӯзиҳои курсҳои тақмили ихтисос ниёз доранд;
 - ✓ шахсоне, ки хоҳишманди дар муассисаҳои таълимии хориҷӣ таҳсил кардан доранд;
 - ✓ шахсоне, ки дар ҳадамоти шуғл ба қайд гирифта шудаанд, аз кор озод карда шуданд;
 - ✓ шаҳрвандони хориҷӣ.

Рушди таълими фосилавӣ ва тамоюли он, ташкили сохторҳои таълимии байналмилалиро бо мақсадҳои гуногун ошкор сохтааст. Таҳсилот воситаи ба ҳам воридшавии на танҳо дониш ва технология аст, балки як сармояи бузург аст, ки ояндаи моро дурахшон менамояд. Дар баробари ин, усулҳои таҳсили фосилавӣ дар асоси пешрафти технологияҳои муосири компютерӣ, ки дараҷаи баланди коркарди иттилоотро доранд, дар сатҳҳои гуногун нақши назаррасро мебозанд.

АДАБИЁТ

1. Саидов И.М. Нақши технологияи иттилоотӣ дар таҳсилоти фосилавӣ / Саидов И.М. // Паёми паҷуишгоҳи рушди маориф. №1,(29). ISSN 2617-5620., Душанбе, 2020. -С. 161-166.
2. Саидов И.М. Муқоисаи алгоритмҳои ёфтани масофаи байни хатҳои суфта / Саидов И.М. Идиев Ғ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои табиӣ. №4., ISSN 2413-452X., Душанбе, 2019. -С. 45-49.
3. Комилов Ғ.С. Табдилдиҳии амсилаи математикӣ ба афзори пешбинанди динамикаи популятсияи моҳиҳои экосистемаи обанбори пастоб / Комилов Ғ.С., Саидов И.М., Қосимов И.Л., М.Р. Ёров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои табиӣ. 2017. №1/5. ISSN 2413-452X. Душанбе, 2017. С. 27-32.
4. Комилов Ғ.С. Талаботи меъёрӣ барои донишҷӯёни мактабҳои олии нисбат ба дараҷаи азхудкунии фанни информатика дар машғулиятҳои амалӣ ва лабораторӣ / Ғ.С. Комилов, И.М. Саидов, З.Ғ. Раҳмонзода // Аҳбори шуъбаи тоҷикистони Академияи илмҳои байналхалқии мактабҳои олии. №2. Душанбе, 2016. -С.95-101.
5. Комилов Ғ.С. Информатика ва технологияи иттилоотӣ. – Душанбе, 2016. – 480с.
6. Андреев, А.А. К вопросу об определении понятия «дистанционное обучение» / А.А. Андреев // Дистанционное образование. – 1997.- № 4. - С. 16-19.
7. Қосимов И.Л. Сифати таълим ва вобастагии он ба ҷадвали дарсӣ, амсилаи математикӣ раванди занги дарсҳо / Қосимов И.Л.//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои табиӣ. №1/1., Душанбе, 2017. -С. 71-78.
8. Богданова, Д.А. Проблемы дистанционного образования в России / Д.А.Богданова // Информатика и образование. – 1996. – №3. с. 94-99.
9. Быстрицкий, В.А. Обратная связь в процессе дистанционного обучения / Быстрицкий, В.А. // Система обеспечения качества в ДО. – Жуковский: МИМ ЛИНК, 2002. – Вып.4. – с. 144-148.
10. Господарик, Ю.П. Дистанционное обучение и средняя школа/ Ю.П. Господарик // Дистанционное образование. - №5. с. 10-17.

УСЛУГИ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

С развитием новейших компьютерных технологий значительные изменения произошли и в системе высшего образования. Следует отметить, что развитие общества на данном этапе требует коренного изменения системы образования. В частности, нужно по-новому взглянуть на все учебные заведения. Потому что процесс обучения должен полностью отличаться от того, что было несколько десятилетий назад.

В современных рыночных условиях наиболее важным вопросом является стоимость обучения, оплата студентам и преподавателям. Чтобы сделать это проще и удобнее, развитые страны мира используют систему прямого обучения (онлайн) через специальные компьютерные программы и Интернет, это экономно и выгодно.

В статье анализируются и изучаются все грамотные и полезные аспекты использования компьютерных технологий в процессе дистанционного обучения. Компьютерные технологии дают преподавателям и студентам высших учебных заведений полные возможности применения, научный потенциал и большую независимость.

Ключевые слова: образование, студент, компьютер, компетенция, сеть, сервис, электронное оценивание, преподаватель, урок, университет, оценка, модель.

COMPUTER TECHNOLOGY SERVICES AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF DISTANCE EDUCATION

With the development of the latest computer technologies, significant changes have taken place in the higher education system. It should be noted that the development of society at this stage requires a radical change in the education system. In particular, we need to take a fresh look at all educational institutions. Because the learning process should be completely different from what it was several decades ago.

In modern market conditions, the most important issue is the cost of education, payment for students and teachers. To make it easier and more convenient, the developed countries of the world use a direct training system (online) through special computer programs and the Internet, it is economical and profitable.

The article analyzes and studies all the literate and useful aspects of using computer technology in the process of distance learning. Computer technology gives university teachers and students full applicability, scientific potential, and greater independence.

Key words: education, student, computer, competence, network, service, electronic assessment, teacher, lesson, university, assessment, model.

Сведения об авторах:

Саидов Исроил Махмадович – кандидат технических наук, доцент кафедры информатики Таджикский национальный университет 734025 Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17, Тел.: (+992) 904485555, Электронный почта: isroil-84@list.ru.

Хайётов Курбонали Эмомудинович – старший преподаватель кафедры информатика и программированный Педагогический институт в Раитском районе, Республика Таджикистан, пр. Раит улица Э. Мухиддинов 63. Тел.: (+992) 988983394, Электронный почта: rasht_94-94@mail.ru.

About authors:

Saidov Isroil Makhmadovich - candidate of technical sciences, associate professor of the Department of computer science, Tajik National University 734025 Republic of Tajikistan, Dushanbe, etc. Rudaki 17, Tel.: (+992) 904485555, E-mail: isroil-84@list.ru.

Khayetov Kurbonali Emomudinovich - senior lecturer at the Department of Computer Science and programmed Pedagogical Institute in Rasht District, Republic of Tajikistan, Rasht Street E. Mukhiddinov 63. Tel.: (+992) 988983394, E-mail: rasht_94-94@mail.ru.

МЕТОДИКАИ ГУЗАРОНИДАНИ МАШҒУЛИЯТҲОИ БЕРУНАЗСИНФӢ АЗ ФАНҲОИ ЗИСТШИНОСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТОМАКТАБӢ ВА ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ

Мирзоев С.С., Раҳмонов Ҳ.Ш.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ

Мувофиқи талаботу нишондоди барномаҳои таълимӣ дар муассисаҳои томактабӣ «Методикаи шиносонидани кӯдакони синни томактабӣ бо табиат» ва миёнаи умумӣ аз сикли фанҳои зистшиносӣ (ботаника, зоология, экология, биологияи умумӣ) машғулиятҳои беруназсинфӣ, аз ҷумла маҳфилҳои фанӣ, шабҳои саволу ҷавоб, конференсиҳои илмию назариявӣ, мушоҳидаҳои орнитологӣ дар қитъаи таълимӣ-таҷрибавӣ, озмунҳои фанӣ мавриди омӯзиш қарор мегиранд.

Вазифаҳои таълимию-тарбиявии курси мактабӣ аз фанҳои зистшиносӣ дар асоси алоқаҳои зичи системаи таълимии дарсҳои синфӣ бо машғулиятҳои беруназсинфӣ бисёртар иҷро карда мешаванд. Донишҳо ва маҳоратҳои аз сикли фанҳои биологияи умумӣ андӯхта шудаи хонандагон дар дарсҳо, корҳои озмоишӣ, экскурсияҳо ва дигар шакли кори таълимӣ дар машғулиятҳои беруназсинфӣ пурратар, васеътар ва даркшаванда мегарданд, ки ба таваҷҷуҳ ва майлу рағбати хонандагон таъсири калони мусбӣ мерасонад.

Дар адабиёти методӣ ва таҷрибаи қору фаъолияти омӯзгорон мафҳуми «машғулияти беруназсинфӣ»-ро бисёртар бо мафҳуми «машғулияти беруназмактабӣ» шабоҳат медиҳанд, гарчанде, ки ҳар яки онҳо мазмуну мундариҷаи хоси худро доро мебошанд. Ғайр аз ин, машғулиятҳои беруназсинфиро бисёртар ҳамчун як шакли таълим истифода мебаранд. Дар асоси муқоисаи ин мафҳумҳо бо дигар мафҳумҳои методии умумикабулгардида машғулияти беруназсинфиро, ба яке аз қисмҳои таркибии таълимии хонандагон мебоист дохил намуд, машғулияти беруназмактабиро аз фанҳои биология бошад ба системаи таълими иловагии хонандагон.

Машғулияти беруназсинфӣ аз фанҳои зистшиносӣ берун аз дарс гузаронида мешавад. Вай барои ҳамаи хонандагон ҳатмӣ нест ва, асосан, барои онҳое ташкил карда мешавад, ки таваҷҷуҳ ва майлу рағбат нисбат ба фанҳои биология доранд. Мазмун ва мундариҷаи машғулияти беруназсинфӣ аз доираи барномаи таълимӣ маҳдуд карда намешавад, лекин бисёртар берун аз барнома аст ва дар натиҷаи таваҷҷуҳ ва майлу рағбати хонандагону омӯзгорон ташкил ва гузаронида мешавад. Бисёртар омӯзгороне, ки ба гулпарварӣ таваҷҷуҳ доранд, хонандагонро ба шиносонидани растаниҳои сояфкан ҷалб месозанд, лекин омӯзгороне, ки ба намудҳои гуногуни парандагон таваҷҷуҳ доранд, қариб ҳамаи машғулияти беруназсинфиро ба мавзӯҳои илмӣ парандашиносӣ, яъне орнитология мебахшанд.

Машғулияти беруназдарсиро ҳамчун машғулияти беруназ-синфӣ хонандагон берун аз синф ё мактаб иҷро мекунанд, ки он тибқи супоришҳои омӯзгор ҳангоми омӯзиши ягон қисми биология ба роҳ монда мешавад. Мазмуну мундариҷаи машғулияти беруназсинфӣ бо маводи барномавӣ алоқаи зич дорад. Натиҷаҳои супоришҳои беруназсинфӣ дар дарсҳои биология аз ҷониби омӯзгор баҳогузорӣ карда мешавад.

Машғулияти беруназмактабиро бошад хонандагон дар фарқият аз машғулиятҳои беруназсинфӣ ва беруназдарсӣ дар идораҳои беруназмактабӣ мегузаронанд. (Масалан, стансияи табиатшиносии ҷавон, муассисаҳои таълимию иловагӣ) тибқи барномаҳои махсус аз ҷониби кормандони муассисаи зерин тартиб дода шудааст ва тасдиқи худро аз ҷониби шахсони масъул ёфтааст.

Гузаронидани машғулияти беруназсинфӣ дар таълими фанҳои биология ва экология аҳамияти таълимию тарбиявӣ дорад. Чунин аҳамияти вай чи аз ҷониби олимону методистон ва чи аз ҷониби омӯзгорони ҷаҳон маъиан карда шудааст. Вай имкон медиҳад, ки донишҷӯеро, ки хонандагон дар раванди дарс аз худ кардаанд, васеъ карда шаванд ва онҳоро бо боварии қатъӣ тақмил медиҳанд. Ин пеш аз ҳама ба он алоқаманд мебошад, ки дар чараёни машғулияти беруназсинфӣ, ки ба дарс на он қадар зич нест, имконияти хеле ҳам калон барои истифода бурдани мушоҳидакорӣҳо ва озмоишҳо (экспериментҳо)-методҳои асосии фанҳои биология пайдо мешаванд. Озмоиш ва мушоҳидакорӣҳо аз рӯи ҳодисотҳои биологӣ гузаронида мешаванд, хонандагон тасаввуроти амиқ дар бораи предметҳо ва ҳодисотҳои муҳити зист пайдо мекунанд.

Дар асоси гуфтаҳои дар боло зикргардида ҳатман дар мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тарбияи дӯстдорӣ нисбат ба Ватан васоити дӯстдорӣ ба табиати кишвар аз ҷониби хонандагон синни хурди мактабӣ бояд дар сатҳи баланд ба роҳ монда шаванд.

Тарбияи ҷиҳтӣ? Мо тасаввур мекунем, ки ин «ғизои» маънавии кӯдак бо нексиришгӣ, ҷимматбаландӣ ва зебогӣ «ғизои зебогӣ» мебошад. Имрӯз тарбияи шахсии маънавий ва фарҳангӣ дар доираи вазифаҳои маорифпарварӣ, таълимдихӣ қарор мегирад. Бинобар ҳамин, мактаб дар ҳамҷоягӣ бо оила метавонад вазифаи асосиро иҷро кунад-тарбияи инсониро бо ҳарфи калон, одам ва ё шахсияти аз ҷиҳати экологӣ босавод, шахсеро, ки дар асри XXI умр ба сар мебарад. Дар замони муосир проблемаи тарбияи экологӣ дар мадди аввал қарор дорад, ва ба вай бисёр диққати калон зоҳир карда мешавад. Барои чи ин проблемаҳо ё ин ки масъалаҳо бисёр актуалӣ шуморида мешаванд? Сабаб дар фаъолияти одам ва табиат, бисёртар бесаводӣ, нодурустӣ аз нуқтаи назари экологӣ, ки ба вайрон шудани баробарвазнии экологӣ оварда

мерасонад. Ҳар як шахсе, ки зарар ба табиат овард ва меорад, кадом вақте, ки кӯдак буд. Ана барои чи нақши муассисаҳои томактабӣ дар тарбияи экологӣ бузург аст, оғоз намуда аз синну соли кӯдакӣ.

Аз иқтибосҳои дар боло овардашуда номувофиқии зеринро нишон додан мумкин аст:

- байни бавҷудоварии зарурияти муносибати кӯдак бо эҷодиёт, таълим, маълумотнокӣ ва қисмати вақти шахсони синну солашон рафтагӣ.

- байни методҳои рушди ибтидоӣ экологӣ ва хусусиятҳои рушди эҷодиёти кӯдакон.

Дар асоси чунин номувофиқиҳо дар тадқиқотҳои мо проблемаҳои зерин муайян карда шуданд:

1. Чопи нокифояи мақолаҳо дар адабиётҳои методӣ-оғозӣ экологии кишвар. Мақсад: Ба кӯдакон андӯхтани донишҳои оддӣ доир ба табиат, дастгирӣ кардани таваҷҷуҳ, майлу рағбат баҳри дарки муҳити зист, омӯхтани биниши ғайриоддӣ, аз саргузаронии эстетикӣ (зиндаю зебо), дар барии мавҷудоти зинда будан.

2. Фароҳам овардани шароитҳо баҳри рушди фаъолияти дарксозию экологӣ, фарҳангии кӯдакони синни томактабӣ.

Вобаста ба гуфтаҳои дар боло зикргардида вазифаҳои зерин муайян шудаанд:

- шиносӣ бо «Пайраҳаи экологӣ» дар марзи боғчаи бачагон.
- ташкил кардани муҳити рушдбанда.
- интиҳоб ва омӯзиши адабиёти методӣ доир ба тарбияи экологии кӯдакони синну солашон томактабӣ дар бораи Ватан.

- чамъ кардан ва истифода бурдани маводҳои фарҳангӣ (адабиётҳои бадеӣ-эрии волидайнро илова карда).

Корро бо кӯдакон дар мавзӯи «Тарбияи дӯстдорӣ ба Ватан васоити дӯстдорӣ ба табиати кишвар» ба роҳ монда, мо дар назди худ вазифаҳои зеринро гузоштаем:

- тарбия намудани кӯдакон дар рӯҳияи ватандӯстӣ, таърихи вай;
- омӯзиши муносибати нек ва хуб кардан ба муҳити атроф (ба хонаҳое, ки моро ихота мекунанд, ба предметҳои ғирлу атроф, номи шаҳрҳо, боғу боғот, гулистонҳо);
- мурочиат кардан ба фарҳанг ва анъанаҳои халқ; сифатҳои беҳтарини онро тарбия намудани меҳнатдӯстӣ, некию некбинӣ, дастгирии ҳамдигар, изҳори тасаллият кардан;
- рушд додани қобилияти эҷодӣ ва ақлию-зеҳнии кӯдакон, фарҳанги суҳанронии онҳо;
- парастидан кардани муносибати ҳиссиётӣ, шоирона ба табиат, ки ҳоси гузаштагонӣ мо мебошанд.

Кӯдакони то синни мактабӣ дар оғози босуръати рушдбӣ мебошанд, дар бораи маънавиёти ин давра албатта шартан ҳарф задан мумкин аст, зарур аст, ки чунин тарбияро ба роҳ монд, ки ба таъмини чунин сифатҳо мусоидат наояд: ҳамчун дӯстпарварӣ, донишдӯстӣ, илмдӯстӣ, майлу рағбати устувор ба донишҳо; дарк намудани ҷаҳони наздик ва дур; рушди қобилияти азсаргузаронӣ; ҳиссиёт ва тасаллият кардан; кӯшиш баҳри беҳтар будан, маҳорати хоҳиш ва нафси худро нигоҳ доштан, аз рӯи вичдон муносибат кардан ба рафтору кирдори худ.

Бисёр мутафаккирон ва педагогҳои машҳур аҳамияти хело ҳам калон ба табиат ҳамчун воситаи хуби тарбияи кӯдакон додан: Я.А.Каменский табиатро сарчашмаи дониш ҳамчун воситаи рушди ақлу зеҳн, ҳиссиёт ва ирода мидид. К.Д. Ушинский [9, с.162-164] ҷонибдори он буд, ки «Кӯдакон ба табиат бурда шаванд», ки ба онҳо аз ҷама чизҳои дастрас ва ғайдаовар баҳри рушди ақлию зеҳнӣ ва суҳанронии онҳо хабар дода шавад.

Идеяҳои шиносоии кӯдакони то синни мактабӣ бо табиат дар назария ва амалияи тарбияи томактабии даврони Шӯравӣ дар мақолаҳо, корҳои методии С.А.Веретенникова., А.М.Низова., Л.И.Пушина [2, с. 30-32] ва дигарон инъикос ва рушд ёфтаанд. Нақши хело ҳам калонро корҳои педагогҳо ва методистони машҳур бозиданд, ки дар маркази диққати онҳо асосан ташаккули мушоҳидакорӣ ҳамчун методи асосии шиносӣ бо муҳит, чамъоварӣ, амиқтар ва васеъ кардани маълумотҳои дар бораи табиат буд, Н.М.Верзилин ва В.М.Корсунская [3, с.117-119], Р.М.Евдокимова [4, с. 86-88], Т.П.Колчиц [5, с.10-11], А.И.Никишов ва З.А.Макеева [7, с.114-116], Т.И.Шамова [10, с. 22-26], Д.П.Широких ва Г.С.Нога [11, с. 8-10], И.Н.Пономарёва ва В.П.Соломин [8, с.188-192], К.Д.Ушинский [9, с. 70-78], С.С.Мирзоев [6, с. 154-155], Ҳ.Абдуллозода., М.Шарипов [1, с.60-62].

Дар солҳои 90-ум яке аз аввалинҳо шуда, барномаи С.Николаева «Экологӣ ҷавон» дар асоси концепсияи хусусии тарбияи экологии кӯдакони синну солашон томактабӣ аз ҷоп баромад. «Экологӣ ҷавон» ду барномаро дар бар мегирад-барномаи тарбияи экологии кӯдакони синну солашон томактабӣ ва барномаи такмили ихтисоси кормандон дар соҳаи тарбияи экологии кӯдакон, яъне ҳамзамон масъалаи барқароршавии оғози фарҳанги экологӣ дар кӯдакон ва рушди вай дар калонсолон, тарбиякунандагонӣ онҳо ҳал мешавад ё ҳали худро меёбад (гарчанде, ки тарбиягар соҳиби фарҳанги экологӣ ҳамчун шароити муҳити рушди кӯдакон мебошад). Барнома асоснокии муфассал, назариявӣ ва санҷишӣ дошта, муносибатҳои кӯдакон ва рушди ҷамаҷонибаи онҳоро муайян месозад.

Ҳамин тавр, муҳтавиёти бисёре аз барномаҳои таълимии экологии кӯдакони синну солашон томактабӣ фаъолияти баланди эҷодкорӣ мутахассисонро намоиш медиҳанд, яъне фаҳмиши проблемаҳои экологӣ сайёра, зарурияти ҳалли онҳо, арзишҳои табиат ва ҳаёт дар рӯи замин бо тамоми мавҷудот ва

зоҳир кардани зарурияти тағйирёбии стратегия ва рафтори боодобонаи инсонӣ дар сайёра, тарзҳои таъсири байниҳамдигарӣ ба табиат. Аммо дар баробари ин лозим меояд, ки одамон маълумоти дар сатҳи баланд қарордоштаи экологӣ дошта бошанд, оғоз намуда аз синни томактабӣ.

Яке аз шартҳои зарури тарбияи экологӣ ин ташаккули муносибати ҳиссиётнокӣ бо олами табиат дар кӯдакон мебошад. Хуб мешуд, ки онҳо хурсадӣ ва ғамгинӣ мекарданд, дар тааҷҷуб нисбат ба предметҳо ё объектҳои табиат мемонанд, чаро ки ҷаҳони табиат қисмати ҷудонашавандаи ҷаҳони ҳар як кӯдак боқӣ мемонд. Қайд кардан зарур аст, ки кӯдакон ба ҳайвонот таваҷҷуҳи зиёд доранд. Онҳоро асосан он чизе ба худ ҷалб месозад, ки ҳайвонҳо ҳаракат мекунанд, амал мекунанд, садо мебароранд, дар таъсири байниҳамдигарӣ эътино месозанд. Нисбат ба ҳайвонот кӯдакон ба растаниҳо таваҷҷуҳи кам зоҳир менамоянд, ки ин албатта аз нуқтаи назари амалӣ низ мушоҳида карда мешавад. Воситаи хуби ҷалби кӯдакон ба растаниҳо ин мутолиаи афсонаҳо, қиссаҳо, хушҳолиҳо, зарбулмасалҳо, мақолаҳо, чистонҳо ва ғайра ба шумор меравад, ки хубтар ва ба таври органикӣ ба ҳаёти кӯдакон ворид мегардад.

Бо ақидаи Х. Абдуллозода, М. Шарипов [1, с.64-66] ҳангоми гузаронидани озмунҳо, шабнишиниҳои биологӣ, олимпиадаҳои мактабӣ фаъолиятнокӣ илмию эҷодии хонандагон ташаккул ёфта, ҳамаи шаклҳои дар боло номбаршудаи машғулиятҳои беруназсинфӣ ба ҳамдигар алоқаманд буда, якдигарро пурра намуда дар пайдоиш ва рушди алоқамандии байни онҳо маҳорати педагогии омӯзгор нақши муҳим мебозад, зеро шавқу завқ хонандагон дар рафти чунин машғулиятҳо оид ба омӯзиши хусусиятҳои биологӣ экологӣ олами ҳайвоноту наботот дар ниҳоди онҳо вусъатёбии фаъолияти таълимию маърифатиро таҷассум менамоянд.

Дар мавриди ташкилу гузаронидани машғулиятҳои беруназсинфӣ диққати хонандагони синфҳои V-IX ба омӯзиши табиати зиндаи кишвари худ масъалан, баррӯихатирӣ ва муайян намудани растаниҳо, буттаҳо, дарахтҳои ҳавлии назди мактаб, муайян кардани намудҳои паррандагон, соатҳои биологӣ растаниҳо нақши муҳим мебозад.

Яке аз шаклҳои дигари машғулиятҳои беруназмактабию беруназсинфӣ «Клуби зарифон» ё маҳфили «Ҳозирҷавонбон» мебошад, ки дар он одатан хонандагони боистедод, лаёқатманд ва донандатаринни фанҳои зистшиносӣ маҳсуб меёбад, ки тариқи саволу ҷавоб, чистонҳо, шеърҳои дар бораи табиат, об, офтоб, ҳикояҳо ҳам бо тариқи шифохӣ ва ҳам хаттӣ гузаронида мешавад.

Маҳфили «Зарифон» аз сикли фанҳои зистшиносӣ дар мактаб, шахр, ноҳия, вилоят ва ҷумҳурӣ дар 1 сол як маротиба гузаронида мешавад.

Шакли дигари машғулиятҳои беруназсинфӣ ин соатҳо ё «Ҳафтаи биологӣ» мебошанд, ки барои ҳарчи бештар бой гардонидани донишҳои маърифатӣ, тарбиявӣ зебоипарастӣ, табиатдӯстӣ ва ташаккули маҳорату малакаи маънавӣ беҳдошту ҳифзи саломатӣ, таҳти унвони «Тарси ҳаёти солим» бо ҷалби хонандагоне, ки бо банду қисматҳои фанҳои ботаника, зоология, экология, анатомия, физиология ва баҳдошти саломатӣ, таҳти роҳбарӣ ва ёрии бевоситаи омӯзгорону методистони касбии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ гузаронида мешаванд, ки аз ҷанбаҳои таълимӣ, тарбиявӣ ва инкишофдиҳандаю ҷаҳонбинии илмӣ, эҷодии толибилмон иборат мебошанд.

Ҳамин тариқ, шакли дигари машғулиятҳои беруназсинфӣ шабнишиниҳои гуногуни биологӣ доир ба мавзӯҳои «Бойгарӣҳои ҷангал», «Саёҳат ба олами растаниҳо», «Олами ҳайвонот», «Растаниҳои шифобахш» маҳсуб меёбад, ки яке аз мақсадҳои гузаронидани шабнишиниҳо ин ҷалби хонандагон ба қорҳои мустақилона, омӯзиши адабиётҳои гуногуни илмӣ, назариявӣ ва амалӣ аз сикли фанҳои зистшиносӣ (ботаника, зоология, экология ва ғайраҳо) ва билохир ташаккули ҷаҳонбинии биологӣ, шиносӣ бо сарчашмаҳои иттилоотӣ, рушду инкишофи фаъолияти таълимию маърифатӣ ва зеҳнию эҷодии хонандагон раवона карда мешавад.

Мо дар раванди қори тадқиқотӣ гузаронидани кӯдаконро бо пайроҳаи экологӣ боғамон шинос намудем, ки дар он ҷо онҳо объектҳои табиати зинда ва ғайризиндаро дар алоқамандӣ ба ҷойи зисти ҳайвонот омӯхтанд. Дар онҳо таъсири дуруст ва бошуурона намудан ба муҳити зисти табиат, ҳиссиёти эстетикӣ, меҳрубонӣ ба зебоии кишвар тарбия дода шуд.

Яке аз шаклҳои ниҳоят муфид ва маъмули ташаккули ҳисси табиатдӯстӣ, ватандӯстӣ, дониш, маҳорату малакаи касбироҳбукунӣ фаъолияти таълимӣ – маърифатии хонандагони синфҳои V – IX, дар ҷараёни омӯзиши фанҳои зистшиносӣ ин ташкил ва гузаронидани маҳфилҳои фанӣ ба шумор меравад, ки онҳоро мавриди таҳқиқи педагогӣ намудем. Бо мақсади ташаккул додани ҳисси табиатдӯстӣ, шавқу завқ, дониш, маҳорату малакаи касбии хонандагон дар ҷараёни гузаронидани машғулиятҳои беруназсинфӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон, дар байни муаллимону хонандагон оид ба нақш ва мақоми маҳфилҳои фанӣ чунин саволнома – анкетаҳоро пешниҳод намудем:

- а) Ба Шумо кадом маҳфили биологӣ маъқул мебошад?
- б) Шумо аз ҷои кадом маҳфилед?
- в) Маҳфилҳои фанӣ бо кадом мақсад гузаронида мешаванд?
- г) Шумо дар маҳфилҳо оиди маводҳои кишваршиносӣ маълумот доред?

д) Оё махфилҳои фаннӣ ба фаъолияти илмию эҷодии Шумо кумак мерасонад?

Акнун, натиҷаи ниҳони ҷавобҳои хонандагони синфҳои V–IX-и озмоишӣ (эксперименталӣ) ва санчишӣ (назоратӣ)-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии минтақаи Кӯлобро дар табл... (бо ҳисоби %) тавсифу баррасӣ менамоем, ки дар озмоишӣ саволномаҳо – анкетаҳо 376 нафар толибилмони гурӯҳи озмоишӣ ва 380 нафар гурӯҳи назоратӣ ҷамъан -756 нафар иштирок намуданд, аз ҷумла дар мавриди анкетагузарони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ш.Кӯлоб ва гурӯҳи ноҳияҳои вилояти Хатлон 80-нафар хонандагони синфҳои 5-уми (шаҳру ноҳияҳо), 80-нафар хонандагони синфҳои 6-ум, 72-нафар хонандагони синфҳои 7-ум, 76-нафар хонандагони синфҳои 8-ум ва 68-нафар хонандагони синфҳои 9-ум иштирок намуданд, ки миқдори умумии онҳо 376-нафарро ташкил намуд, яъне 376-нафар хонандагони синфҳои V–IX-и гурӯҳҳои озмоишӣ (эксперименталӣ) ва 380 нафар хонандагони синфҳои V–IX-и гурӯҳҳои санчишӣ (назоратӣ)-ро дар бар мегиранд, ки ҷамъулҷамъ- 756-нафарро ташкил намуданд.

Натиҷаҳои ҷамъбасти таҳқиқоти озмоишҳои педагогии гузаронидашуда оид ба дараҷаҳо ва меъёрҳои «Ҷавобҳои пурраю саҳеҳ», «Ҷавобҳои нисбатан дуруст, аммо нопурра» ва «Ҷавобҳои нодуруст», доир ба саволнома–анкетаҳои зикршуда, дар гурӯҳҳои озмоишӣ (экспериментӣ) ва санчишӣ (назоратӣ) синфҳои V–IX-и муассисаҳои шаҳру гурӯҳи ноҳияҳои Кӯлоб, дар ҷадвали 1. Тавсифу баррасӣ гардидаанд.

Ҷадвали 1.

Шаклҳои ҷавоб ба саволҳо (бо ҳисоби %).	Синфҳои озмоишӣ (экспериментӣ). миқдори хонандагон (376-нафар).					Синфҳои назоратӣ (контролӣ) Миқдори умумии хонандагон (380-нафар).				
	V	VI	VII	VIII	IX	V	VI	VII	VIII	IX
	80 н.	80 н.	72 н.	76 н.	68 н.	80 н.	78 н.	74 н.	76 н.	72 н.
Ҷавобҳои дуруст ва саҳеҳ,	58	60	62	72	76	52	56	58	60	62
Ҷавобҳои дуруст, аммо нопурра	30	32	34	38	40	38	40	42	48	52
Ҷавобҳои нодуруст	12	8	4	12	6	24	16	16	26	24
Аз ҷавоб худдорӣ намуданд	2	2	2	6	1	6	2	—	6	4

Аз маълумоту нишондиҳандаҳои ҷадвали... бар меояд, ки ҷавобҳои дурусти хонандагони гурӯҳи озмоишӣ синфҳои V, ба саволҳои анкета – 58 %, синфҳои VI – 60 %, синфҳои VII – 62 %, синфҳои VIII – 72 %, синфи IX – 76 %, аммо ҷавобҳои дурусти саволҳои анкета аз ҷониби гурӯҳҳои санчишӣ, яъне хонандагони синфи V – 52 %, синфи VI – 56 %, синфи VII – 58 %, синфҳои VIII – 60 %, синфҳои IX – 62 %, таълимгоҳҳои ба таҳқиқоти педагогӣ фарогирифта – 62 %-ро ташкил мекунад.

Аз омӯзишу таҳлил ва муоинаи натиҷаҳои ниҳони ҷавобҳои хонандагон, ки дар ҷадвали... барраси гардидааст, маълум шуд, ки ҷавобҳои пурраи хонандагони синфҳои озмоишӣ V–IX-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии минтақаи Кӯлоб, ба махфилҳои фаннии «ботаникони ҷавон», «экологҳои ҷавон» бештар ба назар мерасад.

Махфилҳои фаннӣ ҳамчун яке аз намудҳои машғулиятҳои беруназсинфӣ дар ташаккули шавқу завқ, ҳисси табиатдӯстӣ ва маърифати экологии хонандагони синфҳои V–IX-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, дараҷаи болоравии донишандӯзӣ, маҳорату малакаи онҳо маҳсуб меёбад.

Ҳамин тавр, аз натиҷаҳои раванди таҳқиқотҳои мо, ки дар мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии гурӯҳи шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон гузаронида шуда буданд, бармеояд, ки проблемаи омӯхтани методикаи таълими машғулиятҳои беруназсинфӣ аз фанҳои биология ва экология боз ҳам дар сатҳи баланд қарор дода шавад.

АДАБИЁТ

1. Абдуллозода Ҳ., Шарипов М. Асосҳои методикаи умумии биология. Душанбе, 2008. - 232 с.
2. Веретенникова С.А., Низова А.М. Шиносии кӯдакони синни томактабӣ бо табиат. М.: Педагогика, 1983. – 180 с.
3. Верзилин Н.М., Корсунская В.М. Методикаи умумии таълими биология. М. «Маориф». 1989.
4. Евдакимова Р.М. Машғулияти беруназсинфӣ аз фанни биология. «Лицей», 2005.
5. Колчиц Т.П. Машғулиятҳои беруназсинфӣ ва берунамактабӣ аз фанни биология. М. «Маориф», 1980.
6. Мирзоев С.С. Роль внеклассных занятий в активизации познавательных интересов учащихся. Куляб, 1993. – С.154-155.
7. Никишов А.Н., Макеева З.А. Назария ва методикаи таълими биология. М. «Колос», 2007.
8. Пономарёва И.Н., Соломин В.П. Методикаи умумии таълими биология. М. «Академия» - 2003.
9. Ушинский К.Д. Собр. Соч. Т.2. - М – Л., издательство АПН РСФСР, 1948.С. 6-11.
9. Шамова Т.И. Активизация учения школьников. М.: Педагогика, 1982. – 208 с.
10. Широких Д.П., Нога Г.С. Методикаи таълими биология. М.1980. – 51 с.

ИЗУЧЕНИЕ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ВНЕКЛАССНЫХ ЗАНЯТИЙ ПО ПРИРОДОВЕДЧЕСКИМ БИОЛОГИЧЕСКИМ ДИСЦИПЛИНАМ В СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ И ДОШКОЛЬНЫХ УЧЕРЕЖДЕНИЯХ

В данной статье рассматривается проблема изучения методики обучения внеклассных занятий по природоведению и биологии в средних общеобразовательных и дошкольных учреждениях города Куляба и группы районов Клябского региона Хатлонской области республики Таджикистан.

Автором уделено пристальное внимание на основных учебно-воспитательных задач школьного курса биологии на основе взаимосвязи с классных и внеклассных занятий.

STUDYING THE METHODOLOGY OF TEACHING EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN NATURAL HISTORY BIOLOGICAL DISCIPLINES IN SECONDARY GENERAL EDUCATION AND PRESCHOOL INSTITUTIONS

This article examines the problem of studying the methodology of teaching extracurricular activities in nature biology in secondary general and preschool institutions of the city of Kulyab and a group of districts in the Klyab region of the Khatlon region of the Republic of Tajikistan.

The authors paid close attention to the main educational tasks of the school course on the subject of biology based on the relationship with classmates with extracurricular activities.

Keyword; ecology, nature, biology, worldview activities, preschoolers, schoolchildren, envy, natural history, botany, zoology, resources, circles, quizzes, conferences, etc.

Сведения об авторах:

Мирзоев Салим Сайдалиевич - доктор педагогических наук, профессор кафедры биологии и методики преподавания Кулябского государственного университета им. А. Рудаки. Адрес: Республика Таджикистан, г.Куляб, улица С.Сафаров 16. тел: (+992) 905559705.

Рахмонов Хабибулло Шарбатovich - ассистент кафедры биологии и методики преподавания Кулябского государственного университета им. А. Рудаки. Адрес: Республика Таджикистан, г.Куляб, улица С.Сафаров 16. Телефон: (+992) 988512161. E-mail: surob.dosaev@mail.ru

About the authous:

Mirzoev Salim Saydalievich - Doctor of Pedagogy, Professor of the Department of Biology and Teaching, Kulob state university named after A.Rudaki. Address: Republic of Tajikistan, Kulob city, S.Safarov, street 16. Tel: (+992) 905559705.

Rahmonov Habibullo Sharbatovich - assistant kafedry biologii i metodiki prepodavaniya Kulob state university named after A.Rudaki. Address: Republic of Tajikistan, Kulob city, S.Safarov, street 16. Tel: (+992) 988512161. E - mail: surob.dosaev@mail.ru

УСУЛҶО ВА МАҲАҚҶОИ ИНТИҲОБИ МУНДАРИҶАИ ТАРБИЯ ДАР ҲАМОҶАНҒИ БО КОНСЕПСИЯИ МИЛЛИИ ТАРБИЯ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Холова Қ.А.

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар мундариҷаи Концепсияи миллии тарбия дар навбати аввал сохтани ҷомеаи маънавӣ қарор дорад, яъне пояи маънавие ки яқҷоя бо рушди иқтисодиёт концепсияи асосии бунёди давлати миллиро ташкил медиҳанд. Маҳаққои созанда дар ин роҳ намунаҳои ибратомӯз аз гузашта буда метавонанд, ки Асосгузори сулҳ ва раҳмати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро ба унвони зинаи байни гузашта ва оянда муайян кардааст. Таваҷҷуҳи Сарвари давлат ба масъалаҳои сарнавишт ва таърихи тамаддун ва миллати тоҷик мавҷудияти онҳо, дарки озодӣ, истиқлол ва арзишҳои фарҳангии сиёсати миллии ӯро муайян мекунад. Сарвари давлат дар мақолаи худ “Инсон ва афкори созандаи ӯ” менависад: “Рӯ овардан ба гузаштаи миллати мо – на танҳо рӯ овардан ба маълумоти хушк, санаҳо ва ҷамъ овардани далелҳои таърихӣ аст, баръакс – омӯзиш ва истифодаи бехтарин, сазовортарин ва ғиромитарин афкор, корнома ва ҳодисаҳои сарнавишти миллат барои тақомули имрӯз ва ояндаи халқи мо ва бунёди ҷомеа ва давлати нав мебошад. Зеро ягон давлат бе дониш, омӯхтан ва таҷриба ба арзишҳои фарҳангӣ ва маънавӣ, ҳофизаи таърихӣ наметавонад рушд кунад. Бигузор тақрор шавад, як бори дигар таъкид менамоем, ки халқи тоҷик дар имтидоди сарнавишти худ, бо вучуди аз сар гузаронидани беадолатҳои таърихӣ, ҳаргиз ба сари касе мушт набардоштааст. Баръакс, табиатан миллати бомаърифат ва инсонпараст, созанда ва бунёдкунанда, нақор ва парҳезгор мебошад, ҳеҷ гоҳ ба идеяҳои наҷодпарастӣ ва инсонбадбинӣ таъя накардааст, пайрави маҷбурияти наҷодӣ, фишороварии сиёсӣ ва таъқиби динӣ набудааст. Аҷдоди мо яке аз тамаддунҳои қадимтарини ҷаҳонро бунёд ниҳодаанд, ки таъя ба “пиндори нек, ғуфтори нек, кирдори нек” дорад. Гузашта аз ин, ба мо тартиби идоракунии давлатӣ, санъат, меъморӣ, шахрсозӣ, тарзҳои

муносибати оқилонаи фарҳангии байни миллатҳо, эҳтироми озодии динҳо, равияҳо ва истифодаи маросими динӣ, ҳамчунин мактабҳои гуногуни фалсафиро ба мерос гузоштааст” [6, с.232].

Чузъҳои муҳимтарини таркибии Консепсияи миллии тарбияро мафҳумҳои зерин ташкил медиҳанд:

Тарбияи ғоявӣ. Тарбияи ғоявӣ категорияи ахлоқӣ буда, ҳадафи он дар шуури шаҳрванд ташаккул додани тарзи тафаккури миллии мебошад. Вазифаи асосии он ҳимояи истиқлолияти давлатии Тоҷикистон, бунёд кардан ва таҳким бахшидани ҷомеаи демократӣ, эҳёи сифатҳои қадимии халқ дар мутобиқат бо манфиатҳои миллии халқҳои Тоҷикистон, ба давлати мутараққӣ табдил додани Тоҷикистон мебошад.

Тарбияи милли. Тарбияи миллии ташаккули тафаккури миллии шаҳрвандро дар назар дорад. Он ифтихор аз миллати хеш, эҳтиром ва гиромӣ доштани таърих ва мероси фарҳангии ниёгон, урфу одат ва анъанаҳои миллии, пайвастанӣ таърихи гузашта ба воқеияти имрӯзаи миллат, аз нав эҳё намудани урфу одат ва анъанаҳои арзишмандии миллии, рушди иқтисод, забон, илм ва фарҳанги миллии ва эҳтиром ба миллатҳои дигарро бо дарназардошти таҷрибаи таърихии халқи тоҷик дар бар мегирад.

Тарбияи ҳудодоҳӣи милли. Тавассути тарбияи миллии шаҳрванд бояд истиқлоли миллату давлати худ, соҳиби ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва озодиҳо будани худро фаҳмад ва ба онҳо арҷ гузорад. Ин ба ӯ имконият медиҳад, ки вазифаҳои худро дар пеши давлат, ҷомеа ва оила дарк намояд ва манфиатҳои худро бо манфиатҳои давлат, ҷомеа ва оила тавбаам донад.

Шаҳрванд бояд шаъну шарафи миллии худро ҳифз намояд, аз миллат ва таъриху фарҳанги он бохабар бошад ва онҳоро эҳтиром кунад. Ҳудодоҳӣ аз бедорӣи миллии шаҳрванд бармеояд ва ӯро ба сӯи ифтихори миллии ҳидоят менамояд. Ҳудодоҳӣ шаҳрвандро ба хидмат кардан ба миллат ва Ватан сафарбар менамояд, фарҳанг ва маънавияти ӯро ғани мегардонад. Шаҳрванди ҳештаншинос ва ҳудодоҳ истиқлолияти давлатии кишвари хешро чун гавҳараки ҷашм ҳимоя мекунад ва саҳми худро дар рушди моддӣ ва маънавии миллат мегузорад [2, с.16-21].

Тарбияи ватанпарастӣ. Ҷанбаи мазкури тарбияи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон чузъи муҳимтарини тарбия ҳисобида мешавад ва бо мафҳумҳои кишвар, давлат, ватан пайванди зич дорад. Ҳамаи ҷанбаҳои дигари тарбия бо ин самти афзалиятноки тарбия пайваستا мебошанд. Чи тавре Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон таъкид менамояд: “Фаромӯш набояд кард, ки танҳо шахси воқеан ватандӯст метавонад дилсӯзона ва бо тамоми ҳастӣ бехатарӣ ва шукуфоии Ватанро таъмин созад”.

Тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ. Тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ таъсир расонидан ба дунёи беруна ва ботинии шахс аст. Сифати мазкур сабаби зуҳури на танҳо дарку фаҳмиши зебӣ, балки сабаби зуҳури меҳробонӣ, ҳақҷӯӣ, адолатхоҳӣ, нексиришгӣ, ростқавлӣ, саховатмандӣ ва ҳиссиёти ба ҳаминҳо монанд дар инсон мегардад. Тарбияи ахлоқӣ чузъи таркибие мебошад, ки тамоми ҷанбаҳои тарбияро муттаҳид ва асосҳои рафтори ахлоқии шаҳрвандро муайян мекунад.

Илму фарҳанг ба ташаккули ахлоқии инсон таъсири калон мерасонанд. Ба он забон, адабиёт, илм, таърих, маъхазҳои мухталифи фарҳанги ҳатӣ ва шифоҳӣ, арзишҳои ахлоқии динӣ, ёдгориҳои таърихӣ, асарҳои санъат, барномаҳои радио ва телевизион, шабакаи умумичаҳонии Интернет, васоити ахбори умум шомил мешаванд. Тарбияи миллии маънавии инсон бо тарбияи ахлоқии ӯ пайванди ногусастанӣ дорад. Ин навъҳои тарбия якдигарро ғани мегардонанд ва барои ҳалли вазифаҳои умумии тарбияи шаҳрвандон хидмат мекунад.

Тарбияи маърифатнокӣ. Маърифатнокии шаҳрванд бо донишҳои илмҳо ва тарбияи ахлоқӣ пайваستاгӣ зич ва ногусастанӣ дорад. Фарқи тарбияи маърифатнокӣ аз тарбияи ахлоқӣ дар он аст, ки ба даст овардани донишу малака ва касбу ҳунар, сатҳи баланди маърифатнокии мардум дар доираи илму фарҳанг, сиёсат ва ҳуқуқро дар назар дорад. Маърифатнокӣ сифатҳои эстетикӣ ва ахлоқии миллатро ташаккул дода, сарчашмаи муҳими тарбияи миллии мебошад. Ҳангоми муайян намудани маънавият, мафҳуми “одами бомаърифат” нисбат ба мафҳуми “одами фарҳангӣ” васеъ мебошад.

Тарбияи ҳуқуқӣ. Тарбияи ҳуқуқӣ дарки ҳуқуқу озодиҳо ва вазифаҳои шаҳрвандон дар назди ҷомеа ва давлат мебошад. Он мутобиқи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии кишвар ба тарзи зерин муайян карда мешавад: ҳуқуқ ба ҳаёт, ба таҳсил ва тарбияи ҷамъиятӣ, ба ҳифзи ҷомеа, ба гирифтани маълумот дар бораи ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа, ба иштирок дар интиҳобот ва референдумҳо, ба интиҳоб кардан ва интиҳоб шудан, мурочиат ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ба иштирок дар ҳаёти фарҳангӣ ва истифода аз дастовардҳои фарҳангӣ, ба иштирок дар идоракунии давлат, ба кор, ба ҳифзи иҷтимоӣ, ба истироҳат, ба хорич ва ворид шудан ба кишвар, ба қафолати ҳимояи судӣ, ба манзил, ба маҳрамияти мукотиба, ба дахлнопазирии шахсӣ, ба дахлнопазирии моликият ва мерос, ба ҳифзи тандурустӣ, ба сохтани оила, ба ақидаи шахсӣ [2, с.35].

Вазифаи тарбияи ҳуқуқӣ доништан ва риоя кардани ҳуқуқ ва ӯҳдадорӣҳои муқарраргардида мебошад. Риояи Конституция, қонунҳо, ҳуқуқҳо ва озодиҳо, эҳтиром ба шаъну шарафи одамони атроф, ҳимояи Ватан, ҳимояи манфиатҳои давлат, истиқлолияти он, бехатарии давлат, ҳифзи табиат, ёдгориҳои таърихӣ ва фарҳангӣ, пардохти андозҳо ва ғайра сатҳи фарҳанг ва маънавиятро баланд бардошта, мавқеи ҷамъиятии шаҳрвандро мустаҳкам менамояд.

Дар баробари ин вазифаҳои дигаре низ ҳастанд, ки ба воситаи меъёрҳои ҳуқуқӣ танзим карда намешаванд. Ин меъёрҳо аслан аз вазифаи ӯҳдадорӣҳои ахлоқӣ маънавии шаҳрванд бармеоянд, ки онҳо ба меъёрҳои ҳуқуқӣ вобастагӣ надоранд. Масалан, ӯҳдадорӣи шаҳрванд дар назди Ватан, давлат, ҷомеа, миллат, оила, муҳити зист, мураббӣён, ӯҳдадорӣҳо дар ҷои кор, дар ҷойҳои ҷамъиятӣ, дар назди мардум ва ғайра. Аксари ин меъёрҳоро ӯҳдадорӣҳои ҳар як шаҳрванд муайян мекунанд ва бояд новобаста аз меъёрҳои ҳуқуқӣ риоя карда шаванд. Агар вазифаҳои конституционӣи шаҳрвандро қонунҳо танзим намоянд, пас меъёрҳои дигари вазифаҳои шаҳрвандӣ тавассути ахлоқ, маънавият ва афкори ҷамъиятӣ баҳогузорӣ мешавад.

Ҳадафи ниҳии тарбияи ҳуқуқӣ ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ ӯ мебошад.

Тарбияи инсондӯстӣ (гуманистӣ). Дар зери ин мафҳум дар зехни шаҳрванд бедор намудани эҳсоси дӯст доштан, эҳтиром кардан ва раҳму шафқат нисбат ба одамон фаҳмида мешавад. Тарбияи гуманистӣ аз ғояҳои синфӣ ва инсонбадбинӣ ӯрӣ аст. Он ба шаҳрвандони кишвар имконият медиҳад худро ҷузъи таркибии ҷамъият, миллат ва ҷомеаи ҷаҳонӣ эҳсос кунанд. Тарбияи гуманистӣ дар ду сатҳ амалӣ карда мешавад:

а) эҳтиром ба ҳамсинфон, ҳамкурсон, хешу ақрабо, ҳамватанон, ки дар байни онҳо намоёндогони миллат ва халқиятҳои дигар низ ҳастанд;

б) муносибати хайрхоҳона ба халқҳои кишварҳои дигари ҷаҳон.

Низо, ҷанг, ихтилоф ва ҳамин гуна падидаҳои манфӣ инсониятро дар тӯли ҳазорсолаҳо ҳамроҳӣ мекард. Ва имрӯз низ ин зухурот мушкilotи миллӣ, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ мебошанд. Тарбияи шахси инсондӯст аз оила шурӯъ шуда, дар муассисаҳои таълимӣ ва ғайритаълимӣ ва ҳамчунин дар ҷойҳои ҷамъиятӣ идома меёбад. Гуманизми шахсият дар муносибати ӯ бо падару модар, хешовандон, ҳамсинфон, муаллимон, наздикон ва шиносҳо, одамони ношинос, намоёндогони дигар миллату халқиятҳо зоҳир мешавад.

Тарбияи эстетикӣ (зебопарастӣ). Тарбияи эстетикӣ яке аз ҷанбаҳои муҳимтарини тарбияи инсон ба шумор меравад. Он дар ниҳоди инсон ҳиссиёти мусбатро бедор менамояд. Манбаъҳои зебоӣ манзараҳои мухталиф, тасвири мучассамаҳо, асарҳои бадеӣ, ороишот, биноҳои меъморий, асарҳои саҳнавӣ, мусиқӣ, либос, ёдгориҳои таърихӣ ва фарҳангӣ, ашёи рӯзгор ва дигар чизҳо буда метавонанд, ки дар инсон ҳисси зебоиро тавлид мекунанд. Зебоӣ ба инсон илҳом мебахшад ва ӯро маънаван ғанӣ мегардонад. Қобилияти дарки зебоӣ имкон медиҳад инсон аз ҷиҳати ахлоқӣ, маънавӣ ва фарҳангӣ рушд ёфта, ҷаҳони ботинӣ худро ғанӣ гардонад.

Тарбияи корӣ ва касбинтиҳобкунӣ. Кор (заҳмат) асоси ҷомеаи инсонӣ ва шаҳрвандиро ташкил медиҳад. Инсон дар ҳаёт аз кӯдакӣ ба кор ҷалб карда мешавад. Малакаи нахустини корӣ аз оидла ва кӯдакистон маншаъ гирифта, аз сода ба мураккаб, аз каммаҳсул ба самаранок табдил меёбад.

Тарбияи корӣ ва интиҳоби касб ба ҳар шаҳрванд имконият медиҳад кори худро дӯст дорад, бо навъҳои мухталифи фаъолияти инсон шинос шуда, барои худ касби беҳтаринро интиҳоб намояд. Ҳадафи асосии тарбияи корӣ ва касбинтиҳобкунӣ тарбияи муҳаббат ба кор ва фаъолияти корӣ, ҳамчунин ёрӣ расонидан ба интиҳоби дурусти касб мебошад.

Тарбияи иқтисодӣ. Тарбияи иқтисодӣ ба шаҳрванд имконият медиҳад ҷойи худро дар ҷомеа, дар бахши иҷтимоӣ ва иқтисодӣи кишвар пайдо намояд. Тарбияи иқтисодӣи шаҳрвандон дар оила шурӯъ шуда, дар муассисаҳои таълимӣ ва истеҳсолот идома меёбад.

Тарбияи сиёсӣ. Тарбияи сиёсии шаҳрванд аз ҳуқуқу озодиҳои сиёсии дар Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ифодаёфта маншаъ мегирад.

Тарбияи сиёсӣ аз зарурати ҷалби шаҳрвандон ба фаъолияти сиёсӣ ба миён меояд. Шаҳрванд бояд аз мавҷудияти қувваҳои сиёсӣ ва сохтори онҳо бохабар бошад. Аз ҳуқуқи худ дар идоракунии давлат истифода кунад, узви ҳизби сиёсӣ ё иттиҳодияҳои дигари ҷамъиятӣ бошад ва бо ҳамин роҳҳо дар ҳаёти сиёсии кишвар иштирок кунад. Дар интиҳобот ба унвони интиҳобкунанда ва интиҳобшаванда ширкат варзад, афкору ақидаи сиёсии худро дар асоси қонун дар иҷлосияҳо ва митингҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳо ифода намояд, аз ҳуқуқ ба овозӣ ва дигарандешӣ истифода кунад. Ҳадафи ниҳии тарбияи сиёсӣ дар ҷомеаи шаҳрвандӣ ташаккули фарҳанги сиёсӣ дар фаъолияти сиёсии шаҳрвандон мебошад [4, с.51].

Ҳамин тавр, тарбияи инсон кори бузург ва муқаддас мебошад. Бачагон имрӯз меҳмон, фардо соҳибхона ва соҳиби оянда мебошанд, ояндае ки ба онҳо аз калонсолон мерос меонад. Ҷӣ тавр имрӯз ояндаро сохтан мумкин аст, ҷӣ тавр идеяи навро бо идеяи қӯҳна метавон иваз кард. Ҳар як идеяи нав бояд дар заминаи аңбаҳоҳои арзишманди гузашта сохта шавад. Моҳияти асосии тарбия дар ҳамин қонунмандиҳо нухуфта аст. Гуфтаҳои мутафаккири олимӣ Гегел самтири асосии тарбияро дар шароити таълиму тарбияи мо метавонад тасдиқ намояд. Гегел хангоми суҳанронии худ дар маросими ифтитоҳи гимназияи Нюрнберг гуфта буд: “Ҳаннӣ дигаре ҳаст, ки бо ин пайваст буда, мактабро вазифадор мекунанд ба муносибатҳои оилавии хонандагон таъя намояд – он тартибот аст. Дар ин маврид ман тарбияи маънавиро аз таҳсил фарқ мекунам. Шояд, ҳадафи муассисаи таълимӣ, ба маънои пурраи калима, тарбия ва риояи қоидаҳои ахлоқӣ набошад. Муассисаи таълимӣ бояд ба хонандагон рафтори сазоворро талқин

намојад. Мо бояд талаб кунем, талабае ки ба мактаб меояд, бояд тарбияи ибтидоӣ дошта бошад. Тарбия бевосита кори ҷомеа ва давлат нест, масъулият ва ғамхорӣ бар дӯши падару модарон аст” [3, с.35].

АДАБИЁТ

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 дар раёйпурсии умумихалқӣ қабул карда шуд. 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 бо роҳи раёйпурсии умумихалқӣ ба он тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд. – Душанбе, 2016. – 64 с.
2. Алифбеков, З. Развитие науки в высших учебных заведениях/ З. Алифбеков//Адаб. - Душанбе, 2004. №3. - С. 16-21
3. Афзалов, Х., Рахимов, Б. Таърихи педагогикаи халқи тоҷик/ Х.Афзалов, Б.Раҳим. - Душанбе, 2002. – 235 с.
4. Богоутдинов, А.М. Очерки по истории таджикской философии/А.М.Богоутдинов. - Сталинабад, 1961. - 332 с.
5. Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: Ирфон, 2006. – 11 с.
6. Рашидов, А. Образование для всех: оценка на 2000 год по Республике Таджикистан/ А. Рашидов. - Душанбе, 2000. - 145 с.

МЕТОДЫ И КРИТЕРИИ ВЫБОРА СОДЕРЖАНИЯ ВОСПИТАНИЯ В СООТВЕТСТВИИ С НАЦИОНАЛЬНОЙ КОНЦЕПЦИЕЙ ВОСПИТАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с методами и критериями выбора содержания образования в соответствии с национальной концепцией образования в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: *методы и критерии, гармонизация образования, духовная культура, образование, правовое воспитание.*

METHODS AND CRITERIA FOR CHOOSING UPBRINGING CONTENT IN ACCORDANCE WITH THE NATIONAL CONCEPT OF UPBRINGING IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

This article discusses issues related to the methods and criteria for choosing the content of education in accordance with the national concept of education in the Republic of Tajikistan.

Key words: *methods and criteria, harmonization of education, spiritual culture, education, legal education.*

Сведения об авторе:

Холова Курбонмох Абдухаликова – соискатель кафедры общегуниверситетской педагогика Таджикского национального университета E-mail: Kurbonmokh@mail.ru, Tel: (+992) 917770355

About the author:

Kholova Kurbonmoh Abdukhaliqova - cooper of the Department of General University Pedagogy, Tajik National University Email: Kurbonmokh@mail.ru, Tel: (+992) 917770355

УДК 574,6:477

САЛОҲИЯТНОКИИ КОМПЮТЕРӢ ВА ИСТИФОДАИ РӢНАМОҲО ДАР РАВАНДИ ДАРСИ МАТЕМАТИКА

Саидҷаҳфаров А.И.

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ҷалилов Х.М.

Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар н. Раит

Дар замони муосир масъалаи асосии таҳсилот дар муҳассилон шакл додани салоҳиятнокӣ мустақилона аз худ кардани донишҳо, ҳустуҷӯ, интиҳоби иттилооти лозимӣ, таҳлил ва мубодилаи иттилоот, пешниҳод ва интиқоли иттилоот мебошанд, ки онҳо қисмҳои таркибии салоҳиятнокӣ иттилоотиро ташкил мекунанд.

Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бисёр устодон изҳори нигаронӣ менамоянд, ки муҳассилин маводҳои таълимиро бо душворӣ аз худ менамоянд, ҳатто донишҳои андӯхташуда дар ҳолатҳои тағйирдодашуда истифода карда наметавонанд, ин ё он усули ҳалро мустақилона интиҳоб карда наметавонанд. Онҳо намехоҳанд қоидаҳои муайяншударо иҷро намоянд, теоремаҳоро аз ёд намоянд ё масъалаҳоро ҳал намоянд.

Устодон дар фикри онанд, ки чӣ гуна чунин муҳассилонро, ки дар раванди таҳсилот ба душворӣ дучор меоянд, таълим диҳанд, махсусан таълими самараовар ва натиҷабахш. Қадам усулҳо, қадам воситаҳо ва қадам технологияро истифода бояд бурд, ки дар муҳассилон хотира, нутқ, қобилияти фикрронӣ рушд ёбад, дараҷаи дониши онҳо баланд бардошта шавад ва қобилиятҳои эҷодии онҳо шакл гирад.

Ҷаҳони муосир бевосита бо равандҳои иттилоотикунӣ алоқамандии зич дорад. Дар ҳама ҷой тадқиқи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (ТИК) дар ҷараён аст. Дар баробари ин, яке аз самтҳои афзалиятноки раванди иттилоотикунӣ ҷомеаи иттилоотикунӣ таҳсилот мебошад [1, с.4].

Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (МТМУ) мақсади истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар дарс иборат аст аз:

- ✓ ба даст овардани саводнокии компютерӣ ва салоҳиятнокии ТИК;
- ✓ рушди қорҳои мустақилонаи муҳассилон дар дарс;
- ✓ дар амал тадқиқ сохтани рафторҳои фардӣ, шахсӣ-мушоҳидавӣ.

Дар баробари ин устодоне, ки аз ТИК истифода менамоянд вазифадоранд:

- ✓ тайёрии заминавии математикии муҳассилони хурдсолро таъмин намоянд;
- ✓ ба шакл даровардани фарҳанги иттилоотӣ ва методӣ, шакли эҷодии фаъолияти муҳассилинро тақмил диҳанд;
- ✓ омодагии муҳассилин ҷиҳати истифодаи технологияи иттилоотӣ ва дигар сохторҳои иттилоотӣ ба роҳ монда шавад.

Яке аз механизмҳои тадқиқи компютерҳои фардӣ ҳамчун ТИК дар раванди гузаштани дарс, истифодаи мақсадноки намоишҳои компютерӣ яъне, рӯнамоҳо мебошанд.

Рӯнамоҳои компютерӣ – ин технологияи муосири пешниҳоди иттилоот мебошанд. Шаклҳо ва мақоми истифодаи рӯнамоҳо дар дарс аз мӯҳтавои ҳудуди дарс, аз мақсад ва вазифаҳо, ки дар дарс гузашта мешавад, вобастагӣ дорад [2, с.10].

Ҳангоми омӯзиши маводҳои нав истифодаи рӯнамоҳо имкон медиҳанд, ки маводҳои таълимӣ дар шакли айёни тасниф гарданд. Ҳангоми ҳалли машқҳои шифохӣ рӯнамоҳо имкон медиҳанд, ки муҳассилин машқҳоро фавран бо сифати баланд иҷро намоянд.

Рӯнамоҳои таълимӣ метавонанд, қайди дастнависҳои дарс бошанд. Дар ин ҳолат, рӯнамо ҳам аз қисматҳои асосии дарси анъанавӣ иборат мебошад, яъне:

- ✓ Мавзӯи нав;
- ✓ Мақсад ва вазифаҳои дарс;
- ✓ Зинаҳои асосии дарс;
- ✓ Мафҳумҳои калидӣ;
- ✓ Вазифаи ҳонагӣ.

Бояд қайд намуд, ки ҳангоми қор кардан бо графикҳо ва нақшаҳо ҷиҳати исботи теоремаҳои зарурӣ, кашидани нақшаҳо, истифодаи ҷадвалҳо ва ғайраҳо дар дарсҳои математика ҳело муҳим аст, ки нақшаҳои мутахарриқ истифода карда шаванд.

Рӯнамо аз калимаи англисии «Presentation» ва калимаи русии «Презентация» гирифта шуда, маънои намоишро дорад.

Рӯнамоҳои чандрасонаӣ (мултимедӣ) – ин усули қулай ва самараноки пешниҳоди иттилоот бо ёрии барномаҳои компютерӣ мебошад. Ин барномаҳо дар худ қисматҳои чун баландгӯяк, овоз, тасвир ва ғайраҳоро доранд, ки онҳо метавонанд муддати дароз диққати муҳассилинро ба худ ҷалб намоянд [3;4].

Инчунин, рӯнамоҳои компютерӣ имкон медиҳанд, ки устод мустақилона маводҳои таълимиро ҷо ба ҷо намояд, вобаста ба махсусиятҳои синфҳои алоҳида ва мавзӯи мушахас маводҳоро интихоб намуда, самарани баланди касбро соҳиб гардад.

Муҳаққон ба ҳулоса омадаанд, ки истифодаи технологияи иттилоотӣ дар таҳсилот ба додашудаҳои физиологияи инсон чунин вобастагӣ дорад:

- ✓ 25 ҳиссаи маводи шунидашуда дар хотираи муҳассилин боқӣ мемонад;
- ✓ 33 ҳиссаи маводи дидашуда;
- ✓ 50 ҳиссаи ҳам маводи шунидашуда ва ҳам маводи дидашуда;
- ✓ 75 ҳиссаи мавод, агар муҳассилин фаъолон дар раванди дарс иштирок намояд [9;10].

Чун ташкилкунадаҳои айёни-нақшавии равандҳои фикрнамоя дар ҳаёти инсоният нақши асосиро мебозанд, пас истифодаи онҳо дар раванди таҳсилот бениҳоят самаранок мебошанд. Технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсиониро дар раванди гузаштани дарс бо шаклҳои гуногун метавонем истифода намоем (Расми 1).

Расми 1. Истифодаи компютер дар раванди дарс
Figure 1. Using a computer in the classroom

Ҳангоми гузаронидани дарсҳои математика, пас аз истифодаи рӯнамоҳои чандрасонаӣ принципҳои дастрасӣ ва айёният мавриди амал қарор дода мешаванд. Дарсҳо бо ҷолибияти эстетикӣ самаранок мебошанд. Онҳо бо рӯнамоҳо имкон медиҳанд, ки миқдори зиёди ахбор дастрас карда шавад ва вақти камтарро гирад. Барои пура назорат намудани маводи омӯзишӣ ба варақа (слайд)- ҳои пешина ё баъдина ҳаракат кардан мумкин аст, яъне имконияти назорати гурӯҳи маводи омӯхташаванда мавҷуд мебошад [8].

Дар дарсҳои математика бо ёрии слайдҳо, ки дар барномаи Microsoft Power Point сохта шудаанд, мумкин аст намоиши мисолҳо, масъалаҳо, занҷира барои ҳисоби шифоӣ, бозиҳои математикӣ, ребусу кроссвордҳо ва ғайраҳо мавриди баҳрабардорӣ қарор диҳем.

Истифодаи ТИК дар зинаҳои раванди таҳсилот муҳим аст. Истифодаи компютер ва технологияҳои компютерӣ дар замони муосир зарурияти таълимист. Технологияҳои иттилоотӣ раванди таълимро нисбатан самаранок менамояд, вақтро сарфа менамояд, ҳавасмандии муҳассилинро барои омӯзиши маводҳои таълимӣ ва фан баланд мебардоранд. Бинобарин истифодаи рӯнамоҳо дар ин раванд талаби замон аст.

Ҳангоми омӯзиши маводи нав рӯнамоҳои мушаххасро вобаста ба мавзӯҳои алоҳида истифода намудан қобили қабул аст. Ғайримукқарари гузоштани қазияи омӯзишӣ, инчунин технологияи хуби намоиш ва кӯтоҳии баён диққати муҳассилинро бештар ҷалб менамояд. Чунки дар як вақт ҳам хотираи визуалӣ ва ҳам хотираи шунавоӣ фаъолият менамоянд. Қулай аст, ки рӯнамоҳоро ҳангоми ташкили корҳои мустақилонаи хонандагон, дар дарс истифода намоем. Дар корҳои гуруҳӣ низ истифодаи онҳо қулай аст. Масъалаҳо, ки ба тариқи айёни гузошта мешаванд, муҳассилинро водор месозад, ки сари ҳалли онҳо фикр намоёнд. Ва мо мебинем, ки дере нагузашта дар тахтаи синф ҷавоби онҳо пайдо мешавад.

Бояд қайд намуд, ки рӯнамоҳо ҳангоми ташкили корҳои шифоӣ ҳам дар дарсҳо истифода бурдан мумкин аст. Дар экран аввал масъала ва баъдан ҷавоби дуруст пайдо мешавад.

Рӯнамоҳо ҳангоми такрори маводи омӯзишӣ низ бо ёрии слайдҳои рангоранг, дар як муддати кӯтоҳ истифода бурда мешаванд. Муҳассилини дар дарсҳо иштирок накарда, метавонанд мустақилона бо истифодаи рӯнамоҳои мавҷуда ҳам маводи омӯзишӣ ва ҳам корҳои мустақилонаро иҷро намоёнд [3;4].

Дар фаъолияти ҳеш мо технологияи иттилоотиро дар се самт истифода менамоем:

1. Намоиши слайдҳо (истифодаи рӯнамо);
2. Сохтани парвандаҳои намоишӣ бо ёрии Notebook;
3. Сохтани тестҳо.

Ҳангоми кор кардан дар самти аввал, мо барномаи офисии нисбатан соддаю дар як вақт самаранок яъне, MS Power Point-ро, ки имрӯзҳо ҳар як устод бояд аз он истифода намояд, мавриди истифода қарор медиҳем. Бо ёрии он мо метавонем, ҳолати айёниятро дар дарсҳои математика амалӣ намоем.

Дар муҳити MS Power Point мо намоишҳоро месозем, ки онҳо барномаҳои намоиширо барои шарҳ додани мавзӯҳои нави таълимӣ фаро мегиранд. Истифодаи чунин рӯнамоҳо натиҷаи хубе ба бор меоварад.

Самти дигари истифодаи ТИК дар сурате имконпазир мегардад, ки агар дар синфхонаҳо тахтаҳои электронӣ мавҷуд бошанд. Тахтаҳои электронӣ таҷҳизотҳои нисбатан қулайи дарсгузарӣ мебошанд. Онҳо ба компютерҳои фардӣ ё Notebook-ҳо пайваست карда мешаванд. Тасвирҳо ва рӯнамоҳо ба тахтаҳои электронӣ маҳз аз компютерҳои фардӣ ё Notebook-ҳо тавассути воситаҳои интиқоли ахбор, ноқилҳо ва проектор мегузаранд.

Дар фарқият аз проектори муқаррари чандрасонай тахтаи электронӣ имконият медиҳад, ки на танҳо слайдҳо ва видеоҳоро намоиш диҳем, балки расм ва нақша кашем, дар тасвирҳои дар экран пайдошуда ҳаргуна қайдҳо гузорем, тағйиротҳо ворид намоем ва онҳоро метавонем дар намуди парвандаҳои алоҳида нигоҳ дорем. Ба ғайр аз ин метавонем раванди омӯзишро возеҳ, равшан ва динамикӣ гардонем.

Дар экранҳои тахтаи электронӣ имконият дорем, объектҳо ва навиштаҳоро осон аз як ҷой ба ҷои дигар кӯчонем, ба матнҳо, расмҳо ва диаграммаҳо шарҳу эзоҳ ворид созем, соҳаҳои асосиро ҷудо намоем ва рангҳоро ворид созем.

Хулоса, матнҳо чадвал, диаграммҳо тасвирҳои пешакӣ тайёр карда шуда, ба омӯзиши дарс суръати тезтар мебахшад.

Дар самти охирин, тавассути технологияи иттилоотии компютерӣ мо метавонем ба сохтани тестҳои компютерӣ машғул шавем. Онҳо низ дар муҳити MS Power Point тайёр карда мешаванд.

Солҳои охир дар нақш ва мақоми истифодаи технологияи иттилоотии компютерҳои фардӣ тағйиротҳои кулӣ ба миён омад. Махсусан дар соҳаи таҳсилот салоҳиятнокии устодони фанӣ ва малакаю маҳорати онҳо, дар омодакунии маводҳои дарсӣ тавассути барномаҳои рӯнамосоз пешравии бузургро мушоҳида менамоем.

Гуфтаҳои олими машҳур К.Ф.Гаусро ба хотир меорем, ки қайд карда буд “Математика илм барои ҷашмон мебошад, на барои ғӯшҳо”.

Тадбиқи технологияҳои компютерӣ на танҳо раванди таълимӣ- тарбиявиро ғанӣ мегардонад балки, нақши пураарзишро дар рушди зеҳнии муҳассилин мебозад. Муҳассилин ба компютер на чун ба бозичаи пураарзиш менигаранд, балки ба он чун дӯсти наздик, ки барои хондан, дарки дунё, фикр кардан ва эҷод кардан ёрӣ мерасонад, назар менамоянд.

Дар мақолаи мазкур намунаҳои зерини истифодаи MS Power Point-ро ҳангоми кор бо муҳассилин истифода менамоем:

- ✓ Истифодаи рӯнамо ҳангоми шарҳи маводи нав ё васеъкунии маводҳои гузашта;
- ✓ Намоиши аёнии равандҳо;
- ✓ Пешниҳоди натиҷаҳои корҳои мустақилонаи муҳассилин;
- ✓ Омӯзиши якҷояи сарчашмаҳо ва маводҳои дар рӯнамоҳои истифодашуда.

Устоди фанӣ бо ёрии рӯнамои чандрасонай метавонад диққати муҳассилинро ба қисматҳои асосии дарс ҷалб намояд. Рӯнамо имконият медиҳад, ки сохтори маводи дарсиро аниқ муайян созем, шароити бехтаринро барои бахотиргирии ихтиёрӣ фароҳам оварем, алоқаи байни назария ва амалияро нишон диҳем, моҳият ва қонуниятҳои равандро кушоем, нақшаҳои зиёдеро нишон диҳем, формулаҳоро пурра ва ё қисман нишон диҳем.

Акнун баъзе усулҳои нисбатан самараноки истифодаи рӯнамоҳои компютериро мавриди баррасӣ қарор медиҳем:

- ✓ *Дар зинаи муҳимияти донишҳои заминавӣ* - имконияти пешниҳоди фаврии дониш ва таҳрири натиҷаҳои иҷроиши он дар пешниҳоди нақшаҳо ва расмҳо;
- ✓ *Дар зинаи омӯзиши маводи нав-* мафҳумҳои намоиши гуногун ва объектҳои алоқаманд ҳангоми омӯзиши мафҳумҳои асосӣ бо ҷудокунии алоқаҳои сабабӣ-натиҷавӣ;
- ✓ *Дар зинаи санҷиши донишҳо-* имконияти истифодаи шаклҳои гуногуни вазифаҳо бо санҷиши минбаъдаи он;
- ✓ *Дар зинаи коркард ва мустаҳкамкунии маҳорат-имконияти пешниҳоди миқдори зиёду гуногуни вазифаҳои шаклан гуногун, алгоритмҳо ва намунаҳо.*

Бояд қайд намуд, ки дар раванди дарсҳои математика истифодаи технологияҳои иттилоотӣ- компютерӣ тадбиқи зиёд дорад. Сабабҳои асосии рӯй овардан ба ТИК дар амалии заминавии зерин шарҳ дода мешавад (Расми 2) .

Расми 2. Амсилаи заминавии сабабҳои истифодаи ТИК дар дарс.

Figure 2. A basic example of the reasons for using ICT in a lesson

Хулоса. Тадбиқи технологияҳои иттилоотӣ-компютерӣ дар раванди таҳсилот ҳавасмандии маърифатии муҳассилинро барои омӯзиши фанни математика рушд медиҳанд ва шароитҳоро барои омӯзиши салоҳиятнокии ин фанни таълимӣ муҳайё месозанд. Барои баланд бардоштани самаранокии таълим, омӯзиши мустақилона ва баланд бардоштани сифати таълим, истифодаи ТИК муҳим ва саривақтист.

Аз таҷрибаҳо бар меояд, ки истифодаи ТИК дар дарсҳо ва фаъолиятҳои берун аз дарсӣ, имкониятҳои эҷодиро ҳам барои устод ва ҳам барои муҳассилин васеъ менамояд, ҳавасмандии онҳоро ба маводҳои омӯзишӣ баланд бардошта, ба омӯзиши мавзӯҳои муҳими фан мусоидат менамояд.

АДАБИЁТ

1. Чалилов Х.М. Методикаи тадқиқи компютерии муодилаи статсионарии сеченакаи гармигузаронӣ / Чалилов Х.М. // Паёми паҷуишгоҳи рушди маориф. 2020. №3,(31). С. 197-202. ISSN 2617-5620.
2. Чалилов Х.М. Истифодаи Matlab ҳангоми тадқиқи муодилаи статсионарии гармигузаронӣ / Чалилов Х.М. // Вестник Таджикского национального университета (ISSN-2413-452X) №1, Душанбе, 2019. -С. 65-72.
3. Чалилов Х.М. Таҳқиқи муодилаи статсионарии гармигузаронӣ тавассути Matlab / Чалилов Х.М. // Физматдамоқола-Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ назариявии ҳаёти устодону кормандони ДМТ, Душанбе, 2019. -С. 18-19.
4. Саидов И.М. Нақши технологияи иттилоотӣ дар таҳсилоти фосилавӣ / Саидов И.М. // Паёми паҷуишгоҳи рушди маориф. №1,(29). ISSN 2617-5620., Душанбе, 2020. -С. 161-166.
5. Саидов, И. М. Таълоботи меъёрӣ барои донишҷӯёни мактабҳои олии нисбат ба дараҷаи азхудкунии фанни информатика дар машғулиятҳои амалӣ ва лабораторӣ / Ф.С. Комилов, И.М. Саидов, З.Ф. Раҳмонзода // Ахбори шӯбаи тоҷикистони Академияи илмҳои байналхалқии мактабҳои олии. №2. Душанбе, 2016. -С.95-101.
6. Е. В. Якушина Электронно-образовательные ресурсы: педагогические качества, достоинства и недостатки. Народное образование. №2, 2011,- 151 с.
7. Вадим Кеспикиов, Ольга Осипова "Информатизация - действия и последствия". Народное образование. №9, 2008, стр. 148.
8. Васильева Е.В. Методические рекомендации по использованию ИКТ на уроках в начальной школе. <http://ipc.krutiha.ru>
9. Программа внедрения информационно-коммуникационных технологий в учебно-воспитательный и управленческий процесс общеобразовательного (в рамках реализации программы развития школы как образовательного учреждения адаптивного типа, реализующего компетентностный подход в образовании и воспитании школьников). МОУ «Средняя общеобразовательная школа №6», Южноуральск. 2010. <http://school6-yu.ru/>
10. Методические рекомендации использования информационно – коммуникационных технологий на уроках алгебры и начал анализа при изучении темы «Производная». «Использование информационно-коммуникационных технологий при изучении алгебры и начал анализа».МОУ СОШ №2 г. Пошехонье. Ярославль, 2010.

КОМПЬЮТЕРНЫЕ НАВЫКИ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРЕЗЕНТАЦИЙ В ПРОЦЕССЕ УРОКА МАТЕМАТИКИ

В статье рассматриваются механизмы применения персональных компьютеров в качестве ИКТ в учебном процессе, целенаправленное использование компьютерных демонстраций, то есть презентаций.

Компьютерные презентации - это современная технология подачи информации. Форма и статус презентации на уроке зависят от содержания урока, целей и задач урока.

Использование презентаций при изучении новых материалов позволяет классифицировать учебные материалы в наглядной форме. При решении устных упражнений презентация позволяет ученикам выполнять упражнения сразу и качественно.

Применение информационных и компьютерных технологий в учебном процессе развивает познавательную мотивацию студентов к изучению математики и создает условия для изучения компетенции этого предмета. Использование ИКТ важно и своевременно для повышения эффективности образования, самостоятельного обучения и качества образования.

Ключевые слова: презентация, модель, компетенция, обучение, технология, компьютер, информация, образование, мультимедиа, знания, материал, наглядность, учащийся, независимость.

COMPUTER SKILLS AND THE USE OF PRESENTATIONS DURING THE MATH LESSON

The article discusses the mechanisms of using personal computers as ICT in the educational process, the purposeful use of computer demonstrations, that is, presentations.

Computer presentations are a modern technology for presenting information. The form and status of the presentation in the lesson depend on the content of the lesson, the goals and objectives of the lesson.

The use of presentations when learning new materials allows you to classify teaching materials in a visual form. When solving oral exercises, the presentation allows the students to do the exercises immediately and efficiently.

The use of information and computer technologies in the educational process develops the cognitive motivation of students to study mathematics and creates conditions for studying the competence of this subject. The use of ICT is important and timely to improve the effectiveness of education, self-directed learning and the quality of education.

Key words: presentation, model, competence, learning, technology, computer, information, education, multimedia, knowledge, material, visibility, student, independence.

Сведения об авторах:

Саиджахфаров Ахлиддин Илёсович - ассистент кафедры информатика-программист Педагогический институт в Рахтском районе, Республика Таджикистан, р.Рахт улица Э.Мухиддинов 63. Тел.: (+992)985929200, E-mail: ahlidin_5111@mail.ru

Джалилов Хуришед Максудович – к.ф.м.н., доцент кафедры информатики Таджикский национальный университет 734025 Республика Таджикистан, г.Душанбе, пр. Рудаки 17, ТНУ, Тел.: (+992) 907965569, E-mail: Sharshara68@mail.ru.

About authors:

Saidzhakhfarov Akhliddin Ilyosovich - Assistant Department of Computer Science-Programmer Pedagogical Institute in Rasht District, Republic of Tajikistan, Rasht Street E. Mukhiddinov 63. Tel.: (+992)985929200, E-mail: ahlidin_5111@mail.ru

Jalilov Khurshed Maksudovich – c.p.m.s., docent of the Department of Informatics, Tajik National University 734025 Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave. 17, Tel: (+992) 907965569, E-mail: Sharshara68@mail.ru.

**РОЌЕЪ БА АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ОМОДАГИИ ОМУЪЗГОРОНИ ОЯНДА
БА РАВАНДИ ИДОРАКУНИИ ИНКИШОФИ ЗАВЌИ МАТЕМАТИКИИ ХОНАНДАГОН**

Мусоева Б.А., Шодиён М.С.

Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав

Азбаски раванди инкишоф гузариши сифатӣ аз сода ба мураккаб, аз пойин ба боло буда, ба ташаккули кадом як навсохтаҳои психологӣ боис мегардад, метавон гуфт, ки инкишофи завқи математикии хонанда - ин раванди тағйироти сифатӣ дар соҳаи аклонии шахсият мебошад, ки дар натиҷаи он дар хонандагон ташаккул ёфтани тасаввурот ва мафҳумҳои математикӣ пайдо мегардад.

Дар раванди ба хонандагон омӯзондани математика такомули равандҳои равонии маърифатӣ (идрок, тафаккур, хотира, нутқ, диққат, тахайюл) ба вуҷуд омада, равишҳои фаъолияти зеҳнӣ (таҳлил, таркиб, ҳулосабарорӣ, тасниф ва ғайра) ташаккул ёфта, боиси рушди қобилияти математикии хонандагон мегардад.

Ба ақидаи В.А. Крутетский қобилияти математикӣ ҳамчун “вижагии инфиродӣ-психологии инсон” ба ӯ дар ҳолати баробар будани шароит нисбатан зудтар, беҳтар ва амиқтар фаро гирифтани донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳо дар соҳаи математика кумак мерасонад [54].

З.А. Грачева зухуроти фаъолияти зеҳнии хонандагонро таҳлил намуда, баъзе ҷузъиётеро аз қабилӣ гирой ва мустақилияти тафаккур, тасаввуроти фазоии рушдёрфта, мантиқи амалиёт ва мулоҳизаҳо, зиракӣ ва ҳушзеҳнӣ ошкор намудааст, ки онҳоро метавон пурра ба сохтори қобилиятҳои математикии мансуб донист [1].

Аммо, тавре ки М.А. Меченская таъкид намудааст «инкишофи зеҳнӣ на танҳо ба таълим, балки ба фаъолнокии ҳуди хонанда, ҳассосияти ӯ нисбат ба таълим дар ин ё он марҳилаи онтогенез вобастагӣ дорад». Муаллиф инчунин аҳамияти тафовутҳои инфиродии хонандагонро, ки ба натиҷаҳои таълим таъсиррасон мебошанд, таъкид мекунад [3, с.73].

Аз гуфтаҳои боло метавон ҳулоса намуд, ки инкишофи завқи математикии хонандагон ба ҳамкориҳои заминаҳои табиӣ (истеъдод, қобилият), шароити муҳити мавҷудаи иҷтимоӣ (таълиму тарбия) ва фаъолнокии ҳуди хонандагон дар раванди маърифат вобаста аст. Вале ба ҳар сураат нақши муҳим дар раванди инкишофи завқи математикии хонандагон ба таълиму тарбия тааллуқ дорад, ки раванди мазкурро идорашиаванда месозад.

Равишҳои муносири таълим ба муносибат бо муҳассил ҳамчун субъекти идоракунии асос ёфтааст. Самаранокӣи идоракунии таълим бошад, аз бисёр лиҳоз ба барқарор гардидани робитаи дутарафаи омӯзгор бо хонанда вобаста мебошад. Дар ҳолати дуруст роҳандозӣ гардидани робитаи дутарафаи омӯзгор дар ҳар як марҳила имконият дорад, ки самаранокӣи таъсиррасониҳои ҳудро муқаррар намуда, бо ҳамин, эҳтимоли гузариши бомуваффақияти хонандаро ба ҳолати нав афзоиш диҳад.

Аз ин ҷо чунин ҳулоса кардан мумкин аст, ки:

- раванди идоракунии инкишофи завқи математикии хонандагон бояд дар асоси шинохти амиқ ва ҳамаҷонибаи хонанда, бо дарназардошти вижагиҳои синнусолӣ ва инфиродии ӯ амалӣ карда шавад;
- хонанда бояд нақши субъекти идоракунии раванди таълимӣ-маърифатиро иҷро намояд;

● самаранокии идоракунии инкишофи завқи математикӣ аз барқарор гардонида тавонишони робитаи дутарафаи субъектҳои раванди таҳсилот вобастагӣ дорад ва дар асоси он метавон танзим ва тасҳеҳи раванди педагогиро амалӣ намуд.

Ҳамин тавр, таҳти мафҳуми идоракунии инкишофи завқи математикии хонандагон мо дараҷаи мукамалтари фаъолияти касбӣ-педагогии омӯзгорро мефаҳмем, ки метавонад бо таъя ба вижагиҳои синнусолӣ хонандагон низоми кори аз лиҳози педагогӣ мақсаднокро оид ба инкишофи завқи математикӣ нақшабандӣ, ташкил ва назорат намояд, равишҳои ҳамкориҳои субъект-субъектии омӯзгор бо хонандаро, ки ба инкишофёбӣ ва худинкишофёбии хонандагон нигаронида шудааст, таҳлил ва пешгӯӣ намояд, чараён ва натиҷаҳои раванди таҳсилоти ро бо дарназардошти робитаи дутарафа танзим ва тасҳеҳ намояд.

Бояд гуфт, ки барои ба ҳосил кардани тасаввуроти комил оид ба сохтор ва муҳтавои омодагии омӯзгорони оянда барои идоракунии инкишофи завқи математикии хонандагон ба амсиласозӣ рӯ овардан мувофиқи мақсад хоҳад буд. Истифодаи амсила (модел) яке аз методҳои назариявии таҳқиқоти илмӣ ба шумор меравад, ки дар раванди таълими дилхоҳ фан аҳамияти хосеро молиқ аст.

Бояд гуфт, ки таҳти мафҳуми амсила чунин низоми фикран тасаввуршаванда ё аз ҷиҳати моддӣ амалишавандае идрок мегардад, ки объекти таҳқиқотро инъикос ё таҷдид намуда, қобилияти чунин ивазкунии онро дорад, ки омӯхтани он дар бораи объекти мазкур иттилооти нав фароҳам менамояд [5].

Ҳамаи ҷузъиёти ба идоракунии инкишофи завқи математикии хонандагон вобастабуда робитаи дутарафаи наздик ба шумо меравад ва ба истилоҳ табиқи функцияҳои таълимотии интерактивӣ маҳсуб мегардад. Чунончи, ҳадафгузорӣ ва самптирии арзишӣ, ки шомили ҷузъи анғезавӣ-шахсиятӣ мебошанд, барои бомуваффақият азхудкунии донишҳои назариявӣ (ҷузъи муҳтавоӣ) ва фарогирии маҳоратҳо (ҷузъи фаъолиятӣ) замина эҷод менамояд.

Дар раванди фаъолияти таълимӣ ва таҷрибаомӯзии педагогӣ дар донишҷӯён ба таври мақсаднок дастур барои фарогирии идоракунии инкишофи завқи математикии хонандагон, ташаккули низоми донишҳо ва маҷмуаи маҳоратҳои педагогӣ дар сатҳи муҳтавоӣ ва фаъолиятӣ ба вуқӯ меоянд. Ҳар ду ҷузъ - муҳтавоӣ ва фаъолиятиро дар ягонагӣ ва робитаи мутақобила баррасӣ намудан мувофиқи мақсад хоҳад буд, зеро равишҳои фаъолияти донишҷӯён, аз бисёр ҷиҳат, аз рӯи сифат ва ҳаҷми донишҳои азхудкардашудаи онҳо муайян карда мешавад. Дараҷаи фаро гирифта шудани донишҳо аз тарафи хонанда дар омодагии психологӣ ӯ ҷиҳати ҷустуҷӯи ҳалли масъалаҳои касбӣ ифода мегардад.

Л.Г.Семущкина дуруст қайд мекунад, ки маҳорат шартӣ асосии бадастовари донишҳо мебошад ва донишҳои бадастомада ба ташаккули дастури фарогирии минбаъдаи раванди идоракунии инкишофи завқи математикии хонандагон мусоидат мекунад [4].

Барои амалисозии идоракунии раванди инкишофи завқи математикии хонанда инчунин, сифатҳои шахсия аз аҳамият бархӯрдоранд, ки омӯзгор барои амалисозии бомуваффақияти фаъолияти худ бояд онҳоро дошта бошад. Омодагии шахсиятии омӯзгорони оянда ба фаъолият ҷиҳати идоракунии инкишофи завқи математикии хонанда иборат аз самптирии инсонгароёнаи шахсияти омӯзгор ба инкишофи тафаккури хонанда ва рушди ҳамаҷонибаи ӯ, ба ташаккули рефлексия ва эмпатия (ҳамдардӣ)-и педагогӣ, ба масъулияти баланд, фаъолнокии эҷодӣ, ҳозир будан ба худомӯзӣ ва худтакмилдиҳӣ, ба қобилияти муошират доштан бо хонандагон аз рӯи усули ҳамкорӣ ва ҳамэҷодӣ вобастагӣ дорад.

Дар пажӯҳишҳои муосир омодагӣ ба муошират ҳамчун ягонагии се ҷузъиё – коммуникативӣ, интерактивӣ ва перцептивӣ (идроқӣ) баррасӣ мегардад. Ҷиҳати мувоносилоӣ (коммуникативӣ) иборат аз интиқоли иттилоот, интерактивӣ - ташкили ҳамкориҳои омӯзгор бо хонандагон ва перцептивӣ – дарк намудани яқдигар ва дар ин замина муқаррар намудани ҳамдигарфаҳмӣ ва тамоси ҳиссӣ мебошад. Дар робита бо ин, масъалаи қобилияти касбӣ, аз ҷумла, қобилиятҳои касбан муҳими перцептивӣ, коммуникативӣ ва эмпатӣ, ки заминаи идоракунии босамари инкишофи завқи математикии хонандагон мебошанд, басо муҳим арзёбӣ гардида, дар айни замон, дар чараёни раванди мазкур инкишоф ва тақмил меёбанд.

Амсилаи ташкили фазои ҳамкориро дар таълими фанни математика дар шакли соддатарин чунин ифода кардан мумкин аст (ниг. расми 1), ки бо мақсади ҳамкориҳои омӯзгору хонандагон, хонандаю хонандагон ва хонандаю хонанда барои ҷустуҷӯи роҳҳои самараноки ба мақсад ноил шудан амалӣ карда мешавад.

Бояд гуфт, ки асоси ин ғояро «машварат» (маслиҳат, гуфтугузори салоҳандешона дар атрофи ягон масъала) ташкил медиҳад. Ҷе тавре, ки ниёгони мо меғоянд:

Дар ҳама кор машварат бояд,

Кори бешарварат наку н-ояд.

(«Анвори Суҳайлӣ»)

Машварат идроку ҳушёрӣ диҳад,

Ақлҳоро ақлҳо ёрӣ диҳад. (Ҷалолиддини Румӣ)

Возеҳ аст, ки дар ин маврид, кор дар гурӯҳҳо яке аз фаъолияти самараноки таълими интерактивӣ ба ҳисоб меравад.

Муҳимтарин сарчашмаи инкишофи завқи математикии хонандагон идоракунии раванди ташаккули тасаввуроти математикӣ ва амалиёти мантикии марбут бо он мебошад. Ташаккули оддитарин тасаввуроти математикӣ ҳамчун раванди ҳадафманд ва муташаккили интиқол ва азхудкунии донишҳои математикӣ, тарзу равишҳои фаъолияти зеҳнӣ арзёбӣ мегардад. Аз нигоҳи равиши системавӣ раванди ташаккули оддитарин тасаввуроти математикӣ дар зеҳни хонандаро метавон ҳамчун низоми томе, ки шомили ҷузъиёти зерин: ҳадаф, субъект, объект ё субъекти дувум, муҳтаво, равишҳои фаъолият, натиҷаи фаъолият мебошанд, тасаввур намуд.

Ҳамин тавр, дӯр натиҷаи таҳлили концепсияҳои муосири инкишофи завқи математикии хонандагон ва тавсифномаи ҷузъиёти асосии он ҳамчун системаи идорашаванда оид ба вижагии оморасозии омӯзгорони оянда барои идоракунии инкишофи завқи математикии хонандагон чунин хулосабарорӣ намудан мумкин аст:

Омӯзгори оянда бояд вазифаи идоракунии худро дар инкишофи завқи математикии хонандагон дарк намояд. Инкишофи завқи математикии хонанда раванди идорашаванда аст. Талаботи назария ва амалия таълиму тарбияи хонандаро вазифаи махсусан мубрами алоқаманд бо технологияи муайяни педагогии раванди идоракунӣ ва дар ин замина асосноккунии амсилаи тайёрии мутахассис ба идоракунии инкишофи завқи математикии хонандагонро матраҳ кардан мувофиқи мақсад хоҳад буд.

Инкишофи завқи математикии хонанда ҳамчун раванди идоракунӣ бо се вазифаи номбаргардида тавбам мебошад. Омӯзгор ҳомили вазифаҳои асосии идоракунӣ, ташкилкунандаи раванди ташаккули тасаввуроти математикӣ буда, бояд вазифаи гузаронидани хонандаро аз объекти раванди таълимӣ-маърифатӣ ба субъекти фаъолияти маърифатӣ идора намояд.

АДАБИЁТ

1. Грачева З.А. Умственное развитие детей 6-7 лет в процессе решения математических занимательных задач. Автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. пед. наук. – Л., 1970.
2. Крутецкий В.А. Психология математических способностей школьников. – М.: Пров, 1968. – 431 с.
3. Менчинская Н.А. Проблемы учения и умственного развития школьника. – М.: Педагогика, 1989. – 218 с.
4. Семушина Л.Г. Подготовка специалистов среднего звена в профессиональных колледжах системы высшего образования // Специалист, 1993, № 10. – С. 36-38.
5. Шевченко Л.Л. Практическая педагогическая этика. – М.: Из-во Сбор, 1997. – 506 с.

О ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВАХ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К УПРАВЛЕНИЮ РАЗВИТИЕМ МАТЕМАТИЧЕСКОГО ИНТЕРЕСА СТУДЕНТОВ

В данной статье классифицируется интеграция нескольких аспектов педагогических знаний: методов обучения математике, педагогических компетенций и психологических установок учителей в работе по управлению развитием интересов студентов. В ней основное внимание уделяется интерактивному методу обучения и обсуждается двусторонний обмен преподавателем-учеником и учеником-учеником.

Статья рекомендована педагогам, методистам, а также исследователям в области психологии и педагогики. Она кратко и ясно описывает процесс разработки качественного перехода от простого к сложному и снизу вверх.

Ключевые слова: педагогика, методика, учитель, студент, компетентность, интерактив, математика, образование

ON THEORETICAL BASIS OF PREPARING FUTURE TEACHERS FOR MANAGING THE DEVELOPMENT OF THE MATHEMATICAL INTEREST OF STUDENTS

This article classifies the integration of several aspects of pedagogical knowledge: methods of teaching mathematics, pedagogical competencies and psychological attitudes of teachers in managing the development of students' interests. It focuses on an interactive teaching method and discusses the two-way teacher-student and student-student exchange.

The article is recommended for teachers, methodologists, as well as researchers in the field of psychology and pedagogy. She briefly and clearly describes the process of developing a quality transition from simple to complex and bottom-up.

Key words: pedagogy, methodology, teacher, student, competence, interactive, mathematics, education.

Сведения об авторах:

Мусоева Бунафиша Аламхоновна – соискатель Бохтарский государственный Университет имени Носири Хусрав Тел.: (+992) 988019942; E-mail: musoeva1981@mail.ru

Шодиён Мухаммад Султонзода – доктор педагогических наук, профессор кафедры методы обучения математике Бохтарский государственный Университет имени Носири Хусрав Тел.: (+992) 985172601; E-mail: m.shodiev65@gmail.com

About the authors:

Musoeva Bunafsha Alamkhonovna - applicant of Bokhtar State University named after Nosiri Khusrav Tel.: (+992) 988 01 99 42; Электронный почта: musoeva1981@mail.ru

Shodiyon Muhammad Sultonzoda - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Mathematics Teaching Methods, Bokhtar State University named after Nosiri Khusrav Tel.: (+992) 985172601; Email: m.shodiev65@gmail.com.

**ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ КОММУНИКАТСИОНӢ ВА ИТТИЛООТӢ ДАР
ЧАРАӢНИ ГУЗАРОНИДАНИ КОРӢОИ АМАЛӢ - ТАҶРИБАВӢ АЗ ФАННИ ХИМИЯ**

Мирзоев С.С., Исмоилова М., Досаев С.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронӣ ва вохӯриҳояшон бо устодону омӯзгорон ва донишҷӯёну ҷавонон ва умуман, ба наврасону таҳсилгирандагонии муассисаҳои таҳсилоти олии ва касбӣ таъкид намуданд, ки асри XXI асри пешрафту тараққиёти илму техника буда, ба омӯзгорон лозим аст, ки сифати таълиму тарбияро беҳтар ба роҳ монда барои комёбиҳо ва рушди ҷумҳурии соҳибистиклоламон ҷаҳд намоянд ва ворисони сазовори ҷомеаи навинро ба камол расонанд.

Дар Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Барномаи давлатии рушд ва ҷорикунии технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2004) омадааст, ки омӯзгорон дар ҷараёни таълиму тадриси ҳар як дарс аз технологияи нави информатсионӣ - коммуникатсионӣ истифода бурда, барои ноил шудан ба сифати баланди таълим шароити мусоид фароҳам оварда, заминаҳои асосии баланд бардоштани сифати таълим ва ҳамаҷониба истифодаи комёбиҳои навини технологияҳои иттилоотиро самаранок ба роҳ монанд. Дар соҳаҳои маорифу илм дар замони ҳозира бе техника ва технологияҳои иттилоотӣ ҷомеа пешрафт ва ба муваффақиятҳои илмӣ комёб намешавад. Тавассути таҳаввулоти илмӣ – техникӣ ҳамаи донишҷӯёну ва таълимгирандагон дар раванди истифодаи техника ва технологияҳои иттилоотӣ, махсусан, аз шабакаи интернет ва аз китобҳои электронӣ китобхонаҳо мегиранд, барои пешрафти илм, ҷаҳонбинии онҳо мусоидат мекунад.[2, с.32-38]

Бо ташаббуси Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2010 ба воситаи шабакаи интернет озмунҳои фосилавии таълимгирандагон аз фанҳои гуногуни таълимӣ гузаронида шудааст, ки ин иқдомҳои навоҷарӣ робитаи таълимгирандагонро бо технологияҳои иттилоотӣ мустаҳкам намуда, ҳавасмандии ҷавонону наврасонро бо техникаю технологияҳои навин, инчунин, баҳри баланд бардоштани савияи илму донишҳои онҳо аз фанҳои таълимӣ, аз ҷумла, табиатшиносӣ, дақиқу риёзӣ ва кимиё афзун гардонида, ташаккули медиҳанд.

Мушохидаҳо нишон медиҳанд, ки дар охири асри XX ва аввали асри XXI техника ва технологияҳои иттилоотӣ бо суръати баланд инкишоф ёфта, ҳамаи соҳаҳои ҷомеаи муосирро ба кулӣ дигаргун сохтанд. Пешрафти илму техника ва технология ба рушду инкишофи ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз ҷумла ба Тоҷикистони соҳибистиклоли мо низ оид ба ҷанбаҳои сиёсат, иқтисодиёт, маориф ва илм дар замони муосир таъсири назаррас расонид.

Тавассути мушохидаҳо ва маълумоти амалии мо, маълум гардид, ки дар ҳама бахшҳои – сиёсӣ, техникӣ ва иҷтимоӣ, дар баромаду гузоришот техника ва технологияи дақиқи компютерӣ, проекторҳо, графопроекторҳо, тахтаи электронӣ, барномаҳои компютерӣ, презентатсияҳо (намоишҳо) ва дигар таҷҳизот мавриди истифода бурда мешаванд, яъне имрӯз 80% - и амалиёти таълимию тадрисӣ тавассути компютер иҷро карда мешаванд.

Дар Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи «Стратегияи давлатии технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» қайд шудааст, ки рушди соҳаи маориф дар марҳалаҳои истифодаи техника ва технологияҳои навини замонавӣ қарор дорад. Агар дар раванди таҳсилот барои таълимгирандагону донишҷӯён ва устодон техникаи иттилоотӣ лозим шавад, онро метавонанд бемонеа аз шабакаи умумичаҳонии интернет дастрас намоянд. Имрӯзҳо аксар муассисаҳои таълимию соҳаи маориф дорои сомонаҳои интернетӣ шабакаҳои худ мебошанд. Аз ин рӯ, барои сайқал додан, таҷриба омӯختан ва тақмил додани донишҷӯҳои худ донишҷӯён метавонанд тариқи шабакаҳои интернетӣ на танҳо дар дохили ҷумҳурӣ, балки берун аз он муошират намуда, ба воситаи почтаи электронӣ маълумоти заруриро дарёфт намоянд. [4, с.12]

А.Иноятова [1, с.78] дар тадқиқоти худ иброз намудааст, ки дар ҳама ҳолат баробари замон ва илму техника қадам задан, аз навоҷариҳои илму техника бархурдор шудан, албатта, хуб аст, зеро мо дар асри XXI, дар асри пешрафти илму техника умр ба сар бурда, қору ғайолият менамоем. Аз ин лиҳоз, набояд фаромӯш кард, ки техникаю технологияи нав маданияти ҳоси истифодаи худро доранд.

В.К.Щербо [11, с.112] дар тадқиқоти худ «Стратегия оид ба шабакаҳои ҳисоббарориҳои маҳдуд» қайд кардааст, ки асри XXI асри техника ва технология дар ҷаҳон эълон гардидааст ва ин ҳамаи моро водор месозад, ки барои пешрафт дар роҳи илму техника дар муассисаҳои таълимӣ ҳангоми гузаронидани дарсу

машғулият аз техника ва технологияҳои нав самаранок истифода намоем. Масалан, аз синфхонаи компютерӣ, синфхонаҳои озмоишӣ, лабораторӣ, проекторҳо, тахтаҳои электронӣ, ҳаргуна расмҳо доир ба техникаи компютерӣ ва фароҳам овардани моделҳои мусоиди таълимӣ.

Истифодаи самаранокӣ техника ва технологияҳои информатсионӣ – коммуникатсионӣ ва иттилоотӣ дар чараёни таълими кимӣ, аз ҷумла, таҷрибаи озмоишҳо, рисолаҳои ҳатм, корҳои курсӣ нақши калидӣ мебозанд.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ ҳамчун маводи ёрирасон ҳангоми омӯзиши мавзӯҳои нав аз ҷанми химия барои омӯзгорон ҳеле муҳим аст, зеро ки тавассути онҳо таълимгирандагонро бо мавҷудоти зиндаи табиат тариқи тахтаҳои электронӣ бо барномаҳои таълимӣ, слайдҳо, презентатсияҳои сохта, бо таври дақиқу саҳеҳ шиносонидан мумкин аст.

Дар банди информатика ва энциклопедия бо ақидаи Е.Хлебалина[7,с.16] техника ва технологияи иттилоотӣ дар яқоягӣ бо истифодаи методҳои маъмули таълим имкон медиҳад, ки ҳар як омӯзгор маҳорати тадқиқотӣ-ёҷодӣ ва шавқу рағбати таълимгирандагонро бедор намояд ва истифодаи усулҳои навини таълим, сифати таълим ва дараҷаи азхудкунии толибилмонро баланд бардорад.

Дар заминаи равандҳои ҷаҳонишавӣ ва таҳаввулоти илму техникаи навин, омӯзгорон бояд хонандагонро бо ҷанбаҳои азхудкунии тафаккури техникӣ, қомебиҳои технологияи муосир, яъне технологияи информатсионӣ коммуникатсионӣ ва иттилоотӣ, дар раванди таълими кимӣ ташаккул диҳанд. [9, с.22-24]

Аз ҳама ҳадафи асосӣ ин аст, ки дар самти азхудкунии техника ва технология қобилият ва лаёқати таълимгирандагонро ташаккул дода, раванди таълимро бо истифода аз техника ва технологияи навин ба роҳ монем.

Дар маводҳои Муассисаи давлатии «Маркази Ҷумҳуриявии технологияҳои информатсионӣ ва коммуникатсионӣ» қайд карда шудааст, ки тарзи таълими техника ва технологияи навин дар шароити ҳозира талаб мекунад, ки ҳар як шахс бояд бо талаботи умумии ҳозиразамон ва афкори илмӣ техникаи афзоида рӯз то рӯз шинос шавад, зеро дар асри XXI, ки давраи пешрафти босуръати илму техника ва технология мебошад, ҷомеаро бе инкишофи технология тасаввур кардан ғайримумкин аст.

Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ чунин омадааст: «Нишондиҳандаҳои таъмини сифатро дар ҳамаи заминаҳои таҳсилот бо стандартҳои ҷаҳонӣ наздик созем, ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбиро бо субъектҳои бозори меҳнат густариш бахшем, дараҷаи рушди низоми инноватсияи миллӣ ва нишондиҳандаҳои азхудкунии технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсиониро беҳтар гардонем».[5, с.92-94]

Маврид ба зикр аст, ки ҳар як муаллим бояд оид ба рушди пешрафти технологияи информатсионӣ иттилоотӣ тадрис ва фаъолияти маърифатӣ – таълимии худ ва толибилмонро сайқал диҳад аз шабакаҳои компютерӣ ва мултимедӣ имрӯз муҳимтарин ҷузъи усули технологияҳои иттилоотӣ навинро дар чараёни омӯзиши фанҳои таълимӣ, ташкил медиҳад аз ҷумла, банди қисматҳои кимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбӣ мебошанд, пайвасти ташаккул диҳад.

Дар стратегияи миёнамуҳлати ЮНЕСКО дар солҳои 2002-2007 қайд карда шудааст, ки истифодаи технологияи информатсионӣ ва иттилоотӣ, дар соҳаи рушди маълумот ва тайёрии касбии мутахассисони ояндаи омӯзгорӣ, дарёфти донишҳои техникӣ – иттилоотӣ, инкишофи фаъолияти таълими маърифатии хонандагон дар чараёни омӯзиши фанҳои дақиқ нақши муҳим мебозанд.

Баҳри иҷрои амалии ин прблема ЮНЕСКО доир ба вусъатёбии заминаҳои маънаӣ ва баландбардории сифати тайёр намудани мутахассисон, фароҳам овардани шароитҳои зарурӣ оид ба истифодаи технологияи информатсионӣ, бозомӯзӣ ва иваз намудани таҷрибаи пешқадам тавассути истифодаи воситаҳои коммуникатсионӣ ва информатсионии таълим (компютер,интернет,тахтаҳои электронӣ ва ғайраҳо) пайвасти ҷорабиниҳои муҳими байналмилалиро баргузор менамоянд.

Азудкунии истифодаи технологияи муосир компютерӣ ҳамчун як қисмати педагогикаи технологӣ, на танҳо боиси рушди заминаҳои нави фаъолияти касбии омӯзгор, балки ташаккули фаъолияти педагогӣ, маданияти ахборотӣ ва афзудани сифати касбии дилхоҳ боис мегардад.

Асосҳои педагогӣ дидактикии истифодаи технологияи нави коммуникатсионӣ ва иттилоотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбӣ дар тадқиқотҳои С.А.Рафиев [6. с.89-90], Ф.Шарипов [8, с.112], А.Мирзоев [3, с.167-168],Н.Шоев [10, с.79-80], аз ғайри ин, назариявӣ ва амалӣ дар раванди таълими соҳаҳои педагогика, дидактика, илмҳои табиатшиносӣ ва кимӣ тавсифу баррасӣ гардидаанд.

Истифодаи самаранокӣ технологияи ва иттилоотӣ-иртиботӣ дар чараёни омӯзиши фанҳои дақиқ, бахусус, кимӣ тибқи талаботи нақшаи барномаҳои таълимӣ дар асоси нишондоду таълифоти Стандартҳои миллии таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, боиси ташаккули инкишофи қобилияти зеҳнӣ раванӣ, донишҳои назариявӣ амалӣ, маҳорату малакаи касбомӯзии толибилмон мегардад.

Истифодаи технологияи информатсионӣ – коммуникатсионӣ иттилоотӣ дар айни замон, яке аз ҷузъҳои асосӣ ва эътимодноку талаботи кунунӣ ҷомеаи умумибашарӣ, ҷанбаҳои муттасилу устувори таҳаввулотӣ иҷтимоӣ – иқтисодӣ, маънавию маърифатӣ хонандагон маҳсуб меёбад.

Дар рафти тадқиқоти педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ шаҳру ноҳияҳои минтақаи Қўлоб (№ 1,3,5,9,10,12,14,1,19,20,50,51,53) маълум гардид, ки истифодаи воситаҳои техникӣ таълим, (компютер, интернет, ноутбук, тахтаи электронӣ) дар ҷараёни машғулиятҳои назариявӣ, амалӣ, таҷрибавӣ – озмоишӣ ва беруназсинфино беруназмактабӣ, аз воситаҳои асосии азбаршавии маводҳои таълимӣ фаннӣ кимиё маҳсуб ёфта, асоси дарёфт ва рушди дараҷаи донишҳои илмӣ хонандагон ба шумор меравад.

Истифодаи самараноки таҳаввулотӣ илмию техникӣ дар асри XXI яке аз роҳу усулҳои асосии рушди ҷараёни таълим, омӯзишу истифодаи васеи донишҳои технологияи информатсионӣ - коммуникатсионӣ толибилмони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва умуман соҳаи маорифи кишвар, ба шумор меравад.

Аз омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи маъхазу сарчашмаҳои илмӣ, аз ҷумла, фалсафа, педагогика, дидактика ва психология дар миқёси ҷомеаи умумибашарӣ бармеояд, ки масъалаҳои тайёр намудани мутахассисони боистеъдоду соҳибкасб дар асри XXI дар доираи ташаккули донишҳои технологӣ, коммуникатсионӣ ҷавобон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбӣ диққати аввалиндараҷа дода мешавад.

Ташаккулу тақмили дараҷаи саводнокии технологияи хонандагон, дар айни замон яке аз ҷанбаҳои навини дар ниҳоди онҳо бедор ва рушд додани донишҳои техникӣ ва дар ҷараёни омӯзиши кимиё азхудкунӣ, ташаккули фаъолияти ҷустуҷӯӣ, эҷодӣ, зеҳнию равоӣ, таълимию маърифатӣ ва ҷаҳонбинии илмӣ онҳо маҳсуб меёбад.

Бо мақсади саҳеҳ истифода намудани воситаҳои техникӣ, яъне технологияи информатсионӣ – коммуникатсионӣ, ба омӯзгорону методистони бахшҳои химия ва биология лозим аст, ки ба омӯзиши фонди замонавии психологияи компютерӣ, дидактикаи компютериро дар ҷараёни таълим қорбандӣ намоянд.

Ҳамин тавр, истифодаи технологияи информатсионӣ- коммуникатсионӣ дар раванди таълими химия, асоси тақмилдиҳии роҳу усулҳо, методҳо, бахусус, методҳои мултимедӣ (тасвири расмҳо, ҷадвалҳо, нақшаҳо, компютер, интернет ва дигар ВТТ) ва ташаккули дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон маҳсуб меёбад.

Истифодаи ВТТ дар ҷараёни таълими фаннӣ химия ҳамчун нишондиҳандаи (индикатор) бедоркунии хоҳишишу шавқу рағбати хонандагон ба донишандӯзӣ, ташаккули мафҳумҳои технологияи информатсионӣ ва рушди шавқу завқи онҳо ба фанҳои таълимӣ ва касбомӯзӣ ба шумор меравад.

Ҷараёни таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ на танҳо боиси додани донишҳои муайян аз тарафи омӯзгор, балки иҷрои зина ба зина қорҳои мустақилона ва воридшавии равандҳои соҳаю сохторҳои маориф ба фазои ягонаи маълумот дар заминаи Стандартҳои умумибашарӣ, аз ҷумла истифодаи технологияи информатсионӣ – коммуникатсионӣ мегардад.

Аз омӯзиш ва таҳлилу таҳқиқи сарчашмаҳои илмӣ, назариявӣ ва амалӣ оид дар назария ва амалияи таълим маълум гардид, ки нақши истифодаи ВТТ дар раванди таълими кимиё аз ҷунин бандҳо иборат мебошад:

1) Истифодаи ВТТ омӯзгоронро водор менамояд, ки ба масъалаҳои ташаккули донишҳои компютерӣ ва аз худ намудани қомебиҳои илму техника ва фаъолияти таълимӣ – маърифатӣ хонандагон диққати ҷиддӣ диҳанд.

2) Ба омӯзгорон лозим меояд, ки дар ҷараёни таълим шакл, роҳу усул ва методҳои замонавии таълимро (бо истифодаи компютер, интернет, ноутбук, тахтаҳои электронӣ) вобаста ба талаботу нишондодҳои нақшаҳо ва барномаҳои таълимӣ, бо мақсади ташаккули фаъолияти таълимӣ – маърифатӣ, эҷодию ҷустуҷӯӣ ва зеҳнию равоии хонандагон истифода намоянд.

Дар мавриди истифодаи технологияи коммуникатсионӣ ва иттилоотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар ҷараёни омӯзиши сикли фанҳои кимиёвӣ нишондодҳои зерин ба ҳисоб гирифта мешаванд:

1) Истифодаи меъёрҳои илман асоснок намудани ВТТ;

2) Ба нақшаҳо ва барномаҳои таълимӣ фаннӣ кимиё ворид намудани маводҳои ВТТ;

3) Таъмини хонандагон ба сарчашмаҳои илмӣ, китобҳои дарсӣ ва васоитҳои таълимию методӣ оид ба технологияи информатсионӣ коммуникатсионӣ ва иттилоотӣ дар доираи нақшаҳо ва барномаҳои таълимӣ аз сикли фанҳои кимиё.

АДАБИЁТ

1. Иноятова А. Технологияҳои иттилоотӣ ва асосҳои системаи идоракунии захираҳои нишондодҳо – Душанбе: Девашич - 2007.

2. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Барномаи давлатии рушд ва ҷорикунони технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» - 3.12.2004 таҳти №468

3. Мирзоев А.Р. Дидактические основы подготовки студентов вузов Таджикистана к использованию информационно – коммуникационных технологий : дис. . . д-ра пед. наук: 13.00.01
4. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи «Стратегияи давлатии «технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» - 05.11.2003- № 1174
5. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ аз 22 декабри соли 2017.
6. Рафиев С.А. Комплексный подход к внедрению информационно – коммуникативных технологий обучения математики в вузах Таджикистана, Душанбе, 2017.
7. Хлебалина Е. Информатика : энциклопедия – М, 2003.
8. Шарипов Ф.Ф. Педагогические особенности формирования информационной культуры студентов при изучении курса информатики. дис., канд. пед. наук. – Курган – Тюбе, 2008.
9. Шевченко А.В. Информационная устойчивость политической системы. Монография – М: РАГС. - 2004.
10. Шоев Н.Н. Психология и педагогика с основами кредитной технологии и активных методов воспитывающего обучения. Экспериментальное учебное пособие. – Душанбе: Ирфон - 2008.
11. Щербо В.К. Стандарты по вычислительным локальным сетям. Справочник. – М: Радио и Связь. – 1990.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОММУНИКАЦИОННЫХ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРАКТИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ХИМИИ

В данной статье авторы рассматривали роль научно - теоретической и методологической основы использования информационно – коммуникационной технологии на уроках и внеклассных занятий по химии в общеобразовательных школах Кулябского региона (компьютер, интернет, электронные доски, ноутбук, презентации и т.д.)

Ключевые слова: обучения, воспитания, химия, компьютер, технология, информация, коммуникация, наука, просвещение, мышления, способность, творчество, ЮНЕСКО, ТСО.

USE OF COMMUNICATION TECHNOLOGY AND INFORMATION IN THE PROCESS OF PRACTICAL WORK IN CHEMISTRY

In this article, the authors considered the role of the scientific - theoretical and methodological basis for the use of information and communication technology in the classroom and extracurricular activities in chemistry in secondary schools of the Kulyab region (computer, Internet, electronic boards, laptop, presentations, etc.)

Key words: teaching, education, chemistry, computer, technology, information, communication, science, enlightenment, thinking, ability, creativity, UNESCO, TSO.

Сведения об авторах:

Мирзоев С.С. - доктор педагогических наук, профессор кафедры химия и биологии Кулябского государственного университета им. Абуабдуллох Рудаки.

Исмоилова М. – старший преподаватель кафедры химии и биологии Кулябского государственного университета им. Абуабдуллох Рудаки.

Досаев С. - ассистент кафедры химии и биологии Кулябского государственного университета им. Абуабдуллох Рудаки.

About the authors:

Mirzoev S.S. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Chemistry and Biology, Kulyab State University name Abuabdulloh Rudaki.

Ismoilova M. - Senior Lecturer, Department of Chemistry and Biology, Kulyab State University name Abuabdulloh Rudaki.

Dosaev S. - Assistant of the Department of Chemistry and Biology of Kulyab State University name Abuabdulloh Rudaki.

САЛОҲЯТИ КОММУНИКАТИВӢ ҲАМЧУН ҚИСМИ АСОСИИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ДОНИШЧӢӢН

Латинов С.О.

Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи С. Айни

Авзонов С.С.

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

Гузариш ба таълими босалоҳият дар муассисаҳои олии касбӣ масъалаи рушди қобилияти донишчӯён, зоҳиршавии мазмуну мундариҷа ва самтгирӣҳои амалии таълими фанҳо, рушди маҳорати донишчӯён дар ҳалли мустақилонаи вазифаҳо дар ҳолатҳои номуайяниро ба миён овард. Чунин дигаргунӣҳо, дар навбати худ, назди омӯзгорон вазифаи ҷустуҷӯи восита ва технологияҳои нави таълимро меғузорад, ки ба

самаранокии тайёр намудани хатмкунандагон, ки ба қабули қарорҳо дар вазъиятҳои мухталифи касбӣ омодаанд, қобилияти таҳлил ва баҳогузорию кор ва ҷаъолияти худро доранд, бо услуб ва маҳорати худтакмилдиҳӣ шинос мебошанд, равона карда мешавад.

Таҳлили вазъияти имрӯзаи системаи маълумоти олии касбӣ нишон медиҳад, ки яке аз самтҳои асосии беҳтар ва самаранок намудани тайёр кардани донишҷӯён ташаккули мақсадноки салоҳияти коммуникативии онҳо ба ҳисоб меравад. Қайд намудан зарур аст, ки салоҳияти коммуникативӣ мавзӯи омӯзиши соҳаҳои мухталифи илмӣ оид ба инсон – физиология, психология, сотсиология, педагогика, лингвистика ба ҳисоб меравад.

Дар хатмкунандагони муассисаҳои олии касбӣ салоҳиятҳои калидӣ, аз он ҷумла салоҳиятҳои коммуникативӣ дар сатҳи зарурӣ ташаккул наёфтааст. Мутахассисони салоҳиятнокро метавон танҳо дар раванди ҳамкорихои ҷаъоли коммуникативӣ тайёр намуд. Аз ин хотир зарур аст, ки дар раванди таълим барои рушди маҳорати таҳлил ва таснифоти иттилоот дар доираи ҳамкории субъектҳо тамоми шароитҳо таъмин карда шаванд.

Дар таҳқиқотҳои илмии муосир ба мазмуну мундариҷаи салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун қисми таркибии ташаккул ва инкишофи салоҳиятнокии донишҷӯён ва роҳу воситаҳои ташаккули он диққати махсус равона карда мешавад. Дар доираи педагогикаи муосир қайд карда мешавад, ки дар амалӣ намудани тарҳҳои мухталифи ташаккули салоҳияти коммуникативии донишҷӯён корҳои амалӣ талаб карда мешаванд.

Дар илми муосир ҷанбаҳои амалии коммуникатсия: лингвистика, коммуникатсияи байнифарҳангӣ, технологияҳои компютерӣ, алоқа бо ҷомеа, корҳои иҷтимоӣ ва ғайраҳо мебошанд. Дар шароити имрӯза таҳқиқотҳо, ки бо омӯзиши хусусиятҳои муошират дар соҳаҳои таълимӣ, ҷамъиятӣ, истеҳсолотӣ, сиёсӣ ва дигар соҳаҳои иҷтимоӣ алоқаманд мебошанд, васеъ гардида истодааст. Болоравии миқдори самтҳо бо қувват гирифтани мувофиқгардии ҷараёнҳои иттилоотӣ, ҳамкорихои байнитамаддунӣ ҳам дар сатҳи байнишахсӣ ва ҳам дар сатҳи ҷаҳонӣ бо ёрии воситаҳои мухталиф алоқаманд аст.

Салоҳиятнокии коммуникативӣ ин унсӯри салоҳиятнокии касбӣ аст. Он бо сатҳи азхудшудаи маҳорат ва малакаҳои нутқӣ, ки вазъияти рафтори қисми нутқиро муайян менамояд, тасниф карда мешавад. Дар асоси сохтори коммуникатсия, салоҳияти коммуникатсионӣ ҳамчун омодагӣ барои дарк кардани шахси дигар ва муошират бо ӯ ва ҳамчун қобилияти муқаррар ва ҳалли навъҳои мушаххаси вазифаҳои коммуникатсионӣ; муайян намудани мақсад ва стратегияи алоқаҳо, баҳогузорию вазъият, ба назар гирифтани ниятҳо ва усулҳои алоқа бо шарикон, тағйири тактика ва стратегияи муошират дар мавриди зарурӣ, тасниф карда мешавад.[1, с.256]

Ба мутахассиси муосир зарур аст, ки дорои донишҳо оид ба асосҳои раванди коммуникативӣ ва маҳорати ҷаъолияти иттилоотӣ ва коммуникативӣ дар соҳаҳои мухталиф, аз он ҷумла дар соҳаи байнифарҳангӣ бошад; бо хусусиятҳои коммуникатсияи шифохӣ ва ғайришифохӣ, навъҳои он шинос бошад; хусусиятҳои муҳити коммуникатсиониро донанд; дорои қобилияти истифодаи принципҳои коммуникативӣ дар банақшагирию ва таҳлили ҷарабаниҳои ҷамъиятӣ бошад.

Фаҳмиши хуби тарафайн, алоқаҳои хуб ба роҳ мондашуда омилҳои муҳими муносибати мусбӣи байни тамоми гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва дар байни онҳо буда, фаҳмиши нодуруст ва ғалат метавонад муноқишаҳо, зиддиятҳо, қорпартоӣ ва дигар падидаҳои манфиро ба вучуд орад. Аз ин рӯ, шахс бояд кӯшиш кунад, ки усулҳои таъсирбахши муоширатро, яъне қобилияти фаҳмидани дигаронро омӯзад.

Салоҳияти коммуникативӣ як системаи захираҳои дохилӣ мебошад, ки барои эҷоди муоширати самаранок дар доираи муайяни ҷаъолияти якҷояи шахсӣ зарур аст. Воситаи маълуми муоширати расмӣ забони хатӣ ва шифохӣ мебошад. Ин механизм, ки тавассути он тафаккури одам инъикос мешавад, таҷриба, фикрҳо ва эҳсосоти ӯ инкишоф меёбанд, ҳислат зоҳир мешавад.

Ба хотири дуруст интиҳоб намудани воситаҳои шифохӣ барои бунёд намудани системаи зарурии алоқаҳо мувофиқи вазъият, донишҳои семантика, фаҳмиши маънои онҳо зарур аст. Маънои иҷтимоиву коммуникативӣ ё маъно воҳиди асосии коммуникатсия ба ҳисоб меравад, ки дар асоси он қабул намудани он, ки ғӯянда ҷӣ меҳодад ва қадом ангеҷаҳо ӯро ба гуфтани он водор менамоянд, ҷой дорад.[2, с.61]

Нутқ – воситаи асосии коммуникатсия ва омилҳои рушди тафаккури инсон ба ҳисоб меравад, он шахсиятро ифода менамояд, ӯро бо тамоми зуҳурот ошқор менамояд. Гуфтори нутқӣ ҳамчун шакли мураккаби ҷаъолият аст, ки аз амалҳои алоҳида иборат буда, ангежа, мақсад, вазифаи ғӯяндаро дарбар мегирад. Барои амали намудани муоширати бомуваффақ бояд назорати ин унсӯрҳои гуфтор ва интиҳоби бошуури онҳо амалӣ карда шаванд.[3, с.27]

Ба масъалаи ташаккул ва инкишофи салоҳияти коммуникативии донишҷӯён қорҳои зиёди таҳқиқотӣ бахшида шудааст, ки дар ин самт метавон таҳқиқотҳои Н.С. Емельянов, А.В. Брушлинский, В.В. Давидов, Р.М. Фрумкина, Н.В. Кузминро махсусан қайд намуд. Дар асоси омӯзиш ва таҳлили ин таҳқиқотҳо хусусиятҳои ташкили раванди ташаккули салоҳияти коммуникативии донишҷӯён ошқор карда мешавад. Илова бар ин, як қатор тарҳҳои ташаккул ва инкишофи салоҳияти коммуникативии донишҷӯён таҳия карда шудааст.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар шароити имрӯза дар раванди таълим ба ташаккули салоҳиятнокии донишҷӯён, аз он ҷумла ба салоҳиятнокии коммуникативӣ, диққати махсус равона менамоянд. Дар раванди таълим омӯзонидани донишҷӯён ба муоширати зехнӣ вазифаи аввалиндарача ҳисобида мешавад, ки дар доираи он донишҷӯён имконият пайдо менамоянд мустақилона гуфтугӯи коммуникативиро ба роҳ монанд, ғаёлона муҳокимаронӣ ва таҳлил намоянд. Истифодаи қобилият ва маҳорати ҳамкорӣҳои коммуникативӣ аз тарафи донишҷӯён дар раванди таълим барои ғаёлияти касбии онҳо аҳамияти калидӣ дорад.

Барои муайян намудани моҳият ва хусусиятҳои салоҳияти коммуникативӣ, зарур мешуморем, ки мафҳуми “салоҳияти коммуникативӣ” дар доираи донишҳои назариявии педагогӣ тасниф карда шавад.

Мафҳуми салоҳияти коммуникативӣ аввалин маротиба аз тарафи А.А. Бодалев истифода гардида, ҳамчун қобилияти ба роҳ мондан ва нигоҳ доштани алоқаҳои самаранок бо дигар одамон дар ҳолати мавҷудияти захираҳои дохилӣ, яъне дониш ва маҳорат тасниф шудааст.[4, с.42]

Қайд намудан зарур аст, ки мафҳуми “салоҳияти коммуникативӣ” ҳамчун интиҳоб ва амалӣ намудани барномаи рафтори нутқӣ дар вобастагӣ аз қобилияти инсон дар ин ё он вазъияти муошират, қобилияти ҷудо намудани вазъият дар вобастагӣ аз мавзӯ, вазифа ва муқаррароти коммуникативӣ пайдо мешавад, истифода мегардад.

Баррасӣ ва таҳлили сохтори салоҳияти коммуникативӣ нишон медиҳад, ки то ба имрӯз таснифоти ягона ва қонёкунандаи мафҳуми “салоҳияти коммуникативӣ” пешниҳод нагардида, оид ба масъалаи муайян намудани қисмҳои таркибии он низ мавқеи ягона ҷой надорад. Як қатор муҳаққиқон унсурҳои салоҳияти коммуникативӣ ва салоҳиятҳои зехнӣро дар алоҳидагӣ баррасӣ намуда, онҳоро мустақил мешуморанд. Гурӯҳи дигари олимони сертаркиба будани салоҳияти коммуникативиро таъкид менамоянд, лекин тасаввуроти онҳо нисбати ин масъала хеле мухталиф ба ҳисоб меравад.

М.Н.Вятнев алоқамандии байни маҳорати коммуникативӣ ва қобилияти зехнӣро таъкид намуда, салоҳияти коммуникативиро ҳамчун воситаи муошират дар ғаёлияти меҳнатӣ ва таълимӣ, қонё намудани талаботҳои зехнӣ муайян намудааст.[5, с.38-45] Н.И.Гез салоҳияти коммуникативиро ҳамчун маҷмӯи қобилиятҳо, ки ба амалӣ намудани робита имконият медиҳад, тасниф намудааст. Салоҳияти коммуникативӣ қобилияти мутобиқ намудани гуфторро бо ҳадафҳои вазъияти муошират, дарки муносибатҳои тарафайни ҷонибҳои муошират, инчунин қобилияти ташкили дурусти муошират бо назардошти меъёрҳои фарҳангӣ ва иҷтимоии рафтори коммуникативиро дарбар мегирад.[6 с.19] Ю.Н. Емельянов қайд намудааст, ки салоҳияти коммуникативӣ ин чунин як сатҳи омӯхташудаи ҳамкорӣ бо муҳит аст, ки барои инсон дар доираи қобилият ва мавқеи иҷтимоӣ бомуваффақ амал намудан талаб карда мешавад.[7, с.37]

Дар шароити имрӯза “салоҳияти коммуникативӣ” ба таври мухталиф тасниф карда мешавад. Чунин мешуморем, ки таснифоти нисбатан бомуваффақ, муайяннамоии зерин ба ҳисоб меравад: сифати интегралӣ шахсият, ки дониш ва маҳоратро барои ҳамкорӣ самаранок бо мақсади ивазнамоии иттилоот, ба роҳ мондани алоқаҳо, идоракунии вазъият бо ёрии воситаҳои шифохӣ ва ҳатти пешбинӣ менамояд. [8, с.110-117]

Қайд намудан зарур аст, ки салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун қобилияти интегративӣ, ки дар сифатҳои гуманистии шахсият асос ёфта, ба таъмини натиҷанокии ғаёлияти коммуникативӣ равона гардидааст ва аз таҷрибаи муоширати байнишахсӣ, сатҳи омӯзиш, тарбия ва рушд бармеояд, муайян карда мешавад.

Дар натиҷаи ҳамкорӣи субъектҳои раванди таълим дар муассисаи таълимӣ ташаккули ғаёли салоҳияти коммуникативӣ ба миён меояд, ки дар он робита ё алоқа нақши муҳим дорад. Асоси мундариҷавии робита, муошират ба ҳисоб меравад. Маҳз дар муошират шакл, навъ ва вазифаҳои равандии ҳамкорӣи одамон амалӣ гардида, дар доираи он раванди омӯзиш, азхудкунӣ, рушд ва таҳкими маҳорати коммуникативӣ ба роҳ монда мешавад.[9, с.231]

Аксарияти муҳаққиқон, раванди муоширати касбиро баррасӣ намуда, онро тариқи мафҳуми марказии ҳамкорӣ таҷассум намудаанд. Дар ҳамкорӣи байни одамон вазифаи асосии муошират – вазифаи танзимӣ амалӣ мегардад. Ҳамкорӣ ҳамчун унсури интегративии сохтори ғаёлият фаҳмида мешавад, ки дар он ба манфиат, самтгирӣ ва қолабҳо, одатҳои шахсии ҳар як иштирокчи муошират диққат дода мешавад.

Муошират ин раванди дучонибаи робита ва ҳамкорӣ мебошад, ки дар раванди он ивазнамоии иттилоот байни субъектҳои мухталиф амалӣ мегардад. Инчунин, муошират ивазшавии даврони ташаккул, пешниҳод, қабул, васеъ намудан ва таҳқиқи иттилоотро дар ҳамкорӣи субъектҳои робита таҷассум менамояд.[10, с.63]

Ҳамкорӣи коммуникативӣ дар асоси нишондиҳандаҳои гуногун навъбандӣ карда мешавад: дар асоси миқдор, характер ва сатҳи ҷалби субъектҳо ба раванди ҳамкорӣ; шаклҳои ташкилии ҳамкорӣҳои коммуникативӣ; воситаҳои коммуникативӣ; аз мавқеи манфиати тарафҳо; дар асоси таҷассуми хусусиятҳои психологӣи ҳамкорӣи коммуникативӣ ва ғайраҳо.[11, с.25-26]

Дар раванди таълим дар муассисаҳои олий принсипи асосии тарҳи коммуникативии таҳсил шавқу рағбат ба раванди ҳамкорӣ ба ҳисоб меравад, ки байни омӯзгор ва донишҷӯён дар машғулиятҳо ба роҳ

монда шуда, ба дарки масъалаи баррасишаванда ва якдигарфаҳмӣ байни тамоми иштирокчиёни ҳамкорӣ равона карда шудааст.[12, с.279-289]

Ҳамин тариқ, дар тамоми таснифотҳо салоҳияти коммуникативӣ ҳамчун як навъ маҷмӯи дониш, маҳорат ва малака фаҳмида мешавад, ки самаранокии равандҳои коммуникатсиониро таъмин менамояд, яъне имконият медиҳад, ки якдигарфаҳмӣ ба даст оварда шуда, таъсири зарурии мутақобила расонида шавад.

АДАБИЁТ

1. Бодалев А.А. Личность и общение / А.А. Бодалев. -М., 1995. -С. 42.
2. Вятютнев, М.Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах / М.Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. - 1977. - № 6. - С. 38-45.
3. Гез, Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н.И. Гез // Иностранные языки в школе. - 1985. - № 2. - С. 19.
4. Емельянов, Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н. Емельянов. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1985. - С.37.
5. Лобанов А. А. Основы профессионально-педагогического общения: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2002. -С.256.
6. Лурия А. Р. Язык и сознание / под ред. Е. Д. Хомской. Ростов н/Д.: Феникс, 1998. -С. 61.
7. Науменко, Е.А. Деловые коммуникации: учебное пособие / Е.А. Науменко. - Тюмень, 2013. - С. 231.
8. Каймакова, М.В. Коммуникации в организации: текст лекций / М.В. Каймакова. - Ульяновск: УлГТУ, 2008. -С. 63.
9. Ротова, Н.А. Сущность, содержание и компоненты коммуникативной компетенции педагога начального общего образования / Н.А. Ротова // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. - 2013. - № 8. - С. 110-117.
10. Каймакова, М.В. Коммуникации в организации: текст лекций / М.В. Каймакова. - Ульяновск: УлГТУ, 2008. -С. 63.
11. Почепцов, Г.Г. Теория и практика коммуникации / Г.Г. Почепцов. - М.: Центр, 1998. -С. 25-26.
12. Батаева, Е.В. Коммуникативные и инструментальные стратегии в системе высшего образования. - Харьков, 2015. - Т. 21. - С. 279-289.

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК КЛЮЧЕВАЯ ЧАСТЬ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ

Коммуникативная компетенция - это система внутренних ресурсов, которая необходима для установления эффективного общения в определенном диапазоне личного взаимодействия. Наиболее распространенные способы формального общения - письменные и устные. Это механизм, посредством которого отражается мышление человека, развиваются его переживания, мысли и чувства, проявляется характер.

Для того, чтобы выбрать правильные средства коммуникации для построения необходимой системы общения в зависимости от ситуации, необходимо знать семантику, понимать их значение. Социально-коммуникативный смысл или значение - это основная единица коммуникации, основанная на принятии того, чего хочет говорящий, и того, что побуждает его это сказать.

Речь является основным средством общения и фактором развития мышления человека, она выражает личность, раскрывает ее во всех ее проявлениях. Речь - это сложная форма деятельности, которая состоит из отдельных действий и включает в себя мотивацию, цель и функцию говорящего. Успешное общение требует контроля над этими элементами речи и их сознательного выбора.

В образовательном процессе в высшей школе основным принципом коммуникативного дизайна обучения является заинтересованность в процессе сотрудничества, который проводится между преподавателями и студентами на занятиях, направленный на понимание рассматриваемых вопросов и сотрудничество между всеми участниками.

Таким образом, во всех классификациях коммуникативная компетентность понимается как своего рода набор знаний, навыков и компетенций, обеспечивающий эффективность коммуникативных процессов, то есть допускающий взаимопонимание и необходимое взаимодействие.

Ключевые слова: Компетентность, студент, коммуникативное образование, знания, навыки, умения, учреждение.

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A KEY PART OF THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' COMPETENCIES

Communicative competence is a system of internal resources that is necessary to establish effective communication in a certain range of personal interaction. The most common methods of formal communication are written and oral. This is a mechanism through which a person's thinking is reflected, his experiences, thoughts and feelings develop, character is manifested.

In order to choose the right means of communication for building the necessary communication system depending on the situation, it is necessary to know the semantics, to understand their meaning. Socio-communicative

meaning or meaning is the basic unit of communication based on the acceptance of what the speaker wants and what prompts him to say it.

Speech is the main means of communication and a factor in the development of human thinking, it expresses personality, reveals it in all its manifestations. Speech is a complex form of activity that consists of separate actions and includes the motivation, purpose and function of the speaker. Successful communication requires control over these elements of speech and their conscious choice.

In the educational process in higher education, the main principle of the communicative design of teaching is the interest in the process of cooperation, which is carried out between teachers and students in the classroom, aimed at understanding the issues under consideration and cooperation between all participants.

Thus, in all classifications, communicative competence is understood as a kind of set of knowledge, skills and competencies that ensure the effectiveness of communication processes, that is, allowing mutual understanding and the necessary interaction.

Keywords: Competence, student, communication education, knowledge, skills, abilities, institution.

Сведение об авторах:

Латипов Сафар – заведующий кафедры информационные и коммуникационные технологии, Таджикского государственного педагогического университета им.С.Айни Тел. (+992) 915535735

Авганов Самариддин Саидович – доктор педагогических наук, профессор, руководитель проекта «Развития высшего образования» при Министерстве образования и науки Республики Таджикистан, Электронный почта: samdec26@yahoo.com, Тел: (+992) 907775454

About the authors:

Latipov Safar - Head of the Department of Information and Communication Technologies of Tajik State Pedagogical University named after S. Aini. Tel. (+992) 915535735

Avganov Samariddin Saidovich – Doctor of Pedagogy, Professor, Head of the Higher Education and Science of the Republic of Tajikistan, E-mail: samdec26@yahoo.com, Phone: (+992) 915535735

ТАМОИЛИ КАСБӢ-НИГАРОНИИ ТАЪЛИМИ «ЭЛЕМЕНТҲОИ АЛГЕБРАИ ВЕКТОРӢ» БА МУАЛЛИМОНИ ОЯНДАИ ФИЗИКА ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ ОМУӢЗГОРӢ

Саидова Ф.Х.

Донишгоҳи давлати Хуҷанд ба номи академик Б. Фафуров

Раҷабов Т.Б., Бегимов Ҳ.Х.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Навгониҳои замони муосир ба рушди системаи маорифи ҷумҳури бетаъсир намоёнад. Аз ин ҷониб талабот ба назардошти тайёрии кадрҳои омӯзгорӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ зиёд мегардад. Ин муаллимони ояндаро водор месозад, ки тамоми донишҳо маҳорату малакаҳо ва салоҳиятҳои азбарқардаашонро барои ҳалли масъалаҳои касбӣ ва рӯзмараи ғайристандартӣ истифода намуда салоҳиятҳои худро фаъолона тақмил диҳанд. Ин ҳадаф ба муаллимони ояндаи физика низ тааллуқ дорад, ки робитаи байни фаннии предметҳои физикаю мате- матикаро боз ҳам ҷиддитар амалӣ созанд.

Дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ таҷрибаи бойи дар ин ҷода, яъне амалисозии тамоили касбӣ-нигаронӣ андӯхта шудааст. Аммо бисёр масъалаҳое, боз мавҷуданд, ки то имрӯз ҳалли худро наёфтаанд. Масалан курси анализи математикӣ, геометрия, алгебра то ҳол заминаи рушди омодаи касбии муаллимони ояндаи физика то ҳол пурра амалӣ нагардидааст.

Бояд гуфт, ки беистифодаи методҳои математикии таҳқиқот, ягон мафҳумҳо, қонуниятҳо ва ҳодисаҳои физикии муосирро тасаввур қардан ғайри имкон аст. Бинобар ҳамин яке аз самтҳои дурнамои ташкили омодагии касбии муаллимони ояндаи физика ин амалисозии тамоили касбӣ-нигаронии таълими курсҳои бахши математикӣ мебошад.

Проблемаи робитаи байни фанӣ оид ба таълими курсҳои бахши математикӣ дар ҳамбастагӣ бо тадбиқи он дар амал зич алоқаманд мебошад. Чунин имкониятҳо дар замони муосир ниҳоят зиёданд, ки математикаро ба мартабаи баланд ҳидоят намояд.

Чи ҳеле, ки Ф.Энгелс қайд карда буд, «Тадбиқи математика: дар механикаи ҷисмҳои сахти мутлақ, дар механикаи газҳо наздиктар, дар механикаи моеъҳо душвор ... амалӣ мебошад». [12, с.587]. Дар замони муосир математика қариб дар ҳамаи қисматҳои физика тадбиқи худро дорад. Бинобар ҳамин муаллими ояндаи физика дар ҳама самтҳои фаъолиятнокиаш аз методҳои математикӣ бояд истифода намояд. Ин омодагии касбӣ дар раванди таҳсил дар донишгоҳ ташаққул меёбад.

Қобили қайд аст, ки таҳқиқоти Арабова М.Р. [1] ва бисёр таҳқиқот- ҳои дигар ифодагари робитаи байни фаннии баъзе ҷабҳаҳои анализи математикӣ ва курси физикаи умумӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ зимни тамоили касбӣ-нигаронӣ барраси шуданду ҳалос.

Дар курсҳои бахши математикаи донишгоҳҳои омӯзгорӣ мақоми хосаро фазои векторӣ, ки тадбиқи худро дар алгебра, геометрия, анализи математикӣ ва физикӣ дорад, ошкоро карда шудааст. Чунончи таҷрибаи бисёр солаи мо собит месозад, хатмкунандагони мактаб, ки ба барномаи муқаррарии амалкунанда таълим гирифтаанд, аз рӯзиҳои аввал дар донишгоҳ бедушвори мафҳуми фазои векториро дарк менамоянд. Ҳамин тариқ зарурияту имконияти барвақтари шиносои ба мафҳуми фазои векторӣ мавҷуд мебошад.

Дар асоси чандин солҳои таҷрибаи хониши лексия аз курсҳои алгебра ва геометрия ва мушоҳидаҳо дар раванди таълими анализи математикӣ мо ба хулосае омадем, ки тарҳи самаранокии шиносои бо алгебраи векторӣ бо чунин усулҳо роҳандозӣ намоем:

1. Омӯзиши элементҳои алгебраи векторӣ дар фазо аз баёни таърифи фазои векторӣ (зимни майдони ададҳои ҳақиқӣ) оғоз меёбад. Ба сифати мисол параллелкунонӣ дар фазо, ки ба донишҷӯён аз курси геометрия маълум аст, шурӯъ мешавад.

2. Дохил намудани ҷамъи порчаҳои самтдорӣ бо ибтидои умумидошта «қоидаҳои параллелограм» ва мувофиқан зарби порчаҳои самтдор ба адади ҳақиқӣ, маҷмӯи порчаҳои самтдорӣ бо ибтидои умумидошта оид ба дохилкунии амали ҷамъ ва зарб ба адад ифодагари фазои векторӣ баён мегардад. Бо ҳамин тарз талаботи физика бо тадбиқи алгебраи векторӣ мусоидат мешавад.

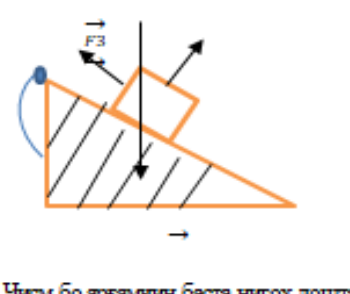
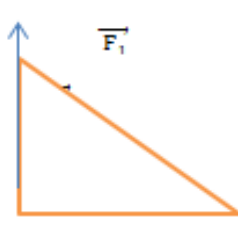
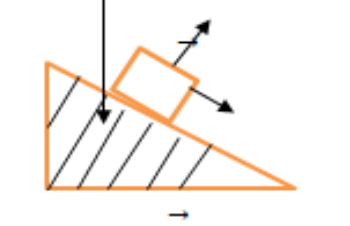
3. Ибтот карда мешавад, ки маҷмӯи классҳои эквивалентии порчаҳои фазои векториро ташкил мекунанд ин боиси тадбиқи васеи фазои векторӣ самтдори сеченака дар физикаро мусоидат менамояд.

4. Дар курси алгебра пеш аз омӯзиши муодилаи ҳаттӣ ҳисоб мекунанд, ки фазои n -ченаки арифметикӣ ин фазои векторӣ мебошад.

5. Дар курси анализи математикӣ аз диди фазои векторӣ ин ҷудо-кунии функсияро ба қатори Фуре, инчунин ифодагарӣ анализи функсионалӣ мебошад, дарк менамоянд.

Баъдан шарҳи гуногуни модели фазои векториро ёдовар мешаванд. Чунончи, вектори озод ин ифодагари маҷмӯи порчаҳои равишдор, ки дарозии якхела ва равиши якхела доранд мебошад. Дар курси геометрия ибтот карда мешавад, ки маҷмӯи векторҳои озод фазои сеченакаи евклидии векториро ташкил мекунанд. Дар физика, ғайр аз векторҳои озод боз векторҳои лағжанда ва вобастаро меомӯзанд. Маълум аст, ки вектори вобаста-ин порчаи самтдор, вектори лағжанда-маҷмӯи порчаи якхел равишдори як хати рост, ки дарозии якхела доранд, тасаввур карда мешавад. Бедушворӣ санҷида мешавад, ки маҷмӯи векторҳои вобаста барояшон амали ҷамъи векторҳо, зарби вектор ба адад ва зарби скаляри векторҳо иҷро мешаванд, ифодагари фазои сеченакаи евклидии векторӣ мебошад. Маҷмӯи векторҳои лағжанда ба ҳамин шабҳ фазои сеченакаи евклидии векториро ташкил медиҳанд.

Барасии моделҳои фазои векторӣ; шабоҳат медиҳад, ки он идомадор буда, таваҷҷуҳро ба он бояд раван намоем, ки кадоме аз моделҳо бештар аз ҳама гуворо дар физика истифода мешаванд. Масалан, мавриди омӯзиши қуввае, ки ба ҷисми саҳт таъсир мекунад, шиддатнокии майдони электрикӣ, суръат, суръатнокӣ ва ғайра чунин модели унсурҳои лағжанда ва вобаста мебошад. Масалан дигари объекти физикӣ импульси ҷисм, ки ба ҳосили зарби масса ва суръати ҷисм баробар аст. Барои он ки бовари ҳосил намоем, ба сифати машқ хуб мешуд, ки санҷиши иҷроии аксиомҳои фазои векториро барои ин объектҳо шарҳ диҳем.

$\vec{F}_1 + \vec{F}_2 = \vec{0}$	 Ҷисм бо ағраҷин баста нигоҳ дошта мешавад.	Қувваи натиҷавии қувваҳои $\vec{F}_1, \vec{F}_2, \vec{F}_3$, ки ба ҷисм таъсир мекунанд ба сифр баробар аст, чунки сурат -нонӣ мавҷуд нест.
 $\vec{F}_1 + \vec{F}_2 = \vec{F}$	 Ҷисм бо таъри монг аз рӯи ҳамворӣ зери таъсири қувваи назимии ҳаракат мекунад.	Қувваи натиҷавии қувваҳои $\vec{F}_1 + \vec{F}_2$, ки ба ҷисм таъсир мекунанд ба F баробар аст. Самти суратнокӣ ба самти қувваи F ҳамҷоя мебошад.

Акнун якчанд масъалаҳои мазмунан физикиро баррасӣ менамоем, ки бо истифодаи элементҳои фазои векторӣ ҳал мешаванд.

Масъалаи 1. Дар куллаҳои пирамидаи чоркунҷаи мунтазам зарядҳои:

$q_1 = q, q_2 = -q, q_3 = q, q_4 = -q$ ҷойгиранд. Шадииятнокии E дар куллаҳои пирамида ёбед.

Ин масъаларо баъди омӯзиши ҷамъи векторҳо дар фазо, ки шадииятро дар нуктаи муайяни фазо зимни ба вучудоии зарядҳои $q_1, q_2, q_3, \dots, q_n$ пайдо мешавад, ҳисоб кардан мумкин аст. V

Чунончи ҳар як заряд дар нуктаи муайяни фазо шадиият $E_1, E_2, E_3, \dots, E_n$ пайдо мекунад, лекин шадииятнокии пурра ба суммаи ин векторҳо баробар аст: $E = E_1 + E_2 + E_3 + \dots + E_n$. Аз ин формула истифода намуда масъалаи 1-ро ҳал кардан мумкин аст. Амали ҷамъи се вектори ғайркомпланарӣ аз рӯи қоидаи параллелепипед бештар дар механика истифода мешавад. Мавриди нуктаи материалӣ дар фазо бо суръатҳои байни ҳам перпендикуляр ҳаракат мекунад $\vec{v}_1, \vec{v}_2, \vec{v}_3$, ва талаб карда мешавад, ки суръати ҷойивазкунии нуктаи материалӣ дар фазо ($\vec{v}$ – суръати натиҷавӣ номида мешавад) ёфта шавад.

Барои ёфтани суръати ташаккулдиҳанда (натиҷавӣ) ϑ параллелепипеди росткунҷа месозанд, ки теғҳоаш $|\vec{v}_1|, |\vec{v}_2|, |\vec{v}_3|$ – ки аз як кулла мебароянд, суръатҳои мувофиқро ифода мекунанд. Он гоҳ аз қоидаи параллелепипед истифода намуда меёбем: $\vec{v} = |\vec{v}_1| + |\vec{v}_2| + |\vec{v}_3|$, дар ин ҷо $|\vec{v}|$ диагонали параллелепипед мувофиқ мебошад.

Боз як масъалаи дигарро пешкаш менамоем, ки ба қоидаи параллело-пипед ҳал мешавад.

Масъалаи 2. Крани борбардор дар фазо бо суръатҳои байни ҳам перпендикуляри мувофиқан $|\vec{v}_1| = 0,3 \text{ м/с}, |\vec{v}_2| = 0,4 \text{ м/с}$ ва $|\vec{v}_3| = 0,5 \text{ м/с}$ мебардорад. Бо кадом суръат дар фазо ҷояшро иваз мекунад?

Таҳлили мувофиқат барномаи физикаи умумӣ ва фанҳои бахши математикӣ нишон медиҳад, ки донишҷӯёни ихтисоси физика дар маҷмӯи омодагии математикӣ заруриро доро мешавад, лекин ҳамбастагии фанҳои математика ва физика на ҳама вақт риоя карда мешавад. Масалан, қисмати “механика” дар нимсолаи 1 факултети физика аз донишҷӯён донишҳо оиди на фақат зарби скалярӣ векторҳо, инчунин зарби векторӣ вектор ва “дучандаи зарби векторӣ”-ро талаб мекунад. Лекин маълумот оиди зарби векторӣ векторҳо баъдтар баъзан дар барномаи қоришон пешбини нашудааст.

Бояд мавриди омӯзиши фанҳои бахши математикӣ ва физикӣ зарур аст, ки ба ин ҷабҳаҳо аҳамият диҳем:

1. Мувофиқати “забон” дар таълими курсҳои математика ва физика бошад.

2. Мувофиқат раванди таълими қисматҳои байни физикаю математика дар давоми соли таҳсил амалӣ шавад;

3. Гузориши омӯзиши математика ҳамчун заминаи омӯзиши қисматҳои физика дар курсҳои дигар риоя шавад.

4. Мувофиқати принсипҳои боло аз мувофиқати қори омӯзгорӣ курсҳои математика ва физика воқеӣ бошад.

АДАБИЁТ

1. Арабова М.Р. Методические основы профессиональной подготовки учителя физики и математики в педагогическом институте (на примере взаимосвязанного изучения математического анализа и механики): дисс... канд. пед. наук. / М.Р. Арабова. – Душанбе, 1989. – 166 с.

2. Блехман И.И., Мишкин А.Д., Пановко Я.Г. Механика и прикладная математика, Логика и особенности приложенной математики. -М.: 1983, -328 с.

3. Богатырев О.И., Бугаенко Г.А. и др. Методологическая направленность преподавания физика-математических дисциплин в вузах. – Киев: Высшая школа. 1989, -117 с.

4. Дадаян А.А., Масалова Е.С. Аналитическая геометрия и элементарные линейной алгебры: Учебное пособие для пед. ин-тов по физ. Спец.-Минск: Высшая школа. 1987, -224 с.

5. Методическая направленность преподавания физика-математических дисциплин в вузах: Методические рекомендации. Под общ. редакцией профессора В.И.Солдатова. – Киев: Высшая школа. 1989, -117 с.

6. Мордкович А.Г. Профессионально-педагогическая направленность специальной подготовки учителя математики в педагогическом институте. Авторев. Дисс ... на соиск. доктора пед. наук. АПН СССР. НИИС и МО. -М.: 1986, -36 с.

7. Нейматов А. ва дигарон, Комплекси таълимию методӣ аз фанҳои физикаи умумӣ “механика”. –Душанбе: 2015, -309 с.

8. Нейматов А. ва дигарон. Асосҳои электродинамика дастури таълимӣ. -Душанбе : 2018, -120 с.

9. Потоцкий М.В. Преподавание высшей математики в педагогическом институте. -М.: Просвещение. 1975, -208 с.

10. Профессионально-педагогическая подготовка учителя физика.

2. Сборник научных трудов. Л.: ЛГПИ, 1977, С. 3-43

11. Тихонов А.Н., Костомаров Д.П. Рассказы о прикладной математике. -М.: Наука. 1979, -206 с.

12. Энгельс Ф. Анти Дюринг. / К. Маркс., Ф. Энгельс. Соч-2-изд Т.20. -634 с.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО НАПРАВЛЕННЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ “ЭЛЕМЕНТОВ ВЕКТОРНОЙ АЛГЕБРЫ” БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ФИЗИКИ В ПЕДВУЗЕ”

В статье отмечаются, что математическое образование в процессе любого познания необходимо всем. А также математика как учебный предмет изучаются во всех образовательных учреждениях.

Геометрия как составная часть профессиональной подготовки будущих учителей физики в педвузах входит в учебный план, а также другие законодательных актов системы образования. Далее рассматриваются, что элементы векторной алгебры которые имеет широкую возможность для реализации профессиональной подготовки будущих учителей физики в педвузах. Раскрывается применение элементов векторной алгебры при изучении курса общей физики в процессе обучения на физическом факультете и приведение образцы решения примеров с физическим содержанием.

Соответственно предложены взаимосвязи между операциями векторов и некоторые закономерности раздела “Механика” курса общей физики. А также векторы можно применять в процессе обучения раздела “Электромагнетизм” курса общей физики для этого мы предлагаем некоторые рекомендации будущему учителю физики. Далее приведены некоторые методические рекомендации по реализации профессионально -направленного подхода к обучению предметы математического цикла будущим учителями физики в педвузах.

Ключевые слова: векторная алгебра, профессиональный подход, курс общей физики, математических задач с физическим содержанием геометрию, линейная алгебра будущих учителей, требование к процессу преподавания математики и физики, высшая образовательная педагогический учреждения, специальность физика, механика, электродинамика векторное пространство, трёхмерные Евклидова пространства.

PROFESSIONAL DIRECTED APPROACH TO LEARNING "ELEMENTS OF A VECTOR ALGEBRA" TO FUTURE TEACHERS - PHYSICISTS IN TEACHING EDUCATION

The article notes that mathematical education in the process of any knowledge is necessary for everyone. And also mathematics as an academic subject is almost studied in all educational institutions. Geometry as an integral part of the professional training of future physics teachers in pedagogical universities is an input to the curriculum and other legislative acts of the educational system. Further, it is considered that the elements of vector algebra have a wide opportunity for the implementation of professional training of future physics teachers at teacher training universities. Then he reveals the use of elements of vector algebra in the study of a course of general physics in the process of training at the Faculty of Physics and gives examples of solving examples with a physical content.

Correspondingly, the interconnection between operations of vectors and some regularities of the section “Mechanics” of the course of general physics are proposed. And also vectors can be used in the process of teaching the section “Electromagnetism” of the course of general physics for this we pass on some recommendations to the future teacher of physics. Below are some methodological recommendations for the implementation of a professionally-oriented approach to teaching subjects of the mathematical cycle to future physics teachers at teacher training universities.

Key words: vector algebra, professional approach, course of general physics, mathematical problems with physics containing geometry, linear algebra of future teachers, requirement for the process of teaching mathematics and physics, higher educational and pedagogical institution, specialty physics, mechanics, electrodynamics vector space, three-dimensional Euclidean space.

Сведения об авторах.

Саидова Фарангиз Хуршедовна - соискатель кафедры методики преподавания физики Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафуров.

Раджабов Тагаймурод Бабакулович – доктор педагогических наук, профессор кафедры методики начального образования Таджикского государственного педагогического университет им С. Айни. Тел: (+992) 935063412.

Бегимов Хусен Худоярович – кандидат педагогических наук доцент кафедры методики начального образования Таджикского государственного педагогического университет им С. Айни. Тел: (+992) 985 76 26 34.

About the authors.

Saidova Farangiz Khurshedovna - Applicant for the Department of Physics Teaching Methods, Kujand State Universite named after Academician B. Gafurov.

Radjabov Tagaymurod Babakulovich - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Primary Education Methods of S. Aini Tajik State Pedagogical University Tel: (+992) 935063412.

Beginov Khusen Khudoyarovich - Ph.D. Associate Professor of the Department of Primary Education Methods, TSPU named after S. Aini. Tel: (+992) 985762634.

ОМУЗИШИ БАЪЗЕ ХУСУСИЯТҲОИ УСЛУБИ РИСОЛАҲОИ ФОРСИИ СУҲРАВАРДӢ

Исмаилова М.О.

Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тоҷикони Тоҷикистон

Шайх Шихобуддини Суҳравардӣ ба монанди Абӯалӣ ибни Сино рамзу тамсилро василаи асосии баёни андешаҳои ирфонии ҳеш қарор дода, зимнан роҳу усулҳои камолоти фикриву маънавии инсониятро дар бағни ҳикмати хурд, муколаму мунозараҳои ҳақимонаи мавҷудот, гуфтори бузургон ва зиндагонии ибратбахшу омӯзандаи ҷеҳраҳои асотирӣ, динӣ ва таърихӣ нишон медиҳад.

Асарҳои Шайх Шихобуддини Суҳравардӣ, бавижа рисолаҳои форсии ӯ аз муҳимтарин осори илмӣ фалсафии асрҳои IX-XIII ба шумор мераванд. Сабкшиноси эронӣ Сируси Шамисо дар «Сабкшиносии наср» роҷеъ ба ҷиғунағӣ ва анвои насри қарни шашуми ҳиҷрӣ (садаҳои 11 ва 12 мелодӣ), замони Салҷуқийро чунин менависад: «Дар наср сабки мусаллат насри фанӣ аст, аммо насри мурассал махсусан дар кутуби илмӣ ва ирфонӣ роиҷ аст, илова бар ин насри байнобайнӣ (қисмате мурсал ва қисмате фанӣ) вучуд дорад» [5, с.109] Муҳаққиқи мазкур сабки насри рисолаҳои форсии Шайх Шихобуддини Суҳравардиро «шеваи рамзӣ ва тамсилӣ» [5, с.111] гуфта, фарогири матолиби фалсафӣ будан, ба сурати ҳикмат ва саволу ҷавоб баён шудани онҳоро алоҳида таъкид намудааст, ки ин вижагиҳои сабкӣ поёнтар мавриди баррасӣ қарор хоҳад гирифт.

Бояд таъкид намуд, ки дар адабиётшиносии тоҷик роҷеъ ба забон, сабки баёни осори Шайх Шихобуддини Суҳравардӣ ба таври мухтасар, аммо мудаллат аз ҷониби академик Носирҷон Салимов маълумот дода шудааст. Адабиётшиноси мазкур дар асари худ дар қатори дигар асарҳои илмӣ фалсафӣ «Ҳикмати ишроқ», «Рисолат-ут-тайр», «Луғати мӯрон», «Сафири Симурғ»-и Шайх Шихобуддини Суҳравардиро низ номбар мекунад. Тарзи нигоиши асарҳои илмӣ фалсафӣ, новобаста аз мавзӯ ва мундариҷа, нишон медиҳанд, ки аксари онҳо аз лиҳози сабки баён умумият ва монандии зиёд доранд. Аммо, бо вучуди ин ҳама умумияту монандӣ, таъсиррасониву таъсирпазирӣ дар тарзи иншо, муаллифоне чун Шайх Шихобуддини Суҳравардӣ ба саҳнаи адабиёт омаданд, ки тавонистанд аз худ ҳамчун адиби соҳибсабк хабар диҳанд.

Дар таърихи адабиёти форсӣ-тоҷикӣ Шайх Шихобуддини Суҳравардӣ аз аввалин адибони ҳақимест, ки матолиби фалсафиро бо забони форсӣ-тоҷикӣ баён карда тавонистааст. Ин нукта ҳам ҳунари нависандагӣ, забондонии ӯро ва ҳам зарфияту имконияти забони форсӣ-тоҷикиро баён мекунад. Ин корро ӯ дар замоне анҷом дод, ки забони арабӣ ҳамчун забони илму ҳунар ҷойи забони форсӣ-тоҷикиро пурра гирифта буд ва забони форсӣ-тоҷикӣ он шухрату овозаи худро дар назди арабҳо ва ҳатто дар назди соҳибони забон аз даст дода буд. Саид Ҳусайни Наср дар пешгуфтори ҷилди сеуми «Маҷмӯаи мусаннифоти Шайх ишроқ» менависад: «Истиқбол аз осори Суҳравардӣ ҷилвагари аҳамияти насри равону бадеъ ва равшани форсӣ дар баёни матолиби фалсафӣ ва зарурати арза кардани ҳикмату ирфони исломӣ ба лисони форсӣ дар ин давраву замон аст» [3, с.34]. Аз ин сухан бармеояд, ки имрӯз ҳам барои баёни матолиби фалсафӣ ва ирфони исломӣ аз насри равону бадеъ ва равшани Шайх Шихобуддини Суҳравардӣ истифода кардани олимону муҳаққиқон боиси рушду нумӯи забони форсӣ мегардад.

Бино ба навиштаи муҳаққиқи эронӣ Козим Муҳаммадӣ «дар навиштаҳои Шайх Шихобуддини Суҳравардӣ сабкҳои гуногун вучуд дорад, ки ҷузъи вижаи ҳунаро ва таҳассуси вижаи ӯст, ки шояд беҳамовард бошад» (1ХРС, 33). Таҳти истилоҳи «сабкҳои гуногун» адабиётшиноси мазкур сабки ҳақимони машшой, сабки ҳоси ишроқӣ, сабки сӯфӣ, сабки муфассирон ва сабки дostonҳои тамсилро дар назар доштааст. Насри dostonҳои тамсилро академик Носирҷон Салимов «насри фалсафии тамсилӣ» [5, с.231] гуфтааст. Шайх Шихобуддини Суҳравардӣ ҳамаи ин сабкҳоро дар осори худ барои баёни андешаҳои фалсафӣ-ирфонӣ ончунон дарҳам омехтаву ба кор гирифтааст, ки имтиёзи онҳо қори душвор аст. Албатта, дар ин мақола ба баррасиву таҳқиқи ҳамаи сабкҳои номбаршудаи осори Шайх Шихобуддини Суҳравардӣ пардохтан имкон надорад. Зеро ҳар як сабк дорои вижагиҳои хос ва ба фанӣ алоҳида мансуб буда, ба фанӣ адабиёт танҳо аз роҳи наср будан алоқаманд аст. Аз ин рӯ, дар ин фасл фақат ба таҳлилу таҳқиқи сабки насри адабӣ ва ба истилоҳи дигар насри ҳунарии Шайх Шихобуддини Суҳравардӣ, ки дар рисолаҳои форсии ӯ мавриди қарор гирифтааст, пардохта хоҳад шуд.

Шайх Шихобуддини Суҳравардӣ дар рисолаҳои форсӣ бо риояи қардани меъёри забони адабии замони худ ва ҳунари баланди нависандагӣ зарфияту имконияти фароҳи онро барои онҳое, ки забони форсиро чун забони арабӣ забони ҳоси баёни матолиби фалсафӣ намедонистанд, нишон дод.

Аз муҳимтарин вижагиҳои сабкӣ рисолаҳои форсии Шайх Шихобуддини Суҳравардӣ ин содагиву равонист, ки сартосари онҳо мушоҳида мешавад. Аммо ин содагиву равонии забони асарҳо далели осонфаҳмӣ онҳо шуда наметавонад. Ҳарчанд дар таркиби ҷумлаҳо аз тарафи муаллиф калима ва ибораҳои ниҳоят мармузу душворфаҳм ба кор гирифта нашуда бошанд ҳам, тамсилҳои пайдарпайи

ирфониву фалсафӣ онҳоро печидаву муғлақ нишон додаанд. Ў ҳаддалимкон кӯшиш кардааст, ки мувофиқи таъб, забон ва ҷаҳонбинии мардум асар эҷод намояд. Намунаи ҷумлаҳои содаву раво, ки дар таркибашон калимаҳои арабӣ надошта бошанд, кам нестанд: «Ва ба сари кӯҳе расидему бингаристем. Дар пеши мо ҳашт кӯҳи дигар буд, ки чашми бинанда ба сари он кӯҳҳо намерасид аз баландӣ» [7, с.5]. Чи тавре мушоҳида мешавад, дар ҷумлаи боло ягон вожаи арабӣ истифода нашудааст ва ҷумла аз ҷиҳати сохтор аз ҷумлаҳои забони адабии ҳозираи тоҷикӣ андак фарқ кунад ҳам аз лиҳози ифодаи мазмунӣ зоҳирӣ фарқияте ҷашмас надорад. Ин нишон медиҳад, ки наҳви забони рисолаҳои форсии Шайх Шихобуддини Сухравардӣ назар ба забони форсии эронӣ имрӯз дида, ба синтаксиси забони тоҷикӣ наздиктар аст.

Яке аз вижагиҳои сабкӣ, ки дар аксари рисолаҳои форсии Шайх Шихобуддини Сухравардӣ ба назар мерасад, ин дидор ва саволу ҷавоб бо пир, ки тимсоли раҳнамому муршиди комил аст. Масалан, дар рисолаи «Ақли сурх» пири сурхрише тасвир шудааст, ки қаҳрамони қисса ўро ҷавон гумон мекунад:

«Дар он саҳро шахсеро дидам, ки меомад. Фаро пеш рафтам ва салом кардам. Ба луфте ҳар чи тамомтар ҷавоб фармуд. Чун дар он шахс нигаристам, маҳосину рангу рӯи вай сурх буд. Пиндоштам, ки ҷавон аст. Гуфтам: «Эй ҷавон, аз кучо меой?». Гуфт: «Эй фарзанд, ин хитоб ба хатост. Ман аввалин фарзанди офаринишам. Ту маро ҷавон ҳаме хонӣ?». Гуфтам: «Аз чи сабаб маҳосинаг сапед нагаштааст?». Гуфт: «Маҳосини ман сапед аст ва ман пире нурониям» [7, с.9]. Баъди пир будани онро фаҳмидан миёни онҳо саволу ҷавобу суҳбати тӯлонӣ сурат мегирад. Дар рисолаи «Фӣ ҳолати туфулияг» ровии қисса баъди гусели кӯдакон ва воҳӯрӣ бо шайх-муаллими онҳо, таълиму тадрис гирифтанд аз ӯ ва ба сабаби содир кардани хатое маҳрум шуданд аз ҳузури шайх дар назди хонақоҳе бо пире рӯ ба рӯ мешавад: «Рӯзе, дар хонақоҳе ҳама рафта, пире дидам бар садри он хонақоҳ, хирқае муламмаъ пӯшида, як нима сафед ва як нима сиёҳ. Салом кардам. Ҷавоб дод. Ҳоли хеш бозгуфтам» [7, с.18]. Дар рисолаи «Овози пари Ҷабраил» қаҳрамони қисса ҳарчанд даҳ пирро воҳӯрад ҳам, асосан бо яке аз онҳо дар гӯшаи суффа нишаста буд, ҳамсуҳбат шуда, ба саволҳои худ ҷавоб мегирад: «Чун ниғаҳ кардам, даҳ пири хубсиморо дидам, ки дар суффае мутамаккин буданд... Нарм-наrm бирафтам ва канори пире, ки бар канори суффа буд, қасди салом кардам... Пурсидам, ки: «Хабар деҳ, ки бузургон аз қадом сувб ташриф додаанд?» [7, с.35]. “Дидор бо пир ва саволу ҷавоб бо он” аз нигоҳи Тақии Пурномдориён “дидор бо фариштаи раҳнамо” ё “дидори руҳу нафси солиқ бо асли осмонӣ хеш” аст. Ў менависад: “Ин асли осмонӣ, ки бо таълиму ҳидоятӣ худ нафсро барои кӯч аз ғурбати заминӣ ташвиқу раҳнамоӣ мекунад, фариштагаст, ки дар пайкари инсонӣ ва дар нафси пире руҳонӣ дар олами мисол дар уфуқи диди руҳи солиқ зоҳир мегардад” [4, с.292]. Яъне муроду мақсади Шайх Шихобуддини Сухравардӣ аз пир на худ пир, балки фариштагаст, ки дар нафси пири руҳонӣ ўро ҳидояту рашодат менамояд. Аз ин рӯ, хонадагон, ки мисли муаллифи рисолаҳо ба дарки нафси худ ё асли осмонӣ худ нарасидаанд аз тамсилу ҳикмати мармузи ӯ баҳрабардорӣ карда наметавонанд. Ҳамчунин воҳӯрӣ бо пир ва бо ӯ саволу ҷавоб кардани гӯяндаи қиссаҳо дар рисолаи форсии Шайх Шихобуддини Сухравардӣ аз мақому пояи илмӣ ва нуфузи фарҳангиву иҷтимоӣ доштани пир, шайхи комил дар муҳити зиндагии мардуми садаҳои 11-12 дарак медиҳад.

Ховаршинос Ҳенри Корбен «бофти калом»-и Шайх Шихобуддини Сухравардӣ ва Ибни Арабиро як хел шуморида, дар истилоҳсозӣ сабки фардӣ доштани ин ду «файласуфи мутасаввиф»-ро таъкид мекунад [2, с.27-28]. Ин нукта собит менамояд, ки Шайх Шихобуддини Сухравардӣ дар забони арабӣ ҳам тасаллути комил дошта, сабки маҳсуси истилоҳсозӣ аз худ нишон додааст. Чунин истилоҳсозии ӯ ба сурати иборасозии шоирона дар рисолаҳои форсиаш низ ба назар мерасанд. Иборасозии шоирона дар шарҳи мафҳуми фалсафии ирфонӣ аз вижагиҳои сабки таълифи асарҳои Шайх Шихобуддини Сухравардӣ ба шумор меравад. Иқтибоси зерин аз рисолаи “Фӣ ҳақиқати ишқ”, ки муаллиф дар он бо сохтани ибораҳои “ҷаҳор тоқи шаштаноб”, “зини вақт” “марқаби шавқ”, “мили гуруснагӣ”, “сурмаи бедорӣ”, “теғи дониш”, “роҳи ҷаҳони кӯчак” ба ҳаллу фасл ва тафсири масъалаи фалсафӣ-ирфонӣ пардохтааст, намунаи барҷастаи чунин сабк мебошад: “Ва ҳар ки хоҳад, ки ба он шаҳристон расад, ин ҷаҳор тоқи шаштанобро бигсалад ва каманде аз ишқ созад ва зини вақт бар марқаби шавқ ниҳад ва мили гуруснагӣ ва сурмаи бедорӣ дар чашм кашад ва теғи дониш ба даст гираду роҳи ҷаҳони кӯчак гирад ва аз ҷониби шимол дарояд ва рубъи маскун талаб кунад” [7, с.60].

Ин нукта собит менамояд, ки Шайх Шихобуддини Сухравардӣ дар забони арабӣ ҳам тасаллути комил дошта, сабки маҳсуси истилоҳсозӣ аз худ нишон додааст. Чунин истилоҳсозии ӯ ба сурати иборасозии шоирона дар рисолаҳои форсиаш низ ба назар мерасанд.

Аз ин рӯ, иборасозии шоиронаро дар шарҳи мафҳуми фалсафии ирфонӣ як вижагиҳои сабки таълифи асарҳои Шайх Шихобуддини Сухравардӣ ба шумор овардан мумкин аст.

АДАБИЁТ

1. Козим, Муҳаммадӣ Вояқонӣ. Сухравардӣ- муфасссири ояи нур. Техрон: Наҳми Кубро, 1385. - 248 с.
2. Корбен, Анри. Мақолот: маҷмуае аз мақолот ба забони форсӣ. Гирдоварӣ ва тадвини Муҳаммадамини Шохшучой. Зери назари Шаҳром Позукӣ.-Техрон: Ҳақиқат, 1384. - 447 с.
3. Маҷмуаи мусаннифоти форсии Шихобуддини Сухравардӣ. Дар се ҷилд. Тасҳҳ ва таҳшияи Саид Ҳусайни Наср. Техрон, 1378

4. Пурномдориён Тақӣ. Рамз ва дostonҳои рамзӣ дар адаби форсӣ. Таҳлиле аз дostonҳои ирфонӣ-фалсафии Ибни Сино ва Сухравардӣ. Нашри шашум. -Техрон: Ширкати интишороти илмӣ ва фарҳангӣ. 1386. – 22+622 с.
5. Салимов Н. Марҳалаҳои услубӣ ва таҳаввули анвои наср дар адабиёти форсу тохик (асрҳои IX-XIII).-Хуханд: Нури маърифат, 2002. - 398 с.
6. Шамисо Сирус. Сабкшиносии наср. Чопи панҷум. -Техрон: нашри Митро, 1377.-319 с.
7. Шаҳобуддини Сухравардӣ. Қиссаҳои Шайхи Ишроқ, Вироиши Ҷаъфар Муқддари Сиодӣ. Техрон, нашри Марказ. 1375.

ИЗУЧЕНИЯ НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ СТИЛЯ ПЕРСИДСКИХ ТРАКТАТОВ СУХРАВАРДИ

Статья посвящена изучению некоторых особенностей стиля персидских трактатов Сухраварди. Писатель многогранно использовал художественные средства, для того чтобы, подчеркнуть свое мастерство, как писателя осведомленного знаниями своего времени. Особенность манеры письма персидских трактатов Сухраварди это, то что он мог создавать новые словосочетания «ткани слова», и этот стиль помог ему вовремя создания ишракийских терминов и понятий. Такая манера изложения, приведение поэтических и логических словосочетаний, считается одной из положительных сторон красноречия Шейха Ишрока. Шейх Шихобуддин Сухраварди при создании своих лучших поэтических словосочетаний использует содержание религиозных и коранических легенд.

Ключевые слова: Сухраварди, литературный стиль, писатель, ишракизм

STUDY OF SOME STYLE FEATURES OF THE PERSIAN TREATISES OF SUHRAWARDI

The article is devoted to the study of some features of the style of Persian treatises of Suhrawardi. The writer multifacetedly used artistic means in order to emphasize his skills as a writer knowledgeable about his time. The peculiarity of the manner of writing of the Persian treatises of Suhrawardi is that he could come up with new phrases “fabric of the word”, and this style helped him while creating Ishraki terms and concepts. Such a manner of presentation, bringing poetic and logical phrases, is considered one of the positive aspects of Sheikh Ishrok’s eloquence. Sheikh Shikhobuddin Sukhravardi uses the content of religious and Quranic legends to create his best poetic phrases.

Key words : Suhrawardi, plot, intellect, tale, literature, Ishraki.

Сведение об авторе:

Исмаилова М.О. – кандидат филологических наук доцент кафедры иностранных языков Институт экономики и торговли Таджикского государственного коммерческого университета. Тел (+992) 927032150

About the autor:

Ismailova M.O. - Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Institute of Economics and Trade, Tajik State Commercial University Phone: (+992) 927032150

АҲАМИЯТИ ИСТИФОДА БУРДАНИ САЁҲАТИ ТАЪЛИМӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

Калонova М.Ё.

Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

Маълум аст, ки вазифаи асосии мактаб дар ҳамаи фаслҳои таърихӣ тайёр кардани насли ҷавон барои ҳаёт ва меҳнат мебошад. Бинобар ин зарур аст, ки мактаб як робитаи ҳудро нисбати душворӣ ва нозукиҳои ҳаёт вобаста намояд. Аз ин рӯ омодагӣ ба ҳаёт ва ҷаҳолият бе ворид кардани насли наврас ва ҷавонон ба ҳаёт имконнопазир аст. Ба маънои омӯзиш бояд ба ҳамаи шаклҳои дохилшудан ба ҳаёт истифода бурд. Дар давраҳои қадим олимону педагогони бузург исбот карданд, ки хонандагон ҳудро дар табиат, дар ҷомеа ва саёҳат озод ҳис мекунанд. Озодии онҳо барои дарк кардан ва дар хотири онҳо солҳои сол мондан, имконнопазир аст [2, с.165]. Дар робита ба ин бояд қайд кард, ки нақши ҷудонашавандаро саёҳат (экскурсия)-и таълимӣ ҳамчун роҳи наздик ба ҳаёт ва зиндагӣ ишғол менамояд. Мутассифона истифодаи саёҳат (экскурсия)-и таълимӣ солҳои охир то рафт кам аст. Аммо саёҳат (экскурсия) дар шакл ва намуд пурра таълимӣ шуда метавонад. Саёҳати таълимӣ пайваста ба ҳаёт ва омӯзиш якҷанд намудҳо дорад. Мо метавонем саёҳатро бо муносибати омӯзиши таърихи халқи ҳуд ва зиндагии гузаштагонро пайваст намоем. Инчунин вобастагии омӯзиши ниҳол бо ботаника, вобастагии омӯзиши ҳаёти ҳайвонот бо зоология ва ғайра.

Бо мақсади пурра амалӣ намудани ин принсипҳо бояд намудҳои гуногуни саёҳати таълимиро ташкил намуд. Ин ба ҷаҳонбинии хонандагон оиди таҷрибаи меҳнатӣ дар шаклҳои гуногун зухур мегардад. Аз ин рӯ мо метавонем намудҳои гуногуни саёҳат, яъне саёҳат ба табиат, ба муассисаҳои давлатӣ ва истеҳсолиро ташкил намоем. Дар ин ҳолат ба мо муносибгардонии раванди таҳсилоти умумӣ, ташкили машваратҳо бо

хонандагон кӯмак мерасонанд, ки аз ин нуктаи назар саёҳати соҳаи донишандӯзӣ мусоидат мекунад. Вобаста ба ин як намунаи ташкили саёҳати таълимиро пешниҳод мекунем.

Ташкили саёҳати таълимӣ дар табиат яке аз шаклҳои душвори омӯзиш дар муносибати методӣ ва ташкилӣ бо хонандагон, тайёрии ҷиддӣ ҳам ба омӯзгор ва ҳам ба хонандагонро талаб мекунад [1, с.98]. Ташкили методӣ ва гузаронидани саёҳати таълимӣ дар қорҳои педагогони бузург Герасимова Т.П., Чернов Е.А. ва Бибик А.Е. дида мешаванд. Омӯзиши адабиётҳо ва гузаронидани таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳар як саёҳат аз этапҳои зерин иборат аст:

1. Тайёрии омӯзгор ва хонандагон ба саёҳати таълимӣ
2. Гузаронидани саёҳати таълимӣ
3. Таҳлили маводҳои ҷамъкарда

Тайёрии омӯзгорро дар гузоштани мақсад ва масъалаи таълимӣ, интиҳоби роҳ, омӯзиши табиати интиҳобшуда, муайян намудани вазифаҳо ба хонандагонро дида метавонем. Гузоштани мақсадро худӣ омӯзгор бояд аз талаботи барномаи давлатӣ интиҳоб кунад. Инчунин ба вақти гузаронидани саёҳат аҳамият диҳад. Масъалаҳои гузоштани ӯ аз таълимӣ дур набуда доир ба мавзӯи интиҳобкарда хонандагон фаҳмиш дошта бошанд.

Омодасозии муаллимон барои гузаронидани як саёҳати таълимӣ дар табиат дар бар мегирад:

1. Ташкили саёҳат ва гузоштани вазифаҳо
2. Интиҳоби макони саёҳат ва вақт
3. Муайян намудани шумора ва ҷойгиршавии ҷойҳои дар давоми саёҳат
4. Интиҳоби мазмун ва усулҳои тайёр намудани хонандагон ба саёҳат
5. Муайян намудани имкониятҳои истифодаи маводҳои ҷамъшуда дар дарсҳо.

Дар ташаккули ҳадаф ва вазифаи саёҳат, омӯзгор мебояд, пеш аз ҳама, аз талаботи барномаи мактаб истифода барад. Зарур аст, ки ба инобат гирифтани давомнокии саёҳат, мисли ин, омодагии хонандагон, муайян намудани номгӯи қорҳои мустақилона, иҷро намудани вазифаҳои амалӣ, инчунин имконияти ҷамъовари маводҳои таърихӣ-маҳаллӣ барои қорҳои дар оянда омӯхта шаванд.

Барои саёҳати таълимии ташкилкарда дар табиати минтақаи интиҳобшуда, воқеъ дар наздикии мактаб ва ба хонандагон шинос кардани майдонча бояд ба талабот ҷавобгӯ бошад.

Дар сурати мавҷуд набудани ҷунин як макони назди мактабӣ мебоист интиҳоби ҷои дурдаст, ки низ барои беҳатар гузаронидани саёҳат ва ба вақти ҷудошуда мувофиқ ояд. Дар давоми саёҳат ва гузоштани вазифаҳо мо бояд қўшиш ба ҳарч кунем, ки то қадри имкон кўдакон фикр ва ҳулоса дахлдорро бароварда тавонанд. Омодагии хонандагон дар саёҳат бо тақдори кардани донишҳои доштаи онҳо ва зарурияти истифодаи донишҳои онҳо дар шиносӣ бо табиат зоҳир мегардад.

Омодасозӣ барои саёҳати тирамоҳӣ аз ҷанни ҷутрофия аз дарси аввал (тақминан 7-10 дақиқа) оғоз меёбад. Дар дарси аввал донишҷўён ба мақсадҳо ва вазифаҳои саёҳати тирамоҳӣ шинос шуда дар дафтарҳои худ кайд мекунанд. Саёҳат дар саҳни мактаб оғоз меёбад. Давомнокии умумии саёҳат 2 соатгу 30 дақиқа то 3 соат мебошад.

Саёҳат вазифаҳои зеринро дар бар мегирад:

Вазифаи №1

1. Дар кадом самт майдончаи саёҳат воқеъ аст?
2. Дар кадом самт кадом бино ҷойгир аст?

Вазифаи №2

1. Дар кадом самт дарё мавҷуд аст?
2. Дар кадом қанори дарё (дар рост ё чап) Шумо ҳастед?

Вазифаи №3

1. Ҷен кардани баландии теппа (нишебии) баробарсозии он.

Дар ҷараёни саёҳат омӯзгор метавонад хонандагонро ба гурӯҳҳо ҷудо намуда сипас вазифаи онҳоро муайян намояд.

Ҳамин тариқ дар гузаронидани саёҳат хонандагон метавонанд донишҳои доштаи худро истифода баранд ва ҳам аз ҳаёти табиат боҳабар шаванд ва ба худ донишҳоро малакаи нав гиранд. Ин гуна саёҳатҳои таълимӣ на танҳо ба хонандагон балки ба омӯзгорони ҷаннӣ низ аҳамияти қалон доранд.

АДАБИЁТ

1. Константинов Н.А. ва дигарон. Таърихи педагогика: Китоби дарсӣ барои донишҷўёни донишгоҳи педагогӣ [Н.А. Константинов, Е.Н. Мединский, М.Ф. Шабаева- М.: Маориф, 1982. -447с.
2. Сухомлинский В.А. «Дилро ба кўдакон медиҳам». Минск, «Нури мардум», 1981.-288с.,
3. Шукина Г.И. «Проблеми дарки шавқ дар педагогика» – М.: Педагогика 1971. – 352с.
4. Фарҳанги нави русӣ-тоҷикӣ, Қалонгаров Я. Душанбе, 2008.-320с.

ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УЧЕБНОЙ ЭКСКУРСИИ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

В данной статье автор обратила внимание на важность организации экскурсии на природу. В статье показана необходимость использования экскурсии в процессе обучения. Также одной из

важнейших целей проведения экскурсии является то, что до организации необходимо определить место и время её проведения, поставить перед участвующими в процессе экскурсии учениками определённые задания. Проведение экскурсии способствует широкому кругозору учащихся. Можно наблюдать за знаниями навыки и способности учеников во время проведения экскурсии, уровень знаний учеников при этом увеличивается и полученная информация остаётся в их памяти на длительное время.

Ключевые слова: экскурсия на природу, жизнь и труд, организация экскурсии в школе, связь учителя с учащимися, подготовка к экскурсии.

SIGNIFICANCE OF SCHOOL EXCURSION USAGE IN EDUCATIONAL PROCESS

In this article the author cites the importance of organizing an excursion to nature. The article highlights the need for excursion in the education process. It is also important to determine the location and time of excursion before the trip and the tasks for the students taking part in the trip. Excursion helps to broaden student's outlook. The skills and abilities of our students can be seen in the excursion. The student's knowledge is enhanced so as to keep them alive for many years.

Key words: excursion to nature, life and work, school excursion, teacher interaction with pupils, preparation for the excursion

Сведения об авторе:

Калонова Матлуба Якубовна - кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры иностранных языков Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции. Email: matlubakhon1982@gmail.com Tel: (+992) 927700774

About the author:

Kalonova Matluba Yakubovna- candidate of pedagogical sciences, the senior teacher of the Department of Foreign Languages, the Institute of Economy and Trade of Tajik State University of Commerce. Email: matlubakhon1982@gmail.com Phone: (+992) 927700774

МАФҲУМИ ТАСАВВУР ВА ТАҲАЙЮЛ СОМОНАСОЗИ ЧАНБАҲОИ ЧАРАЁНИ ЭҶОДӢ

Наимов З.Ҷ., Пирова Ш.М.

Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи С. Айни

Болоравии талабот ба кадрҳои дараҷаи баланди интеллектуалӣ ва фарҳангдошта, маҳорати касбии онҳо, ғаёлнокии иҷтимоӣ ва нерӯҳои эҷодӣ, имрӯз масъалаест, ки моро маҷбур месозад ҳар чӣ зудтар тайёр намудани ҷунин мутахассисонро ба роҳ монем. Дар ин ҳолат шароите ба вучуд меояд, ки заминасози ҳалли масъалаҳои вучуддошта шуда, дар ҳама соҳаҳои ғаёлият таъйиротҳои сифатан наҷибро дар ҷомеа ба вучуд меорад.

Дар замони муосир бологирии аҳамияти иҷтимоидоштаи тайёр намудани кадрҳо ҳамчун ҷузъи ҷудонашаванда ва асосии фарҳанг арзи вучуд намудааст. Бологирии ин нақш дар ҳаёти ҷомеа аз мо тақозо менамояд, ки ба сифати тайёр намудани мутахассисони соҳа диққати махсус диҳем. Чараёни инкишофи дастёбиҳо дар ин соҳа ба чанбаҳои интеллектуалӣ-эҷодии кадрҳои роҳбарикунанда вобастагии зиёд дорад. Имрӯз сифати касбии мутахассис на фақат ба дониш ва малакаҳои баланди соҳавӣ ӯ вобаста аст, балки вобастагии зиёдтаре ба қобилиятҳои эҷодӣ ва қобилиятҳои ғавқулодаи ҳалли масъалаҳо дорад. Аз ин рӯ мутахассис бояд бо тасавуроти васеъ ва лаёқати қабул ва маънан ҳазм намудани нағғониҳои ғавқулода фарқ карда шавад. Мутаасифона дар миёни мо имрӯз пайдо намудани ҷунин мутахассис қорест саҳл мушқил, вале ба ҳар ҳол онҳо ҳастанд ва онҳоро бояд дуруст истифода барем. Бо мақсади инкишофи қобилиятҳои эҷодии ҳатмқунандагони мактабҳои олий моро зарур аст, ки дар ин самт мувоҳисаҳо, бозиҳои интеллектуалӣ, моделиқунони ҳолатҳои амалӣ ва дигар усулҳои ғаёлро ҳар чӣ бештар истифода барем. Таваҷҷӯҳи бузургро ба нерӯи созандаи эҷодии шахсият дар замони муосир пешрафти беақилони ҳамаи соҳаҳои баъзе мамлақатҳо ба вучуд овардааст.

Олимони амриқой роҷиби нақши нерӯҳои нухуфтаи шахс таҳқиқотҳо бурда, масъалаи пайдо намудани нерӯҳои эҷодии инсонро ба масъалаи аҳамияти умумимиллидошта табдил додаанд. Ин ба он маънист, ки ғаёлият ва қобилияти эҷодии шахсият на танҳо таъсирғузори пешрафти илм, балки дар маҷмӯ таъсирғузори пешрафти ҷомеа ва миллатҳост. Миллатҳое, ки аз ӯҳдаи ташаққули шахсиятҳои эҷодӣ баромада, барои онҳо бехтарин шароити зиндағию қорро ба вучуд меоваранд, сазовори барғариятҳои зиёд дар зиндағӣ меғарданд. Асоси ғаёлияти эҷодӣ ин нағғиҷаи маҳдуди ашъй набуда, балки бавучудоварӣ ва муқамалсозии қобилиятҳои инсон аст. В. В. Давидов ба он ақида аст, ки тағакқури эҷодӣ аз доираи манғиқӣ ашъй ва маънӣ додани ашъ берун баромадааст. Дар ҳар соҳае, ки чараёни эҷодӣ ба роҳ монда шуда бошад, новобаста аз он, инсон дар лаҳзаҳои эҷод аз доираи нерӯҳои касбии худ берун мебарояд ва ҳамчун инсонии қомил ва шахсияти созанда амал меқунад.

Тафаксури эҷодӣ системаи қобилияти худташаккулёбӣ буда, муайянкунанда ва бавучудоварандаи ҳалли масъалаҳост, ки роҳҳои ҳаллашон қаблан дар ягон таҷрибаи гузашта во нахурдаанд ва дар алоқамандии объект бо ҷаҳони берунӣ, ки пеш аз ин номаълум буд, коркард шудаанд. Тафаксури эҷодӣ бевосита қобилияти гирифтани ва истифода бурдани таҷрибаи гузашта ва функсияи табадулофари эҷодно дар алоқамандӣ бо ҷаҳони беруна бо худ ҳамроҳ дорад. Вай як навъи тафаккурест, ки роҳҳои мухталифи пайдоиши худро дорад. Тафаксури эҷодӣ бо далелҳои мавҷудбудаи ашё маҳдуд нашуда, имконияти таъйири онҳо ва роҳҳои ҳалли масъаларо, ки баъзан ба натиҷаи ҷайри интзор мерасонад ба роҳ мемонад.

Масъалаи оқибатҳои пайдоиш ва инкишофи қобилияти эҷодӣ аҳамияти калони назариявӣ ва амалӣ дорад. Таҳқиқотҳои гузаронидаи олимони дар соҳаи қобилияти эҷодӣ ба ин натиҷаанд, ки дар ин дунё нафаре вучуд надорад, ки табиат ба ӯ имкониятҳои эҷодно надода бошад.

Алоқаи санъат ба инкишофи қобилиятҳои эҷодӣ ба фикри Э.В. Иленков дар он аст, ки «қувваи таҳайюл» дар сарҳади санъат махсусан бурида мешавад ва ногуфта намонад, ки таҳқиқотҳои инкишофи таҳайюли инсон дар ҷараёни эҷодиёти бадеӣ аз ҳама бештар давомноктар аст. [амзамон аз лаҳзаи пайдоиши маълумот барои тайёр намудани инсон ба меҳнати фикрӣ хизмат намуда, шогирдро ба ҳама соҳаҳои шуури ҷомеа: илм, ҳуқуқ, идеология, дин, ахлоқ ва санъат ворид месозад.

Лекин маълумоти муосир дар донишқадаю донишгоҳҳо аз нуқтаи назари дидактикӣ донишҷӯро ба соҳаи фаъолияти касбие, ки имконияти инкишофи қобилияти эҷодиро дар ҷараёни таълим дошта бошад, ворид намесозад (*Албатта ногуфта намонад, ки низоми нав инро пешбинӣ намудааст, аммо мутаассифона ҷой доштани ҳолатҳои «коррупсионӣ» ва нодуруст ба роҳ мондани механизми низом монеи натиҷаи муҳабати фаъолияти донишҷӯ гардидааст*). Таҳсилот ва таълим дар донишгоҳҳо шаклҳои мушқили фаъолият ва тафаккурро думболагиранд, ки берун аз онҳо қадам мондан қорест басо мушқил. Чунин системаи бавучудода, ки бештар дар заминаҳои таҷрибаҳои гузашта ба вучуд омадаанд, худро зуд фурӯ мебаранд. Ақнун моро зарур аст, ки навгониҳоеро дар соҳаи таълим пайдо намоем, ки ба инкишофи қобилиятҳои эҷодии таълимгирандагон равона шуда, онҳоро барои ҳалли масъалаҳои пешрафт, барои пешбиниҳои ҳодисаҳои оянда, барои пешакӣ баҳои дуруст додани оқибатҳои ногувор тайёр намояд. Инкишофи ояндаи системаи таълимо бояд тарзе ба роҳ монем, ки ташаккули таълимгирандагонро ба воситаҳои нави фаъолияти эҷодӣ, шакл ва тарзҳои тафаккур, ки имконияти мушқилона ва ба тарзи нав аз худ кардани донишро дошта бошанд, равона созад. Низомии матлуби системаи таҳсилоти имрӯза самти худро аз низомии кӯҳнашудаистода поягузорӣ намудааст, ки ин зудгузар буда, ба талаботи бозори ҷаҳонии меҳнат ҷавобгӯй нест. Талабот ба таҳсилоти муосир ин зарурати таълимоти «инноватсиониро» барои инкишофи қобилиятҳои эҷодӣ ва бархурди ҳолатҳои педагогӣ, пешбиниҳои ҳодисаҳои оянда, баҳогузориҳои натиҷаҳои имконпазир, ки ҳангоми қабули қарорҳои муайяни ҳаракатҳои педагогӣ ба вучуд омадаанд ба роҳ мемонад. Муносибати психологию педагогӣ барои рӯи қор овардани низомии тайёр намудани мутахассисони баландарачаи муосир ба шакли ташкили восита ва методҳои таълиме вобаста аст, ки тавониста бошанд дар ниҳоди мутахассиси муосир қобилиятҳоеро ташаккул диҳанд, ки дар оянда тавлидсози тафаккури эҷодӣ дар муносибат ба фаъолият бошанд. Ба фикри бисёре аз мутафаккирон ва муҳаққиқон системаи қобилиятҳои инкишофёбандаи эҷодии инсон ба дараҷаи қобилиятҳои таҳайюлотии ӯ вобаста аст.

Таҳайюл ва тасаввур дар ҷараёни эҷодӣ ҳамеша бо элементҳои идорӣ алоқаманд буда, соҳибтаҳайюлро ба ҳама самтҳои дурусти ҷараёни педагогӣ роҳнамоӣ месозад. Таҳайюл ва тасаввур дар бобати ҷараёни таълим дар фазои пурраи педагогӣ на фақат ташкилкунандаи фаъолият балки низомбахши ҳамаи фаъолияти ояндаи ҳаёти инсон мегардад. Дар ҷараёни эҷодӣ бошад ҳамеша «парвози» тасаввур ва баҳамоии образҳои нав ба ҳақонияти воқеии дар оянда ба амал баровардани онҳо ба вуқӯ мепаивандад. Дар як қатор таҳқиқотҳо тасаввур ҳамчун қобилияти алоҳидаи инсон ба қалам дода мешавад, ки инсон аввал натиҷаи кулл ё ҳастии кули ашёро мебинад ва баъд аз он қисматҳои таркибии ҳамин натиҷа ва ё ашёро, ки оқибат ба як системаи тасаввуротӣ шакл мегирад. Ин дар мафкураи инсон ашёи тасаввуршударо пеш аз қисматҳои вай намоён карда, ҳолати мундариҷавии тафаккури эҷодиро ташкил мекунад. Дар ҳамин марҳила фаҳмонидани чунин хусусияти ҳоси тасаввур мушқил аст, аммо баъзе олимони ин кушишро кардаанд. Яке аз баёнияҳои имконпазир ин аст, ки гузариши ҳаёлии хусусиятҳои як тасаввур ба тасавбури дигар ба худ тасавбури аввала ҷанбаҳои иловагӣ мебахшад ва ҳамин гузариши ҳаёлии хусусиятҳои як тасаввур дар ҳолати кушодашавии умумиятҳо бояд ҳамчун муҳарриқи ташкилкунандаи қисматҳои ташкилии тасаввур хизмат намояд. Дар хотир гирифтани ва нигоҳ доштани умумиятҳо пеш аз қисматҳои таркибӣ (*дурусттарини пеш аз пайдоиши он*) вазифаи аслии тасаввур аст, ки тафаккурро ба худ хеш (наздик) мегардонад.

Ҳамин тариқ ба сифати хусусиятҳои ҳоси тасаввур метавон чун қард: а) дар тасаввур умумиятҳо пеш аз қисматҳои таркибӣ пайдо ва нигоҳ дошта мешаванд; б) тасаввур имкон медиҳад, ки баъзе хусусиятҳои худро аз дигар хусусиятҳо ҷудо намуда, ин хусусияти ҷудонамударо ба дигар тасаввур пешниҳод намояд; в) тасавбури маҳсулноқ ҳақиқати реалӣ ва бунёдгузор дорад; г) Тасаввур бо доштани таҳайюли серҳаракат ва қобилияти гузаришҳои гуногуни он ба тафаккурҳои озмоишӣ таъя мекунад.

Гуфтан ҷоиз аст, ки инкишофи қобилиятҳои эҷодӣ дар фаъолият ба муносибати бевоситаи шахсият ба ҳуди фаъолият алоқаманд аст. Хусусияти фаъолият эҷодсози шароити нақшҳои тасаввур аст. Ҳар гуна фаъолияти инсон ҳамеша аз ибтидо, ҷараён ва то анҷом бо ширкати тасаввур сураг мегирад. Инсон ба воситаи тасаввур маҳсули фаъолияти худро ба нақша мегирад. Ҷараёни ташкилшавӣ ва ба вучудоварии таҳайюлро ба тасаввур назорат карда, ӯро бо образи идеалии он ҷи, ки тавлид мешавад, муқоиса мекунад, то ки он ҷизе, ки тасаввур мекард арзи вучуд кунад.

Дар фаъолияти эҷодӣ на фақат заминаҳои субъективӣ ва объективӣ қобилият, балки ҳуди қобилияти тасаввур пайдо мегардад. Тасаввуре, ки дар ҷараёни таҷриба пайдо мешавад ба ҷанбаи асосии фаъолияти фаннии (таҳассусии) инсон таъдил меёбад. Ҳамин тариқ барои ташаккули нерӯи эҷодӣ ва инкишофи қобилияти инсон моро лозим меояд, ки ҳамаи шароити фаъоли худамалиро дар фаъолияти фаннӣ-дигаргунсозӣ ташкил созем. Барои ташаккули қобилиятҳои фавқулода ва сифатии шахсият шароити ҷавобгӯи фаъолияти эҷодӣ лозим аст ва дар ҳамин асно бояд тасаввур ва фаъолият дар ҳолати баробарвазний қарор дошта бошанд. Ба ақидаи бисёр олимони таҳлилҳои системавии рефлексивӣ-шахсиятии паҳлуҳои тафаккури эҷодӣ фақат шурӯъ шуда, дар ҳолати ҳозира фақат дар коркарди ҷанбаҳои танзимкунанда маҳдуд мегарданд. Ба ин нигоҳ накарда, кӯшишҳои истифодаи ин паҳлуи фаъолияти эҷодӣ, методҳои системавӣ ва озмоишӣ дар таҳлилҳо аллакай интизори хуби натиҷаҳои амалиро дода истодаанд, ки яке аз намунаҳои ин имкониятҳои пайдоиши намудҳои нави ташаккули шахсияти эҷодкор аз роҳи мукамалсозии намудҳои фаъолияти эҷодӣ бо таъсири рефлексивии сохтори худшиносии инсон аст.

Аммо мутаассифона мавзӯҳои инкишофи қобилиятҳои эҷодии фаъолияти шахсият дар ҷараёни таълимиро омӯхта, бояд қайд намоем, ки ҳозир дар тайёр кардани мутахассисони ҳамаи соҳа ва сатҳҳо дар Тоҷикистон ташаккули худшиносии рефлексивии инсон ҳамчун заминаи психологӣ фаъолияти эҷодии асли ба эътибор гирифта нашудааст.

Эътироф ва фаҳмиши таълим ҳамчун мувофиқаткунонии мутахассиси оянда ба касб аз оддитарин талаботҳои педагогӣ ба шумор меравад. Имрӯз ҷараёни таълимиро ба сӯи пайдоиши назари таҳлилии донишҷӯ ва инкишофи қобилияти эҷодии ӯ бояд самт дод. Таҷрибаҳо нишон додаанд, ки истифодаи усулҳои фаъоли таълим, ки даҳсолаҳо боз дар ҳама ҷанбаҳои таҳсилот мавриди амал қарор доранд собит намудаанд, ки таълим ин фаъолияти гуногунҷанба буда, дар худ ҳам бозӣҳои дидактикӣ, ҳам меҳнат ва ҳам эҷодро мутахид сохтааст.

Ҳамин тариқ лозим меояд ба мазмуни маълумот назари ҷадид ворид сохта, дар он методҳои фаъоли таълимиро аз қабилӣ бозӣҳои корӣ дидактикӣ мухталиф ҷорӣ созем. Дар ҳоли ҳозир бозӣҳои корӣ мутобиқ ба се ҷанба сураг гирифта истодаанд:

1. Бозӣ – таълим; 2. Бозӣ - тренинг; 3. Бозӣ - таҳқиқот.

Таҳлили бозӣҳои таълимӣ баръало нишон медиҳанд, ки таъсири онҳо дар инкишофи шуур ва шахсияти касбии мутахассис хеле назаррас аст. Бозӣ аз рӯи табиати худ мутаалиқи ҷараёнҳои эҷодӣ аст. Бояд қайд намуд, ки бозӣҳои эвристикӣ вобаста аз ҳолатҳои пайдоиш ба таҳайюлот пайваستا буда, ҳангоми иваз намудани «бозингар» инкишофи фаҳмишҳои касбӣ аз маҳорати дигар «бозингарон» дар ҷараёни ташаккул қарор мегирад. Иштироки васеъ дар ҳалли вазифаҳои таълимоти касбӣ, ки дар давоми як «сессияи бозӣҳо» ба вучуд омадаанд асоси фаъолнокии қобилияти эҷодии афроди «бозингар» мегарданд ва таҳкурсии инкишофи шуур ва шахсияти онҳоро ба вучуд меоваранд.

Таҳлили методологии бозӣҳои таълимӣ ҳамбастагӣ ва ҳамқаринии панҷ намуди таҷрибаро нишон медиҳад:

- бо кор (ҳақонияти касбӣ) дар ин ва ё он соҳа;
- бо азхуднамоии донишҳои мукамалӣ алоҳида (фавқулода)
- бо бозӣ ҳамчун шакли қадимии шароитҳои моддӣ ҳайёти инсон;
- бо санъати тавлидсози тарзҳои таҳайюлот, рамз ва тавлиди объектҳои озод;
- бо банақшагирӣ ҳамчун соҳаи талабот ба оянда ва таҳлили шароитҳои истифодабарӣ.

АДАБИЁТ

1. Ананьев, Б. Г. О проблемах современного человековедения / Б. Г. Ананьев. – М.: Педагогика, 1980. – 317 с.
2. Анохин, П. К. Философские аспекты функциональной системы / П. К. Анохин, - Медига, 1978. – 283 с.
3. Альпшуллер Б. Творчество как точная наука / Б. Альпшуллер. - М. : Наука, 1979. – 244 с.
4. Библер, В. С. Мышление как творчество. Введение в логику мысленного диалога / В. С. Библер. – М. : Знание, 1975. -399 с.
5. Богоявленская, Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов-на-Дону : ИРУ, 1983, -247 с.
6. Давыдов, В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов, -М.: Интор, 1996.- 222 с.
7. Коджаспирова Г. М. «Культура профессионального самообразования педагога М.1994.
8. Наимов З. Ҷ. «Ниёми миллии ташаккули шахсият аз нигоҳи педагогӣ,
9. «Маърифати омӯзгор»,- Маҷалаи таълимӣ, методӣ, илмӣ ва оммавии
10. Вазорати Маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, №6, 2012. С. 2-5.
11. Назри Яздонӣ. «Ҳикмати озодагон». – Душанбе, 2009. – 276 с.
12. Орифӣ М. «Аз таърихи афкори педагогии халқи тоҷик». Нашриёти «Ирфон» Душанбе 1962.

ПОНЯТИЕ ВОООБРАЖЕНИЯ И ОБРАЗНО - МЫСЛИТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС КАК СИСТЕМООБРАЗУЮЩИЙ КОМПОНЕНТ ТВОРЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

В статье раскрыта сущность понятия воображения и образно мыслительный процесс как системообразующий компонент творческого процесса. Показан и научно обоснован роль воображения и образно-мыслительного процесса в формировании творческого мышления молодого специалиста. В статье, также научно обоснована форма и пути возникновения правильного творческого мышления студентов высших учебных заведений Таджикистана, которая главной целью своего образовательного процесса определили формирование личности творческого специалиста. Автор критично подходит к проблеме механизма постановки новой системы обучения в вузах нашей республики с точки зрения формирования нового человека- профессионала. Подчёркивая растущие требования общества к творческому потенциалу личности, способностям и творчеству в целом, автор излагает, что сегодня формирование профессиональных качеств, интеллектуальной способности, социальной активности и творческого потенциала личности обусловлено осознанием важности общественного значения этих проблем. Сегодня профессиональное качество специалиста зависит не только от профессиональных знаний и навыков специалиста, но и ещё больше зависят от его творческих способностей и творческих решений проблем. Исходя из этого, по мнению автора, специалист должен различаться обширным воображением и способностью принять все новшества жизни общества и решения любой проблемы.

Ключевые слова: понятие, воображения, образно мыслительный процесс, профессиональные требования, образование, нация, университет, творческие способности, специалист, профессиональные умения, навыки, социальная активность, энергия, эвристические игры.

THE CONCEPT OF IMAGINATION AND IMAGINATIVE- THINKING PROCESS AS A SYSTEM-FORMING COMPONENTS OF THE CREATIVE PROCESS

The article reveals the essence of the concept of imagination and figuratively thought process as a system-forming component of the creative process. Here is shown and scientifically substantiated the role of imagination and the imaginative-thinking process in the formation of the creative thinking of a young specialist. In the article also comes scientifically substantiated forms and ways of the genesis of the correct creative thinking of students of higher educational institutions of Tajikistan, the main goal of its educational process determines the formation of the personality of a creative specialist. The author takes a critical approach to the problem of the mechanism for setting up a new educational system in universities of our republic from the point of view of the formation of a new professional person. Emphasizing the growing demands of society on the creative potential of the individual, abilities and creativity in general the author sets out that nowadays the formation of professional qualities, intellectual ability, social activity and the creative potential of an individual is determined by the recognition of the importance of the social significance of these problems. Today, the professional quality of a specialist depends not only on the professional knowledge and skills of a specialist, but also depends more on his creative abilities and creative solutions of problems. On the basis of this, in the author's opinion, the specialist should be distinguished by a vast imagination and the ability to accept all the innovations in society and to solve any problem.

Key words: the concept, imagination, figuratively thought process, professional requirements, education, nation, university, creative skills, specialist, professional skills, skills, social activity, energy, heuristic games.

Сведения об авторах:

Наимов Зариф Джомиевич – кандидат педагогических наук, доцент общеуниверситетской кафедры педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, Адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни 45, тел. (+992) 918657194.

Пирова Шаходатхон Махсудовна – 1974 г.р., старший преподаватель кафедры химия и биология медицинского колледжа г. Вахдата, Адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни 45, Тел. (+992 37) 227 04 96,

About the authors:

Naimov Zarif Jomiyeovich – 1967 y.b, candidate of pedagogical sciences, docent of the University Department of Pedagogy, of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Ayni, Address: 734024, avne Rudaki 121 city Dushanbe, Phone (+992) 918657194.

Pirova Shahodatkhon Makhsudovna – 1974y.b, senior lecturer of the department of Chemistry and Biology of Medical College, Vahdat, 734024, Phone. (+992 37) 2270496.

РАЗВИТИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА – ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ

Бобоходжаева М.Р.

Худжандский государственный университет им. Б. Гафуров

В сегодняшнем все более глобализованном мире люди имеют больше возможностей для общения с представителями других стран. Успех такого общения, несомненно, зависит как от определенных языковых, так и межкультурных компетенций участников диалога.

Бесспорно, язык и культура неразрывно взаимосвязаны друг с другом, поэтому язык не может преподаваться без культуры.

Важность развития межкультурной компетенции в процессе преподавания языка подчеркивается многими исследователями [1], [2], [3], [4], а также в документе «Общеввропейские компетенции владения иностранным языком (Common European Framework of Reference, CEFR)», используемом в странах Европейского Союза [5].

В документе говорится, что одной из главных целей обучения иностранному языку сегодня является "поощрение взаимопонимания и терпимости, уважения самобытности и культурного разнообразия посредством эффективного международного общения" и развитие у учащихся "способностей" общаться друг с другом через языковые и культурные границы" [5, с.3].

В нашем понимании для достижения вышеупомянутой цели для учащихся необходимы: понимание мира, социокультурные знания и межкультурное осознание. Социокультурные знания должны быть связаны с повседневной жизнью, условиями жизни, межличностными отношениями, ценностями, убеждениями и взглядами, языком жестов, поведением, в то время как межкультурное осознание предполагает знание, осознание и понимание взаимосвязи между родной культурой и инокультурой изучаемого языка.

Действительно, на современном этапе образования межкультурная коммуникация становится новой педагогической концепцией, которая проникает во все аспекты языковой преподавательской деятельности. К сожалению, не все преподаватели иностранного языка готовы быть компетентными межкультурными коммуникаторами с достаточным опытом. Наблюдения за уроками иностранного языка в общеобразовательных школах города Худжанда показывают, что многие из них сильны в своей профессиональной подготовке только в том смысле, что они хорошо владеют английским языком, методикой преподавания, однако, не все обладают в достаточной степени знаниями о культурных особенностях страны изучаемого языка.

Причиной этому, на наш взгляд, является дезинтеграция межпредметных связей в классной аудитории (отсутствие связи иностранного языка с такими предметами, как история, география, искусство и др.), ограниченность или полное отсутствие коммуникации самих преподавателей с носителями изучаемого языка (они не сталкиваются с различными межкультурными контекстами, не имеют межличностных контактов с иностранцами, не совершенствуют свою межкультурную компетенцию с помощью реальной межкультурной практики). Все эти факторы тормозят развитие межкультурной компетенции преподавателей иностранного языка.

В настоящей статье мы бы хотели найти ответы на следующий вопрос: как можно развивать межкультурную компетенцию учителя через собственный опыт и самообразование на уроках иностранного языка?

Начнем с того, что «культура – интегрированная модель поведения человека, которая включает мысли, общение, язык, практику, убеждения, ценности, обычаи, манеры взаимодействия и роли, отношения и поведение расовой, этнической, религиозной или социальной группы; а также способность передавать их будущему поколению» [6,21].

Изучая иностранный язык, учащиеся узнают о культурах народов, которые используют этот язык. В свою очередь, преподавая иностранный язык, учителя сами могут по-настоящему овладеть языком, тем самым осваивая культурные контексты, через которые обучают языку. Отсутствие знаний о культурных ценностях изучаемого языка и местной культуре, приводит к негативным последствиям.

Преподавание языка должно способствовать учащимся в овладении, как лингвистической компетенцией, так и межкультурной. Лингвистическая компетенция предполагает правильное и надлежащее общение на иностранном языке, в то время как межкультурная способствует пониманию взаимодействия с носителями других культур, избегая стереотипных представлений и принимая их в качестве индивидуумов с отличительными взглядами, ценностями и поведением.

Развитие межкультурной компетенции на уроках иностранного языка может быть обусловлено рядом мероприятий, в рамках которых учащиеся сначала обсуждают свой собственный опыт с культурой народов изучаемого языка на основе прослушивания или чтения о ней, а затем сравнивают инокультуру с собственной.

Некоторые ученые считают, что эффективным способом овладения межкультурной компетенцией является эмпирический подход к моделированию содержания обучения и использование ролевых игр, в процессе которых активизируются креативные способности учащихся и формируются их фундаментальные знания, конструирующие правильное культурное поведение, т.е. в целом, готовые учащиеся к реальной межкультурной коммуникации [7,14].

В нашем понимании, темы и ситуации на уроках по иностранному языку в начальной школе должны соответствовать языковому уровню учащихся и представлять для них интерес (например, еда, музыка, танцы, праздничные торжества и фестивали, текущие события, литература, поведение, дом, школа, туризм, досуг). Считаем важным мотивировать учащихся сравнивать привычные ситуации с примерами из незнакомого контекста в рамках обсуждаемой темы, избегая клише и стереотипных представлений о культуре носителей изучаемого языка.

Для развития межкультурной компетенции содержание и интегрированное изучение языка должны идти параллельно, дополняя друг друга, поскольку сосредоточенность обучаемых на интересных для них темах стимулирует на анализ и сравнение двух культур. Материалами, которые можно использовать для привнесения иноязычной культуры в классную комнату могут служить всевозможные аутентичные тексты, аудио- и видеоматериалы, большую часть которых можно найти в интернете. Подлинные истории, написанные носителями языка, могут обеспечить контексты, провоцирующие на обсуждение, анализ и сравнение.

Обучение иностранному языку через призму межкультурной коммуникации должно дать возможность учащимся, а также самим учителям, развивать новые взгляды, новые навыки и новое критическое осознание, например, работая в группах или занимаясь проектной работой. Межкультурная грамотность учащихся может оцениваться в дискуссиях, культурных проектах, ролевых играх. Но следует иметь в виду, что знания о культуре изучаемого языка являются лишь одним из аспектов межкультурной компетенции, а для полного овладения ею важно развивать способность учащихся видеть отношения между различными культурами, осознавать эти различия, оценивать свою и инокультуру.

Как считает Байрам, «сложно оценивать способности учащихся вести межкультурный диалог, и определить, насколько они терпимы к культурным различиям» [8,13]. В этом, несомненно, велика роль языка, являющегося инструментом для расширения потенциала учащихся, для их творческого развития.

Предложим описание собственной работы в этом направлении. Перед тем, как её начать, мы провели беседы, диспуты на английском языке среди учащихся 11 класса. Приведем обсужденные на них вопросы:

- Чем вы интересуетесь, и может ли вам помочь знание изучаемого иностранного языка (английского языка) в вашем увлечении?
- Какие темы вы бы хотели обсуждать на уроках английского языка?
- Какие тексты и виды работы на английском языке вам нравятся?
- В каком классе вам было интереснее изучать иностранный язык?
- Что вам мешает изучать иностранный язык?

Беседы, диспуты и ответы на анкеты анализировались, были выписаны данные для использования их в дальнейшей работе. О высказываниях учащихся, о некоторых практических выводах нам и хотелось бы рассказать.

Большинство учащихся с убеждением говорят о том, что иностранный язык нужно знать для того, чтобы лучше познакомиться с жизнью и культурой народов других стран, вести контакты с их представителями, благодаря чему укрепляется дружба между народами, что язык даёт возможность глубже проникнуть в знания, накопленные человечеством.

Но, к сожалению, не все придерживаются этого мнения. Один из учащихся отметил, что достаточно хорошо владеть своим родным языком, что есть переводчики, поэтому нет необходимости знать иностранный язык. Второй высказал мнение, что по содержанию материал учебников мало интересен.

Для мотивации интереса к изучению иностранного языка со старшеклассниками была организована дискуссия на тему «Зачем мы изучаем иностранные языки?»

По заданию учителя учащиеся собрали тематический материал: небольшую статью об английском языке, презентации по темам «Язык», «Языки мира», «Высказывания известных таджикских и английских классиков о важности знания иностранных языков» с иллюстрациями, портретами и снимками. Другая мини группа учащихся подготовила список англоязычных стран, отметила их на карте мира; сделала заметки о разнице между британским и американским вариантами английского языка.

В начале работы мы выяснили, чем интересуются учащиеся.

При работе с газетой на иностранном языке каждый получал статью по той теме, которая его занимает (спорт, живопись, гендерные проблемы, театр, техника и др.). Хотя учащиеся старались рассказать о прочитанном, было заметно, что данная работа не особо их увлекала. Поэтому было решено на следующем занятии обсуждать эти же темы в «диалоге культур».

Например, при обсуждении темы «Спорт» были даны тексты об известных футбольных командах Таджикистана и Англии (Истиклол и Манчестер Юнайтед); лексика, связанная с гендерными вопросами

изучалась на материале газетных статей о гендерном равенстве в Средней Азии и Европе; обсуждая тему «Театр», учащиеся знакомились с биографией и творческой деятельностью Сайрам Исоевой и Ванессы Редгрейв и др. Хотя газетные тексты и материалы из интернета часто бывали трудными, учащихся это не смущало, т.к. они пользовались справочниками, обращались за консультацией к учителю.

С внедрением «диалога культур» в классную комнату обучаемые начали работать с большим увлечением, рассказывая друг другу о прочитанном, обсуждая материал. У большинства проявился интерес к чтению текстов о людях и стране изучаемого языка. Некоторые из них выражали желание ознакомиться с современными произведениями поэтов, писателей, с фильмами стран изучаемого языка.

Что касается видов работы, то кроме чтения вводились устные упражнения, вызывающие активную языковую и коммуникативную деятельность (описание художественных картин, различные виды работы с аудиоматериалом, просмотр видеоматериалов и др.), заставляющие мыслить. Работа показала, что межкультурный диалог вызывает живой отклик и большую активность учащихся, он дает возможность учащимся понять, что владение иностранным языком полезно.

Таким образом, через призму межкультурного диалога учащиеся развивали не только навыки видов речевой деятельности (аудирование, чтение, говорение, письмо), но и сформировывали свою межкультурную компетенцию.

Принимая во внимание результаты проделанной нами работы, мы пришли к выводу, что нельзя пренебрегать важностью культуры в изучении языка и сосредотачиваться только на изучаемом языке. Хотя использование культуроведческого и страноведческого материала в учебном процессе в конечном итоге требует от учителя определенных усилий, оно положительно влияет на повышение межкультурной компетенции и самого учителя. Это позволило нам выявить, что широкое использование в процессе классной и внеклассной работы таких методических приемов и учебных средств, содержащих культурный компонент, способствует активизации умственной и познавательной деятельности учащихся.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдуллаева М.А. Особенности обучения английскому языку в условиях межкультурной коммуникации // Сборник научных статей Института языкознания РАН совместно с Московским Институтом Лингвистики «Межкультурное общение: контакты и конфликты». – Москва: Изд-во Канцлер 2015. – С.25-27
2. Гусейнова Л. А. Межкультурный подход к преподаванию иностранного языка (на опыте немецкого как иностранного): Дис. канд. пед. наук. – М.: - 2004. – 145 с.
3. Жираткова Ж.В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иностранному языку в туристском вузе // Вестник РМАТ, 2014 - №3. – С.126-129
4. Кудрина Е.А., Чудинов А.П. Формирование межкультурной компетенции посредством игровых технологий на уроках английского языка (начальный этап) // Педагогическое образование в России - 2017. №1. – С.65-69
5. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment (2002). Cambridge: Cambridge University Press. – P.3
6. US National Centre for Cultural Competence, Georgetown University, 2000. – P.21
7. Byram M., Gribkova B., Starkey H. Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching. Strasbourg: Council of Europe. – 2002. – P.14
8. Byram M. Assessing Intercultural Competence in Language Teaching. Sprogforum, 2000 №18 (6). - P.8–13

РАЗВИТИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА – ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ

В статье автор уделяет особое внимание одной из важных проблем методики преподавания – межкультурных компетенций учащихся на уроках иностранного языка. Говоря о важности развития межкультурной компетенции автор подчеркивает о необходимости понимания мира, социокультурные знания и межкультурное осознание.

Также автор приводит пример бесед и диспутов на английском языке среди учащихся.

Автор статьи приходит к выводу, что нельзя пренебрегать важностью культуры в изучении языка сосредотачиваться только на изучаемом языке.

Ключевые слова: Межкультурная компетенция, межкультурная коммуникация, язык, социокультурное знание, эмпирический подход, культура.

DEVELOPMENT OF PUPILS' INTERCULTURAL COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGE CLASSROOMS – DEMAND OF THE TIME

In the article, the author pays special attention to one of the important problems of teaching methods - intercultural competencies of students in foreign language lessons. Speaking about the importance of developing intercultural competence, the author emphasizes the need for understanding the world, socio-cultural knowledge and intercultural awareness.

The author also gives an example of conversations and disputes in English among pupils.

The author of the article concludes that one cannot neglect the importance of culture in learning a language and focus only on the target language.

Keywords: Cross-cultural competence, cross-cultural communication, language, sociocultural knowledge, empirical approach, culture.

Сведения об авторе:

Бобоходжаева Мавлуда Рустамовна - преподаватель кафедры теории и практики английского языка, соискатель кафедры общей педагогики Худжандского госуниверситета имени академика Б.Гафурова (Республика Таджикистан, г. Худжанд). Электронный почта: mbobohjaeva@mail.ru

About author:

Bobokhojaeva Mavluda Rustamovna - lecturer of the Department of theory and practice of English, post-graduate student of the Department of general pedagogics under Khujand State University named after academician B.G.Gafurov (Republic of Tajikistan, Khujand). E-mail: mbobohjaeva@mail.ru

МАФҲУМ, ТАЪРИФ ВА СОХТОРИ ИНФОРМАТИКА ДАР АДАБИЁТИ ИЛМИЮ ТЕХНИКӢ

Зафар С.С.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Истилоҳи “информатика” дар адабиёти илмию техникӣ дар оғози солҳои 80-уми асри гузашта ба вучуд омада, зуд оммавияти васеъро касб кард. Дар ибтидо он дар Франция дар миёнаи солҳои 60-ум (фр. informatique) ба вучуд омада, дар кишварҳои Аврупо барои муайян кардани соҳаи донишҳои илмие мавриди истифода қарор дошт, ки бо автоматикунории коркарди иттилоот бо кумаки ЭВМ марбутанд. Дар кишварҳои англисизабон бо ин мақсад истилоҳи «computer science» (илми ҳисоббарорӣ) истифода мешавад [3, с.43].

Истилоҳи “технологияҳои иттилоотӣ” дар охири солҳои 70-уми асри гузашта пайдо шуда, онро дар робита ба истифодаи техникаи муосири электронӣ барои коркарди иттилоот истифода мебаранд. Айни замон технологияҳои иттилоотӣ тамоми техникаи ҳисоббарорӣ ва техникаи алоқа, инчунин электроникаи маишӣ, паҳши телевизионӣ ва радиоиро дар бар мегиранд. Технологияҳои иттилоотӣ дар илм, саноат, тичорат, идоракунии, таҳсилот, тиб, маишат ва ғайра ба таври васеъ мавриди истифода қарор дорад.

Илми информатика ба се мафҳумҳои асосӣ – “алгоритм”, “амсила”, “барнома” таъя мекунад. Амсила аз шабеҳи шартии ягон объект бо хосиятҳои ба он хос, бо мақсади таҳқиқи онҳо иборат аст. Алгоритм бошад, - ин усули ёфтани роҳи ҳалли ягон вазъияти бавучудодаи масъалавӣ мебошад, ки пайдарпайии амалҳои заруриро муайян мекунад. Барнома – ин ҳамон алгоритм аст, ки дар забони барномарезӣ пешниҳод гардидааст.

Ҳадафи асосии информатика, ҳамчун илм, ҷустуҷӯи илми нав дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсонӣ бо кумаки мошинҳои ҳисоббарорӣ мебошад.

Дар назди информатика вазифаҳои ҳеле гуногун истодаанд, ки муҳимтаринашон инҳоянд:

- ҷорӣ кардани техника ва технологияҳои компютерӣ ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ;
- эҷоди технологияҳои наватарини коркарди иттилоот дар заминаи натиҷаҳои бадастомада;
- таҳияи техникаи иттилоотӣ;
- таҳқиқи ҳар гуна равандҳои иттилоотӣ ва ғайра.

Самтҳои асосии рушди информатика назариявӣ, техникӣ ва информатикаи амалӣ мебошанд.

Вазифаи информатикаи назариявӣ рушди назарияҳои умумии ҷустуҷӯ, коркард ва табдили иттилоот, истифода дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсон, омӯзиши робитаи “инсон – ЭВМ”, рушди технологияҳои иттилоотӣ мебошанд.

Информатикаи техникӣ аз соҳаи хоҷагии халқ иборат аст, ки низомҳои автоматикунонидашудаи коркарди иттилоот, эҷоди насли нави техникаи ҳисоббарорӣ, низомҳо, роботҳо, ақли сунъии технологӣ ва ғайраро дар бар мегирад.

Информатикаи амалӣ пойгоҳи донишхоро фароҳам оварда, методҳои оқилои автоматикунонии истеҳсолот, асосҳои назариявии лоиҳасозӣ, муайян кардани робитаи илм бо истеҳсолот ва ғайраро таҳия мекунад. Информатика айни замон барангезандаи пешрафти илмию техникӣ буда, ба фаъолнокинии омилҳои инсонӣ мусоидат намуда, ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсонро бо иттилоот ғанӣ мегардонад.

Дар бобати таърифи истилоҳи “информатика” айни замон як қатор нуқтаҳои назари бо ҳамдигар шабоҳатдошта мавҷуданд. Дар мақолаи худ мо якчанд таърифхоро баррасӣ хоҳем кард, ки дар вақтҳои охир паҳн гардидаанд.

Академик В.М. Глушков дар мактуби худ ба президенти Академияи илмҳои ИҶШС ба таърифи информатикае итинод меорад, ки аз ҷониби Конгресси баналмилалӣ дар соли 1978 дода шуда буд. “Мафҳуми информатика соҳаҳои марбут ба таҳия, эҷод, истифода ва хизматрасонии моддию техникӣ

низомии коркарди иттилоот бо шумули мошинҳо, таҷҳизот, таъминоти математикӣ, ҷанбаҳои ташкилӣ, инчунин маҷмӯи таъсиррасонии саноатӣ, тичоратӣ, маъмурий, иҷтимоӣ ва сиёсиро дар бар мегирад”.

Ба ин таъриф таърифи дигаре шабоҳат дорад, ки дар луғатномаи тафсирии англисӣ оид ба техникаи ҳисоббарорӣ “Dictionary of Computing” соли 1983 банаширрасида оварда шудааст: “Информатика – ин илм ва технологияи таъмини мубодилаи иттилоотӣ бо кумаки низомҳои мебошад, ки дар истифодаи ЭВМ асос ёфтаанд”.

Академик А.А. Доронитсин информатикаро ҳамчун илм дар бораи табдили иттилооте таъриф мекунад, ки дар техникаи ҳисоббарорӣ асос ёфтааст.

Академик А.А. Самарский ба методологияи нави илмие таваҷҷуҳ зоҳир кардааст, ки ба туфайли информатика ба вучуд омадааст. Он дар рушд ва истифодаи васеи методҳои амсиласозии математикӣ ва озмоиши ҳисоббарорӣ асос ёфта, ба сифати захираи наздиктарини стратегияи суръатбахшии пешрафти илмию техникӣ хизмат мекунад. Моҳияти амсиласозии математикӣ ва афзалияти асосии он аз иваз кардани объекти аввалия бо амсилаи мувофиқи математикӣ ва омӯзиши минбаъдаи он (гузаронидани озмоиш бо он) дар ЭВМ бо кумаки алгоритмҳои ҳисоббарорӣ – математикӣ иборат аст. Амсиласозии математикӣ аз рушди табиӣ ва ҷамъбасти методҳои таҳқиқоти илмие иборат аст, ки бо технологияи муосири иттилоотӣ пайвастанд. Даври озмоиши ҳисоббарории объект-амсила-алгоритм-барнома-ЭВМ-идоракунии объект марҳилаҳои асосии раванди таърифиро дар таҷассуми муосири компютерӣ инъикос менамояд. Дар ин ҷо ба таври ҷудонашаванда ҷанбаҳои қавии методҳои назариявӣ ва озмоиши аслий пайваст мешаванд. Кор бо амсила, ва на бо объект, ба гирифтани иттилооти муфасссал ва аёне мубаддал мегардад, ки робитаҳои дохилӣ, хусусиятҳои сифатӣ ва параметрҳои миқдорӣ онро кушода медиҳад. Ба маротиби зиёд хароҷоти моддӣ ва меҳнатие коҳиш меёбанд, ки ба муносибатҳои анъанавии озмоишӣ хосанд, ки, ҷун қоида, танҳо зарраҳои иттилооти даркориро медиҳанд. Озмоиши ҳисоббарорӣ тобеи ягон ҳел маҳдудиятҳо намебошад – амсилаи математикиро дар ҳар гуна шароити тасаввуршаванда ва тасаввурнашаванда ба таври эмин мавриди озмоиш қарор додан мумкин аст.

Академик Н.Н. ҷунин мешуморад, ки “информатика - ин як навъ фанни синтетикӣ мебошад, ки таҳияи таҳқиқоти нави технологияи илмӣ ва лоиҳакаширо дар бар мегирад, ки дар истифодаи техникаи электронии ҳисоббарорӣ ва яқчанд фанҳои бузурги илмие асос ёфтаанд, ки бо масъалаи муомила бо мошин, ва, ниҳоят, бо эҷоди мошин алоқаманданд” [11, с.35].

Нуқтаи назари узви вобастаи Академияи илмҳои ИҶШС В.И. Сифоров ба таърифи информатика аз он иборат аст, ки дар асоси таъриф бояд амалҳо аз болои иттилоот гузашта шаванд. Информатика зери таъсири талаботи ҷомеа ва мутобиқи математики дохилии рушд инкишоф меёбад. Дар асоси ин рушд қонуниятҳои равандҳои дар ЭВМ, қонуниятҳои рушди ЭВМ қарор доранд. Информатика на бо шаклҳои мушаххаси материя, балки бо категорияҳо: иттилоот, амсила ва ғайра сарукор дорад. Информатика – ин фанни маҷмӯӣ, илм (таҳқиқоти бунёдӣ) ва соҳаи истехсолот (корҳои таҷрибавӣ ва тақмили технологияҳо), ва ғайр аз ин, инчунин соҳаи инфрасохторӣ (баҳрабардорӣ аз низомҳои иттилоотӣ) мебошад.

Ю.И. Шемакин дар китоби “Муқаддимаи информатика” қайд мекунад, ки “вазифаи асосии информатика омӯхтани қонуниятҳои мебошад, ки мувофиқи онҳо эҷод, табдил, нигоҳдорӣ, интиқол ва истифодаи иттилооти ҳама гуна намудҳо, аз ҷумла бо истифодаи воситаҳои муосири техникӣ сурат мегиранд”.

Дар пешгуфтор ба маҷмӯаи “Информатика ва саводнокии компютерӣ” таъкид шудааст, ки информатика - ин “илми табиест, ки хосиятҳои умумии иттилоот, равандҳо, методҳо ва воситаҳои коркарди автоматикунонидашудаи онро мавриди омӯзиш қарор медиҳад”. Дар ин зимн зери коркарди иттилоот равандҳои қабул, нигоҳдорӣ, табдил, интиқол ва хориҷ кардан (ворид кардан)-и он бо истифодаи воситаҳои техникаи ҳисоббарорӣ фаҳмида мешаванд.

Дар ҳуҷҷатҳои ЮНЕСКО-и солҳои 1986-1988 ба истилоҳи “информатика” тафсири густурда дода шудааст. Қайд карда мешавад, ки ин истилоҳ ҳуди иттилоот, ҷамъоварӣ, таҳлил ва коркарди он, инчунин воситаҳои дахлдори дастгоҳӣ, бо шумули микропроцессорҳо дар танҳои ё дар якҷоягӣ бо низомҳои дигари электрониро дар бар мегирад. Информатика ҳамчун самти калони илмӣ баррасӣ мешавад, ки шоистаи рушди ғаёл ба манфиати тамоми инсоният мебошад. Он (ҳангоми азхудкунии мувофиқи методҳо ва воситаҳои он) қодир аст ба инсон кумак кунад, ки захираҳои иттилоотиро ба манфиати пешрафти илмию техникӣ ва рушди иҷтимоӣ пурратар истифода шаванд [14, с.16].

Дар соли 1988 “Луғатномаи математикии энциклопедӣ” ба нашр расид, ки дар он академик А.П. Ершов ба информатика, ҳамчун ба соҳаи саноат ва намуди ғаёлияти инсон таърифи зеринро додааст: “Информатика – 1) илмест, ки дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дошта, қонунҳо ва методҳои ҷамъоварӣ, интиқол ва коркарди иттилоотро бо кумаки ЭВМ дар бар мегирад 2) мафҳумест, ки ҳамаи намудҳои ғаёлияти инсонро, ки бо истифодаи ЭВМ марбутанд, дар бар мегирад”.

Дар вақтҳои охир аз ҷониби баъзе муаллифон вобаста ба муайян кардани вазифаҳои муосири информатика таърифи асосӣ ба коркарди донишҳо қарда мешавад.

Нақши назарияи ақли сунъӣ дар информатика аз ҷониби академик Г.С. Постелов асоснок қарда шуда, дар монографияи “Ақли сунъӣ – технологияи нави иттилоотӣ” инъикос ёфтааст” [12].

В.Д. Илин таърифи зерини информатикаро пешниҳод мекунад: “Мавзӯи информатикаро ҳамчун илм раванди ташкил, ҷамъоварӣ ва истифодаи донишҳо мешуморем” [7, с.22].

Дар маҷмӯаи “Дар бораи сохтори таҳқиқотҳои илмӣ оид ба барномаи маҷмӯи “Информатика” К.К. Колин таърифи зеринро медиҳад: “Информатика фанни умумиилмӣ мебошад, ки хосиятҳо, қонуниятҳо, равандҳо, методҳо ва воситаҳои ташаккул, нигоҳдорӣ ва интишори донишҳоро дар бораи табиат ва ҷомеа меомӯзад”.

В.О. Белошапка дар асоси қиёси таърифҳои гуногун дар бораи информатика пешниҳод мекунад, ки он бояд ҳамчун илм дар бораи муомилаи ба расмият даровардашуда баррасӣ шавад. Муносибати мушобех ба таври муфассал дар “Муомила ва ба расмият даровардан тавассути низоми компютерӣ” инкишоф дода шудааст.

Вобаста ба рушди босуръати компютерикунонӣ баъзе муаллифон чунин мешуморанд, ки зери информатика бояд фаъолияти касбӣ оид ба истифода ва таҳияи ЭВМ фаҳмида шавад [13, с.65]. Ба ақидаи ин муаллифон, дар ин ҳолат имконияти ба танзим даровардани баҳс бо мутахассисоне пайдо мешавад, ки дер боз бо информатикаи “қўҳна” машғул шуда, онро ҳамчун илм дар бораи ташкили интишори иттилооти илмию техникӣ тафсир шарҳ медиҳанд. Маълум мешавад, ки ба информатикаи “қўҳна” истилоҳи англисӣ – амрикоӣ «information science» мувофиқат мекунад. Акнун маълум мешавад, ки истилоҳи “информатика” дар худ (ғайр аз ҳамаи маъноҳои дигар) номгӯи ду фанҳои ба таври назаррас гуногун “computer science” ва “information science”-ро муттаҳид месозад. Истилоҳи “information science”-ро ҷоида аст, ки аз рӯи шабех бо “information science” ҳамчун “қори иттилоотӣ” тарҷума кард. Ин имкон медиҳад, ки, аз як тараф, «information science» ва «computer science» аз ҳам ҷудо карда шуда, аз тарафи дигар, илми информатика аз қори бо он алоқаманд ҷудо карда шавад.

Ҳамин тариқ, айни замон информатикаро (ба монанди тиб) ҳамчун фанни маҷмӯӣ баррасӣ қарор дода мумкин аст: аввалан, ин илми табиатшиносӣ (таҳқиқотҳои бунёдӣ ва амалӣ); сониян, соҳаи саноат (корҳои таҷрибавӣ-конструкторӣ ва истеҳсолот); сеюм, соҳаи инфрасохторӣ (фаъолияти касбӣ ва баҳрабардорӣ аз низомҳои иттилоотикунонӣ) махсус меёбад. Ҳамчун илми табиатшиносӣ информатика хосиятҳои умумии иттилоот (маълумот ва донишҳо), методҳо ва низомҳои ташкил, ҷамъоварӣ, коркард, нигоҳдорӣ, интиқол ва тақсими онро бо кумаки воситаҳои техникаи ҳисоббарорӣ ва алоқа меомӯзад. Ҳамчун соҳаи саноат информатика бо лоиҳакашӣ, истеҳсол, фурӯш ва рушди низомҳои иттилоотикунон ва ҷузъҳои онҳо машғул мешавад. Ҳамчун соҳаи инфрасохторӣ информатика бо хизматрасонӣ ва баҳрабардорӣ аз низомҳои иттилоотикунонӣ, таълим ва ғайра машғул мешавад.

Ҳамчун илми бунёдӣ информатика бо фалсафа - аз тариқи таълимот дар бораи иттилоот ва назарияи маърифат; бо математика - аз тариқи назарияи алгоритмҳо; бо забоншиносӣ – аз тариқи таълимот дар бораи забонҳои расмӣ ва дар бораи низомҳои аломатӣ марбут аст. Он инчунин бо назарияи иттилоот ва идоракунӣ алоқаманд аст.

Принсипҳои муҳимтарини методологияи информатика омӯзиши объектҳо ва падидаҳои олами атроф аз нуқтаи назари равандҳои ҷамъоварӣ, коркард ва пешниҳоди иттилоот оид ба онҳо, инчунин шабоҳати муайни равандҳо ҳангоми татбиқи онҳо дар низомҳои сунъӣ ва табиӣ (аз ҷумла дар низомҳои биологӣ ва иҷтимоӣ) махсус меёбанд.

Вазифаи муҳимтарини информатика омӯзиш ва таъмини интерфейси “дӯстона” байни инсон ва воситаҳои дастгоҳӣ-барномавии коркарди иттилоот мебошад. Дар ин робита барои информатика ба таври ҷавобгарона омӯзиши моҳияти фаъолияти зехнии инсон мубрам мегардад.

Намудҳои асосии фаъолияти зехнии инсон, ки дар информатика омӯхта мешаванд, инҳоянд:

- амсиласозии математикӣ (собиқасозии натиҷаҳои раванди маърифатӣ дар намуди амсилаи математикӣ);
- алгоритмкунӣ (татбиқи робитаҳои сабабию натиҷавӣ ва қонуниятҳои дигар дар намуди раванди самт додашудаи коркарди иттилоот оид ба қоидаҳои расмӣ);
- барномарезӣ (татбиқи алгоритм дар ЭВМ);
- иҷрои озмоиши ҳисоббарорӣ (ба даст овардани донишҳои нав дар бораи падида ё объекти мавриди омӯзиш бо кумаки ҳисоббарорӣ дар ЭВМ);
- ҳалли вазифаҳои мушаххасе, ки ба доираи объектҳо ва падиндаҳое мансубанд, ки аз ҷониби амсилаи аввалия тавсиф меёбанд.

Тавсеаи соҳаи методҳои илмӣ ва замимаҳои амалии информатика боиси зарурати сохторсозии он гардид. Дар бобати сохтори информатика нуқтаҳои назари гуногун мавҷуданд.

Аз нуқтаи назари мо, сохтори информатика дар намуди зерин тасаввур карда мешавад.

Аввалан, гурӯҳи вазифаҳо ва методҳои информатикаи хусусияти сирф назариявирошуда муайян гардид, ки онҳоро дар ҷаҳрӯи информатикаи назариявӣ муттаҳид сохтан ба мақсад мувофиқ аст.

Сониян, соҳаи васеи масъалаҳо ва методҳои илми марбут ба таҳияи воситаҳои дастгоҳӣ ва барномавии информатика ташаккул ёфт. Ин соҳа аз асоси техникаи информатика иборат аст ва аз ин рӯ онро информатикаи техникӣ номидан мумкин аст. Ҳастаи онро техникаи ҳисоббарорӣ ва алоқа ташкил медиҳад.

Сеюм, соҳаи босуръат рушдбанда истифодаи воситаҳои информатика маҳсуб меёбад. Низомҳои гуногуни амалии информатика (иттилоотӣ, экспертӣ ва ғайра) ба таври аёнӣ имкониятҳо ва аҳамияти онро барои рушди пешрафти илмию техникии нишон медиҳанд. Соҳаи низомҳои амалии информатика бомаром тавсеа ёфта, бо ғояҳои нави илмӣ ва қарорҳои техникии пурра мегардад. Ҳоло он аллакай қисми махсуси информатикаро ташкил дода, метавонад информатикаи амалӣ номида шавад [8, с.78].

Ҳамин тариқ, яке аз вазифаҳои афзалиятноки маорифи муосир омодаسازیи инсон ба фаъолияти пурмаҳсул дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ, ки меъёрҳо ва қоидаҳои онро фаҳмида, қабул мекунад, мубаддал гардида истодааст, ки инъикоси худро дар тағйирёбии ҳадафҳо ва мазмуни таҳсилот меёбад. Информатика дар алоҳидагӣ аз илмҳои дигар вучуд надошта, бояд техника ва технологияҳои нави иттилоотиро фароҳам орад, ки барои ҳалли масъалаҳо дар соҳаҳои гуногуни илм, техника, ҳаёти ҳаррӯза мавриди истифода қарор мегиранд.

АДАБИЁТ

1. Беликов Е.П. Об организации в Академии наук СССР работ по информатике, вычислительной технике и автоматизации. Вестник АН СССР: - 1983 - № 6.
2. Белошапка В.О. О языках моделях и информатике. Информатика и образование 1987 - № 6.
3. Велихов Е.П. Информатика - актуальное направление развития советской науки. В сб. «Кибернетика. Становление информатики.» - М.: Наука - 1986. - 43 с.
4. Дименштейн Р.П., Пирогов С.Г., Яковлев А.Г. Общение и манипулирование посредством компьютерной системы. РО - 89: Международный симпозиум. - Минск: т.1, - Часть 1. - 1989.
5. Дименштейн Р.П., Яковлев А.Г. Информатика или компьютерное дело. Информатика и образование 1989, № 3. Авторское добавление: Сборник «Компьютер», выпуск 1, М.: Финансы и статистика - 1990.
6. Доронин А.А. Информатика: предмет и задачи. В сб. «Кибернетика. Становление информатики» - М.: Наука, 1986.
7. Ильин В.Д. Система порождения программ. - М.: Наука - 1989 - С-22.
8. Информатика и компьютерная грамотность. ИПИ АН СССР. Отв. ред. академик Б.Н. Наумов. - М.: Наука 1988. - 78 с.
9. Колин К.К. О структуре научных исследований по комплексной программе «Информатика». Сб. научных трудов «Социальная информатика». - М.:КВШ при ЦК ВЛКСМ - 1990.
10. Математический энциклопедический словарь. Гл. ред. Прохоров Ю.В.- М.: Сов. Энциклопедия - 1988.
11. Моисеев Н.Н. Информатика: новые пути познания законов природы и общества. Вестник АН СССР 1985 - № 5. - 35 с.
12. Пospelов Г.С. Искусственный интеллект - новая информационная технология. - М.:Наука - 1988.
13. Самарский А.А. Проблема использования вычислительной техники и развитие информатики. Вестник АН СССР 1985 - № 3.- С.65-66.
14. Свириденко С.С. Современные информационные технологии. - М.:Радио и связь, 1989. - 16 с.
15. Сифоров В.И. Информатика и ее взаимодействие с философией и другими науками. Философская наука 1984 - № 2.
16. Шемакин Ю.И. Введение в информатику. - М.: Финансы и статистика - 1985.
17. Dictionary of Computing, Data Communications, hardware and Software. Basics. Digital Electronics. John Wiley - 1983.
18. Dictionary of Information Technology. MacMillan Press, London - 1982.

ПОНЯТИЕ, ОПРЕДЕЛЕНИЕ И СТРУКТУРА ИНФОРМАТИКИ В НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В своей статье автор исследует понятие, определение и структуру информатики в научно-технической литературе. Отмечается, что методы и инструменты информатики становятся материальными и доходят до своих конечных пользователей в виде информационных технологий. Подчеркнуто, что информатика включает в себя автоматизированные системы обработки информации, создание нового поколения компьютеров, систем, роботов, искусственный интеллект и другие. Делается вывод о том, что информатика не существует изолированно от других наук, она предоставляет новые методы и информационные технологии, которые можно использовать для решения задач в различных областях науки, техники, повседневной жизни.

Ключевые слова: информатика, понятие, определение, структура, алгоритм, модель, программа, информационные технологии, математика, вычисления, образование.

CONCEPT, DEFINITION AND STRUCTURE OF INFORMATICS IN SCIENTIFIC AND TECHNICAL LITERATURE

In his article, the author explores the concept, definition and structure of informatics in scientific and technical literature. It is noted that the methods and tools of informatics become tangible and reach to their end users in the form of information technologies. It is emphasized that informatics includes automated information processing systems, the creation of a new generation of computers, systems, robots, artificial intelligence and others. It is concluded that informatics does not exist in isolation from other sciences, it provides new methods and information technologies that can be used to solve problems in various fields of science, technology, and everyday life.

Keywords: informatics, concept, definition, structure, algorithm, model, program, information technology, mathematics, computing, education.

Сведения об авторе:

Зафар Сайдамукарамзода Сайдахмад – соискатель общей университетской кафедры Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни, E-mail: z.gulov92@mail.ru Телефон: (+992) 908000069

About the author:

Zafar Saidmukaramzoda Saidmuhamadi applicant general department of Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni, E-mail: z.gulov92@mail.ru Tel: (+992) 908000069

ИЗУЧЕНИЕ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРК В ШКОЛЕ

Мирзоева Ш.И.

Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни

Пословицы и поговорки наряду с другими видами народного творчества составлений самостоятельную область филологии – паремиологию занимающуюся разработкой проблем афористических жанров – пословиц, поговорок, афоризмов. Г.Л.Пермяков пытался разработать теоретические вопросы паремиологии и паремиографии, изучая пословиц поговорки в трех аспектах – лингвистическом, логика – семиотическом и предметно-образном. Он исходил из того положения, что «...пословицы и поговорки при своей видимой простоте представляют собой весьма непростые образования. С одной стороны, это явления языка, сходные с обычными фразеологизмами; с другой – какие – то логические единицы (суждения или умозаключения), и с третьей – художественные миниатюры» [5, с.76].

Тройственная природа пословиц и поговорок требует и тряского к ним подхода – как к явлениям языка, явлениям мысли и явлениям фольклора, тем более что указанные три плана пословных изречений в значительной степени автономны.

Пословицы и поговорки являются предметом исследования многих ученых, например исторические пути развития и основные тапы русской паремиологии до 30-х годов нашего столетия изложены в работе М.Шахновича.

Надо отметить, что словарь таджиков (Гафуров, 1956)- который является народ Востока – не только для разработки вопросов индоиранской паремиологии, но имеют значение и для освещения общетеоретических проблем паремиологии в целом.

В последние годы таджикские паремиологи завершили большой (пятитомный) «Свод пословиц таджикского народа». Материалы этого труда собраны в последние годы на территории Средней Азии и отражают современное состояние устно – поэтического творчества таджикского народа.

В этом фонде содержится около 200 000 страниц и насчитывается более 150 000 единиц фольклорных записей – образцов всех жанров. При этом каждая пятая его запись представляет собой пословицу или поговорку, что свидетельствует о той большой роли, которую пословицы и поговорки играют в духовной жизни таджиков. Работой таджикских фольклористов и паремиологов в последние годы заинтересовались ученые из других республик, а также фольклористы Москвы, Ленинграда, Украины и зарубежные коллеги из Венгрии, Чехословакии, ГДР, Польши, ФБГ, и других стран.

В книге «Таджикские пословицы и поговорки в аналогии с русскими» (Калонтаров, 1965) автором проделана огромная работа по сбору и систематизации афористических изречений двух Языково – таджикского и русского.

Состояние современной паремиологии освещено в специальной монографической работе, посвященной поэтике таджикских народных пословиц и поговорок (Тилавов, 1967). Сравнение русских и таджикских пословиц и поговорок имеет большое практическое и дидактическое значение. Практическое значение его заключается в том, что пословицы и поговорки представляют большую трудность в изучении неродного языка и процессе художественного перевода с одного языка на другой, а выявление эквивалентных отношений между пословицами и поговорками родного и неродного языков помогает преодолеть эту трудность.

В самом деле, двуязычный словарь пословиц и поговорок должен давать не только «перевод» пословицы и поговорки, но и объяснять их значение и употребление. Помимо раскрытия значения требуются еще правильная формально - структурная запись, толкование, комментарий, страноведческие данные.

Создание двуязычного словаря пословиц и поговорок не только дает возможность глубже понять изучаемый язык, но и помогает избежать стилистической одноцветности при переводах и т.п.

Создание и совершенствование учебных словарей привлекает всевозрастающее внимание отечественных и зарубежных специалистов. Они являются важнейшим средством овладения русским языком нерусскими учащимися.

Лексикография (теория и практика составления словарей) возникла за несколько тысячелетий до нашей эры, причем с самого начала она несла ярко выраженный учебный характер, так как любой словарь – это прежде всего дидактическое пособие. Словарь по отношению к изучающим второй язык в определенной степени выступает в роли учителя.

Все имеющиеся словари пословиц и поговорок не учитывают задачи учебно-методического характера в нерусской аудитории и, что особенно важно отметить, недостаточно вскрывается связь этих выражений с культурной носителей языка.

В предисловии к книге В.П.Жуков «Словарь русских пословиц и поговорок» сказано, что она «представляет собой один из типов учебных словарей для нерусских и иностранцев, изучающих русский язык». [2, с.88.]. На самом деле при подаче материала специфика преподавания русского языка в нерусской аудитории не учитывается.

Развитие и совершенствование методики обучения русскому языку нерусских во многом зависит от разработанности комплекса учебных пособий, важное место среди которых отводится учебным словарям. Ни одно из дидактических пособий не способно практически охватить с лингвистической точки зрения каждую пословицу и поговорку, как это может осуществить учебный словарь, построенный с ориентацией на нерусских студентов. Русско-таджикский учебный словарь-комментарий пословиц и поговорок представляет собой уникальное дидактическое пособие, включающее теоретический языковой материал и его практическое использование в речи.

Наиболее целесообразным типом словаря является ситуативно-тематический словарь.

В.Я.Пропп, рассматривая различные принципы классификации фольклорных жанров, отвергал распределение пословиц и поговорок по алфавиту: он писал: «не может иметь научного значения, так как произведено по несущественному признаку». [3, с.76.].

Не случайно также в лучших собраниях народных пословиц и поговорок прошлого века – прежде всего в сборниках В.И.Даля и И.И.Иллустова – алфавитный принцип расположения материала играл вспомогательную роль: предпочтение обычно отдавалось тематическому.

В.И.Даль отстаивал тематическое, а не алфавитное или стержневое расположение пословиц и поговорок в своем сборнике, подчеркивал, что именно оно создает из них «общую и цельную картину, в которой есть более глубокий смысл и значение, чем в одиночных заметках».

В предисловии к своим «Пословицам русского народа» В.И.Даль писал о сборниках пословиц: «обычно сборники эти создаются в азбучном порядке: этот способ самый отчаянный, продуманный потому, что не за что более ухватиться. Изречения называются без всякого смысла и связи. Читать такой книги нельзя: ум наш дробится и утомляется ... пестротой и без связностью каждой строки ...» [1, с.15.].

Нерусским людям изучать пословицы и поговорки важно потому, что они применяются обычно ко множеству сходных жизненных ситуаций, случаев. Если слово обобщает признаки предметов, явлений понятий и т.п., то пословицами поговорка обобщает признаки однопорядковых сходных ситуаций.

До сих пор нет четкого определения пословицы и поговорки, не установлено в полной мере их своеобразие. Более того, нет общепринятого понимания терминов «пословица» и «поговорка». Еще в конце XIX века Е.А.Ляцкий отмечал: «Провести вполне определенную бесспорную границу между пословицами и поговорками положительно невозможно» [4, с.66.].

То, что пословица, выражая законченное суждение, выступает в форме предложения, тоже не вызывало разногласий у многих исследователей. Под поговорками понимаются такие краткие изречения, которые в отличие от пословиц, обладающих обобщающей силой, имеют характер честного замечания, то есть такие обороты речи, образные сравнения, способы выражения, в которых что-то подвергается оценке, характеристике, но это не сопровождается каким-либо суждением.

Если цель пословицы «... предостерегать или поучать нас ...», то «...цель поговорки только живописать какое-нибудь действие...Поговорки не содержат себе ничего, чем бы мы могли руководствоваться...».

Существуют различные мнения о характере структурной организации поговорочных речений. Одни исследователи полагают, что поговорка – «часть пословицы», «элемент суждения», другие под поговорками понимают «краткие народные изречения, ... в грамматическом отношении представляющие собой законченное предложение: Деньги – дело наживное; Коса – девичья краса».

Мы будем сходить из того положения, что различия между пословицами и поговорками можно усмотреть в различной степени обобщенности значения пословицы и поговорки.

Пословицы имеют более высокую степень обобщенности значения, они выражают обычно повторяющиеся жизненные ситуации и закономерности, и в связи с этим могут быть отнесены ко всем ситуациям такого рода; пословицы обычно содержат сентенцию, нравоучение, рекомендацию, как надо действовать, что делать и т.п. Например, Куй железо, пока горячо; кончил дело, гуляй смело; Яйца курицу не учат; Ворон ворону глаз не выклюет и т.п. Хорошим приемом для определения пословицы является

возможность вставки в структуру пословицы слов всегда или никогда: см. Большому кораблю всегда большое плавание, Ворон ворону никогда глаз не выклюет и т.п.

Поговорки содержат обобщение меньшей степени типизированности, это обобщение на уровне конкретной типизированной ситуации, которая, как правило, включается в семантизацию (объяснение) этой поговорки. Например: игра не стоит свеч, Овчинка выделки не стоит. В структуру поговорки слова всегда и никогда не вводятся: невозможно сказать: Игра всегда не стоит свеч, Овчинка всегда выделки не стоит, иногда Игра стоит свеч, другой раз Игра не стоит свеч, другой раз Игра не стоит свеч (см., например, необходимость траты денег на ремонт, на проведение каких – либо строительных работ и т.п.).

Пословица – приговор явлению. Вначале называется (или подразумевается) явление, а потом ему выносится приговор. Это надо помнить, чтобы не сбиться с толку при толковании пословиц, как это мы видим в «Словаре пословиц и поговорок» В.П.Жукова. пословиц «Соловья баснями не кормят» он трактует так: «Говорится перед тем, как пригласить гостей к столу». А пословицу говорят не «перед тем», а «после того». не зря в ней приставка «по» стоит. Правильней было бы: «после словца». Она говорится после каких-то слов. Называется явление и выносится ему приговор. У В.П.Жукова получается, что пословица осуждает гостеприимного хозяина только за то, что он приглашает гостей к столу отведать его хлеба-соль. А в самом деле она осуждает хозяина за то, что он заговорил гостя, забыв его накормить. В.И.Даль нашел возможными и нужным включить в свой сборник не только пословицы, но и пословичные речения, поговорки, присловья, скороговорки, прибаутки, загадки, поверья, и как признается он, «много речений, коим не сумею дать общей клички» (Даль, 1957, с.17). видимо он имел в виду молвушки и приговорки, присказки и побасенки и т.д. Некоторым из них он пытается дать «Клички», но не всегда удачно. Много путаницы в этом отношении и в фразеологии.

Из сказанного следует, что пословицы поговорки в полной мере не изучены, они не получили всестороннего освещения ни в Российской ни в зарубежной лингвистической литературе.

В определении Ф.И. Буслаева пословицы предстают как художественно законченное самостоятельные произведения. «Пословицы, - писал он, - будем рассматривать как художественные произведения родного слова, выражающие быт народа, его здравый смысл и нравственные интересы» (Буслаев, 1961, с.80).

Фразеологии в характеристике ученых представляет собой более сложное произведение фольклора, нежели поговорки. Она отличается для фразеологии законченностью мысли и формы.

Г.Л.Крилов к замкнутым клише, а поговорки – к незамкнутым, причем и те, и другие имеют образную мотивировку общего значения.

В.П.Жуков считает, что пословицы имеют одновременно буквальный и переносный план, а поговорки – только буквальный, однако существует и группа переходных «пословично-поговорочных выражений», сочетающая в себе и те, и другие признаки; в то же время автор указывает, что «граница, отделяющая пословицы от поговорок, условна» (Жуков, 1967, с.11-12).

Пословицы и поговорки – явления хотя и близкие, но далеко не тождественные. Пословицами свойствен устойчивый комплекс признаков, выделяющих их среди всех других видов словесного искусства: обобщенный философский смысл, многозначность, интонационная симметрия, поэтическая многофункциональность, структурная целостность и законченность. Все это дает основание утверждать, что пословицы – самостоятельный фольклорный жанр.

Поговорки не обладают жанровыми признаками, не имеют самостоятельности и структурной завершенности. Это поэтические словесные обороты представляющие собой особый вид народной фразеологии.

Поговорки изучены еще меньше, чем пословицы, нет даже отдельного сборника поговорок. Другим обстоятельством, затрудняющим разграничение пословиц и поговорок, является их несомненная близость как по форме (краткость), так и в бытовании (использование в разговорной речи). Поэтому некоторые ученые XIX – XX вв.- Ф.И.Буслаев, А.А.Потебня, Е.А.Ляцкий, И.И.Иллостров, заявляли о сложности и ненужности разграничения пословиц и поговорок, которые в той или иной степени отмечаются многими исследователями, не являются принципиальными. Обычно пословица понимается как «краткое устойчивое в речевом обиходе, ритмически организованное изречение, обладающее способностью к многозначному употреблению в речи по принципу аналогии (жизнь прожить – не поле перейти; что посеешь, то и пожнешь и т.п.)». поговорки же, как мы уже поговорим, представляют собой единицы с меньшей, чем пословицы, степенью типизированности. Обобщение, заключенное в поговорке, относится обычно к конкретной типизированной ситуации, что надо иметь в виду при объяснении значения поговорки в учебном словаре. Конкретная типизированная ситуация должна быть указана в семантизации поговорки. Отождествление же поговорки с идиомами типа чужими руками жар загребать, валить с большой головы на здоровых представляется нам неоправданным семантической точки зрения.

Таким образом, изучение пословиц и поговорок в настоящее время является актуальным в современном языкознании и ждет дальнейшего исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Даль В.И. Пословицы русского народа.- М.: Наука, 2001.- 176 с.
2. Жуков В.П. Особенности русской поговорки в настоящее время.- М.: Наука, 2014.- 387 с.
3. Пропп В.В. Характеристика пословиц и поговорок.- М.: Высшая школа, 2016.- 365 с.
4. Ляцкий Е.А. Развитие русской пословицы в современном русском языке.- М.: Высшая школа.- 2011.- 243 с.
5. Пермяков Г.Л. Пословицы и поговорки.- М.: Наука, 2015.- 243 с.

ИЗУЧЕНИЕ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРК В ШКОЛЕ

В этой статье автор исследует изучения пословиц и поговорок в современной школе. Автор статьи на основе обширного материала показывает развитие пословиц и поговорок в современном языкознании.

Надо отметить, что пословицы и поговорки наряду с другими видами народного творчества составляют самостоятельную область филологии – паремологию занимающуюся разработкой проблем афористических жанров – пословиц, поговорок, афоризмов. Он пытался разработать теоретические вопросы паремологии и паремιοграфии, изучая пословиц поговорки в трех аспектах – лингвистическом, логика – семиотическом и предметно-образном. Он исходил из того положения, что «пословицы и поговорки при своей видимой простоте представляют собой весьма непростые образования. С одной стороны, это явления языка, сходные с обычными фразеологизмами; с другой – какие – то логические единицы (суждения или умозаключения), и с третьей – художественные миниатюры».

Ключевые слова : пословица, поговорка, образование, школа, изучение, русский язык.

LEARNING PROVERBS AND SPELLS AT SCHOOL

In this article, the author explores the study of proverbs and pogorka in modern school. Based on extensive material, the author of the article shows the development of proverbs and sayings in modern linguistics. It should be noted that proverbs and sayings, along with other types of folk art, are an independent field of philology - paremiology, which deals with the development of problems of aphoristic genres - proverbs, sayings, aphorisms.

He tried to develop theoretical questions of paremiology and paremiography, studying proverbs and sayings in three aspects - linguistic, logic - semiotic and subject-figurative. He proceeded from the position that "proverbs and sayings, with their apparent simplicity, are very complex formations. On the one hand, these are language phenomena similar to ordinary phraseological units; on the other - some logical units (judgments or inferences), and on the third - artistic miniatures".

Key words: proverb, pogorok, education, school, study, Russian

Сведения об авторе:

Мирзоева Шамигул Идибековна - Преподаватель общеуниверситетской кафедры русского языка Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни Тел. (+992) 55 88 85 388

About the author:

Mirzoeva Shamigul Idibekovka - Lecturer at the Department of the Russian Yavzka at the Tajik State Pedagogical University named after Sadrididin Aini Tel. (+992) 55 88 85 388

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ БОСАЛОҲИЯТИ ЗИНДАГИНОМАИ УСТОД САДРИДДИН АЙНӢ ДАР КУРСИ ТАЪРИХИ АДАБИЁТ

Юлдошева З.И.

Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Таълими тарҷумаи ҳоли суҳанварон яке аз масъалаҳои муҳими таълими адабиёт дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошад. Дар «Барномаи таълими адабиёти тоҷик дар синфҳои У-Х1» (Душанбе, 2007) барои таълими ҳаёт ва эҷодиёти сардафтарии адабиёти муосири тоҷик, қаҳрамони халқи тоҷик устод Садриддин Айнӣ дар курси таърихи адабиёт (синфи Х1) 11 соат пешниҳод шудааст. Мурағибони барнома тақсироти соатҳои пешбинишударо ба ихтиёри омӯзгор гузоштаанд, аммо таъкид кардаанд, ки ҳангоми таълими мавзӯи мазкур омӯзгор бояд ба ин нуктаҳо диққат диҳад: «Тарҷумаи ҳоли С.Айнӣ: фаъолияти С. Айнӣ то замони фирори ӯ аз Бухоро ба Самарқанд; ҳаёт ва фаъолияти эҷодии Айнӣ дар замони Шӯравӣ» [3, с. 63]. Тибқи талаботи барнома ва таъкиди методистон зиндагиномаи устод С. Айнӣ дар курси таърихи адабиёт (синфи Х1) бояд ҳаматарафа ва муфассал таълим дода шавад, то хонандагон бо зиндагиномаи қаҳрамони миллат ва шоири нависандаи бузург ба дурустӣ ошно бишаванд.

Дар китобҳои дарсии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва дастурҳои таълимӣ доир ба методикаи таълими адабиёти тоҷик перомони шеваи таълими ҳаёт ва эҷодиёти устод Садриддин Айнӣ маълумоти фаровон дода шудааст, аммо онҳо тибқи талаботи низомии таълими анъанавӣ буда, ба талаботи муносибати

босалоҳият ҷавобгӯ нестанд. Дар ин мақола саъй намудем шеваи таълими зиндагиномаи устод Садриддин Айниро вобаста ба талаботи низоми муносибати босалоҳият дар таълим баррасӣ намоем.

Доир ба методикаи таълими ҳаёт ва эҷодиёти шоирону нависандагон донишмандоне, назари Х. Мирзозода, Н.Маъсумӣ, М. Қозичонов, А. Ваҳҳобов, Ғ. Мирзоев, Н.Раҳматҷонов, Х. Раҳимов, Т. Мирон, Ш. Исломов ва Қ. Хочаев ва М. Аҳмадов маълумоти судманд додаанд. Аз ҷумла, М. Аҳмадов дар боби ҳаштуми қисми дуюми китоби «Таълими адабиёти тоҷик» доир ба методикаи таълими тарҷумаи ҳоли адибон маълумот дода, усули таълими шарҳи ҳоли Мирзо Турсунзодаро ба сифати намуна пешниҳод намудааст. Ҳангоми таълими тарҷумаи ҳоли нависандагон дар курси таърихи адабиёт, ба гуфтаи ин донишманд, омӯзгор бояд ба масъалаҳои зер таваҷҷуҳ намояд: «а) Хусусияти асосии нависанда ба ҳайси суханвар ва мутафаккир; б) робитаи адиб бо замони худ, бо ин ё он синфи ҷамъиятӣ ва бо зиндагии мардум; в) усули эҷодии адиб чӣ гуна инкишоф ёфтааст, марҳалаҳои асосии раванди фаъолияти ӯ чӣ тарз давом кардааст? г) ӯ дар таърихи адабиёт ва умуман ҳаёти ҷамъиятии замони хеш чӣ навлонӣ ворид кардааст? [2, с. 224].

Дар масъалаи низоми муносибати босалоҳият дар таълим дастурҳои методии модулиҳо ва мақолаҳои зиёде дар ду-се соли охир ба нашр расидаанд, ки бештар марбут ба методикаи таълими забон мебошанд. Дар мавзӯи таълими босалоҳият дар дарсҳои адабиёти тоҷик ба ҷуз аз мақолаҳои Ш.Р. Исрофилиниё, З. Бобоева, Қ. Мухторӣ, С. Амонӣ ва М. Султонмамадова чизе ба назар нарасид. Мувофиқи низоми талаботи муносибати босалоҳият дар таълим омӯзгор бояд пешакӣ нақша тартиб диҳад ва мушаххас намояд, ки ҳангоми таълими мавзӯи «Тарҷумаи ҳоли Садриддин Айни» дар синфи Х1 хонандагон бояд ба кадом салоҳиятҳо ноил гарданд ва кадом салоҳиятҳо бояд ташаккул дод. Яъне, доир ба зиндагиномаи Садриддин Айни хонанда бояд кадом маълумотҳо донанд, аз худ кунанд, номбар карда тавонанд ва дар амал тадбиқ намояд, ки дар оянда барои ӯ зурур бошад. Талаботи низоми муносибати босалоҳият он аст, ки ба хонанда бояд ҳамон маълумотҳоеро дар бораи тарҷумаи ҳоли Садриддин Айни пешниҳод кард, ки муҳим асту дар шинохти адиби бузург ва дарки асарҳои ӯ замина муҳайё мекунанд. Мо ба сифати намуна нақшаи дарси мавзӯи «Тарҷумаи ҳоли Садриддин Айни» вобаста ба низоми муносибати босалоҳият ба таълим меоварем, ки дар он салоҳиятҳои фанӣ барои хонандагони синфи Х1 таҳрези шудааст:

Мавзӯ: Тарҷумаи ҳоли Садриддин Айни		
Гуруҳбандии мавзӯҳо / проблемаҳо	Салоҳияти адабӣ	Зарурат (барои чӣ?, дар кучо истифода мебаранд?)
Авзои сиёсии замони кӯдакӣ ва ҷавонии С. Айни, давлати манғитиён, вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ ва илмӣ фарҳангии охири асри XIX ва ибтидои асри XX	Даст ёфтан ба салоҳияти муқоисаи воқеаҳои сиёсӣ ва адабӣ; салоҳияти шарҳи таъсири воқеаҳои сиёсӣ ва адабӣ ба зиндагии адибон	Ҳангоми таҳлили воқеаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва адабӣ дар шароити муайяни таърихӣ
Вазъи хонаводагии С. Айни, нақшаи падар дар ташаккули шахсияти адиб, таҳсил дар мактаби кӯҳна, вафоти падару модар, таҳсил дар мадрасаҳои Бухоро, ширкат дар маҳфилҳои адабии хонаи Садри Зиё	Ноил шудан ба салоҳияти таҳлили зиндагиномаи шахсони машҳур ва таъсири онҳо ба камолоти маънавии шахс	Ҳангоми таҳлили мавзӯҳои гуногун, хулосабарорӣ, назар, мавқеи ҳудро муайян намудан нисбат ба воқеаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва адабии фарҳангии замон ва макони худ
Муносибати Айни бо ҳокимони замон; Айни-маорифпарвар; Айни ва ҷадидони Бухоро; ислохотҳои ҷадидон ва 75 ҷӯб зада шудани С.Айни бо фармони амир, фирори адиб аз Бухоро ба Самарқанд; Айни ва инқилоби Бухоро	Салоҳияти муҳокимаи ҳаводиси марбут ба зиндагии суханварон; салоҳияти баёни мунтазам, пай дар пай мақсад, риояи тартиби содиқшавии воқеаҳо ҳангоми нақл;	Ҳангоми баёни фикр дар чорабиниҳо, ҷамъомадҳо, муҳоҷисаҳо ва ғайра; ташаккули фикрҳои мантӣ; ташаккули худшиносӣ, хувият ва фарҳанги миллӣ;
Мақоми Айни дар муҳити адабии илмӣ ва сиёсии замони Шуравӣ; С.Айни – бунёдгузори адабиёти Шуравии тоҷик; нақшаи Айни дар ташаккули хувияти миллӣ, адабиётшиносӣ, забоншиносӣ, фарҳангшиносӣ ва ғайра. Баҳои донишмандон ба фаъолияти илмӣ адабӣ ва сиёсии С.Айни	Даст ёфтан ба салоҳияти маърифат кардани авзои ҷомеа; салоҳияти дарк ва баҳодиҳӣ ба нақшаи адиб дар ташаккули маънавияти ҷомеа; салоҳияти асоснок кардани андешаи худ бо фактҳои илмӣ; салоҳияти шарҳи муносибатҳои субъективӣ	Таҳлил ва баҳодиҳӣ ба зухурот дар муҳити зист, истифодаи далелҳои илмӣ ва бамавқеъ истифода кардан дар чорабиниҳо, ҷамъомадҳо, ҷойҳои ҷамъиятӣ

Барои дарки дурусти осори адиб бояд аз шахсият, замони зиндагӣ, муҳити сиёсӣ иҷтимоӣ, адабию фарҳангӣ ва ҷаҳонбинии ӯ огоҳ буд, зеро ҳар як суҳанвар вобаста ба ҷаҳонбинии талаботи замони худ асар эҷод мекунад. Тибқи гуфтаи методист Мирзоҳабиб Аҳмадов, муҳимтарин сарчашма дар шинохти тарҷумай ҳоли адиб, пеш аз ҳама, осори худӣ суҳанвар аст: «Дар муайян қардани шахсияти адиб асарҳои офаридаи ӯ мавқеи марказӣ доранд. Танҳо таҳлили амиқи асарҳои нависанда имкон фароҳам меоварад, ки ба шахсияти ӯ баҳои воқеӣ дода шавад. Дар ин масъала зиндагӣ ва муносибати ӯ ба атрофиёнаш дар сафи дувум меистад. Пас омӯхтани зиндагӣ, фаъолияти адабӣ, оғаҳӣ аз моҳият ва мазмуну мундариҷа ва ғояи офаридаҳои нависанда ҳама якҷоя омилҳои асосии қомилан баҳо додан ба шахсияти адибон доништа мешавад» [1, с. 206]. Бояд зикр кард, ки Садриддин Айний тарҷумай ҳолашро ба дасти хеш навиштааст. Китоби “Тарҷумай ҳоли ҳудам”-и Садриддин Айний муҳимтарин сарчашма барои омӯзгор ҳангоми таълими мавзӯи “Тарҷумай ҳоли Садриддин Айний” мебошад. Китоби мазкур бо сабки содаву раван иншо шуда, ки ҳонандагони синфи ХI бе мушкилӣ онро мефаҳманд. “Ёддоштҳо”-и устодро низ метавон аз сарчашмаҳои аввал барои таълими мавзӯи номбурда донист. Омӯзгор, пеш аз ҳама, худ бояд ин китобҳоро хонда бошад, то тавонад мавзӯи шарҳи ҳоли адиби бузургро босамар таълим диҳад.

Яке аз талаботи низоми муносибати босалоҳият дар таълим он аст, ки дар дарс бояд ҳонандагон фаъол бошанд, яъне ба таъкиди мутахассисони соҳа, ҳонандамехварӣ ҷавҳари асосии ин шеваи таълим аст. Ҳонандагони синфи ХI ҳанӯз дар синфи 5 бо номи устод Айний шинос шудаанд ва каму беш аз тарҷумай ҳоли адиб оғаҳӣ доранд. Омӯзгор бояд ҳанӯз аз рӯзҳои аввали оғози соли таҳсил, вақте китобҳоро барои мутолиа ба хондан тавсия мекунад, ин ду китоби дар боло зикршударо низ бояд тавсия карда бошанд. Омӯзгор бояд мутолиаи онҳоро аз ҳонандагон талаб намоянд, зеро усули нақл ҳамон вақт муассир ва қорағар буда метавонад, ки ҳонандагон аз мавзӯ оғаҳ бошанд. Методи нақл бештар ҳосил низоми анъанавии таълим аст ва ҷавобгӯи қомилан талаботи низоми босалоҳият нест, аммо ин маъноӣ онро надорад, ки дар низоми босалоҳият омӯзгор қомилан аз методи нақл даст кашад. Бино ба андешаи Ш.Р. Исрофилниё ва З. Бобоева “тарҷанде муносибати босалоҳият ба таълим аз таълими суннатӣ тибқи нишондиҳандаҳои мухтасифи раванди таълиму тарбия фарқи қиддӣ дорад, аммо ин на ба он маъноист, ки омӯзгор бояд аз суннатҳои таълими анъанавӣ ба қуллӣ даст кашад... Омӯзгор бояд дар баробари истифодаи шеваҳои дархури замони таълими анъанавӣ талаботи муносибати босалоҳиятро низ риоя кунад. Ин ду шеваи таълим ба ҳеҷ ваҷҳ яке дигареро ба қуллӣ инқор намекунад, балки истифодаи дуруст ва самараноки онҳо натиҷаи дилхоҳ ба бор меоварад” [5, с. 47]. Яъне методи нақл дар низоми муносибати босалоҳият ба таълим танҳо марбут ба омӯзгор нест, ҳонандагон низ бояд ҳангоми шарҳи ҳоли адиб аз методи нақл истифода баранд. Ин ба маҳорати омӯзгор вобаста аст, ки раванди дарсро чӣ тавр ба роҳ меонад.

“Ҳадафи асосии таълими адабиёт, менависад, Қутбиддин Мухторӣ, бояд дар маркази диққат на азхудқунии хронологияи шарҳи ҳол, балки ба рушди ҷаҳонбинӣ, тафаккури таҳлилии маънӣ, интиқодӣ, ғояҳои инсонгарой, ахлоқӣ, арҷгузорӣ ба арзишҳои миллии фарҳангӣ нигаронида шавад” [8, с. 58]. Муҳаққиқи мазкур дар мақолаи худ “Махсусияти ташкили таълими босалоҳият дар дарсҳои адабиёти тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ” салоҳияти ҳонандагонро ба се гурӯҳ ҷудо менамояд: салоҳиятҳои асосӣ (қалидӣ), салоҳиятҳои байнифаннӣ (забон ва адабиёт) ва фаннӣ (адабӣ). Ба андешаи Қ. Мухторӣ, салоҳияти коммуникативӣ, ба замми дар қатори салоҳиятҳои қалидӣ буданаш дар дарси адабиёт ҳамчун салоҳияти байнифаннӣ ҷой дорад. Аз ин рӯ, муаллиф дар навиштаи хеш бештар ба салоҳиятҳои фаннӣ ва байнифаннӣ тавачҷуҳ намуда, салоҳиятҳои ташаккулёбандаро гурӯҳбандӣ кардааст.

Барои ташаккул додани салоҳиятҳои қалидӣ дар дарси адабиёт ҳангоми тадриси мавзӯи “Тарҷумай ҳоли Садриддин Айний” тибқи нақшае, ки мураттаб намудем, метавон дарсро бо ҷунин саволҳои ифтиҳон намуд:

Зиндагӣ дар замони феодалӣ ба С. Айний чӣ омӯхт ва дар раванди ташаккули шахсияти эҷодияш чӣ таъсир гузошт?

Ба назари шумо таҳсил дар мадрасаҳои Бухоро барои С.Айний чӣ ҷиҳатҳои мусбат ва чӣ ҷиҳатҳои манфӣ дошт?

Мақтаби кӯҳна ва мадрасаҳои Бухоро Садриддин Айний барин бузургонро дод. Оё мумкин аст, ки дар замони ҳозира монанди Садриддин Айний бузургон ба майдон биёянд?

Ҳонандагон бояд ин қорро дар гурӯҳҳо анҷом диҳанд ва сари ҳар савол баҳс қунду андешаҳои худро иброз доранд. Омӯзгор бояд фаъолияти ҳонандагонро дар гурӯҳҳо хуб ташкил диҳад, то тавонад салоҳиятҳои қалидиро ташаккул диҳад. Мутахассисони низоми муносибати босалоҳият дар таълим дар ташаккули салоҳиятҳо иҷро ва назорати ҷаҳор унсурро шартӣ асосӣ доништаанд: донад, тавонад, аз худ қунду ва дар амал тадбиқ намояд. Пас аз мавзӯи “Тарҷумай ҳоли Садриддин Айний” ҳонандагон бояд қадом маълумотҳоро дар ин масъала донанд, аз худ қунду ва иҷро қунду, ки дар оянда онҳоро ба қор ояд. Тибқи нақша мо барои ташаккули салоҳиятҳои фаннӣ доништани авзои сиёсӣ замони зиндагии Садриддин Айний пешниҳод кардем. Ҷаро ҳонанда бояд вазъияти сиёсӣ адабии замони адибро донанд? Оё доништани ин мавзӯ барои фаҳмидани осори нависанда мадад мерасонад? Ҷаро ҳонанда бояд аз ин масъала оғаҳ бошад ва он дониши гирифташро дар ин мавзӯ дар қучо истифода мебарад?

Бе дониستاني замони зиндагии адиб, чунонки методистон таъкид кардаанд, дарки осори вай аз имкон берун аст. Аз сӯйи дигар, талаботи низоми босалоҳият тақозо мекунад, ки аз мавзӯи авзои сиёсӣ адабии замони зиндагии адиб ҳамон маълумотро бояд ба хонанда пешкаш кард, ки муфид бошад. Маълумоти барзиёд, монанди теъдоди шоирони ҳамасри шоир, амирону вазирон, санаҳои таваҷҷуду вафоти ҳокимони замон ва амсоли инҳо, ки дар асарҳои тадқиқотӣ омадаанд муаллифони китобҳои дарсӣ онҳоро тақрор кардаанд, барои хонандаи мактаб зарурат надорад. Вазъияти таърихӣ ва сиёсӣ иҷтимоии замони зиндагии нависандагон хонанда дар дарси таърих меомӯзад. Аз ин рӯ, ҳеч зарурат надорад, ки дар китоби дарсии адабиёт он маълумотро тақрор ёбанд. Дар китоби дарсии “Адабиёти тоҷик (синфи X1)” муаллифони маълумоти кӯтоҳу ихчам дар бораи замони зиндагӣ ва вазъияти иҷтимоии устод Айни овардаанд [1, с. 70-74]. Аммо маълумоти китоби дарсӣ хеле кӯтоҳ аст хонандаи фаъолро қонеъ карда наметавонад. Аз ин рӯ, омӯзгор набояд маҳдуд ба китоби дарсӣ гардад. Дар низоми анъанавӣ маводи таълим асосан китоби дарсӣ аст, аммо дар низоми муносибати босалоҳият сарчашмаҳои гуногун, назири китоби дарсӣ, китобҳои бадеӣ, донишномаҳо, маводи интернет ва амсоли инҳо ба сифати манбаъ бояд истифода шаванд. Фаъолияти омӯзгор танҳо бо назорати азхудкунии донишҳо маҳдуд намешавад. Муаллим бояд раҳнамои хонандагон ҳангоми муаррифии малакаи маҳораташон бошад ва расондани ёрӣ дар марҳалаҳои гуногун ташаккули салоҳиятҳо аз ҷумлаи фаъолияти омӯзгор дар раванди таълими босалоҳият махсус мешавад. Агар китобҳои “Тарҷумаи ҳоли ҳудам” ва “Ёддоштҳо”-и устод Айни дар дарс баррасӣ шаванд, мавзӯи “Тарҷумаи ҳоли Садриддин Айни” дар курси таърихи адабиёт ба қуллаи ҳақиқӣ расида мешавад. Таҷрибае, ки мо бо хонандагони синфи X1 мактаби №10 ноҳияи Исмоили Сомонӣ гузаронидем, ин гуфтаро собит менамояд.

Мутахассисони методикаи таълим таъкид мекунанд, ки истифодаи асбобҳои аёни, монанди акси шоир, китобҳои ӯ, суханҳои бузургони илму адаб дар бораи суханвар ҳангоми таълими тарҷумаи ҳоли ӯ самараро хуб дода метавонад. Гарчанде истифодаи асбоби аёни ҳосил низоми анъанавӣ таълим аст, аммо ин маънои онро надорад, ки дар низоми босалоҳият аз он омӯзгор бояд даст кашад. Баръакс, бояд асбобҳои аёни бо воситаи слайдҳо беҳтар хубтар дар дарси адабиёт истифода шаванд. Дар бораи Садриддин Айни ва мақоми ӯ дар ташаккули адабиёти муосири тоҷик донишмандони зиёди ватанию хориҷӣ изҳори назар кардаанд. Омӯзгор бояд суханони муассири донишмандонро дар бораи устод Айни дар слайдҳо ҷой диҳад. Агар дар ин амал хонандагон иштироки фаъол дошта бошанд, боз хубтар аст ва талаботи низоми босалоҳият низ ҳаминро тақозо мекунад. Илова бар суханони донишмандон ашъори шоирон дар ситоиши Садриддин Айни, монанди шеърҳои Лоик Шералиё Бозор Собирро низ метавон дар слайдҳо ҷой дод. Шеърҳои зиёде дар васфи устод Айни эҷод шудааст. Ҳамаи онҳоро дар слайдҳо ҷой кардан имкон надорад ва лозим ҳам нест. Шеърҳои Лоик Шералиё ва Бозор Собир аз муассиртарин ашъоранд, ки дар васфи Садриддин Айни эҷод шудаанд ва хусусияти тарбиявӣ ҳам доранд.

Зиндагиномаи Садриддин Айни бо воқеоти сиёсӣ ва адабии замонаш алоқаи зич дорад. Хонандагон бо омӯختани тарҷумаи ҳоли нависандаи бузург ба як давраи пурфӯҷаи таърихи миллат ва дар айни замон давраи ташаккули адабиёти навини тоҷик ошно мешаванд ва дониши ғирифташон дар ин масъала имкон фароҳам меорад, ки осори нависандаи бузургро дуруст фаҳманд. Соати ҷудошуда барои тарҷумаи ҳоли нависанда имкон намедиҳад, ки зиндагиномаи адиби бузург қисман матраҳ гардад. Омӯзгор бояд лаҳзаи муҳим ва дар айни замон хусусияти тарбиявӣ доштаи Садриддин Айниро барои хонандагон пешниҳод кунад. Масалан, аз давраи кӯдакӣ ва солҳои мактабхонии устод Айни масъалаҳои зерин мувофиқи мақсаданд ва омӯзгор бояд ба ин масъалаҳо бо иштироки фаъоли талабагон равшанӣ андозад:

1. Таъсири падар дар ташаккули шахсияти С.Айни. Падари Садриддин кишоварзи таҳсилдида буд ва дар назди фарзандаш ашъори шоирони бузургро форсу тоҷикро қироат менамуд, ки боиси майли ӯ ба адабиёт гаштааст. Таъкиди падар пеш аз марг ба Садриддин: “Хон, ҳар қадар душворӣ бошад ҳам хон, аммо қозӣ нашав, раис нашав, мударрис шавӣ, майлат!”

2. Нақши Садрӣ Зиё дар зиндагии Садриддин Айни. Кушодани ин масъала лаҳзаҳои муҳими зиндагии адибро барои хонандагон равшан мегардонад. Алалхусус, иштироки С. Айни дар маҳфилҳои адабии хонаи Садрӣ Зиё ва ошноӣ бо шоирони ҳавзаи адабии Бухорои ибтидои асри XX. Шиносоии Айни бо осори Аҳмади Дониш ва пайдо шудани инқилоби фикрӣ дар ӯ.

3. Айни - маорифпарвар. Фаъолияти омӯзгории Айни дар мактабҳои нав, китобҳои дарсии С.Айни. Баррасии ин масъала на танҳо дар шарҳи ҳоли адиб, инчунин қисмате аз осори ӯро низ фаро мегирад, ки дар шинохти нависанда ва дар осори ӯ хеле муҳим аст.

4. Айни ва вазъияти сиёсии замон. Муносибати Айни бо ҳокимони давр, ислоҳот, дастгир шудану 75 ҷӯб зада шудани адиб, фирор ба Самарқанд; фаъолияти Айни дар ин шаҳр.

5. Айни ва инқилоби Бухоро. Шеърҳои Айни дар васфи инқилоб, умедвории Айни аз инқилоб, муҳолифат бо пантуркистон ва дифоъ аз манфиатҳои халқи тоҷик.

6. Садриддин Айни поягузори адабиёти Шӯравии тоҷик. Мақоми С. Айни дар адабиёти муосири тоҷик; нақши С. Айни дар шакллҳои адабиёти навини тоҷик; С.Айни ва ҳуввияти миллии тоҷикӣ. Саҳми

Айнӣ дар ташкили Ҷумҳурии Сотсиалистии Тоҷикистон; Нақши С. Айнӣ дар ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва адабию фарҳангии Тоҷикистони замони Шӯравӣ.

Масъалаҳои дар боло зикршуда аз ҷумлаи муҳимтарин масъалаҳост, ки бояд ба таври муъҷазу ихчам дар дарс баррасӣ гарданд, то тарҷумаи ҳоли нависандаи бузург ба дурустӣ шинохта шавад. Ҳам дар қисмати муқаддимаӣ ва ҳам дар қисмати мустақамкунии дарс, тибқи нақшае, ки дар ибтидо пешниҳод намудем, омӯзгор бояд нақши доварро иҷро кунад ва дарсро тавре ба роҳ монад, ки тавонад раванди ташаққули салоҳиятҳои хонандагон ва баҳогузори ба маҳорату малакаи онҳо истифодаи саволномаи тестӣ аст. Як қисмати саволномаҳоро бояд худӣ хонандагон баъд аз баррасии маводи андӯхта мурағбат намоянд. Саволномаҳоро ҳангоми арзёбии дониш ва малакаи маҳорати талабагон метавон истифода бурд. Ин амал имкон медиҳад, ки мавзӯи комилтар аз худ шавад. Саволномаҳои хонандагон мурағбатнамуда метавонад гуногун бошад, вале саволномаҳое, ки омӯзгор тартиб медиҳад, ҳатман бояд хусусияти проблемаӣ дошта бошанд.

АДАБИЁТ

1. Асозода А. Кучаров А. Адабиёти тоҷик (Китоби дарсӣ барои синфи Х1) \А. Асозода, А. Кучаров-Душанбе: Маориф, 2015.-400.
2. Аҳмадов М. Таълими адабиёти тоҷик \М. Аҳмадов. Хуҷанд: Нури маърифат, 2016.-290 с.
3. Барномаи таълими адабиёти тоҷик дар синфҳои У-1Х. Муҳаррирони масъул Х. Шарифов ва У. Тоиров, Душанбе, 2007.-72 сах.
4. Исрофилиё Ш.Р., Султонмамадова М. Методикаи таълим ва шеваи шарҳу тафсири каломӣ мавзун \ Паёми ДМТ, 2016, №43, (203) с.,146-150.
5. Исрофилиё Ш.Р. Бобоева З. Методикаи таълими ашъори ғинӣ вобаста ба муносибати босалоҳият ба таълим дар курси таърихи адабиёт \З. Бобоева \Паёми АТТ, 2019, №1(30),-С.47-52.
6. Муносибати босалоҳият ба таълим. Мурағбатон: Ғ. Бобоева, Д. Имомназаров, Ш. Исрофилиё, А. Байзоев. Душанбе: Ирфон, 2018.-72 с.
7. Мухторӣ Қ., Сафин Д., Кабиров Н. Таълиқи муносибати босалоҳият дар таълими фанҳои табиӣ ва технологияи информатсионӣ \Қ. Мухторӣ ва диг.-Душанбе, 2018.-60 с.
8. Мухторӣ Қ. Махсусияти ташкили таълими босалоҳият дар дарсҳои адабиёти тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ \Таълиқи муносибати босалоҳият ба таълим дар муассисаҳои таълимӣ: Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ бахшида ба Рӯзи Ваҳдати миллӣ, Душанбе, 29 июни соли 2018. Душанбе, "Ирфон"-2018, с.58-66.
9. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования \А.В. Хуторской. // Народное образование. – 2003. – №2. – С.58-64.
10. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты \А.В. Хуторской. \Доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002. – Центр «Эйдос» (www.eidos.ru/news/compet/htm).
11. Хуторской А. В. Современные педагогические инновации на уроке \А.В. Хуторской. // Интернет-журнал "Эйдос". – 2007. – 5 июля. <http://www.eidos.ru/journal/2007/0705-4.htm>.
12. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций \А.В. Хуторской // Интернет-журнал "Эйдос". – 2005. – 12 декабря. (<http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>).

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ БИОГРАФИИ С. АЙНИ НА КУРСАХ ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРЫ

В статье рассматривается проблемы методики обучения биографии Садриддина Айни с использованием компетентностного подхода и методов анализа биографии автора.

По мнению автора, суть компетентностного подхода к обучению заключается в том, что учитель должен стремиться к тому, чтобы учащиеся достигли четырех элементов компетентностной системы обучения: знания, мастерство, способности и их практического применения.

Ключевые слова: методика, преподавание, учитель, традиционная методика, компетентностный подход, компетентность.

METHODOLOGY FOR TEACHING THE COMPETENCE OF THE BIOGRAPHY OF S. AINI'S IN THE COURSES HISTORY OF LITERATURE

The article explores problems of method of teaching biography of Sadriddin Ayni with the use of competency approach and methods of analyzing author's biography.

According to the author, the essence of competence-based approach to learning is that the teacher should strive to ensure that students achieve four elements of competent educational system: knowledge, skill, ability and their practical application.

Keywords: methodology, teaching, teacher, traditional methodology, competence-based approach, competence.

Сведения об авторе:

Юлдошева Зарина Ихтиёровна – Phd докторант кафедры методики преподавания языка и литературы факультета таджикской филологии Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни. Тел.: (+992)928350620

About the author:

ЭКСКУРСИЯИ БИОЛОГӢ ВА ХУСУСИЯТҲОИ ОН ДАР ШАРОТИ МУОСИРӢ ТАБИИ ФАЪОЛИЯТИ МАЪРИФАТИИ ХОНАНДАГОН (бахусус ботаника ва зоология)

Ҳалимов К.А.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Кори тобистонаи инфиродӣ аз ҷанбаҳои ботаника ва зоология дорои аҳамияти таълимӣ ва тарбиявӣ буда, фаъолиятҳои маърифатнокӣ хонандагони синфҳои V-VIII-ро дар сатҳи зарурӣ таъмин менамояд.

Таҷрибаҳо ва мушоҳидаҳо дар бораи растаниҳое, ки дар зимистон дар кабинетҳои биологӣ, гармхонаи мактаб ва ё дар хона гузаронида мешаванд, бояд ҳамчун насиму фазои баҳор ва тобистон қорҳои берунасинфӣ дар макони таҷрибавӣ ва ғушаи табиӣ табиат идома дода шаванд.

Омодасозии хонандагон ба қорҳои тобистона аслан дар қараёни таълимию берунасинфӣ ҷанбаҳои ботаникаву зоология дар давоми соли таҳсил сурат мегирад.

Ҳадафи асосии ин вазифа барои мустаҳкамкунӣ ва амиктардони донишҳои ботаникӣ ва зоологӣ, ки бо гузаронидани таҷрибаҳо дар бораи табиати олами наботот ва ҳайвонот дар шароити муҳити атроф, инчунин муайян кардани мутобикати онҳо ба зистгоҳҳои гуногун, назорат ва мушоҳида кардани растаниҳо ва ҳайвонот вобастагӣ дорад.

Масъалаи ташкил ва ба роҳ мондани қорҳои тобистонаи хонандагон дар асарҳои олимони О.В. Казакова [1], Г.С. Калинова [2], А.И. Никишова [3] ва дигарон қисман дида мешавад.

Мо дар ташкил ва гузаронидани қорабинҳои берун аз таълими тобистона дар мисоли ҷанбаҳои ботаника ва зоология таҷрибаи пешқадами омӯзгорони як қатор мактабҳои шаҳри Душанбе; № 2,3,37 ноҳияҳои тобеи марказ №1-и ш.Ҳисор, №30-и ш.Ваҳдат, №13-и н. Рудакӣ омӯхтаву натиҷагирӣ намудем.

Чунин таҷриба ва мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, аксари омӯзгорон чунин мешуморанд, ки дар мавсими истироҳат ташкил ва гузаронидани супоришҳои тобистона барои хонандагони синфҳои V-VIII тавсия дода мешавад.

52%-и муаллимони бар онанд, ки супоришҳои инфиродӣ дар тобистон барои омӯзиши хусусиятҳои экологии растаниҳо (усулҳои афзоиш, хусусиятҳои сохтори баргҳо ва системаи решагӣ, марҳилаҳои рушд ва инкишоф, шукӯфӣ, давомнокии ҳосиятҳои растани ва ғайра) инчунин тадқиқи гуногунии олами ҳайвоноти минтақа иҷро карда мешаванд. Дарсҳо, фармоишҳо, оилаҳо, намудҳои ҳайвонот, шакли зисти онҳо, тағйироти мавсимӣ дар ҳаёти ҳайвонот ва ғайра).

Зимни санҷиш, 48%-и муаллимони аз ҷавоб додан худдорӣ карданд ё инчунин меғуфтанд: “Мо дар бораи ҳадафи иҷроии вазифаҳои тобистона тасаввуроти аниқ надорем”.

Инчунин 45%-и муаллимони истифодаи маводи ҷамъоваришудаи хонандагонро дар дарсҳои ботаника ва зоология дар маҷлисҳо, маҳфилҳои биологӣ, конференсҳо ва олимпиадаҳо зарур мешумориданд.

Барои омӯختани афкори ҷомеа ба мақсаднок будани иҷрои вазифаҳои тобистона, мо бо омӯзгорон ба таври инфиродӣ суҳбатҳои алоҳида гузаронидем. Ҳангоми мусоҳиба ба муаллимони саволҳои зерин дода шуданд:

1. Ҳадафи омӯзиши вазифаи тобистона дар чист?

а) Ҷиҳати омӯзиши васеи олами наботот, ки дар қаламрави ҷумҳурӣ ва минтақа зиндагӣ мекунад, чӣ роҳҳое барои омӯختани таҷрибаҳои он пешбинӣ шудааст?

б) Шинос шудан ба масъалаҳои ҳифзи табиати маҳаллӣ ва истифодаи оқилонаи он чӣ бояд кард?

2. Оё ба барномаи ботаника ва зоология ворид кардани унсурҳои машғулиятҳои берунасинфӣ ҷудоғона ба ақидаи Шумо ҳамчун омӯзгор дуруст аст?

3. Оё шумо барои ҷалби хонандагони синфҳои V-VIII дар иҷрои қорҳои тобистона (супоришҳо)-ро ҳатмӣ мешуморед?

4. Оё аз хонандагон тартиб додани гербария, маҷмӯаҳо, ҳисоботи ҳафти дар бораи натиҷаҳои супоришҳои тобистона дар мактаби Шумо талаб карда мешавад?

Ба саволи аввал посух дода, 65%-и омӯзгорон изҳор карданд, ки иҷрои вазифаҳои тобистона самаранок мебошад. Ҳангоми ҷавоби саволи дувум, 62%-и зарур донишданд, ки супоришҳои тобистона ба барномаи таълимӣ ворид карда шавад, ба саволи сеюм - 60%, ба саволи чорум, 58% низ зарур шумориданд, ки супоришҳои тобистонаи хонандагонро бо чунин вазифагузорӣ ҷамъбаст кунанд.

Зимни суҳбат ва ҷамъбасти маълумоти саволномаҳои омӯзгорони маълум гардид, ки дар баъзе мактабҳои минтақа муаллимони ҷанбаҳои биология бо ҳавасмандии кам ва ҳатто намехостанд, хонандагонро ба иҷрои вазифаҳои тобистона, нақшаи таълимиро вайрон кардаву қудаконро аз иҷрои онҳо озод кунанд.

Тақрибан, 25%-и дар мактабҳои деҳот ва шаҳрҳо вазифаҳоро ғайримуассир меҳисобанд ё ба хонандагон супоришҳои тобистона намедиҳанд.

Барои аниқ кардани нақши таътили тобистона дар чараёни таълим, мо хонандагони мактабҳои таҷрибавии шаҳр ва як қатор ноҳияҳои тобеи марказро пурсиш гузаронидем. Дар мисоли мактабҳои №54-и ш.Турсунзода, № 24-и н. Шаҳринав, № 4-и ш.Роғун № 11-и н.Восеъ омӯхтем.

Дар саволнома 400 нафар хонандагони синфҳои V, 370-VI, 350-VII ва 300-VIII иштирок карданд.

Ба пурсишнома намунаи саволҳои зерин дохил карда шуданд:

1.Оё шумо гербария месозед, ки рушди зироатҳои решагиро аз пайдоиш то афзоиши аввалин зироатҳои хурди решагӣ нишон диҳанд?

2. Шумо 10 номи алафҳои бегонаеро, ки дар кишти растаниҳои киштбуда дар маҳалли шумо ёфт мешаванд, номбар карда метавонед?

3. Кадом моҳии аквариум лона месозад, инро шарҳ дода метавонед?

4. Кадом паррандагон аввал ба минтақаҳои мо меоянд ва ё охири?

Пас аз таҳлили натиҷаҳои посухҳо, мо ба хулосае омадем, ки сатҳи дониши хонандагон дар синфҳои таҷрибавӣ аз рӯи натиҷаҳои ҷавобҳои дуруст ба ҳисоби миёна назар ба синфҳои назоратӣ дар синфи V-13%; дар синфи VI-20%; дар синфи VII-11% ва дар синфи VIII-6% баланд аст.

Мо пешниҳод кардем, ки тавсияҳои методологияи марбут ба ташкил ва гузаронидани вазифаҳои тобистонаро дар шароити минтақа мувофиқи мақсад ҳисобем:

а) иҷрои супоришҳои тобистона, бақайдгирии натиҷаҳои хонандагонро дар тирамоҳ таҳти назорат гиранд.

б) дар дарсҳо ё маҷлисҳои маҳфилҳои фанӣ ва маҳфилҳои «Табиатшиносони ҷавон» шунидани ҳисоботро дар бораи қорҳои анҷомдодашуда, дар фасли тобистон ташкил кунанд;

в) истифодаи маводи ҷамъоваришудаи хонандагон барои баргузории шомгоҳҳо, конференсияҳо, кори гурӯҳӣ ва дарсҳо тавсия дода мешавад;

г) пеш аз ба охир расидани соли таҳсил тасаввуроти аниқ диҳед, ки кори тобистонаи хонанда аз чӣ иборат аст, дар кучо ӯ ин қорро карда метавонад, аз кадом адабиёт истифода мекунад, чӣ гуна тартиб додани рӯзнома ё гузориш, чӣ гуна мавод ба мактаб пешниҳод карда мешавад;

д) ба ҳар як хонанда ду намуни кори тобистонаро пешниҳод кунед: Гузарондани таҷриба дар майдони мактаб (ё дар хона) ва анҷом додани супориш оид ба ҷамъоварии мавод.

Масъалаҳои экскурсиявии биологӣ ҳангоми машғулиятҳои беруназсинфӣ дар тадқиқотҳои ин олимон А.Т.Измайлова [4]; П.Ф. Беляева [5]; И.П. Антонова [6]; И.П.Бескороваина [7]; И.Н. Полянский [8]; А.М. Пономарева [9] ва дигарон инъикос шудаанд, ки онҳо методологияи экскурсияҳоро омӯхтаанд.

Таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ки экскурсияи биологӣ аҳамияти бузурги таълимӣ ва тарбиявӣ дорад, хонандагон бо падидаҳои гуногуни биологӣ шинос мешаванд, фаҳмиши худро дар бораи зухуроти табиӣ ғанӣ мегарданд. Экскурсияҳои биологӣ аҳамияти бузурги эстетикӣ доранд; онҳо муҳаббат ба табиати ватанро ташаккул медиҳанд ва зарурати ҳифзи табиатро ҳис мекунонанд.

Экскурсия шакли асосии ташкил ва гузаронидани чорабиниҳои беруназсинфӣ бо синф ё гурӯҳи хонандагон, берун аз мактаб мебошад.

Бо мақсади омӯختани роҳҳо ва шаклҳои фаъолгардонии фаъолиятҳои маърифатӣ дар бораи экскурсияҳо, тавсия медиҳем, ки муаллимони фанни биология ба хусусиятҳои зерини қорҳои беруназсинфӣ диққат диҳанд:

1. Экскурсия қисми ҷудонапазири омӯзишҳо мебошад, на сафари фарҳангӣ ва рафтуомади ғайринавбатӣ.

2. Маҳал ва вақти ташкил ва гузаронидани экскурсияро бодикқат омӯхтан зарур аст.

3. Ҳангоми банақшагирии саёҳат мавзӯ бояд бо истифода аз таҷҳизоти зарурии таълимӣ муайян карда шавад.

4. Аз экскурсияҳои тасодуфӣ ва ба нақша гирифтанишуда, худдорӣ кунед.

5. Ҳангоми фаҳмондан ва ё нақл кардан, дар бораи экскурсия, кӯшиш кунед, ки диққати хонандагонро ба чизи муҳимтарини дар нақша пешбинишуда, ҷалб намоед.

6. Экскурсияро бо экскурсияҳои қаблӣ, инчунин бо омӯзиши зухуроти мавсимӣ ва ғайраҳо пайваст намоед.

Ҳоло барои роҳнамоии омӯзгорон-биологҳо нақшаи таҳсили пешниҳодкардаи И.В.Измайлов [4], с.153) беҳтарин мавод ба ҳисоб меравад.

1. Мақсад ва вазифаҳои экскурсия.

2. Мундариҷа ва методологияи экскурсия.

3. Сохтор ва марҳилаҳои экскурсия.

4. Хатсайр ва объектҳо барои мушоҳидаҳо.

5. Экскурсияҳои мавзӯӣ.

6. Макон, вақт ва санаи сафар.

7. Натиҷаҳо ва хулосаҳо.

8. Истеҳсоли асбобҳои аёни (кори мустақилона).

9.Натиҷаҳои экскурсияи хонандагон, навиштани маърузаҳо, лексияҳо, албомҳо, гербарияҳо, маҷмӯаҳо ва ғайра.

10. Маводҳои ҷамъшударо дар дарсҳо истифода баред.

11. Ҷамъбасти натиҷаҳо ва рафтори натиҷаҳои корӣ дар бораи экскурсияву ва рӯҳбаландкунии онҳо.

Бояд қайд намуд, ки сайри оқилона ва дуруст ташкилшуда, тибқи барномаи таълимӣ ва нақшаи қаблан тасдиқшуда, натавонад фаъолиятҳои маърифатии хонандагонро қоне менамояд, балки мушкилоти таълимиро низ ҳал мекунад. Маълум аст, ки ҳама гуна экскурсия қисми мустаким ва ҷудонопазири корҳои берунасинфӣ буда, дониши хонандагони мактабҳо ва омӯзиши объектҳо ва зухуроти табииро мушаххас ва васеъ менамояд.

Оид банақшагирии экскурсия олимони Н.М.Верзилин; В.М. Корсунский (1976) навиштаанд, ки «Ҳангоми тартиб додани нақшаи солони корҳои тақвимӣ ва доиравӣ, муаллим бояд санаҳои экскурсияҳоро муқаррар кунад ва мафҳуми онҳоро бо маводи таълимии дарсҳои қаблӣ пайваст кунад».

Омодагӣ ба экскурсия ва ҳатсайри он низ аҳамияти таълимӣ дорад. Табиист, ки хонандагон бояд пешақӣ донанд, ки онҳо дар табиат чиро бояд бинанд, чиро риоя кунанд ва ба кадом объектҳо диққат диҳанд. Бо мақсади бедор кардани шавқҳои маърифатӣ, омӯзгорон бояд нақшаи ҳатсайри экскурсияро, яъне сухан дар бораи он меравад, ки дар ин ҷода донишмандони самти равиш, объектҳои асосии самти пешақӣ (тозақунӣ, дарахтон, санг, ҷарӣ, дарё ва ғайра) ва инчунин офтоб дар кадом тараф қарор дорад, то ки раҳгум назананд.

Хонандагони мактаб бояд дафтарҳо, қаламҳои одӣ, дурбин, камера, кутбнамо, оинаи булӯл, якҷанд бел ё растаниҳои доруворӣ, куттиҳо барои ҳашарот ва шапарақҳо, инчунин либос, пойафзол ва ғайра дошта бошанд.

Бо мақсади бомуваффақият гузаронидани экскурсия ва беҳатарии хонандагон, омӯзгорон вазифадоранд, ки онҳоро барои принсипи риояи талаботҳои зерин фаҳмондадихӣ кунанд, либоси сурхи дурахшон надошта бошед (он метавонад, паррандаҳоро тарсонад), давидан, садо баланд баровардан, ба дарахҳо баромадан, растаниҳоро зер кардан, ҳулоса ба ин ё он экосистемаи табиат зарар расонидан ҳатво нодуруст мебошад.

Илова бар иҷрои вазифаҳои таълимӣ, омӯзгорон бояд хонандагонро дар бораи донишҳои экологӣ ташаққул диҳанд, яъне ҳангоми экскурсия ҳатман растаниҳои нодирро ба ёд гиранд, намудҳои шапарақҳо, гамбусҳо, ҳазандагон, ба лонаҳои паррандагон даст нарасонидан ва ғ.

Дар рафти сафар муаллимони ва хонандагон бояд дар хотир доранд, ки аз сабаби муносибати бебарвоёнаи одамон ба табиат, баъзе намудҳои растаниҳо ва ҳайвонот, ки дар қанори деҳаҳо, ноҳияҳо, шаҳрҳо ва минтақаҳо мавҷуданд, солҳои охир қариб аз байн рафтаанд, бинобар ин, зарур аст, ки риояи ҳифзи муҳити зист паҳнотар ба роҳ монда шавад.

Пеш аз сафар, муаллим хонандагонро бо мушкилиҳои экскурсия шинос мекунад, дастур медиҳад, ки дар бораи мавзӯи бегоҳ мулоҳиза кунанд, конфронс оид ба растаниҳо, ҳашаротҳо, паррандаҳо, ширхӯрон ва дигар ҳайвонҳо, инчунин хусусиятҳои биологии онҳо андеша кунанд. Чунин тарзи гузаронидани экскурсияҳо, ба назари мо, мувофиқи мақсад аст, зеро онҳо мавзӯҳои омӯзиш ва муайян кардани намудҳои гуногуни растаниҳо ва ҳайвонотро тезонида, бо экосистема ва дар маҷмӯъ бо биосенос шинос мешаванд.

Таҷрибаҳои беҳтарини мактаб ва мушоҳидаҳои мо нишон медиҳанд, ки экскурсия асосан, аз тавсифи ландшафт сар мешавад, вақте муаллим дар бораи манзара ва захираҳои табиӣ он дар мавсими ҷорӣ каме маълумот медиҳад.

Мо дарёфтем, ки дар баъзе мактабҳо, муаллимони экскурсияро ба дарси иловагӣ табдил медиҳанд, яъне онҳо аз машғулиятҳои берунасинфӣ ҷудо мешаванд, ки дар натиҷа экскурсия бефоида аст.

АДАБИЁТ

1. Казакова О.В. Внеклассные занятия по биологии. М.изд. АПН РСФСР. 1961. - 64 с.
2. Калинова П.С., Мягкова А.Н. Методика обучения биологии в 6-7 классах. Растения. Бактерии. Грибы. Лишайники. Пособие для учителя. - М. «Просвещение». 1989.- 224 с.
3. Никишова А.И. Биологическая вечера. //Биология в школе. 1979. №1. с. 59-61.
4. Измайлова И.В. Биологические экскурсии. - М. «Просвещение». 1983. - 224 с.
5. Беляева Л.Т. Ботанические экскурсии. Пособие для учителей средней школы. - М. Учпедгиз: 1958. -242 с.
6. Антонов П.Ф. Лес как растительное сообщество (экскурсия с учащихся VI класса). //Биология в школе. 1966. №2. С. 45-47.
7. Бескоровойнова И.Т. Школьное краеведение как средство повышения качества знаний и политической подготовки учащихся. Автореф. дис. канд. пед. наук.- М. 1975. -24 с.
8. Полянский И.П. Ботанические экскурсии. - М. «Просвещение». 1969.- 322 с.
9. Пономарева И.Ч. Экскурсия по ознакомлению учащихся с растительностью. VI кл./Биология в школе. 1974. №3. с. 24.

БИОЛОГИЧЕСКИЕ ЭКСКУРСИИ И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ЕСТЕСТВЕННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

СТУДЕНТОВ (особенно ботаника и зоология)

В статье представлены виды биологических экскурсий во время летних каникул для V-VIII классов. В данной статье описывается роль летних каникул в учебном процессе, которая была выявлена в нескольких школах № 2, 3, 37 г. Душанбе, № 1 в г. Гиссар, № 11 в р. Восе, № 30 в г. Вахдат, № 13 р. Рудаки, № 54, г. Турсунзаде, № 24, р. Шахринав, № 4, г. Рогун, было проведено пилотное обследование. Также рекомендуются формы активизации познавательной деятельности на экскурсиях, различные особенности внеклассных занятий.

Ключевые слова: экскурсии, внеклассные занятия, занятие, эксперименты, маршруты, лекции, альбомы, гербарий, биоценоз, компас, бинокль

BIOLOGICAL EXCURSIONS AND ITS FEATURES IN MODERN CONDITIONS NATURAL EDUCATIONAL ACTIVITY OF STUDENTS (especially botany and zoology).

The article presents the types of biological excursions during the summer holidays for grades V-VIII class. This article describes the role of summer vacations in the educational process, which was identified in several schools № 2, 3, 37 in Dushanbe, № 1 in Hissar, № 11 in d. Vose, № 30 in Vahdat, № 13 in d. Rudaki, № 54 in Tursunzoda, № 24 in d. Shahrinav, № 4 in Roghun, a pilot survey was conducted. Also, forms of enhancing cognitive activity on excursions, various features of extracurricular activities are recommended.

Keywords: excursions, extracurricular activities, lesson, experiments, routes, lectures, albums, herbarium, biocenosis, compass, binoculars

Сведения об авторе:

Халимов Комилджон Абдушуккурович – соискатель кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни.
Тел.: (+992) 987600206

About the author:

Halimov Komildjon Abdushukurovich - Applicant of the Department of General Pedagogy of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. tel.: (+992) 987600206

ТАВСИФИ ЧАНБАҲОИ МУНОСИБАТҲОИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ БИОЛОГИЯ

Шарифова Б.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рудақӣ

Истифодаи самараноки муносибати босалоҳият дар ҷараёни таълим, асос ва заминаҳои ташаккули дониш, малака ва маҳорати хонандагон махсуб меёбанд. Дар мавриди рушди муносибати босалоҳият дар раванди таълим, қолаби ниҳой, яъне натиҷаи ниҳой дар шакли пурра боиси амалишавии дониш, малака ва маҳорати хонандагон мегардад.

Дар тадқиқотҳои илмӣ, назариявӣ ва методии олимон: В.А. Болотов [1, с.3-4], А.А. Гетманская [2, с.7-12], Э.Ф. Зеер [3, 8-9], Е.Я.Коган [4, с.110-112], О.Е. Лебедев [5, с.2-3] ва С.Е. Шишов [6, с.6-7] чунин ҷанбаҳои муносибати босалоҳият дар ҷараёни таълим муайян карда шудааст;

Масъулиятишиносии хонандагон дар раванди таълим дар ҷанбаҳои донишомӯӣ, рафтору одоб бо самимият азхуд намудани донишҳои нав дар ҷараёни таълими биология, ҳудро комилхуқуқ муаррифӣ менамоянд.

Истифодаи имкониятҳо. Ба тавсифи имконияти мақсаднок ва мушаххас, яъне хондан, навиштан, ҳисоб кардан ва фаъолиятҳои дигари таълимиро иҷро намудан равона карда мешавад.

Машғулиятҳои амалӣ. Хонандагон шавқу завқи касбомӯзии ҳудро дар омӯзиш, яъне ба хондан, навиштан ва ҳисоб кардану сохтан тавассути фаъолияти мақсадноки ҳуд намоиш медиҳанд.

Фароҳам овардани имкониятҳо. Асосан ба рушди имкониятҳои хондан, навиштан, таҳлил кардан ва таҳияи кори лоиҳавӣ аз рӯи китобҳои бадеӣ равона карда мешавад.

Муаррифӣ ва иҷрои супоришҳои мустақилона. Ба ташаккули роҳу усулҳои хондану навиштан, ҳалли мисолу масъалаҳо ва дигар машғулиятҳои таълимиро, ҳамчун натиҷаи беҳтарин намоиш медиҳанду хонандагон бодикқат онро мушоҳида карда, тарзи дурусти корҳои мустақилонаро эҷодиро муаррифӣ мекунанд.

Пешрафти муваффақона. Дар ин банди барномаи таълими биология хонандагон самтҳои илмӣ, назариявӣ ва амалии мавзӯҳоро омӯхта таҳқиқ намуда, фикру ақидаашонро дар шакли фарзияҳо пешниҳод менамоянд.

Дастурдихӣ (супоришдихӣ, таълимдихӣ). Дар ин банд бо истифода аз роҳу усулҳо, методҳо ва маводҳои дидактикӣ тарзи хондан, навиштан, ҳалли мисолу масъалаҳои биологиро ба хонандагон меомӯзонад.

Аксуламал. Дар ин ҳолат хонандагон мазмуну мундариҷаи мавзӯ ва самтҳои таълимӣ, тарбиявӣ онро тариқи ҳикоя пешгӯӣ намуда, тавассути саволгузорӣ маънои умумии маводҳои таълимиро таҳлилу муоина намуда, ба хонандагони гурӯҳи таълимӣ пешкаш менамоянд.

Интиҳоби маводи таълим. Барои хондан ва навиштан дар доираи барномаи таълимӣ аз тарафи омӯзгорон муайян карда шуда, хонандагон ва ё он матн китоби дарсиро мустақилона интиҳоб мекунанд, ки ин боиси ташаккули шавқу завқу онҳо ба хондану навиштан ва иҷрои дигар ҷанбаҳои таълимӣ ба маротиба меафзояд ва онҳо аз таҷрибаи таълими маърифатии бадастовардаи худ қаноатманд мешаванд.

Вақти зарурӣ барои рушди салоҳиятҳо. Барои рушди салоҳиятҳои хондану навиштан, ҳалли мисолу масъалаҳои биологӣ вақти хеле зиёд лозим аст, яъне барои самаранокӣ раванди азхудкунӣ, тақмили малака ва маҳоратҳои навиштану хондан, дарки маънӣ, ғанӣ гардонидани захираи луғавӣ хонадагон ба андешаи мо на кам аз ду-се соати таълимии пайдарҳам дар як рӯз ҳатто басанда нест.

Арзёбӣ намудани фаъолият. Дар ин самт омӯзгорону хонандагон бояд меъёрҳо ё нишондиҳандаҳои арзёбиро интиҳоб ва тарҳрезӣ намоянд, ки толибилмон имконияти фаъолияти таълимии худро назорат карда ва дар ин раванд фаъолони иштирок намоянд. Ҳамаи ин андешаҳо гувоҳи онанд, ки дар муқоиса бо таълими анъанавӣ, ки хусусияти тазаккурӣ дорад, низоми нав иҷроӣ амалҳои гуногундараҷа ва давомнокии доманадорро тақозо мекунад. Ин нуктаро ба таври намуна дар доираи як салоҳият чунин шарҳ додан мумкин аст:

Салоҳият: *“Хонанда андеша (ақида)-ҳои худ ва дигаронро дар ифодаи мақсадҳои гуногун тавассути матнҳои калонҳаҷми дорои сохтор ва услуби гуногун менависад”*.

Ташаккули ин салоҳият муносибатҳои салоҳиятнокиро ба таълим тақозо мекунанд, ки хонанда сохтори матн (мақтуб, ҳикоя, гузориш, мақола ва амсоли он), сарфу наҳви забони тоҷикӣ, услуби баёнро бояд хуб донад ва маҳорати худро тавассути иҷрои машқҳо оид ба шаклу намудҳои гуногуни матнҳо васеъ намояд. Дар раванди ташаккули салоҳиятнокӣ хонанда дар тартиб додани матнҳо бештар машқ кунаду мустақилона матнҳои зиёд нависад, онҳоро арзёбӣ кунад ва таҳриру тақмил диҳад.

Албатта, аз мушоҳидаҳо ва озмоишҳои педагогӣ бармеояд, ки тақмил додани салоҳиятҳо вақти тӯлониро дар бар мегирад, чунки хонандагон қобилиятҳои гуногун доранд ва раванди ташаккули салоҳиятҳо ва муҳлати рушди онҳо ба нуруи зехнии онҳо низ вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ, дар раванди муносибати босалоҳият дар таълими биология ба интиҳоби шаклу усул, воситаҳои таълим, самаранокӣ истифодаи онҳо таваҷҷӯҳи махсус зоҳир карда мешавад ва муносибат ба раванди дарс ва интиҳоби маводи таълим низ қомилан мазмунӣ дигарро мегирад, яъне, дар маҷмӯъ, дониши муайян аз сарчашмаҳои аниқ (санҷидашуда, илман асоснок) тавассути омӯзгор ва китоби дарсӣ ба хонандагон пешниҳод мешавад. Роҳҳои пешниҳоди дониш (вобаста ба эҷодкорӣ ва таҷрибаи омӯзгор) гуногун буда метавонанд. Хонандагон вобаста ба мақсад ва рушди шавқу завқ, дониши мушаххасро аз худ мекунанд ва онро бозгӯӣ мекунанд (ё дар асоси намунаи пешниҳодшуда амалеро иҷро мекунанд). Натиҷаи таълим тавассути ҳаҷм, сифати ҷавоб ва дурустии иҷроӣ онҳо аз рӯи намунаи мисолу масъалаҳои додашуда арзёбӣ карда мешавад.

Муносибати босалоҳият дар ҷараёни таълим, аввал намунаи натиҷаи таълим, омӯзиш, муоина ва таҳлил баррасӣ мегардад. Сипас, таҳти роҳнамоии омӯзгор ба хонандагон имконияти мустақилона иҷро кардани машғулиятҳои амалӣ ба таври аниқу возеҳ тавсифу баррасӣ менамоянд.

Сохтори раванди таълим дар низоми муносибати босалоҳият мураккаб буда, вақт ва нуруи зехнӣ равоии бештарро аз хонанда тақозо мекунад. Ёдрас мешавем, ки раванди муносибати босалоҳият дар таълим ба таълими касбии дарозмуддат, аз ҷумла, тақмили маҳорати дӯзандагӣ, рассомӣ, қандакорӣ, қулолгарӣ, ошпазӣ, сартарошӣ, меъморӣ ва амсоли инҳо тавбаъ аст. Муносибати босалоҳият дар таълим аз таълими анъанавӣ тибқи нишондиҳандаҳои гуногуни ҷараёни таълими биология низ тафовути ҷиддӣ дорад.

Дар раванди гузаронидани озмоишҳои педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №1, 3, 5, 9, 50, 51, 53 –и шаҳри Кӯлоб ва таҷрибаҳои ҷандинсола нишон доданд, ки сарбории зиёди таълимӣ дар ташаккули тафаккури хонандагони муассисаҳои таълимӣ мушкilotи зиёде эҷод менамояд. Барои ҳалли натиҷаҳои ниҳонӣ ин мушкilotҳо раванди таълимиро бо андеша бояд тақмил дода, рушди тафаккури хонандаро ҳамчун як инсонӣ босалоҳият, аз ҷумла, дар намудҳои гуногуни фаъолияти арзишманди инсонӣ: омӯзиш, фаҳмиш, рушди шахсият, интиҳоби касб, муносибат бо муҳити атроф ва ғайра таъмин намудан зарур аст. Зеро мутобиқи талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқии муносири соҳаи маориф хонандагон ҳангоми таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд ба «системаи нави дониш, малака, маҳорат, фаъолияти мустақил ва масъулияти шахсӣ, яъне салоҳияти асосии замонавӣ» сафарбар карда шаванд. Ҷорӣ намудани муносибатҳои босалоҳият, боиси ташаббускорӣ, навоарӣ, пешраванда, тағйирпазир, тавонӣ ва созандагии хонандагон мегардад.

Дар заминаи амалан ҷорӣ намудани муносибатҳои босалоҳият мутахассиси оянда, яъне омӯзгори биология бояд техника ва технологияи информатсионӣ – коммуникатсионӣ ва иттилоотиро пурра донанд, онро дар ҷараёни машғулиятҳои таълимӣ дуруст истифода карда тавонанд, ба ҳаёти касбии иҷтимоӣ фавран мутобиқ шаванд, дар ҳайати коллективи омӯзгорони даста қору фаъолият карда тавонанд ва билохир ҳалли

мушкилотро дарёбад. Муносибати босалоҳият мазмуну муҳтавои фаъолияти таълимӣ буда, дар заминаи он иҷрои амалҳо, ҳалли мушкилот ва таҳлили ҳолати таълиму тадрис таъмин карда шавад.

Дар барномаҳои таълимии сикли фанҳои биология муҳтавои фаъолият дар самтҳои малакаву маҳоратҳо ва таҷрибаи ҷойдоштаи таълим нишон дода мешаванд. Яке аз нишондиҳандаи муҳимтарини муносибати босалоҳият дар раванди таълим - ин қобилияти равона намудани майлу рағбати хонандагон ба ҳудумӯзӣ ва дарки амиқи мавзӯҳои омӯхташаванда мебошад, ки зуҳури ин донишҳо маҳорату малака, қобилиятҳои зехнию ақлонӣ ва истеъдоди онҳо бо пуррагӣ ташаккул намоебанд. Дар доираи салоҳиятҳои асосии марбут ба таҳсилоти мактабӣ салоҳиятҳои фанӣ, аз ҷумла фанҳои биология низ рушд дода шуда, донишдӯзон дар ҳолатҳои мушкили таълимӣ ҳалли проблемаҳои ҷориро мустақилона азбар карда тавонанд. Салоҳиятҳои асосӣ боиси пешравӣ ва рушди фаъолияти таълимӣ – маърифатӣ ва комёбию бозёфтҳои нав ба нави соҳаи биология мегарданд.

Муносибати босалоҳият аз нигоҳи педагогӣ ба муаллим ва хонанда имкон медиҳад, ки: - Ҳамоҳангсозии ҷанбаҳои таълимию тарбиявии ҳадафҳои омӯзгору хонанда имконпазир мегардад, аз ҷумла;

- Омода намудани хонандагон баҳри интиҳоби касби минбаъда;

- Ҳавасмандгардонии хонандагон тавассути комёбию муваффақиятҳои таълимӣ аз фанҳои тахассусӣ бахусус биология;

- Ягонагии раванди таълиму тарбиявии хонандаро ба роҳу усулҳои тарзи гуногуни машғулиятҳои дарсӣ ва беруназсинфию беруназмактабӣ, таъмин намудан.

Барои таъбиқи амалии талаботҳои муносибати босалоҳият омӯзгор бояд, ба чунин самтҳои он эътибор диҳад:

- Салоҳияти касбӣ, тахассусӣ дошта бошад;

- Ба рушди ташаббускорӣ ва мустақилиятнокии хонандагон диққат диҳад;

- Омӯзгор бояд нисбати шогирдони худ эҳтирому боварӣ дошта бошад ва онҳоро ҳамчун шахсият эътироф намояд;

- Лаҳзаҳои ҷанбаҳои душвории масъалаҳои таълимиро хуб дарк намояд;

- Маводҳои таълимиро бояд мувофиқи мақсад интиҳоб ва тавсифу баррасӣ намояд;

- Машғулиятҳои амалиро бояд ба таври босамар истифода намуда тавонад;

- Тибқи талаботҳои педагогӣ таъмин намудани ҳамкорӣҳои муҳталиф аз қабилӣ гурӯҳӣ ва инфиродӣ роҳандозӣ карда тавонад;

- Дар чарағи таълим ҳаммарому ҳаммақсади хонандагон бошад;

- Ҳолатҳои дастрасӣ ба муваффақиятро пешбинӣ карда тавонад;

- Дар байни хонандагон самаранок ташкил намудани баҳсу муҳокимаро оиди масъалаҳои таълимӣ, ба роҳ монанд;

- Ба таври ҷиддӣ эътибор додан ба одоби шогирдон;

- Камбудихоро оид ба муносибат, рафтор ва одоби хонандагон ошкор намояд;

- Оид ба рафтору одоб, тайёр накардани вазифаи ҳонагӣ ва риоя накардан ба низомии тарбиявӣ чораҳои зарурӣ андешанд;

- Ба касби бошарафи омӯзгорӣ ва касбӣ бояд содиқ бошад.

Ҳангоми интиҳоб ва ташаккули салоҳиятҳои таълимию тадриси хонандагон, машғулиятҳо бояд тарзе ба нақша гирифта шаванд, ки ба ҳосил намудани малакаву маҳоратҳои ҷустуҷӯӣ, мустақилият, имкони ҳалли мустақилонаи мушкилот, маҳорати далелҳоро таҳлил намудан, ҷамъоварӣ ва ҳулосаи мантиқӣ баровардан мусоидат намоянд. Дар чарағи омӯзиши биология дар ниҳоди хонандагон бояд малакаҳои таҳлилий, ҷамъбастанӣ, ҳулосабарорӣ оид ба натиҷаҳои ниҳой ва тарҳрезии ин ё он масъала ташаккул дода шаванд. Ин гуна амалиётҳо дар таълими муносибати босалоҳият ҷойи асосиро ишғол менамоянд.

Бо ақидаи В.А.Болотов [1, с.3-4] мустақилона пайдо кардани ҷавобҳои илман асоснок заминаи дарк намудани табиати мураккаби ҷаҳон, кашфи мустақилонаи хурдтарин ва қимматарин ҷанбаҳои дониш барои хонандаи хурдсол фараҳбахш буда, боиси ташаккули майлу рағбат ва омӯзиши фанҳои тахассусӣ мегардад. Дар самтҳои озмоишҳои педагогӣ бо андешаи мо пешниҳоди натиҷаҳои ниҳое, ки пешбинӣ шудаанд ба ташаккул додани чунин натиҷаҳои ниҳоеи муносибатҳои босалоҳият дар чарағи таълим ба мақсад мувофиқ мебошанд:

Тарғибу ташвиқи роҳу усулҳои судманди истифодаи технологияи муосир (компютер, интернет, ноутбук, тахтаҳои электронӣ ва ғ-ҳо) ва нақши онҳо дар фаългардонии раванди фанҳои таълимӣ.

Рушди сифату самаранокии чарағи омӯзиши фанҳои дақиқ, риёзӣ ва табиатшиносӣ.

Фароҳам овардани шароитҳои муфид, барои ташаккули сифатҳои нави фаъолияти илмӣ, назариявӣ ва амалии омӯзгортан.

АДАБИЁТ

1. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе. // Педагогика. 2003, № 10. С. 3-4
2. Гетманская А.А. Формирование ключевых компетентностей у учащихся. 2004.
3. Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Сыманюк Э.Э. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход. М. - 2005. – С.8-9
4. Коган Е. Я. Компетентностный подход и новое качество образования /
5. Современные подходы к компетентностно-ориентированному образованию/ Под ред. А. В. Великановой. – Самара: Профи, 2001. – С.110-112
6. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании //Школьные технологии. -2004, -№5. - С. 3-12.
7. Шишов С.Е., Агапов И.И. Компетентностный подход к образованию как необходимость // Мир образования. 2001, № 4.- С.6-7.

РОЛЬ КОМПЕТЕНТНЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ ПО ОБРАЗОВАНИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА СТУДЕНТОВ

В данной статье автор при изучении анализ и обобщение первоисточников рассматривает педагогических и дидактических аспектов формирования компетентных отношений в подготовки будущих учителей биологии к воспитанию экологической культуры учащихся общеобразовательных школ Кулябского региона Хатлонской области Республики Таджикистана.

Ссылаясь на научно – теоретических и методических работ учёных педагогов и дидактиков: В.А. Болотов., А.А. Гетманская., Э.Ф.Зеер., Е.Я.Коган., О.Е.Лебедева. и С.Е. Шишова охарактеризовал ниже следующих эффектов компетентных отношений в подготовки будущих учителей биологии к воспитанию экологической культуры учащихся, а именно:

- ответственность учащихся к изучению биологии;
- самостоятельных занятий;
- выполнение самостоятельных поручений;
- развития перспективных результатов;
- поручений и обучений учащихся;
- выбор темы изучения биологии;
- формирование учебно – познавательный деятельности учащихся;
- формирование экологической культуры у будущих учителей биологии и.т.д.

Ключевые слова: эффект, учёный, педагог, дидактик, формирование, экологическая культура, развития, изучения биологии.

THE ROLE OF COMPETENT RELATIONSHIPS IN THE PREPARATION OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS ON EDUCATION THE ECOLOGICAL CULTURE OF STUDENTS

On the articles of the assistant of the Department of Biology and its methods of teaching of Kulyab State University named after A. Rudaki Sharifova Bunafsha Nazrulloevna on the topic "The role of competent relationships in the preparation of future biology teachers on education the ecological culture of students."

In this article, the author, when studying the analysis and generalization of primary sources, considers the pedagogical and didactic aspects of the formation of competent relations in the preparation of future biology teachers for the upbringing of the ecological culture of students of secondary schools in Kulyab region of Khatlon province of the Republic of Tajikistan.

Striving for scientific - theoretical and methodical works of learned educationists and specialists in didactics: V.A. Bolotov, A.A. Getmanskaya., E.F. Zeer., E.Y.Kogan., O.E. Lebedeva and S.E. Shishova described below the following effects of competence relationships in the preparation of future biology teachers for the education of students' ecological culture, namely:

- the responsibility of students to study biology;
- self-study;
- fulfillment of independent orders;
- development of promising results;
- assignments and teaching of students;
- choosing a topic for studying biology;
- the formation of educational and cognitive activities of students;
- the formation of an ecological culture among future biology teachers, etc.

Key words: effect, scientist, teacher, didactic, formation, ecological culture, development, study of biology.

Сведения об авторе:

Шарифова Бунафша - ассистент кафедры химии и биологии Кулябского государственного университета имени А. Рудаки

About the autor:

Sharifova Bunafsha - Assistant of the Department of Chemistry and Biology, Kulob State University named after A. Rudaki

**САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА УЧАЩИХСЯ И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ
ОРГАНИЗАЦИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА**

Эргашева Ш.К.

Кулябский государственный университет им. А.Рудаки

Известно, что умения и навыки любого рода деятельности формируются в процессе самой деятельности. Умение самостоятельно применять имеющиеся и приобретать новые знания и навыки формируется в самостоятельной работе учащихся. Именно поэтому ее организации на уроках русского языка придается особое значение.

Что понимается под самостоятельной работой школьников в процессе обучения? Наиболее очевидным признаком данного рода деятельности учащихся является выполнение ими заданий «без непосредственного участия учителя» [3, с.783] Однако едва ли этот признак можно считать достаточным, чтобы организовать самостоятельную работу, содержание, формы и результаты которой отвечали бы задачам современной школы.

Существенная особенность самостоятельной работы — активная мыслительная деятельность учащихся, побуждаемая определенными мотивами и проявляющаяся в осознании цели и задач работы, в планировании предстоящих действий, выборе способов и средств их выполнения, контроле за правильностью принимаемых и получаемых решений [4, с.155].

Мотивация учебной деятельности школьников, в том числе и их самостоятельной работы,— важная предпосылка успешности обучения. Полезно показывать учащимся, почему им дается то или иное задание, какова цель его, какие задачи нужно решить для получения искомого результата. Так, приступая к изучению синтаксиса и пунктуации в IV классе, можно предложить ряд заданий, в процессе выполнения которых учащиеся задумаются над вопросом: «Зачем нам это надо знать и уметь?» Приведем примеры таких заданий.

2.Представьте себе, что мы смотрим мультфильм о грамматике.

Сначала на экране выбежали поодиночке слова: с, ты, учиться, если, работать, жизнь, полезный, охотно, для, правильно, умело, и, сделать, увлечение, же, она, интересный, строить.

Видят слова, что никто не понимает, зачем они выбежали на экран. Попробовали распределиться по частям речи (каким?), потом объединились в две большие группы (какие?), но зачем они появились на экране, так и осталось непонятным.

Но вот кто-то невидимый начал их передвигать, соединять друг с другом, изменяя, если нужно, их форму и располагая в определенном порядке. И вот что получилось на экране:

Если ты учишься с увлечением работаешь охотно отдыхаешь умело жизнь строишь правильно сделай же ее интересной и полезной.

Что-то затрудняет чтение текста! Чего же в нем недостает? Да-да, вы правы, нужны знаки препинания.

Проследите, когда в мультфильме начал действовать синтаксис. Когда нам на помощь пришла пунктуация? Какова роль знаков препинания? Какое средство выполняет эту же роль в устной речи?

И вот рука автора уверенно расставила их в тексте. Теперь мы можем его прочитать быстрее, осмысленнее и выразительнее:

Если ты учишься с увлечением, работаешь охотно, отдыхаешь умело,— жизнь строишь правильно. Сделай же ее интересной и полезной!

2.Представьте себе, что вы получили телеграмму:

Встречайте завтра выезжаю поездом21 вагон. Маша.

Что остается неясным в тексте телеграммы? Покажите это при помощи интонации, читая телеграмму вслух. Как устранить неясность? Какой способ в данном случае более удобен?

В соответствии с различными уровнями учебной деятельности школьников самостоятельные работы могут подготавливать к осмыслению и удержанию в памяти изучаемого материала, тренировать учащихся в воспроизведении знаний и способов деятельности или требовать применения знаний и умений в новой ситуации, ставить проблемные задачи. Творческое начало, поисковая деятельность характерны не для всех типов работ, указанных выше. Однако самостоятельная работа любого уровня имеет целью формирование умений осмысленно относиться к процессу познания, пользоваться приобретенными знаниями и умениями в жизненной практике, самостоятельно пополнять свои знания и совершенствовать умения и навыки.

Рассмотрим для иллюстрации примеры самостоятельной работы учащихся возможной при слушании ими сообщения учителя или отвечающего ученика. Умение слушать, воспринимать устную монологическую речь соответственно тому, что хотел и сумел выразить говорящий, относится к

необходимым коммуникативным умениям. Их значимость (если работа над ними проводится в школе) оценивают и сами учащиеся, поскольку активное слушание облегчает процесс усвоения материала. Приемам активного восприятия устной монологической речи надо учить, включая для этого в учебный процесс задания для самостоятельной работы типа составления плана сообщения учителя, записи ключевых слов, терминов, новых слов, слов с неясным для ученика значением, создания по ходу сообщения схем, таблиц, записи вопросов замечаний, подготовки устного рецензирования ответа товарищей и др.

Работа такого рода не всегда приобретает характер творческой, но в полной мере может быть признана самостоятельной.

Вопрос об удельном весе самостоятельной деятельности школьников в учебном процессе, как и о целесообразном соотношении самостоятельных работ воспроизводящего и творческого характера, остается открытым и в дидактике, и в частных методиках. Однако на этот счет накоплено немало наблюдений и рекомендаций, которые полезно учитывать для более эффективной организации учебного труда.

Так, известно, что может принести вред как недооценка готовности учащихся к выполнению самостоятельной работы, так и преждевременное ее использование в учебном процессе.

Важно соразмерно и целесообразно сочетать воспроизводящие и творческие самостоятельные работы. Экспериментальное изучение их сравнительной эффективности показало, что «при постоянном занятии воспроизводящей работой у учащихся очень быстро наступает понижение дееспособности организма» (монотонность, однообразие деятельности вызывает скуку, пресыщенность, неудовлетворенность работой).

Проведение преимущественно творческих работ мешает накоплению необходимых знаний, умений и навыков «и в силу этого приводит к появлению у ученика... неуверенности в выборе приема познания, в результате познания, растерянности при появлении непредвиденных трудностей» [4, с.155].

Педагогически грамотное определение места, характера, меры использования самостоятельной работы учащихся на уроке во многом обуславливает ее эффективность.

Как организовать самостоятельную работу учащихся на уроках русского языка в условиях малокомплектной школы (или сельской школы с малой наполняемостью классов)?

В педагогической печати неоднократно отмечалось, что учащиеся начальных классов сельских школ менее подготовлены к учебной самостоятельной работе, чем городские школьники, и это дает себя знать в резком снижении успеваемости учащихся школы в IV классе. [2, с.186]

Дети недостаточно приучены вслушиваться или вчитываться в задание и принимать (понимать, осмысливать) задачу, планировать свою деятельность, контролировать себя в процессе ее выполнения, работать в определенном темпе. В известной мере это объясняется тем, что учитель начальных классов, ведя одновременно две или три параллели классов, не имеет возможности обеспечить управление самостоятельной работой учащихся. А педагогическая эффективность последней в большой степени зависит от качества руководства ею.

Начиная с IV класса во многих сельских школах состав учащихся оказывается небольшим, и это создает чрезвычайно благоприятные условия для ликвидации пробелов предыдущих лет обучения, для организации подлинно управляемого обучения.

Курс IV класса начинается довольно протяженным во времени разделом «Повторение изученного в II—III классах». Задача учителя в этот период состоит не только в организации повторения материала, очерченного программой, но и в изучении уровня подготовки каждого ученика, в том числе и состояния учебных умений, необходимых для выполнения самостоятельных работ и успешного обучения в целом. Техника чтения (имеется в виду не только способ и темп чтения, но и степень осмысления читаемого), умение воспринять задание (осознать его назначение, вычленив задачу, осмыслить условия 1 выполнения), выбрать способ и средства решения задачи, определить последовательность действий, доказать правильность своего решения — все это должно и реально может стать содержанием индивидуальной работы учителя с учащимися малочисленного класса.

В IV классе на первых порах преобладают работы воспроизводящего характера. Задания включают образец деятельности; число и характер неизвестных элементов от задания к заданию меняются. Чтобы работа была интересной для учащихся, а формируемые умения более гибкими и надежными; предлагаются задания в различных видах и вариантах. При этом существенные признаки изучаемого материала повторяются, несущественные варьируются. Подбирается дидактический материал, предполагающий такие интеллектуальные действия, как сравнение, нахождение общего и различия: в сопоставляемом материале, выделение главного, расположение данного материала в определенной последовательности, группировка явлений языка и на основе предложенного признака или нахождение основы классификации и т.д.

Например, при изучении словосочетания в помощь учащимся с замедленным темпом работы, нуждающимся в опорном алгоритме действий, можно предложить следующее задание:

Проследите, в каком порядке производится разбор словосочетания:

находим и отмечаем условным значком X главное слово:

X

дружное звено;

от главного слова к зависимому проводим стрелку:

дружное звено;

ставим от главного слова к зависимому вопрос:

какое?

дружное звено;

называем, чем выражена главная и зависимая часть словосочетания:

какое?

прил. + сущ.

Запись словосочетания в последнем пункте является схемой словосочетания.

Произведите по данному образцу разбор словосочетаний *выразительная речь*, *убедительно говорить*, *подготовить сообщение*. Задание может быть выполнено одним учеником или несколькими — по вариантам, а затем интересно сопоставить полученные схемы словосочетаний, чтобы найти, что их различает.

В случае необходимости предложим учащимся материал для проверки правильности выполнения задания:

к а к а я?

выразительная речь — прил. + сущ.

как?

говорить убедительно — глаг. + нареч.

что?

подготовить сообщение — глаг. + сущ. в в. п.

Словосочетания имеют разное строение (разные способы выражения главной или зависимой части) и разное значение (разные смысловые вопросы от главного слова к зависимому).

Схемы, полученные в процессе выполнения действий, организованных строгой последовательностью образца, становятся средством выявления, осмысления и постепенного усвоения строения и значения словосочетаний. Рассмотрим с этой точки зрения следующие задания:

1. Составьте схемы словосочетаний *идти быстро*, *смотреть вперед*, *прийти поздно*. Что общего между этими словосочетаниями? Что их различает?

Материал для проверки:

как?

***идти быстро* — глаг. + нареч.**

Главная часть во всех словосочетаниях выражена глаголом, зависимая — наречием. Следовательно, строение всех словосочетаний одинаковое. Смысловые вопросы разные. Следовательно, значение словосочетаний разное.

Не надо давать и требовать от четвероклассников определений, что такое строение и значение словосочетаний. Представления об этих понятиях вводятся описательно: когда мы говорим о способе выражения главной и зависимой части словосочетания, речь идет о его строении, а смысловой вопрос, который мы ставим от главной части к зависимой, помогает установить значение словосочетания.

2. Найдите в каждом ряду «лишнее» словосочетание. Выполнить задачу вам помогут схемы словосочетаний (составьте их).

Прибыть под вечер, уснуть под утро, спуститься под гору.

Беседовать с корреспондентом, выступать с задором, читать с интересом.

Пользоваться компасом, пробираться лесом, вязать спицами.

Материал для проверки:

когда?

прибыть под вечер

глагол. + сущ. в в. п. с *под*

когда?

уснуть под утро

глагол. + сущ. в в. п. с *под*

куда?

спуститься под гору —

глагол. + сущ. в в. п. с *под*

«Лишнее» третье словосочетание: оно отличается от остальных смысловым вопросом (значением).

3. Сравните данные ниже словосочетания в каждой паре: чем они различаются, в чем сходны? Получить правильный ответ вам помогут схемы словосочетаний (составьте их).

какая?

Библиотечная книга

какая?

Книга из библиотеки.

какой?

Карнавальный костюм-

какой?

Костюм для карнавала

Материал для проверки:

какая?

библиотечная книга — прил. + сущ.

какая?

книга из библиотеки — сущ. + сущ. в р.п. с из 9 (Значение сходное, строение разное)

4. Представьте себе: ученику было задано составить словосочетания по рисункам, на которых были изображены деревенский дом и дом городского типа, и записать их в две колонки. Какой недочет допустил ученик, делая запись?

Бревенчатый дом — дом с балконами. Одноэтажный дом — дом из кирпича.

Дом с террасой — дом в пять этажей.

Запишите словосочетания так, чтобы сопоставимые признаки домов были названы в одном ряду, и продолжите составление словосочетаний на заданные темы.

Материал для проверки.

Ключ к решению вопроса, сформулированного в задании, содержится во второй части задания: сравнивая два предмета, правильнее называть сопоставимые их признаки (*бревенчатый дом, дом из кирпича* — предмет и материал, из которого он изготовлен; *одноэтажный дом, дом в пять этажей* — предмет и его высота; *дом с террасой, дом с балконами* — предмет и характерные для него детали). Во всех данных словосочетаниях зависимое слово отвечает на вопрос *какой?* и является определением, но оттенки определительного значения разные (они названы выше при характеристике каждой пары словосочетаний).

Такая работа над словосочетанием в системе постепенно усложняющихся заданий готовит к неформальному, осмысленному усвоению второстепенных членов предложения и вооружает учащихся приемами и средствами учебного труда.

Материал для проверки, приведенный после упражнений, поможет учителю малокомплектной школы, имеющему, как правило, много «подготовок», а подчас и не только по русскому языку и литературе, сэкономить время при разработке урока, но может быть использован и учащимися (например, в качестве образца, по которому ученик работает, чтобы потом продолжить работу самостоятельно). Правильный ответ может быть спроецирован на экран через кодоскоп после выполнения учащимися задания, чтобы они имели возможность проконтролировать себя. Возможна и такая форма работы: один ученик рассказывает, как выполнено задание; учитель или другой ученик читает соответствующий материал для проверки; остальные учащиеся (или самотечающий) сопоставляют данные решения и комментируют результат составления (или рецензируют ответ ученика: правильно — неправильно полно — неполно, доказательно — не доказательно, последовательно — не последовательно и т. д.).

Вместе с тем подчеркнем, что в классе, где учится до 5—10 человек, у учителя есть возможность в процессе выполнения самостоятельной работы держать в поле зрения каждого ученика, и в 1 случаях, когда затруднений и ошибок не возникает, нет необходимости тратить время на проверку работы, достаточно подвести общий итог.

Одна из характеристик особенностей классов с малой наполняемостью — однообразие и пассивность речевой среды, ограниченность речевого общения на уроке. В этих условиях особую значимость приобретают

самостоятельные работы на материале связанных текстов, ситуативных упражнений, учебных задач, имеющих непосредственный выход в практику.

Приведем примеры заданий для VII класса:

1. Прочитайте текст. Определите его стилистическую принадлежность. Какие синтаксические особенности усиливают его стилистическую окраску?

Каким должен быть сбор, посвященный учебе? Подумайте над этим, ребята! Может быть, вы соберетесь только своим отряд: для честного и строгого разговора. Может быть, пойдете в гости к своим шефам, и этот разговор состоится прямо в цехе или на ферме.

Нашим заводам, стройкам, полям нужны грамотные, толковые, творческие люди, их умные и все умеющие руки. Вот почему школа — это тоже важнейший объект.

Запишите текст, объясняя трудные орфограммы и расстановку знаков препинания.

2. Представьте себе: вы приехали в незнакомый город; едете в общественном транспорте; разыскиваете гостиницу; хотите составить план посещения достопримечательных мест города. Выберите одну из

данных ситуаций и сочините с соседом по парте диалог в соответствии с задачей, обозначенной в ситуации. Не забывайте использовать данные слова:

Будьте добры!

Будьте любезны!

Скажите, пожалуйста!

Спасибо! Извините!

3. Закончите предложения. Объясните, как следует написать слова, раскрывая скобки.

1) Что (бы) проверить безударную гласную в корне слова, надо ... 2) *Не* с глаголами пишется раздельно, деепричастие то (же)... 3) Что (бы) ни соединял союзно в предложении, перед ним ... 4) Проверая правописание безударного личного окончания глагола, надо поставить слово в начальную форму, за (тем) ... 5) Союз и может быть одиночным, а так (же) ... 6) При однородных членах, соединенных повторяющимся союзом *и*, знаки препинания ставятся так(же), как ипри ...

Представьте себе, что ваш товарищ затрудняется выполнить орфографическое задание в этом упражнении. Пользуясь вопросительными или побудительными предложениями, напомним, какие приемы следует применить, чтобы отличить местоимение или наречие с предлогом или частицей от союза. Например: «Можно ли опустить или переместить *бы?*»; «Попробуй опустить или переместить *бы*».

Для создания ситуации естественного речевого общения в условиях небольшого коллектива, где нередко особенно резко проявляется разрыв в подготовке отдельных учащихся, можно приучить детей в начале самостоятельной работы или после ее завершения обращаться друг к другу с вопросами типа: «Какую задачу ты будешь решать (решал)?»; «Как ты будешь действовать (действовал), какие операции будешь выполнять (выполнял)?»; «Для чего полезно решить эту задачу?»; «Где и когда может пригодиться умение, над которым ты будешь работать (работал)?» и т. д.

Было бы неправильным, ссылаясь на недостаточную подготовку учащихся сельской малокомплектной школы, ограничивать их самостоятельную работу заданиями пониженного уровня сложности. «Известно, что для развития у человека тех или иных навыков и возможностей в их выполнении необходимо последовательное систематическое преодоление трудностей (например, в поднятии тяжестей — для тяжелоатлета, в скорости бега — для бегуна...) ... без преодоления интеллектуальных трудностей и усложнения учебных заданий ребенок не может достигнуть высокого уровня в развитии мышления, в развитии творческих возможностей».[1, с.7-8]

Создать посылительно высокий уровень трудности обучения можно как за счет увеличения удельного веса хорошо продуманной системы самостоятельных работ школьников в целом, так и за счет обогащения этой системы элементами заданий творческого (поискового) характера.

Словом, каждый интересный случай, заслуживающий внимания, учитель должен и может использовать для рассказывания.

Например, я поручила учащимся приготовить рассказ о помощи колхозникам в сборе хлопка и винограда, о практике, проведенной в библиотеках и клубах, о родном селе, городе, районе, об их специальности, о кабинетах училища, о каникулах и т. д. Так как все эти темы были очень близки ребятам, они с удовольствием говорили о своих впечатлениях, делились планами по поводу будущей профессии и т. д.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мапошкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении М., 1972, С. 7-8
2. Мельникова М. А. и Пышкало А. М. Самостоятельная работа учащихся в малокомплектной школе. М., 1974. С.186
3. Педагогическая энциклопедия. М. 1966, т. 3 – 783 с.
4. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. М.1980 с.155
5. Стрезикозин В. П. Совершенствование урока в сельской школе. — Советская педагогика, 1976, №11;
6. Чекмарева Т. К. Условия повышения эффективности самостоятельной работы учащихся малокомплектной школы. — Советская педагогика., 1981.№2.

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА УЧАЩИХСЯ И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ ОРГАНИЗАЦИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Умение самостоятельно применять имеющиеся и приобретать новые знания и навыки формируется в самостоятельной работе учащихся. Именно поэтому ее организации на уроках русского языка придается особое значение. Система дополнительных заданий и вопросов помогает учащимся спланировать свои действия в поисках решения, выбрать подходящие способы и средства выполнения задания, проверить правильность полученного ответа.

Автор считает наиболее очевидным признаком самостоятельной работы выполнение учащимися заданий без непосредственного участия учителя. Полезно показывать учащимся, почему им дается то или иное задание, какова цель его, какие задачи нужно решить для получения хорошего результата.

В соответствии с различными уровнями учебной деятельности школьников самостоятельные работы могут подготавливать к осмыслению и удержанию в памяти изучаемого материала,

тренировать учащихся в воспроизведении знаний и способов деятельности или требовать применения знаний и умений в новой ситуации, ставить проблемные задачи.

Автор уверен, что творческое начало, поисковая деятельность характерны не для всех типов самостоятельных работ. Однако самостоятельная работа любого уровня имеет целью формирование умений осмысленно относиться к процессу познания, пользоваться приобретенными знаниями и умениями в жизненной практике, самостоятельно пополнять свои знания и совершенствовать умения и навыки.

По мнению автора, может принести вред как недооценка готовности учащихся к выполнению самостоятельной работы, так и преждевременное ее использование в учебном процессе. Важно соразмерно и целесообразно сочетать воспроизводящие и творческие самостоятельные работы.

Педагогически грамотное определение места, характера, меры использования самостоятельной работы учащихся на уроке во многом обуславливает ее эффективность. Создать посылку высокий уровень трудности обучения можно как за счет увеличения удельного веса хорошо продуманной системы самостоятельных работ школьников в целом, так и за счет обогащения этой системы элементами заданий творческого (поискового) характера.

Ключевые слова: самостоятельно, задание, работа, система, поиск, решение, умение, навыки, цель, способ.

INDEPENDENT WORK OF STUDENTS AND FEATURES OF ITS ORGANIZATION IN RUSSIAN LESSONS

The ability to independently apply existing and acquire new knowledge and skills is formed in the independent work of students. That is why special importance is attached to its organization in Russian language lessons. The system of additional tasks and questions helps students plan their actions in search of a solution, choose the appropriate methods and means for completing the assignment, and check the correctness of the answer.

The author considers that the most obvious sign of independent work is the fulfillment of tasks by students without the direct participation of the teacher. It is useful to show students why they are given a particular task, what is its purpose, what tasks need to be solved in order to get a good result.

In accordance with different levels of educational activity of schoolchildren, independent work can prepare them for comprehending and retaining the studied material in memory, train students in reproducing knowledge and methods of activity, or demand the application of knowledge and skills in a new situation, and set problematic tasks.

The author is sure that creativity and search activity are not characteristic of all types of independent work. However, independent work at any level is aimed at the formation of skills to meaningfully relate to the process of cognition, use the acquired knowledge and skills in life practice, independently replenish their knowledge and improve skills.

According to the author, both underestimating the readiness of students to perform independent work and its premature use in the educational process can be harmful. It is important to proportionally and expediently combine reproducing and creative independent work.

The pedagogically competent determination of the place, character, measures of using the independent work of students in the lesson largely determines its effectiveness. It is possible to create a feasibly high level of learning difficulty both by increasing the specific weight of a well-thought-out system of independent work of schoolchildren as a whole, and by enriching this system with elements of tasks of a creative (search) nature.

Keywords: independently, task, work, system, search, solution, skill, skills, goal, method.

Сведения об авторе:

Эргашева Ш.К. ассистентка общеуниверситетской кафедры русского языка Кулябский государственный университет им. А. Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г. Куляб, ул.С.Сафарова-16. Тел.: (+992) 987271004

About the author:

Ergasheva Sh.K. – Assistant of department Russian language Kulob State University named after Abuabdulloh Rudaki. Address: 734065, RT, Kulob, S.Safarov St.16. **Phone:** (+992) 987271004

ХУСУСИЯТҲОИ РУШДИ ИНКИШОФИ ТАРЗИ ҲАЁТИ СОЛИМ ХОНАНДАҒОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Мамадносирова М.М., Якубов Н.И.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон доимо таъкид менамоянд, ки «Солимии ҷомеа боигарии давлат аст».

Дар шароити муосир, сатҳи фарҳанги ҷомеа ро бидуни варзиш ва саломатии инсон тасаввур кардан ғайриимкон аст. Омӯзиш бояд ба ташаккули ҳифсиссиҳа ва солимии ҷисми инсон мусоидат кунад, чунки солимии ҷисм як ҷузъи фарҳанги ҷомеа аст.

Маҳз фарҳангест, ки кӯдак аз хурдӣ таҳти роҳбарии калонсолон дар шароит ва вазиятҳои махсуси муқарраршуда дар раванди иҷтимоӣ аз худ мекунад. Аз ин рӯ, ғояи пешбарандаи педагогӣ аз он иборат аст, ки на танҳо барои таҳким ва ҳифзи саломатии кӯдакон шароити зарурӣ фароҳам оранд, балки ба онҳо тарзи солимиро низ омӯзонанд.

Аҳамияти иҷтимоӣ ва педагогии ҳифзи саломатии кӯдак дар раванди фаъолияти таълимӣ ва маъноӣ дар оянда мукаммалии татбиқи ҳадафҳои зиндагии худро муайян карда тавоништан мебошад. Аз ин рӯ, таълим додани асосҳои тарзи ҳаёти солим ба хонандагони хурдсол вазифаи муҳими педагог мебошад.

Мушкilotи ташаккули пояҳои тарзи ҳаёти солим, махсусан барои синну соли хонандагони хурдсол мувофиқ аст, зеро дар ин давра ташаккули барномаи зиндагии онҳо вучуд дорад ва кӯдак дар татбиқи қорҳои комплекси оид ба худсозӣ, худтанзимкунӣ ва худидоракуниро дар худ инъикоси намояд.

Ҳадафи ниҳой, ки самти равандро муайян мекунад, ин ташаккули асосҳои тарзи ҳаёти солим барои мактаббачагон фарҳанг мебошад, ки ба ташаккули тарзи ҳаёти солими шахс равона карда шудааст. Ниғодорӣ ва таҳкими саломатӣ ҷузъҳои муҳимтарини қори муаллим мебошанд. Ҳаёти маънавии онҳо аз хушҳолӣ ва серғайратии кӯдакон вобаста аст.

Муаллими синфҳои ибтидоӣ бояд вазифаҳои зеринро барои ташаккули тарзи ҳаёти солими хонандагони хурдсол муайян карда тавонад:

- 1) ташаккули системаи дониш дар бораи саломатӣ ва тарзи ҳаёти солим хонандагони хурдсол;
 - 2) ташаккули ниёз ба саломатӣ ва муносибати бошқуруна ӯ ба хонандагони хурдсол;
 - 3) солимгардонии кӯдакон, пешгирии бемориҳо;
 - 4) ташаккули фарҳанги ахлоқӣ, худшиносӣ, маҳорат ва малақаҳо барои тақмили тарбияи ҷисмонӣ ва ахлоқӣ;
 - 5) тарзи истифодаи донишҳои гирифтара дар ҳаёти ҳаррӯза ёд диҳад.
- Ҳангоми иҷрои вазифаҳо муаллимиро зарур аст, ки вазифаҳои гузашташудаи зерин роҳнамоӣ мекунад:
- самтҳои таълимӣ – тарбиявӣ ва ташаккул додани донишҳо, солимӣ ва саломатӣ, гигиенӣ ё ҳифзиссиҳа.

- илмӣ – дониши васеъ дар бораи инкишофи ҷисмонии кӯдак, имконияту захираҳо, таъсири зараровар ва судманди муҳити зист оиди рушди кӯдак.

- таълимӣ – ташаккулёбии шахсияти кӯдак ҳамчун интиқолдиҳанда фарҳанги солим.

- иҷтимоӣ – иҷтимоисозии мактаббачагон дар шароити муосир, қобилият дар ҷомеа ҳамкорӣ карда тавоништан. Самтҳои асосии фаъолият инҳоянд:

1. Қайфияти эҷодии эмотсионалӣ.

Эҳсосоти манфӣ аз одамоне, ки дар атрофи кӯдак ҳастанд, мегузаранд. Чунин эҳсосот дар муносибатҳои муаллим ва хонанда махсусан хавфноканд ва боиси муносибати манфӣ ба омӯзиш мегардад. Аз ин рӯ, кӯдакон мустақилона соҳиби дониш намешаванд ва хотирашон суст мегардад.

Эҳсосоти мусбӣ. Оғози таъби гуворо аввалин оғоҳии бемориҳо мебошад. Ва шумо метавонед бо як табассуми оддӣ оғоз кунед. Ҳангоми ба синф ворид шудан, муаллим бо табассум ва чеҳраи кушод бояд кӯдаконро пешвоз гирад ва ба дарс ё ба худ ҷалб кунад, шавқоварии хонандагони хурдсолро ба дарс бедор намояд. Дар синфҳои ибтидоӣ кӯдакони хурдсол хеле ҳассостаранд, психикаи онҳо ноустувор аст, онҳо бештар осебпазиранд. Аз ин рӯ, махсусан дар синфҳои ибтидоӣ гузаронидани машқҳои дамгирӣ хеле муфиданд, зеро "қайфияти хуб" дар яққоягӣ бо машқҳои ҷисмонӣ қолиб, машқҳо метавонанд ҷисми кӯдаконро қавӣ созанд. Ҳамин тариқ, кӯдакон бо эҳсосот омода мешаванд ва ҷисман обутоб меёбанд. Ин намуди машқ махсусан дар синфҳои 1-2 муҳим аст, зеро раванди одат кардан ба муҳити таълим дар ин кӯдакон хеле зиёд аст.

3. Гимнастикаи ангушт.

Таъсири амалҳои дастӣ (дастӣ) ба рушди мағзи сари инсон ҳанӯз дар асри II пеш аз милод дар Чин маълум буд. Асарҳои В.М.Бехтерев исбот кард, ки ангуштҳо бо миқдори зиёди ретсепторҳо таъмин карда мешаванд, масҳ мекунанд, ки метавонад ба муносибатҳои ҳамӯҳанг байни ҷисм ва ақл оварда шавад, ба мақомоти дохилӣ, ки бо онҳо ба таври рефлексӣ алоқаманданд, таъсир расонанд.

Дар синф, массажи ангушт пеш аз навиштани машқ истифода мешавад. "Панча" – и дастро байни қифҳо печонед, дастақро дар байни қалон печонед ва ангушти ишоратӣ, машқи "Навозиши тутмаҳо" – дар навбати худ бо ангуштони муайяни ҳарду даст рӯи миз пионина навохтан ва нотаҳои тақрор кардан ва ғ.

4. Машқҳо барои мустаҳкам кардан ва ҳаракат додани ҷашм.

Дар асоси талаботҳои физиологӣ кӯдакон бояд 3 см сарро аз дафтар ва қитоб боло бардоранд, то ки ба ҷашм зарар нарасад. Имрӯз кӯдаконе ҳастанд, ки онҳо нуқсонҳои биноӣ модарзодӣ доранд ё ки кӯдаконе бо ҳодиса ва воқеаҳои гуногун дорои нуқсонҳои биноӣ мегарданд, инчунин сабабҳо дигар ин аз меёр

зиёд истифода аз телефонҳои мобилӣ, бозӣ дар компютер компютер ё ин ки аз масофаи наздик тамошо кардани телевизор ва ғ.

Муаллим метавонад қавраҳои функсияҳои аёниро муайян кунад,

агар вай пай барад, ки хонандаи хурдсол ҳангоми навиштан ё хондан сарашро ба болои китоб (дафтар) паст мекунад, сарашро ба як тараф мекунад, давра ба давра бо як чашм менигарад, аксар вақт чашмонашро молиш медиҳад, ҳангоми хондан зуд хаста мешавад, он чизеро, ки дар тахта навишта шудааст, хуб наметонад. Кӯдаки муосир дар чашмонаш бори бузург дорад ва онҳо танҳо ҳангоми ҳоб истироҳат мекунад, бинобар ин зарур аст, вусъат додани фаъолияти визуалӣ-фазоӣ дар режими дарс ва гимнастикаро барои чашм истифода баред.

Шумо метавонед гимнастика ва машқҳои чашмо истифода баред:

1. Чашмони худро дар муддати 3-5 сония саҳт пӯшед, пас 3-5 сония кушоед (8 маротиба).
2. Чашмони худро зуд миҷа занед (10-15 сония).
3. Ба рост, чап, боло, поён нигаред (8 маротиба).
4. Ҳаракатҳои даврагии чашмҳо дар ҳар тараф 6-8 маротиба.
5. Ҳаракати чашмҳо дар расми ҳашт.
6. Чашмони худро пӯшед ва пилқҳои чашмо як дақиқа бо нур масҳ кунед

дар ҳаракати даврӣ

Варзиш мушакҳои чашмо тақвият медиҳад, гардиши хунро беҳтар мекунад, пешгирии миопия мебошад. Онҳо барои кӯдакон тавсия дода мешавад, ки дар хона кор кунанд ҳангоми иҷрои супоришҳои ҳатти ва шифоӣ, ба шумо лозим аст ин машқҳоро ба волидон муаррифӣ кунед.

Тарбияи фарҳанги саломатӣ ва асосҳои тарзи ҳаёти солим дар кӯдакон

синни ибтидоии мактабӣ дар системаи фароғатӣ гузаронида мешавад машғулиятҳо дар ҳама дарсҳо, соатҳои синфӣ ва корҳои берунасинфӣ

чорабиниҳо дар мавзӯҳои махсус, баргузори бозиҳо, сӯҳбатҳо, тестҳо,

машқҳои махсуси ҳифзи саломатӣ. Бояд дарсҳои амалӣ дар мавзӯҳои: «Якҷоя шавқовар бозӣ кардан

», «Омӯзиши машқҳои пагоҳирӯзӣ». Соатҳои сард: "Чӣ гуна речаи ҳаррӯза", "Дар кучо шумо метавонед ва дар кучо шумо наметавонед бозӣ кунед", "Ҳоби солим", «Дастони тоза», «Ёрдамчиёни ман чашманд», «Ғизои дуруст». Тестҳо: "Қоидаҳои рафтор дар роҳи ҳаёт", "Ҳикмати халқӣ", Сайругаштҳои зимистона.

Самтҳои асосии кор дар ташаккули тарзи ҳаёти солим дар мактаби ибтидоӣ:

Ғизои дуруст асоси саломатӣ мебошад.

Ҳаракат ҳаёт аст.

Кори тарбиявӣ бо кӯдакон.

Кор бо волидон.

Барномаи фаъолият:

Ғизои дуруст асоси саломатӣ мебошад:

- ташкили ҳӯроки гарм дар як рӯз барои хонандагони хурдсол;

- чойи гиёҳӣ;

- пешгирии сармо;

Ҳаракат ин ҳаёт аст:

- ташкил ва гузаронидани чорабиниҳои варзишӣ;

- ташкил ва гузаронидани сайру гашти динамики ҳафтае 3 маротиба ва

бозиҳои беруна дар ҳар рӯзи сол;

- дақиқаҳои тарбияи ҷисмонӣ дар синф;

- ташкили тағиротҳои варзишӣ;

- шугъл дар маҳфилҳо ва бахшҳо;

- экскурсияҳо, сайругаштҳо;

- Рӯзҳои тандурустӣ.

Кори таълимӣ бо кӯдакон:

- гузаронидани чорабиниҳо оид ба пешгирии зараровар

одатҳо;

- ташкил ва гузаронидани чорабиниҳои пешгирӣ дар синф

осеби кӯдак;

- соатҳои хунук дар бораи тарзи ҳаёти солим, дар бораи ҳаёти ҳаррӯза, дар бораи қоидаҳо саҳтдилӣ, дар бораи одатҳои бад.

Кор бо волидон:

- донишгоҳҳои педагогӣ ва психологӣ ба волидайн додан;

- конфронсҳо;

- машваратҳои инфиродӣ ва мавзӯӣ;

- маҷлисҳои волидайн;

- тренингҳо;

- сӯҳбатҳо;
- семинарҳо;
- мизи мудавар.

Кори мунтазам оид ба ташаккули тарзи ҳаёти солим дар байни хонандагон бояд дар тамоми мактабҳои ибтидоӣ гузаронида шавад. Муаллимони синфҳои ибтидоиро зарур аст, ки тамоми самтҳои корро дар рафти дарсҳои тарбияи ҷисмонӣ ва дар чорабиниҳои корҳои тарбиявӣ барои солимии ҷисм ва аз ҷиҳати ҷисмонӣ дуруст инкишоф ёфтани хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба роҳ монанд. Падару модарро зарур аст, ки ба кӯдак речаӣ рӯзро омӯзад, то ки кӯдак дар асоси реча амал карда тавонад.

Яке аз нуқсонҳои дуруст инкишоф наёфтани қисми кӯдакон ин дуруст истифода набурдани вақт дар оила мебошад. Масалан, сари вақт нахӯрдани ғизо ва дар соати муайян аз хоб хестан, ба машқҳои обутоб додани бадан машғул шудан ва сари вақт хоб нарафтани онҳо ба тарзи ҳаёти солими кӯдак зарар мерасонад.

АДАБИЁТ

1. Барномаи давлатии тарбияи насли наврас дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2017. Аз «1» августи 2012, № 382
2. Барномаи рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар шаҳри Душанбе барои солҳои 2014-2015. Аз 11.11.2014 №514.
3. Губанова Л., Сафаров Ш. Тарбияи ҷисмонӣ. Китоби дарсӣ барои синфҳои 7-9. Душанбе, 2019.- 120 с
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш” аз 16.04.2017. №825
5. И.Х. Каримова, М.Б. Ниёзмухаммадова, Б. Ашӯрова, Т. Девоншоева. Тарзи ҳаёти солим. Душанбе. Маориф, 2016.-95с
6. Перевалова Л. А. «Педагогические взгляды М. В. Ломоносова». - М.: 1964г. - 280с
7. Раҳимов Х., Нуров А. Педагогика. Душанбе, 2011.-460с

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ДЕТЕЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Трудности в освоении основ здорового образа жизни, особенно у школьников младшего возраста, т.к. наступает период формирования своей жизненной программы и ребёнок должен задуматься о выполнении комплексной работы по саморегуляции. Конечной целью, определяющей направленность процесса, является формирование у школьников основ здорового образа.

Сохранение и укрепление здоровья – важнейшая часть работы учителя, зависит от счастья и энтузиазма детей.

Ключевые слова: культура, здоровья, гимнастика, школьники, физическое воспитание, движение развитие здоровье, питание, спорт.

DEVELOPMENTAL CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF A HEALTHY LIFESTYLE IN PRIMARY LIFESTYLE IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN.

The difficulty of forming the foundations of a healthy. Lifestyle is especially relevant for young schoolchildren, as during this period there is a formation of their life program and the child is able to reflect on the implementation of complex work of self regulation.

The ultimate goal, which determines the direction of the formation of the basics of a healthy lifestyle for a schoolchildren, a culture aimed at promoting a healthy lifestyle.

Maintaining and promoting good health is an important part of a teachers' work. Their spiritual life depends on the happiness and enthusiasm of children.

Keywords: sports, culture, gymnastic, schoolchildren, physical education, movement development health, food, sports.

Сведения об авторах:

Мамадносирова Мобегим Мирзомамадовна – старший преподаватель кафедры педагогики и психологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Адрес 734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Айни 126. E-mail: mamadnosirova68@inbox.ru Тел: (+992) 934633693

Якубов Нигман Ибрагимович - магистрант кафедры педагогика и психология, факультет дошкольная и начальная образования Таджикского государственного педагогического университета. Адрес: Республика Таджикистан, Душанбе, р. Сино, пр. Лучоб 53, кв 9. Тел: (+992) 900880440.

About the authors:

Mamadnosirova Mobegim Mirzomamadovna the senior teacher of the pedagogic and psychology chair of TSPU named after Sadridin Aini. Address: Tajikistan, 734025, Dushanbe prospect Aeni 126. Email: mamadnosirova68@inbox.ru Phone: (+992) 934633693

Yakubov Nigman Ibragimovich - Master's Degree in of General department of pedagogy and psychology, faculty of preschool and primary education of the Tajik State Pedagogical University named after Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, p. Sino, pr. Luchob 53, apt 9. . Phone: (+992) 900880440

ТЕХНОЛОГИЯИ РУШДИ МУСТАҚИЛИЯТИ ЭҶОДИИ ДОНИШЧУЁН ДАР РАВАНДИ ОМУЗИШИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР ИХТИСОСҲОИ ҒАЙРИЗАБОНӢ

Садуллоева М.Б.

Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи С. Айни

Рушди маҳорати эҷодии мутахассисони дар оғози асри XXI, ки фаъолияти онҳо барои ояндаи дурахшони Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудааст, аз ҷумлаи самтҳои муҳимми тақомули низоми таълими мактабҳои олии ба шумор меравад. Шахсият ҳамчун субъекте, ки дорои таҷрибаи фаъолияти мустақилонаи эҷодӣ аст, ҳамеша нисбат ба шахсе, ки аз усулҳои қолабино кӯҳнашуда истифода мебаранд, дар сатҳи баландтар қарор дорад. Илова бар ин, мутахассисе, ки соҳиби дараҷаи зехнии муайян аст ва малакаи онро аз лиҳози эҷодӣ барои баланд бардоштан соҳиб аст, технологияи пешқадамро бештар аниқу саҳеҳ қабул карда инкишоф дода, ҳамчун қувваи ҳаракатдиҳандаи пешрафти ҷомеа дар амал тадбиқ карда метавонад. Дар ин замон ҷомеае, ки аз шахсиятҳои иқтидори эҷодии баланддошта иборат аст, имконияти ояндаи хуб ва дурнамои некро барои пешрафти ҷомеа таъмин карданро дорад. Илми педагогикаи муосир барои ҳалли масъалаҳои таҳқиқи раванди ташаккули мустақилияти эҷодии шахсият таваҷҷуҳи зиёд дорад.

Дар замони истиқлолият таълим ва тарбияи мутахассиси рушду камолёфта, ки барои инкишофи технологияи таълиму тадрис дар низоми таҳсилоти олии касбӣ минбаъд ҳавасманд бошад, ҳеле муҳим арзёбӣ мешавад.

Тавваҷҷуҳи бештари илми педагогика ба тадқиқи ташаккули мустақилияти эҷодии шахсият таввасути таълими як қатор фанҳо амали карда мешавад. Дар ин ҷода нақши забони хориҷӣ ҳамчун воситаи дарки олами беруна ва муошират ҳеле калон аст. Фанни мазкур дар низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми махсус дорад, зеро имконияту иқтидори бошуурона дарк кардан ва вазифаҳои иҷтимоию инкишофдиҳии шахсиятро тақомул додан, ба он бештар хос мебошад. Дар доираи омӯзиши забони англисӣ донишчӯ на танҳо барои омӯзиши маводи ин забон имконият пайдо мекунад, балки ба таври озодона дар шакли нутқи монологӣ ва диалогӣ фикри худро низ баён карданро ёд мегирад. Ба ин тариқа, раванди омӯзиши забони хориҷӣ барои ташаккули мустақилияти эҷодии донишчӯён мусоидат менамояд.

Дар рушди педагогикаи маҳорат бисер олимони саҳм гузоштаанд. Ҷунончи, ба омӯзиши раванди эҷодӣ қорҳои илмӣ— тадқиқоти М.Я. Виленский, Б.М. Кедрова, А.М. Коршунова, Ю.Н. Кулёткина, Л.Н. Лаиды, Г.С. Сухобской, О.К. Тихомирова, В.Ф. Шаповалова, В.С. Шубинский ва дигарон шӯғл варзидаанд.

Онҳо ҳалли масъалаи ташаккули мустақилияти эҷодии донишчӯёни ихтисосҳои ғайризабониро ҳадафи тадқиқ қарор надодаанд. Ҳамчунин қори илмӣ— тадқиқотие, ки пурра ба барраси мушкилоти ташаккули мустақилияти эҷодии донишчӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ дар тадриси забони хориҷӣ мавҷуд нест.

Масъалаи мазкур дар таҳқиқи муҳаққиқони тоҷик ҳам мақоми хос касб намудааст. Масалан, профессор С.Алиев дар китоби дарсии “Методикаи таълими забонҳои хориҷӣ” барои ихтисосҳои забони хориҷӣ дар мактабҳои омӯзгорӣ 2013 [9, с.143] оид ба роҳҳои рушди мустақилиятнокии эҷодӣ фасли ҷудогонае бахшида, номгӯи қорҳо ва шаклу фаъолиятҳои, ки барои инкишофи мустақилиятнокии эҷодии донишчӯён —омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ мусоидат мекунанд, пешниҳод менамоянд. Аммо тавсияву пешниҳодҳои манзуршуда барои мутахассисони соҳаи усули таълими забонҳои хориҷӣ нигаронида шудааст, ки онҳо барои тақомули малакаи маҳорати мустақилона ва эҷодкорона тадбиқ карда тавонистани донишҳои назариявӣ барои мутахассисони соҳаи омӯзгорӣ муҳим мебошанд.

Ҳамин гуна ҷиҳатҳо ба тадқиқоти муаллифони асарҳои методӣ А. Бойматов ва К. Усмонов “Таълими маводи грамматикӣ забони англисӣ дар мактабҳои таҳсилоти ҳамагонии тоҷикӣ” (2009.-С.89), хос мебошад, ки ҳадафи он рушди фаъолияти мустақилонаи фикр рондан ва озодона муошират намудани хонандагонии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошанд.

Гарчанде ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ забони хориҷӣ ҳамчун фанни ғайрисохавӣ бошад, ҳам он ҳамчун омилӣ ҳавасманд намудани омӯзиши забон аҳамияти бузург касб намудааст. Хусусан, шавқу ҳавас дар бобати гирифтани донишҳои нав, омодагии донишчӯ барои мустақилона иҷро намудани қорҳои таълимӣ барои рушди ҳавасмандӣ дар омӯзиши фан мусоидат менамояд. Ҳамин тариқ, гузориши масъалаи рушди мустақилият дар ҷараёни таълими забони англисӣ дар муассисаҳои ғайризабонӣ мубраму муҳим маҳсуб меёбад.

Дар зери мафҳуми мустақилият малакаи фаъолияти мақсаднок, аз рӯи нақша қор гирифтани, интиҳоби роҳу усулҳои самаранокӣ таълим, дуруст ба ҳисоб гирифтани қувва ва натиҷаҳои фаъолияти худ дар назар доштан мешавад.

Мустақилиятнокӣ ташаккул додани малақаҳои худтанзимкунандае мебошад, ки барои баҳо додан ба амалу рафторҳои худ ва ислоҳи нуксонҳо шароит фароҳам меоварад. Дар ин ҷода нақши малакаи тақсим кардани қувват ба инобат гирифтани имкониятҳои худ ҳангоми ба мақсад расидан низ муҳим мебошад. Самаранокӣ раванди таълиму тарбия дар ҳама ҳолат баланд мегардад, ки агар омӯзгор асосҳои психологӣ рушди мустақилиятнокии донишчӯёнро, ки зимни амалӣ намудани қору амалҳои худ дар

ичрои корҳои таълими мустақилона хуб донанд, зеро аз ҷиҳати психологӣ омода будани онҳо барои амалӣ намудани нақшаи фаъолиятшондар рафти иҷрои корҳои мустақилона муҳим мебошад..

Мубарамии таҳқиқи масъалаи рушди мустақилиятро тағйир мундариҷа ва шакли раванди таълим муайян менамояд. Зимни ташаккули малакҳои мустақилиятнокӣ ба ғайр аз инкишофи ташаббускорӣ ва тафаккури эҷодӣ, инчунин бояд дар хотир дошт, ки муҳимӣ аҳамиятнокии малакҳои мустақилиятнокӣ ва худомодагиро дар фаъолияти касбии оянда ба донишҷӯён шарҳ додан ва фаҳмондан низ зарур мебошад.

Инкишофи мустақилият маънои паст гардидани нақши омӯзгорро дар иҷрои вазифаҳои касбӣ надорад, танҳо омӯзгор фаъолияти таълими донишҷӯёнро дар сатҳе ташкил карда метавонад, ки дар он чараёни маърифатнокӣ бо ҳавасмандӣ ва таввачӯх ба натиҷаҳои меҳнати худ марбут мебошанд. Донишҷӯ раванди таълимиро худаш мустақилона ташкил карда метавонад, ба шарте ки омӯзгор дар раванди таълим “ҷузъи афзалиятнок” маҳсуб ёбад: зеро бо пайдо шудани душвории донишҷӯ ҳамеша ба омӯзгор муроҷиат мекунад.

Санъат ва маҳорати баланди касбии омӯзгор дар он ифода меёбад, ки ӯ зимни иҷрои кадом супориши таълимӣ ва дар кадом дараҷа максимално будани вазифаашро ҳангоми ташкил намудани шароитҳо ҷиҳати ноил гардидан ба рушди ҳадди бештари босамари мустақилиятнокӣ дида тавонад. Пайдоиши малакҳои мустақилиятноки ҳангоми иҷрои корҳои мустақилонаи донишҷӯён дар фаъолияти таълимӣ бештар ба вуқӯ меояд, ки он дар шакли аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ баргузор мешавад.

Аз лиҳози назариявӣ се самти фаъолият дар корҳои мустақилона асоснок карда шудааст: маърифатӣ, амалӣ, ва ташкилию техникӣ (Илюшин Л.С. образовательная мотивация: теория и методология исследования Чунини тақсимбаландӣ гуфтан мумкин аст, ки барои рушди маърифатӣ, таълимӣ, эҷодӣ, ташкилӣ мустақилиятнокӣ дар иҷрои корҳои тадқиқотӣ шароити имкониятҳои номаҳдуд фароҳам меоварад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки малакҳои мустақилиятнокӣ тай намудани якҷанд марҳала ташаккул меёбанд.

1) Ташаккули малакаи мустақилона таҳлил кардани гузориш ва аҳбори омӯзгор дар доираи маводи таълимӣ ;

2) Маҳорат ва малакаи корҳои мустақилона ; дар ин марҳала пешниҳод карда мешавад, ки донишҷӯён маводи нави таълимиро мустақилона аз худ намоёнд, моҳияти онро дуруст сарфаҳм раванд.

3) Коркарди мавод ва мустаҳкам намудани донишҳо, малака ва маҳоратро тақрибан пешниҳод менамояд. Дар ин марҳала бо донишҷӯён тавсия дода мешавад, ки маводи омӯхташавандаро бо истифода аз усулҳои худназоратӣ, амсоли тақрор ё санҷиши ҷорӣ донишҳо – ҷавоб додан ба саволҳои санҷишӣ вобаста ба мазмуни маводи таълимӣ ва ё иҷрои супоришҳои тестӣ шарҳу тавзеҳ диҳанд. Минбаъд донишҷӯён барои истифодаи ратсионалии усулҳои худназоратӣ ва малакҳои амалиёти ҷустуҷӯ бо воситаҳои иловагӣ, бо ҷалби технологияҳои муосири иттилоотӣ (донишҷӯён барои иҷрои корҳои мустақилона: лоиҳа, муаррифии мавзӯ(презентатсия), супоришҳо дар платформаи Moodly), ки рушди мустақилияти эҷодии донишҷӯёнро таъмин карда метавонад.

Ташаккули принсипи шуурнокӣ, ҳамчун қисми муҳими таркибии мафҳуми “мустақилиятнокӣ” ҳангоми иҷрои корҳо зинаи зарурии омӯзиши забони хориҷӣ ба шумор меравад. Ва ниҳоят мустақилиятнокӣ донишҷӯёнро водор менамояд, ки супоришҳоро мустақилона иҷро намоёнд, роҳи босамари ҳалли масъалаҳоро дарёбанд, аз вазъиятҳои бухронӣ (ҳали вазъият-кейсҳо) баромада тавонанд.

Дар ин зина яке аз усулҳои асосии рушди мустақилият омода намудани маъруза-иттилоот барои ширкат дар семинар, дар гузаронидани корҳои тадқиқотӣ маҳсуб меёбанд. Ҳамаи ин марҳилаҳо, ки ба воситаи раванди таълим бо шакли методҳои гуногуни таълимию ташкилӣ, бегуфтугӯ барои рушди мустақилиятнокӣ дар чараёни тадриси забони хориҷӣ амалӣ карда мешаванд.

Барои инкишофи усулҳои худназоратӣ ҷиҳати баҳодихӣ ба сифати азхудкунии маводи додашуда ҳангоми тайёрӣ دیدан ба натиҷаҳои ниҳони ҷашмраси таълим ба санҷишҳои назоратӣ (имтиҳонот, санҷишҳои ҷорӣ, рейтингҳо ва имтиҳонҳои мусоидат менамояд. Ба ҳамин тариқ, омӯзиши масъалаи рушди мустақилиятнокӣ дар раванди таълим асоснок мебошад. Дар чараёни таълими забони хориҷӣ дар ихтисосҳои ғайризабонӣ дар марҳалаи аввал ва миёна рушди мустақилнокии муҳимият пайдо мекунад. Дар амал бошад, ба рушди бо низоми мустақилиятнокӣ аллакай аз нимсолаи якуми таълим шуруъ мумкин аст.

Донишҷӯёни пешқадам барои аз худ намудани забони хориҷӣ бештар ҳавасманд мебошанд. Онҳо ба таври ҷиддӣ барои гирифтани дониш ва ҳосил кардани малакҳои муошират манфиатдоранд, аз ин рӯ дар таълими онҳо мустақилиятнокӣ омилҳои афзалиятнок ба шумор меравад. Одатан, дар макотиби олии равияи техникӣ таълими забони хориҷӣ чун идомаи барномаи таълимии мактаби миёнаи умумӣ сурат мегирад. Талаботи донишҷӯёни пешқадамро аз тариқи омӯзиши фанҳои интихобӣ (элективӣ) аз забони хориҷӣ, ки барои алоқаманд сохтани маҳорати забондонӣ ва омодагии касбӣ аз рӯи ихтисоси маҳдуд хизмат мекунад, қонеъ гардонидан мумкин аст. Маҳз омодагии мутахассиси баландпояи ин ё он соҳаи ихтисос вазифаи муҳими мактабҳои олии техникӣ ғайризабонӣ мебошад. Яке аз чунин воситаҳои самаранокӣ

рушди мустақилиятнокӣ дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ дар ихтисосҳои ғайризабонӣ, ки васеъ истифода бурда мешавад, гузаронидани машғулиятҳои аудио ва видеоӣ мебошад.

Мазмуни курсҳои видеоӣ вазъиятҳои проблемавии нутқро ба миён гузошта, барои муҳокима ва мувоҳида маводи пурқимат дода, барои рушди нутқи донишҷӯёнро ҳавасманд месозад, инчунин инҳоро барои ба муҳити байналмилалӣ касбӣ ва илмӣ ошно шудан ва ворид гардидан омода менамояд. Ин чунин маъно дорад, ки талаботи барномаи омодагии забонии донишҷӯёни ихтисосҳои ғайрилингвистии мактабҳои олии техникӣ риоя ва иҷро карда шавад.

Миёни технология ва усулҳои гуногуни рушди мустақилиятнокии донишҷӯён дар ҷараёни омӯзиши забони англисӣ аз рӯи ихтисосҳои ғайризабонӣ методи лоиҳаҳо (лоиҳасозӣ) мақоми махсус дорад.

Кор бо лоиҳа –ин таҳқиқи масъалаи мушаххас ҷиҳати дар амал татбиқ намудани пахлуҳои назарявӣ ва амалии мавзӯ ба шумор меравад. Дар натиҷаи бо фаъолияти эҷодӣ амалӣ мунтазам шугъл варзидан донишҷӯён донишу малака ва маҳорати нав ҳосил мекунанд, ки онҳоро чун маҳсули ниҳони меҳнати худ дар фаъолияти ҳаррӯза истифода бурда метавонанд.

Аҳамияти методи лоиҳаҳо дар имкониятҳои истифодаи забон дар шароити ба воқеияти зиндагӣ хеле наздик инъикос меёбад. Истифодаи методи лоиҳаҳо барои ташкили корҳои мустақилонаи донишҷӯён дар ҷараёни омӯзиши забони хориҷӣ дар ихтисосҳои ғайризабонӣ барои ташаккули малакаву маҳорати муҳимми коммуникативӣ (муошират) мусоидат менамояд. Лоиҳаро ба анҷом расонида, барои муҳокима пешниҳод намуда, муҳассилин бо воситаҳои васеи забонӣ мусаллаҳ будани худро намоиш медиҳанд, сатҳи баланди донишҳои грамматикӣ доштани худро нишон медиҳад, малакаи дар муддати вақти зиёд бо суръати мунтазам ва табиӣ нутқи гуфтугӯӣ мавзӯи муайяншударо таҳқиқ намуда, фикрро аз ҷиҳати мантиқ ва риояи алоқамандии маъноӣ калимаҳо дар матн баён карданро соҳиб мешавад.

Зимни кор бо лоиҳа донишҷӯён барои дарёфтани масъалаҳо ва роҳҳои ҳалли онҳо ҷидди ҷаҳд менамоянд; бо манбаъҳои гуногун иттилоотӣ кор карданро ёд мегиранд; маълумотҳои ба даст омадаро барои ҳалли масъалаи гузошташуда истифода бурда метавонанд.

Малакаи дар манбаъҳои гуногуни иттилоотӣ кор карда тавониш дар марҳалаи иҷрои корҳои мустақилона дар мадди аввал қарор дорад. Донишҷӯёнро зарур аст, ки мақсадро дуруст гузошта тавонад ва онро дар доираи манфиатҳои худ нишон диҳад. Бо ин мақсад ба онҳо лозим аст, ки дархост сохтан ва манзур кардани онро ёд гиранд, то ин ки дар ҷустуҷӯи маълумоти зарурӣ дар манбаъҳои интернетӣ ва сарчашмаҳои дигар вақти зиёди худро сарф наkunанд. Ҳангоми кор бо иттилоот ҳамеша ба таҳлилу таркиби дар заминаи донишу таҷрибаи иҷтимоӣ манзуршуда эътибор додан муҳим аст. Баҳо додан, муносибати интиқоди ва эҷодӣ нисбат ба маълумоти қабулшуда доштан, дар амал татбиқ карда тавониш барои маҳсулнокии комил ба даст овардан мусоидат карда метавонад.

Хулоса, қайд кардан ҷоиш аст, ки ташкили хуби кори мустақилонаи донишҷӯён ҷиҳати баланд бардоштани самаранокии таълими забони хориҷӣ дар ихтисосҳои ғайризабонӣ мусоидат менамояд, донишҷӯёнро барои ҳавасманд намудан, ҳосил кунонидани малакаю маҳорати зарурӣ дар ҷодаи сайқал додани нутқи шифохӣ ва ҳаттӣ ҷалб месозад, барои худомӯзӣ ва худинкишофдиҳии мутахассиси оянда шароитҳои мусоид фароҳам меоварад.

АДАБИЁТ

1. Коноводова Ю.А. Актуальность самостоятельной работы школьников в образовательном процессе // Педагогика: традиции и инновации: материалы II междунар. науч. конф. — Челябинск: Два комсомольца, 2012. — С. 105.
2. Илюшин Л.С. Образовательная мотивация: теория и методология исследования. URL: <http://www.disserscat.com/content/metodologiya-i-metodika-kross-kultumogo-issledovaniya-obrazovatelnoi-motivatsii-sovremennyyk> (дата обращения: 15.10.2020).
3. Кудряшова А.В., Горбатова Т.Н., Эффективность развития творческой самостоятельности студентов неязыковых вузов в процессе обучения иностранному языку // Молодой ученый. - 2014. - № 21. - С. 641.
4. Абросимов А.Г. Современные информационные технологии в организации самостоятельной и неаудиторной работы студентов вузов // Журнал «Вестник РУДН». — 2004. - № 1. - С. 56.
5. Маркова Н.А. Развитие самостоятельности в процессе обучения иностранному языку в неязыковом вузе / Н. А. Маркова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. - 2015. - № 5 (85). - С. 493ю
6. Беляева самостоятельной работой студентов // Высшее образование в России. - 2003. - № 6. - С. 105.
7. Попова самостоятельной работы студентов технического вуза при обучении профессиональному иностранному языку // Молодой ученый. - 2015. - №13.
8. Алиев С.Н Научно—педагогические основы формирования профессиональный компетенции будущих учителей иностранных языков в педвузах Республики Таджикистана (на материале английского языка): дис. ... док. пед. наук, 13.00.01/Душанбе., 2009. —389с.
9. Алиев С.Н Методика обучения иностранным языкам/ Для студентов высших учебных заведений. — Душанбе: Полиграф, 2013.—143с.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ САМОСТЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ПО НЕЯЗЫКОВЫМ СПЕЦИАЛЬНОСТЯМ

В статье представлена информация о технологии развития творческой самостоятельности студентов в процессе обучения английскому языку по неязыковым специальностям. Повышение уровня знаний, уровня самостоятельности и творчества – важнейшее требование для молодых специалистов в изучении иностранного языка, в том числе английского. В связи со знаниями и техническими вопросами можно получить доступ к теоретической и практической информации, доступной на английском языке в Интернете, в печатном виде, в электронных библиотеках.

Изучение иностранного языка, наряду с развитием профессиональных знаний и навыков, также позволяет учащимся повысить свой культурный уровень, улучшить свое научное мировоззрение.

Ключевые слова: знания, самостоятельная работа, учебный процесс, умения и навыки, формы и методы, этапы самостоятельной работы.

TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE INDEPENDENCE OF STUDENTS IN THE PROCESS OF LANGUAGE LEARNING ENGLISH IN NON-LINGUISTIC SPECIALTIES

This article provides information on the technology of developing students' creativity and independence in the process of teaching English in non-linguistic specialties. Increasing the level of knowledge, the level of independence and creativity is the most important requirement for young professionals in the study of a foreign language, including English. In connection with knowledge and technical issues, you can get access to theoretical and practical information available in English on the Internet, in print, in electronic libraries.

Learning a foreign language, along with the development of professional knowledge and skills, also allows students to raise their cultural level, improve their scientific worldview.

Keywords: knowledge, independent work, studying process, skills and attainments, forms and methods, stages of independent work.

Сведения об авторе

Садуллоева Махина Бахридиновна – доктор(PhD) кафедры методика обучения английского языка Таджикского государственного педагогического университета им.С. Айни; тел: (+992)937151603; E-mail: Mahinjul31@mail.ru

About the author

Sadulloeva Makhina Bakhridinovna - Doctor(PhD) student of the chair of methods of teaching foreign language at Tajik pedagogical university named after S. Aini; tel: (+992) 937151603; e-mail: Mahinjul31@mail.ru

АСОСҲОИ НАЗАРӢ ВА АМАЛИИ ТАШАККУЛИ ТАФАККУРИ СОЗАНДА (КРЕАТИВӢ) БАРОИ ДОНИШӢҶӢНИ КУРСҲОИ БОЛОИИ ДОНИШКАДАҲОИ ЗАБОНӢ

Назриев М.Ш.

Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С. Айни

Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомали Раҳмон аз 4 апрели 2003 «Доир ба тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ» ва Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 декабри соли 2003 «Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забони русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014» талаб мекунад, ки барои ҳамаи табақаҳои аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон системаи омӯзиши забони русӣ ва англисӣ созон дода шавад. Барои амали намудани ин вазифаи муҳими давлат омӯзгорон хеле зиёд бояд тайёр карда шаванд.[8, с.2-3]

Дуҷум, ин омӯзгорон, бо дониши мукамал аз методикаи таълими забони англисӣ ва маҳорату малақаҳои муошират бо ин инсон мучааз бошанд. Барои ин таҳия намудани китобҳои дарсии худӣ оид ба ин забон ва методикаи таълими он аз масоили рӯзмарраи маорифи Ҷумҳуриямон мансуб мешавад. Мутаассифона, то кунун барои тайёр намудани омӯзгори соҳибкасби забони англисӣ ҳеҷ дастури таълимие ба таъб нарасидааст. Аввали соли 2008 нахустин китоби «технологияи забони хоричӣ»-ро М.Рауфов дастраси хонандагону омӯзгорон гардонидаст, ки он аз рӯи навишташ, тибқи талаботи барномаҳои таълимии коллеҷи омӯзгорӣ ва мактаби олии таҳия гардидааст. Дар ин китоб дар қатори комёбиҳо, мутаассифона, камбудии зиёде ба назар мерасанд.

Билхоса 30-40% ҷумлаҳои он китоб аз ҷиҳози грамматика ва мантиқӣ коста мебошанд, ки ин навиштаҷотро нофаҳмо ё мавҳум гардонидаст. Дар он инчунин истилоҳу ифодаҳои ноаёнӣ ё ғалат, ақида ва маълумотҳои нодуруст ба ҷашм бармехӯранд. Аз лиҳози мундариҷа он комилан ба назариёти методистони даврони шӯравӣ таъя мекунад. Ин нуксонҳо судмандии ин дастурро хеле паст кардаанд.

Сеюм, то ин рӯз дар макотиби чӣ олий ва чӣ миёнаи диёрамон забони англисӣ асосан бо истифода аз дастурҳои дар Маскав дарҷшуда таълим дода мешуд. Табиист, ки онҳо забони модарии мо, таърих ва фарҳанги миллии тоҷикон ва аз ҳама муҳимаш донишу маҳорату малакаҳои хонандагонамон ва шароитҳои маҳаллиямонро ба инобат намегирифтанд. Гузашта аз ин, дар тӯли 10-15 соли охир забони русӣ барои ҷавонону наврасони деҳоти мо бегона шуда мондааст. Аз ин рӯ китобҳои дарсиву дастурҳои таълимии бо забони русӣ интишоршударо онҳо намефаҳманд. Бинобар он бо забони давлатӣ инҳо шудани васоити таълимиву кироат қардани лексияҳо талаботи замон аст. Инчунин ҳангоми таҳияи онҳо ба инобат гирифтани омилҳои, ки дар боло зикрашон рафт, хеле судманд ва вочиб мебошад. [7, с.15]

Чорум, дар мактабҳои Ватанамон омӯзгороне сабақ гуфта меоянд, ки аз рӯи ақидаи методистони давраи шӯравӣ касб омӯхтаанд. Ҳол он ки бесамарии як зумра ақидаи онҳо дар Амрико ва Аврупои Шарқӣ собит шудааст. Олимони ин кишварҳо ба назариёти забоншиносии маъруфи садаи XX Амрико Ноум Хоумский таъя карда, дар илми методикаи таълими забонҳои хориҷӣ як ғардиши тоза-равияи коммуникативиро қор қард намудаанд. Ин равия аз даъвои Н. Хоумский доир ба як намуди одат (рафтор) будани муошират об меҳӯрад. Одат бошад, тавассути дидану шунидан ва машқҳо пайдо мешавад ва зухур менамояд. Забон, ки маҳсули одатҳои аз ҷомеа омӯхтаи фар даст ва он дар натиҷаи шунидану хондани китобҳои тайёри нутқ маҷмӯъ гирифтааст, бояд бо назардошти ҳамин омилҳо таълим дода шавад. Яъне нақоида ва на системаи забон, балки қолибҳои муоширатӣ тадрис ёбанд. Ин ақидаҳо дар офаридаҳои методистони машҳури хориҷаи дурр В. Райверс, Г. Браун, Г. Миллер, К.Б. Паулстон, Ҳ. Видоусон, М. Бӯрт ва Ҳ. Дулей, К. Брунфит, К. Чонсон, В. Лителвуд, А. Валдман ва дигарон мунъакис ғардиданд. [6, с.45]

Ҳанӯз миёни солҳои 80-уми садаи XX методисти равшан замири рус Е.И. Пассов нуқсонҳои методикаи таълими забонҳои хориҷиро, ки дар Иттиҳоди Шӯравӣ ҳукмравой мекард, ба зерӣ тозиёнаи танқид гирифта, ақоиди олимони Амрикою Аврупои Шарбиро дасттирӣ қард ва онҳоро талқину инкишоф дод ва асарҳои худро дар ин ҷода эҷод намуд. [3, с.56]

Насими руҳафзои ин равия то Тоҷикистони соҳибистиклоли мо вазида омадааст. Вақти он расида аст, ки омӯзгорони оянда ба назардошти ин нағвонӣ тайёр қарда шаванд ва муаллимони имрӯзаи макотиби таҳсилоти умумии диёрамон низ аз он дастовардҳо бархурдор ғарданд, китобҳои дарсиву дастурҳои таълимии минбаъд интишоршаванда дастовардҳои фавқро дар худ инъикос намоянд. [7, с.19]

Панҷум, «Ғапи хона ба бозор рост намеояд» гуфтагӣ мақоли халқамон барин имрӯзҳо бонг мезанем, ки дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ методи коммуникативӣ ва усули интерактивии тадрисро қорӣ намоем, ҳол он ки пояи моддию техникаи таълимиямон хароб аст, ҳавасмандии молиявии омӯзгорон нисбати касбашон паст мебошад, маводу васоити таълимии зарурӣ қофӣ ё мавҷуд нест, бештари хонандагон ба таҳсил хунуқназарона муносибат мекунанд. Дар Амрикою Инглистон, ки он ҷо роқимони сутур тақмили ихтисос қардаанд ва сабақ ҳам гуфтаанд, дар ҳақиқат барои қорӣ намудани равияи зикршудаи таълимӣ забонҳои хориҷӣ ҳамаи шароитҳо муҳайё аст ва хонандагон маҳз барои донишандӯзӣ ва малакаҳосилқунӣ ба дарс меоянд. Аз ҳамин сабаб моро зарур аст, ки мавқеи мобайниро интиҳоб қунему дар ҷараёни таълим аз мероси даврони шӯравӣ пурра даст нақашаида, мунтазам ва зина ба зина, бо мурури ба даст омадани шароити зарурии таълимӣ талаботи методи коммуникативиро ба амал қорӣ намоем ва китобҳои дарсиву дастурҳои таълимии ояндамон ҷавобгӯи ин талабот бошанд. [7, с.21]

Ташаккули тафаккури созандаи инсонӣ дар раванди ғайолияти мақсаднок ба роҳ монда мешавад. Ҳарчанд ки равоншиносон то ҳол ба ақидаи ягона оид ба истилоҳи «креативност» «созанда» омада наметавонанд, ки баъзеи онҳо ин истилохро дар он мебинанд, ки ҷизҳои қўхнаро ба шакли нағ пешниҳод қардан ва дарёфтани ҳалли ақоибӣ муаммоҳо. Яке аз соҳаҳои тафаккури инсон, ки ҳанӯз ҳам аз тарафи компютер истифода нашудааст, ин эҷодқорӣ (созандаи) фикрронӣ мебошад. Равоншиносон наметавонанд ба як ҳулосаи муайян намудани эҷодиёти тафаккури созандагӣ омада бошанд. Бо вучуди ин, бисёре аз онҳо маънои онро бо қобилияти эҷодқорӣ барои дидани ҷизеро, ки дар роҳи нағ ва ғайриоддӣ ва ҳалли беҳамто ба мушкилоти раванди таълим вобаста аст, медонанд. Раванди тафаккури эҷодқорӣ намунаи муқобили аниқ тафаккур (интиҳоби маҳдуд ҳангоми ҷустуҷўи роҳҳои ҳалли имқонпазир ва тамоюлҳои баробар ба мушкилоти гуногуни мутобиқ) аст. Онро аз ғояҳои дилғирқунанда, ба назари муқаррарӣ ҷизе, ки он ҳалли аслий эҷодқорӣ бошад медонанд. Эҷодиёт имқоният медиҳад фикр шавқовар ва ба ҳалли мушкилоти нағ қўхна қўмақ намоянд. [2, с.30]

Гурӯҳи олимон лоиҳаи тадқиқотӣ оид ба "Рушди тафаккури созандаи тафаккури эҷодӣ, бозӣҳои дидактикӣ дар дарси нутқи шифоҳӣ ва ҳатгӣ, инкишофи он дар системаи маориф" назарияҳои ҳешро баён сохтаанд. Бозӣҳои таълимӣ дар синфи дарси нутқи шифоҳӣ ва ҳатгӣ (зеро ин мавзў яке аз ҳама мушкилтарин барои донишҷўён аст) ҳастанд, замина барои аз худ намудани дониши дарси нутқи шифоҳӣ ва ҳатгӣ пойдор менамояд. Зеро ки ҳама вақт ва қор оид ба барномаи «Рушди Маориф» ва низомии рушди тарбияи гуногун ақл (Т.В. Косма, Е.Н. Кабанова-Меллер, З.И. Калмикова, А.З. Редко); устувории ақлони (Т.В. Егорова, А.Я. Пономарева, И.С. Якиманская); баъзе таҷрибаи бозӣҳои гуногунро дар синф, дар як мактаби миёна ҷамъ қардааст. Ин интиҳоби мавзўи қори ман муайян қарда мешавад. [3, с.71]

Мақсади истифодаи бозӣҳои дидактикӣ устувор ғардонидани дониши хонандагон баланд бардоштани сифати таълим ва бедор қардани шавқу завқ хонандагон мебошад. [2, с.60]

Бозиҳои фонетикӣ

Меишонавам-намеишонавам

Мақсад: Ташиаккул додани малакаи фонетикӣ. [2, с.60]

Равиши бозӣ: Хонандагон ба гурӯҳҳо ҷудо мешаванд. Муаллим калимаҳоро меҳонад. Агар ӯ калимаеро хонад, ки дар он садонокӣ дароз бошад пас хонандагон дасти чапашонро мебардоранд. Агар дар калимаи номбаршуда овозҳои ҳамсадо низ бошанд пас ҳарду дасташонро мебардоранд. Муаллим дар тахтаи синф хатогиҳои хонандагонро менависад. Гурӯҳе ғолиб меоянд, ки ба хатогӣ кам роҳ медиҳанд.

Мисол: Table, pencil, school, cat, weather, chair, name, city, house, room [4, с.18]

Садонокҳои дарозу кӯтоҳ

Мақсад: Ташиаккул додани малакаи ишонавоӣ.

Рафти бозӣ: Муаллим калимаҳоро номбар мекунад. Агар садонокҳо дароз хонда шаванд, хонандагон дастонашонро мебардоранд. Агар садонок кӯтоҳ хонда шаванд, дастонро бардоштан мумкин нест. Иштирокчиё ғолиб мешавад, ки ба хатогӣ кам роҳ медиҳад.

Мисол: Pete-ten, street-send, book-pen

Дуруст-нодуруст

Мақсад: Ташиаккул додани талаффузи дурусти овозҳои фонетикӣ.

Равиши бозӣ: Муаллим калимаҳои алоҳида ё калимаҳо дар ҷумла ё ибораҳоро номбар мекунад. Дар ҳолати хондани овоз ё ҳамоҳангии овоз хонандагон дастонашонро мебардоранд. Баъд муаллим аз ҳар як намоёндаи гурӯҳ хоҳиш мекунад, ки ягон овоз, калима, ибора ё ҷумларо хонад, дар ҳолати хондани овози дуруст хонандагон варақаи сабزو мебардоранд, дар ҳолати нодуруст талаффуз кардан варақаи сурхро мебардоранд. Қадоме аз онҳо бисёртар овози дуруст диҳанд, ҷолиб мешаванд. Мисол: table, pen, pencil, a long pencil, a red pen, the cat is under the chair. [4, с.75]

Кӣ дурусттар меҳонад?

Мақсад: Ташиаккул додани малакаи талаффуз кардан ва хондани матн.

Равиши бозӣ: Дар тахтаи синф порчаи шеър навишта мешавад. Муаллим шеърро хонда маънои калима ҷумлаҳои мушқилро шарҳ медиҳад ва овозҳое, ки барои талаффуз кардан мушқил аст хонда медиҳад. Порчаи шеър аз тарафи хонандагон чанд маротиба хонда мешавад. Баъди он барои аз ёд кардани шеър 2-3 дақиқа дода мешавад. Матни шеър пӯшида мешавад ва хонандагон бояд онро аз ёд гӯянд. Аз ҳар гурӯҳ 2-3 хонанда баромада шеърро аз ёд мегӯянд. Агар бехатогӣ хонда шавад ҳолҳо дода мешавад ва ба ҳар як хатогӣ як ҳол кам карда мешавад. Гурӯҳе ҷолиб мешаванд, ки бисёр ҳолҳоро ба даст меоранд.

Мисол:

Baa, baa, black sheep,

Have you any wool?

Yes, sir, yes sir

Three bags full,

One for the master,

And one for the dame,

And one for the little boy

Who lives down the lane [4, с.33]

АДАБИЁТ

1. К.Усмонов, А.Бойматов Методикаи таълими забони англисӣ, - Душанбе 2009
2. М.Лутфуллоев. Дидактикаи муосир, - Душанбе 2001
3. Шатилов С.Ф., Методика обучения немецкому языку в средней школе., М., 1986
4. Gingras R.C. Second -Language Acquisition and Foreign Language Teaching, Arlington, Va.:CAL, 1978
5. Якушена Л.З. Методика построения урока иностранного языка М., 1974
6. Якобсон П.М. Психологические проблемы поведения человека. М. 1969
7. Газетаи омӯзгор №0018РЗ (12156) 30.08.2018. Нашрияти Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нав номнависшуда №0110005977.
8. Қарори ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи тасдиқи «Барномаи давлатии тақмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014». Асноди меъёри ва ҳуқуқи соҳаи маориф. Душанбе. - 2003, №3.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ ЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ

Данная статья посвящена теоретическим и практическим основам формирования творческого мышления на практических занятиях по иностранным языкам у студентов старших курсов языковых институтов и определение понятия «творческого мышления». В статье также рассматривается использование формирования творческого мышления человека в процессе деятельности, формирование правильного целенаправленного произношения.

Ключевые слова: теоретические и практические основы иностранных языков для студентов языковых институтов, классификация и индексация видов деятельности, классификация и индексация методы обучения, способы обучения, содержание образования исследуется с новой теоретической точки зрения.

THEORETICAL AND PRACTICAL BASIS OF FORMATION OF CREATIVE THINKING IN HIGHER LANGUAGE UNIVERSITIES STUDENTS

This article is devoted to the theoretical and practical foundations of the formation of creative thinking in practical classes in foreign languages among senior students of language institutes and the definition of the concept of "creative thinking". The article also discusses the use of the formation of human creative thinking in the process of activity, the formation of the correct purposeful pronunciation.

Keywords: theoretical and practical foundations of foreign languages for students of language institutes, classification and indexing of activities, classification and indexing of teaching methods, teaching methods, educational content is studied from a new theoretical point of view.

Сведения об авторе:

Назриев Мустафо Шералиевич – ассистент кафедры английского языка, Таджикского Государственного педагогического Университета имени Садриддин Айни Тел: (+992) 936110111 E-mail: Nmustafo.1991@gmail.com

About the author:

Nazriev Mustafu Sheralievich – assistant of English chair, Tajik State Pedagogical University named after Sadrididdin Aini. Phone: (+992) 936110111. Email - Nmustafo.1991@gmail.com.

ИСТИҚЛОЛИЯТ ВА ВАҲДАТ ЗАМИНАИ РУШДИ АХЛОҚ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ИБТИДОИ ВА МИЁНАИ КАСБӢ

Сафарова М.Д.

Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи ба номи А. Ҷомӣ

Хасанова Х.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Ваҳдати миллӣ ва Сулҳи пойдори тоҷикон дар ҳашт марҳила аз соли 1994 то 27-уми июни соли 1997 амалӣ гардид. Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии хеш дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ илмию- амалӣ бахшида ба ҷашнвораҳои 15- солагии Ваҳдати миллӣ, 21- солагии Истиқлолияти давлатӣ ва 20- солагии Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дурбинона қайд намуда буд: «*Ақли солим ва хиради дурбин тирӯз шуд. Рӯзи фарҳундае, ки онро дар ҳама шаҳру ноҳияҳо ва деҳоти дурдаст, дар ҳама оилаҳо интизор буданд, фаро расид. Батъд аз имзои Созишномаи умумии истиқлоли сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон ва дар натиҷаи қўишҳои мунтазами Ҳукумат дар кишвар фазои сулҳу оштии миллӣ мо тавонистем ваҳдати миллӣ ва якпорчагии Ватанамонро таъмин намуда, ҷорабиниҳои бузурги умумимиллии ҳудро гузаронем*».[1, с.157]

Истиқлолият ва ваҳдати миллӣ меваи шахдвори ҳар як халқу миллат буда, равшан аст, ки соҳибхитиёрии давлат дар ҳама соҳаи зиндагӣ, чӣ сиёсӣ, чӣ иқтисодӣ, чӣ иҷтимоӣ ва чӣ фарҳангӣ таҷассум меёбад. Дар ин замина муассисаҳои таълимӣ ҳамчун рукни мустақил бо симои хоси худ ва дар пояи маданияти миллӣ, забон, таъриху суннатҳои анъанавии мардуми сарзамин арзи вучуд мекарданд ва мекунанд.

Методологияи илм ва таҷрибаи ҳаёт собит месозад, ки муассисаҳои таҳсилоти миллии тоҷик қомилан дорой хусусиятҳои хос ва низомии мустақил буда, ба худ унсурҳои маълумот, шаклҳои таъкили қори омӯзишу парвариш, усул ва тарзу воситаҳои таълиму тарбияро таҷассум менамояд. Ин гуна муассисаҳо дар ҳолате таъкилул меёбанд, ки агар қадоме аз ин унсурҳо дар заминаи маданияти миллӣ қомилан мустақилона нумӯш кунад. Аз ин ҷиҳат барои эҳёи муассисаҳои миллӣ ва рушди минбаъдаи он омилҳои дохилӣ ва берунӣ заруранд.

Агар инкишоф ва пешрафти муассисаҳои ибтидоии касбиро аз солҳои 1990 то соли 2016 қиёс кунем маълум мегардад, ки дар ин давра мо ба дастовардҳои назаррасе бо шарофати истиқлолият ва ваҳдати сулҳу субот ноил гардидем.

Истиқлолият ва ваҳдати миллӣ аз ҳама бештар дастовардҳои ҷашон дар рушди зинаҳои таълим назаррас мебошад. Теъдоди муассисаҳои ибтидоии касбӣ дар даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон ҷунин мебошад: аз ҷумла, дар ВМКБ 1 муассисаи ибтидоии касбӣ фаъолият намуда, теъдоди донишҷӯёнаш 395 нафар, вилояти Суғд 22, теъдоди донишҷӯёнаш 6520 нафар, вилояти Хатлон 18, шумораи донишҷӯён 6502 нафар, ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ 10 муассиса, ки 2752 нафар донишҷӯро фаро мегирад, дар шаҳри

Душанбе 11 муассиса 5574 нафар донишчӯро фаро мегиранд, ки дар маҷмӯъ дар ҷумҳурӣ 21743 нафар донишчӯёнро ташкил медиҳад, ки аз он 4370 нафарашонро духтарон ташкил медиҳанд [Истиқболи истиқлол, ваҳдати миллӣ ва иҷтисоии тақдирсоз.- [2, с.131].

Дар ин муассисаҳо, дар солҳои пешин қариб омӯзгорон ва устоҳои таълимӣ намерасиданд. Бо шарофати ваҳдати миллӣ ва истиқлолияти давлатӣ тамоми норасоиҳо бартараф гардида, ҳоло бештар 1991 нафар омӯзгорон дар муассисаҳои ибтидоии касбӣ фаъолият доранд, ки аз онҳо 964 нафарашон бо маълумоти олии, 524 нафар омӯзгорон бо маълумоти олии ноқурра, 363 нафар бо маълумоти миёнаи касбӣ ва 371 нафар бо маълумоти миёнаи умумӣ қору фаъолият доранд. Таъминоти муассисаҳои ибтидоии касбиро бо устоҳои таълимӣ- истеҳсоли ҷунин метавон арзёбӣ намуд: дар шароити кунун аз 725 нафар устои таълимӣ 253 нафар бо маълумоти олии, 133 нафар бо маълумоти олии ноқурра, 176 нафар бо маълумоти миёнаи махсус, 163 нафар бо маълумоти миёнаи умумӣ фаъолият доранд, ки ин миқдор, мутаассифона, сифати арзандаи таълимиро ба қуррагӣ таъмин карда наметавонад [3, с.55].

Дар раванди омодагӣ ба ҷашни Ваҳдати миллӣ ва Истиқлолияти давлатӣ дар муассисаҳои ибтидоии касбӣ 118 бинои таълимӣ, 1110 синфхона бо 23835 ҷои нишаст барои касбомӯзии донишчӯён муҳайё карда шудааст, ки ин дастоварди арзанда мебошад. Вобаста ба барномаи давлатии компютеркунонии муассисаҳои таълимӣ дар муассисаҳои ибтидоии касбӣ 545 синфхонаи компютерӣ ташкил дода шудааст, ки дар онҳо бештар аз 1194 компютер маҳфуз мебошад. Муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ қариб ҳамаашон дорои китобхона, тахтаҳои электронӣ ва се китобхонаи электронӣ мебошанд. [4, с.55]

Дар даврони истиқлолият муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ дорои 51 толори замонавии маҷлисгоҳ, 28 хуҷраи тиббӣ, 61 нуқтаи хӯрокхӯрӣ, 48 толори варзишӣ, 65 майдончаҳои варзишӣ, 80 хуҷраи хизматрасонӣ, ҳавзҳои шиноварӣ ва устохонаҳои замонавӣ озмоишгоҳҳо мебошанд, ки ин ифодагари рушди босуботи таҳсилоти касбӣ мебошад.

Дар Паёми пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: *«Ҳукумат барои таъмин намудани неиррафти соҳаи илму маориф ҳамчун соҳаи афзалиянокӣ сиёсати иҷтимоӣ аз тамоми имкониятҳо истифода карда, ба рушди илмҳои техникаву табиатиносии аҳамияти аввалиндараҷа медиҳад ва доир ба баланд бардоштани сатҳи сифати таълим, ҷорӣ намудан ва васеъ гардонидани доираи истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ, аз ҷумла шабакаи интернет дар низомии таҳсилот, таъмини самаранокӣ фаъолияти омӯзгорон ва тақмили малакаи педагогӣ онҳо тамоми ҷораҳои зарурӣ амалӣ мегардонад».* [5, с.140].

Истиқлолият ва ваҳдати миллӣ дар инкишоф ва рушди таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ мавқеи босазоро ишғол менамояд. Дар шароити муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон теъдоди муассисаҳои миёнаи касбӣ низ афзоиш ёфта аз 52 - то соли 2006, дар соли 2016 ба 60- 65 адад расидааст, ки аз он 53 тояш давлатӣ, 7-тояш ғайридавлатӣ мебошанд.

Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ зиёда аз 59356 нафар донишчӯёнро фаро гирифта, дар асоси талаботи бозори меҳнат аз рӯи касбу ҳунароҳои гуногун барои хоҷагии халқи ҷумҳурӣ мутахассисонро омода месозанд. Ҳамасола дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ бештар аз 11740 нафар мутахассисони ҷавон омода гардида, ба хоҷагии халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон мераванд. Дар шароити имрӯза муассисаҳои миёнаи касбӣ аз рӯи 320 ихтисос бо тақроршавӣ аз рӯи ихтисоси техникӣ, технологӣ ва сохтмон 12 муассиса, аз рӯи ихтисосҳои кишоварзӣ 2 муассиса, аз рӯи ихтисосҳои иқтисодӣ 1 муассиса, аз рӯи ихтисоси омӯзгорӣ 16 муассиса, аз рӯи ихтисосҳои тандурустӣ, тарбияи ҷисмонӣ варзиш ва қудратӣ 22 муассиса, санъат 7 муассиса ба омода намудани кадрҳо барои бозори меҳнат машғуланд. [Лутфуллоев М. Тоҷикистони соҳибистиқлол ва маорифи навин[6, с.157].

Дар даврони истиқлолият барои муассисаҳои миёнаи касбӣ бештар аз 62 бинои хобгоҳ баҳри донишчӯён бо тамоми шароитҳои зарурӣ муҳайё гардонидани шудааст. Дар хобгоҳи донишчӯёни муассисаҳои миёнаи касбӣ имконияти фаро гирифтани 59356 нафар донишчӯён мавҷуд аст. Аммо ба хобгоҳ ва ҷойи зист танҳо 4012 нафар донишчӯён ниёз доранд, ки аз онҳо 1674 нафарашонро духтарон ташкил медиҳанд. Муассисаҳои миёнаи касбӣ тамоми шароитҳои моддӣ- маиширо барои зиндагии донишчӯён дар хобгоҳ муҳайё намудаанд. Барои назорати ҳолати саломатии донишчӯёни муассисаҳои миёнаи касбӣ 26 бунгоҳи тиббӣ пайваста фаъолият менамояд. Дар муассисаҳои миёнаи касбӣ 45 хонаҳои истироҳатӣ ва 31 китобхона баҳри баланд гардидани сатҳи дониш ва маърифати донишчӯён хизмат мерасонад [7, с.167].

Бо шарофати истиқлолияти миллӣ ва сулҳу субот дар муассисаҳои миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон 286 синфхонаи компютерӣ ташкил шудааст, ки аз шумораи умумӣ 4050 компютер дар синфхонаҳои компютерӣ 1353 компютер васл карда шудааст ва дар истифода қарор доранд. Ин, албата, талаботи замон дар рушди фарҳанги техникаи насли наврас мебошад. [Истиқболи истиқлол, ваҳдати миллӣ ва иҷтисоии тақдирсоз.- [8, с.131].

Таъминоти кадрӣ муассисаҳои миёнаи касбии Тоҷикистон дар муқоиса ба солҳои пешин ҳале хуб гардида истодааст. Агар дар солҳои 2006- 2007 дар муассисаҳои миёнаи касбӣ 3044 омӯзгор фаъолият дошта бошанд, соли 2015-16 ин теъдод ба 4500 нафар расид, ки 2019 нафараширо занон ташкил медиҳанд.

Дар муддати даҳ сол теъдоди омӯзгорони муассисаҳои миёнаи касбӣ аз 1400 нафар зиёд гардид, ки ин натиҷаи ғамхории иҷтимоии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.[9, с.225].

Дар давраи соҳибистиклолии Тоҷикистон омӯзгорони дорои дараҷа ва унвони илмӣ дар муассисаҳои миёнаи касбӣ афзоиш ёфтанд, ки ин гувоҳи беҳтар гардидани сифати таълим мебошад. Имрӯз дар муассисаҳои миёнаи касбӣ 28 нафар профессорон, 51 нафар дотсентон, 10 нафар докторони илм, 93 нафар номзадҳои илм, 27 нафар омӯзгорони калон, 165 нафар ассистентон ба кори таълим ва тарбияи насли наврас машғуланд. Тақия ба ишораҳои боло қайд кардан бо маврид аст, ки раванди худ инкишофёбии ва худ тақмили муассисаҳои ибтидоӣ ва миёнаи касбии мамлакат ба даст омадаанд.

[10, с.335].

Барои боз ҳам рушду нумӯи кардани муассисаҳои мазкур вазифаҳои зеринро иҷро намудан зарур аст:

1. Мушаххас намудани мақсаду вазифаҳо.
2. Муайян намудани мазмуни маълумот дар асоси талаботҳои инноватсионӣ;
3. Аниқ кардани шаклҳои таълими.
4. Муносибати оқилона бо усулҳои тадрис.
5. Муҳайё сохтани воситаҳои таълим.
6. Истифода аз шаклҳои маълумот бо технологияи муосир.
7. Қонеъ гардонидани талаботи ҷомеа ба маълумот ва таҳассус мувофиқи талаботҳои бозори меҳнат;
8. Мутобиқ гардонидани маълумот ба талаботи бозори меҳнат.
9. Ба стандарти ҷаҳонӣ наздик гардонидани маълумоти касбӣ.
10. Муҳайё сохтани баъзаи моддӣ-техникии омӯзиши касб ва ҳунар дар муассисаҳои ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ дар асоси талаботи бозори меҳнат.

11. Муҳайё сохтани шароит барои ворид гардидани таҳсилоти касбӣ ба талаботҳои демократӣ ва низомии кредитӣ.

Имрӯз мо дар арафаи ҷашни 29 - солагии Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорем, ки барои ҳар яки мо тоҷику тоҷикистониён муқаддасу азиз мебошад. Ба ҳамаи мо маълум аст, ки дар урфият меғўянд: Агар хоҳӣ ояндаро бубинӣ, ба гузашта назар кун. Аз ҳамин хотир, мо гаштаю баргашта ба гузаштаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ назар афканда, ояндаи онро дар асоси талаботи ҷаҳонишавӣ дар фазои ҷаҳонии таҳсилот мебинем.

Вобаста ба ин Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин меғўяд: *«Имрӯз бо соҳибистиклол гардидани кишварии тоҷикон ва ба миён омадани ниези ҷиддӣ барои дарёфти роҳи мароми мустақилии ҷумҳуриамон ба сӯйи ояндаи мутамарриб вақташ расидааст, ки мо низомии таълиму тарбия ва мактабу маорифро дар заминаи ҳамаи сарвати бебаҳои маънавӣ, ахлоқӣ, фарҳангӣ ва равонии халқамон ва педагогикаи миллӣ бо дарназардошти имконоти тақозои замони муосир ва арзишҳои умумибашарӣ ба роҳ монем»*[11, с.541].

Таҷриба ва амалияи истиқлолият собит месозад, ки муассисаҳои ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ бояд ҳамқадами замон бошанд ва дар ин раванд дар фаъолияти ҳеш низомҳои нави таҳсилотро татбиқ намоянд. Яке аз чунин низом низомии кредитии таҳсилот мебошад. Эҳёи муассисаҳои ибтидоӣ ва миёнаи касбии миллӣ чараёни педагогиро фаро гирифта, пеш аз ҳама, дар мазмуни таълим, тарбия, тараққиёт ва рушду нумӯи соҳаро ифода мегардад. Дар ин ҳолат вазифаи чараёни таълим нисбатан васеъ шарҳ дода мешавад, ки баёни ҷанде аз онҳоро лозим мешуморем.

1. Вазифаи асосии таълим омӯختан ё роҳи тарзҳои омӯختанро омӯзондан ва татбиқи донишҳои андӯхта дар вазъиятҳои гуногун мебошад.

2. Усул ва тарзи таълим ҳама вақт арзиш доранд, ки агар майли табиӣ ҷавобонро нисбат ба фаҳмидан, ҷустуҷӯ ва таҳқиқ ғайр намуда, оҳанги таъсирро барангезанд, фаъолияти эҷодӣ ва мустақилиятро бедор намуда, муносибати донишҷӯёро доир ба ҳаёти воқеӣ ҷиддӣ намоянд.

3. Муассисаҳои таълимӣ муваззафанд, ки дар андӯхтани дониши иловагӣ ба шогирдон, ки дар пешрафти он нақши муайян мебозанд, кӯмак расонанд.

4. Дар шароити имрӯза бояд сифати корҳои курсӣ ва дипломии донишҷӯён бештар характери эҷодӣ, ҷустуҷӯӣ ва ихтирокдорӣ пайдо намояд.

Аз рафти озмоиш ва ҳамкорӣ бо муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ бармеояд, ки ҳоло дар муассисаҳои таълимӣ самти аҳборӣ бештар бартарӣ дорад, тамоми вазн бар дӯши хотира бор карда шудааст, ки ин мақсаднок нест. Хотираи шогирдонро аз қонуну қоида, маърифат ва далелу рақамҳои шахшуда пур кардан зарурат надорад.

Ба инкишофи тафаккури интиқодии онҳо, ба озодии афкор бештар бояд диққат дод, то ки онҳо аз ғуломии ақидавии меросӣ озод гарданд. Дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ ва рушди фарҳанги техникии дар мафкураи донишҷӯён ва хонандагон як рафтори тайёраҳуӣ ба мушоҳида мерасад. Онҳо ҳоло ҳам кӯшиш мекунанд, ки ҳама донишҳоро дар шакли тайёр аз устодон гиранд.

Мояи ифтихор аст, ки миллати мо истиқлолияти миллиро ба даст оварда, дар ҳама ҷабҳаҳо рушду нумӯ ёфт. Дар соҳаи таълиму тарбия ин миллат ҳақ дорад намунаи маъруфи этирофатшудаи мактаби миллии ҳешро интихоб намояд, ки муҳимтарин вазифаҳои инҳоянд:

1. Зоҳир намудани ғамхорӣ, дар бобати сиҳату саломатии насли наврас, ки мувофиқи омӯзишҳо ҳамаи онҳо бе нуқс нестанд.

2. Заминаи бозғатимод фароҳам овардан баҳри инкишофи қобилият ва истеъдоди фардии ҳар як толиб илм.

3. Дар заминаи донишҳои ахлоқӣ мустаҳками маънавиёт ва ахлоқи ҳамидаи инсонро гузошта, онро ба ҳақнигорӣ, шарафмандӣ, ҷустуҷӯ ва эҷодкорӣ, некбинӣ, Ҳимматбаландӣ, покино росткорӣ, парҳезкорӣ, шарму ҳаё, омӯзиши илму маърифат, эътиқод, кушиш баҳри истиқлолияти эҷодкорӣ, дӯстиву рафоқат, сулҳу салоҳ, муқаддас донишҳои об, хок, замин, оташу ҳаво, ҳурмати волидайн, калонсолон, эҳтироми хурдсолон ва амсоли инҳо ҳидоят намудан.

4. Дикқати ҷиддӣ додан ба инкишофи ақлу хирад, диққат, хотира, ирода, эҳсоси инсонӣ.

5. Тарбияи гуманистии насли наврас. Тарғиби пайвандии наслҳо.

6. Бедор намудани ҳисси шаҳрвандии шогирдон бо мақсади риояи уҳдадориву ҳуқуқҳои худ дар назди халқу ҷомеа ва давлату миллат.

7. Ба роҳ мондани иштироки фаёлонаи ҷавоно дар муҳокимаи масъалаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳангӣ.

Дар даврони истиқлолият ва бархурди тамаддунҳо ҳаҷми (маълумот) дониш ва азҳудкунии он ҳатто қисман ғайри имкон гардидааст. Шумораи иттилоот (маълумот) инкишоф ёфта, аз рӯи баъзе баҳодиҳиҳо ҳар 10 сола ду маротиба афзоиш меёбад. Ҳар як ширкаткунандаи ҷараёни таълим ҳоҳ омӯзгор бошад, ҳоҳ донишҷӯ, ҳамаи донишхоро ҳатто аз рӯи як фан аз худ карда наметавонад.

Барои рушду ташаккули шахсияти ҳатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ пеш аз ҳама то андозае фаҳмидан, дарк кардан, дар ҳалли ин ё он масъала саҳм гузошта тавоништан, маҳорати эҷодии худро ба кор дароварда, маҳорату малакаи мустақилонаи донишҳои азҳудкардари истифода карда тавоништан зарур мебошад.

АДАБИЁТ

1. Лутфуллоев М. Тоҷикистони соҳибистиқлол ва маорифи навин.- Душанбе, 2006.
2. Маҷмӯаи омили соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе, 2015. – 131 с.
3. Истиқболи истиқлол, ваҳдати миллӣ ва иҷтисоии тақдирсоз.- Душанбе, 2012. – 55 с.
4. Государственная программа развития образования в Республики Таджикистан на 2010-2015 годы. Душанбе, 2009. – 55 с.
5. Корсард О. Демократия и просвещение- неотъемлемые части образовательного процесса. М. 1999.

НЕЗАВИСИМОСТЬ И ЕДИНСТВО - ОСНОВА НРАВСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ В НАЧАЛЬНЫХ И СРЕДНИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Жизненный опыт доказывают, что таджикские национальные образовательные учреждения обладают совершенно уникальными особенностями и независимой системой, включающей элементы информации, формы организации воспитательной работы, методы и приемы преподавания и обучения. В годы независимости объем знаний увеличился, и получить нужные знания стало невозможно. Не каждый, кто участвует в учебном процессе, будь то учитель или ученик, может получить все знания даже по одному предмету. Для развития личности выпускников среднего профессионального образования, прежде всего, необходимо понимать, осмысливать, уметь вносить свой вклад в решение той или иной проблемы, применять свои творческие способности и самостоятельно применять полученные навыки. Имея это в виду, в данной статье обсуждается роль государственной независимости и единства и ее место в развитии нравственности учителей или учеников в начальных и средних профессиональных учреждениях.

Ключевые слова: независимость, национальное единство, национальная культура, нрав, поведение, начальные и средние профессиональные учебные заведения

INDEPENDENCE AND UNITY - THE BASIS OF MORAL DEVELOPMENT IN PRIMARY AND SECONDARY PROFESSIONAL INSTITUTIONS

The life experience prove that Tajik national educational institutions have completely unique features and an independent system that includes elements of information, forms of organization of educational work, methods and techniques of teaching and learning. During the years of independence, the volume of knowledge increased, and it became impossible to obtain the necessary knowledge. Not everyone who participates in the educational process, be it a teacher or a student, can get all knowledge even in one subject. For the development of the personality of graduates of secondary vocational education, first of all, it is necessary to understand, comprehend, be able to contribute to the solution of this or that problem, apply their creative abilities and independently apply the acquired skills. With this in mind, this article discusses the role of state independence and unity and its place in the development of morality of teachers or students in primary and secondary vocational institutions.

Key words: independence, national unity, national culture, temper, behavior, primary and secondary vocational educational institutions

Сведение об авторах:

Сафарова Майрамби Давлатовна, Ҳасанова Холбиби - соискательи отдела начального и среднего профессионального образования имени Абдурахмони Джоми Академии образования Таджикистана

About the authors:

Safarova Mariaynbi Davlatova, Hasanova Kholbibibi - Applicant for the Department of Primary and Secondary Professional Education named after A. Jomi of the Academy of Education of Tajikistan

БАЪЗЕ ВИЖАГИҲОИ САНЪАТИ ГУЛДӢЗӢЙ (КАШИДАДӢЗӢЙ) ДАР МАНОТИҚИ ВОДИИ ЗАРАФШОН

Саидова Б.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Санъати тасвирӣ яке аз воситаҳои асосии робитаи байни наслҳост. Бо омӯзиши таърихи санъати тасвирӣ мо аз тарзи ҳаёт, маданияту маърифат, тахайюлот ва эҷодиёти гузаштагонанон вокиф мегардем. Ҳар як тасвир бо кадом намуде, ки бошад, (тасвир дар рӯи санг, қоғаз, матоъ) забони худро дорад ва баёнгари сатҳи ҳунару ҳунармандӣ, эҷодкориву офарандагӣ ва зебоипарастии мардуми замонаш мебошад. Санъати дӯзандагӣ, баҳусус нақшофарӣ дар рӯи матоъ бо воситаи ресмонҳои ранга ба худ номи санъати сӯзанидӯзиро гирифтааст. Ин санъат яке аз санъати миллий ва қадимаи халқи тоҷик мебошад. Дар ин ҷода гузаштагонанон ба мо мероси бою пуробуранги сӯзанидӯзиро боқӣ гузоштанд. Ҳар як нақш, ранг ва офарида дар худ мазмун ва ғояи баландеро ифода мекунад. Вазифаи муҳими имрӯзиён аст, ки мероси ғании гузаштагонанон худро омӯзем, аз худ намоем, оқилонаву эҷодкорона онҳоро такмил дода пеш барем. Истиқлолияти кишвар ба мо имконияти бештаре фароҳам овард, ки санъати волои ҳунарҳои мардумиамонро рушду инкишоф диҳем ва ба ҷаҳониён муаррифӣ намоем. Ҳамин буд, ки Пешвои муаззами миллат, асосгузори сулҳу ваҳдати миллий, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёмҳо ва барномаҳои худ тақрор ба тақрор таъкид мекунад, ки ҳунару ҳунармандӣ дар ватани мо такмил дода шавад ва он ҳунарҳои ба лавҳи фаромӯшӣ рафтаи гузаштагонанон аз нав эҳё ва инкишоф дода шавад. Яке аз чунин ҳунарҳо кашададӯзӣ, яъне гулдӯзӣ дар рӯи матоъ ё худ сӯзанидӯзист.

Дар минтақаи Зарафшон гулдӯзӣ дар либосҳои занон кам истифода бурда мешавад. Дар ин минтақа бештар матоъҳои кашададӯзӣ мекунад, ки онро сӯзанӣ ном мебаранд.

Хусусан сӯзаниҳое, ки на дар ҳуди Панҷакент, балки дар деҳаҳои атрофи он дӯхта шудаанд, басо ғуноғун мебошанд. Онҳо аз ҷиҳати нақшу нигори худ баъзан сӯзаниҳои уротеппагӣ ё конибодмиро ба хотир меоранд. Аммо аз ҷиҳати интиҳоби ранг онҳо дар аксар вақт (хусусан дар маснуоти аввалҳои асри 19) ҳилофи сӯзаниҳои номбурда буда, бо анвои рангҳои нисбатан нарму нафиси худ фарқ мекунад.

«Гулбандина» (садбарг, турунҷӣ, даврангӣ, даври гул, даври шамсӣ, шамсӣ, муддавар, гули коса) нақшест дар шакли гули шукуфта (масалан, гули садбарг, бобуна, гули минова ғ). Оғтобу моҳтоб тавассути гулбандинаҳо тасвир карда мешуданд – баъзан бо як гулбандинаи калон (оғтобӣ, турунҷӣ, давранг, моҳтобу оғтоб) ва як гулбандинаи хурд (моҳтобӣ, моҳу меҳр). Гулбандинаи гирдобдшакл ғояи доимо гардон будани ҷархи фалакро таҷассум менамуд [2].

Сӯзаниҳои панҷакентӣ бо обуранги бадеии нақшҳои худ, бо омезиши рангҳои пасти гулобию қаҳвагӣ, ки дар гулдӯзӣҳои тоҷикӣ кам дучор мешаванд, фарқ мекунад. Гулбандинаҳои ин ҷо ситораҳои осмонро ба хотир меоранд ва дар масоҳати калон бе дигар унсурҳои иловагии атрофшон гулдӯзӣ карда мешаванд. Дар сӯзаниҳои панҷакентӣ чунин мавзӯҳои нодирро, ба монанди нақши панҷаи даст дучор шудан мумкин аст. Даст қувваи ниҳонӣ дорад, оламо аз балоҳо нигоҳ меборад, дар қор ёрӣ мерасонад, таваллуди кӯдакро осон мегардонад. Панҷ ангишт рамзи пайғамбар (С) ва қор ёри ӯ, панҷ рақъат намоз, панҷ талаботи ислом аст. Панҷаро дар нақшу нигорҳо барои дур кардани ҳар гуна балоҳову ҷашми бад тасвир мекунад. Ин рамзро халқҳои бисёре дар санъати амалии худ истифода мебаранд. Дар Панҷакент онро дар шакли шохигули дарозе, ки дар нӯташ гули панҷбарга дорад, тасвир мекунад. Ин нақшо аксар вақт ҳангоми оро додани ҷойнамозҳо истифода мебаранд [3].

Ҳар як сӯзанӣ чандин тафсир дорад. Яқум – сохти қоинот. Дуом- рамзҳои ҷаҳор унсур- оташ, об, хок ва бод. Сеюмин, дар ҳар як нақшу нигор маънии ҳаёт нухуфтааст. Маънии ҳаёт бошад, тибқи тафсири сӯзанӣ ин пойдорӣ ва идомаи наслҳост. Сӯзанӣ аввал дораду охир не. Тибқи одати қадимӣ дар сӯзанӣ ҳатман як порча нақши нотамои боқӣ монда мешавад. Онро пайдо кардан душвор аст, вале он ҳатман ҳаст.

Абадиёт рамзи асосии ҳар як сӯзанист. Ва ниҳоят дар он орзуи ният ва таманнои офияту амнияти нафаре ифода ёфтааст, ки сӯзан ба ӯ бахшида мешавад. Гул, бодом, қаламфур, анор, дарахт, ҷом, ҷойник... ҳар кадоме аз ин унсурҳо маънии худро, фалсафаи худро доранд. Ин рамзҳои яктарафа, ба маънои маҳдудашон тафсир кардан ҳатто маҳз аст. Дар бодом қорд, яъне рамзи ҳимоя ва пуштибонӣ, дар

гул рамзи оташи аз гуноҳҳо пок кунанда, дар гулбандина рамзи ҳаёт, тансиҳатӣ ва дарозумрӣ, дар ҷом рамзи ҳаёти хушбахтона, дар ҷойник рамзи меҳмондӯстӣ ва осоиши рӯзгор ифода ёфтааст. Ин ҳамагӣ он рамзҳои мебошанд ки мо дида метавонем. Зеро як сӯзани хурд он қадар маъноҳои зиёде дорад, ки дар як китоби калон ҳам намеғунҷанд...

Чун ғахворапӯши кӯдакро сӯзанидӯзӣ ё худ кашидадӯзӣ мекунанд ва болои ғахвораи тифл мепафтад, то ин ки кӯдак ҳис бикунад, ки вай ба оламе дар миёни нерӯҳои бадиву некӣ истодааст. Дар девори навхонадорон низ сӯзаниҳои гуногунро меовезанд, ки таъкидгари зиндагии хонадони нав дар роҳҳои пурпечуби зиндагист чун нақшҳои сӯзани [4].

Ҳунари сӯзанидӯзӣ ҳаводорон ва харидорони зиёде дорад. Чун хориҷиён бо як дид шефтаи ин ҳунари воло мегарданд ва чун маънии онро, ки таҷассумгари роҳҳо ва рангҳои зиндагист, дарк мекунанд ва хоҳишманди хариди он порча ё либосе, ки дар он кашидадӯзӣ шудааст, мешаванд.

Бале, сӯзани сиру асрорҳои нухуфтае дорад, захми ҳар як сӯзан, ҳар тори ресмон, ҳар нақш маъниеро дорад, ки аз мо ниҳон аст.

Ин намуди ҳунари гулдӯзӣ касби қадима буда, ҳунармандон дар ҳар даври замон мекӯшанд, ки зебо, рангорангии табиати заминро офтоби ҷои зисти худро ба тасвир бигиранд ва олами рангини табиати беканорро хеле нозукона эҳсос намоянд...

Сӯзани аслан ду навъ: қадимаи майдагул ва навъи мӯҷизи калонгул тақсим мешавад. Завқи баланди дӯзанда барои тарбияи зебопарастии ҳар як бинанда муҳим аст. Дол задан дар рӯи гулҳои сӯзани нақши асосии дӯзандагони водии Зарафшон мебошад, ки бо як самти муайян дӯхта мешавад. Бештар рангҳои хокистарӣ ва сурхро истифода мебаранд.

Чун сӯзани меғем, порчаи муайяни мато, ки дар рӯиаш бо ресмонҳои гуногун нақшу нигори гуногундӯхта пешӣ назар меояд. Сӯзани яке аз маснуоти калонтарини гулдӯзии тоҷикон ба шумор меравад. Он нафақат дар ороиши манзили одамон, балки дар зиндагонии ҳамаҷуз оишаи муҳим дошта, гули сари сабати эҷодиёти мардумӣ махсус мешавад. Гуногуншаклии ғайриоддӣ нақшу нигор, таносуби рангҳо, зебоиву нафосат ва маъноҳои амиқи сӯзани касро ба ҳайрат оварда, водор месозанд, ки дар назди дастони мӯҷизаофаринсон сари таъзим фуруд орад.

Сӯзани дар Тоҷикистон маснуоти ороишии девориест, ки одатан бо ресмонҳои рангаи абрешимӣ дар сатҳи матои пахтагӣ, абрешимӣ ё маҳмали гулдӯзӣ карда мешавад. Атрофи онро бо зеҳн сиёҳ ҳошиябандӣ мекунанд. Композитсияи маснуотро гулбандинаҳо ва нақшҳои рамзӣ ташкил медиҳанд [1].

Сӯзани кашидадӯзист, ки аз нақшҳои базеб иборат аст ва он нақшҳо бо риштаҳои дар ранг ба ҳамдигар муқобил дӯхта шудаанд. Як нақш агар бо ресмони рангаи сиёҳ кашидадӯзӣ шуда бошад, нақши дигар бо ресмони сафед, чун субҳу шом, зард ранги хуршеди ҷаҳонтоб асту сабз ранги сабзаҳост... [5].

Ҳунари сӯзанидӯзӣ аз замони қадим сарчашма гирифтааст. Дар дӯхтани он тафаккури олами гардон ва маънои зиндагӣ ғунҷидааст. Мисоли маънои муборизаи нерӯҳои некӣ ва бадӣ, шукуфтани ҳазон гаштани инсон... Ва инсон набояд фаромӯш кунад, ки миёни ин нерӯҳо қарор дорад ва инчунин бояд бидонад, ки ба қадме аз ин қувваҳо ҳамроҳ бояд шуд.

Занони тоҷик аз қадимулайём дӯхтани сӯзаниро идома медиҳанд ва ба ояндагон рангҳои зиндагиро дар рӯи матоъ таҷассум мекунанд. Ҳар як сӯзанидӯз бо ҳазор умеду орзуҳои нек сӯзан мезанад. Шояд бо задани сӯзан бо ресмони зард нурпошии доимии офтобро ё бо ресмони сабз ва сурх орзуи доимии баҳору шукуфои гулро мекарду мекунанд?

Ва дӯхтани сӯзани дар ҳар манотиқи кишварамон усули ҳосаи худро дорад. Инчунин гуногунӣ нақшҳо ва тарз дӯхти сӯзани дар манотикҳо ба ҷашм мерасад. Ҳар як деҳа ва ҳар як минтақаи Тоҷикистон бо услуби кашидадӯзии худ аз якдигар фарқ мекард [2].

Масалан, дар Ҳатлонзамин асосан нақшҳои давравӣ ва гулҳои гуногун бо рангҳои сурху зарду сабз ва дигар рангҳои баланд ва асосан бо усули дарафшдӯзӣ кашидадӯзӣ мекунанд, ки ифодагари шоду хушамал будани мардум ва иқлими гарму хушамал будани ин сарзаминро бошад, дар Суғдзамин нақшу нигорҳо бо тарзи долу зарби бо ресмонҳои рангояш сиёҳу сафед ва қабуд зиёдтар дида мешавад, ки баёнгари субҳу шом ва муборизаҳои мардум бо нерӯҳои бадиву некӣ, гардиши Ҳайр ва Шар дар рӯи олам аст. Дар Бомӣ Ҷаҳон бошад, асосан рангҳои сурх ва гулобиро дар кашидадӯзии либосҳояшон истифода мекунанд, ки ифодагари рӯйсурхию сарбаландии бошандагонаш аст.

АДАБИЁТ

1. Ершов Н.Н., Широкова З.А. Альбом одежды таджиков – Душанбе, 1969;
2. Бабаджанова Н. История развития портковской дела таджиков в 15-первой половине 20-го века.-Меъроҷ, Хучанд - 2017
3. Савина З.Г., Комаровская М.С. Практические работы по товароведению непродовольственных товаров – Москва, 1987.
4. Додонкин Ю.В., Киплюхин С.М. Ассортимент, свойства и оценка качества тканей. – Москва, 1979.
5. Кобиляков А.И. Лабораторной практик по текстильному материаловедению. Изд. Легкая индустрия, 1979.
6. Ишматов А. Б., Иброҳимов М.Ф. Технология ва таҷҳизоти истеҳсолоти бофандагӣ.- Душанбе - 2007.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИСКУССТВА ВЫШИВКИ В РАЙОНА ЗАРАФШАНСКОЙ ДОЛИНЫ

Таджикские национальные вышивке, «сузани», отличаются от других изделий народного промысла, Таджикистана своим разнообразием колорита цветов, неповторимостью орнамента, что.

Расположение орнамента цветов в форме человеческой ладони имеет свой глубокий смысл корнями уходящий в нашу культуру, что означает силу притяжения земли и предостережение от сглаза и порчи хозяев сузани. Также очень часто используются орнаменты, напоминающие форму пяти пальцев- символ ниспосланный Пророком Мухаммадом (С), его последователей пятикратная молитва, пять стряпав ислама. Такие орнаменты используют многие народы Востока, но в пенджикеских сузани используются именно такие, как куст цветка с венчающимся на конце цветком из пяти лепестков, который чаще всего используются при вышивке молитвенных ковриков.

В данном использовании орнаментов сузани лежит философия о воздействии пяти стихий: космоса, огня, воды, ветра и земли, охраняющих и оберегающих несколько поколений хозяев от невзгод и напастей.

По традиции в каждое вышивке можно найти незаконченный узор, означающий бесконечность этого реяисла.

При создании этого шедевра художественного промысла таджикского народа, также используются орнаменты с символами цветущего граната и миндаля, дерева, перца и чамника, это отражает главную философию сузани – долголетие, достаток в доме, бесконечность счастья, мира и согласия на земле и в каждой семье.

Ключевые слова: рукоделие, вышивка, шелк, узор, вышивка, вышивка, цветы, шитье, ткань, одежда.

SOME FEATURES OF THE ART OF EMBROIDERY (EMBROIDERY) IN REGIONS OF ZARAFSHAN VALLEY

Tajik national embroidery, Suzanne, differ from other handicrafts of Tajikistan in their variety of colors, uniqueness of ornament, which is rarely found in Tajik embroidery.

The arrangement of the flower ornament in the form of a human palm has its own deep meaning rooted in our culture, which means the power of the earth's gravity and a warning against from the eye and damage to the owners of Suzanne. Ornaments resembling the shape of five fingers are also very often used - a symbol sent down by the Prophet Muhammad (C), his followers five times prayer, five cooking Islam. Such ornaments are used by many peoples of the East, but in the Panjik Suzanne they use just such as a flower bush with a five-petal flower crowned at the end, which is most often used in the embroidery of prayer rugs.

In the added of the use of carp ornaments lies the philosophy of the influence of five elements: space, fire, water, wind and earth, which protect the owners of several generations from adversity and misfortune.

By tradition, in each embroidery one can find an unfinished pattern, meaning the infinity of this reyslra.

When creating this masterpiece of artistic craft of the Tajik people, ornaments with symbols of blooming pomegranate and almond, tree, pepper and chiming are also used, this reflects the main philosophy of Susanne - longevity, prosperity in the house, infinity of happiness, peace and harmony on earth and in each of them.

Keywords: needlework, embroidery, silk, pattern, embroidery, embroidery, flowers, sewing, fabric, clothing.

Сведения об авторе:

Саидова Бибираджаб Хайдаровна - старший преподаватель кафедры технологии, планирования и дизайна факультета технологии и предпринимательства Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел: (+992) 888801641

About the author:

Saidova Bibirajab Haidarovna – a senior teacher in the Department of Technology, Planning and Design, Faculty of Technology and Entrepreneurship, Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel: (+992) 888801641

УСУЛҲОИ МУОСИРИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

Мадаминов Н.З.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Дар ин марҳилаи рушди методикаи таълими забони англисӣ, мафҳумҳои ба коммуникатсия нигаронидашуда татбиқи бештарро ёфтанд. Дар байни онҳо усулҳои коммуникативӣ, лоиҳавӣ, интенсивӣ ва методикаи фаъолиятнокӣ маъмултаринанд. Чанд сухан дар бораи таърихи пайдоиш, инкишоф ва муқаррароти асосии онҳо иброз намудани ҳастем.

Пешрафти фарҳанги забонҳои хориҷӣ ҳамчун ҳадафи омӯзишӣ масъалаи зарурати эҷоди як низомии нави методологиро ба миён овард, ки метавонад ба таври самарабахш ва оқилона ба даст овардани ин ҳадафро таъмин кунад. Пас аз он кормандони кафедраи методикаи таълими забонҳои хориҷии Донишгоҳи

давлатии омузгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни дар тӯли якчанд солҳо ба таҳияи принципҳои усулҳои коммуникативӣ роҳбарӣ карданд.

Мантӣқ, коркард ва рушди усулҳои коммуникативӣ боиси пешрафти ниҳии фарҳанги забонҳои хориҷӣ ҳамчун ҳадафи таълими забонҳои хориҷӣ дар мактаб гардид. Ва чунин система танҳо дар асоси коммуникативӣ сохта мешавад. [1, с.336]

Ғайр аз он, тавре ки таҷрибаи истифодаи усули коммуникативӣ нишон дод, он на танҳо азҳудкунии забони хориҷиро ҳамчун воситаи муошират, балки рушди ҳислатҳои ҳамаҷонибаи шахсии донишҷӯёнро низ таъмин мекунад. Усули коммуникативӣ барои таълифи китобҳои дарсӣ аз ҷанни забони англисӣ дар мактаби миёна бояд асос гузорад.

Усули навбари ин усули лоиҳавии таълим мебошад.

Таълими забонҳои хориҷӣ, ки ҷузъи таркибии системаи таҳсилоти умумӣ мебошад, ба тамоюлҳои асосии рушди ин система вобастааст. Ин бештар дар усули таълим зоҳир мешавад.

Дар солаи охир дар соҳаи маориф чунин тамоюл ба монанди усули лоиҳавии таълим (Project method) ташаккул ёфта истодааст. Ин мафҳум дар заминаи барномаи таҷдиди таҳсилот, ки дар охири солҳои 70 аз ҷониби Коллеҷи санъати Британияи Кабир пешниҳод шуда буд, таҳия шудааст. Он бо фарҳанги лоиҳасозӣ, ки дар натиҷаи муттаҳид сохтани соҳаҳои гуманитарӣ-бадеӣ ва илмӣ-техникӣ дар соҳаи маориф ба вуҷуд омадааст, робитаи зич дорад.

Фарҳанги лоиҳавӣ гӯё формулаи умумиест, ки дар он санъати банақшагирӣ, ихтироъ, эҷод, иҷро ва тарроҳӣ амалӣ мешавад ва он ҳамчун лоиҳасозӣ муайян карда мешавад.

Донишҷӯён фарҳанги лоиҳасозиро азҳуд карда, эҷодкорона фикр карданро меомӯзад, мустақилона банақшагирии амалҳои худ, пешгӯии имконоти имконпазир, ҳалли масъалаҳои дар наздаш истода, воситаҳо ва усулҳои кори омӯхташро дарк мекунад. Ҳоло фарҳанги лоиҳасозӣ ба бисёр соҳаҳои амалияи таълимӣ дар шакли усули лоиҳавӣ ва усули таълими лоиҳавӣ ворид мешавад. Усули лоиҳа дар таълими забонҳои хориҷӣ фаъолона иштирок мекунад. [1, с.338]

Намунаи равшани таҷбиқи усули лоиҳа китоби дарсии "Project English" мебошад, ки соли 1985 аз ҷониби нашриёти Оксфорд Пресс, кимуаллифи он Т. Хатчинсон, мутахассиси соҳаи таълими грамматикӣ коммуникативӣ мебошад нашр шудааст.

Дар шароити муносири рушди босуръати илму техника масъалаи гузариш ба роҳҳои интенсивии рушд дар тамоми соҳаҳои ҷомеа ва дар ҳама марҳилаҳои ташаккули шахсият ва мутахассисон барраси ва ҳал карда мешавад. Он инчунин барои таълими забонҳои хориҷӣ мубрам аст ва аҳамият дорад. Ҷустуҷӯи роҳҳои оптималии ҳалли ин масъала боиси пайдоиши як усул дар қарни мо гардид, ки ба таъсири тавсиявӣ ба донишҷӯён асос ёфтааст.

Ғояҳои табиб - равонпизишки булғор Георгий Лозанов ибтидои бунёди як қатор системаҳои методии таълими интенсивии забонҳои хориҷӣ буданд. Дар ибтидо модели таълими интенсивии забонҳои хориҷӣ барои истифодаи ҳайати (контингенти) шунавандагони калонсол (adult student) дар шароити курсҳои кӯтоҳмуддат таҳия шуда буд.

Дар айни замон таълими интенсивии забонҳои хориҷӣ дар системаҳои гуногуни методӣ навтаъсис, амалкунанда, амали карда мешавад. Ин аз сабаби гуногун будани ҳадафҳои мушаххаси таълими забони хориҷӣ барои ҳайати гуногуни коромӯзон, инчунин шароити гуногуни таълим (соатҳои таълимӣ, шумораи соатҳои таълимӣ, шумораи донишҷӯёни гурӯҳи таълимӣ) вобаста аст. [1, с.336]

Пайравони Г. Лозанов олимони варзида Г.А. Китайгородская, Н.В. Смирнова, И. Ю. Шектер ва дигарон ғояҳои ӯро амали ва инкишоф дода истодаанд.

Дар айни замон машҳуртарин усули таълим ин усули фаъол кардани қобилиятҳои захиравии шахс ва коллектив мебошад. (Г. Китайгородская). Усули фаъолсозӣ мафҳуми таълими интенсивии забони хориҷиро равшантар ва пурра инъикос мекунад. Усули фаъолиятнокии таълими забони англисӣ консепсияи таълими худро доро мебошад, ки онро назарияи ташаккули пайдарпайии амалҳои зехнӣ муаррифӣ мекунанд. Дар асоси ин назария, дар тӯли якчанд сол таҳияи технологияи таълим, ки он замон методологияи фаъолият номида мешуд, амалӣ карда мешуд. [2, с.103]

Дар воқеъ, методологияи фаъолият бо равиши фаъолият, ки ба ғояи фаъолияти объекти маърифатӣ, омӯзиш ҳамчун амали фаъол, бошӯрона ва эҷодӣ асос ёфтааст, вобастагӣ дорад. Ин усул таълими муоширатро дар ягонагии тамоми вазифаҳои он: танзимкунӣ, маърифатӣ, арзишпарварӣ ва одоб дар бар мегирад. Онро ҳам дар қор бо ҳайати калонсолон ва ҳам дар мактаби миёна истифода бурдан мумкин аст.

Алоҳида ва муфассалтар дар бораи таълими фосилавӣ гуфтан лозим аст, ки ин аз ҳама ҷавонтарин аст.

Таълими фосилавӣ ин таълим дар фосила мебошад, яъне таълимдиханда аз шогирд ба масофа ҷудо карда шудааст.

Дар мамлакати мо ин шакли таълим ҳамчун ғоибона маълум буд. Дар амалияи таълими забонҳои хориҷӣ, он мисли дигар соҳаҳо ба қадри кофӣ истифода нашудааст. Дар ин ҷо курсҳои ғоибонаи таълими забонҳои хориҷӣ, инчунин барномаҳои таълимии телевизион ва радио барои хоҳишмандони омӯхтани забони хориҷӣ мавҷуд буданд. Факултетҳо, донишқада ва донишгоҳҳои забонӣ танҳо бо шӯъбаҳои шабона маҳдуд буданд, зеро таълими дониши амалии забони хориҷӣ дар шароити баъзан вохӯриҳо бо

муаллим тақрибан номумкин аст. Аз ин рӯ, муддати тӯлонӣ ҷустуҷӯи роҳҳои самарабахши таълими фосилавӣ идома дорад.

Бо ин мақсад дар баробари расонаҳои ҷопӣ, имкониятҳои телевизион, сабти видеоӣ ва солҳои охир CD-ROM, сомонаҳои дохилию байналмилалӣ васеъ истифода мешаванд. Далел ин аст, ки бидуни алоқаи мунтазам бо омӯзгори соҳибхисос, ин гуна курсҳо, чун қоида, сарфи назар аз кӯшиши гуногунрангӣ ва истифодаи воситаҳои мултимедиявӣ ноком мешаванд. [1, с.340] [3:192]

Дар солҳои охир, донишгоҳҳои кишварҳои мухталиф таваҷҷӯҳро ба он ҷалб карданд, ки имконияти истифодаи технологияҳои телекоммуникатсионии компютерӣ бо мақсади таълими фосилавӣ, аз ҷумла забонҳои хориҷӣ вучуд дорад. Нисбати дигар шаклҳои таҳсилоти фосилавӣ, таълим дар асоси технологияи компютерӣ ва телекоммуникатсионӣ имкониятҳои зеринро фароҳам меорад:

интиқоли фаврии ҳама гуна иттилоот дар масофа; то вақти зарурӣ дар хотир нигоҳ доштани он иттилоъ, таҳрир намудани иттилоъ ва ғ.; бо ёрии иттилооти мултимедиявӣ, ки махсус барои ин мақсадҳо сохта шудааст ва алоқаи фаврии интерактивӣ муаллим ва дигар иштирокчиёни курси омӯзишӣ; дастрасӣ ба манбаъҳои гуногуни иттилоот, аз ҷумла маҳзаҳо, конфронсҳои сершумор дар саросари ҷаҳон тавассути интернет.

Ташкили лоиҳаҳои муштаракӣ телекоммуникатсионӣ, инчунин конфронсҳои байналмилалӣ тавассути шабакаҳои интернетӣ, аудио ва видео конфронсҳо. [4, с.223]

То чӣ андоза самаранок будани ҳар як намуни таҳсилоти фосилавӣ аз ҷор омил вобаста аст: ҳамкориҳои муассири омӯзгор ва донишҷӯ, сарфи назар аз он, ки онҳоро масофа ҷудо мекунад; истифодаи технологияи педагогӣ;

самаранокӣ маводи таълими таҳияшуда ва тарзи расонидани онҳо; самаранокӣ алоқаи самти мутақобил.

Ба ибораи дигар, самаранокӣ таълими фосилавӣ аз ташкил ва сифати методии маводи истифодашуда, инчунин маҳорати муаллимони дар ин раванд вобастагӣ дорад. [5, с.276]

Ғайр аз он, як қатор хусусиятҳо қайд карда шудаанд, ки бояд ба ҳама намуни таълими фосилавӣ хос бошанд, то ки он самаранок ҳисобида шавад:

таълими фосилавӣ банақшагирии мукамал ва муфассали фаъолияти донишҷӯро ва ташкили таълими фосилавиро дар бар мегирад; баёни возеҳи вазифаҳо ва ҳадафҳои омӯзиш; расонидани маводҳои зарурии таълимӣ;

Мафҳуми асосии барномаҳои таълими фосилавӣ – интерактивист. Курсҳои омӯзиши фосилавӣ бояд имконро байни шогирдон ва омӯзгор ба таври интерактивӣ фароҳам оранд, алоқаи байни донишомӯз ва маводи таълимӣ, инчунин барои таҳсили гурӯҳӣ имконият фароҳам оранд;

Пешниҳоди фикру мулоҳизаҳои хеле муассир муҳим аст, то шогирдон боварӣ дошта бошанд, ки онҳо дуруст кор мекунад. Алоқа бояд фаврӣ ва амалӣ бошад; унсурҳои муҳимтарини ҳама гуна таълими курс ҳавасмандкунӣ мебошад; барои ин ба шумо лозим аст, ки воситаҳо ва усулҳои гуногунро истифода баред;

Сохтори курси таълими фосилавӣ бояд модуль бошад, то донишҷӯ имконият пайдо кунад, ки пешрафти худро аз модуль ба модуль дарк кунад, вай метавонад ҳар як модульро аз рӯи диди худ ё омӯзгори пешбар вобаста аз сатҳи омодагӣ интихоб кунад. Бояд қайд кард, ки модульҳои калон ҳавасмандиро ба таълим ба таври назаррас коҳиш медиҳанд.

Дар таълими забони хориҷӣ истифода аз маводҳои аудио- видеои мавқеӣ муҳим дорад, ки онро бо истифода аз технологияҳои шабакавӣ, истифодаи iTutor, iChecker CD-ROM, амалӣ кардан мумкин аст.

Дар айни замон, технологияҳои муосири иттилоотӣ барои ҳалли масъалаи таълими фосилавӣ имкониятҳои номаҳдуд фароҳам меоранд, зеро дар ҳар масофа, дар ҳама гуна ҳаҷм ва мундариҷа маълумот нигоҳ доштан, коркард ва расонидан имконпазир аст. [6, с.239]

Дар ҷунин шароит, ташкили методологӣ ва моҳияти системаи таълими фосилавӣ дар мадди аввал гузошта мешавад. Ин на танҳо интихоби мундариҷа барои азхудкунӣ, балки ташкили сохтори маводи таълимиро низ ба назар мегирад.

АДАБИЁТ

1. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика Учебное пособие. - 3-е изд., стер. - М.: Академия, 2006. - С.338
2. Кипайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам Учеб. пособие. — 2-е изд., М.: Высшая школа, 1986. - 103 с.
3. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам Пособие для учителя. М.: АРКТИ, 2003. -192 с
4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению 2-е изд. — М.: Просвещение, 1991. - 223 с.
5. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению М.: Русский язык, 1989. — С.276
6. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций Пособие для студентов пед. ВУЗОВ и учителей. — М.: Просвещение, 2002. - 239 с.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Данная статья посвящена современным методам обучения английскому языку, разработке методик обучения английскому языку, применению коммуникативно-ориентированных концепций. При разработке методов обучения английскому языку все большее распространение получили коммуникативные концепции. Наиболее популярными среди них являются коммуникативный, проектный, интенсивный и деятельностный методы.

Речь также идет о следующем методе проектного обучения. Важную роль в обучении иностранному языку играет использование аудио- и видеоматериалов, что может осуществляться с помощью сетевых технологий, использования iTutor, iChecker CD-ROM.

Прямо и подробно в этой статье обсуждается дистанционное обучение, которое является самым молодым методом. В своей статье автор подробно описывает детали дистанционного обучения в преподавании иностранного языка. То есть преподаватель находится на расстоянии от ученика, и способы предоставления учебных материалов описаны в этой статье.

Также было отмечено, что этот опыт в нашей стране известен как прогулы. В практике обучения иностранному языку он используется не так часто, как в других сферах.

Ключевые слова: коммуникативный, проект, интенсивно-деятельностные методы, регуляция, интерактив, дистанционный проект, педагогическая технология.

MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE.

The article provides information on the problems of modern methods of teaching English, the development of methods of teaching English, communication concepts.

When developing methods of teaching English, communicative concepts have become increasingly common. The most popular among these are communicative, project-based, intensive and activities methods.

It is also about the following project-based learning method. An important role in teaching a foreign language is played by the use of audio and video materials, which can be carried out using network technologies, the use of iTutor, iChecker CD-ROM.

Directly and in detail, this article discusses distance learning, which is the youngest method. In his article, the author describes in detail the details of distance learning in teaching a foreign language. That is, the teacher is at a distance from the student, and the ways of providing educational materials are described in this article.

It was also noted that this experience in our country is known as truancy. In the practice of teaching a foreign language, it is not used as often as in other areas.

Key words: communicative, project, intensive activity methods, regulation, interactive, distance project, pedagogical technology.

Сведения об авторе:

Мадаминов Неймат Зафарович – ассистент кафедры английского языка, Таджикского государственного педагогического Университета имени Садриддин Айни Тел. (+992) 900480842. электронная почта: madaminov_007@mail.ru

About author:

Madaminov Ne'mat Zafarovich – assistant of English chair, Tajik State Pedagogical University named after Sadrididdin Aini. Phone. (+992) 900480842. Email- madaminov_007@mail.ru

УДК 371.315.7

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ «ИКТ»

Рахмонова О.С.

Центра инновационного развития науки и новых технологий

Уровень развития современного государства определяется его интеллектуальным ресурсом, а именно его способностью усваивать, производить и практически использовать новые технологии и инновация.

Естественным фундаментом современного государства служит образование, в связи с этим модернизации и нововведения системы образования должны соответствовать и определять развитие государство в целом.

Тенденции развития системы процессуального образования сегодня тесно связано с широким внедрением в образовательной сфере информационно-коммуникационных технологий (ИКТ).

Если обратить внимание на современный этап развития государства, а также его функцию, как поддерживающего и использующего интеллектуальных результатов образования, то можно четко осознать значение повсеместной информатизации и компьютеризации.

Сегодня уровень прогресса науки и техники достиг того состояния, которое значительно и масштабно превосходит уровня двух предыдущих десятилетий. В настоящих условиях государству и обществу необходимы люди, обладающие видными познаниями.

Однако, увеличение информационного потока влечет за собой увеличение информативной емкости занятий и формирует процессы совершенствования учебного процесса.

На основе отечественного и зарубежного опыта в области использования ИКТ в образовании пришли к выводу о том, что его применение позволяет значительным образом повысить эффективность процесса учебы. Модернизация системы образования с применением ИКТ создают хорошие условия для освоения информации и новых технологий (знание).

Современное образование невозможно представить без компьютеров, компьютерных программ и мультимедиа. Использование ИКТ открыли широкие возможности для создания и разработки автоматизации системы образования, благодаря этим, начиная от планировки занятий (составлений расписания уроков) до виртуальных лабораторий доступны студентам, а также для большинства лабораторных работ не требуется химических реагентов и посуды. Распространение ИКТ дала возможность к созданию и разработки в сети интернет электронных изданий (учебники, учебные пособия, справочники, словари и т.д.).

Принципы формирования методики преподавания информационно-коммуникационных технологий состоит из различных уровней и моделей [9, 5]. В исследовании процесса формирования методики преподавания ИКТ наибольший интерес представляют следующие модели: суждения, подобия аналогии, структурные и функциональные.

Необходимо отметить, что существует множество методик и подходов к формированию преподавания ИКТ например группа авторов [2, 7, 8] считают, что для полноценного формирования методики преподавания ИКТ содержание курса должно идти от науки информатики и соответствовать современному уровню её развития. Изучение информатики должны давать такой уровень фундаментальных познаний, которые действительно могут обеспечить подготовку учащихся к будущей профессиональной деятельности в различных сферах. Отечественные ученые, в том числе Маджидов Х.М., Мирзоев Р.Р. [3], Мунавара Т.З. [4], Сангинов Н.С., Салимов Н.С. [1] при разработке принципов технологии использования ИКТ в учебных процессах с учетом личностных качеств обучающегося принимали во внимание различные подходы.

На основе формирующегося до сегодняшнего дня методики преподавания ИКТ в технических и естественнонаучных факультетах нами определена, что если существуют две составляющие методы преподавания (традиционные методы и современные методы преподавания, т.е. с применением компьютера), то в свою очередь компьютерный метод делится на две инструментарий (режимов Offline и Online) (таблица 1) [6].

Таблица 1. Методы и инструментарий преподавания ИКТ в технических и естественнонаучных факультетах.

Методы и инструментарий преподавания ИКТ в технических и естественнонаучных факультетах	По основным компонентам деятельности преподавателя	1) способы организации и проведения учебной работы (проведение словесных, наглядных, практических, репродуктивных и проблемных работ, индуктивных и дедуктивных самостоятельных работ, а также учебных занятий под руководством преподавателя); 2) способы стимуляции и мотивирования учёбы (учебные методы формирования интереса: познавательные игры, проведение анализа реальных ситуаций, создание положения успеха; способы формирования чувства долга и ответственности в учёбе: объяснение общественной и личностной значимости учебы, представление дидактико-педагогических требований); 3) способы контроля и самоконтроля (устный и письменный контроль, лабораторные и практические работы, машинный и без машинный программный контроль, фронтальный и дифференцированный, текущий и итоговый контроль).
	Частно-дидактические методы	1) По характеру информации по источникам передачи и характеру восприятия - система традиционных методов : словесные методы (рассказ, беседа, лекция и пр.); наглядные (показ, демонстрация и пр.); практические (лабораторные, письменные работы и пр.); 2) По мере взаимодействия учителя и учащихся: изложение, беседа, самостоятельная работа; 3) В зависимости от конкретных дидактических задач: подготовка к восприятию, объяснение, закрепление материала; 4) По уровню расчленения или соединения знаний: аналитический, синтетический, сравнительный, обобщающий, классификационный; 5) По особенностям характера движения мысли от незнания к знанию (индуктивный и дедуктивный).
	Подготовка практического занятия	1) Определение учебных и воспитательных целей; 2) Формулирование учебных вопросов и определение организационно-методической структуры;

		3) Разработка плана проведения занятия и определение необходимого материально-технического обеспечения; 4) Разработка указаний по выполнению и подготовка необходимых заданий для обучающихся.
--	--	---

Преподавание в режиме Offline будет организована путём вкладки своих материалов в Интернете в виде заранее подготовленных материалов. А что касается режиме Online, в Интернете разработаны ряд программных обеспечений для организации онлайн-встреч. Большинство вузы республики использовали программа Moodle, но после 2016 года перешли на программу ALFA-XPress, которого разработал отечественный IT-специалист [10].

Система ALFA-XPress - информационно-аналитическая система для организации управления учебным процессом в высших и средних специальных учебных заведениях. Внедрение ALFA-XPress позволит комплексно подойти к решению задач, стоящих перед современным учебным заведением. Решение ALFA-XPress ориентированы как на коммерческие, так и государственные высшие учебные заведения.

Основой концепцией развития решения ALFA-XPress является подход, рассматривающий организацию учебного процесса в высшем учебном заведении как единый процесс, состоящих из ряда частных взаимосвязанных процессов. Каждый из частных процессов находит отображение в функциональном блоке решения (например, проведение приемной кампании вузом - в модуле "Абитуриент"). Каждый функциональный блок взаимодействует с другими как на уровне процессов, так и на уровне обмена данными. Таким образом, решение позволяет осуществлять контроль, накапливать информацию об обучаемом в вузе лице с момента подачи заявления в приемную комиссию, от выбора специальностей к вступительным испытаниям, от вступительных испытаний к зачислению в контингент студентов, от зачисления к первой сессии и, завершая подготовкой приложения к диплому, выпуском готового специалиста.

В целом польза от всестороннего использования ИКТ в процессы учебы велика и этот инструментарий в ходе учебного процесса позволяет осуществлять:

- удаленное управление учебного процесса;
- организацию тематических дискуссий;
- систематизации публикуемых материалов;
- хранение информации;
- управления базы данных и знаний;
- передачу информации посредством различных интернет-программ;
- передачу аудио- и видеоресурсов;
- онлайн-тестирования знаний учащегося;
- разработку единого документа во время группового обучения.

Однако, стоит обратить внимание на то, что все эти методы, модели и инструментарий должны учесть специфику общей информатизации общества нынешнего поколения и применения ИКТ в свою очередь не должны стать фактором разделения общества на разные категория или классы, а наоборот должны формироваться на основе хомософия и сохранений природы.

Важнейшим условием исследования принципа и форм методики преподавания ИКТ заключается в создании опоры для развития в данной области.

Для совершенствования принципа и формы методики преподавания ИКТ разработаны следующие этапы:

- выявление факторов, которые влияют на решения данной проблемы;
- Выбор тех или иных методов, которые описаны количественно.

ЛИТЕРАТУРА

1. Сангинов Н.С., Салимов Н.С. Кредитная система образования – Душанбе: Ирфон. –2005. –200 с.
2. Лапчик М.П. и др. Методика преподавания информатики: Учеб. Пособие для студ. Пед. Вузов // [Текст] / Под общей ред. М.П. Лапчика. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 624 с.
3. Маджидов Х.М., Мирзоев Р.Р., Автоматизация учебного процесса гарантия повышения качества подготовки специалистов //Вестник Педагогического университета. -Душанбе, -2009, -№3(35). -с. 129-131. +6
4. Мунавварова Т.З. Педагогическая подготовка студентов исторических факультетов к учительской работе: автореф. дисс. канд. пед. наук: 13.00.01. -Душанбе, -1981. -20 с.
5. Рыжов В.Н. Дидактика: Учеб. пособие для студентов пед. колледжей и лицеев. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004 –318 с.
6. Сабирова Х.С. Методика преподавания информатики. Ее предмет, цели и задачи // [Электронный ресурс] / Интернет-портал ichsanflorist.com. Режим доступа: <https://ichsanflorist.com/kursovie/metodika-prepodavaniya-informatiki.php>.
7. Симонович С.В., Евсеев Г.А. Общая информатика: Учебное пособие для средней школы. – М.: АСТ–ПРЕСС: Инфорком–Пресс, 1998.

8. Угринович Н.Д. Преподавание курса «Информатика и ИКТ» в основной и старшей школе: Методическое пособие Н.Д. Угринович. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2005. – 182 с.
9. Шелепаева А.Х. Поурочные разработки по информатике: Универсальное пособие: 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ВАКО, 2006. – 272 с.
10. ALFA-XPress - система управления учебным процессом // [Электронный ресурс] / Интернет-портал: SD-SOLUTIONS.PRO. Режим доступа: <https://sd-solutions.pro/article/2>.

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ «ИКТ»

В данной статье изучены принципы формирования методики преподавания «ИКТ». Определены, что принципы формирования методики преподавания информационно-коммуникационных технологий состоит из различных уровней и моделей. В исследовании процесса формирования методики преподавания ИКТ наибольший интерес представляют модели суждения, подобия аналогии, структурные и функциональные.

В ходе исследования определил, что существует множество методик и подходов к формированию преподавания ИКТ. Например, группа авторов - Лапчик М.П., Симонович С.В., Евсеев Г.А., Угринович Н.Д. считают, что для полноценного формирования методики преподавания ИКТ содержание курса должно идти от науки информатики и соответствовать современному уровню её развития. Изучение информатики должны давать такой уровень фундаментальных познаний, которые действительно могут обеспечить подготовку учащихся к будущей профессиональной деятельности в различных сферах. Отечественные ученые, в том числе Маджидов Х.М., Мирзоев Р.Р., Мунавара Т.З., Сангин Н.С., Салимов Н.С. при разработке принципов технологии использования ИКТ в учебных процессах с учетом личностных качеств обучающегося принимали во внимание различные подходы.

Ключевые слова: образование, методы преподавания, информация, коммуникационная технология, компьютерные программы, наглядные пособия.

THE PRINCIPLES OF THE FORMATION OF «ICT» TEACHING METHODS

In this article examines the principles of the formation of «ICT» teaching methods. It has been determined that the principles of the formation of methods of teaching information and communication technologies consist of various levels and models. In the study of the process of formation of ICT teaching methods, the models of judgment, similarities, and analogies, structural and functional are of the greatest interest.

In the course of the study, we determined that there are many methods and approaches to the formation of ICT teaching. For example, a group of authors - Lapchik M.P., Simonovich S.V., Evseev G.A., Ugrinovich N.D. believe that for the full formation of the ICT teaching methodology, the content of the course should come from the science of informatics and correspond to the modern level of its development. The study of computer science should provide such a level of fundamental knowledge that can really ensure the preparation of students for future professional activities in various fields. Domestic scientists, including Majidov H.M., Mirzoev R.R., Munavarova T.Z., Sanginov N.S., Salimov N.S. when developing the principles of technology for using ICT in educational processes, taking into account the personal qualities of the student, various approaches were taken into account.

Key words: education, teaching methods, information, communication technology, computer programs, visual aids.

Сведения об авторе:

Рахмонова Олиямо Сафаровна - соискатель Центра инновационного развития науки и новых технологий Национальной академии наук Республики Таджикистан Тел: (+992) 918942954

About the autor:

Rakhmonova Oliyamo Safarovna - Applicant for the Center for Innovative Development of Science and New Technologies of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan Tel: (+992) 918942954

УДК:. 370:681,3 (07)

ББК. 87.74.200+73

С-64

ҲАМКОРИИ ИНСОН ВА КОМПЮТЕР АСРИ ИТТИЛОӮТӢ ВА НАЗАРИЯИ Л.С.ВЫГОТСКИЙ

Собиров С.С.

Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи С. Айни

Гузариш ба асри иттилоотӣ ба танҳо фаҳмиши равонии мушкилотӣ ба миён омадаистодаро, балки рушди минбаъдаи консепсияҳои қаблан муқарраршударо талаб мекунад. Назарияи функсияҳои олиии равонӣ, ки аз ҷониби Л. Выготский коркард шудааст, [6, с.51-52], бо вучуди муносибати номӯайян ба он [1,

с.13-14], дар ҷаҳони илми раваншиносӣ ҳангоми баррасии чунин мушкилот, аз қабилӣ инсон ва фарҳанг, омӯзиш ва рушд васеъ истифода мешавад. Назарияи Выготский воқеан барои арзёбии таъсири компютерҳо ба рушди руҳияи кӯдакон истифода мешавад (Дар мақола кӯшиш ба ҳарч дода шудааст, ки чӣ гуна ва чаро информатика ва технологияҳои иттилоотӣ (пеш аз ҳама дар шакли системаҳои компютерии интерактивӣ) рушди минбаъдаи назарияи Выготскийро зарурӣ мегардонанд, возеҳтар нишон дода шавад.

Пеш аз ҳама, бояд баъзе муқаррароти ин назарияро ба ёд бояд гирифт. Мутаассифона, онҳо на ҳамеша дуруст тафсир карда мешаванд ва дар натиҷа чунин равандҳо "баландтар" номида мешаванд, ки дар асл чунин нест. Масалан, "ҳалли мушкилот", ки "баландтарин вазифаи раванӣ" эълон шудааст, нодуруст, ба андешаи ман, кӯшиши рад кардани арзиши эвристикии худӣ фарқияти функцияҳо аз рӯи сатҳи рушд мебошанд [2].

Фарқияти функцияҳои олии ва поёнии раванӣ яке аз муқаррароти марказии назарияи Выготский мебошад. Баландтарин барои Выготский функцияҳо буданд, ки истифодаи воситаҳои забониро дар бар мегиранд. Аз ҷумла, ӯ муқоисаи пеш аз нутқ (чуқурчаҳо, гиреҳо барои хотира) ва воситаҳои нутқро муқоиса кард; дар доираи охири дар муқоиса бо даҳонӣ асолати нутқи ҳагӣ ба назар гирифта мешуд. Забонҳо ва аломатҳои мнемикӣ - ин "технологияи иттилоотӣ" мебошад, ки ӯ таҳлил кардааст. Навиштан нуктаи ниҳони рушди таърихӣ, онтогенетикӣ ва функционалӣ мебошад, ки барои афкори таҳлили Выготский дастрас буд, ки байни "ишора" ва "ишора" фарқ мекард. Выготский гӯё тадқиқоти ояндаро дар соҳаи зеҳни сунӣ интизор аст, дар бораи навиштан ҳамчун "хотираи сунӣ -и инсоният" сухан меронд.

Сохтори боз ҳам мураккаби функцияҳои раванӣ: истифодаи на танҳо воситаҳои рамзӣ, балки технологияҳои махсуси иттилоотӣ, ки дар истифодаи онҳо миёнаравӣ мекунад, пас аз Выготский пайдо шудааст. Аз ин рӯ, имрӯз ба мо лозим аст, ки дар бораи ду намуди вазифаҳои олии раванӣ ҳарф занем: онҳое, ки бо истифодаи танҳо аломатҳо тавсиф карда мешаванд ва илова бар ин технологияҳои кор бо онҳо.

Тезиси дувуми Выготский ифодагари он аст, ки равандҳои раванӣ дар инсон ҳамон тавре тағйир меёбанд, ки равандҳои ғайриҷаҳонӣ амалии ӯ тағйир меёбанд; дар зер таъсири асбобҳои онҳо миёнарав мешаванд. Воситаҳои фарқкунандаи меҳнати ҷисмонӣ ва асбобҳои "дохилӣ"-и онҳоро психологӣ меномиданд.

Технологияи иттилоотӣ як воситаи беруна, вале психологист, ки ба равандҳои равонии дохилӣ (хотира, тафаккур, ҳаёлот, сухан ва ғ.) таъсир мерасонад. [15, с.16]. Ин тағйиротҳо назар ба тағйироте, ки бо истифодаи аломат ба вучуд омадаанд, аҳамият ва моҳияти бештар доранд.

Мавқеи сеюми Выготский, ки дар заминаи баррасишаванда аҳамият дорад, бо фарқияти функцияҳои "интерпсихикӣ" (дар байни мардум муштарақ) ва "интерпсихикӣ" (ки ба моликияти шахс таъдир ёфтааст) алоқаманд аст. Вай ин тафовутро ҳангоми муқоисаи сухани беруна ва ботинӣ батафсил баён кард. Ин ҳам ба вазифа ва ҳам ба сохтори сухан дахл дорад. Падидаҳои интерпсихикӣ дар рушди психикаи кӯдак ва тамоми системаи ҳамкорӣҳои иҷтимоӣ афзалият медиҳад, дурустии муқовимати ғайриҷаҳонӣ ва муоширатро нишон медиҳад. Маҳз дар ин замина мафҳуми минтақаи рушди проксималӣ ҷорӣ карда мешавад.

Технологияи нави иттилоотӣ ҳам бо функцияҳои байнӣ ва ҳам интерпсихикӣ алоқаманд аст. Дар муошират тавассути миёнаравии технологияҳои иттилоотӣ ва "муошират" (муқолама) бо худӣ технологияҳои иттилоотӣ мушкилот вучуд дорад.

Дар баробари функцияҳо, ки байни одамон тақсим карда мешаванд, инчунин вазифаҳои мавҷуданд, ки байни одамон ва технологияҳои иттилоотӣ муштарақанд. Мафҳуми «минтақаи рушди наздик» шарҳи дигарро касб мекунад. Чунин ба назар мерасад, ки нуктаи назари нав ба даст омадааст: он чизе, ки кӯдак худ ё бо ёрии калонсолон карда наметавонад, ӯ метавонад бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ кор кунад.

Таъсир расонидан ба ғайриҷаҳонӣ инфиродӣ ва муштарақ, ки аллакай тавассути воситаҳои психологӣ ба миён омадааст, технологияҳои иттилоотӣ ба фаровардани он мусоидат мекунад, яъне интиқоли баъзе воситаҳои психологӣ аз шакли ботинӣ ба шакли беруна сураг мегирад. Кор бо технологияҳои иттилоотӣ (аз синфи системаҳои экспертӣ) имконияти ташаккули системаҳои нави мафҳумҳои фароҳам меорад, ки ҳамчун зерсистемаҳои мафҳумҳои азхудкардаи шахс ва мафҳумҳои азхудкардаи системаи экспертӣ дар бар мегиранд [8]. Дар ин система агар мо аз консепсияи Выготский истифода барем, пайдо шудани сифатҳои нави огоҳӣ ва худсариро интизор шудан мумкин аст. Зарурати таҳияи назарияи функцияҳои олии раванӣ на танҳо аз таҳлили назариявӣ бармеояд, балки онро тадқиқоти эмпирикӣ низ ба миён меорад.

Яке аз хусусиятҳои муҳими вазифаҳои олии раванӣ худсарии онҳост. Выготский моҳияти амалҳои худсаронаро дар эҷоди ангезандаҳои сунӣ ва азхудкунии рафтори худ меидид. Назарияи Выготский ба кӯшишҳои пахншудаи то ба сатҳи кондитатсияи операнти кам кардани худсарӣ муқобилат мекунад.

Дар лабораторияҳои таҷрибавӣ оид ба яке аз намудҳои равандҳои худсарона дар муқолама бо компютер ҳамчун вазифаи интерпсихикӣ таҳқиқот гузаронида шуданд. Ҳадаф - ин муайян кардани интизории шифоҳии натиҷаи дилхоҳ ояндаи амал. Имконияти асосии васеъ кардани доираи ғайриҷаҳонӣ ихтиёрии инсон нишон дод, ки он ҳам дар афзоиши шумораи умумии ҳадафҳои таҳияшуда ва ҳам дар афзоиши асолати онҳо ифода ёфтааст [3, 11]. Инчунин нишон дода шудааст, ки истифодаи маълумоти компютерӣ боиси тағйироти сифатии равандҳои ташаккули ҳадафҳои мегардад.

Технологияҳои иттилоотӣ ҳадафхоро аллакай дар байни кӯдакони томақтабӣ дигаргун мекунад. Ҳадафҳо барои бозӣ бо компютер, "бозии мушаххас бо компютер", гузоштани ҳадафҳои мобайнии бидуни компютер мавҷуданд (масалан, дар бозии созанда - нест кардан, калон кардан, кам кардан, якҷоя кардани унсурҳои тасвири тасвиршуда [5, с.8]. Дар нигоҳ доштани омодагӣ ба амалисозии ҳадафҳои марбут ба истифодаи компютер нақшҳои ранги эмотсионалии марбут ба вазъи истифодаи компютер нақши муҳим доранд.

Ҳамин тариқ, ин таҳқиқот нишон дод, ки функцияҳои олии равонӣ якхела нестанд; дар доираи синфи равандҳое, ки ин мафҳум фаро мегирад, равандҳое фарқ карда мешаванд, ки танҳо бо истифодаи компютер амалӣ карда мешаванд. Аммо истифодаи афзояндаи технологияҳои иттилоотӣ мушкilotи навро ба миён овард:

зарурати фарқ кардани функцияҳои эҷодӣ ва ғайрирасмӣ, ки дар концепсияи Выготский вучуд надорад.

Таъсири забонҳои барномасозӣ ба ташаккули ҳадаф дар фаъолияти корбарии технологияҳои иттилоотӣ аз ҷониби Н.И.Повяксал омӯхта шудааст [11, с.8]. Забони барномасозӣ яке аз омилҳои пешбарандае мебошад, ки мундариҷа, дараҷаи мукамалӣ ва асолати ҳадафҳо, инчунин ҳосилнокии ҳадафхоро дар фаъолияти як корбари компютери барномасозӣ муайян мекунад. Хусусиятҳои забонҳои барномасозӣ мундариҷа ва ҷанбаи амалии равандҳои ташаккули ҳадафҳои худ ва ташаккул додани ҳадафҳо барои компютерро муайян мекунад. Сатҳи умумичаҳонӣ ва дараҷаи тафсилот дар тавсифи амалиёти компютерӣ, ки ҳамчун муҳимтарин хосиятҳои психологӣ забонҳои барномасозӣ ба ҳисоб мераванд, дараҷаи мурағабӣ ва самтҳои ҳадафхоро муайян мекунад, инчунин сохтор ва динамикаи ҳадафхоро дар ҷараёни таҳияи барнома муайян мекунад [12, с.32]. Омодагии касбӣ барои барномасозӣ, барои ҳалли як синфи муайяни масъалаҳо, дараҷаи мураккабии онҳо ба хусусиятҳо ва ҳосилнокии ҳадафҳо таъсири назаррас мерасонад, метавонад таъсири ҳалкундаи забонҳои барномасозиро ба мундариҷа ва ҷанбаи амалисозии ҳадафҳо афзоиш ё сул кунад. Истифодаи забонҳои ғайрирасмӣ дар фаъолияти корбари барномасозӣ ба ҷузъи эҷодии ҳадафҳо таъсири мусбат мерасонад: асолати он баланд бардошта мешавад, динамикаи тағйирёбии ҳадафҳо аниқтар муайян карда мешавад ва мустақилият дар ташаккули онҳо меафзояд, намудҳои нави онҳо пайдо мешаванд, ворид намудани забони табиӣ ба системаҳои ҳадафҳои компютер ҳангоми таҳияи барномаи компютер мусоидат мекунад.

Намудҳои тағйирёбии фаъолияти зехнӣ (функцияҳои олии равонӣ дар шароити муколама бо компютер) -ро А.В.Губанов махсус омӯхтааст [7, с.5]. Аз нигоҳи ӯ, ташкили муколамаи корбар бо компютер омилҳои миёнаравии ҳамкориҳои онҳо, табдил ёфтани фаъолияти зехнии корбарро дар шароити компютерикунонии он муайян мекунад.

Ташкили муколама бо компютер, фардсозии онро бармеангезад, хусусияти муносибати корбар ба он таъсир мерасонад ва ба ин васила мавқеи компютерро дар сохтори фаъолияти зехнии корбар муайян мекунад ва мувофиқан табдили ин фаъолият дар шароити компютеризатсия мавриди омӯзиш қарор мегирад. Шахсигардонии ба таври мақсаднок эҷодшудаи компютер ба тағйирёбии ҷузъи эмотсионалӣ ва ҳавасмандгардонии фаъолияти зехнии корбар оварда мерасонад, дараҷаи муносибати мусбати эмотсионалӣ ба компютерро баланд мебардорад, инчунин тамоюли маърифатии ангезаро тақвият медиҳад [18].

Ғайр аз он, шахсисозии мақсадноки компютер боиси тағйирот дар сохтори амалии фаъолияти зехнии корбар мегардад.

Раванди ҳалли масъала шиддат мегирад, фарқияти ҷараёни он дар байни корбарон бо намудҳои гуногуни ҳавасмандкунӣ ҳамвор карда мешавад, стратегияҳои сифатан нави ҳал истифода мешаванд. Вобаста аз хусусияти ташкили муколама, ки дар муносибатҳои муштараки корбар бо компютер миёнаравӣ мекунад, дигаргуниҳои фаъолияти зехнӣ метавонанд аз ҷиҳати таъсир ба ҳосилнокӣ ва ҳолати дохилии мавзӯ ҳам мусбат ва ҳам манфӣ бошанд [16, с.33-34].

Табдили алоқаи байни одамон тавассути миёнаравии технологияҳои иттилоотӣ ба таври муназзам омӯхта шудааст.

Муҳаққиқ А.Е.Войскунский нишон медиҳад, ки табдили марҳилаи иҷроияи муошират тавассути миёнаравӣ аз ташаккули шакли нави мушаххаси гуфтугӯи шифохӣ иборат буда, унсурҳои нутқи шифохӣ ва ҳатгӣ, диалогӣ ва монологӣ, инчунин автокоммуникатсияро дар бар мегирад. Марҳилаи тахминии алоқаи миёнаравӣ тавассути тағйир додани ҷунин параметрҳои ориентировка, ки муайянкунии онҳо танҳо бо ёрии компютер сураат мегирад, тағйир меёбад.

Таркиби амалиётӣ ва техникаи алоқа дар натиҷаи дохил кардани амалиётҳо барои ҳамкорӣ бо компютер васеъ мешавад ва аз ҳисоби амалиётҳои иртиботие, ки ба компютер интиқол дода мешаванд, тангтар мешавад.

Зарурати ба назар гирифтани гурӯҳҳои иҷтимоӣ ҳангоми истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ба миён меояд. Фарқияти муносибати маъмурони пурсидашуда ва психодиагностика, аз як тараф ва аҳоли, аз тарафи дигар, ба системаҳои ташхиси компютерӣ нишон дода шудааст [14, с.16]. Дар заминаи ҳамкорихоии иҷтимоӣ ҳадафҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва дараҷаи дастрасии онҳо муҳиманд. Мусаллам

аст, ки таъсири як технология дар сохтори тоталитарӣ ва демократии иҷтимоӣ, дар шароити барои рушди иқтисодии кишвар мусоид ва дар вазияти бӯхронӣ гуногун хоҳад буд [19, с.41].

Технологияҳои иттилоотӣ инчунин ҳамчун воситаи омӯзиши функсияҳои олии равонӣ амал мекунанд. Дар айни замон усулҳои омӯзиши таҷрибавии психологӣ тафаккури инсон дар муколама бо компютер таҳия карда мешаванд [4, с.21]. Чунин параметрҳои таҳлил ҳамчун дархостҳои яккарата ва такрорӣ шаҳс ба компютер истифода мешаванд; басомади чунин пурсишҳо, интихоби шароити геодезӣ бо истифодаи маълумоти компютерӣ; назорати инсон аз болои ҳалли мушкилот; баҳодиҳии эътимоднокии маълумот; вақти хоси раванди ҳалли масъалаҳо бо истифодаи компютер.

О.Н.Арестова ҳавасмандии фаъолияти зеҳнӣ дар шароити таҷрибаи психологӣ компютерӣ омӯхтааст. Ӯ собит менамояд, ки таъсири трансформатсионии компютеркунӣ фаъолият на танҳо ба ҷанбаҳои оперативӣ ва техникӣ он, балки ба ҳадафҳо ва ҳавасмандкунӣ низ таъсир мерасонад. Дар ин ҳолат ҳам ангеҷаҳои беруна ва ҳам дохилӣ нисбат ба мундариҷаи амалишаванда амалӣ карда шуда, дар шакли стратегияи муайян татбиқ карда мешаванд. Фарқи сифатӣ таҷрибаи компютерӣ ва анъанавӣ бо тағйир додани самти ҳавасмандгардонӣ ҳамкорӣ таҷрибавӣ алоқаманд аст [2, с.85-86]. Озмоиши компютерӣ омилҳои матлуби иҷтимоиро суҷ мекунанд, эҳтимолияти зуҳур кардани шаклҳои инфиродӣ ба мавзӯ хосро, ки бо хусусиятҳои фаъолияти иҷрошаванда алоқаманданд, зиёд мекунанд.

Дар шароити мутақобила масъулияти субъективӣ барои амалҳои шаҳс метавонад аз сабаби набудани назорати мустақими иҷтимоӣ беруна, миёнаравӣ он тавассути технологияҳои иттилоотӣ ва таъхир дар вақт коҳиш ёбад. Яке аз омилҳои таъсири равона ба ташаккули ҳавасмандии субъект дар шароити истифодаи компютер ин бойшавии эмотсионалии муколама бо компютер мебошад [20, с.32-33].

Компютеркунӣ худ як фаъолият аст, аз ин рӯ, ҳадафи онро (масалан, баланд бардоштани ҳосилнокии фаъолияти компютерикунандашуда) ҳамчун меъёри арзёбии оқибатҳои психологӣ он метавон баррасӣ кард. Тибқи ин меъёр миқёси рейтингӣ муайян карда шуд: оқибатҳои "мусбат - манфӣ", "воқеӣ - потенциал", "назоратшаванда - идоранашаванда". Бо истифода аз ин тарозуҳо, Л.П.Гуриева [13, с.22] тағйироти зиддунақизи ангеҷаҳои фаъолияти компютерикунандашудаи психодиагностикӣ, равандҳои гузаштани ҳадафҳо ва таркиби амалиётро таҳлил кард [10, с.14]. Тадқиқоти Е.Е.Лысенко аҳамияти психодиагностикӣ бозиҳои компютериро нишон медиҳад.

Тадқиқотҳои эмпирикӣ зарурати фарқ кардани сатҳҳои инкишофи функсияҳои олии ақлӣ, муайян кардани сатҳи нави махсуси зерӣ таъсири технологияҳои иттилоотӣ тасдиқшударо тасдиқ мекунанд. Ғайр аз ин, ҷорӣ намудани мафҳуми сатҳҳои худсарӣ ва функсияҳои олии равонӣ, фарқияти татбиқи эҷодӣ ва ғайрирасмӣ муҳим аст.

Дар асоси маводи таҳқиқоти ташаккулёбии ҳадафҳо, фарзия дар бораи васеъшавии минтақаи рушди проксималӣ тасдиқ карда шуд: чунин таъсироти рушд ба даст оварда шудаанд, ки бидуни компютер, дар фаъолияти инфиродӣ ё муштарак дастнорасанд. Тағйирот дар функсияҳои "интерпсихологӣ" шакли омодагӣ ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, аз ҷумла ҷузъҳои маърифатӣ (забонӣ) ва шахсӣ (ҳавасмандгардонӣ) -ро гирифт [17, с.114-122].

Дар психологияи муосир функсияҳои инкишофёфтаи равонӣ аксар вақт ҳамчун шаклҳои махсуси фаъолияти субъект, аз ҷумла чунин ҷузъҳои сохторӣ, ба монанди мотивҳо, ҳадафҳо ва амалиёт баррасӣ карда мешаванд. Агар Выготский байни воситаҳои меҳнати ҷисмонӣ ва аломатҳоро ҳамчун "обзори психологӣ" ташбеҳи қашида бошад, пас имрӯз шабоҳати субъекти амалӣ ва фаъолияти дохилии худӣ ӯ маъмул аст [9, с.41]. Ин ташбеҳҳо, ба андешаи мо, ба синтез ниёз доранд. Дар доираи ин равиш, арзёбии таъсири технологияҳои иттилоотӣ ба функсияҳои олии рӯҳӣ арзёбии таъсири онҳоро ба ангеҷаҳо, ҳадафҳо, амалиёти фаъолият, ки функсияҳо «қор мекунанд» -ро дар бар мегирад. Дар баробари ин, зарурати фарқияти минбаъдаи тағйиротҳо бо фарқ кардани фарқияти воқеӣ ва потенциалӣ, тағйирёбандаҳои назоратшаванда ва назоратнашаванда, мусбат ва манфӣ пайдо шуд; функсияҳои баландтар метавонанд на танҳо ба таври маҷозӣ, ҳатто баландтар шаванд, балки коҳиш ёбанд.

Ҳамин тавр, гузариш ба асри иттилоотӣ, ташаккули фарҳанги нави иттилоотӣ барои рушди вазифаҳои олии равонии инсон имкониятҳои бой фароҳам меорад, ба пайдоиши шаклҳои нави миёнаравӣ ва ноил шудан ба сатҳи нави худсарӣ мусоидат мекунанд.

Албатта, назарияи Выготский танҳо яке аз назарияҳои имконпазир барои арзёбии оқибатҳои таъсири асри иттилоотӣ ба рушди равонӣ ва илми равоншиносӣ мебошад. Аз ин рӯ, онро бо дигар назарияҳои пуршиддати равонӣ муқоиса кардан лозим аст, аммо ин аллакай вазифаи билқул дигар ва мустақил аст.

АДАБИЁТ

1. Абулханова Славская К.А., Брушлинский А.В. Философско-психологическая. С.Л.Рубинштейна. М. 1989. - С.13-14
2. Алексеев В.В. Физика и экология. М.: Знание, 1978. - С.85-86
3. Арестова О.Н. Мотивация мыслительной деятельности в условиях компьютерного психологического эксперимента: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М. 1988. - 11 с.
4. Бобоева Ю.Д. Целеобразование в интеллектуальной деятельности в условиях с диалога ЭВМ: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М. 1979. - 21 с.

5. Белафина И.Г. Применение ЭВМ в режиме диалога для экспериментально-психологических исследований мышления: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М. 1981. – 8 с.
6. Выготский Л.С. Развитие высших психологических функций. М. 1959. – С.51-52
7. Выготский Л.С. Преобразование общения, опосредствованного компьютером: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М. 1990. – 5 с.
8. Губанов А.В. Виды преобразований интеллектуальной деятельности в условиях диалога с компьютером: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М. 1990. – 24 с.
9. Горстко А.Б. Математическая модель экосистемы Азовского моря. М.: Знание, 1979. – 41 с.
10. Грекова И. Методологические особенности прикладной математики на современном этапе ее развития //Вопросы философии, 1976. № 6. – 4 с.
11. Каримова Т.В. Целеобразование в диалоге с ЭАМ и в условиях общения: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М. 1980. – 18 с.
12. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность, М., 1975. – 32 с.
13. Лысенко Е.Е. Игра с ЭВМ как вид творческой деятельности: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М. 1988. – 22 с.
14. Повакель Н.И. Влияние языков программирования на целеобразование в деятельности пользователя ЭВМ: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М. 1988. – 16 с.
15. Тихамиров О.К. Информатика и новые проблемы психологической науки //Вопр. Философии. 1986. №7. – 35 с.
16. Тихамиров О.К., Гурьева Л.П. Опыт анализа психологических последствий компьютеризации психологической деятельности //Психол. журн. Т. 10. №2. 1989. С. 33-44.
17. Тихамиров О.К., Собчик Л.Н., Гурьева Л.П., Гарбер И.Е. Отношение к компьютеризированному тестированию различных социальных групп. //Вопр. Психологии. 1991. №5. С. 114-122.
18. Хоа Л. Целеобразование у детей дошкольного возраста в условиях использования компьютера: Дипломная работа. Ф-т психологии МГУ, 1991. – 46 с.
19. Моисеев Н.Н. Человек, среда и общество М.: Наука, 1972. – 65-66
20. Моисеев Н.Н. Экология человечества глазами математики. М.: Молодая гвардия, 1988. – 32-33

ВЗИМОДЕЙСТВИЕ ЧЕЛОВЕКА С КОМПЬЮТЕРОМ ИНФОРМАЦИОННЫЙ ВЕК И ТЕОРИЯ Л.С.ВЫГОТСКОГО

В статье представлена информация о приоритетах и значении инновационного процесса в образовании. В частности, было отмечено, что необходимость дальнейшего развития теории высших практических задач Л.С. Выготского в условиях информатизации общества оправдана.

Отмечается, что уровень произвола и посредничества функций выявляется только тогда, когда возможно использование информационных технологий.

Теория Выготского фактически используется для оценки влияния компьютеров на умственное развитие детей. (Статья призвана более четко показать, как и почему информатика и информационные технологии (прежде всего в форме интерактивных компьютерных систем) вызывают необходимость дальнейшего развития теории Выготского.

Работа с информационными технологиями (из класса экспертных систем) позволяет формировать новые системы понятий, которые, как подсистемы, включают концепции, усвоенные индивидуумом, и концепции, усвоенные экспертной системой. В этой системе, если мы воспользуемся концепцией Выготского, можно ожидать появления новых качеств осознанности и самоконтроля.

Ключевые слова: развитие, высшие психические функции, произвольность, опосредствованность, информатизация, компьютер, диалог.

HUMAN INTERACTION WITH COMPUTER THE INFORMATION AGE AND THEORY OF L.S. VYGOTSKY

The article provides information on the priorities and value of the innovation process in education.

In particular, it was noted that the need for further development of the theory of higher practical tasks of LS Vygotsky in the context of informatization of society is justified. It is noted that the level of arbitrariness and mediation of functions is revealed only when the use of information technology is possible.

Vygotsky's theory is actually used to assess the impact of computers on the mental development of children (The article seeks to show more clearly how and why computer science and information technology (primarily in the form of interactive computer systems) make further development of Vygotsky's theory necessary.

Working with information technology (from the class of expert systems) allows the formation of new systems of concepts, which, as subsystems, include the concepts mastered by the individual and the concepts mastered by the expert system

In this system, if we use Vygotsky's concept, we can expect the emergence of new qualities of awareness and self-control.

Key words: innovation, technology, education, institution, form, tool, process, priority, meaning, importance, concept.

Сведения об авторе:

Собиров Сухайли Саломович - соискатель кафедры методика преподавания математики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни.
Тел.: (+992) 935350603

About the author:

Sobirov Suhaili Salomovich - the applicant for the department teaching methods of mathematics, Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. Tel: (+992) 935350603

**ХУСУСИЯТҲОИ МЕТОДИИ ТАШАККУЛИ МАҲОРАТ ВА МАЛАКАҲОИ ҲАЛЛИ
МАСЪАЛАҲОИ СОДДАИ МАТЕМАТИКӢ ДАР ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ**

Буриев Ф.К.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Дар раванди таълими математикаи синфҳои ибтидоӣ чунин масъалаҳоеро интихоб намуда, ҳал бояд кард, ки матн онҳо ҷиҳатҳои таълимиро тарбиявӣ дошта бошанд. Дар соҳаи таълим ва тарбия низ дигаргунӣ, фикри мулоҳизаҳо, муносибатҳои нави педагогӣ пайдо шуданд. Имрӯзҳо талабот ба омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ ва хонандагони хурд-соли муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, асосӣ, миёнаи умумӣ, литсейҳо ва гимназияҳо қуллан тағйир ёфтааст.

Дар замони муосир таълимгоҳҳои кишварҳои пешрафта, алаҳусус кишварҳои Русия ва Аврупо бо татбиқи амалии методҳои нав ба нави таълиму тарбия рушду нумӯёдоранд. Аз ин рӯ, ташкили чунин муассисаҳои таълимӣ: муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, гимназияҳо, литсейҳои равияҳои гуногун ва коллеҷҳо боиси қомеъҳои дар соҳаи маориф мегарданд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он кишварҳое, ки омӯзгорони соҳиб-истеъдодаш бо таълифу таҳияи барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимӣ машғул буда, барои рушди босуръати соҳаи таълиму тарбия сармат гуздоранд. Яке, аз чунин равияҳо, ки имрӯзҳо беамониат ва бо пазирии бештаре дар қори таълиму тарбия аввалиндараҷа, мебошад, ин равияи «Китобат ва қироат дар рушди тафаккури интиқодӣ» ба шумор меравад. Мароми ин равия - дар ҳар як хонанда ба вучуд овардани рушд додани тафаккури интиқодӣ, яъне хонанда, худ мустақилона ҳал ва маълумоти ба дастовардашро натиҷагирӣ кунад, фарқи дурусту нодурустро аниқтар шиносад, ба ҳар саволи пайдошуда худ ҷавоб ҷӯяд ва дарёбад. Омӯзгор барои чунин хонанда танҳо роҳнамои ҳолис бошад. Гавҳари гаронқадри донишро хонанда худ ҷӯяд ва ёбад, бӯи мушқро худ бишносад, на ба гуфти аттор мақбул дорад. Хушбахтона, насли пешқадами имрӯз аз насли қарни бист озоии бештарро молиқ буда, соҳибирода аст ва ба дунболи иҷрои иродаи дигарон нест.

Барои ин гуфтаҳо ҷӣ бояд қард то омӯзгорони синфҳои ибтидоии имрӯза соҳиби методҳои хуб шаванд хонанда ба гуфтаҳои болои сазовор бошад. Пеш аз ҳама методистони хуб лозиманд, ки худ соҳиби маълумоти воло бошанд, то дигарон аз онҳо қатрае ҳам бошад, омӯзанд ва баҳравар шаванду дар оянда аз он методҳо истифода баранд.

Дарси ташаккули маҳорату малака ва татбиқи дониш дар амал аз ҷузыёти зерин таркиб ёфтааст: а) аниқ қардани мазмун ва мақсади масъала; б) намунаи иҷрои масъала; в) иҷрои масъала (иҷро намудани ҷанкуниҳо, мушоҳидаҳо ва ҳоказо); г) ҷамъбаस्तкунӣ (машққуниҳои шифохӣ, машққунии ҳалли масъалаҳо ва ҳоказо); ғ) супориши вазифаи ҳонагӣ дохил мешавад.

Ҳалли масъалаҳо ҷузы таркибии аксарияти машғулиятҳо дар таълими математикаи синфҳои ибтидоӣ ташкил медиҳад ва барои андӯштани дониш татбиқи он, тақвият бахшидани тафаккури фикрӣ ва ин-қишофи маҳорату малакаҳои амалии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ёрӣ мерасонад [11].

Масъалаҳои математикаи мактабӣ воситаи таълиму тарбия буда, ҳалли онҳо дар донишомӯзӣ, татбиқи дониш ва инқишофи маҳорату малака, мақсад ва методи таълим мебошад. Масъалаҳои соддаро дар машғулиятҳои гуногун барои гузориши проблема ва ба вучуд овардани вазъияти проблемавӣ, баёни маълумоти нав, ташаккули маҳорату малакаҳои амалӣ, санҷиши савияи дониш, тақрору мустаҳкам ва ҷамъбаст қардани дониш истифода мебаранд.

Дар таҷрибаи таълими математикаи синфҳои ибтидоӣ бештар шаклҳои зерини ҳалли масъалаҳои содда маълум аст: а) омӯзгор мувофиқи матлаб масъаларо интихоб қарда, шартҳои онро меҳонаду ва ба таҳтаи синф менависад ва тавассути саволу ҷавоб шартҳои масъаларо таҳлил қарда, диққати хонандагони синфҳои ибтидоиро барои ҳалли он ҷалб менамояд; б) яке аз хонандагон шартро меҳонад ва таҳлилу муҳокимаи масъала таҳти роҳбарии омӯзгор бо иштироки ҷаълонаи хонандагони синф мегузарад, баъд хонандаи дар назди таҳтаи синф қарордошта ҳалли онро идома медиҳад; в) бо супориши омӯзгор хонандагони синфҳои ибтидоӣ мустақилона масъаларо ҳал мекунанд, яъне дар ин маврид омӯзгор қори ҳар як хонандаро назорат мекунад ва ба онҳо ёрӣ мерасонад; г) хонандагони синфҳои ибтидоӣ мувофиқи хоҳиш масъала тартиб дода, тарзи ҳалли онро пешниҳод менамоянд.

Барои ташкил кардани ҳалли масъалаҳои содда дар синфҳои ибтидоӣ омӯзгор пешаки онҳоро интихоб менамояд. Навъҳои гуногуни масъалаҳо вобаста ба мақсади истифодабарӣ интихоб карда мешавад.

Раванди ҳалли масъалаҳои содда вобаста ба навъи масъалаҳо аз марҳилаҳои зерин мураттаб мегардад: а) хондани шартӣ масъала ва муайян кардани ҳодисае, ки дар шарт инъикос ёфтааст; б) навишти кӯтоҳи шартӣ масъала бо ишораҳо, тасвир кардани расм, нақша, схема, чадвал; в) таҳлили мазмуни масъала бо мақсади муайян кардани моҳияти математикии он ва водор кардани хонандагони синфҳои ибтидоӣ барои ошкор кардани ҳодиса ва ё ин ки ҳолати ашӯе, ки дар шартӣ масъала гузошта шудааст; г) методи ҳалли масъаларо муайян кардан; ғ) ёфтани ҳалли умумии масъала, таҳлили ҷавоби масъала ва ҳулосаҳое, ки аз ҳалли он бармеоянд [1].

Чӣ тавре ки дар боло ишора намудем, тартибу методҳои ҳалли масъалаҳои содда ба навъи масъала ва мақсаду мавқеи истифодаи онҳо вобаста аст. Ҳалли масъалаҳои содда ба мақсади ташаккул додани маҳорату малакаи хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳамчун дарси алоҳида ташкил ва гузаронида мешавад.

Методҳои ҳалли масъалаҳои содда ҳам барои назария ва ҳам барои амалия таълим ниҳоят муҳим аст, зеро ки ин ба омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ имкон медиҳад, ки рукҳои ҳам таълимӣ ва ҳам тарбиявӣ масъалаҳои соддаро ба эътибор гирифта, аз ба як мақсад истифода намудани онҳо худдорӣ намоянд. Азбаски масъалаҳои содда аз якдигар ҳам аз рӯи мазмун ва ҳам аз рӯи мақсадҳои дидактикӣ ба кулӣ фарқ мекунанд, онҳоро чунин тасниф намудан мумкин аст: а) аз рӯи мазмун;

б) аз рӯи ифодаи шарт; в) аз рӯи методикаи ҳал [7].

Албатта, чунин таснифоти масъалаҳои математикаи мактабро пурра ва то охир пайи ҳам шумурдан нашоуд, чунки баъзан ҳамон як масъаларо вобаста ба аломатҳое, ки аз рӯи онҳо таснифот мегузаронанд, ба гурӯҳҳои гуногун шомил кардан мумкин аст.

Маълум аст, ки воситаҳои таълимӣ аз математикаи мактабӣ дар синфҳои гуногуни муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, асосӣ, миёнаи умумӣ, литсейҳо ва гимназияҳо аз ҳамдигар ба кулӣ фарқ доранд. Воқеан ҳам, агар хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, литсейҳо ва гимназияҳо дар байни маводи назариявӣ ва амалии математика фарқи муайянеро аниқ карда тавонанд ҳам, вале дар зинаҳои ибтидоии таълими математика дарки ин гуна фарқият барои хонандагон басо мушкул мебошад, зеро ки дар синфҳои ибтидоӣ таълими маводи номбурда раванди ягонаи бо ҳам чузъан пайвандеро ташкил медиҳанд.

Маълум аст, ки дар курси методикаи таълими математикаи синфҳои ибтидоӣ барои ҳосил намудани мафҳумҳои математикӣ, муқаррар кардани хосиятҳо, ошкор сохтани робитаи байни компонентҳо ва ғайраҳо, ки ба масъалаҳои содда мансубанд, аксар мавридҳо аз методҳои гуногун истифода мебаранд.

Бо ин мақсад омӯзгор силсилаи масъалаҳои махсус интихобшударо ҳал карда, хонандагони синфҳои ибтидоиро водор месозад, ки далелҳои дар шартӣ онҳо инъикосёфтаре муоина намуда, робитаи байнашонро ошкор карда, моҳият, хосият ва қонуниятҳои математикиро фаҳманд ва ҳулосаҳои зарурӣ бароранд. Аз ин рӯ, муайян намудани мавқеи масъалаҳои соддаи матнӣ дар системаи таълими математика яке аз масъалаҳои хеле муҳим ба ҳисоб меравад.

Агар масъалаҳои соддаи матнӣ аз як тараф, барои пайдоиши дониш, маҳорат ва малақаҳои зарурӣ хизмат расонад, аз тарафи дигар, онҳо асосҳои назариявиро ба вучуд оварда, барои дар амалия татбиқ намуданашон онҳо низ имконият фароҳам меоваранд. Аз ин лиҳоз, дар таълими курси методикаи таълими математикаи синфҳои ибтидоӣ аз методҳои гуногуни ҳалли масъалаҳои соддаи матнӣ ҳаматарафа истифода бурдан ба мақсад мувофиқ аст.

Мувофиқи талаботи нави методикаи таълими математикаи синфҳои ибтидоӣ мазмуни масъалаҳои соддаи матнӣ барои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, асосӣ, миёнаи умумӣ, литсейҳо, гимназияҳо як то тағйирот дохил карда шудааст. Дар ҳар як масъалаҳои пешниҳодшуда, бо баробари мустаҳкамкунии маводи назариявӣ пешомӯхташуда, боз мумкин (проблемаҳо) гузошта шудааст. Масъалаҳои соддаи матнӣ хонандагони синфҳои ибтидоиро ба фикрронӣ водор сохта, барои ҳосил намудани мафҳумҳои нав замина тайёр намоянд. Онҳо бояд боиси мустақилонаи азхуд кардани қоидаву қонунҳои нав, вобастагҳои байни бузургҳо гашта, ба таълими ҳамгиро асоси бозътимод гузорад ва ниҳоят, масъалаҳои содда бояд барои якҷояшавии раванди азхудкунии назария ва пайдову ташаккул ёфтани маҳорату малақаҳои амалӣ бевосита хизмат карда тавонанд.

Ин талабот омӯзгорони синфҳои ибтидоиро вазифадор месозад, ки дар навбати аввал ҳар як масъалаҳои соддаи дар китобҳои дарсӣ пешниҳодшударо аз нуқтаи назари танқидиву эҷодӣ муоина намуда, ба қадом мақсад интихоб шудани онҳоро хубтар фаҳмида гиранд. Аз тарафи дигар, омӯзгор бояд донанд, ки дар таълими математикаи синфҳои ибтидоӣ мавқеи назарияи мафҳуми маҷмӯъ, чузъиёти мантики мате- матикӣ, вобастагҳои байни бузургҳо, истифодаи методҳои илмӣ-таҳқиқотӣ: индуксия (ангезиш), дедуксия (ҳулосабарорӣ), анализ (таҳлил), синтез (пайваस्तкунӣ) ва ғайра ба сифати методи таълим истифода бурдани намудҳои гуногуни масъала нақши муҳим мебошад.

Мувофиқи барномаи нави таълими математика хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар баробари рақамҳо, ишораҳои ҳарфиро низ истифода менамоянд, ки ин кор онҳоро барои дар шакли умумӣ ҳал намудани масъалаҳои содда тайёр менамояд.

Ҳангоми ҳалли масъалаҳои соддаи матнӣ хонандагони синфҳои ибтидоӣ донишҳои нав мегиранд ва ба фаъолияти амалӣ тайёр мешавад. Ҳалли масъалаҳои соддаи матнӣ ба инкишофи фикронии мантикии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мусоидат менамояд. Бинобар ин, омӯзгор бояд дар бораи ҳалли масъалаҳои содда ва сохтори он тасаввуроти аниқ дошта бошад, онҳоро бо методҳои гуногун ҳал карда тавонад [5].

Масъалаҳои соддаи матнӣ дилхоҳ аз ду қисм иборат аст: шарт ва талабот. Дар шарт масъалаҳои соддаи матнӣ дар бораи объектҳо ва баъзе бузургӣҳо, ки ин объектҳо тавсиф менамояд, дар бораи қиматҳои маълум ва номаълуми ин бузургӣҳо, муносибати байни онҳо маълумот дода мешавад. Дар баробари дигар мафҳумҳои математикӣ аз ҷумла мафҳумҳои алгебравӣ геометрӣ, нумератсияи ададҳо, амалҳо бо ададҳо ва ғайраҳо низ дар ҳалли масъалаҳои соддаи матнӣ математикаи синфҳои ибтидоӣ нақши асосӣ мебошанд.

Омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ вазифадор мебошанд, ки хонандагонро бо масъалаҳои таркибии матнӣ шинос намоянд, роҳҳои ҳалли гуногуни онҳоро омӯзонанд. Омӯзонидани ҳал кардани масъалаҳои содда раванди асосӣ буда, самаранокии он аз дуруст интиҳоб кардани масъалаҳо ва дар ҳамаи марҳилаҳои ҳал (ҳангоми шинос шудан бо шарт, таҳлил, ҳал ва ғайра) дуруст ба роҳ мондани таълим вобаста мебошад.

Хонандагони синфҳои ибтидоӣ фақат дар ҳамаи вақт масъалаҳои соддаро дуруст ҳал карда метавонанд, ки агар шартҳои онҳоро дарк карда тавонанд. Бинобар ин, пеш аз ҳал кардани масъалаҳои содда, онҳо бояд ба шартҳои масъала дуруст аҳамият диҳанд. Бодиққат омӯختани шартҳои масъалаҳои соддаи матнӣ на фақат барои ҳал кардани он, балки барои хонандагони синфҳои ибтидоӣро ба ҳаёт тайёр кардан ҳам аҳамияти калон дорад. Дар ҳаёт барои бомуваффақият иҷро кардани ягон амал, пеш аз ҳама дониши асосии шартҳои он талаб карда мешавад.

Барои тайёр шудан ба ҳал кардани масъалаҳои содда, ҳал кардани силсилаи масъалаҳои содда қўмак мерасонад. Силсилаи масъалаҳои содда гурӯҳи масъалаҳои ҷунин интиҳоб кардашуда мебошанд, ки ҳар як масъалаи пасояндаи гурӯҳ давоми масъалаи аввала мебошад. Силсилаи масъалаҳои соддаро ҳангоми омӯзиши амалҳои ҷамъу тарҳ дар доираи нумератсияи даҳӣ муоина менамоянд ва он барои тайёр шудан ба ҳал кардани масъалаҳои мувофиқи дуамала воситаи хубе мебошад, лекин дар силсилаи масъалаҳои содда ҳар яке аз онҳо ба шакли тайёр дода мешавад.

Ҳангоми ҳал кардани масъалаҳои дуамала хонандагони синфҳои ибтидоӣ бояд ҳудашон аз онҳо масъалаҳои соддаро ҷудо кунанд, ки онҳо дар рӯзҳои аввал барои ин корро иҷро кардан душворӣ мекашанд. Ҳал кардани масъалаҳои содда назар ба ҷудо кардани онҳо, барои омӯзиши самаранок ва инкишофи тафаккур ёрӣ мерасонад.

Ҳал кардани масъалаҳои соддаи матнӣ, ки яке аз омилҳои асосии самаранокии машғулиятҳои математика, фаъолиҳои донишандӯзии хонандагони синфҳои ибтидоӣ буда, ба инкишофи тафаккури онҳо қўмак расонида метавонад. Ин навъи масъалаҳо, асосан барои хонандагон хурдсол ғоиданок аст, ки онҳо ба фанни математика шавқу ҳавас пайдо менамоянд. Дар раванди таълими ҳалли масъалаҳои соддаи матнӣ омӯзгор вазифадор аст, ки барои ҳар як масъалаи ҳаллаш омӯзонидани шавандаи воситаҳои дидактикӣро ба тариқи васеъ истифода намояд, ҷунки дар таълими ҳалли масъалаҳои таркибӣ, омӯзиши ҳалли масъалаҳои содда заминаи асосӣ мегузорад. Бинобар ин, масъалаҳо ба тарзи ба ҳуд хос кӯтоҳ, равшан дастрас ва фаҳмо бояд тасвир карда шаванд.

Ҳалли масъалаҳои содда ҷузъиёти соддаи аксарияти машғулиятҳои ҳоро дар таълими математикаи синфҳои ибтидоӣ ва методикаи он таъсир кил медиҳад ва барои андӯштани донишу таъбиқи он, таъвият додани тафаккури фикрӣ ва инкишофи маҳорату малақаҳои амалии хонандагон хурдсол ёрӣ мерасонад [2].

Масъалаҳои соддаи арифметикӣ дар машғулиятҳои гуногун барои гузориши проблема ва ба вучуд овардани вазъияти проблемавӣ, баёни маълумоти нав, таҷаккули маҳорату малақаҳои амалӣ, санҷиши савияи дониш, тақрор, мустаҳкам ва ҷамъбаст кардани дониш истифода мебаранд.

Ба ақидаи мо, маҳорату малақаи ҳал карда тавонистани масъалаҳои содда сатҳи дониши математикии хонандагони хурдсолро муайян менамояд. Хонандагони хурдсол дар вақти ҳалли масъалаҳои содда таҳлилу ҷамъбасткунӣ, муҳокимаронӣ ва ҳулосабарориро меомӯзанд ва ба низом даровардану ба ҳамдигар пайвастанӣ далелу донишҳои алоҳидаи машқ мекунанд.

Барои ҳалли масъалаҳои арифметикӣ таъбиқи ин ё он амал зарур аст ва миқдори амалҳои барои ҳалли масъалаҳо зарурбуда, яке аз таъсироти асосии масъалаҳои содда мебошад. Ҳамин тавр, ҳалли масъалаҳои соддаи арифметикӣ аҳамияти бузург дорад, мо бо ёрии онҳо маҷмӯи донишҳои математикӣ ва маҳорату малақаҳои заруриро таҷак- кул медиҳем.

Аз ин рӯ, методикаи ҳалли якҷанд масъалаҳои соддаро нишон медиҳем:

Масъала 1. Дар китобхонаи мактаб 180 то китоби бачагона буд. Барои хониши берунисинфии як синфи 4-ум 60 то, синфи дигари 4-ум 15 то камтар китоб гирифтанд. Якҷоя ҳар ду синф аз китобхона чандто китоб гирифтанд?

Хал: 60 китоб I – синфи 4,
15 кам II – синфи 4,
 $60-15=45$,
 $60+45=105$.

Чавоб: ҳамагӣ ду синф 105-то китоб гирифтанд.

Масъала 2. Пиёдагарди якум бо суръати 8 км/соат равон аст. Суръати пиёдагарде, ки аз паси ӯ меравад 10 км/соат буда, масофаи байни онҳо 12 километр мебошад. Онҳо баъди чанд соат вомехӯранд?

Хал: агар вақти вохӯрии онҳоро бо t ишорат намоем, он гоҳ дар ин вақт пиёдагарди якум масофаи $8 \cdot t$ ва пиёдагарди дуюм масофаи $10 \cdot t$ -ро тай менамоянд. Ҳангоми вохӯри масофаи тайнамудаи пиёдагарди дуюм 12 километр зиёд аст, яъне $10 \cdot t - 8 \cdot t = 12$ мешавад. $2 \cdot t = 12$, аз ин ҷо t -ро меёбем: $t = 12 : 2 = 6$ аст.

Чавоб: пиёдагардҳо баъди 6 соат бо ҳамдигар во- мехӯранд.

Масъала 3. Садоқат ададери фикр кард. Аз он 50-ро тарҳ карда, натиҷаашро ба 10 тақсим намуд, ки адади 4 ҳосил шуд. Садоқат кадом ададро фикр кардааст?

Хал: $(y-50):10=4$; $y-50=4 \cdot 10$; $y-50=40$; $y=40+50$; $y=90$.

Чавоб: адади фикр кардашуда 90 аст.

Масъала 4. Периметри росткунча ба 48 см баробар буда, яке аз тарафҳояш аз дигараш 4 маротиба дарозтар аст. Масоҳати росткунча ба чанд баробар аст?

Хал: Барои ҳал кардани ин масъала аз формулаи периметри рост- кунча ва масоҳати он истифода мебарем, яъне $P=2(a+b)$ ва $S=a \cdot b$. Агар $P=48$ см, $a=4b$ бошад, он гоҳ ифодаи зеринро ҳосил мекунем: $P=2(a+b)$;

$48 \text{ см} = 2(4b+b)$; $48 \text{ см} = 2 \cdot 5b$; $48 \text{ см} = 10b$; $b = 48 \text{ см} : 10$; $b = 4,8 \text{ см}$ аст ва $a = 4b = 4 \cdot 4,8 \text{ см} = 19,2 \text{ см}$ мешавад. Пас, кимати $a=19,2$ см ва $b=4,8$ см-ро ба фор-мулаи масоҳати росткунча гузошта, меёбем: $S=a \cdot b=19,2 \text{ см} \cdot 4,8 \text{ см} = 92,16 \text{ см}^2$.

Чавоб: масоҳати росткунча ба $92,16 \text{ см}^2$ баробар аст.

Масъалаҳо барои ҳалли мустакилона

Масъала 5. Барои дарсҳои таълими меҳнат ресмон, матоъ ва қайчӣ харидорӣ намуданд. Барои ресмон 12 сомонию 68 дирам, барои матоъ 6 сомонию 24 дирам зиёдтар ва барои ресмону матоъ чанд сомонӣ пардохт карда бошанд, барои қайчӣ ҳамон қадар сомонӣ пардохт карданд. Барои ҳамаи харид чанд сомонӣ пардохт карданд?

Масъала 6. Мактаббачагон дар давоми тобистон 48 кг 600 г раста- ниҳои доругӣ чамъоварӣ карданд. Аз онҳо 14 кг 500 г гули коқутӣ, 6 кг 120 г камтараш гули пудина ва боқимондааш гули хайрӣ буд. Хонанда- гон чанд килограмм гули хайрӣ чамъоварӣ карданд?

Масъала 7. Теплоход бо суръати 60 км дар як соат ҳаракат карда, масофаи байни ду бандарро дар 6 соат тай кард. Дар бозгашт он ҳамин масофаро дар 9 соат тай намуд. Теплоход дар бозгашт бо кадом суръат ҳаракат кардааст?

Масъала 8. Аз ду деҳа ба пешвози якдигар ду автобус ба роҳ баро-мад. Яке аз онҳо то вохӯрӣ 160 км, дигараш 2 маротиба зиёд масофаро тай кард. Масофаи байни деҳаҳо ёбед.

Масъала 9. Дарозии росткунча 14 см, бараш 8 см аст. Масоҳат ва периметрии росткунчаро ҳисоб кунед.

Масъала 10. Масоҳат ва периметри росткунчаеро ёбед, ки дарозияш 18 см буда, бараш 6 см кӯтоҳтар аст.

Масъала 11. Ададери фикр карда, онро 6 маротиба хурд намуда, аз адади ҳосилшуда 320-ро тарҳ намоем, 620 ҳосил мешавад. Адади номаъ-лумро ёбед.

Масъала 12. Ададери фикр карда, онро 8 маротиба калон намуда, ба адади ҳосилшуда 480-ро чамъ намоем, 720 ҳосил мешавад. Адади номаълумро ёбед.

Мавриди ҳал кардани масъалаҳои содда ҳар як хонандаи синфҳои ибтидоӣ бояд донишҳои назариявии худро дар амал татбиқ карда таво- нанд ва маҳорати тартиб додани масъаларо низ пайдо намуда, онро бидуни ҳеҷ ёриҳо ҳал намояд.

Вазифаи дигари боз ҳам муҳими омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ аз он иборат аст, ки қобилияти аз ҳалли масъала хулосабарориро ташаккул дода, ба он муваффақ гарданд, ки ҳар як хонанда ба саволҳои «Дар раванди ҳалли масъала чиро бояд омӯхт?» ва «Чиро дар хотир нигоҳ доштан зарур аст?» сарфаҳм равад.

Ҳамин тавр, омӯзгори синфҳои ибтидоӣ вазифаҳои дидактикии ҳар як масъалаи соддаро пешақӣ муайян карда, дар мавриди зарурӣ аз он истифода мебарад. Қаблан муайян намудани вазифаҳои дидактикии масъалаҳои содда ба омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ имкон медиҳад, ки дар раванди омӯзиши ҳар як мавод доир ба масъалаҳои матнӣ дар математикаи синфҳои ибтидоӣ робитаи асосии қоидаҳо ва формулаҳо барқарор намояд ва хонандагони хурдсол онҳоро шарҳ дода тавонанд. Барои ин чунин масъалаҳои соддаро истифода кардан лозим, ки дар қараёни ҳалли онҳо хонандагон на танҳо донишҳои назариявиро дар амал татбиқ карда тавонанд, балки моҳияти илмии онҳоро низ сарфаҳм равад.

фаъолияти эҷодиашон инкишоф ёбад ва маҷмӯи донишҳои дар барнома пешбинишударо азхуд карда тавонанд.

АДАБИЁТ

1. Атахонов Р. Масъалаҳои содда дар синфҳои ибтидоӣ. – Душанбе: 1986. – 68 с.
2. Бегимов Ҳ.Х., Раҷабов Т.Б., Сайёдов И.Д. Ҳалли масъалаҳои типикӣ. – Душанбе: 2013. – 98 с.
3. Бурхонов Қ.Т., Рабиев С.М., Султонов Р.Н., Турдиева Ш.А. Ҳалли масъалаҳои типикӣ. (Дастури таълимӣ). – Хучанд: 2010. – 55 с.
4. Игнатъев В.А., Шар Я.А. Сборник арифметических задач повышенной трудности. Пособие для учителей начальных классов. – М.: 1968. – 240 с.
5. Истомина Н.Б. Методика обучения математике в начальных классах: Учебное пособие для студентов средних педагогических учебных заведений и факультетов начальных классов. – М.: 2001. – 288 с.
6. К. Изатуллоев, А. Пирназаров, Ғ. Ҳалимов, Н. Ибодов. Маҷмӯаи масъалаҳо аз математика. – Душанбе: 2015. – 207 с.
7. Л.М. Фридман, Қ.У. Осимов. Масъалаҳои арифметикӣ ва тарзи ҳалли онҳо. – Душанбе: 1969. – 207 с.
8. Осимов Қ.У., Фридман Л.М. Методҳои ҳалли масъалаҳои математикӣ (Дастур барои муаллим). – Душанбе: 1987. – 207 с.
9. Пышкало А.М., Стойлова Л.П. Сборник задач по математике. – М.: 1979. – 208 с.
10. Саранцев Г.И. Общая методика преподавания математики. – Саранск: 1999. – 208 с.
11. Скаткин Л.Н. Обучение решению простых и составных арифметических задач. – М.: 1963. – 182 с.
12. Чумаев К.Қ., Азизов Р. Э., Ҳафизов Ҳ.М. Асосҳои математикаи элементарӣ ва маҷмӯаи масъалаҳо. – Душанбе: 2007. – 424 с.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ РЕШЕНИЯ ДЛЯ ПРОСТЫХ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В статье анализируются способы и методы решения простых математических задач. Однако решение простых задач - неотъемлемая часть курса элементарной математики.

Проблемы школьной математики являются средством обучения, а их решение заключается в изучении, применении знаний и развитии навыков, целей и методов обучения. Простые задачи используются на различных занятиях, чтобы сообщить о проблемах и создать проблемную ситуацию, представить новую информацию, развить практические навыки, проверить знания, проанализировать и закрепить знания, а также обобщить знания. Однако решение простых задач - неотъемлемая часть курса элементарной математики.

В практике обучения математике в начальной школе наиболее распространены следующие формы решения простых задач: а) предлагает решения; б) один из учеников зачитывает условие и проводится анализ и обсуждение задачи под руководством преподавателя при активном участии учеников в классе, затем ученик перед доской продолжает её решать; в) по указанию учителя ученики начальных классов решают задачу самостоятельно, т. е. в этом случае учитель следит за работой каждого ученика и помогает им; г) учащиеся начальной школы при желании сформулируют проблему и предложат решение.

Один из ключевых шагов в решении простых задач - это исследовательские навыки решения простых задач. Иногда проблемы в тексте не настоящие. Математическая модель также применима к ряду простых задач. Следовательно, у них нужно развивать эти навыки.

Это помогает быть готовым к решению простых задач, к решению ряда простых задач. Серия простых задач - это группа выбранных проблем, каждая из которых является продолжением первой проблемы. При изучении сложения и вычитания изучается серия простых задач, которые являются хорошим инструментом для подготовки к решению двумерных задач, но в серии простых задач каждая из них дается в готовой форме.

Поэтому учителя начальной школы должны воспользоваться этой возможностью

Ключевые слова: формирование, воображение, образование, воспитание, знания, навыки, умения, интересы, математика начальных классов, учитель начальных классов, проблема, тип задачи, простые задачи, решение задач, образовательные учреждения.

METHODOLOGICAL FEATURES OF DEVELOPMENT OF SKILLS AND SOLUTION SKILLS FOR SIMPLE MATHEMATICAL PROBLEMS IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

The article analyzes the ways and methods of solving simple mathematical problems. However, solving simple problems is an integral part of the elementary mathematics course.

The problems of school mathematics are a means of teaching, and their solution lies in the study, application of knowledge and the development of skills, goals and methods of teaching. Simple tasks are used in various classes to communicate problems and create a problem situation, present new information, develop practical skills, test knowledge, analyze and consolidate knowledge, and generalize knowledge. However, solving simple problems is an integral part of the elementary mathematics course.

In the practice of teaching mathematics in primary school, the following forms of solving simple problems are most common: involves solutions; b) one of the students reads out the condition and the analysis and discussion of the problem is carried out under the guidance of the teacher with the active participation of the students in the class, then the student in front of the board continues to solve it; c) at the direction of the teacher, primary school students solve the problem on their own, that is, in this case, the teacher monitors the work of each student and helps them; d) Primary school students, if they wish, will formulate a problem and offer a solution.

One of the key steps in solving simple problems is the exploratory skills of solving simple problems. Sometimes the problems in the text are not real. The mathematical model is also applicable to a number of simple problems. Therefore, they need to develop these skills.

It helps to be ready for solving simple problems, for solving a number of simple problems. A series of simple problems is a group of selected problems, each of which is a continuation of the first problem. Learning addition and subtraction explores a series of simple problems that are a good preparation tool for solving two-dimensional problems, but in a series of simple problems, each of them is given ready-made.

Therefore, primary school teachers should take advantage of this opportunity.

Key words: formation, imagination, education, education, upbringing, knowledge, skills, abilities, interests, primary school mathematics, primary school teacher, problem, problem type, simple problems, problem solving, educational institutions.

Сведения об авторе:

Буриев Фирдавс Комиджонович – старший преподаватель кафедры методика начального образования Таджикский государственный педагогический университет имени Садриддина Айни. г. Душанбе, Проспект Рудаки. Телефон: (+992) 904132606.

About the authors:

Buriev Firdavs Komildjonovich - Senior Lecturer of the Department of Primary Education Methods, Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. Dushanbe, Rudaki Avenue. Phone: (+992)904132606.

ТАШКИЛИ БОЗИҲОИ ГРАММАТИКӢ ДАР МАРҲИЛАИ АВВАЛИ ОМУӢИШИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

Сухробӣ Р.С.

Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи С. Айни

Имрӯзо масъалаи омӯзиши забонҳои хориҷӣ, махсусан русӣ ва англисӣ дар ҳамбастагӣ бо забони модарӣ аз синфҳои ибтидоӣ оғоз меёбад. Махсусан қайд кардан зарур аст, ки донишҷӯи забонҳои хориҷӣ дар муаррифии кишвар дар арсаи ҷаҳонӣ нақши барҷаста дорад. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои фаро гирифтани наврасону ҷавонон ба забонҳои хориҷӣ барномаи давлатӣ қабул намудааст. Бозиҳои грамматикӣ аз намудҳои муҳими бозӣҳо ба ҳисоб меравад, ки тавассути онҳо омӯхтани маводи грамматикӣ барои ба нутқи ғайрӣ

гузаштани хонандагон замина фароҳам меорад.

Маълум аст, ки машқи сохтори грамматикӣ аз ҷониби хонандагон, ки тақрори зиёдро тақозо менамояд, бо яқинии худ хонандагонро ҳаста намуда, қувваи сарфшуда бошад, қаноатмандие намебахшад. Бо сабаби он ки забони маводи грамматикӣ хусусияти анъанавӣ дорад, забонзада шудани он дар хонандагон муносибати манфири ҳосил менамояд. Грамматика, аз он ҷумла, назарияи он, бояд шавқовар бошад, он бояд ба шахсияти хонанда нигаронида шуда бошад, ин бешак таълими забони хориҷиро самарабахш мегардонад. Барои он ки таълими забони англисӣ, минҷумла омӯзиши грамматика, шавқовар бо шавқу завқи хонандагон зиёд гардад, тафаккури эҷодиашон инкишоф ёбад, усулҳои гуногун, бахусус бозӣҳо, истифода бурдан аз манфиат ҳолӣ нест. Аз нуқтаи назари мо, бозӣ яке аз воситаҳои самараноки ташаккули қобилиятҳои коммуникативӣ мебошад. Адиби рус Аникеев Н.П. қайд кардааст: [1, с.223]

«Бозӣ – роҳи кӯдакон ба сӯи дарки олам аст, ки дар он умр ба сар мебаранд ва онро тағйир додан номумкин аст».

Бозӣ шавқмандии кӯдаконро афзуда, ғаёлияти гуфтугӯии онҳоро ба меъёри табиӣ наздик менамояд, барои рушди малакаҳои муошират ҳамачиҳата кӯмак мерасонад, барои сайқалдодани маводи забон мусоидат мекунад ва равиҳои амалии таълимиро месозад.

«Бозиҳо кӯмак мерасонанд, ки ғаёлияти дилгир завқовар бошад. Бозӣ тавре ки маъмул аст, шакли пешбарандаи ғаёлияти кӯдак дар синни хурди мактабӣ мебошад.» Педагоги маъруф *Ахметова Н.* [2, с.170]

Ба истифодаи самараноки бозӣ дар раванди таълим тавачҷуҳ зоҳир кардаанд. Дар бозӣ бештар вақт қобилиятҳои кӯдак зоҳир мешаванд. Мавзӯи мазкур барои омӯзиши амиқи он ва алаҳхусус, истифодаи амалии он дар мактабҳо зарур аст. Мубрам будани мавзӯи мазкур дар марҳалаи муосир аён аст. Ҷаъолияти таълимии мактаббачагон, хусусиятҳои муоширати онҳоро бо ҳамдигар, бо омӯзгор, бо соҳибони забон таҳлил намуда, гуфтан мумкин аст, ки қобилиятҳои муошираткунӣ, маҳорати ибстеъмоли маводи забон дар вазъияти гуфтугӯӣ ба таври қофи рушд наёфтааст.

Тавассути бозӣ талаффуз тақмил ёфта, маводи лексикӣ ва грамматикӣ ғаний мегарданд, малакаҳои шунидан, нутқи шиғоҳӣ инкишоф меёбанд. Ҳангоми бозӣ қобилиятҳои эҷодӣ ва интиқодии кӯдак ташаккул меёбанд, чунки чунин бозиҳо аз ӯ лаёқати зеринро металабанд: чӣ тавр бояд рафтор кард, чиро бояд гуфт, чӣ гуна бояд бурд кард.

Эҳсоси баробарӣ, ғазои шавқмандӣ ва чолиб ба кӯдак имкон медиҳанд, ки эҳсоси шарму хиҷолатмандиро бартараф намояд, монеаи забониро барҳам диҳад, хасташавиро ҳис нанамояд. Усулҳои бозиро метавон ба ҳар гуна мақсад ва вазифа мутобик кард. Онҳо вазифаҳои зиёдеро дар ҷараёни инкишофи кӯдак иҷро менамоянд, барои аз худ кардани маводи сол ба сол афзуншаванда кӯмак мерасонанд ва салоҳиятҳои муоширатро дар сиришти шахс бедор мекунанд.

Барои амали гардидани мақсади мазкур баъзе масъалаҳои мантиқан баҳам алоқамандро бояд ҳал намуд:

- муайян кардани талаботи муосир барои таълими забони хориҷӣ;
- омӯхтани адабиёт доир ба мушкилоти истифодаи бозиҳо ҳамчун воситаи ҳавасмандгардонии ғаёлияти маърифатии наврасон дар дарсҳои забони англис;
- таҷлили муносибатҳои гуногун оид ба тақсифоти усулҳои бозӣ;
- муқаррар кардани хусусиятҳои истифодаи усулҳои бозӣ дар таълими забони англисӣ;
- бо ёрии таҳқиқоти озмоишӣ исбот кардани самаранокии усули бозӣ дар таълими грамматика ва ташаккули салоҳиятҳои муошират дар шароити мактаби ибтидоӣ;
- ҳулосаҳои мушаххас баровардан ва пешниҳод намудани тавсияҳо оид ба истифодаи бозӣ бар асоси таҷрибаи худ ва қорҳои амали.

Ба сифати нуктаи назар чунин ақида пешниҳод мешавад: «Истифодаи усули бозӣ дар таълими грамматикии нутқ барои ташаккули малакаҳои грамматикӣ мусоидат менамояд. Азимов Э.Г. [3, с.200].

Ба андешаи олим С. А. Лисиче «бози усули анъанавии пазируфтаи таълим ва тарбия ба шумор меравад». Ин яке аз воситаҳои хуби таълим бе зӯрварӣ ва ғайримачбур аст». Бозӣ ба хоҳишҳо ва талаботи табиӣ кӯдак мутобик буда, тавассути он бо қаноатмандӣ меомӯзад. Бештари омӯзгорон имкониятҳои зиёди бозиро ҳамчун воситаи таълимӣ забони англисӣ қайд мекунанд. Ба шарофати бозиҳо ҳамаи равандҳои маърифатии хонандагон ғаёл мегарданд: хотира, диққат, тафаккур, қобилиятҳои эҷодӣ инкишоф меёбанд. Бозиҳои таълимӣ барои рағби хастагӣ ёрӣ медиҳанд, монеаҳои забонӣ ва психологиро бартараф менамоянд. Истифодаи онҳо натиҷаҳои хуб дода, шавқро ба фан афзуда, диққатро барои мақсади асосӣ – аз худ кардани малакаҳои нутқӣ дар раванди муошират ҳангоми бозӣ равона месозанд Алғуфьева А. А. [4, с.215].

Ба ақидаи равоншинос А.А. Леонтев мотиватсия ки бо роҳи бозӣ ба вучуд меояд, дар як қатор бо мотиватсияҳои муоширатӣ, маърифатӣ ва эстетикӣ тавсиф дода шавад. Ҳамаи ин мотиватсияҳо дар маҷмӯъ ваҷҳиёт, ё ин ки мотиватсияи таълимиро ташкил менамоянд.

Дарси забони хориҷӣ ҳамчун зухуроти иҷтимоӣ баррасӣ мегардад, ки дар он аҳли синф ин муҳити иҷтимоӣ муайянест, ки дар он омӯзгор ва хонандагон ба муносибатҳои муайяни иҷтимоӣ ворид мешаванд ва раванди таълим бошад ин ҳамкориҳои ҳозирин ба ҳамдигар аст. Дар баробари ин қомеъӣ дар таълим натиҷаи истифодаи мушғараки ҳамаи имкониятҳо барои омӯзиш аст. Имконоти васеъ барои ғаёлгардонии раванди таълим истифодаи нақшбозиҳо ва бозиҳои нутқиро пешбини менамояд.

Бозиҳои нутқи барои ғаёлгардонии хонандагон дар машғулиятҳо мусоидат карда, ташаббусҳои нутқии онҳоро ташаккул медиҳанд. Шаклҳои бозӣ имкон медиҳанд, ки воҳидҳои луғавии азхудкарда ва ибораҳо тақрор мустаҳкам карда шаванд, дарс рангоранг гузарад ва тавачҷуҳи хонандагон ба дарс зиёд шавад. М.Ф. Стронин, муаллифи як қатор асарҳое, ки ба бозиҳои таълимӣ бахшида шудаанд ва дар таълими забонҳои хориҷӣ истифода мешаванд, ду намуди ин гуна бозиҳоро ҷудо кардааст:

- 1) бозиҳои омодакунада, ки барои ташаккули малакаҳои нутқӣ мусоидат мекунанд;
 - 2) бозиҳои эҷодӣ, ки мақсадашон дар инкишофи минбаъдаи малака ва маҳорати нутқӣ аст.
- Бозиҳо ҳамчунин аз рӯи намуди ғаёлият ҷудо мешаванд:
- қисмонӣ (ҳаракатӣ);

- интеллектуалӣ (ақлонӣ);
- меҳнатӣ;
- иҷтимоӣ;
- психологӣ.

Аз рӯйи хусусияти раванди педагогӣ гурӯҳҳои зерини бози ҳоро тасниф кардаанд:

- 1) таълимӣ, машққунанда, назоратӣ, ҳулосақунанда;
- 2) маърифатӣ, тарбиявӣ, инкишофдиҳанда;
- 3) репродуктивӣ, маҳсулноқ, эҷодӣ;
- 4) коммуникативӣ, ташхисӣ, интиҳоб, психотехникӣ.

Аз рӯйи хусусияти методика бозиҳо ба чунин навъҳо ҷудо мешаванд:

- предметӣ;
- сюжетӣ;
- нақшофарӣ;
- расмӣ;
- тақлидӣ;

Ба фикри Берман И.М. дар дарсҳои забони хориҷӣ «бозиҳои забони», «бозиҳои мувофиқи нақша» - ро истифода бурдан мумкин аст. Ақидаи ин олимро ин ҷо дида мебароем. [5, с.87]

1). Дар бозиҳои нутқӣ ба сифати мавод забонро истифода мебаранд. Бештар ин гуна бозихоро барои машқи хат, луғат ва ё синтаксис кор мебаранд. Агар ин на201вӣ бозиҳо барои аз ёд кардани таърифу қоидаҳо ва сохторҳо кор фармуда шаванд, он гоҳ ин бозиҳо хусусияти худро пурра чун бозӣ гум мекунад ва ҳамчун машқҳо доништа мешаванд.

Чунин ҳолат дар сурате ба вуқӯъ мепайвандад, ки муҳокимаи дидактикӣ ё асоснокии мотиватсияи таълим мавҷуд набошад. Пӯшида будани бозӣ ва ҷудо кардани нақши омӯзгор ин бозихоро барои муошират дар дарсҳои забони англисӣ номувофиқ мекунад.

2). Дар бозиҳои мувофиқи нақша вазифаҳо муайян буда, порчаҳои он ба таври воқеӣ пешниҳод мешаванд. Дар ин бозиҳо масъалаҳои пешкаш мегарданд, ки бозингарон бояд дар асоси, шартҳои муайяни он амал намоянд. Хонандагон ин қоидаҳоро ба эътибор мегиранд. Дар баробари ин хонандагон таъсири худро ба рафти бозӣ мерасонанд.

3) Дигар навъи бозӣ ин нақшофарӣ аст. Ҳангоми баҳам таъсиррасонии шарикон ба вучуд меояд. Чунин бозӣ ба кӯдакон ҳаловат мебахшад ва онҳо тайёранд ба ягон омодагӣ бозӣ кунанд.

Методистон Бородулина М. К. ва Карлин А. А. чунин шаклҳои драматикӣ нақш офариро ҷудо мекунад: [6, с.140]

бозгӯии матн аз номи шахсони амалқунанда;

- диалог;
- импровизатсия;
- нақшофарӣ.

Методисти дигари машҳур Бочарева Л.П. ”нақшофариро шакли алоҳидаи бозӣ мешуморад”. [7, с.190]

Намудҳои бозиро ӯ чунин тавзеҳ додааст:

- нақшофарӣ;
- драматизатсия;
- симулятсия.

Ҷойи бозӣ дар дарс ва вақти барои он ҷудошуда ба омилҳои гуногун вобаста аст: омодагии хонандагон, маводи омӯхташаванда, мақсадҳои мушаххас ва шартҳои машғулият ва дигар. Масалан, агар бозӣ ҳамчун машқ барои мустаҳкам кардани мавод истифода шавад, барои он 15- 20 дақиқаи дарс ҷудо карда мешавад. Минбаъд ҳамон бозӣ дар муддати 3-5дақиқа гузаронида шуда, ҳамчун тақрори маводи гузашта хизмат мекунад. Чи тавре ки дар боло қайд гардид, бозиҳои грамматикӣ барои ташаккули малакаҳои нутқ мусоидат мекунад.

Бозиҳои грамматикӣ мақсадҳои зеринро дар бар мегиранд:

– таъмини маҳорати хонандагон барои таҷриба кардани донишҳои грамматикӣ;

– омӯзондани хонандагон барои истеъмоли намунаҳои нутқ, ки мушқилиҳои муайяни грамматикӣ доранд;

– офаридани вазъияти табиӣ барои истеъмоли намунаи нутқ ва ғаёл гардонидани ғаёлияти фикрронии онҳо, ки баистифодаи сохторҳои грамматика дар шароитҳои табиӣ муошират равона шудаанд;

– инкишоф додани ғаёлияти эҷодии нутқии хонандагон.

Дар поён мо мисолҳоро оид ба ин мавзӯ меорем.

Мақсад: аз худ кардани феълҳои модалӣ дар нутқи шифохӣ.

Равиши бозӣ: Ду гурӯҳ ташкил карда мешавад. Як гурӯҳ ҷумлаи фикр мекунад, ки феъли модалӣ дошта бошад, дигар гурӯҳ бояд он ҷумларо ёбад. Бо ин мақсад саволҳои типии «Оё шумо ...метавонед?, «Оё шумо бояд. ...?». Сипас гурӯҳи дуюм ҳамин вазифаро иҷро мекунад ва бозӣ идома меёбад.

2. Феъли «to be» Н. Туйгунов, Ф.Сангинов [8, с.29]

“Аз нуқтаи назари мо, агар дар дарсҳо грамматикаро чунин шарҳ диҳем, хонандагон онро хубтар аз худ менамоянд. Онҳо дарси ояндаро бесаброна мунтазир хоҳанд шуд, то афсонаи навесте дар бораи Шохигарии Грамматика шунаванд. Албатта, агар омӯзгоре тахайлоли худро кор фармояд, афсонаи навесте барои кӯдакон эҷод карда метавонад, ки барои фаҳмиши дурусти грамматикаи забони англисӣ кӯмак хоҳад кард”.

Шарҳи афсонавии қоидаҳои грамматикӣ, истифодаи тасвири симоҳо барои мафҳумҳои абстракцио ба хонандагон фаҳмонидан ҳамчун ағъият махсус мешаванд, беш аз ин ҳисси идрок меафзояд, хотира беҳтар мегардад. Усули бозӣ дар таълим бар тафаккури маҷозӣ (образнокӣ) асос ёфтааст. Хонандагонро ба олами афсонаҳо раҳнамоӣ кардан лозим аст, то омӯштани забони хориҷӣ натавонанд манфиатбахш, балки шавқангез бошад.

В. Шейру қофиябандӣ барои ташаккули малакаҳои грамматикӣ.

Истифодаи шейру қофиясозӣ мавқеи муҳимро дар байни воситаҳои рағбатовар ва самаранок намудани раванди омӯзиши грамматика ишғол менамояд. Ин гуна роҳи омӯзиш имкон медиҳад, ки қоидаҳои нави грамматика баён гардида, дар шакли дастрасу сабук мавзӯи омӯхташуда мустақам карда шавад. Аксаран қоидаҳои грамматика дар ҳар мисраъ тақрор мешаванд. Масалан,

*I'm learning to speak,
I'm learning to spell,
I'm learning to read,
And I'm learning to tell
This is Jack and this is Jill,
This is Ann and this is Bill,
This is Ted and this is Dot,*

This is Rex and this is Spot. Бородулина М.К. [9, с.50] се марҳиларо дар қофиябандии грамматика ҷудо мекунад. Марҳилаи аввал – муаррифӣ ва тақмили маводи шейр. Ин супоришҳои гуногунро ба кор бурдан мумкин аст: ба ҷойҳои холӣ калимаи зарурӣ гузоред (анҷома, феъли ёридиҳанда, ҷонишин); феълҳои нодуруст ро дар шакли Past Simple нишон диҳед, ҳамаи феълҳои шахси сеюми танҳо ро дар Present Simple, исмҳо бо падежҳоро ишора намоед; калима таркибро, ки аз дигар воситаҳои грамматика фарқ мекунанд, нишон диҳед. Фаъолияти хонандагон инфиродӣ, дунафарӣ, гурӯҳӣ буда метавонад. Сипас, ҳам басту ҳулосаи дарс дар бораи қоидаи маъмури грамматика шуда метавонанд.

Марҳилаи дуюм – “шаклгирӣ”, ки барои тағйири сохти ҷумла пешбинӣ шудааст ва аз ҷумлаҳо матн тартиб дода шудааст: ҷумлаҳои тасдиқӣ ва инкорӣ ё саволӣ гардонда мешаванд ё баръакс; шумораи танҳо ба шумораи ҷамъ тақдир меёбад ва ғайра.

Марҳилаи сеюм – ҷабл гардонии донишҳои мавҷуда, малакаҳоро маҳорат. Инҳо ба хонандагон маводи офиясозиро дар нутқи муқоламавӣ ва монологӣ дар вазъияти супорида шуда пешниҳод кардан мумкин аст ё аз рӯи намуна қофиясозанд.

Ҳулоса, тақдир бозҳои грамматикӣ дар марҳилаи аввали омӯзиши забони англисӣ, хотираи забонмӯзии хонандагонро инкишоф дода, малакаҳои маҳорати суҳбронии онҳоро баланд мебардорад. Ин ба он оварда мерасонад, ки ҷараёни маърифатӣ, баҳусус диққат, мушоҳидакорӣ, идрок, хотир, тафаккур ва нутқи хонандагон инкишоф ёбанд.

АДАБИЁТ

1. Аниқеев Н. П. Психологический климат в коллективе. - М. Просвещение, 1989 – 223 с.
2. Ахметова Н. Грамматические игры // Английский язык. Приложение к газете «1 сентября». - 2004 - 170 с.
3. Азимов Э. Г. Материалы Интернета на уроках английского языка Иностранные языки в школе - 2001, №1 М., - 200 с.
4. Алтуфьева А. А. Некоторые основные проблемы создания общего языка общения в системе Интернет М., 1961 - 215 с.
5. Берман И. М. Методика обучения английскому языку. - М. Высшая школа, 1970 - 87 с.
6. Бородулина М. К., Карлин А. А., Лурье А. С. Обучение иностранному языку как специальности. - М. Высшая школа, 1982 – 140 с.
7. Бочарева Л. П. Игры на уроках на уроках английского языка на начальной и средней ступени обучения // Иностранные языки в школе. - 1996 – 190 с.
8. Н. Туйгунов, Ф. Сангинов. Грамматикаи забони англисӣ. English grammar. (маводи таълимӣ). Душанбе - 2013 - 29 с.
9. Бородулина М. К. Обучение иностранному языку как специальности – М., Высшая школа, 1975 – 50 с.

ОРГАНИЗАЦИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ ИГР ЯВЛЯЕТСЯ ГЛАВНЫМ МЕТОДОМ В ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В данной статье рассматриваются грамматические игры, которые способствуют развитию навыков устной речи в начальном этапе обучения.

Игры увеличивают интерес учащихся к иностранному языку, развивают навыки разговорной речи, что облегчает их общение между ними. Методику использования игр можно использовать по-разному,

потому что они могут способствовать лучше усваивать предоставленный грамматический материал, развитию речи учащихся, воспитанию самостоятельности и ответственности.

Ключевые слова: игры, организация, анализ, сравнение, первый шаг, изучение, интересный, сопоставление, мотивация, учебный, коммуникативность, воспитанию, ответственности, независимость.

ORGANIZATION OF GRAMMAR GAMES IS THE MAIN METHOD IN LEARNING OF ENGLISH LANGUAGE

In this article are considering grammar games which can develop oral speech at the beginning of learning. Games increase interest of participants in learning for languages for develops oral speech then can do easy their talk between them. We can use methods of games in different ways because they can better get grammar materials, breeding independence and responsibility.

Key words: games, organization, analysis, comparison, first step, learning, interesting, compare, motivation, educational, communicative, breeding, independence, responsibility.

Сведения об авторе:

Сухроб Раджабализода Саиди - докторант (Phd) первого курса кафедры методики преподавания английского языка, Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни, тел: (+992) 988838624. E-mail: SRajabalizoda @gmail.ru, Тел: (+992) 988838624.

About the author:

Suhrob Rajabalizoda Saidi – PhD, of the first course, in the Department of English teaching methodology Tajik State Pedagogical University named after Sadridin Aini. E-mail: SRajabalizoda @ mail. ru, phone: (+992) 988838624.

МОДЕЛИРОНӢ ҲАМУН ВОСИТАӢ САМАРАНОКИӢ ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲО ДАР КУРСӢ ИБТИДОӢ МАТЕМАТИКА

Султонов Р.Н.

Донишгоҳи давлатии Худҷанд ба номи академик Б. Фафуров

Математика яке аз фанҳои асосии мактаби ибтидоӣ буда, қариб тамоми соҳаҳои фаъолияти инсонро фаро мегирад, ки ба суръати рушди пешрафти илм ва техника таъсири мусбӣ мерасонад. Бинобар он, тақмили таълими математика барои насли нав яке аз масъалаҳои ҳаётан муҳим гардидааст.

Яке аз роҳҳои баланд бардоштани дониши математикии хонан- дағони хурдсол дар ҳалли масъалаҳо ин моделиронӣ ба ҳисоб меравад.

Асоси методологии моделиронӣ чунин аст. Ҳар чизе, ки фаъолияти инсон ба он равона карда шудааст, объект (лот. *objectum* - предмет) номида мешавад. Таҳияи методология барои ба тартиб даровардани аҳборот, коркарди маълумот дар бораи объектҳои, ки берун аз тафаккури мо вучуд доранд дар байни худ ва муҳити беруна робитаи мутақобила мекунад, нигаронида шудааст [6, с. 20].

Фарзияҳо ва аналогияҳои, ки ҳаҷони воқеӣ ва олами воқеан мавҷудбударо инъикос мекунад, бояд возеҳият ё ба нақшаҳои мантикии барои таҳқиқот мувофиқ овардашавандаро доро бошанд. Чунин схемаҳои мантиқӣ, ки сохторҳо ва мулоҳизарониҳои мантиқиро содда мекунад ё барои гузаронидани таҳқиқот оид ба равшан кардани табиати падидаҳо имкон медиҳанд, модел номида мешаванд. Ба ибораи дигар, модел (лот. *modulus* – ченак, меъёр) ин ивазкунандаи объекти аслиӣ буда, омӯзиши баъзе хусусиятҳои аслиро таъмин мекунад.

Моделиронӣ ивазкунии як объект бо дигараш бо мақсади гирифтани маълумот дар бораи хусусиятҳои муҳимтарини объекти аслиӣ бо истифода аз объект - модел мебошад.

Ҳамин тариқ, моделирониро ҳамчун нишон додани як объект бо модел барои гирифтани ахборот дар бораи ин объект тавассути гузаронидани таҷрибаҳо бо модели он муайян кардан мумкин аст. Назарияи иваз кардани баъзе объектҳо (аслиӣ) ба дигар объектҳо (моделҳо) ва омӯзиши хосиятҳои объектҳо дар моделҳои онҳо назарияи моделиронӣ номида мешавад.

Раванди моделиронӣ мавҷудияти зайлро пешбинӣ мекунад:

- Объекти таҳқиқот.

- Муҳақик, ки дар назди ӯ масъалаи мушаххас гузошта шудааст.

- Моделе, ки барои гирифтани маълумот дар бораи объект сохта мешавад, барои ҳалли масъалаи гузошташуда зарур аст.

Ҳамин тариқ, модел пешниҳоди аёнии предмети таҳқиқот мебошад.

Дар таълими хонандағони синфҳои ибтидоӣ принципи аёний яке аз принципҳои асосии таълим мебошад, ки мувофиқи он таълим ба об- разҳои мушаххаси бевосита ба ҳиссиёти хонандагон таъсиркунанда асос ёфтааст. Ин ба он вобаста аст, ки дар чараёни таълим се навъи тафаккур дар бачагон

пайдарпай ташаккул меёбанд: аёний-амалӣ, аёний-образӣ ва абстрактӣ-назариявӣ, онҳо дар ҳамбастагии зич бо ҳамдигар инкишоф меёбанд.

Ҳамин тариқ, идеяи моделиронӣ моҳияти принципи аёниятро ифода мекунад.

Модел як системаи дар ақл пешниҳодшуда ё ба таври моддӣ татбиқшуда мебошад, ки объекти тадқиқотро инъикос ё таҷдид мекунад ва метавонад онро чунин иваз кунад, то ки тадқиқи он ба мо оид ба ин объект маълумоти нав диҳад [6; сах. 32].

Моделҳо бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

1. Вучуд доштани муносибати монандӣ байни модел ва нусхаи аслий, ки меъёри он аниқ ва дақиқ муқаррар шудааст (шартҳои инъикос ё дақиққунии аналогия).

2. Модел дар раванди маърифати илмӣ бояд ивазкунандаи объекти омӯхташаванда бошад (шартҳои намоёндагӣ).

3. Омӯзиши модел имконият медиҳад, ки дар бораи объекти аслий маълумот (ахборот) гирифта шавад (шароити экстраполятсия).

Моделиронӣ ин методи таҳлили баъзе моделҳо тавассути моделҳои дигар буда тафсири васеъ ва синтези баъзе маҷмӯҳои моделҳо ба ҷамъи дигар дар асоси табдили унсурҳо, муносибатҳо ва дараҷаҳои ташкилии ба объектҳои ба як намуд хос, ба унсурҳо, муносибатҳо ва дараҷаҳои ташкилии объектҳои ҳосилшудаи ҳамон намуд ва ё табиати гуногундошта аст.

Модел пулест аз абстракт ба сӯи мушаххас, ки фикрронии хонанда тавасути он сурат мегирад.

Шаклҳои моделҳо метавонанд гуногун бошанд: нақшаи моделӣ, модели аломатӣ (рамзӣ), графикӣ, образӣ.

Дар адабиёти методӣ оиди ин масъала чунин фарқиятҳо вучуд дорад:

1. Аёнияти ашёвӣ (предметӣ): объектҳои муҳити зист (қалам, дафтар, ҷубчаҳои ҳисобкунак, донаҳо); моделҳои ашё: суратҳо бо тасвири ашё, меваҳо, сабзавот, ҳайвонот;

2. Аёнияти графикӣ (шартӣ): расмҳои схемавӣ, нақшаҳо [8; с. 284].

Моделҳоро дар мувофиқа бо воситаҳои ашхосе, ки барои сохтани онҳо истифода мешавад ба ду гурӯҳ - схемавӣ ва аломатӣ тақсим кардан мумкин аст.

Моделҳои схемавӣ дар навбати худ вобаста ба амалиёте, ки онҳо иҷро мекунад, ба ашёвӣ ва графикӣ тақсим карда мешаванд. Моделҳои ашёвӣ (ё предметӣ) шартӣ масъалаҳои матнро тавассути ашёҳо бо имконияти таъсиррасонии ҷисмонӣ иҷро мекунад. Онҳо аз ҳама гуна объектҳо (тутмаҳо, гӯгирдҳо, тасмаҳои қоғазӣ) сохта шуда, метавонанд бо намудҳои гуногун барои ҳали масъалаҳои матнӣ сахмгузор бошанд. Ин навъи модел барои барқарорсозӣ ва ташаккули зеҳнӣ, ки дар масъала дар шакли тасаввурот тавсиф шудааст, мусоидат мекунад.

Моделҳои графикӣ одатан барои ҷамъбасти умумӣ ва нақшавии шартӣ масъала истифода мешаванд. Шаклҳои зерини моделҳои графикӣ мавҷуданд:

1. Расм.

2. Расми шартӣ.

3. Нақша.

4. Нақшаи схемавӣ (ё схема).

Аёнияти предметӣ (ашёӣ) барои мукамалгардонии мушоҳидаҳои ҳиссии бачагон ва ташаккул додани ақидаҳои онҳо нақши калон дорад. Моделиронии предметӣ дар синфи якум ҳангоми шинос шудан бо ҳалли масъалаи намуди нав истифода мешавад.

Моделирониро ҳангоми ҳалли масъалаҳо дар шакли нақша, ки дар шарт муносибати қимати бузургӣҳо (зиёдтар, камтар, ҳамон миқдор) дода шудаанд, истифода намудан тавсия дода мешавад, инчунин ҳангоми ҳалли масъалаҳои марбут ба ҳаракат. Дар ин ҳолат муносибатҳои дар шарт нишон додашударо риоя кардан лозим аст: масофаи бештарро бо як порчаи калон, нисбатан камтарро бо порчаи нисбатан кӯтоҳтар тасвир намудан лозим аст.

Нақша таносуби қимати бузургӣҳоро ба таври возеҳ нишон медиҳад ва дар масъалаҳо оид ба ҳаракат вазъияти мувофиқро ба таври схемавӣ тасвир мекунад.

Хонандагон бо тасвири шартӣ графикии масъала дар шакли нақша ё нақшаи схемавӣ дар синфи якум шинос мешаванд. Аммо ҳангоми баррасии масъалаҳои намуди нав истифодаи расмҳо бештар муфидтар аст.

Ҳамин тариқ, дар синфҳои 1-4 ҳама намудҳои моделҳои дар боло баррасишуда истифода мешаванд.

Дар курси ибтидоии математика ба масъалаҳои матнӣ аҳамияти калон дода мешавад. Ҳалли масъалаҳои дилхоҳ ин як раванди мураккаби фаё-лияти фикрӣ мебошад.

Масъалаи матнӣ як модели шифоҳии ҳодиса (вазъият, раванд) - и муайян мебошад. Барои ҳалли чунин масъала онро ба забони амалҳои математикӣ тарҷума кардан лозим аст, яъне модели математикӣ онро бунёд кардан зарур мебошад.

Объектҳо ва равандҳои воқеӣ дар масъала он қадар бисёрсоҳа ва мураккабанд, ки яке аз бехтарин роҳи омӯختани онҳо аксар вақт ин таҳия ва омӯзиши модели онҳо ҳамчун воситаи тавоноии маърифатӣ мебошад.

Модели математикӣ тавсифи (тасвири) ягон равандҳои воқеӣ бо забони математикӣ аст.

Моҳияти ин моделҳоро дар мисоли масъалаи мушаххас шарҳ медиҳем.

Масъала. Дилдора 4 себ ва Паҳлавон 3 себ зиёдтар ранг кард. Паҳлавон чанд себ ранг кард?

Расм (тасвир) ҳамчун модели графии ин масъала чунин аст:

Расм ҳамчун як намуди модели аломатӣ (рамзӣ) одатан ҳангоми ҳалли масъалаи дорои якчанд бузургиҳои ба ҳам алоқаманд истифода бурда мешавад, ки ҳар яки онҳо бо як ё якчанд қиматҳо дода мешаванд.

Марҳилаҳои моделиронии математикиро дар ҳалли масъалаҳои матнӣ ба се давра чудо мекунам:

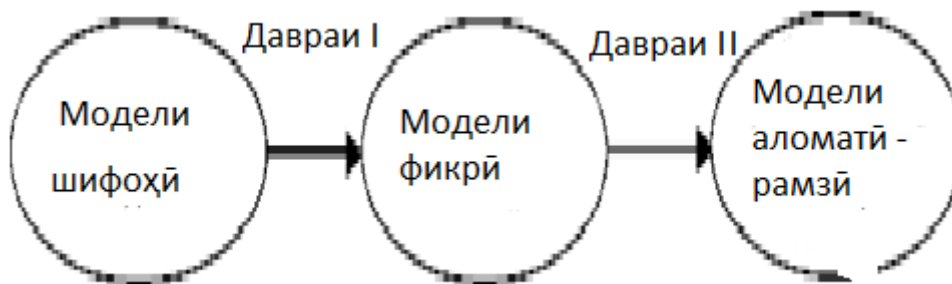
Марҳилаи 1 - ифдакунии шартҳои масъала ба забони математикӣ; ҳам- замон, додашудаҳо ва номаълумҳои барои ҳалли масъала зарурӣ чудо карда шуда, робитаи муносибатҳои байни онҳо тавассути мафҳуми математикӣ тавсиф карда мешаванд.

Марҳилаи 2 - ҳалли дохили моделӣ (яъне ёфтани қимати ифода, иҷрои амалҳо, ҳалли муодила);

Марҳилаи 3 - тафсир, яъне тадқиқи ҳалли ба даст омада ба забоне, ки масъала бо он таҳия шудааст.

Мушкилии бузургтарин дар раванди ҳалли масъалаи матнӣ ин тарзи гузаронидани матн аз як забони муқарарии тоҷикӣ ба забони математикӣ аст, ки марҳилаи 1-уми моделронии математикиро дар бар мегирад. Барои осон кардани он моделҳои ёрирасон сохта мешаванд - схемаҳо, ҷадвалҳо ва ғайра. Пас чароёни ҳалли масъаларо ҳамчун гузариш аз як модел ба модели дигар метавон гуфт, зеро аз модели шифоҳии дар матни масъала пешниҳодшуда ба як модели ёрирасон (схемаҳо, ҷадвалҳо, расмҳо ва ғайра)-ро метавон истифода бурд, ки барои ҳалли масъала мусоидат мекунад.

Марҳилаҳои (давраҳои) ҳалли масъала

Ин се модел тавсифи ҳамон як объект - масъала мебошанд. Онҳо аз ҳамдигар бо он фарқ мекунам, ки дар забонҳои гуногун сохта шудаанд: забони шифоҳӣ, тасвирӣ (фикрӣ); рамзӣ (аломатӣ-рамзӣ). Дарки масъала дар ду давра сурат мегирад.

Давраи I - гузариш аз модели шифоҳӣ ба тасаввур.

Мушкилии ин дар он аст, ки ҳонанда бояд предмет ё ҷузъиёти мушаххаси матни масъаларо парҳез кунад, яъне абстраксия намояд. Маҳз моделиронӣ аст, ки ба ҳонанда барои ин душвориро паси сар намуздан кӯмак мекунад.

Давраи II - гузариш аз модели фикрӣ ба модели аломатӣ-рамзӣ.

Мушкилии ин гузариш дар интиҳоби дурусти амал вобастагӣ дорад.

Усули моделиронӣ дар он аст, ки барои тадқиқи ягон объект (масъалаи матнӣ), объекти дигар интиҳоб (ё сохта) карда мешавад, ки дар баъзе ҷиҳатҳо ба объекти таҳқиқшаванда монанд мебошад. Объекти нави сохташуда омӯхта мешавад, бо ёрии он масъалаҳои тадқиқотӣ ҳал карда мешаванд ва баъд натиҷа ба объекти аввала гузаронида мешавад.

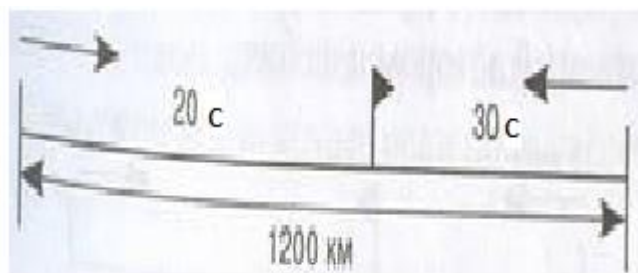
Барои мустақилона ҳал намудани масъала ҳонанда бояд намудҳои гуногуни моделҳоро аз худ кунад, тарзи интиҳоби моделро, ки ба масъалаи пешниҳодшуда мувофиқат мекунад ёд гирад ва аз як модел ба модели дигар гузаштанро аз худ намояд.

Истифодаи моделҳои ёрирасон дар дарсҳои математика дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, асосӣ, миёнаи умумӣ, литсейҳо, ғим- назияҳо бешубҳа ба ташаққули тафаккури эҷодӣ, малака ва маҳоратҳои эҷодӣ оварда мерасонад.

Ҳоло масъаларо бо истифодаи моделҳои ёрирасон таҳлил ме- намоем:

Масъала. “Аз ду шахр, ки масофаи байни онҳо ба 1200 км баробар аст, дар як вақт ба пешвои якдигар ду қатора ба роҳ баромаданд. Яке аз онҳо ин масофаро дар тӯли 20 соат ва дигаре дар 30 соатро тай мекунад. Қатораҳо пас аз чанд соат бо ҳам вохӯранд?”

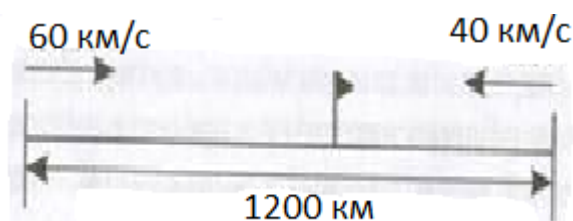
Ҳангоми ҳалли масъала дар бораи ҳаракат, муаллимон аксар вақт нақшаи схемавиро истифода мекунам.

2.1 Аммо чунин нақша метавонад хонандаро ба роҳи нодуруст хидоят кунад, зеро мавҷуд будани ду вақт метавонад хонандаро водор кунад, ки ададҳои мувофиқро чамъ кунад ва сипас масофаро ба ин натиҷа тақсим кунад. Аз ин рӯ, беҳтар аст, ки ҷадвал истифода карда шавад.

	Суръат	Вақт	Масофа
Қатори 1	?	20 с.	1200 км
Қатори 2	?	30 с.	1200 км

2.2. Баъд аз он ки суръати қаторҳо ёфта шуданд, бояд нақшаи схемавӣ тартиб дод ки, барои аз тарафи хонандагон дарк шудани қисми дуҷуми масъала ёрӣ мерасонад.

2.3. Нақшаи мазкур ба хонандагон имконият медиҳад, ки вазъияти дар масъала додашударо тасаввур ва дарк намоянд ва дар навбати худ барои фаҳмидан ва ба охир расонидани ҳалли масъала ёрӣ мерасонад:
 $60+40=100\text{км/с}$; $1200:100=12\text{с}$

Баъдан ҳуди хонандагон аз ҷадвал истифода намуда, модели масъ- аларо бояд тартиб диҳанд, ҳамаи ҳолатҳо, ҳамаи додашудаҳо ва но- маълумҳоро ошкор намоянд.

	Суръат	Вақт	Масофа
Қатори 1	?	20 с.	1200 км
Қатори 2	?	30 с.	1200 км
Қатори 1 ва 2	?	?	1200 км

Аз мушоҳидаҳо ва таҳлили дарсҳои муаллимони синфҳои ибтидоӣ бармеояд, ки моделиронии ҳалли масъалаҳо дар курси ибтидоии мате- матикаи синфҳои ибтидоӣ барои ташаккули дониши математикии хонандагон хурдсол аҳамияти калон дорад.

АДАБИЁТ

1. Дрозд В.Л., Столяр А.А. Методика начального обучения мате- матике. –М.: Высшая школа, 1988. – 254 с.
2. Истомина Н.Б. Методика обучения математике в начальных клас сах. –М.: «Академия», 2000. – 288 с.
3. Крутецкий В.А. Основы педагогической психологии. Курс лекций: пособие / В.А. Крутецкий. - М.: Просвещение, 1972. - 347 с.
4. Карим-зода Ҳ., Эргашева М. Методҳои моделсозии математикӣ. –Душанбе, 2011. -367 с.
5. Курманалина Ш. Методика преподавания математики в начальных классов. Изд-во «Фолиант» Астана, 2011. -208 с.
6. Леонтьев А.П. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Просвеще- ние, 1975. – 372 с.
7. Осимов Қ.У., Фридман Л.М. Методҳои ҳалли масъалаҳои мате- матикӣ. Душанбе: «Маориф», 1987. -207 с.
8. Сластенин Р.А. Педагогика. /Р.А. Сластенин. -М.: Просвещение, 2002. - 316с.
9. Фридман Л.М. Наглядность и моделирование.- М.: Просвещение, 1984. – 149 с.
10. Хабиб Р.А., Райхонов Ш.Р. О роли межпредметных связей в активизации учебной деятельности младших школьников. Сборник статей “Приемственность в обучении математике» составитель А.М. Пышкало. –М.: Просвещение, 1978. -150 с.

МОДЕЛИРОВАНИЕ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ В НАЧАЛЬНОМ КУРСЕ МАТЕМАТИКИ

Математика является одним из основных предметов начальной школы и охватывает практически все сферы человеческой деятельности, что положительно сказывается на развитии науки и технологий. Поэтому улучшение преподавания математики для нового поколения стало одной из насущных проблем.

Одним из способов повышения математических знаний школьников при решении задач является моделирование.

Методологическая основа моделирования заключается в следующем. Все, на что направлена деятельность человека, называется объектом. Разработка методологии направлена на систематизацию информации, обработку информации об объектах, которые существуют вне нашего мышления и взаимодействуют друг с другом с внешней средой [6; ст. 20].

Гипотезы и аналогии, отражающие реальный мир и реальность, должны иметь ясность или логические планы, подходящие для исследования. Такие логические схемы, упрощающие логические структуры и рассуждения или позволяющие исследовать природу явлений, называются моделями. Другими словами, модель (лат. модуль - мера, норма) заменяет исходный объект и обеспечивает изучение некоторых исходных свойств. ...

В обучении младших школьников визуальный принцип является одним из основных принципов обучения, согласно которому обучение строится на конкретных образах, которые напрямую влияют на эмоции учащихся. Это связано с тем, что в процессе обучения у детей формируются три типа мышления: наглядно-практическое, наглядно-визуальное и абстрактно-теоретическое, которые развиваются в тесной связи друг с другом.

Таким образом, идея моделирования выражает суть принципа наглядности.

Модель - это система, предложенная или реализованная в сознании, которая отражает или воспроизводит объект исследования и может заменить его таким образом, что ее изучение дает нам новую информацию об этом объекте [6; ст. 32].

Модели должны соответствовать следующим требованиям:

1. Существование аналогичной взаимосвязи между моделью и оригиналом, критерии которой четко определены (условия отражения или уточнения аналогии).
2. Модель в процессе научного познания должна заменять объект исследования (условия представления).
3. Исследование модели позволяет получить информацию о реальном объекте (условия экстраполяции).

Наблюдения и анализ уроков учителей начальных классов показывают, что решение задач моделирования в курсе математики начальной школы имеет большое значение для формирования математических знаний юных школьников.

Ключевые слова: знания, проблема, модель, объект, группа, размер, этап, схема, картинка, план.

MODELING AS AN EFFECTIVE PROBLEM SOLVING TOOL IN THE BEGINNING COURSE OF MATH

Mathematics is one of the main subjects of elementary school and covers almost all spheres of human activity, which has a positive effect on the development of science and technology. Therefore, improving the teaching of mathematics for the new generation has become one of the pressing problems.

Modeling is one of the ways to improve the mathematical knowledge of schoolchildren when solving problems.

The methodological basis for modeling is as follows. Everything to which a person's activity is directed is called an object. The development of a methodology is aimed at systematizing information, processing information about objects that exist outside of our thinking and interact with each other and with the external environment [6; page 20].

Hypotheses and analogies that reflect the real world and the real world must have clarity or logical plans suitable for investigation. Such logical circuits that simplify logical structures and reasoning or allow one to investigate the nature of phenomena are called models. In other words, the model (Latin module - measure, norm) replaces the original object and provides the study of some of the original properties. ...

In teaching younger students, the visual principle is one of the basic principles of teaching, according to which teaching is based on specific images that directly affect the emotions of students. This is due to the fact that in the process of learning three types of thinking are formed in children: visual-practical, visual-visual and abstract-theoretical, which develop in close connection with each other.

Thus, the idea of modeling expresses the essence of the principle of visibility.

A model is a system, proposed or implemented in the mind, which reflects or reproduces the object of research and can replace it in such a way that its study gives us new information about this object [6; page 32].

Models must meet the following requirements:

1. The existence of a similar relationship between the model and the original, the criteria for which are clearly defined (conditions for reflecting or clarifying the analogy).
2. The model in the process of scientific knowledge should replace the object of research (presentation conditions).
3. Researching the model allows you to obtain information about a real object (extrapolation conditions).

Observations and analysis of the lessons of primary school teachers show that solving modeling problems in the course of primary school mathematics is of great importance for the formation of mathematical knowledge of young schoolchildren.

Key words: knowledge, problem, model, object, group, size, stage, diagram, picture, plan.

Сведения об авторе:

Султонов Рустамджон Икромович – старший преподаватель кафедры естественно-математической, эстетической воспитания и его преподавания Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Тел: (+992) 928810708.

About the Authors:

Sultonov Rustamjon Ikromovich - Senior Lecturer of the Department of Natural Mathematics, Aesthetic Education and Teaching, Khujand State University named after academician B. Gafurov. Tel: (+992) 928810708.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДЕЛИРОВАНИЯ НА РАЗНЫХ ЭТАПАХ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ

Файзуллоев А.М.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Модели и моделирование можно применять на разных этапах процесса обучения. Здесь мы рассмотрим вопросы использования моделирования для обобщения, повторения и закрепления учебного материала.

В начале произведем классификацию моделей, используемых в обучении как учебное и наглядное средство. В педагогической литературе существуют различные классификации учебных моделей в зависимости от того или иного подхода к вопросу классификации. В основу классификации учебных моделей мы берем их наглядность.

Известно, что в настоящее время наглядность понимается и используется не только для построения или формирования определенного чувственного образа, но и для раскрытия «внешней и внутренней структуры объекта» [29, с.21-22]. Исходя из этого все учебные модели можно разделить на две группы или два класса:

Модели, которые как средство наглядности служат для обогащения или создания чувственного образа, образуют первую группу. Сюда входят материальные и образные модели.

Вторую группу образуют модели, которые, как средство наглядности, служат для раскрытия внутренних, существенных сторон свойств и отношений объекта изучения. Знаковое – символические модели входят во вторую группу.

Рассмотрим модели второй группы, т. е. модели, которые используются для фиксации и наглядного представления внутренних, существенных свойств, отношений в изучаемом учебном материале, для обобщения учебного материала.

В процессе обучения обобщение учебного материала занимает важное место. Полученные учащимися новые знания требуют постоянного обобщения и систематизации, ибо без этого невозможно полноценное обучение. Поэтому формирование у учащихся умений к обобщению считается одной из основных целей школьного преподавания.

С. П. Баранов, рассматривая вопросы предупреждения неуспеваемости, подчеркивает, что одной из основных причин неуспеваемости – это «неумение выделять существенные признаки в материале, отличать главное от второстепенного, что толкает ребёнка на путь технического заучивания, запоминая подряд» [126, с.157].

Поэтому способность к обобщению изучаемых фактов, явлений, действий и т. д. является одним из важнейших компонентов самостоятельного мышления учащихся и формирование у них способности к обобщению является одной из главных задач обучения.

Необходимость использования моделирования для обобщения учебного материала можно обосновать следующим образом:

1. Очень часто большой объем учебного материала не позволяет учащимся выделять существенные признаки в изучаемом материале, уличать главное от второстепенного. Удачно построенная модель учебного материала, освобождая учебный материал от второстепенных деталей и обнажая существенные связи и отношения изучаемого материала, тем самым способствует его обобщению.

2. Знания учащихся по определенным трудным темам часто бывают формальными, без глубокого понимания их сущности. Правильно построенная модель позволяет учащимся увидеть внутренние, существенные связи и отношения, глубоко, сознательно и прочно усвоить в обобщенной форме учебный материал.

3. В процессе изучения и обобщения учебного материала нередко учащиеся встречаются с абстрактными понятиями: теориями, законами и т. д. Материализация этих абстрактных научных понятий

в виде различных моделей служит учащимся как внешняя наглядная опора при изучении и обобщении изучаемого учебного материала.

Таким образом на этапе обобщения учебного материала назначение моделирования состоит в конструировании обобщающей наглядной модели, систематизирующей в себе определенную сумму понятий, что дает возможность учащимся при расшифровке модели обобщить и систематизировать заключены в ней знания.

Для обобщения учебного материала целесообразно использовать иконические и знаковые модели в виде схем, таблиц, уравнений, формул, а также в виде различных комбинаций этих моделей, которые в дальнейшем мы назовем условно – графическим моделями.

Под графическим моделированием мы будем понимать способ или процесс перевода (кодирования и перекодирования) содержания изучаемого материала в изобразительно- наглядную форму.

Приведем несколько примеров использования моделирования или обобщения учебного материала.

В четвертом классе на уроке русского языка после изучения темы «Прямая речь до и после слов автора» можно дать задание учащимся (построить) составить такую обобщенную модель схему (рис. 1) [68, с.23].

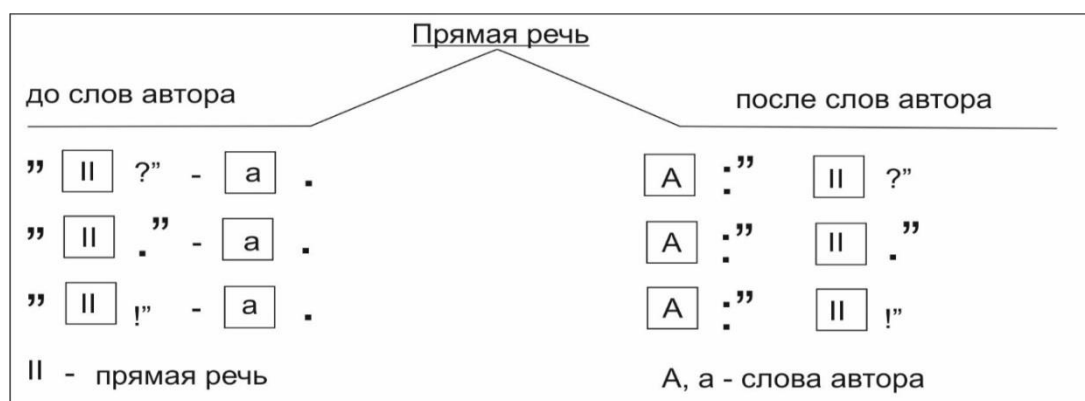

Рис 2.

В этой модели в наглядной и легко обозримой форме представлены правила построения вопросительного, повествовательного и восклицательного предложений, где прямая речь в одном случае идет до слов автора, а в другом – после автора. В этой модели, с одной стороны нет никакой лишней информации, с другой – имеется в обобщённом виде вся необходимая, главная и существенная информация, которая достаточна для глубокого и прочного усвоения данной темы.

2. В курсе алгебры шестого класса для обобщения учебного материала на тему: « Система линейных уравнений» учащимся можно рекомендовать построения и использования модель- схему следующего вида (рис.2)

В этой модели в наглядной форме отображено основное содержание темы «система линейных уравнений», очищенное от второстепенных и частных факторов.

3. Для обобщения некоторого учебного материала можно использовать модели и в виде таблиц.

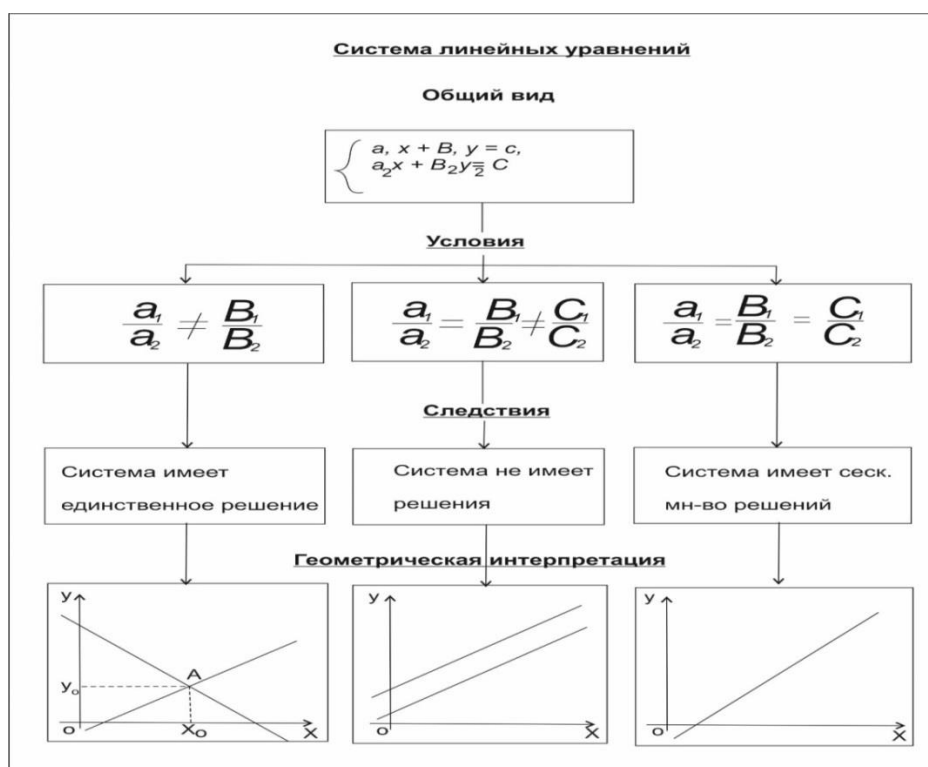

Рис 2.

Так, для изучения и обобщения таких грамматических понятий как синонимы, антонимы и т.д. можно построить и использовать такую таблицу (таблица 1) [105, с.23].

Таблица 1.

Синонимы, антонимы, омонимы, омофоны, омографы

Название	Особенность	Пример
Синонимы	Близки по значению	Смелость, мужество
Антонимы	Противоположены по значению	Свет, тьма
Омонимы	Одинаковы по звучанию, разные по значению	Клуб (махм.) Клуб (дыма)
Омофоны	Одинаковы по звучанию, разные по написанию и значению	Плюд, Плют
Омографы	Одинаковы по написанию разные по звучанию и значению	Замок, Замок

Наглядность данной таблицы заключается в том, что в ней даны самые существенные элементы изучаемых понятий. Используя эту таблицу можно легко дать определение каждому понятию. Во-вторых, в таблице в легко обозримой форме отображены различия и сходства изучаемых понятий.

Аналогичные модели можно использовать для обобщения учебного материала по многим учебным предметам.

Переходим к рассмотрению вопроса об использовании моделирования для повторения и закрепления учебного материала.

Для прочного и сознательного усвоения учебного материала важное место занимают повторение и закрепление. История педагогики раскрывает то огромное значение, какое предавали повторению и закреплению великие педагоги прошлого. Так К.Д. Ушинский писал: «воспитатель, понимающий природу памяти, будет бесспорно прибегать к повторению» [156, с.425].

Повторение проводится прежде всего в целях закрепления учебного материала и его основной функцией в процессе обучения является предупреждение предотвращения забывания ранее приобретенных знаний, умений и навыков. Отсюда видно, что процесс (этап) повторения и процесс (этап) закрепления неразрывно связаны между собой. Сущность закрепления состоит в преднамеренном воспроизведении логической переработки изучаемого учебного материала с целью более прочного и глубокого его усвоения.

Таким образом, необходимость повторения и закрепления учебного материала обусловлена реализацией дидактического принципа прочности знаний в обучении.

Организация повторения из закрепления имеет свои трудности. Также некоторые из них:

Во-первых, при изложении нового материала уже сама новизна содержания учебного материала привлекает внимание учащихся в виду действующего по выражению И.Д. Павлова исследовательского рефлекса, а при повторении и закреплении в силу естественного угасания исследовательского рефлекса, интерес и внимание ученика по уже знакомому ему материалу значительно падают.

Во-вторых, повторения и закрепление тесно связаны с процессом запоминания. В психологии установлено, что материал, не требующий умственных усилий, запоминается несколько схематично, непрочно и легко забывается. Поэтому простое повторение и закрепление учебного материала, не требующие затрат умственных сил способствует не прочному а механическому запоминанию, поверхностному и формальному усвоению учебного материала.

Для преодоления указанных трудностей, необходимо добиваться того, чтобы повторение и закрепление не превращались в простое воспроизведение или механическое повторение пройденного учебного материала, а было продолжением познавательной деятельности учащихся. Только в этом случае учебный материал вызывает интерес к желанию овладеть им глубже и основательнее.

При простом повторении и закреплении, когда отсутствуют моменты осмысления, работа для учащихся становится не интересной и малопродуктивной.

Поэтому при организации повторения и укрепления необходимо заботиться о том, чтобы они были творческими процессами, требовали активного, разнообразного применения знаний, несли умственную нагрузку. При повторении и закреплении учебного материала, последний должен рассматриваться в новом порядке в новых связях и отношениях, группироваться по узловым, существенным вопросам, что создает благоприятные условия для активной самостоятельной работы учащихся.

Необходимость и целесообразность использования моделирования для повторения и закрепления учебного материала можно обосновать следующим:

Во-первых, нет необходимости повторять и закреплять весь пройденный учебный, а следует повторять и закреплять самое главное и существенное в изучаемом учебном материале. Для достижения этой цели моделирование является самым подходящим средством, ибо оно дает возможность выдвигать на первый план самое главное и существенное в изучаемом материале.

Для прочного и сознательного усвоения учебного материала важное место занимают повторение и закрепление. История педагогики раскрывает то огромное значение, какое придавали повторению и закреплению великие педагоги прошлого. Так, К.Д. Ушинский писал: « Воспитатель, понимающий природу памяти, будить бесспорно прибегать повторению» [156, с.425].

Повторение проводится прежде всего в целях закрепления учебного материала и его основной функцией в процессе обучения является предупреждение, предотвращение забывания ранее пробированных знаний, умений и навыков. Отсюда видно, что процесс (этап) повторения и процесс (этап) закрепления неразрывно связаны между собой. Сущность закрепления состоит в преднамеренном воспроизведении и логической переработке изучаемого учебного материала с моделью более прочного и глубокого его усвоения.

Таким образом необходимость повторения и закрепления учебного материала обусловлена реализацией дидактического принципа прочности знаний в обучении.

Организация повторения и закрепления имеет свои трудности. Расскажем некоторые из них:

Во-первых, при изложении нового материала уже сама новизна содержания учебного материала привлекает внимание учащихся в силу действующего, по выражению И.Н. Павлова, исследовательского рефлекса, а при повторении и закреплении в силу естественного угасания исследовательского рефлекса, интерес и внимание ученика уже знакомому ему материалу значительно падают.

Во-вторых, повторение и закрепление тесно связаны с процессом запоминания. В психологии установлено, что материал, не требующий умственных усилий, запоминается несколько схематично, непрочно и забывается. Поэтому простое повторение и закрепления учебного материала не требующие затрат умственных сил, способствует не прочному, механическому запоминанию, поверхностному и формальному усвоению учебного материала.

Для преодоления указанных трудностей, необходимо добиваться того, чтобы повторение и закрепление не превращались в простое воспроизведение или механическое повторение пройденного учебного материала, а было продолжением познавательной деятельности учащихся. Только в этом случае учебный материал вызывает интерес к желанию овладеть им глубже и основательнее.

При простом повторении и закреплении, когда отсутствуют элементы осмысления, работа для учащихся становится не интересной и малопродуктивной. Поэтому при организации повторения и укрепления необходимо заботиться о том, чтобы они были творческими процессами, требовали активного, разнообразного применения явлений, несли умственную нагрузку. При повторении и закреплении учебного материала, последний должен рассматриваться в новом повторении, в новых связях и отношениях, группироваться по узловым, существенным вопросам, что создает благоприятные условия для активной самостоятельной работы учащихся.

Необходимость и целесообразность использования моделирования для повторения и закрепления учебного материала можно обосновать следующим:

Во-первых, нет необходимости повторять и закреплять весь пройденный учебный материал, а следует повторять и закреплять самое главное и существенное в изучаемом учебном материале. Для достижения этой цели моделирование является самым подходящим средством, ибо оно дает возможность на первый план самое главное и существенное в изучаемом материале.

Во-вторых, использование моделирования в процессе повторения и закрепления помогает учащимся избежать зубрежки, простого механического запоминания и способствует глубокому и прочному усвоению учебного материала.

В-третьих, однообразие условий, в данном случае – простое повторение снижает интерес и внимание учащихся. Моделирование не позволяет рассматривать изучаемый материал в новых связях и отношениях, создает условия для самостоятельной работы учащихся, придает процессу повторения и закрепления творческий характер и тем самым повышает интерес и внимание учащихся к изучаемому материалу.

И, последнее. Так как в модели учебный материал отражается в наглядной и легко обозримой форме, поэтому моделирование позволяет учащимся быстро и эффективно повторять и закрепляет необходимый учебный материал.

Для целей повторения и закрепления учебного материала мы рекомендуем использовать такие виды моделей как схемы, таблицы т. п., которые позволяют систематизировать и обобщать знания по определенным темам и разделам программы. Тем самым повторение и закрепление приводит и к обобщению учебного материала.

Приведем несколько примеров использования моделирования их повторения и закрепления учебного материала из разных учебных предметов:

1. В целях повторения и закрепления темы «Четырёхугольник» из раздела «Многоугольники» курса геометрии 8-го класса можно рекомендовать учащимся составить и заполнить такую модель-схему (рис. 3).

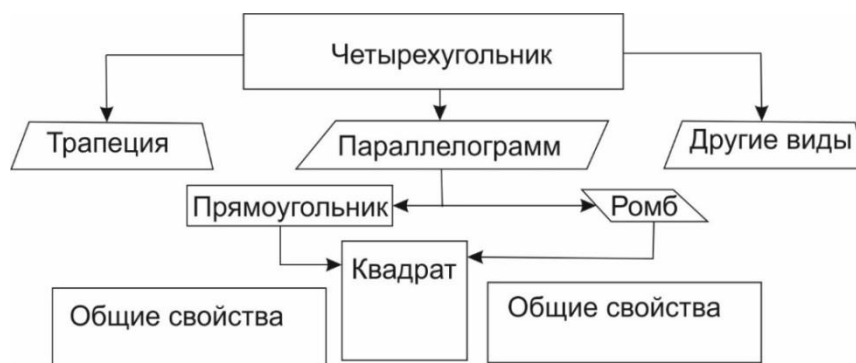

Рис. 3

Следует отметить, что здесь, ценным и важным является не столько результат, сколько сам процесс моделирования. В процессе построения и заполнения модель-схемы учащиеся неоднократно обращаются в соответствующим темам, происходит глубокое осмысление учебного материала, позволяет учащимся осознано и прочно усваивать учебный материал.

ЛИТЕРАТУРА

1. Нутмонов М. Концепция деятельности обучения. Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2008. – №4. – С. 37-46.
2. Нутмонов М. Системный подход в педагогических исследованиях [Материалы международной конференции «Система обучения. Математика, физика, информатика, технология». – Душанбе: АПН; ТГПУ, 2009. – С. 3 – 16.
3. Нутмонов М. Теоретические основы системы профессиональной подготовки специалистов [Материалы международной научной конференции. – Д.: ТНУ, 2008. – С. 17-23.
4. Учебное пособие (электронный образовательный ресурс) – Д. 2013.
5. Фридман Л.М. Моделирование в учебной деятельности [Формирование учебной деятельности школьников [Под. ред. В.В. Давыдова, И. Лампшера, А.К. Марковой. – М., Педагогика, 1982. – С. 73-76.
6. Фридман Л.М. Наглядность и моделирование в обучении. – М.: Знание. 1984. – 80 с. (Новое в жизни, науке, технике. Сер.: Педагогика и психология: №6).
7. Шарипов Ф.Ф Информационные технологии в юриспруденции.
8. Шаропов Ш.А. Использование новых технологий в процессе обучения. Материалы международной конференции - Худжанд, 2002. – 154с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДЕЛИРОВАНИЯ НА РАЗНЫХ ЭТАПАХ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ

В данной статье речь идет об использовании моделирования для обобщения, повторения и закрепления учебного материала.

Ключевые слова: Моделирование, наглядность, система, процесс, модель, средство, обучение, повторение, закрепление.

USE OF SIMULATION AT DIFFERENT STAGES OF THE LEARNING PROCESS

This article discusses the use of modeling to generalize, repeat, and consolidate learning material.

Keywords: modeling, visualization, system, process, model, tool, training, repetition, consolidation.

Сведения об авторе:

Файзуллоев Абдуллоджон Мансурджонович – старший преподаватель кафедры информационных и коммуникационных технологий Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. E-mail: faizulloev.79@mail.ru Тел: (+992) 988800334

About the author:

Fayzulloev Abdullojon Mansurjonovich - Senior Lecturer, department of information and communication technologies, Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. Email: faizulloev.79@mail.ru Phone: (+992) 988800334

ROLE OF TEACHERS FOR TEACHING ENGLISH LANGUAGE IN THE CLASSROOM

Pohanmal Ahmad Fawad Fayez

Faryab University, Islamic Republic of Afghanistan

Teacher use many metaphors to describe what they do. Sometimes they say they are like actors because ‘we are always on the stage.’ Others think they are like orchestral conductors ‘because I direct conversation and set the pace and tone’. Yet others feel like gardeners, ‘because we plant the seeds and then watch them grow’. The range of images_ these and others _ that teachers use about their profession.

Dictionaries also give a variety of messages about teaching. According to the Cambridge International Dictionary of English, ‘teaching’ means to give (someone) knowledge or to instruct or train (someone) ‘, whereas the Longman Dictionary of Contemporary English suggests that it means to ‘show somebody how to do something’ or to ‘change somebody’s ideas.

It is because views are somewhat mixed as to what teachers are, and because different functions are ascribed to teaching, that we need to examine the teacher’s role not only in education generally, but in the classroom itself

a- Teachers and learners

Many trainers are fond of quoting from a work called The Prophet by Kahlil Gibran. ‘If (the teacher) is indeed wise, he does not bid you enter the house of his wisdom, but teacher leads you to the threshold of your own mind.

Such humanist sentiments expose a dilemma in the minds of many trainers and trainees. Is teaching about the ‘transmission’ of knowledge from teacher to student, or is it about creating conditions in which, somehow, students learn from themselves? To put it another way, if you were to walk into a classroom, where would you expect to see the teacher standing at the front controlling affairs, or moving around the classroom quietly helping the students only when needed?[8, c.34].

In recent years, under the influence of humanistic and communicative theories great emphasis has been placed on ‘learner-centered’ teaching, that is teaching which makes the learners’ learner experience central to the educational process. In this framework, it is the students’ needs, which should drive the syllabus, not some imposed list; it is the students’ learning experiences and their responses to them, which should be at the heart of a language course. The measure of a good lesson is the student activity-taking place, not the performance of the teacher.

The physical manifestation of this trend is to be found in classroom where learners are given tasks to work on and where, in the process of performing these (with the teacher’s help), real learning takes place. In these situations, the teacher is no longer the giver of knowledge, the controller, and the authority, but rather a facilitator and a resource for the students to draw on. One writer has suggested that teachers in such learner-center classroom need special qualities including maturity, intuition, educational skills (to develop students’ awareness of language and learning) , an openness to students input, and a greater tolerance of uncertainty. These qualities he suggests, are in marked contrast to more traditional teacher behavior Yet they are precisely the characteristic most people would expect of any teacher, traditional or modern, who has their learners’ best interest at heart.

Not all methodologists find it easy to accept learner-centeredness uncritically, however. Robert O’Neill, an influential materials writer and trainer, wrote an article whose title clearly expressed his disquiet since he called it ‘The plausible myth of learner-centeredness. He worried that letting student’s do the learning on their own with teachers only intervening when and if needed. Might amount to a form of neglect. It could be tantamount to an

abdication by the teacher of the knowledge-giving role. What is wrong with old-fashioned 'teacher-fronting' he wondered? It seems to work; it has always worked, and many students feel more comfortable with it [7, c.207-210].

It also seems to be the case that there are many occasions when the teacher will want to be at the front of the class to motivate, instruct, or explain something to the whole class. But there are also many activities where encouraging students to solve their own problems on their own or in pairs or groups, will have enormously beneficial effects both on learning, and on the dynamics and atmosphere in the classroom. It is not an 'either...or' situation, in other words. Instead our behavior will depend on how we feel about teaching and on who the students are and how they feel about what we are asking them to do.

b- Deciding What to Teach

When you select information to teach in your lessons, you need to think about what level the students are at and how well you are lesson flits into what they already know and what need to know.

Most courses have a basic syllabus that acts as a road map. An EFL. Syllabus lists the major areas of grammar. Vocabulary and functions (what you can do with particular expressions) a course covers. Most EFL. Course books have a list within the first few pages. Even if you are working form your own materials id makes sense to set specific course goals including which words and grammar you definitely want to cover.

However, when you begin teaching it can be quite difficult to know what students are likely to comprehend at each level and few EFL. Teachers follow the same students from beginner to advanced level.

So to give you a guide, the next section offer a basic run down of what you may export to teach students at the different levels. I include a list of gram-mar and vocabulary students should cover during the course. along with examples.

Unlike many other courses people enroll on, EFL. Courses can be for adults or children and include students with an incredibly wide range of interests and goals. However, their basic needs in learning are similar. For example, all students want to learn how to speak about the past, present and future in English.

c- Beginner

Beginner-level students aren't necessarily children .Many people discover a need or desire to study English later in life. Students at beginner level can't speak or write accurately in the present simple and present continuous tenses. Those who know some words in English but aren't ready to join elementary level are called false Beginners. When there's no distinct beginner s class. Beginner level is absorbed within the first 15-20 hours of an elementary course this is a difficult level to teach as you have so few words to work with when explaining things but it's also very rewarding because every new word marks significant progress for the class [5, c.197-199]

Grammar to cover includes:

- ✓ The subject pronouns: I, you, he, she and so on.
- ✓ Demonstrative pronouns: this, that, these, those
- ✓ Question words: what, who, where and how
- ✓ Possessive adjectives: my, your, his and hers.

Singular and plural nouns:

- ✓ Expletives (not the naughty ones): there is, there are.
- ✓ The verb to be in positive, negative and question form: I am, am not, am I?

Vocabulary to cover includes:

- ✓ The alphabet.
- ✓ Numbers 1to100.
- ✓ Jobs: doctor, teacher, taxi driver.
- ✓ Countries and nationalities: He is from the UK. He's British
- ✓ Basic food: fruit, vegetables, meat.
- ✓ Days of the week.
- ✓ Everyday objects, bag, pen, telephone
- ✓ Immediate family: mother, son, husband.
- ✓ Rooms in the house: living room, bathroom, kitchen [6,176].

d- Elementary

At elementary level, student learn to use many more verbs instead of only to be (I am ,you are, it is). This is because with other verbs you have to use to do' as an auxiliary verb, which is rather strange for them and quite different from other languages (Do you like apples? No, I don't). At this level students learn to talk and ask about matters related to daily routines. They also begin to refer to past and future time.

Grammar to cover includes:

- ✓ Basic verbs in the present simple positive, negative and question forms:
I live ,I don't I live, live?
- ✓ simple adverbs of frequency .usually , sometimes
- ✓ Quantities: How much, how many? Some. any
- ✓ Showing ability: using can/can't.
- ✓ the past simple tense with to be : was /were

- ✓ Future simple tense: I will go.
- ✓ past simple tense with regular verbs : I looked , I listened
- Vocabulary to cover includes:
- ✓ Simple adjectives: opposites, colours.
- ✓ Language for telling the time: what time is it: it is half past three.
- ✓ Language for shopping: types of shops, asking for what you want.
- ✓ Asking for directions: straight ahead, turn left/right.
- ✓ Months and years.
- ✓ Weather: what is the weather like? It is raining.
- ✓ comparative adjectives: bigger, nicer, and so on (superlatives wait until the next level) [4, c.205].

e- Pre intermediate

At pre-intermediate level students learn to discuss their experiences and future plans. They learn vocabulary related to travelling in addition they are able to discuss leisure active and explain their preferences.

Grammar to cover includes:

- ✓ Modal verbs: these give more meaning to the main verb in a sentence.
- Two examples are: can /can't and must /mustn't/can't wait any more because I must get to the shops.
- ✓ Possessive pronouns: mine, yours and so on.
- ✓ To be going to: this isn't a tense but you use this structure to talk about plan. I am going to study medicine at university.
- ✓ Present perfect tense: I've eaten.
- ✓ Past simple tense with irregular verb: I ate, I thought.
- ✓ past continuous tense: I was eating
- ✓ Adverb: slowly, well.

Vocabulary to cover includes:

- ✓ Types of films: comedy, western, thriller.
- ✓ Clothes: trousers, shirt, coat.
- ✓ Hobbies and interests: jogging, eating out, reading.
- ✓ Language for booking hotels and restaurants: Can I book a single room please?
- ✓ Landscape words: mountain, river, field.
- ✓ Parts of the body: shoulder, knee.
- ✓ Superlative: the best, the most wonderful [3, c.122-123].

f- Intermediate

At this level students tend to lose their initial enthusiasm for learning English. They already know how to make sentences that refer to the past, present and future and they have a basic vocabulary for everyday situations. However, at this level the language you teach adds sophistication and fluency, instead of basic communication it becomes harder for students to measure their progress so you need to work hard at maintaining interest by using topics they really enjoy.

Grammar to cover includes:

- ✓ More modal verbs: (should, may, might). Too many modal verbs exist to teach at once so you teach a few at a time.
- ✓ Zero conditional: if it rains, I use my umbrella.
- ✓ First conditional: if it rains, I'll use my umbrella.
- ✓ Second conditional: if it rained, I'd use my umbrella.
- ✓ Non defining relative clauses: the man, who I thought looked great, was at the office.
- ✓ Gerunds and infinitives: going and to go.
- ✓ the verb will for spontaneous decisions: I'll pay;
- ✓ Present perfect continuous tense: I have been singing, he has been dancing.

- ✓ Past perfect tense: they had seen it, you had not watched it.

Vocabulary to cover includes:

- ✓ Comparing and contrasting: both, neither, whereas.
 - ✓ Polite forms: would you mind? I'm afraid I can't.
 - ✓ Expressions for generalizing: on the whole, in general.
 - ✓ Stages of life: infancy, childhood.
 - ✓ Reviewing films, books and so on: describing the plot, characters.
- Strengths and weaknesses.

g- Upper –intermediate

At this level students can speak and write with reasonable fluency using a range of tense and expressions for linking ideas. They can use appropriate language in a variety of situations demonstrating and understanding of formal and informal language.

Grammar to cover includes:

✓ To have something done: students used to speaking about actions they do themselves. with this grammatical structure they can express the idea of paying or instructing other people to do things. For example, I had my house painted.

✓ Third conditional: if I had known, I wouldn't done it.

✓ Reported speech: she said that she. . .

✓ Defining relative clauses: the man who is standing over there is nervous.

✓ Modal verbs in the past: I could have come.

✓ Passive verb forms: the room was cleaned.

✓ the verb to wish: I wish I could go, you wish you were me(after wish you use a verb in one of the past tense , so students have to learn this verb separately)

✓ To be used to /to get used to: I'm used to used to London now but I'm still getting used to my new job. Students easily confuse tense two grammatical structures for familiar activities that are becoming familiar.

✓ Past perfect continuous tense: I had been working.

✓ Future perfect: I will have written it.

Vocabulary to cover includes:

✓ Adjectives of personality: generous, manipulative.

✓ Medical problems: ache. Bruise, sprain.

✓ Crime words: to arrest, fraud, mugging.

✓ Feelings: hurt, fascinated, relieved.

✓ Science and technology words: software, appliance.

✓ Media and communications words: broadcasting, the press [1, c.56-58].

h- Advanced

Students at this level are able to communicate with native speakers without much difficulty they get the gist of most texts and conversations and have sufficient vocabulary to express themselves on a wide variety of topic. The grammar and vocabulary they use is similar to that of native speakers even when it's not strictly necessary to be understood, Question tags, which I show in the following grammar list, provide a good example of this.

Grammar to cover includes:

✓ Prefixes and suffixes: unlike, likeable.

✓ Compound nouns: tooth + paste = toothpaste.

✓ Ellipsis and substitution (words you can leave out or replace with something else): this one is bigger; one represents another noun so it's a substitution .something's you leave words out completely because the meaning is clear. For example: this one is bigger (than the other thing).

When I leave out the words in brackets it's an example of ellipsis.

✓ Question tags: you like that, don't you?

✓ Active and stative verbs (action and conditions): she bought (active) motorbike and also owns (stative)a car.

✓ Future perfect continuous tense: I will have been working.

✓ Detailed rules on phrasal verbs: phrasal verbs consist of a verb and preposition or two that together make a new meaning. For example: to get on with someone, to put up with something.

Vocabulary to cover includes:

✓ General idioms. An idiom is a phrase that a meaning quite different from the individual words within it. is+a+pain+in+the+neck. However they

Will not get the point unless you explain what the whole expression means.

✓ Newspaper headlines. There are a number of words that are favorites for newspapers but hardly used elsewhere, for example Minister Rapped after Expenses probe. Journalists also like to be very playful with the language they use nicknames, rhymes, and slang and students want to be in on the joke so that they can understand the press for themselves. However, it sometimes takes a great deal of explaining and a detailed analysis of the language for students to get the point.

✓ Words with different connotations. Old and elderly have basically the same meaning. However, elderly is more polite than old when referring

to people, so the connotation (attitude behind the word) is different. When students understand that words have similar meaning they also need to know the subtle but important differences between them.

✓ Metaphors and similes. You use metaphors when you say that one thing is another because they are somehow similar. There was a storm of protest storm is a word that describes violent weather conditions but here it means a violent outburst.

i- Proficiency

It's pretty difficult to come up with a syllabus for proficiency level as many of the questions are more like A-level English for native speakers. Proficiency has more exercises based on inference (reading between the lines).

Keeping things Relevant not only do you teach according to the students level a concept called grading you also teach what is relevant and useful to them. [2, с.56-57].

REFERENCE

1. 1-Brown, Douglas, 2007 by Pearson Educational, Principle of Language Learning and Teaching, Fifth Edition.
2. 2-Johnson, Karen, Understanding Language Teaching Reasoning in Action, the Pennsylvania State University.
3. 3-Harmer, Jeremy, 2001 Pearson Education Limited, The Practice Of English Language Teaching, third Edition.
4. 4-Maxom, Michelle, 2009, Teaching English as a Foreign Language For Dummies, Published by John Wiley and Sons Ltd.
5. 5-Nunan, David, First published 1996, Fourth Printing 2000, The Self-directed Teacher Managing the Learning Process, Cambridge University press.
6. 6-Nunan, David, 1976, Second Language Teaching and Learning, United States Copying.
7. 7-Richards, Jack, First published 1996, 19th Printing 2011, Reflective Teaching in Second Language Classroom, Cambridge University press.
8. 8-Richards, Jack, 1996, New Ways in Teaching Youth Children. U.S.A, I.N.C,

АНАЛИЗ РОЛИ УЧИТЕЛЕЙ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В КЛАССЕ

Статья посвящена категории обучения речевым навыкам на занятиях. Автор статьи исследовал различные роли обучения говорению, грамматике и лексике в языковом классе, в своем исследовании автор использовал английскую литературу.

Ключевые слова: Начальный, Элементарный, Ниже среднего, Средний, Выше-средний, Продвинутый, Уровень владения.

ANALYSIS OF ROLE OF TEACHERS FOR TEACHING ENGLISH LANGUAGE IN THE CLASSROOM

The article is devoted to speaking skills category of teaching in the classroom. The author article researched different roles of teaching speaking, Grammar and vocabulary roles in the language classroom, the author used English literature in his research.

Keywords: Beginner, Elementary, Pre intermediate, Intermediate, Upper –intermediate, Advanced, Proficiency.

Сведения об авторе:

Ахмад Фавад Файёз - Афганистан - Фарьяб. Университет Фарьяб, факультет литературы и гуманитарных наук, член английского отделения, E-mail: fawadfayez2001@gmail.com Тел: (+992) 919835983

About the author:

Ahmad Fawad Fayez - Afghanistan – Faryab. Faryab University, Literature and Humanities Faculty, English Department member. Email: fawadfayez2001@gmail.com Tel: (+992) 919835983, Address: Faryab University, Kārte General Abdul Rashid Dostum Maymana City Faryab Afghanistan.

DEVELOPING USES OF TECHNOLOGY IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

Ahmad J. Sh.

Faryab University, Islamic Republic of Afghanistan

There are two main ways to think about technology for language learning: technology as providing teaching resources and technology as providing enhanced learning experiences. On the one hand, if we think of technology as providing resources, then it is clear that technology has long been associated with language teaching. For years, the technology may have only been chalk and a blackboard. Later, film strips, audio, and video recording and play back equipment were additions to the technological tools available to many teachers. These days, of course, there are digital technological resources that teachers can draw on. The Internet, which connects millions of computers around the world, makes it possible to communicate from one computer to another. As a result, the World Wide Web (www or the web), a way of accessing information over the Internet, has enabled teachers to find authentic written, audio, and visual texts on most any topic imaginable. There is a breadth and depth of material available for those who know how to surf the web, i.e. use online research tools known as 'search engines' to find it. Computers also provide the means to access online dictionaries, grammar and style checkers, and concordances (which we will

discuss later in this chapter). On the other hand, if we think of technology as providing enhanced learning experiences, then the implications are even greater: Technology is no longer simply contributing machinery or making authentic material or more resources available that teachers can use; it also provides learners with greater access to the target language. As a result, it has the potential to change where and when learning takes place. Furthermore, it can even shape how we view the nature of what it is that we teach. **[L. Cameron.2008.Pp.31:519.]**

At first glance, neither definition of technology-providing teaching resources and providing enhanced learning experiences-would appear to constitute a method. However, the use of technology for the latter significant methodological innovation and deserves a place in this book. As Kem has put it:

Rapid evolution of communication technologies has changed language pedagogy and language use, enabling new forms of discourse, new forms of authorship, and new ways to create and participate in communication. (Kem 2006: 183)

A classroom setting with a teacher in front at the blackboard/whiteboard and with students at their desks reading from a textbook, while still at norm in much of the world, is giving way to the practice of students working independently or collaboratively at computers and using other technology, such as cell phones (mobile phones), inside and outside of class discourse, which students use to author and post messages online, has features of both written and oral language, and students participate in online or virtual communication that have no borders.

Even if all their language learning is done in formal learning contexts, learners who have access to computers have more autonomy in what they choose to focus on. With the use of technology, students are more likely to use language for:

Ongoing identity formation and personally meaningful communication in the service of goals that extend beyond 'practice' or 'learning' in restrictive senses associated with institutional settings. (Thorne 2006: 14) Technology also allows teaching to be tailored to the individual to a greater extent than is normally possible. A few Computer-assisted Language Learning (CALL) programs can even adapt to diverse learners by analyzing their input and providing customized feedback and remedial exercises suited to their proficiency. There are also programs that feature computer adaptive testing so that students respond to test questions at an appropriate level. **[Lewis, G.2009.Pp. 49.64]**

Complementing the greater individualization is the greater social interaction that can result from the ability to link students through networked computers. You may recall from our discussion in Chapter 10 the claim that learning takes place through social interaction (Vygotsky 1978). Social interaction helps students co-construct their knowledge by building another's experience. The fact that interaction in technology happens mainly through writing means that the interaction is available for later reflection and analysis. Here is how Eric, a student of French, describes learning from e-mail interactions with a native speaker of French. **[McCarthy, M..1998. Pp. 10.35]**

E-mail is kind of like not a written thing ...when you read e-mail you get conversation but in a written form so you can go back and look when at them ... I have had that experience where conversational constructions appear in an e-mail form from a native speaker of French, which is really neat Because it doesn't fly by you...

So technology makes possible greater individualization, social interaction, and reflection on language, and inferring from Eric's comments, greater student motivation. **[Reeder, K.2004. Pp. 8.288.105]**

At the same time as technology enhances language learning experiences, it also contributes to reshaping our understanding of the nature of language: Language is not a fixed system. Instead, it is always changing and being changed by those who use it (Larsen-Freeman and Cameron 2008). Because technology allows learners to explore language used in process (for example, Eric's comment above about language in use flying by'), it helps make visible the emergent, changing nature of language. In fact, this more dynamic view of language has even been applied to grammar in what Larsen-Freeman (2003) calls grammaring. Grammaring is not knowledge of grammar rules, but is rather the ability to use grammar structures accurately, meaningfully, appropriately, and creatively as well.

Despite what technology has to offer, we should always remember:

...that it is not technology per se that affects the learning of language and culture but the particular uses of technology. This emphasis on use highlights the central importance of pedagogy and the teacher.

Technology should be integrated into the curriculum and not just added in because it is new. Before observing a class, as we customarily do at this point, we are going to introduce a few of the terms that will be used in the lesson. We will elaborate on these terms later in this chapter.

A Blog:

A blog (an abbreviation of web+log) is a personal online journal. The author of the journal can update it as often as he or she desires with personal reflections or by adding material from other sources.

A Social Networking Site:

A social networking website such as Facebook is accessed via the web (for web address, see page 218). Participants have their own homepage on the Site, to which they add personal information, links to other online sources, Photos, etc. A participant has 'friends' who are other participants with whom they choose to be connected. If someone is your friend, you can see information and photos he or she has chosen to share.

YouTube:

YouTube is a website where one can watch and share short videos (for web address, see page 218). Most YouTube videos are available to anyone who has a high speed connection to the Internet. The range of topics is vast, including actual videos from language classrooms, lectures, and small vignettes everyday life.

Wiki:

A wiki is a quick way of being able to create and edit web-documents. Wikis are very useful in collaborative writing tasks, and they are very good for highlighting and observing the process of writing.

Electronic Text Corpus:

An electronic text corpus is a collection of authentic spoken and written texts, often consisting of thousands, if not millions, of words. The corpus is computer-searchable. A teacher or a student can find many instances of a particular word or phrase as it is used in a sentence. The instances can then be analyzed for the form, meaning, and use of a word or expression, its frequency, and for what precedes and what follows it in a sentence.

Experience:

Now, we turn to the experience. The following class takes place at an English language institute in Thailand. The class consists of 16 students between the ages of 16 and 30, who are high-intermediate learners of English. They meet for one and one-half hours two times a week. The classes are held in the evening because the students are also attending school or working at jobs. The institute has classrooms equipped with the following technology: a computer and a liquid crystal display (LCD) projector, an overhead projector, and a TV and VCR/DVD unit. There are two computer labs in the institute, each having 20 computers, offering high-speed Internet access and printers. In addition, the entire building is a wireless zone for Internet use. The class meets in one of the computer labs. The lab is set up with computer tables topped by computers around the edges of the room, facing the wall. This allows the teacher to have students turn their chairs to face inwards to form a circle for discussion and then easily turn back to work on the computers. **[Reeder, K.2004.Pp. 18.28]**

Prior to this lesson the students have been required to participate regularly in three online tasks. First, they have been asked to maintain an online blogs, in which they regularly record their experiences in learning English. Some students have used this as a record of new vocabulary or to comment on a particular English language website they have found useful. Other students have chosen to use their blog for personal reflection. These students write about what is happening in the class or what they are learning. They also discuss experiences they are having in finding ways to use the language or reactions that others (such as tourists and visitors) have to their use of English. Each student has also been told to comment on at least three other classmates' blogs every week.

As a second ongoing task, the students have created a profile on a social networking site. Their teacher has chosen to use Facebook, where many of the students had a profile already. The students have to log on to Facebook a minimum of three times per week in order to read what their classmates have posted and to update their 'status': They have also been encouraged to respond to the status updates of their classmates. In addition, as is the nature of social networking sites, the students each have their own set of friends who are not members of the class and with whom they also exchange information and updates.

For the final ongoing task, the students are asked to do some research for the wiki that they have created with classmates. Earlier in the course, they chose a topic that they wanted the world to know about. They chose traditional Thai dance forms. On an ongoing basis they edit a wiki document on this topic, adding information and links to external websites and commenting on each other's contributions.

Some of the students have also chosen to correspond with 'e-pen pals,' and some even chat electronically in real time with their pen pals. The teacher has helped match these students with Australians that she met when she was a student herself at the Australian National University in Canberra.

As the class begins, there is lively chatter about the assignments they have been working on, both in English and in Thai. The teacher greets the students, also in both languages. With each student now seated at his and her own computer, the teacher asks the students to check their language learning blogs and to read any new comments that have been made to their blog entries. The teacher peers over the shoulders of each student to look at the computer screen and to make sure that the assignment has been done. After giving the students a chance to check their blogs, the teacher asks the students to turn their chairs inwards to form a discussion circle. She begins the on by asking 'How many of you have received comments on your blogs? All the students raise their hands. 'Did you receive any comments that were surprising? Did you receive any comments from someone not in the class?' Who is willing to share a comment? One student, tuk, says, I received a comment from an English language student in Jakarta, Indonesia, who wants to know if I use a word that I had written, "segue", in my everyday speaking. This Indonesian student, Dedi, said he had only seen this word written and never spoken. The teacher asked for ideas from the class. How might Tuk respond to Dedis comment? How have you heard the word segue" used? She asks. Many students have not heard the word before; those that are familiar with the word have only seen it in print. The teacher tells the class that later in the lesson they will use a computer corpus to see what they can learn about segue. **[Kramsch, C. and S. Thorne.2002. Pp.83-100]**

A second student, Lek, says, I received a comment from an English student in Costa Rica, named Alejandro that I don't understand. The teacher asks how we can help Lek understand what Alejandro was trying to tell her. The class switches to a mixture of English and Thai for a few minutes as they brainstorm the best ways to respond to

Alejandro. Lek thinks that she will be able to use the suggestions of her teacher and classmate to communicate with Alejandro.

Next, the teacher asks the students to form pairs at a computer. She tells them to take turns opening up their Facebook pages and reviewing together what has been posted there. There is a good deal of laughter as many posts are funny. One student in the class, Sunni, had written on his 'wall' (the location on Facebook where individuals can share their current status), 'I love coffee! Other Facebook friends commented on the wall: 'If you love coffee, marry it and aren't you getting enough sleep? On his wall, Sunni also read an invitation to get coffee at a nearby café from a member of the class, Waew. He turned around and called over to her saying, sure. Let's drink coffee. How about after class? [Kern, R.2006.Pp. 40.832.]

After 10 minutes, the teacher asks the students again to turn their form a circle. She asks a few questions: 'What idioms or special use of English did you encounter or use on your Facebook page? What do you think the idioms mean? Did you try to use any new language on Facebook?

Lam tells the class that she used the idiom 'get a grip on Facebook. The students compare their ideas on the meaning of get a grip: The teacher then suggests that they consult an online corpus, the British National Corpus (The British National Corpus (BNC) is an 100 million word collection of samples of written and spoken language from a wide range of sources). They type in the words 'get a grip, and they are taken to a page with 50 examples of this expression (a concordance), each used in a sentence

Comments from people not in the class are possible only if the blog is set up that way at the beginning. This is a choice teachers have to make-public or private blogs. The teacher asks then what they notice about the phrase 'get a grip. The students quickly realize that it is always, or almost always, followed by the preposition 'on. In checking further examples, they see that it can sometimes be followed by the preposition 'of. They note that it was also used as a command 'Get a grip!' They discuss whether or not this form has a different meaning from the phrase with 'on' in it. With the teacher's guidance, they see that 'get a rip' could be used literally to mean a physical hold or more metaphorically to mean in control. They then go to an online dictionary and type 'get a grip on' and find out that it means 'to obtain mastery or control over something or someone' and that it can also occur with the verb have. The teacher asks them to make up a few sentences with the phrase, which they then read out loud as she checks. They also do a corpus search and create a concordance for Tuk's word segue. They discover that it is only used infrequently-there were only two instances in the entire 100-million word BNC. Moreover, one of them was in the name of a company, and both instances were found in written texts. They concluded that the Indonesian student was probably right. It probably is not likely to be used often in conversation. Tuk says that she will let him know.

The teacher tells the students again to turn back to their computers in pairs. The teacher directs the pairs to a YouTube site, where they watch a rock band performing its latest hit song. The students watch the video and listen to the song. Then the teacher tells them, please now work together with partner to post a comment on your reactions to the performance. What did you think about it? Did you enjoy the performance? Why? They follow the same procedure with another YouTube site, this one focusing on diet-related health concerns. Most of the pairs focus on the postings on their page and work together on writing and co-editing clever and relevant comments in response. One of the pairs asks the teacher which is correct: 'There are a lot of reasons to like this performance' or 'There are a lot of reasons to like this performance. The teacher replies that the second sentence is correct according to the grammar rule, but sentences like the first sentence are often used by native speakers of English these days.

The final step in the lesson is for the students to do a quick review of their wiki project. For this step, they work in small groups, with each working at one computer. Each group has decided upon a particular Thai dance to research and write about. There is not time in the class on that day to add any new material; the teacher tells them they will do this in the next class. For now, the members of each group are helping each other decide what they need to add or how to improve what is on the wiki. Later in the semester they will be making group presentations in class on their dances, using PowerPoint slides.

REFERENCES

1. Kern, R. [2006] Perspectives on technology in learning and teaching languages. TESOL Quarterly Pp. 40.832.
2. Kramsch, C. and S. Thorne. [2002] Foreign language learning as global communicative practice' in D. Block and D. Cameron [Eds.] Globalization and Language Teaching, London: Routledge Pp.83-100.
3. L. Cameron. [2008] Complex Systems and Applied Linguistics. Oxford: Oxford University Press. Pp.31:519.
4. Lewis, G. [2009] Bringing Technology into the Classroom. Oxford: Oxford University Press. Pp. 49.64.
5. McCarthy, M. [1998] Spoken Language and Applied Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press. Pp. 10.35
6. Reeder, K., L. McFadden, J. Roche, and M. Chase. [2004] 'negotiating cultures in cyberspace: Participation patterns and Problematics. Langya Learning and Technology. Pp. 8.288.105.

РАЗВИТИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЯЗЫКЕ УЧИТЬ И УЧИТЬСЯ

Компьютерные технологии не являются панацеей для обучения языкам; его использование требует значительных затрат времени и денег и не приносит гарантированных результатов.

Как видно из трех приведенных выше тематических исследований, надлежащее использование новых технологий позволяет более тщательно интегрировать язык, контент и культуру, чем когда-либо

прежде, и предоставляет студентам беспрецедентные возможности для автономного обучения. Компьютерные технологии не только помогают учителям и ученикам преодолевать лингвистические, географические и временные барьеры, но и наводят мосты между двуязычными программами, программами ESL и иностранными языками. Использование новых технологий позволяет студентам участвовать в онлайн-общении и исследованиях, которые будут иметь первостепенное значение для успеха в их академической и профессиональной деятельности.

Ключевые слова: возможности, коммуникация, технология, производительность, компьютер, вклад, внешний.

DEVELOPING USES OF TECHNOLOGY IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

In conclusion computer technology is not a panacea for language teaching; using it demands substantial commitments of time and money and brings no guaranteed results.

As seen from the above three case studies, appropriate use of new technologies allows for a more thorough integration of language, content, and culture than ever before and provides students with unprecedented opportunities for autonomous learning. Computer technologies not only help teachers and students to transcend linguistic, geographical, and time barriers but also to build bridges between bilingual, ESL, and foreign language programs. The use of new technologies allows students to engage in the types of online communication and research which will be paramount for success in their academic and professional pursuits.

Keywords: opportunities, communication, technology, performance, computer, contributions, external.

Сведение об авторе:

Ахмад Джавид Ширзад - Исламская Республика Афганистан, Министерство высшего образования, Университет Фарьяб, факультет литературы и гуманитарных наук, факультет английского языка. Мобильный: +93799477661. E-mail: shirzad_jawid@yahoo.com

About the author:

Ahmad, J. Sh. - Islamic Republic of Afghanistan, Ministry of Higher Education, Faryab University, Literature and Humanities Faculty, English Department. Mobile: +93799477661. Email: shirzad_jawid@yahoo.com

YOUNG CHILDREN AND LANGUAGE

Ahmad Kh. R.

Faryab University Islamic Republic of Afghanistan

It is a predominant fact that both teachers and students confront many problems regarding correct usage of a language. Many researches recently have shown that acquisition of a language among young children is related to the issue of initial activities that is really and mostly considered the main purpose of every single human. It is concise and clear that studying of different subjects and fields teach nothing for young children as being in a society can, and as a result, we usually do not imagine our language as something that might wield power, fuel debate, or even cause conflict in truth, however, language can operate in all of these ways. Learning of a specific language even the mother tongue can be learned at two different ways: formal and informal of which formal learning rarely can be acquired in society and family but the starting point of informal learning is mostly considered among the families that mainly encompasses all the principles which is being taught as an oral teaching of a language through the parents for their young children.

Language definition

Language is a structured system of communication. Language, in a border sense, is the method of communication that involves the use of – particular human – languages, or the method of human communication, either spoken or written, consisting of the use of the words in a structured and conventional way.

How do children learn to talk?

Over the last forty years, at least researchers (psycholinguists this time and not educationalists) have approached this question from a variety of angles, leading to some quite famous ‘fallings out’ between them. We will try in this section to focus on those aspects that have a particular bearing on the job of primary teachers, especially in Key Stage 1, as they strive to build on what has already been achieved by the children so far.

The language acquisition device (LAD)

It is possible to see language learning as innate, part of a child’s genetically transmitted inheritance, like walking upright or using the hands as tools. Chomsky emphasized this approach. He suggested that inside the brain of each one of us is something called a Language Acquisition Device or LAD for short, which predisposes us to learn and to use language. This is important to bear in mind if you have been inclined to take the view that children learn to speak by imitating adults. Of course, they do learn from the adults around them, but there is more to language learning than this. This is most obviously true when children say things that they have never heard an adult say. Examples might be: I ran all the way to school today.

Social aspects of language learning

Vygotsky and Bruner, outstanding among many other researchers, have emphasized that adults and older children have a vital role to play at all stages in the development of babies' language. Chomsky himself stressed that it is the experience of being in a language-using environment that triggers the innate 'language mechanisms' in children. However, even a stimulating environment is not enough. The image of children as being like plants, put into fertile soil, provided with an encouraging climate, and then left to grow as and how they will, has probably been harmful to some children's progress, and has possibly prevented many from reaching their full potential. Many so-called 'privileged' children have their own spaces to play in, and are provided with televisions, computers, video games and so on. Yet in terms of their language development these things are not necessarily of very much help to them. What young children need is first-hand language experience: as much interaction as they can get, with adults and with older children, one-to-one or in small groups, engaging in topics of shared interest and encouraging an ever-extending range of purposes for talk.

The earliest stages of language learning

Preschool children, though they can cope well with conversation given the kinds of supportive adults described above, frequently do not have the conversational sophistication to deal with talking to people outside their social circle. They have acquired their language knowledge in very specific contexts, in daily, repeated activities such as washing and dressing, eating and going for walks to the shops and to other familiar places. They are particularly fortunate if these daily contexts have included adults singing songs and reciting nursery rhymes with them, sharing books, especially stories, or playing pretend games, such as sailing away on the sofa to a treasure island, stiff with pirates. [Wilson, 2014, p. 20].

Development before kindergarten

The first five years

Learning to read and write begins long before the school years, one of the, as the biological, cognitive, and social precursors are put into place. One of the important preconditions for literacy is the integrity of a child's health and sensory organs, since the window for the establishment of such skills as language is relatively brief. The child's intelligence, as long as it is in the normal range, does not have much of an impact on the ease of learning to read. The capacity to learn to read and write is related to children's age related developmental timetables, although there is no clear agreement on the precise chronological or mental age nor on a particular developmental level that children must reach before they are "ready" to learn to read and write.

Children who become successful readers tend to exhibit age-appropriate sensory, perceptual, cognitive, and social skills as they progress through the preschool years. Through the interaction of maturation and experience, they become increasingly adept at mastering physical dexterity and locomotion, at categorizing and construction relationships between physical objects, at remembering facts and events over time, at engaging in imaginative play, at forming social relationships, and so forth.

Language development

Children with intact neurological systems, raised by caring adults in a speech community, fairly effortlessly acquire the spoken language of that community, exhibiting abilities within the domains of phonology, morphology, syntax, semantics, pragmatics, and lexicon or vocabulary.

Knowing a language, however, does not require a conscious awareness of the various systems involved in that language, nor does it necessitate an ability to articulate the underlying principles or components of the systems. Metalinguistic insights about some language domains typically emerge in the preschool years.

Practically from birth, infants are able to distinguish all the sounds of any human language, and within a short time their perceptual abilities become tuned to their native language, even though their productive repertoire remains limited to non-speech sounds and babbling for much of the first year of life. Phonological development continues well beyond the first year and probably continues to be refined even in the early school years. [Griffin, 1998, p. 15-16].

Language and identity

Each community, just like each individual, has its own language that expresses the ideas, values, and attitudes of its members. A particular group of language users who share the use of a specific language adapted to fit their needs is called a language community. Your language communities may be created by your interests, say a sports team or a school club you belong to, by your age group, by your gender, and so on.

Language communities are often identified by geographical region as well. In the southwestern United States, for example, in some towns along the Mexican border, Spanish is the dominant language, not English. In other towns in this region, English dominates.

Fluency in language

When you were a child, you might have had fun with your friends or family inventing a special language to be used just by your circle. Maybe, it was a code-signs or made-up words that you substituted for real words. Or maybe you created a made-up language by transposing sounds in some way: When you were a child, you no matter what the structure of your language, it probably took a lot of work for you to produce it, remembering those words or sounds that substituted for others and the special flourishes that made it unique.

Language signs

The most basic convention of any language community is the acceptance of a set of signs that convey meaning. These signs could be sounds or words or punctuation marks on a page or even silence in a conversation; any of these things is able to carry meaning. To be successful, signs work on two different levels. First, signs indicate the phonic or graphic or visual elements, the physical medium that gives a language form, and then on the second level the signs portray the message itself, which indicates a particular meaning. To give a quick illustration of this duality inherent in language signs, consider the word goose. The alphabet letters represent particular sounds within the American English language system. Then, for the second level, the letters work together to create the word goose, which represents the meaning the sign conveys, the concept of a certain kind of bird.

Word systems

Knowing a language means knowing its word structures and meanings.

Native speakers of English know the meanings of many words and know how to combine these words together. They also know how to coin new words in English. For instance, if someone gave you something and called it a krip, even though you might not know the word's meaning, you could ask for two of them by adding -s to krip, creating krips; in addition, you could also use the word in sentences: Do you have any krips today? Where are my krips? And so on.

Sentence structures

Native speakers also know how to construct sentences. And they intuitively know when a sentence sounds "wrong." Note that constructing sentences goes beyond just putting strings of words together. As one famous linguist pointed out with his example sentence, Colorless green ideas sleep furiously, a sentence may be grammatically correct, but that does not mean that it is well-formed, or meaningful. Sentences must conform to certain rules of language, including rules about meanings. Will explore in more detail sentence structures and their meanings.

Sound systems

Knowing a language means that speakers know how to produce sounds in their native languages and that they understand which sounds are meaningful and which are not. So, for instance, while guttural sounds made in the throat area are common to many languages, including French, Arabic, and German, American English speakers know they are not a part of the American English sound corpus. In addition to intuitively knowing the sounds that comprise their language, speakers also know the ways in which sounds can be combined. For example, words in English cannot begin with the consecutive sounds represented by the two letters ts, so native speakers of English would not expect these two sounds together at the beginning of words. [Ambery, 2014, p. 1-2].

Teaching your learners

First language and second language

Knowing how children learn their first language can help us teach them a second language.

All children can speak at least one language when they come to school. Think about how they learn this first language. Think about babies and young children. Most mothers talk a lot to their children.

Babies

- Hear voices from the time they are born
- Respond to the voices of their mother, father
- Listen to a sound
- Play with sounds and practice making sounds
- Begin to associate sounds with what they can see and understand
- Begin to use language to interact with others and get what they want

Young children

- Say what they hear others saying
- Pick up the accent of those around them.

Children as language learners

Although pronouns emerge gradually over the early years of childhood, most children have sorted out the personal pronoun system of their L1 by the age of three, and by the time they reach school age, "confusions between different personal pronouns rarely occur" (Chiat 1986). Indeed, persistent errors with third person singular pronouns are an indication of L1 language impairment (Moore 2001). Furthermore, the use of pronouns to achieve discourse cohesion, as in oral narrative, is well established by middle childhood, ages 8-9 (for discussion). As the acquisition of pronouns is implicit, and because these forms are not problematic, children are not taught a rule of thumb for determining the gender of third person possessive pronouns. However, they do learn the meta language they need to talk about aspects of their L1 that are difficult to say or write correctly. [Philp, Oliver, 2008, p. 193].

Putting the children's needs first

In the EFL classroom there is a lot of pressure on the teacher to produce immediate, tangible results, teachers worry about their own performance; parents want to hear their children speak English; administrators need concrete evidence of progress. Teachers therefore feel responsible if specific new structures and new words are not learned and produced every lesson. This is potentially a very harmful state of affairs since silence does not mean that the

children are ignorant or not learning. Indeed, there are evidences that, in a total immersion situation, for example, many children go through a silent period during which they are processing their language environment. Moreover, if teachers insist on accurate production as evidence of achievement from children, they will encourage a considerable percentage of children to fail. Children who have tried their best and failed to produce the result the teacher wants will often lose confidence and interest. They will feel, quite wrongly, that English is too difficult for them – and stop trying. Children should therefore be allowed to learn at their own pace, and language learning targets should not be forced upon them because of an external and non-flexible language syllabus.

Children as learners need

- To hear clear pronunciation and intonation
- To feel successful when using English
- Plenty of opportunities to communicate
- To enjoy their efforts at speaking in English
- To know they have achieved something worthwhile.

You as the teacher can

- Speak a lot of English and repeat children's words or phrases when you are answering them
- React to the meaning of what they are trying to say
- Encourage them by showing that what they are saying is more important than your correction
- Wait until they finish speaking before you repeat and rephrase
- Show your approval for all your pupils' speaking – however short it may be
- Provide activities that are fun and that have a purpose or a goal, and that have an end product that they can feel proud of. [Willis, 2014, p.10-11]

Errors and correction

The long-term aim of teaching English is for the pupils to speak English confidently, correctly and fluently however, it is neither reasonable nor desirable to have this expectation at the beginning of a language program. Young learners may have ten or more years of language study ahead of them. In the early stages of a language course for children, it is important to establish priorities for the child as a learner. These include:

- Building confidence;
 - Providing the motivation to learn English;
 - Encouraging ownership of language;
 - Encouraging children to communicate with whatever language they have at their disposal (mime, gesture, key word, drawings, etc.);
 - Encouraging children to treat English as a communication tool, not as an end product;
 - Showing children that English is fun;
 - Establishing a trusting relationship with the children, and encouraging them to do the same with their classmates;
 - Giving children an experience of a wide range of English language in a non-threatening environment.
- Moreover, the correction of errors in the early stages of a language course may foster the following negative aspects:
- Children lose confidence from fear of making mistakes;
 - Children become reluctant to take risks; they only say what they natural language text, created and owned by the children themselves. The teacher can then go on to exploit and practice selected aspects of this language text. [Vale, 1995, P.10-12, 32-34].

REFERENCES

1. Ambery, Julie. American English History Structure and Usage. USA. (2014) P. 1-2.
2. Griffin, Editors. Preventing Reading Difficulties in Young Children. USA. (1998). P. 15-16.
3. Philp, Jenefer. & Oliver, Rhonda. Second Language Acquisition and the Younger Learner. USA. (2008). P. 193.
4. Vale, David. Teaching Children English. UK: Cambridge University. (1995). P.P. 10-12, 32-34.
5. Willis, Jane. English for Primary Teachers. China. (2014). P. 10-11.
6. Wilson, Angela. Language Knowledge for Primary Teachers. USA. (1998). P. 20.

ДЕТИ И ЯЗЫК

Цель статьи – выявить пути и средства развития коммуникативной компетенции и достаточной беглости речи учащихся, чтобы они могли использовать правильный язык вне класса. В статье подробно рассматривается языковая склонность. Он подробно описывает язык обучения, языковую структуру, структуру предложений, звуковые системы, системы слов, языковые знаки, язык и идентичность, развитие языка и беглость в языке.

Язык, в широком смысле, – это способ коммуникации, который предполагает использование определенных человеческих языков. Изучение конкретного языка даже родного языка может быть

получено двумя различными способами: формальным и неформальным, из которых формальное обучение редко может быть приобретено в обществе и семье, но отправная точка неформального обучения в основном рассматривается среди семей, которые в основном охватывают все принципы, которые преподаются как устное обучение языку через родителей для своих маленьких детей. Конечно, соответствующая семейная поддержка и доступ к эффективным образовательным ресурсам. В то же время существуют огромные индивидуальные различия в развитии детей от игры с буквами холодильника к самостоятельному чтению, и многие пути могут быть успешно пройдены.

В идеале ребенок приходит к обучению чтению с хорошо развитыми языковыми способностями, основой для овладения чтением и разнообразным опытом развивающейся грамотности. Достижение реального чтения требует знания фонологических структур языка и того, как письменные единицы соединяются с устными единицами. В этом достижении важна фонологическая чувствительность на уровне меньше чем слова. Очень рано дети, которые успешно учатся читать, используют фонологическую связь с буквами, включая названия букв, чтобы установить контекстно-зависимые фонологические связи, которые позволяют продуктивно читать. Важным механизмом для этого является Фонологическая запись, которая помогает ребенку приобрести качественные словесные репрезентации. Увеличение беглости речи (автоматизм) приходит с увеличением опыта, как и увеличение лексических знаний, которые поддерживают идентификацию слов.

Ключевые слова: язык обучения, структура языка, язык и идентичность, развивающий язык, свободное владение языком.

YOUNG CHILDREN AND LANGUAGE

The goal of the article is to find out the ways and means of developing students' communicative competence and sufficient fluency so that they would be able to use correct language outside the classroom.

The article offers an in-depth discussion of language learning. It elaborates upon learning language, language structure, sentence structure, sound systems, word systems, language signs, language and identity, developing language and fluency in language.

Language, in a broader sense, is the method of communication that involves the use of – particular human – languages. Learning of a specific language even the mother tongue can be achieved by two different ways: formal and informal, of which formal learning rarely can be acquired in society and family. The starting point of informal learning is mostly considered among the families that mainly encompasses all the principles, which is being taught as an oral teaching of a language through the parents for their young children. Of course, appropriate familial support and access to effective educational resources is necessary. At the same time, there are enormous individual differences in children's progression from playing with refrigerator letters to reading independently, and many paths and ways can be followed successfully.

Ideally, the child comes to reading instruction with well-developed language abilities, a foundation for reading acquisition, and varied experiences with emergent literacy. The achievement of real reading requires knowledge of the phonological structures of language and how the written units are connect with the spoken units. Phonological sensitivity at the sub-word level is important in this achievement. Very early, children who turn out to be successful in learning to read use phonological connection to letters, including letter names, to establish context-dependent phonological connections, which allow productive reading. An important mechanism for this is phonological recording, which helps the child acquire high-quality word representations. Gains in fluency (automaticity) come with increased experience, as does increased lexical knowledge that supports word identification.

Key words: learning language, language structure, language and identity, developing language, fluency in language.

Сведения об авторе:

Ахмад Халид Рахмони - Афганистан – область Фарьяба, Университет Фарьяб, факультет литературы и гуманитарных наук, член английского отделения, E-mail: akhalid.rahmani@gmail.com Тел: +93799463453

About the author:

Ahmad Khalid Rahmani - Afghanistan – Faryab province. Faryab University, Literature and Humanities Faculty, English Department member, Email: akhalid.rahmani@gmail.com Tel: +93799463453

ХУСУСИЯТҲОИ ИСТИФОДАБАРИИ МАНБАЪҲОИ ИНТЕРНЕТӢ ДАР ОМУӢЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИЧӢ

Абдулаҳадова А.С., Аҳмадзода Б.С.

Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ

Ҷомеаи муосир талаботи баланд оид ба соҳаи маориф ва рушди умумии донишҷӯёнро барои самаранокии барномаи азхудкунӣ воғузур менамояд. Ҳадафи асосии таълими забони англисӣ дар мактаб ин рушди малакаи коммуникатсионӣ ё таълими муошират бо забони англисӣ (хориҷӣ) мебошад. Зарур аст, ки ба ҳар як донишҷӯӣ дар як муддати кӯтоҳи вақт қабул кардан, коркард, баҳодиҳи ва истифода дар дарсҳои амалӣ микдори зиёди иттилоотро таълим диҳ. Қайд кардан зарур аст, ки ба ташкили раванди таълим, бояд ҳар як донишҷӯӣ ғаёл гардад ва бо рағбати зиёд дар синф кор кунад, самарои меҳнати худро бинад, ва мустақилона онҳоро муайян намояд.

Барои мусоидат намудани муаллимон дар ҳалли ин мушкилот метавонад танҳо усулҳои анъанавии таълим ва технологияи муосири иттилоотӣ, аз ҷумла компютер бо истифодабарии сомонаҳои интернетӣ кӯмак расонад. Бо истифода аз компютер дар рафти таълим имконият медиҳад, ки рафти омӯзишро мобилӣ, индивидуалӣ ва интерактивӣ ба роҳ монанд.

Компютери замонавӣ метавонад ҳамчун телевизор, видеоманитасон, китоб, ҳисобкунак, телефон ва таҷҳизоти универсалӣ истифода шавад, инчунин қобилияти як қатор ҳолатҳои забонмӯзии гуногунро, ки аз тарафи донишҷӯён талаб карда мешаванд, самаранок ҷавоб гуяд. Ин усули таълим ба муаллимон низ хеле ҷолиб ба шумор меравад: ба онҳо барои беҳтар арзёбӣ кардани малака ва дониши донишҷӯён, боиси ҷустуҷӯи навгонӣ, шаклҳои ғайримукорарӣ ва усулҳои таълим барои эҷодиёти педагогӣ кӯмак мекунад.

Ҳамин тавр компютер ҷои муаллимо иваз намекунад, балки танҳо нақши онро пурра мекунад, компютер нақши аз воситаҳои, ки истифодабарии он ба таври назаррас самаранокии раванди таълимо меафзояд. Бо пайдо шудани компютер бо дастрасии васеъ ба шабакаҳои интернетӣ муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва хонаи корхонаҳо таъмин шуданд. Аз ин лиҳоз омӯзгорон имконият пайдо намуданд, ки ҳаммаи маълумотҳо ва маводҳои зарурӣ аз тамоми нуқтаҳои ҷаҳон дастрас намоянд. Ба воситаи шабакаи алоқии телекоммуникатсионӣ ҷаҳонӣ бо дастрасии фаврӣ ба захираҳои иттилоотии ҷаҳонӣ имконпазир мебошад.

Ташаккули таълим дар замони ҳозира бо сатҳи баланд бардоштани потенциали иттилоотии он пайваستا мебошад. Ин асосан аз бисёр ҷиҳат самти таҳаввулоти маориф ва ояндаи тамоми ҷомеа ро муайян менамояд. Барои роҳнамоии бомувафакқият дар фазои иттилоотии ҷаҳонӣ донишомӯзонро зарур аст, ки фарҳанги иттилоотро, инчунин фарҳанги экрани компютери ки ҷустуҷӯи маълумотҳои зарурии авалиндарача бештар дар интернет дода мешаванд донанд. [11, с.20].

Забони англисӣ ба монанди дигар забонҳо нақши коммуникативиро иҷро мекунад, барои ҳамин ҳамчун фанни дарсӣ ҳам мақсад ва ҳам маводи омӯзиш ба шумор меравад. Дар шабакаи интернет якчанд миллиард файлҳои мултимедийни ба забони англисӣ ҷоп шудаанд, ки аз маълумотҳои илмӣ ва таълимию-методӣ иборатанд. Ин имконият медиҳад, ки машваратҳо, ғаёлиятҳои илмӣ ва машғулиятҳои таълимӣ (семинар, лексия) дар вақти воқеӣ гузаронида шаванд. Дар рафти тайёрии муаллимон дар раванди дарси забони англисӣ имконият доранд, ки маводҳои таълимии гуногун дохилӣ ва хориҷиро истифода баранд.

Омӯхтани грамматикаи забони хориҷӣ – ин маънои онро дорад, ки усулҳои мушаххаси омӯзиши ин забонро ташкил намояд, ки хонанда ҳамзамон омӯзиши грамматикаи забонро муайян намуда, бояд дар шароити қари қарор дошта бошанд. Дар рафти ғаёлият бо материалҳои грамматикӣ дониши забонмӯзӣ оҳиста-оҳиста зам шуда малакаи грамматикашон ташаккул меёбад. Бо истифода аз Интернет

метавон якчанд фикру ақидаҳо, маслиҳатҳо инчунин машқҳо барои рушди малакаи грамматикӣ дарёфт намуд. [4, с.67].

Дар солҳои охир масъалаи барномаи технологияи нави иттилоотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии баланд бардошта шудааст. Ин на танҳо воситаҳои техникии нав мебошад, балки шакл ва усули нави методӣ барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ ба шумор меравад. Мақсади асосии омӯзиши забонҳои хориҷӣ ташаккул ва рушди салоҳияти коммуникативии донишҷӯён ва аз худ кардани забон мебошад. Вазифаи омӯзгор аз он иборат аст, ки фаъолияти маҳорати донишҷӯёнро дар равиши таълим ташаккул диҳад инчунин усулҳои методиро интихоб намояд, ки барои пешбурди фаъолияти ҳар як донишҷӯӣ муфид бошад. Технологияҳои педагогии замонавӣ ба монанди омӯзиши кооперативии методикаи лоиҳа, истифодаи маълумотҳои нави технологӣ, манбаҳои интернетӣ барои дарки муносибати шахсӣ оиди омӯзиши забонҳои хориҷӣ кӯмак мерасонад, инчунин дараҷаи дониши донишҷӯёнро бо назардошти қобилиятшон ва сатҳи донишшон таъмин менамояд. Дар раванди машғулиятҳои забонҳои хориҷӣ бо ёрии сомонии интернетӣ як қатор масъалаҳо ҳал намудан мумкин аст: ташаккули маҳорат ва малакаи китобхонӣ, истифодаи маводҳои шабакаи глобалӣ, таълими грамматикаи забонҳои хориҷӣ бо ёрии маводҳои амалию назариявӣ, бештар намудани малакаи ҳаттии донишҷӯён, пурра намудани фонди луғавии донишомӯзон ва дигарон.

Инкишофи системаҳои алоқа дар тараққиёти экономии мамлакатҳои ҷаҳон ба пайдоиши шабакаҳои Интернетии беназир оварда расондааст. Дар замони муосири мо таъмини интернет ба кадри кофӣ восеъ мебошад, ки ба ҳар як шахс имконият медиҳад маълумотҳои зарурии дархостшударо пайдо ва дастрас намоянд. [2, с.12].

Истифодаи технологияҳои иттилоотии нав дар раванди таълиму тарбия ба омӯзгорон имконият медиҳад, ки ақидаҳои педагогӣ ва эҷодии худро бо воситаи мубодилаи таҷрибавӣ бо ҳамкоронашон амалӣ намоянд ва дар ин ҳолат донишҷӯён метавонанд нақшаи инфиродии таълимо мустақилона интихоб намоянд: навбат ва ҷараёни омӯзиши матн, системаи тамрини вазифа ва масъала вобаста бо дониши забони хориҷӣ, воситаҳои назоратӣ ва ислоҳоти дониш. Бо ҳамин тарз талаботи асосии таълими муосир яъне бо роҳи рушди субъектҳои раванди таълим, тарзи фаъолияти инфиродӣ, худдорӣ фарҳанг ва ҳавасмандгардонии инкишофи шахсии худ амалӣ мегардад. Шиносоӣ бо маводҳои нави грамматикӣ набояд вақти зиёдро гирад. Бахусус дар он, ки интернет кӯмак менамояд. Дар навбати аввал ба омӯзгор лозим намеояд вақти зиёди худро барои тайёр намудани ҳагуна ҷадвалҳои грамматикӣ гузаронад. Дуҷум ин ки барои бачагон дар интернет бисёр материалҳои таълимӣ барои омӯзиши забон мавҷуд мебошад. Сеҷум ба омӯзгор лозим намеояд, ки вақти зиёди худро бо донишҷӯён барои тафтиш гузаронад инро ба ҷои омӯзгор барномаи Интернет ҳудаш иҷро менамояд. Дар ин марҳила зарур меояд, ки мафҳумашро, ташаккул ва истифодаи сохтори грамматикаро, таъмини санҷиши он ва мустаҳкамӣ авваларо ошкор намояд [13, с.75].

Албатта мо наметавонем дар равиши машғулиятҳои забони хориҷӣ доимо компютерро истифода барем, чи хеле, ки боз дигар вазифаҳои мавҷуданд, ки барои иҷро намудани онҳо танҳо муоширати бевосита лозим меояд. Вале нақши ин тавр машғулиятҳо ҳам арзёби намудан номумкин мебошад, чунки ин таълими компютерӣ дорои иқтидори бузурги ҳавасмандкунии донишҷӯён мувофиқи принсипи таълими индивидуалӣ ба шумор меравад. Метавон гуфт, ки технологияи интернетӣ қисми умумии фарҳанги иттилоотии муаллимону донишҷӯён ба шумор меравад. Фазаи таълими маълумотӣ пурра шуда истодааст. Барои пурра шудани манбаҳои иттилоотии омӯзгорони ҷаҳонӣ ботачрибаро зарур меояд, ки аз таҷрибаи қисми худ истифода бурда ҷаҳми худро дар манбаҳои иттилоотӣ гузаронанд. Пайдоиши Интернет дар соҳаи таълим хоҳиши донишҷӯёнро инкишоф медиҳад, фаъолияти инфиродии ҳар як хонандаро густариш медиҳад, суръати маводҳои сифатноки дастрас мешударо дар доираи як машғулият баланд мебардорад. Ин асосан ба он вобастагӣ дорад, ки дар рафти истифодаи интернет ҳамчун воситаи таълими забони хориҷӣ мақсаду вазифаҳои таълиму тарбия бештар амалӣ мегарданд.

Интернет барои донишҷуёне, ки забони хориҷиро меомӯзанд, аз матнҳои додашудаи зарӯри истифода мебаранд, бо шахсони забондон муошират менамоянд, имконияти беҳамто таъмин намуда муҳити забонро ташаккул медиҳанд. Воситаҳои муосири алоқа бо шарикон, дастраси ба захираҳои иттилоотӣ дар Интернет на танҳо дар технологияҳои компютерӣ балки дар забонҳои хориҷӣ низ назарас мебошанд [20, с.166].

Дар айни замон имкониятҳои бештар муҳим ба монанди маориф новобаста аз масофа, муоширати хонандагон, омӯзгорон на танҳо дар ҳудуди як муассиса, балки дар дигар районҳо, вилоятҳо ва кишварҳои ҷаҳон мебошанд. Бо ёрии технологияҳои муосири иттилоотӣ ҳақиқӣ соҳибмаърифат мешаванд на танҳо дар дохил балки аз фосилаи дур низ метавонанд тариқи сомонаҳои интернетӣ фаъолияти худро амалӣ намуда муошират намоянд.

Компютер, ки роҳи таълими инфиродии донишҷуёро таъмин месозад, сабабгори фаъолияти эҷодии коллективона ҳам мебошад. Иштирок дар лоиҳаҳои якҷоя, сохтани нашриёти матнӣ, базаи нишондодҳо, вебсайтҳо, хангоми омӯзиши забони англисӣ, ба қабули қарорҳои якҷоя мусоидат карда, коллективи донишҷуёро муттаҳид мекунад. Ғайр аз ин технологияҳои компютерӣ дар ташаккули алоқаи байни ҷаҳон самаранок буда, барои донишҷуёне, ки забони англисиро дар соҳаи коммуникатсияи касбӣ меомӯзанд, нақши калидӣ мебозад.

Масъалаи ба ҳам пайвастании Интернет ба таълим ва бахусус истифодаи он дар таълими забонҳои хориҷӣ, хеле муҳим аст. Ин пеш аз ҳама бо он вобаста аст, ки хангоми истифодаи Интернет ҳамчун воситаи таълими забони хориҷӣ бисёре аз ҳадафҳо ва вазифаҳои таълиму тарбия имконпазиранд. Имкон дошт, ки бо ҳамсолони дигар шаҳрҳо, минтақаҳо ва кишварҳо тамос гирад. Дурнамои ҳамкорӣ анғезаи мустаҳкам барои фаъолияти мустақили маърифатии донишҷуёро фароҳам меорад. Дар муошират бо ҳамтоёни худ дар кишварҳои англисзабон, кӯдакон маълумоти зиёдеро ба даст меоранд, бо урфу одат ва фарҳанги кишвари дигар шинос мешаванд ва истифодаи амалии забони англисиро дарк мекунанд. Шабакаи глобалии Интернет дастрасиро ба иттилоот дар марказҳои илмӣ ҷаҳон, китобхонаҳо таъмин менамояд, ки барои рушди мустақилонаи худ шароити васеъ фароҳам меорад, уфуқҳои худро васеъ мекунад ва таълими минбаъдaro такмил медиҳад.

Имконияти ташкили лоиҳаҳои муштаракӣ хонандагони синфҳои гуногун ва мубодилаи таҷриба аз ҷониби омӯзгорон вучуд дорад. Қобилиятҳои бойи нармфзорҳои муосир ба шумо имкон медиҳанд, ки ба кор ба таври эҷодӣ ва ғайримуқаррарӣ муносибат кунед. Хусусияти лоиҳаҳои шабакавӣ, пеш аз ҳама, дар он аст, ки онҳо табиатан ҳамдигарфаҳмианд. Ҳалли мушкилоте, ки ба ҳар як лоиҳа хос аст, ҳамеша истифодаи донишҳои ҳамгиро талаб мекунад. Донишҷуён мекушанд уфуқи худро дар бораи кишварҳое, ки таҳсил мекунанд, ҷуғрофия, таърих, фарҳанг, кор бо манбаъҳои мухталифи иттилоот бо забонҳои хориҷӣ васеъ кунанд ва ҳамзамон ба олам дар бораи кишвар, зодгоҳ, мактаб маълумот диҳанд.

Ҷамоаҳои шабакавӣ имкон медиҳанд, ки дониши грамматикӣ, лексикӣ, лексикӣ, шунавой ва навиштанро такмил диҳанд, назорати ғаврий гузаронанд. Донишҷуён тестҳои онлайн мегузаронанд, бо дастурҳои грамматикӣ, луғатҳо кор мекунанд ва ғуш карданро беҳтар мекунанд. Ҳамасола шумораи донишҷуёне, ки мехоҳанд дар викторинаҳо, мусобиқаҳо, озмунҳо ва олимпиадаҳо, чемпионатҳо ва конфронсҳо дар сатҳҳои гуногун ва мавзӯҳои мухталифе, ки аз ҷониби ҷамоаҳои шабакавӣ ташкил карда мешаванд, меафзояд.

Ҷамоаҳои шабакавӣ доираи васеи фаъолиятро барои муаллимони забонҳои хориҷӣ, аз қабилӣ санҷиши дониш дар бораи методикаи таълими забони хориҷӣ, муошират бо муаллифони маводҳои ҳозиразамони таълимӣ ва гузаронидани дарсҳои онлайн бо забонҳои модарӣ пешниҳод мекунанд. Муаллимони имкониятдоранд, ки дар мусобиқаҳои гуногун, конференсияҳо, озмунҳо, лоиҳаҳо мустақилона ва якҷоя бо кӯдакон ширкат варзанд. Ғайр аз он, ҳуди муаллимони метавонанд лоиҳаҳои сатҳҳои гуногунро ташкил кунанд, бо ҳамтоёни кишварҳои омӯзиши забон мукотиба кунанд, мақолаҳо интишор кунанд, дарсҳо ва чорабиниҳо таҳия кунанд, таҷрибаи худро

муаррифӣ кунанд ва бо ҳамкасбони худ мубодила кунанд, бидуни тарк аз хона курсҳои фосилавӣ гузаронанд ва дониши худро такмил диҳанд ва малакаҳо. Ғайр аз он, омӯзгори забони англисӣ барои дарсҳои худ маводи ҷолибро дар сайтҳои гуногун пайдо карда метавонад, масалан:

АДАБИЁТ

1. А.И. Бурлак: Учебник английского языка «Высшая школа» Москва: - 1992
2. Буран А.Л. Педагогические технологии, используемые в обучении иностранным языкам с применением информационно-коммуникационных технологий / А. Л. Буран // Молодой ученый. - 2011.- №12. Т.2. – 481с.
3. Б.С.Островский: Английский язык «Просвещение» Москва: - 1990
4. Девтерова, З.Р. Дидактические функции сети Интернет для предмета «Иностранный язык» / З.Р. Девтерова // Наука - XXI веку: материалы X Недели науки МГТУ. VI Всероссийская научно-практическая конференция студентов, аспирантов, докторантов и молодых ученых: I сессия. – Майкоп, 2005. - 262.
5. Каримова Л.А. Проектная деятельность в обучении иностранному языку как фактор развития творческих способностей студентов\ Л.А. Каримова\ Педагогические проблемы высшей школы: Материалы Всероссийской научно-практической конференции 2-ноября 2007 – Димитровград: филиал УлГУ - 2007- 331с.
6. Титаренко Н.В. Методика организации ролевых игр проблемной направленности при дистанционном обучении иностранным языкам: /Н.В. Титаренко Дисс. ... канд. пед. наук. М., 2007. 449с.
7. Tatiana Klementyeva: Tenses in English Grammar « АЙРИС ПРЕСС» Москва: - 2008.
8. Халтурина О. В. Использование видеоподкастов для оптимизации процесса обучения иностранным языкам / О. В. Халтурина // Молодой ученый. - 2012. - №6. - С. 453-456.
9. Gonella L., Panto E. Didactic architectures and organization models: a process of mutual adaptation // eLearning Papers. - 2008. - №9.12 p
10. Doolittle P.E., Multimedia Learning: Empirical Results and Practical Applications, Paper presented at the Irish Educational Technology Users Conference, Carlow, Ireland - 2002.
11. <http://school-collection.edu.ru/> маҷмӯаи ягонаи захираҳои таълимӣ
12. <http://www.openclass.ru/wiki-pages/180789> захираҳои таълимии рақамӣ. Дар ин ҷо маводи бузурги ҷуғрофияи минтақаи ҷамъ оварда шудааст.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРНЕТ РЕСУРСОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

В этой статье основное внимание уделяется использованию языка программирования обучению языка, классическому изучению грамматических переводов в академических группах, языка и глубокому пониманию грамматической структуры и сплошной линии речи. Подход, основанный на проектах, представляет собой практическую и эффективную стратегию развития общения, предоставляющую дополнительный интерес к изучению языка, который обеспечивает читателям интерес к обучению, эффективности и результативности, а также к ключевым факторам, способствующим формированию внутренней нейтральной деятельности, помогает в обучении в процессе работы над проектом. В контексте проекта учитель выполняет роль и функции руководителя в период обучения иностранного языка. Традиционные школьные программы состыкованы с образовательной информацией и приводят к разрыву между теорией и практикой, поскольку в этом случае невозможно развивать пользовательский опыт. Однако, исследование проекта очень продуктивно, поскольку в процессе реализации проекта, учащиеся приобретают знания в процессе использования данных практических вопросов.

Ключевые слова: проект, навыки, умение, функция, профессия, энтузиазм, интерес, классика, успех.

FEATURES OF THE USE OF INTERNET RESOURCES IN THE STUDY OF FOREIGN LANGUAGES

In this article is more attention given to the using of language learning, programming language, the classical study of the translation of grammatical translations into the academic language of the language, and it has a deep understanding of the grammatical structure of the structure and the solid line of speech. A project-based approach is a practical and effective strategy for the development of an area of communication, providing additional interest in language learning, which provides readers' interest in training, efficiency and effectiveness as well as the key factors that contribute to the formation of internal neutral activity helps with project learning. In the context of the project oriented the teacher acquires the role and function in the learning process. Traditional schooling programs are docked with educational information, and

lead to a gaping gap between the theory and practice, as in this case it is not possible to develop the user experience. However, project study is very productive, since the project implementation of knowledge acquires knowledgeable in the process of using data in solving practical issues.

Key words: project, skills, acquires, function, occupation, enthusiasm, interest, classics, success.

Сведение об авторах.

Абдулаходова Анорби Сафоловна - ассистент кафедры «Языков» Таджикского Технического университета им. академика М. С. Осими. Тел. (+992) 985964274

Ахмадзода Бунафша Саймузафар - кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Языков» Таджикского технического университета им. акад. М.С.Осими. академик М.С. Осими. E-mail: – abunafsha@mail.ru Тел. (+992) 985053454

Оddieва Шахрбону Алиниезовна - ассистент кафедры «Языков» Таджикский технический университет им. академик М.С. Осими.

About the autor:

Abdulahadova Anorbi Safolovna - assistant of language department of Tajik technical University named after academisian M.S. Osimi Tel: (+992) 985964274

Ahmadzoda Bunafsha Saimuzafar - candidate of pedagogical science, dotcent, language department of Tajik technical University after name academisian M.S. Osimi E-mail abunafsha@mail.ru phone. (+992) 985053454

Oddieva Shahrbonu Alinieзовна - assistant of language department of Tajik technical University named after academisian M.S. Osimi

УДК: 370 (09)

ББК: 433(2)–5

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МИРОВЫХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ СОВРЕМЕННЫХ ПРОГРЕССИВНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДОСТИЖЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Каримзода М. Б.

Академия образования Таджикистана

На современном этапе развития Таджикистана, который, кроме прочего, характеризуется проведением масштабной реформы высшего образования, особую актуальность приобретает вопрос повышения профессионального уровня будущих педагогов до показателей, соответствующих потребностям общества. Поскольку при неуклонном повышении требований к уровню квалификации педагогического состава главным интегральным итогом профессионального образования становится сформированность ключевых компетенций и у выпускников высших педагогических учебных заведений [2].

Таким образом, мы можем констатировать, что вопросы, касающиеся создания условий для самореализации личности, ее самоопределения, в контексте Болонских принципов и в условиях реформирования образовательной системы Таджикистана, приобретают особое значение. Как отмечают многие эксперты, если прошлое столетие называли столетием научно-технического прогресса, то сегодня мы живем в эпоху «человеческих качеств», когда приоритетную роль в жизни общества будут играть качества, дарования и способности человека [4].

Вышеназванные факторы, в свою очередь, актуализируют необходимость проведения всестороннего анализа формирования и совершенствования педагогической практики, которая ориентирована на формирование у будущих педагогов качеств профессионально-гуманистического характера.

Являясь основным элементом образовательного процесса, педагогическая практика предусматривает в качестве своей главной цели формирование личности, обладающей такими качествами, как энергичность, активность, самостоятельность, становясь, таким образом, одним из эффективнейших методов в рамках личностно-ориентированной педагогики.

Анализ многочисленных исследований в рассматриваемой сфере свидетельствует об эффективности модульной системы организации педагогической практики, которая позволяет вывести педагогическую культуру будущих педагогов на качественно новый уровень, позволить им максимально реализовать свой личностно-профессиональный потенциал, максимально осознать общественную и личностную значимость избранной ими профессии.

Между профессионально-значимыми и профессионально-важными качествами существует тесная логическая взаимосвязь, они во многом дополняют друг друга, но вместе с тем каждая группа этих качеств отличаются своими особенностями. Если профессионально-значимые качества обуславливают успешность педагогической деятельности в целом и отдельных педагогических действий в частности, то профессионально-важные качества являются определяющими в психическом складе личности педагога, являясь системообразующими.

Педагогическая наука, пытаясь дать определение профессиональным качествам, важным для педагогической деятельности, смогла их классифицировать. Например, идейно-политическая активность учителя, вопросы, связанные с пластичностью поведения, социальная зрелость личности, вопросы эмпатии и феномен любви к детям. Между тем, далеко не всегда в одном человеке можно обнаружить полный комплект указанных качеств, если вести речь о целостной личности, так как иерархическая структура и важность личных качеств педагога различны в каждой конкретной ситуации и зависят от множества факторов, что вполне естественно в условиях непрерывного взаимодействия с социальной средой как опосредованно, так и напрямую.

Между тем, в ходе практической деятельности порой нелегко разделить качества педагогического характера от других личностных свойств учителя, которые определяют успешность его работы, поскольку они формируются, развиваются и проявляются в тесной взаимосвязи, в рамках общей структуры действий, отношений и личностных свойств педагога.

Приведенный перечень личностных характеристик составляет основу психологического портрета идеального учителя, в качестве фундамента которого выступают такие качества его личности как самооценка, уровень притязания, целеустремленность и т. д.

При этом, моделируя образ идеального педагога, исследователи при перечислении значимых и важных профессиональных качеств называют, прежде всего, психические свойства (память, внимание, мышление и пр.), черты характера (ответственность, аккуратность и пр.), особенности (жизнерадостность, оптимизм, дружелюбие и пр.) и способности (музыкальные, организаторские и пр.), а также профессиональные умения и навыки (гностические, конструктивные и пр.).

Учитывая вышесказанное, следует обращать внимание на качества, которые непосредственно относятся к педагогической деятельности, специфике педагогической практики студентов, другими словами, следует выявить те из них, которые являются не только обязательными для педагога, но и характеризуют уровень его профессионализма. Мы считаем необходимым выделить такие особенности будущих учителей, проявляемых в ходе педагогической деятельности, как самоорганизация, сплоченность, самоуправление и т.д. [5]

Педагогическая практика подразумевает деятельность, организация которой направлена на взаимодействие между практикантами и учениками в рамках учебно-воспитательного процесса.

Главными факторами успешной педагогической работы являются содержание и характер отношений, которые возникают при взаимодействии.

Установление взаимодействия в процессе педагогической практики возможно только при условии эффективной коммуникационной деятельности, то есть через включение студентов-практикантов в различные формы общения.

Очевидно, что педагогическое действие не может быть осуществлено без наличия контакта и ведущей роли в общении. Его успешность обусловлена не только учетом и знаниями индивидуальных характеристик всех участников процесса, но также умением выстраивать оптимальные стратегии педагогического воздействия. Именно через общение строится совместная деятельность, налаживаются контакты, формируются условия для сотрудничества, возникает взаимопонимание, другими словами - выстраивается целостная система взаимоотношений [6].

Профессиональная социализация личности учителя, или освоение им культуры и профессионального опыта, что является неповторимой индивидуальной формой и способом развития профессиональных отношений, сопровождается формированием, изменением, усилением или ослаблением его профессионально-гуманистических качеств.

Не только студенты и педагоги-методисты выполняют роль активных участников педагогической практики, но и сама практика в качестве коллективного субъекта рассматриваемого процесса. Реализация педагогической практики предполагает сложный процесс, включающий в себя управленческие решения, согласования, позволяющие сформировать и сохранить цели, общие для коллектива студентов, соотнесение мотивов и задач деятельности, учет компетентностного уровня работников и их психологических особенностей, а также координацию действий и решений.

На основе вышесказанного приходим к выводу, что новой целью педагогической практики становится личностное развитие будущего педагога с акцентом на гуманистический смысл.

Многие исследователи рассматривают личностно-ориентированный подход в качестве сознательного субъекта, который обладает совокупностью индивидуальных характеристик, другими словами, будущий педагог переходит на новый качественный уровень через включение в ныне действующие социальные отношения, становясь самодостаточной личностью [7].

Гуманистические качества современного педагога основаны на таких его чертах, как готовность и умение принимать других, людей, в первую очередь, своих учеников, такими, какие они есть, с их достоинствами и недостатками, неповторимыми индивидуальными чертами, на умении в процессе их обучения избегать категорических оценок их особенностям, для продвижения в среду молодых людей идей гуманизации, которая провозглашена приоритетной в отечественном образовании.

Учитель, воспитывая ребенка, опираясь на общечеловеческую и национальную культуры, работает для будущего, осуществляя при этом психологическую подготовку молодого человека, развивая его, воспитывая и обучая.

Для того, чтобы реализовать названные выше функции, будущие педагоги-практиканты должны обладать следующими гуманистическими качествами [8]:

а) чувствовать потребность и желание осуществлять в ходе практики разностороннюю социально-культурную и профессиональную деятельность;

б) быть к детям терпеливым, терпимым и внимательным, поддерживать в трудную минуту, проявлять эмпатию и такт;

в) разбираться в особенностях саморазвития;

г) уметь урегулировать конфликтные ситуации, возникающие как во взрослых, так и в детских коллективах, которые могут возникнуть в процессе практики;

д) быть способным обеспечить продуктивное межгрупповое и внутригрупповое общение;

е) знать специфику психического развития, прежде всего, учеников, стремиться совместно с ними создавать условия, способствующие их саморазвитию посредством значимых педагогических ценностей;

ж) использовать опыт, получаемый в ходе педагогической практики для собственного самовоспитания и саморазвития.

Резюмируя, можем сказать, что в ходе педагогической практики будущий педагог должен в совершенстве ориентироваться во всех аспектах деятельности учеников, находящихся под его началом, опираясь не на авторитарные методы с элементами принуждения, а на свой педагогический потенциал. Главной задачей педагога является не выработка в ученике привычки к слепому послушанию, а в раскрытии и развитии его потенциала, всего ценного в его личности.

На основе вышесказанного в настоящем исследовании появилась потребность выявить главные направления, по которым должны развиваться качества профессионально-гуманистического характера у будущих педагогов в процессе вузовского обучения (главным образом в процессе практики), поскольку гуманитарная направленность учебного заведения подразумевает: раскрытие организаторских, творческих и интеллектуальных способностей; стимулирование самореализации, самосовершенствования и самообразования; обеспечение творческой и познавательной самостоятельной активности учащегося; стимулирование поиска нестандартных решений для решения педагогических задач, возникающих в процессе создания системы условий: психолого-педагогических, кадровых, научно-методических, информационных, мотивационных и пр., стимулирование к применению собственных методов и форм педагогической деятельности; привлечение к деятельности научно-технического характера; расширение объема знаний посредством дополнительных ресурсов. Мы считаем, что первостепенными направлениями деятельности вуза по повышению гуманистических свойств личности будущих педагогов должна быть деятельность по повышению уровня обучающего процесса в его коммуникативном, воспитательном, психологическом, методологическом и других аспектах.

Рассматривая психологический аспект подготовки будущих педагогов в контексте ее гуманистической направленности, считаем необходимым акцентировать внимание на следующих моментах:

- приобретение знаний в области психологии и их реализация в процессе самопознания, осмысление психологических принципов, лежащих в основе формирования индивидуальности;

- изучение психологии личности с целью эффективного руководства, как своими действиями, так и действиями других;

- формирование и развитие способностей и умений, позволяющих сознательно корректировать отдельные аспекты своего психологического развития и индивидуальных качеств, принимать решения, учитывая собственные психологическое состояние и состояние других людей.

Повышение уровня методической подготовки служит еще одним инструментом, позволяющим улучшить профессионально-гуманистический аспект подготовки будущих учителей, усвоить логику новых педагогических технологий, инновационных средств, способов и методов организации обучения [1, С. 51-58].

Воспитательная подготовка также входит в число основных направлений обучающего процесса, целью которого является формирование у студентов профессионально-гуманистического мировоззрения. Итоги этой подготовки призваны содействовать формированию педагогов новой формации, обладающих ценностной ориентацией социально-педагогического типа, занимающих активную жизненную позицию, направленную на воспитание личности с высокими духовно-нравственными качествами в современных условиях перехода образования на новый инновационно-информационный уровень.

Коммуникативная подготовка в рамках формирования гуманистически-значимых качеств личности будущего педагога предполагает углубление и обновление знаний психолого-педагогической направленности, приобретение умений и знаний в сфере коммуникации и взаимоотношений, партнерских отношений и педагогического сотрудничества, практики коллективных, групповых и парных взаимодействий, позволяющих добиться стабильности в отношениях и способствующих росту общекультурного уровня учителя.

Принципы, лежащие в основе взаимоотношений между преподавателями и студентами вуза, играют огромную роль при формировании у студентов гуманистических качеств. Среди них особо необходимо отметить: автономность и открытость; убежденность при уважении к альтернативной позиции; принцип доверия при сохранении критического отношения к субъективной точке зрения [3].

Перечисленный выше комплекс профессионально-гуманистических характеристик свидетельствует о том, что каждая из них охватывает целый ряд более значимых параметров, благодаря которым проявляются различные процессы, явления и предметы, являющиеся необходимыми элементами личности гуманного педагога, находясь между собой в тесной взаимосвязи, образуя в своей совокупности логическое единство и тесно сочетаясь друг с другом.

Необходимо отметить, что педагогическую практику уместно рассматривать в качестве коммуникативного процесса, где особую роль играют гуманистические профессионально-значимые качества. Творческое, познавательное содержание деятельности педагога наполнено организованностью, ответственностью, инициативностью и креативностью, то гуманистическая составляющая выражается в гибкости, эмпатичности и рефлексивности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бухольцева В.А. Региональные особенности экономического сознания о поведения личности // Психология в экономике и управлении.- Иркутск. - 2013. - С. 51-58.
2. Государственный стандарт высшего профессионального образования в Республике Таджикистан. Принят Правительством РТ от 25.02.2017 под №94.- Душанбе: Маориф (Текст на тадж. и рус. яз).- 21с.
3. Делимова Ю.О. Моделирование в педагогике и дидактике. / Ю.О. Делимова // Вестник Шадринского государственного педагогического института.- 2013. -№3 (19). - 230 с.
4. Дмитриева Е.Ю. Формирование профессионально-значимых качеств будущего педагога в условиях студенческого педагогического отряда: Дисс. кан. пед. наук: 13.00.08. - Челябинск.- 2007.- 184 с.
5. Каримова И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикских школ: автореферат дисс. д-ра пед. наук.-Душанбе. - 2000.- 44 с.
6. Ключко И.А. Модульная технология формирования информационной компетентности студентов организаций среднего профессионального образования: дисс. канд. пед. наук.- Ставрополь.- 2016.- 246 с.
7. Лутфуллоев М., Абдурахимов К.С. Теория обучения (курс лекций). -Курган-Тюбе.- 2016.- 480 с.
8. Яковлев Е.В., Яковлева Н.О., Потапова М.В. Организация педагогической практики при модульном построении основной профессиональной образовательной программы // Современные проблемы науки и образования. - 2014. - №6.- 623 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МИРОВЫХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ СОВРЕМЕННЫХ ПРОГРЕССИВНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДОСТИЖЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

В статье автор отмечает, что на современном этапе развития Таджикистана, когда проводится масштабная реформа высшего образования, особую актуальность приобретает вопрос повышения профессионального уровня будущих педагогов до показателей, соответствующих потребностям

общества и утверждает, что при неуклонном повышении требований к уровню квалификации педагогического состава главным интегральным итогом профессионального образования становится сформированность ключевых компетенций у выпускников высших педагогических учебных заведений.

Далее автор констатирует, что вопросы, касающиеся создания условий для самореализации личности, ее самоопределения, в контексте Болонских принципов и в условиях реформирования образовательной системы Таджикистана, приобретают особое значение.

В статье проанализированы многочисленные исследования в рассматриваемой сфере, которые свидетельствуют об эффективности модульной системы организации педагогической практики, которая позволяет вывести педагогическую культуру будущих педагогов на качественно новый уровень, позволить им максимально реализовать свой личностно-профессиональный потенциал, максимально осознать общественную и личностную значимость избранной ими профессии.

Ключевые слова: реформа высшего образования, Болонский процесс, масштабные реформы, сформированность ключевых компетенций, самореализация личности, модульная система, педагогическая культура, личностно-профессиональный потенциал.

USE OF WORLD AND NATIONAL MODERN PROGRESSIVE PEDAGOGICAL ACHIEVEMENTS IN THE PROCESS OF PEDAGOGICAL PERSONNEL TRAINING

In the article, the author notes that at the present stage of development of Tajikistan, when a large-scale reform of higher education is being carried out, the issue of raising the professional level of future teachers to indicators corresponding to the needs of society acquires particular relevance and argues that with a steady increase in the requirements for the level of qualifications of the teaching staff, the main integral result vocational education is the formation of key competencies among graduates of higher pedagogical educational institutions.

Further, the author states that issues related to the creation of conditions for self-realization of the individual, his self-determination, in the context of the Bologna principles and in the context of reforming the educational system of Tajikistan, acquire special significance.

The article analyzes numerous studies in the area under consideration, which testify to the effectiveness of the modular system of organizing pedagogical practice, which allows them to bring the pedagogical culture of future teachers to a qualitatively new level, to allow them to maximize their personal and professional potential, to fully realize the social and personal significance of their chosen profession.

Key words: reform of higher education, the Bologna process, large-scale reforms, the formation of key competencies, self-realization of the individual, modular system, pedagogical culture, personal and professional potential.

Сведения об авторе:

Каримзода Мирзо Бадал - кандидат филологических наук, главный учёный секретарь Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 45. Тел.: (992) 90 085 35 35, E.mail: takmil-bbk@mail.ru

About the author:

Karimzoda Mirzo Badal - Candidate of Philology, Chief Scientific Secretary of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 45 S. Aini St. tel.: (992) 90 085 35 35, E.mail: takmil-bbk@mail.ru

УДК: 37.0.372.8 (575.3)

ББК: 74.00

0-42

ТАҲЛИЛИ УСУЛҲО ДАР РАВАНДИ ОМУӢЗИШИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

Абдулаҳадова А.С., Аҳмадзода Б.С., Оddieва Ш. А.

Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ

Дар замони муосир муҳимияти донишони забони англисӣ талаботи замон аст, аз ин сабаб мардуми зиёде кӯшиши аз худ намудани ин забонро доранд. Ин боис мешавад, ки аксарияти нав омузандагон дар вақти интихоби маводҳо, аз сабаби зиёд набудани дастуру китобҳои омузиши мушкили мекашанд. Дар ин мақола мо кӯшиш мекунем муайян намоем, ки кадом намуди китобҳои омузиширо интихоб бояд кард, чи тавр завқи донишҷӯро ба вучуд овард ва чигуна раванди омузиширо ба роҳ монд. Дар айни ҳол усулҳои зиёде омузиши

забони англисӣ мавҷуданд. Усулро бояд интихоб намуд, ки аз ҳар ҷиҳат қулайтар аст ва ба сатҳи дониш ҷавобгӯ бошад ва усуле, ки хаста нагардонад. [№5, с.31-35]

Усули лоиҳавӣ дар солҳои 1920-ум дар мактабҳои хоҷагии қишлоқи ИМА, ки дар робита бо ғояҳои мактаби меҳнатӣ васеъ паҳн ва тараққӣ менамуданд, пайдо гардид. Омӯзиши лоиҳавӣ ба ҷустуҷӯи тарзҳои роҳи инкишофи ғаёлона ва мустақилонаи тафаккури кӯдак мерафт, то ин ки ўро на танҳо дар хотир нигоҳ медошт ва донишхоро мактаб меод, айнан тақрор мекард, балки айнан дониш ва истифода бурдани онҳоро дар таҷриба амалӣ менамуд, равона гардида буд. Ҳамин тавр, принсипи умумӣ ки дар усулҳои лоиҳа ҷойгир мешуд, ба муқаррар намудани алоқаи бевоситаи маълумотҳои дарсӣ бо таҷрибаи ҳаётии таълимгирандагон, ғаёлияти эҷодии муштарақ ва ғаёлнокии маърифатӣ дар вазифаҳои таҷрибавӣ (лоиҳавӣ) ҳангоми ҳалли як масъалаи умумӣ ба шумор мерафт.

Омӯзгор раванди таълимро ба дӯши худ гирифта, лаҳза ба лаҳза дар раванди таълим наовариҳо ва дастовардҳои гуногунро зам менамояд. Омӯзгори асил доимо дар пайи ҷустуҷӯ қарор дошта барои гузаронидани дарсҳо шавқовару пурмазмун бо истифода аз техникаю технологияҳои муосири замон истифода менамояд. Педагоги бузурги рус В.А. Сухомлинский дар мавриди омӯзгор чунин ибрози ақида намудааст «...омӯзгори хуб он муаллиме нест, ки нақшаи дарсро тартиб дода, онро нуқта ба нуқта иҷро намояд, балки омӯзгори хуб шахсе ба шумор меравад, ки мантиқи инкишофи дарсро ҳис намуда, ба нозуқиҳои меҳнати фикрии хонандагон назар афканда, аз нақшаи кашадааш моҳирона берун баромада тавонад».

Сатҳи пасти донишони забони хориҷӣ имконият намедихад, ки яку-якбора ба китобҳои дарсии нашрияҳои хориҷӣ даст занем, барои ин ба мо лозим меояд, ки пеш аз ҳама аз маъводҳои содатаре истифода барем, ки дар гули солҳо аз тарафи мутахассисони ватанӣ ва берунӣ санҷида шуда ба сатҳи аз ҳудкунии ҳар як омӯзанда мувофиқ бошанд. Дастури хуб бояд дорои маводҳои хуби назариявӣ ва машқҳои амалӣ бошад, ки ҳар як хонанда тавонад дар андозаи баробар маҳорати хатти ва даҳонии худро бо кӯмаки омӯзгор инкишоф диҳад.

Албатта омӯзгоре, ки малакаю маҳорати касбӣ дорад аз усулҳои ғаёли таълим истифода карда, шавқу ҳаваси омӯзишро дар дили шогирдон бедор карда метавонад. Инчунин омӯзиши забонҳо низ аз гуруҳи инҳост. Яке аз онҳо забони англисӣ ки ҳамчун калимаи калидии раванди омӯзиши, ҷавҳари ва мафҳуми амиқи омӯзиш ба шумор меравад. Фармоишҳои иҷтимоии ҷамъият дар доираи омӯзиши забони англисӣ, масъалаи инкишофи шахсии таълимгирандагон, тақвияти тарбияи инсонпарваронаи таълим, ба амал барориши иқтисодии пурраи инкишофёбандаи тарбиявӣ, таълимоти фаннии таълимӣ ба фардияти ҳар як талабагон тақвиятбахш мебошад. Аз ҳамин сабаб, мақсади асосии омӯзиши забони хориҷӣ дар марҳилаи муосири инкишофи маориф шахсияти таълимгиранда мебошад, ки дар иртиботи байнифарҳангӣ бо забони омӯхташаванда иштирок намояд. Вазифаи дар пеш истодаи мактаб, дар навбати аввал аз тадқиқ ва истифодаи самараноки технологияҳои нави омӯзишӣ, ҷи гунае ки методикаи лоиҳавӣ мебошад иборат аст.

Омӯзиши забони англисӣ бо соддатарин калима ва ибораҳо, ки ҳамагӯна дар нутқ ва забон истифода бурда мешаванд оғоз меёбад:

исм (мисол, a house, a man, an apple);

сифат (мисол, big, great, good);

феъл (мисол, to do, to be, to get);

ҷонишин (мисол, I, he, her);

шумора (мисол, one, ten, the fifth).

Қориёна ва сарсари аз худ намудани калимаю ибораҳо ва ба таври кофӣ беҳабар будан аз мафҳуму мазмуни ҳар як калима ва ибора ба шахсоне, ки дар ҳақиқат аз паи омӯзишанд хос нест. Бешубҳа беш аз ҳама калима ва ибораҳо дар хотир мемонанд, ки мо онҳоро калимаҳои иқтибоси меномем, яъне калимаҳо, ки аз дигар забонҳо гирифта шудаанд, калимаҳои дигарро мо метавонем барои осон фаҳмидан бо дигар калимаҳои алақай шинос якҷоя намуда дар шакли ибора талаффуз намоем. Мисол: «**a big dog**», «**an interesting film**». Ибораҳои устуворро бошад дар шакли бутун дар хотир гирифтани онтар аст. Мисол: «**to make a mistake**», «**to do one's best**». Ҳангоми хондани элементҳои лексикӣ на танҳо ба мафҳуми калимаҳо балки ба талаффузи онҳо низ диққати махсус додан лозим аст. Аз ин сабаб дар марҳилаи аввали омӯзиши забони англисӣ дар навбати аввал дуруст ба роҳ мондани

транскрипсияи калима ва талаффузи дурусти ин ва ё он калима роли ассосиро мебозад. Мисол: «th», «ng». Ва инчунин чудо намудани вақт барои аз худ намудани ҳиҷоҳои баста ва кушода ва барои дуруст фаҳмидан ва дарк намудани муҳимияти онҳо зарур аст.

Ҳамин тариқ технологияи иттилоотӣ имконият медиҳад, ки ташкили ҷамоаҳои намудҳои гуногуни кори тадқиқотии донишҷӯён ва омӯзгорон, коркунони илмӣ аз макотибҳои гуногун, марказҳои илмӣ ва ҳатто кишварҳои гуногунро ба роҳ монанд.

Усули лоиҳа имкон медиҳад:

- тадқиқоти эҷодӣ ё ин ки фаъолияти мустақилонаи ҳамкорони дучониба бо истифодаи усулҳо ва шаклҳои гуногуни фаъолияти азхудкунии ва эҷодӣ амалӣ гарданд.

- барраси намудани машваратҳои оперативӣ ба шунавандагони гуногунҷабҳа аз марказҳои илмӣ-методӣ

- ташкил намудани шабакаҳои омӯзиши фосилавӣ ва бозомӯзии сатҳи дониши коргарони педагогӣ;

- ҳамзамон мубодилаи маълумотҳо, ғояҳо, нақшаҳое, ки ба иштирокчиён шавқовар мебошанд, мавзӯҳои лоиҳаҳои дучониба, ба ҳамин роҳ такмил намудани дониш, рушд намудани сатҳи фарҳангӣ;

- ташаккули маҳорати фаъолияти тадқиқотӣ бо навовариҳо ба кори лаборатории илмӣ ва эҷодӣ;

- рушди малакаи ба даст овардани маълумотҳо аз манбаҳои гуногун иборат буда, онро бо усулҳои технологияҳои компютери муосир ва нигоҳ доштани маълумотҳо ба масофаҳои дилҳо равона намуда коркард менамояд;

- ташаккули муҳити забномӯзии донишҷӯён (дар шароити лоиҳаҳои телекоммуникатсионии байналмиллалии дучониба, телеконференсияҳои анъанавӣ ва инчунин аудио – видеоконферентсия, чатҳо), ки ба талабот дар ҷомеа барои муошират бо забони хориҷӣ ва аз ин ҷо талабот барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ замиа тайёр менамояд;

Хусусияти муҳими марҳалакунунии рушди ҷомеа, васеъкунии қисми ҷараёни информатизатсия мебошад. Як қатор мушкilotи махсусе ки алоқаманд бо ин дигаргунӣҳо муассисаи хеле босуръат ва универсалии системаи компютери нишон медиҳад, ин инфрасохтори иттилоотӣ сифатан нави ҷомеа мебошад, ки шабакаҳои компютерӣ, телевизион, алоқа моҳвораӣ ва ғайраҳо пайваст мекунад. Дар ин замина барои эҷоди системаҳои иттилоотӣ маҳаллӣ, касбӣ, минтақавӣ ва глобалӣ ба роҳ монда мешавад. Шабакаи интернетии ҷаҳонӣ, имрӯз яке аз раҳбари имконоти технологияи телекоммуникатсионӣ ба шумор меравад. Баланд бардоштани вазъи технологияи омӯзиш, дар ин замина, яке аз курсҳои афзалиятнок дар байни бисёре аз соҳаҳои нави маориф, ҷалби дар ду се даҳсолаи охир, диққати махсуси муҳаққиқон мушкilotи мактаби миёна мебошад. Яке аз самтҳои асосии ислоҳоти раванди таълим ин информатизатсияи маориф, дар асоси аризаи эҷодӣ таҳсилоти технологияи иттилоотӣ, аз ҷумла таълими забонҳои хориҷӣ ба ҳисоб меравад.

Натиҷаи рӯйдоди андешаҳои дар ҷомеаи имрузаи мо, ислоҳоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ якуҷбора сатҳи талабот дар омӯзиши забони англисӣ баланд бардошта шуд. Доништани забони англисӣ ба таври амалӣ - яке аз хусусиятҳои муҳими мутахассиси соҳа ба шумор меравад. Тағйироти глобалии вобаста ба ҷараёни информатизатсия, талаботи нав барои шахсони муосир меоварад, инчунин ҳадафҳои нави маорифро таъсис медиҳад. Масъалаҳои вобаста ба равишҳои технологӣ дар соҳаҳои маориф, ба фаъолияти иттилоот ва системаҳои виртуалӣ диққати ҷиддӣ медиҳад. Таҳлили таҷрибаи таълим дар мактаб ва натиҷаҳои тадқиқоти махсус ба он равона карда мешавад, ки масъалаи истифодаи технологияҳои Интернет дар раванди таълим бо забони англисӣ дар мактабҳои олий, ба таври кофӣ инъикос шудааст [4, с.62-64.].

Ба тадқиқотҳои буда нигоҳ накарда дар самти баланд бардоштани самаранокии омӯзиш бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва компютерӣ дар соҳаи маориф ва педагогика, бисёре аз масъалаҳо, аз ҷумла, истифодаи технологияҳои интернетӣ дар омӯзиши забони англисӣ донишҷӯёни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷанбаҳои назарӣ ва амали ба роҳ монда шудааст.

Ин муҳолифат иҷозат медиҳад ки масъалаи тадқиқотро ба нақша гиранд, ки дар фаҳмиши чуқур, ва истифодаи технологияи Интернет ҳамчун воситаи таҳким ва фаъолгардонии раванди таълим дар байни донишҷӯён бошад.

В. Х. Килпатрик барномаи мактабро, ки бо усули лоиҳавӣ кор мебарад, чунин муайян намудааст, ки «Барнома як қатор таҷрибаҳо буда, байни худ ҳамин тавре, ки маълумотҳо аз як таҷриба ба даст оварда шудаанд ба рушд ва бой сохтани анбӯҳи пурраи таҷрибаҳои дигар алоқаманд месозад».

Дар мутобиқат бо инҳо хулосае бароварда шудааст, ки барномаи мактаби набояд аз тарафи давлат, устодон, балки аз тарафи донишҷӯён дар якҷоягӣ бо омӯзгорон дар раванди омӯзиш, ки асосҳои онро аз воқеияти ихотакарда гирифтани зарур аст, сохта шавад. Усули лоиҳавӣ ҳамчунин диққати педагогони русро ҷанӯз аз аввали асри 20 ба худ ҷалб намуд. Ғояи омӯзиши лоиҳавӣ дар Русия амалан дар баробар бо коркардаҳои педагогҳои амрикоӣ пайдо гардид. Педагогҳои Шӯравӣ чунин мешумориданд, ки усули лоиҳавии қатъӣ коркардашуда метавонад ба рушди ташаббусҳои эҷодӣ ва мустақилияти таълимгирандагонро дар омӯзиш таъмин намояд ва ба робитаи бевоситаи байни бадастовариҳои донишу маҳорат ва истифодаи онҳо барои ҳалли вазифаҳои амалӣ мусоидат намояд.

Басо бисёре аз педагогон – таҷрибадорон тасдиқ карданд, ки дар солҳои 1929-1930 таълимгирандагон дар ҳолатҳои гуногуни ҳаёти буданд бо монеаҳо дучор мегардиданд ва бо ёрии савқи табиӣ ва ҳислати хӯ, инчунин бо донише, ки барои ноил гардидан ба мақсади мазкур зарурӣ буданд, бартараф мекарданд. Дар шароити имрӯза, ки илму технология бо суръати қайҳонӣ пеш рафта истодааст, олимони кишварро зарур аст, ки ҷиҳати баланд бардоштани қобилияти рақобати илми ва ватанӣ корҳои таҳқиқотию технологиро вусъат бахшад. Ба рушди зеҳнӣ ва рӯҳиву- ақлии шахсият дар ҷамъият тамоюли асосии рушди таҳсили мактаби ба роҳ монда шудааст. Таҳлили ҳуҷҷатҳои конфронсҳои илмӣ байналхалқӣ ба он мӯътақид месозад, ки мақсади таҳсилот дар замони ҳозира на танҳо донишҳо ва маҳоратҳо мешаванд, баъзан сифатҳои шахсиятии муайян мебошанд.

Методикаи лоиҳавӣ – ин технологияи педагогист, ки на ба ҳамгироии донишҳои амалӣ, балки ба истифодаи онҳо ва ба даст овардани роҳҳои нави худташқилӣ ва худомӯзии таълимгирандагон нигаронида шудааст. Чи хеле ки маълум аст, ба доираи методика, ҳамчун назарияи хусусии таълимӣ, омӯзиши мақсадҳо, мазмун, шакл, усулҳо ва воситаҳои омӯзиш бо фанни таълимии муайян тааллуқ дорад. Лоиҳаҳои қабули хусусиятҳои умумидошта мавҷудияти мушкilotҳои шахси-пурмаънии дар пеш гузашташуда ва вазифаи ҳал намудани он мебошад.

Дар шароити омӯзиши лоиҳавии шахси нигаронидашуда омӯзгор нақши ва функцияи дигарро дар раванди омӯзиш ба даст меоварад. Барномаҳои анъанавии мактабӣ бо маълумоти таълимӣ пурбор гардида, ки бевосита ба парокандагии аён дар байни назария ва амалия оварда мерасонад, чунки дар ин ҳолат сухан дар бораи ташаккулдорории малакаи истифодабарӣ рафта наметавонад. Бо вучуди ин, омӯзиши лоиҳавӣ хеле маҳсулноқ буда, чунки дар раванди иҷроиши лоиҳавӣ донишҳоро таълимгирандагон дар раванди истифодабарии маълумотҳо ҳангоми ҳалли масъалаҳои амалӣ ба даст меоранд. Ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли масъалаҳои амалӣ, зарурияти кофтукови донишҳо, фаъолияти маърифатӣ фаъолноқ мегардад [8, с. 31-35].

Ҳамин тариқ, мазмуни фаъолияти лоиҳавии таълимгирандагон аз рӯи имкони масъалаҳои лоиҳавии оддӣ нисбати пешина бештар мушкил карда мешавад. Лоиҳакашӣ ба таълимгирандагон дарк намудани нақши донишҳоро дар ҳаёт ва таҳсилот – донишҳо мақсад шуданро бас мекунанд, лекин дар илму маърифат воситаи асил мегарданд. Андешаҳои Н.К. Крупский оид ба амиқии робитаи назария бо амалия, яъне «хавфи маҳдуди амалияпарастӣ», зарурияти тавассути корҳои тадқиқотӣ рушди шахсияти таълимгиранда, аз рӯи ақидаи тадқиқоти, ҳолати аслии аз ҳама бештар ҳангоми фаҳмиши ҳозираи омӯзиши лоиҳавӣ мебошад. Дар асоси фаҳмиши имрӯзаи методикаи лоиҳавӣ, чи тавре, ки Е.С. Пулод қайд менамояд, дар «истифодабарии спектри васеи усулҳои масъалавӣ, тадқиқотӣ ва ҷустуҷӯи ки аниқ ба натиҷаи ҳақиқии амали барои талаба мазмундор рӯ оварда шудааст, аз тарафи дигар, коркарди мушкilotи бутун бо ҳисоби омилҳои гуногун ва шароити ҳалли он ва амалигардонии натиҷаҳо така менамояд». Зарур аст, ки кӯдаконро барои мустақилона фикр

намудан, дарёфт намудани мушкилот ва ҳал намудани ҳар гуна масъалаҳои грамматикӣ чалб намуд.

Омилҳои муҳимтарине, ки ба ташаккулёбии сабабияти дохилии фаъолияти нутқӣ хангоми омӯзиши лоиҳавӣ кӯмак менамояд, аз рӯи ақидаи муаллифи тадқиқоти мазкур мебошанд:

- алоқаи ғояи лоиҳа бо ҳаёти ҳақиқӣ: ғояи ҳамагуна лоиҳа бояд бо офариниши маҳсулоти мушаххас ва ё ҳалли мушкилоти алоҳида, маънодорӣ барои таълимгиранда, ки аз ҳаёти ҳақиқӣ дар раванди фаъолияти амалӣ гирифта шудааст;

- мавҷудияти шавқу рағбат ба иҷроиши лоиҳа аз тарафи ҳамаи иштирокчиёни он: дар раванди истифодабарии методикаи лоиҳавӣ бисёр рағбати аслий ба амалбарории он имкон медиҳад, ки ба кӯшиши бомуваффақона иҷро намудан ва самаранокии таъсири омӯхташавандаи он ноил гардад;

- нақши роҳнамои функсияи машваратӣ – мутобиқатии омӯзгор: гузариш аз мавқеи пешво ба мавқеи машваратчӣ ва координатор имкон медиҳад, ки ба мухторияти ҳақиқии омӯзанда ва имконияти намудор намудани ташаббусҳои худ ва мустақилноки дар раванди иҷроиши лоиҳа, ба худинкишофи шахсиятӣ мусоидат менамояд.

Ҳамин тариқ, методикаи лоиҳавӣ муносибати шахсиятиро ба таълимгирандагон, ки пеш аз ҳама талаб менамоянд, хонанда ҳамчун ба шахсият бо эҳтиёҷот, имкониятҳо ва ниятҳоро амалӣ гардонад. Интернет дар айни замон як маҳзани бузургест, ки тамоми соҳаҳои ҳаёти инсонро дар бар гирифтааст. Ҳар як шахс метавонад бо роҳи ҷустуҷӯ аз системаҳои ҷустуҷукунанда маълумотҳоеро пайдо намояд, ки соатҳо дар китобхонаҳо дар ҷустуҷӯи он ранҷмекашиданд. Мо имрӯз метавонем дар бораи ҳар як сиёсатшиноси барҷаста, олиму шоир, нависандаҳо ва ҳатто лашкаркашону давлатҳои гуногун ба осонӣ ва бе ҳеҷ харчи иловагӣ дар ҷои нишастии худ маълумоти заруриро пайдо намоем. Дар айни замон рушди ҳеҷ як система, ҷомеа, ташкилот ва ҳатто давлатро бе интернет тасаввур кардан ғайриимкон аст. Ба ин хотир имрӯз мо бояд тамоми кушишро ба харҷ диҳем, ки бо роҳи омӯзишӣ тарзи дурусти истифодаи интернет истифодабаранда аз он бештар манфиат бардорад. [2, с. 81-85.]

Дар интернет китобҳои гуногунро ба даст меоранд, филмҳо роҳандозӣ мекунанд, луғатномаҳоро дар компютерҳо насб мекунанд. Хуллас интернет имруз ба як майдони фароҳе табдил ёфтааст ва чунон зуд рушд карда истодааст, ки ҳеҷ як соҳаеро дар ғӯша намегузорад. Фақат моро зарур ҳаст, ки тарзи дурусти истифодаи онро омӯзем. Ҷаҳони имрӯза ба эҳёи ахлоқ, илм, фарҳанг ва маънавият ниҳоят ниёзманд аст. Дар шароити пурталотуми ҷаҳонишавӣ технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ, аз қабili Интернет, пешрафти бесобиқа пайдо кардааст. Албатта, рӯй овардан ба технологияи муосир аз ҷумлаи талаботи ҷаҳонишавӣ аст ва таҷриба нишон медиҳад, ки барои истифодаи самаранок ва оқилонаи воситаҳои электронии ахбор комёб шудан дар ин самт бидуни кадрҳои болаёқат ва мутахассисони варзида ғайриимкон аст.

ЛИТЕРАТУРА

13. А. И. Бурлак: Учебник английского языка «Высшая школа» Москва:-1992
14. Буран А.Л. Педагогические технологии, используемые в обучении иностранным языкам с применением информационно-коммуникационных технологий / А. Л. Буран // Молодой ученый. - 2011.- 12. Т.2. – 481с.
15. Б. С.Островский: Английский язык «Просвещение» Москва: - 1990
16. Девтерова, З.Р. Дидактические функции сети Интернет для предмета «Иностранный язык» / З.Р. Девтерова // Наука - XXI веку: материалы X Недели науки МГТУ. VI Всероссийская научно-практическая конференция студентов, аспирантов, докторантов и молодых ученых: I сессия. – Майкоп-2005. - 262.
17. Каримова Л.А. Проектная деятельность в обучении иностранному языку как фактор развития творческих способностей студентов\ Л.А. Каримова\ Педагогические проблемы высшей школы: Материалы Всероссийской научно-практической конференции, 2-ноября 2007г. – Димитровград: филиал УлГУ-2007- 331с.
18. Титаренко Н.В. Методика организации ролевых игр проблемной направленности при дистанционном обучении иностранным языкам: /Н.В. Титаренко Дисс. ... канд. пед. наук. М., 2007.-449с.
19. Tatiana Klementyeva: Tenses in English Grammar «АЙРИС ПРЕСС» Москва: - 2008.
20. Халтурина О. В. Использование видеоподкастов для оптимизации процесса обучения иностранным языкам / О. В. Халтурина // Молодой ученый. - 2012. - №6. - С. 453-456.
21. Gonella L., Panto E. Didactic architectures and organization models: a process of mutual adaptation // eLearning Papers. - 2008. - №9.12 p.
22. Doolittle P.E., Multimedia Learning: Empirical Results and Practical Applications, Paper presented at the Irish Educational Technology UsersConference, Carlow, Ireland - 2002.

АНАЛИЗ МЕТОДОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

В этой статье основное внимание уделяется использованию языка программирования обучению языка, классическому изучению грамматических переводов в академических группах, языка и глубокому пониманию грамматической структуры и сплошной линии речи. Подход, основанный на проектах, представляет собой практическую и эффективную стратегию развития общения, предоставляющую дополнительный интерес к изучению языка, который обеспечивает читателям интерес к обучению, эффективности и результативности, а также к ключевым факторам, способствующим формированию внутренней нейтральной деятельности, помогает в обучении в процессе работы над проектом. В контексте проекта учитель выполняет роль и функции руководителя в период обучения иностранного языка. Традиционные школьные программы состыкованы с образовательной информацией и приводят к разрыву между теорией и практикой, поскольку в этом случае невозможно развивать пользовательский опыт. Однако, исследование проекта очень продуктивно, поскольку в процессе реализации проекта, учащиеся приобретают знания в процессе использования данных практических вопросов.

Ключевые слова: проект, навыки, умение, функция, профессия, энтузиазм, интерес, классика, успех.

ANALYZING OF THE METHODS IN PROCESS OF LEARNING ENGLISH LANGUAGE IN MODERN LIFE

In this article is more attention given to the using of language learning, programming language, the classical study of the translation of grammatical translations into the academic language of the language, and it has a deep understanding of the grammatical structure of the structure and the solid line of speech. A project-based approach is a practical and effective strategy for the development of an area of communication, providing additional interest in language learning, which provides readers' interest in training, efficiency and effectiveness as well as the key factors that contribute to the formation of internal neutral activity helps with project learning. In the context of the project oriented the teacher acquires the role and function in the learning process. Traditional schooling programs are docked with educational information, and lead to a gaping gap between the theory and practice, as in this case it is not possible to develop the user experience. However, project study is very productive, since the project implementation of knowledge acquires knowledgeable in the process of using data in solving practical issues.

Key words: project, skills, acquires, function, occupation, enthusiasm, interest, classics, success.

Сведение об авторах.

Абдулаходова Анорби Сафоловна - ассистент кафедры «Языков» Таджикского Технического университета им. академик М. С. Осими. Тел. (+992) 985964274

Аҳмадзода Бунафша Саймузафар - кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Языков» Таджикского технического университета им. акад. М.С.Осими. академик М.С. Осими. E-mail: abunafsha@mail.ru Тел. (+992) 985053454

Оddieва Шахрбону Алиниезовна - ассистент кафедры «Языков» Таджикский технический университет им. академик М.С. Осими.

About the autor:

Abdulahadova Anorbi Safolovna - assistant of language department of Tajik technical University named after academisian M.S. Osimi Tel: (+992) 985964274

Ahmadzoda Bunafsha Saimuzafar - candidate of pedagogical science, dotcent, language department of Tajik technical University after name academisian M.S. Osimi E-mail abunafsha@mail.ru phone. (+992) 985053454

Oddieva Shahrbonu Alinieзовна - assistant of language department of Tajik technical University named after academisian M.S. Osimi.

ТЕХНОЛОГИЯИ ДИДАКТИКӢ ВА ИСТИФОДАИ ПРИНЦИПҲОИ ИНТЕГРАТСИОНӢ ДАР АСОСИ МАТНҲОИ БАДӢИЮ ТАЪРИХӢ

Мансурома Ҷ.С., Ходжаева Г.Ҷ.

Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Кузиева Р.М.

Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Вожаи «технология» аз усули хориҷӣ гирифта шуда, дар хориҷ онро ҳангоми тавсифи раванди муташаққили таълим истифода мебаранд. Истифодаи технологияҳо ба тақмили усулҳои таъсиррасонӣ ба талабагон ҳангоми ҳалли масъалаҳои дидактикӣ равона карда шудааст.

Намудҳои технологияи педагогӣ бисёранд, онҳо аз рӯи асосҳои гуногун фарқ мекунанд. Дар дидактика се гурӯҳи асосии технологияҳоро ҷудо мекунанд:

1. Технологияи таълими фаҳмондадихӣ намоишӣ, моҳияти он аз иштироқдихӣ, шиносондани талабагон ва таълиқи фаъолияти репродуктивии онҳо бо мақсади таҳияи қобилияти умумиилмӣ ва махсус (фаннӣ) иборат аст.

2. Технологияи таълими шахсиятӣ, ки ба интиқоли таълим ба заминаи субъективӣ бо тақ ба инкишофи шахсият равона карда шудааст (Якиманская И.С.).

3. Технологияи таълими инкишофдиханда, ки асосанро усули таълиме таълиқи меҳнат, ки ба ангишти механизми дохилии инкишофи шахсияти талаба равона шудаанд.

Ҳар яке аз ин гурӯҳҳо якҷанд технологияи таълимиро дар бар мегирад. Масалан, гурӯҳи технологияҳои шахсиятӣ фарогири технологияи бисёрсатҳӣ (тафриқавӣ) таълим, таълими мутақобилаи коллективӣ, технологияи азхудкунии пурраи дониш, технологияи таълими модуль мебошад. Ин технологияҳо имкони ба назар гирифтани хусусиятҳои фардии талабагон, тақмил додани усулҳои таъсиррасонии муаллим ба талабагонро таъмин мекунанд.

Фаннӣ таълими «Забони модарӣ» таълиқи қобилияти шахсиятӣ, идрок, муоширатӣ ва танзимнамоиро таъмин мекунад. Кор бо матн имконоти таълиқи амалҳои мантиқӣ таҳлил, муқоиса, муайянкунии робитаи сабабу натиҷаро мекушояд. Таваҷҷуҳ ба таркиби морфологӣ ва синтаксисии забон ва азхудкунии сохти калима ва ҷумла, шакли тасвирии ҳарфҳои инкишофи амалҳои тасвирнамоии аломату символро инкишоф меҳнат - ивазнамӣ (масалан ивази овоз ба ҳарф), моделсозӣ (масалан, сохтани таркиби калима тавассути нақша) ва таълиқи модел (тағйири шакли калима). Таълиқи рағбати идрокӣ омӯзиши талабагон бо азхудкунии дониши назариявӣ ва таваҷҷуҳ ба усулҳои умумии амал робитаи қавӣ дорад (В.В. Давидов, А.К. Маркова, Д.Б. Элконин).

Барои инкишофи муваффақонаи қобилияти малакаи идрок (маърифат) мо истифодаи технологияҳои фаъолияти таълимиро пешниҳод мекунем (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1

Технологияҳои таълиқи қобилияти идрок

Технологияҳо	Усулҳо	Қобилиятҳои таълиқкунанда
Таълими масъалагузорӣ	Таълиқи кардани вазъи масъала	Идрокӣ: умумиилмӣ, амалҳои идрокӣ, гузариш ва ҳалли масъала
Педагогикаи ҳамкорӣ	Фаъолияти ҳамкорӣ, суҳбати эвристикӣ, ҳулсаи дастаҷамъӣ, муқоиса.	Идрокӣ: амалҳои мантиқӣ универсалӣ.
Усули инфироди-тафриқавӣ	Масъалаҳои гуногунсатҳ	Идрокӣ: умумиилмӣ, амалҳои идрокӣ, гузариш ва ҳалли масъала, амалҳои мантиқӣ универсалӣ
Технологияҳои иштироқӣ-муоширатӣ	Шиносоӣ бо маводи нав дар компютер, тест, презентатсия, лавҳаи электронӣ	Идрокӣ: амалҳои мантиқӣ универсалӣ, амалҳои умумиилмӣ идрокӣ
Усули лоиҳаҳо	Кори таҳқиқотӣ, кори лоиҳақашӣ	Идрокӣ: амалҳои умумиилмӣ идрокӣ, гузариш ва ҳалли масъала, амалҳои мантиқӣ универсалӣ

Ҳар технологияи пешниҳодшударо муфассалтар баррасӣ мекунем.

Таълими масъалагузорӣ. Яке аз хусусиятҳои раванди муносири таълим гузариш ба усули шахсияти таълим мебошад, ки истифодаи маҷмӯи усулу технологияҳои рушди шахсият, шаклҳои таълиқи талаба мекунад. Таълими мутаваҷҷеҳи шахсият аз модел ва низомии мавҷудаи педагогӣ бо ин тафовути ҷиддӣ дорад, ки ба кӯдак озодии васеи интихобро дар раванди идрок муҳайё месозад. Дар доираи он муаллим бо ёрии технологияҳои гуногун равишу усулҳои кори худро бо рағбат, стратегия ва услуби идрок талаба мувофиқ мебаронад, на ин ки талаба ба ҳадафҳои омӯзгор, усули тафаккури ӯ, услуби таълими ӯ мувофиқ мешавад.

Таълими масъалагузорӣ чунин шакли ташкили дарс аст, ки таҳти роҳбарии муаллим ба вучуд сохтани масъалаҳо, кори фаъоли мустақилонаи талабагонро оид ба ҳалли онҳо дар назар дорад, дар натиҷаи ин раванди азхудкунии ДҚМ (дониш, қобилият, малака) ва рушди қобилияти тафаккур амалӣ мегардад.

Таълими масъалагузорӣ анъанаҳои фарҳамшудаи дарсгузарониро шикаста, низоми муносибати «муаллим - шогирд»-ро тағйир медиҳад. Бинобар ин талаботи нисбати омӯзгори муосир пешниҳодшаванда ба ӯ камтарин имкони маҳдудшавӣ бо азхудкунии барномаи мактабиро намедиҳанд.

Муаллим бояд чунин вазъи ҳадафи арсро ба вучуд оварад, ки талаботу хоҳиши шогирдонро барои донишони ин маълумот ва кор кардан ҷиҳати расидан ба ҳадаф бедор намояд [101].

Педагогикаи ҳамкорӣ. Педагогикаи ҳамкорӣ чун технологияи мукамал ҳанӯз асбоби меъёриву иҷроӣ надорад; ғояҳои он асоси СДТ МИА Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил доданд. Бинобар ин педагогикаи ҳамкориро чун навъи ҳоси технологияи «воридшаванда» баррасӣ бояд кард, ки таҷассумгари тафаккури омӯзгорӣ, сарчашмаи ғояҳои пешбар буда, то андозае ҳамчун қисми таркибӣ ба технологияҳои муосири педагогӣ дохил мешавад [24, с. 159].

Равиши инфиродии тафриқавӣ. Зарурати амалисозии принсипи таълими тафриқавӣ бо мазмуни таълим ва имконоти инфиродии ҳар талаба; ихтилофоти воқеан вучуддоштаи миёни ҳадафҳои муштараки тамоми талабагон дар ин ё он синф, байни хусусияти инфиродии маводи таълим, шакли коллективии раванди таълиму инкишофи кӯдакон вобастагӣ дорад. Равиши тафриқавӣ дар раванда таълим маҷмӯи оқилонаи гурӯҳҳои муқобил ва машғулиятҳои инфиродиро барои беҳтардони сифати таълиму рушди ҳар талаба дар назар дорад.

Ба ин васила, истифодаи яқояи равиши тафриқавӣ ва инфиродии таълим имкони ба ҳам наздик кардани дарс ба қобилияти талаботи ҳар хонандаро муайян мекунад. Ҳадафҳои тафриқабандии таълим.

Аз нуқтаи назари психологию педагогӣ инфиродӣ кардани таълим дар асоси ташкили шароити муносиб барои инкишофи рағбату қобилияти ҳар талаба, муайян кардани маҳорат мебошад. Аз нуқтаи назари иҷтимоӣ - таъсиррасонии мақсаднок ба ташаккули иқтидори инфиродии эҷодӣ, касбии ҷомеа ба мақсади истифодаи оқилонаи имконоти ҳар узви ҷомеа дар муносибати ӯ бо ҷамъият аст.

Намудҳои тафриқабандӣ: дохилӣ, берунӣ.

Тафриқабандии дохилӣ - таълими мутафарриқи кӯдакон дар гуруҳи калони талабагон (синф)-и тасодуфӣ интихобшуда, бе ҷудо намудани гурӯҳҳои босубот. Дар шакли баназаргирии хусусиятҳои инфиродӣ ё дар низоми сатҳҳои тафриқабандӣ амалӣ шуда метавонад.

Моделҳои тафриқабандии дохилӣ:

1. Моделҳои ҳамгирӣ. Кӯдакони дорои қобилияти гуногун дар як гурӯҳ ҷойгир карда мешаванд, ба фардиат, рушди инфиродӣ ва таълими мустақилона аҳамият дода мешавад.

2. Тафриқабандии сатҳӣ - ташкили таълим, ки зимни он талабагон тибқи як барнома таълим гирифта, ҳукуку имкон доранд онро дар сатҳи гуногун - ҳатмӣ (базавӣ, стандарти таҳсилот) ва баланд - аз худ намоянд.

3. Моделҳои синфҳои гуногуннавъ. Шогирд аз рӯи ҳама ҷанҳо дар ҳама як синфи гуногуннавъ таҳсил мекунад. Барои дарсҳои забони модарӣ мавод ба фаслҳо тақсим шудааст ва барои омӯзиши ҳар фасл вақти муайян ҷудо карда мешавад. Дар охир тести таҳлиلى гузаронида шуда, аз рӯи натиҷаи он ба баъзе шогирдон маводи иловагии васеътар ё мушкилтар, ба талабагони дигар - вазифае маводи иловагӣ дода мешавад.

Тафриқабандии берунӣ таълими талабагони гурӯҳҳои мухталифро тибқи барномаҳои амиқу васеъ дар назар дорад. Ин навъи тафриқабандӣ тавассути курсҳои интихобӣ ва таълими тахассусӣ амалӣ мешавад. Баъзе талабагон сатҳи умумифарҳангии омӯзиш ва азхудкунии маводи таълим, талабагони дигар сатҳи амалӣ, гурӯҳи сеюм сатҳи эҷодии омӯзишро мувофиқи рағбат, қобилият, майл ва бо назардошти фаъолияти касбии ояндашон интихоб хоҳанд кард.

Тафриқабандии берунӣ ин ташкили гурӯҳҳои нисбатан босубот аст, ки дар онҳо мундариҷаи таҳсил ва талаботи таълимӣ нисбати шогирдон тафовут доранд.

Технологияҳои иттилоотии муоширатӣ дар раванди таълим ва таҷдиди таҳсилот беш аз пеш истифода мешаванд.

Муаллим вазифадор аст ба кӯдакон чунон таълим диҳад, ки онҳо ба зудӣ ва осонӣ ба шароити тағйирёбанда воқуниш карда, масъалаҳои нав ва роҳҳои ҳалли онро ёфта тавонанд. Натиҷаи хуб аз иҷрои ин вазифа дар шароити таълими равиши инноватсионии таълим ҳосил мешавад, ки он гузариш ба сатҳи самарву эҷодро таъмин мекунад. Ҳамаи ин бо ёрии технологияҳои мухталиф, аз ҷумла иттилоотии муоширатӣ ба даст меояд.

Усули лоиҳа ё ба истилоҳ таълими мутаваҷҷеҳ ба салоҳият.

Мақсади таълими лоиҳавӣ ташкили шароитест, ки дар он талабагон: бо рағбату мустақилона донишро аз сарчашмаҳои гуногун мегиранд; истифодаи дониши андӯхташонро барои ҳалли масъалаҳои идрокӣ ва амалӣ ёд мегиранд; қобилияти таҳқиқотии худро инкишоф медиҳанд; тафаккури системаиро тақмил медиҳанд [94].

Асоси усули лоиҳаро инкишофи малакаи идроки талабагон, қобилияти амалкарди мустақилонаашон дар муҳити иттилоот, рушди тафаккури интиқодӣ ташкил медиҳад.

Технологияи ташкили фаъолияти лоиҳави одамон:

1. Пайдоиши зарурати таҳияи лоиҳа.
2. Шинос шудан бо мазмуни асосии лоиҳа.
3. Таҳияи нақша ва андешидани чораҳои кор бо лоиҳа.
4. Дарёфтани маводу асбоби зарурӣ барои лоиҳа.
5. Тақсими вазифаҳо дар байни иштирокчиёни фаъолияти лоиҳавӣ.
6. Ҷустуҷӯ ва ҷамъ кардани маводу асбоб.
7. Омодабандии лоиҳа.
8. Пешниҳод кардани лоиҳаи омодашуда.
9. Истифодабарии лоиҳа дар дарс.
10. Натиҷагирии кор.

Акнун баъзе аз принципҳои таълимиро, ки ба назари мо барои ташаккули қобилияти идроки кӯдакон муҳимтаранд, дида мебароем.

Масалан, принципи минимакс иборат аз ин аст, ки ҳама кӯдакон гуногунанд ва ҳар кадомаш бо суръати хоси худ инкишоф меёбад. Муаллимиро мебарояд, ки ба шогирдон мазмуни таҳсилро дар сатҳи ҳади аксар пешниҳод намояд. Талабаи сулҳ бо ҳади ақал иқтифо мекунад, талабаи пешқадам ҳамаро гирифта пештар меравад. Дигарон дар байни ин ду сатҳ тибқи қобилияти имконоти худ ҷойгир мешаванд. Бояд гуфт, ки кор дар дарс дар сатҳи баланди душворӣ бурда мешавад, вале фақат натиҷаи ҳатмӣ ва муваффақият баҳогузорӣ карда мешавад.

Принципи ҳаловати психологӣ ҳам омили муҳими инкишофи қобилияти идроки талабагон мебошад. Агар шогирд худро дар мактаб «чун дар хона» ҳис накунад, ҳеҷ гоҳ инкишоф намеёбад.

Принципи вариативӣ аз ин иборат аст, ки муаллим ноқомиро на чун ғоҷа, балки ҳамчун хушдори ислоҳ қабул мекунад.

Принципи эҷодкорӣ таваҷҷуҳи бештар ба асоси эҷодии фаъолияти омӯзишии талабагон, омӯхтани таҷрибаи худии фаъолияти эҷодӣ, ташаккули қобилияти мустақилона ёфтани ҳалли масъалаҳои ғайристандартиро дар назар дорад.

Хуллас, қобилияти малакаи идроки талабагони хурдсолро ташаккул ва иқтидори онҳоро дар шароити равиши фаъолияти мунтазам, таълими лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ, истифодаи низоми масъалаҳои мушкилияшон гуногун, ки истиқлоли тафаккур, ақли солим, камназирӣ ва ихтироъкориро металабанд, инкишоф бояд дод. Ба ғайр аз ин, қобилияти идроки кӯдак, ҷаҳду қобилияти ӯро ба мулоҳизаронию ҷустуҷӯ ташаккул дода, боварии ӯро ба нерӯи имконоти зеҳнаш таҳким бахшидан зарур аст.

Ҳамин тариқ ҳама ҷаҳду талошро ба ташаккули қобилияти идрок ва инкишофи малакаи идроки талабагони хурдсол дар дарсҳои ҳамгирои забони модарӣ равон бояд кард. Дар ин шароит худшиносӣ ва ҳисси назорати худӣ кӯдакон инкишоф ёфта, ваҳми хато, нигаронию нооромии беасоси онҳо рафъ мешавад.

Ҳамаи инҳо ба кӯдак ёрӣ медиҳанд то дар раванди донишомӯзӣ «ҳама намудҳои хотираро ба кор андохта, мафҳумҳои орфографиро дарк намояд, мушоҳидакориро инкишоф медиҳад, қобилияти таҳлил, муқоиса, хулосабарориро ташаккул медиҳанд. [19, с. 61].

Дар заминаи ин навиштаҳо хулоса метавон кард, ки таълими муташаққили озмоишӣ ба баланд шудани сатҳи ташаккули қобилияти малакаи идроки пажӯҳишии талабагони синфҳои поён боис шуда, ба рушди умумии кӯдакон таъсири мусбат мерасонад.

АДАБИЁТ

1. Ушинский К.Д. Детский мир. Хрестоматия. Первые уроки логики. - Собр. соч., т.4. - М.-Л.: АПН РСФСР, 1948. - 678с.
2. Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории. - М.: Педагогика, 1975. - 368 с.
3. Сухомлинский В.А. О воспитании. - М.: Политиздат, 1975. - 272 с.
4. Шарифзода Ф., Каримова И.Х. Учитель - творец добра и справедливости. - Душанбе: Ирфон, 2010.
5. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. Т. 1. - М., 1939. - С. 163

ДИДАКТИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРИНЦИПОВ НА ОСНОВЕ ХУДОЖЕСТВЕННО-ИСТОРИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

В статье говорится об интегративном характере познавательной деятельности на основе художественно-исторических текстов которое позволили определить систему познавательных универсальных учебных действий как ключевую компетенцию, обеспечивающую учащихся «умение учиться». При этом основы формирования познавательных умений закладываются в начальной школе, а полученный в это время опыт учебно-познавательной деятельности обеспечивает успешность обучения на протяжении всей последующей жизни. Всестороннее изучение проблемы интеграции в образовании, которое подтвердило ее значимость и положительное влияние на педагогический процесс, выразившиеся

в стремлении развития современной личности, обладающей системным мышлением, способностью к осознанному анализу своей деятельности, самостоятельным действиям в условиях неопределенности, а также приобретению новых знаний и умений.

Ключевые слова: универсальность, познавательность, междисциплинарность, интеллектуальность, коммуникативность, дидактика, дифференциация, последовательность.

DIDACTIC TECHNOLOGY AND USE OF INTEGRATION PRINCIPLES BASED ON ARTISTIC-HISTORICAL TEXTS

The article talks about the integrative nature of cognitive activity on the basis of artistic and historical texts, which made it possible to define the system of cognitive universal educational actions as a key competence that provides students with the "ability to learn."

At the same time, the foundations for the formation of cognitive skills are laid in elementary school, and the experience of educational and cognitive activity gained at this time ensures the success of learning throughout subsequent life. A comprehensive study of the problem of integration in education, which confirmed its significance and positive impact on the pedagogical process, expressed in the desire for the development of a modern personality with systemic thinking, the ability to consciously analyze their activities, independent actions in conditions of uncertainty, as well as the acquisition of new knowledge and skills.

Key words: universality, cognition, intersubjectness, intellectuality, communication, didactics, differentiation, consistency.

Сведения об авторах:

Мансурова Дžамиля Сулаймоновна – кандидат педагогических наук общегосударственной кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни тел: (+992) 907280856.

Кузиева Рано Мирмухамедовна - ассистент кафедры естествознания Таджикского государственного финансово-экономического университета Таджикистана. (+992) 550555779.

Ходжаева Гулджахон Дžафаровна - старший преподаватель кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета. тел: (+992) 000091971.

About the authors:

Mansurova Dzhamilya Sulaimonovna - Candidate of pedagogical sciences of the general university department of general pedagogy of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini Tel: (+992) 907280856.,

Kuzieva Rano Mirmuhamadovna - Senior Lecturer, Department of General Pedagogy, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini, Tel: (+992) 550555779.,

Khodzhaeva Guljahon Jafarovna - Senior Lecturer, Department of General Pedagogy, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini Tel: (+992) 000091971.

МАВҶЕИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛОӢ ДАР ҶАРАӢИ ТАҲСИЛОТИ ФАРОГИР

Дадобоева М.С.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Ҳақназаров Т.М.

Коллеҷи омӯзгории назди ДДК ба номи А.Рӯдакӣ

Технологияҳои иттилоотӣ дар асоси интернет, шабакаҳои телекоммуникатсионӣ ва системаҳои зеҳнии компютерӣ ба насли оянда имкониятҳои паҳнкунии озодонаи донишҳо ва маълумоту маводи ғуногунро фароҳам меоранд.

Ба ин насл зарур аст, ки худро ба муҳити нави иҷтимоӣ мутобиқ гардонад. Муҳите, ки дар он иттилоот ва донишҳои илмӣ омилҳои асосии муайянкунандаи иқтисодӣ ва дурнамои рушди он мебошанд.

Истифодаи системаҳои ягонаи иттилоотӣ ҳамагонро татбиқи технологияҳои иттилоотиро дар соҳаи маориф таъмин мекунад: муҳити ягонаи таълим ташаққули меёбад, талаботи инсон ба муошират, дастрасӣ ба захираҳои умумии ғайримоддӣ, сарфаҳмравӣ ба ҳаҷми зиёди иттилоот ва коркарди он меафзояд. Иттилоотикунони соҳаи маориф фароҳам овардани шароитҳои мусоиди дастрасии озод ба иттилооти фарҳангӣ, таълимӣ ва илмӣ барои муаллимон ва донишҷӯён тақозо мекунад. Инчунин ба назар гирифта шудааст, ки иттилоотикунони соҳаи маориф бояд пеш аз иттилоотикунони дигар самтҳои фаъолияти ҷамъиятӣ ба роҳ монда шаванд. Зеро маҳз дар ин ҳолат барои рушди иҷтимоӣ,

психологӣ, умумифарҳангӣ, инчунин барои рушди касбии сохти нави ҷамъият заминаҳо фароҳам оварда мешаванд.

Технологияҳои иттилоотиро ҳамчун унсур ва функцияи ҷамъияти иттилоотӣ, ки ба танзим, ниғаҳдорӣ, дастгирӣ ва тақмили системаи идораи ҷамъияти нави шабакавӣ равона шудааст, баррасӣ кардан мумкин аст.

Агар дар муддати асрҳо иттилоот ва дониш дар асоси қоидаҳои дастурҳо, урфу одатҳо ва расму оинҳои фарҳангӣ аз насл ба насл интиқол меёфтанд, вале имрӯз технологияҳо нақши асосиро мебозанд. Технологияҳои иттилоотӣ чараёни иттилоотро дар сатҳҳои глобалӣ, минтақавӣ ва маҳаллӣ танзим мекунанд.

Технологияҳои иттилоотӣ дар ташаккули сохтори технология ва баланд бардоштани нақши соҳаи маориф нақши асосиро иҷро карда, дар ҳаёти иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, аз ҷумла дар оиладорӣ ва истироҳату фароғати инсон фаъолона татбиқ мешаванд.

Ҳамагуна муассисаҳои ташкилот ва ширкатҳо дар фаъолияти худ ҳамеша бо чараёнҳои зиёди иттилоот сарикор мегиранд: иттилооти байналмилалӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, соҳавӣ, технологӣ, иҷтимоӣ ва ғ. Илова бар ин, аз аксарияти чараёнҳои иттилоотиро ҳамонеро интихоб кардан лозим аст, ки ба ҳадафҳои гузошташуда мутобиқ бошад. Иттилооти босифат қору амали мутахассисони соҳаҳои гуногунро мувофиқи мақсад ва самаранок мегардонад.

Дар шароитҳои мавҷуда нақши технологияҳои иттилоотӣ беш аз пеш аҳамияти хоса касб мекунанд.

Мувофиқи таърифи қабулкардаи ЮНЕСКО, технологияҳои иттилоотӣ аз маҷмуи фанҳои ба ҳам алоқаманди илмӣ, технологӣ ва инженерӣ иборат буда, ин фанҳо методҳои ташкили самаранокӣ меҳнати одамонро, ки ба коркард ва ниғаҳдории иттилоот сарикор доранд; техникаи ҳисоббарор ва методҳои ташкили ҳамкорӣ бо одамон ва таҷҳизоти истеҳсолӣ, татбиқи амалии ин таҷҳизот, инчунин масъалаҳои ба ҳамаи ин вобастаи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиро меомӯзанд. Технологияҳои иттилоотӣ омодагии пурра, ҳарҷоти зиёди ибтидоӣ ва техникаи илман асоснокро талаб мекунанд. Татбиқи онҳо бояд аз ташкили таъминоти математикӣ ва ташаккули чараёнҳои иттилоотӣ дар системаҳои омодакунии мутахассисон ғоз ёбад.

Хусусиятҳои асосии технологияҳои иттилоотии муосир:

- коркарди компютери иттилоот аз рӯи алгоритмҳои додашуда;
- ниғаҳдории ҳаҷми зиёди иттилоот дар мошинҳои сабткунанда;
- фиристодани иттилоот ба масофаи дур дар давоми вақти маҳдуд.[1,94]

Ба маънои васеъ технологияҳои иттилоотиро ҳамчун системаи методу усулҳои ҷамъоварӣ, андӯхт, ниғаҳдорӣ, ҳустуҷӯ, коркард, таҳлил ва пешниҳоди маълумот, иттилоот ва донишҳо бо истифодаи воситаҳои дастгоҳию барномавӣ ва мувофиқи талаботи пешгузоштаи истифодабарандагон фаҳмидан лозим аст.

Бояд гуфт, ки мафҳумҳои “маълумот”, “иттилоот” ва “дониш” ба ҳам монанд нестанд ва аз якдигар фарқ мекунанд. Ҳангоми таснифу тафсири ин мафҳумҳо таърифи онҳоро ба таври зерин тартиб додан мумкин аст. Далелҳои сабтшавандаҳои даркшавандаи ҷаҳони атроф маълумотҳоро дар бар мегиранд. Ҳангоми истифодаи маълумотҳо дар чараёни ҳалли вазифаҳои мушаххас иттилоот ба вучуд меояд. Натиҷаҳои ҳалли вазифаҳо ва иттилооти (маълумоти) дурусту санҷидашуда, ки дар намуни қонунҳо, назарияҳо ва маҷмуи андешаҳо тасаввурот ҷамъбаст карда шудаанд, донишҳоро дар бар мегиранд.

Дар қатори хосиятҳои фарқкунандаи технологияҳои иттилоотӣ, ки барои пешрафти ҷамъият аҳамияти стратегӣ доранд, ҳафт хосияти муҳими зеринро ҷудо кардан мувофиқи мақсад аст.

Технологияҳои иттилоотӣ фаъолгардонӣ ва истифодаи самаранокӣ захираҳои иттилоотии ҷамъиятро, ки имрӯз омили муҳими стратегӣ рушди он ба шумор мераванд, имконпазир мегардонанд. Таҷриба нишон медиҳад, ки фаъолгардонӣ, паҳнсозӣ ва истифодаи самаранокӣ захираҳои иттилоотӣ (донишҳои илмӣ, кашфиёти ихтироот, технологияҳо ва таҷрибаи пешқадам) сарфачӯии намудҳои дигари захираҳо: маҳсулоти хом, энергия, қанданиҳои фойданок, масолеҳу таҷҳизот, захираҳои инсонӣ ва вақти иҷтимоиро таъмин мекунанд.

Технологияҳои иттилоотӣ мутобиқгардонӣ ва дар бисёр ҳолатҳо автоматикунории чараёнҳои иттилоотиро, ки соҳаҳои охир дар фаъолияти ҷамъиятии инсон мавқеи зиёд касб мекунанд, имконпазир мегардонанд. Ба ҳама маълум аст, ки пешрафти тамаддун ба самти ташаккули ҷамъияти иттилоотӣ сурат мегирад ва дар ин ҷамъият объекти натиҷаҳои меҳнати аксарияти аҳолии машғули кор аллакай на арзишҳои моддӣ, балки асосан иттилоот ва донишҳои илмӣ ба шумор мераванд. Ҳоло дар аксарияти кишварҳои пешрафта қисми зиёди аҳолии машғули кор ба андозаи муайян ба чараёнҳои омодакунии, ниғаҳдорӣ, коркард ва фиристодани иттилоот вобастагӣ дорад. Бинобар ин, зарурати омӯхтани истифодаи амалии технологияҳои иттилоотӣ пайдо мешавад.

Чараёнҳои иттилоотӣ унсурҳои муҳими дигар чараёнҳои мураккабтари истеҳсолӣ ё иҷтимоӣ мебошанд. Бинобар ин, бисёр вақт технологияҳои иттилоотӣ ба сифати унсурҳои технологияҳои

дахлдори технологӣ ё иҷтимоӣ баромад мекунад. Илова бар ин, онҳо одатан функцияҳои аз ҳама муҳим — функцияҳои “зеҳний” ин технологияҳоро татбиқ менамоянд. Системаҳои лоиҳакашии автоматикунонидаи маҳсулоти саноатӣ, истеҳсолоти тағирпазири автоматикунонида ва роботикунонида, системаҳои автоматикунонидаи идораи чараёнҳои технологӣ ва ғ. ба ин мисол шуда метавонанд.

Технологияҳои иттилоотӣ имрӯз дар таъмини ҳамкориҳои иттилоотӣ дар байни одамон, инчунин дар системаҳои таҳия ва паҳн намудани иттилооти оммавӣ нақши муҳим мебозанд. Дар баробари воситаҳои анъанавии алоқа (телефон, телеграф, радио ва телевизион) дар соҳаи иҷтимоӣ системаҳои телекоммуникатсияи электронӣ, почтаи электронӣ, фиристодани иттилоот тавассути алоқаи факсимилӣ ва намудҳои дигар алоқа васеъ истифода бурда мешаванд. Ин воситаҳо ба фарҳанги ҷамъияти муосир зуд мутобиқ мешаванд. Зеро онҳо на танҳо шароитҳои мусоидро фароҳам меоранд, балки бисёр мушкилиҳои истеҳсолӣ, иҷтимоӣ ва маиширо, ки дар натиҷаи чараёнҳои глобализатсия ва ҳамгироии ҷамъияти ҷаҳонӣ, густариши робитаҳои дохилию байналмилалӣ иқтисодӣ ва фарҳангӣ, муҳочирати ғайилонаи аҳоли дар саросари сайёра ба вуҷуд меоянд, бартараф мекунад.

Технологияҳои иттилоотӣ имрӯз дар чараёни зеҳнунонии ҷамъият ва пешрафти соҳаҳои маорифу фарҳанг мавқеи марказиро касб мекунанд. Амалан дар ҳамаи кишварҳои пешрафта ва дар аксар кишварҳои тараққикунонда таълими компютерӣ ва телевизионӣ, барномаҳои таълимӣ дар дискҳои оптикӣ ва технологияҳои мултимедӣ ба хусусиятҳои ибтидоии на танҳо муассисаҳои таҳсилоти олий, балки мактабҳои оддӣ таҳсилоти ибтидоӣ ва миёна табдил меёбанд. Истифодаи технологияҳои иттилоотии таълимӣ барои худомӯзӣ, таълими давомдор, инчунин барои тақмили ихтисос ва бозомӯзии кадрҳо методи басо самаранок ба шумор меравад.

Технологияҳои иттилоотӣ ҳоло дар чараёнҳои омӯхтан ва андӯхтани донишҳои нав ҳам нақши асосиро мебозанд. Дар баробари ин, бар ивази методҳои анъанавӣ дастгирии иттилоотии таҳқиқоти илмӣ бо роҳи ҷамъоварӣ, тасниф ва паҳнсозии иттилооти илмӣю техникаӣ методҳои наво татбиқ карда мешаванд, ки онҳо дар истифодаи имкониятҳои нави дастгирии иттилоотии илмҳои бунёдию амалӣ асос ёфтаанд ва ин имкониятҳоро технологияҳои иттилоотии муосир фароҳам меоранд.

Методҳои муосири омӯхтан ва андӯхтани донишҳо дар назарияи зеҳни сунъӣ, методҳои моделсозии иттилоотӣ ва графикаи маърифатии компютерӣ асос ёфтаанд, ки онҳо ҳалли вазифаҳои душвор баёншаванда, инчунин вазифаҳоеро, ки иттилооти нопурра ва маълумотҳои ибтидоии ноаниқ доранд, имкопазир мегардонанд.

Аҳамияти барои марҳилаи муосири пешрафти ҷамъият комилаи муҳими рушди технологияҳои иттилоотӣ аз он иборат аст, ки истифодаи онҳо барои ҳалли масъалаҳои глобалӣ инсоният, пеш аз ҳама, масъалаҳо вобаста ба зарурати бартараф намудани бухрони тамаддуни глобалӣ, ки аҳли оламо дар ташвиш гузоштааст, ба таври назаррас мусоидат карда метавонад. Зеро маҳз методҳои моделсозии иттилоотии чараёнҳои глобалӣ, хусусан дар мувофиқа бо методҳои мониторинги иттилоотии кайҳонӣ, аллакай имрӯз имконияти пешгӯии бисёр ҳолатҳои бухрониро дар минтақаҳои шиддати баланди иҷтимоӣ ва сиёсӣ, инчунин дар ноҳияҳои офатҳои экологӣ, фалокатҳои табиӣ ва садамаҳои калони технологӣ, ки ба ҷамъият хатари зиёд доранд, таъмин карда метавонанд. [2,38]

Технологияҳои иттилоотӣ аз рӯи усулҳои пешниҳоди иттилооте, ки истифодабарандагон бо он сарикор доранд, фарқ мекунанд. Дар адабиёт оид ба коркарди иттилоот чунин таснифи технологияҳои иттилоотӣ, ки барои татбиқи вазифаҳои муайян пешбинӣ шудаанд, шакл гирифтааст (технологияҳои иттилоотии таъиноти функционалӣ):

- коркарди маълумотҳо (аз ҷумла коркарди иттилооти ҷадвалӣ);
- коркарди матнҳои хаттӣ;
- коркарди иттилооти графикӣ — графикаи мошинӣ (корӣ ва касбӣ);
- коркарди тасвирҳо;
- коркарди нутқи шифохӣ;
- фиристодан ва тақсим кардани иттилоот;
- мултимедиа-технологияҳо, ки технологияҳои дар боло номбаршударо дар бар мегиранд.

Назар ба ҳамаи технологияҳои иттилоотӣ технологияи коркарди матнҳо васеъ истифода бурда мешаванд. Он аз чараёнҳои зерин иборат аст:

- ворид кардани матн ба компютер (асосан бо ёрии клавиатура);
- таҳрири матни воридшуда, сабти вариантҳои мобайнӣ ва ниҳоии матн;
- гирифтани матнҳои нав бо роҳи тақсими порчаҳои пешакӣ омодашуда;
- ҷопи матни тайёр ё ба истифодабарандаи дигар фиристодани он, масалан ба воситаи почтаи электронӣ.

Дар байни технологияҳои графикаи мошинӣ графикаи корӣ ва касбиро фарқ мекунанд. Графикаи корӣ имконияти кор бо графикаи функцияҳо, диаграммаҳо, нақшаҳои ташкилиро фароҳам оварда, пешниҳоди возеҳтари иттилоотро таъмин мекунад. Қисми дигари технологияи графикаи мошинӣ кор бо нақшаҳои электронӣ аст. Ба ғайр аз ин, воситаҳои муосири графикаи мошинӣ имкони дар экран

тасвир кардани объектҳои сечанака ва намоишҳои сечанакаро фароҳам меоранд. Дар ин технологияҳо таҳриргарони графикаро истифода бурдан мумкин аст.

Технологияи коркарди тасвирҳо ҳангоми таҳияи бозиҳои компютерӣ васеъ истифода бурда мешавад. Он имкони дар экран пешниҳод кардани тасвиреро, ки дар хотираи компютер сабт шудааст, фароҳам меорад. Барои ин рамзгузори растри тасвир бо рамзҳои равшанӣ ва рангҳои нуқтаҳои алоҳидаи он истифода бурда мешавад. Тасвири таҳрир кардан, ба он объектҳои нав дохил кардан, порчаҳоро ҷудо кардан ва андозаи онҳоро тағир додан мумкин аст. Дигар усули имконпазири рамзгузори тасвир графикаи “векторӣ” буда, он тасвириро бо ёрии нуқтаҳои, ки ба ҳам пайваست карда шудаанд, пешниҳод мекунад.

Технологияи коркарди нутқи шифоҳӣ шинохтани фонемаҳо, калимаҳо ва ҷумлаҳоеро, ки инсон талаффуз мекунад, сабти матни ҳосилшуда ва синтези нутқро аз рӯи матни хаттии додшуда имконпазир мегардонад.

Фиристондан ва тақсими иттилоот ё технологияҳои коммуникатсионӣ ба яке аз технологияҳои муҳимтарин тааллуқ доранд. Зеро маҳз бо ёрии онҳо дар ҷамъият муҳити ягонаи иттилоотиро фароҳам овардан мумкин аст.

Мултимедиа-технологияҳо ду ҷиҳат аз он технологияҳои асосиро аз қатори технологияҳои дар боло номбаршуда дар бар мегиранд ва истифодаи воситаҳои барномавиеро, ки бо овоз, тасвири видеоӣ ва ғ. ғ. кор мекунад, имконпазир мегардонанд.

Дар баробари технологияҳои иттилоотии таъиноти функционалӣ инчунин як қатор технологияҳои иттилоотии таъиноти мавзӯиро, ки барои ҳалли вазифаҳои мушаххас дар соҳаи муайяни мавзӯӣ (масалан, соҳаи тиб ё соҳаи бонкӣ) пешбинӣ шудаанд, ҷудо кардан мумкин аст.

Технологияҳои иттилоотии таъиноти муҳим дар байни технологияҳои иттилоотии таъиноти функционалӣ ва технологияҳои иттилоотии таъиноти мавзӯӣ мавқеи мобайнӣ доранд, яъне барои ҳалли вазифаҳои намунавӣ амалӣ пешбинӣ шудаанд ва инҳоро дар бар мегиранд:

- системаҳои иттилоотии ҷустуҷӯӣ;
- базаи маълумотҳо ва базаи донишҳо;
- системаҳои экспертӣ;
- системаҳои ҷопи рӯймизӣ;
- системаҳои таҳқиқоти илмӣ автоматикунонида;
- системаҳои лоиҳакашии автоматикунонида ва ғ. [3,106]

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар қори иҷтимоӣ бо гурӯҳҳои гуногуни аҳоли дар кишвари мо ҳоло нав ҷараён гирифта истодааст. Аммо дар ин соҳа аллакай муваффақиятҳои муайян ба даст омадаанд. Мутаассифона, дар доираи ин таҳқиқот ҳамаи самтҳои қори иҷтимоиро, ки дар онҳо технологияҳои иттилоотӣ истифода бурда мешаванд, муфассал шарҳ додан номумкин аст. Бинобар ин, танҳо ба баъзе аз ин самтҳо диққат дода мешавад.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар қори иҷтимоӣ бо гурӯҳҳои гуногуни маъёбон, аз ҷумла кӯдакони маъёб аҳамияти калон дорад.

Маъёбӣ мушкили як шахс ё ҳатто як қисми аҳоли набуда, балки дар маҷмӯъ мушкили ҳамаи ҷамъият ба ҳисоб меравад. [4,83] Мувофиқи маълумоти СММ, ҳар як шахси даҳум дар сайёра маъёбӣ дошта, як нафар аз байни 10 шахс нуқсонӣ ҷисмонӣ, ақлӣ ё сенсорӣ дорад ва на камтар аз 25% ҳамаи аҳоли аз иллатҳои гуногуни саломатӣ азоб мекашанд. Тахминан як оилаи иборат аз чор нафар дар ҳайати худ шахси дорои имкониятҳои маҳдуд дорад.

Дар ҳолатҳои бухронӣ аҳволи маъёбон бад мешавад ва онҳо вобастагӣ, осебпазирӣ ва танҳоии худро саҳт эҳсос мекунанд. Дар ин вақт шароитҳои зиндагии одамони дорои имкониятҳои маҳдудро мутобиқ намудан лозим аст, то ин ки онҳо қобилиятҳои имконпазирӣ худро барои мутобиқшавӣ ба воқеиятҳои нав ва бартараф намудани душвориҳои гуногуни иҷтимоӣ пурра истифода бурда тавонанд. Ҷамъият вазифадор аст, ки стандартҳои мавҷудаи худро ба талаботи махсуси одамони дорои имкониятҳои маҳдуд мутобиқ гардонад, то ин ки онҳо мустақилона зиндагӣ ва қор карда тавонанд. [5]

Барои маъёбоне, ки бемориҳои узвҳои таҷаю ҳаракат доранд, инчунин барои ҳамон гурӯҳи маъёбоне, ки ба сабаби бемориҳои гуногун имкониятҳои маҳдуди ҳаракат доранд, равзана ба ҷаҳон маҳз ба шарофати технологияҳои иттилоотӣ боз шуда метавонад. Барои ҷунин одамон доштани компютери фардӣ ва дастрасӣ ба интернет бисёр муҳим аст. Зеро маҳз дар интернет шахси дорои имкониятҳои маҳдуд метавонад иттилооти заруриро пайдо кунад, дар саросари ҷаҳон ба таври виртуалӣ сайру саёҳат намояд, бо одамони гуногун дӯст шавад ва бо ҳамтақдирони худ муошират кунад. Ҳамаи ин барои он муҳим аст, ки шахси маъёб худро осебпазир ва якҷаву танҳо ҳис накунад.

Кӯдакони маъёб имконияти дар мактабҳои муқаррарӣ таҳсил карданро надоранд, онҳо ба таври фосилавӣ таҳсил мекунанд. Барои таъмини самаранокии таълими фосилавӣ низ ба онҳо доштани компютери фардӣ бо маҷмӯи барномаҳои махсус, ки ба талаботи шахсии онҳо мутобиқ гардонда шудаанд, ҳеле зарур аст. Ин талабот ба ҷавонони маъёб ҳам барои гирифтани маълумоти олии пурра ва мутобиқшавии минбаъдаи онҳо ба ҷамъият дахл дорад.

Технологияҳои иттилоотиро дар чараёни таълими кӯдаконе, ки маъюбии биной доранд, самаранок истифода бурдан мумкин аст. Ин мавзӯро муфассалтар шарҳ медиҳем.

Хусусияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар таълими чунин кӯдакон бо системаи махсуси талаботи санитарии гигиенӣ ва психофизиологӣ муайян мегардад. Ба ғайр аз ин, шабакаи визуалии иттилоотӣ дар системаи технологияҳои номбаршуда ҷои асосиро ишғол мекунад.

Бинобар ин, на ҳамаи технологияҳоеро, ки дар системаи таълими фосилавӣ мавҷуданд, дар таълими кӯдакони биноияшон суҷуст истифода бурдан мумкин аст. Истифодаи баъзе аз ин технологияҳо хусусиятҳои муайян дорад.

Ҷои шубҳа нест, ки дар чараёни кори педагогӣ бо чунин кӯдакон имконияти истифодаи технологияҳо, ки иштироқи анализатори биноиро талаб мекунад, хеле кам аст. Ин танҳо барои кӯдакони биноияшон қисман солим ва кӯдакони биноияшон суҷуст имконпазир мегардад.

Барои ин категорияи донишомӯзон технологияҳои иттилоотиро, пеш аз ҳама, ба сифати воситаи таълими анализатори биной истифода бурдан мумкин аст. Барои кӯдаконе, ки гурӯҳи 1 ва гурӯҳи 2-и маъюбии биной доранд, тренажёрҳои махсуси компютериро истифода бурдан мумкин аст. Ин тренажёрҳо барои инкишоф додани гнозиси биной пешбинӣ шудаанд. Бинобар ин, тренажёрҳои электрониро сохтан мумкин аст, ки онҳо ба донишомӯзон маҷмуи машқҳои махсус оид ба инкишофи функцияҳои рангҳискуӣ, сабти биной, танзими доираҳои биной, дарки морфологӣ ва монанди инро пешниҳод карда метавонанд.

Барои ҳамаи категорияи кӯдакони маъюб иттилооти визуалиро қисман дар чараёни таълим истифода бурдан мумкин аст. Ин кӯдакон аз экрани компютер иттилооти матнӣ, ки андозааш на камтар аз 40-50 мм аст ва расми канораҳояш равшану андозааш мувофиқро, ки ҷузъиёти хурд надорад, дар таҳмазари возеҳ ҳонда ва муқоиса карда метавонанд.

Бо мақсади барқароркунии сенсории кӯдакони биноияшон қисман солим ва кӯдакони биноияшон суҷуст кори инкишофи аудио-видеоӣ аз рӯи системаи НАСА дар асоси технологияҳои нави иттилоотӣ пешбинӣ шудааст.

Тавре қайд шуд, дар чараёни таълими кӯдакони маъюб истифодаи маводи шабакаи глобалии компютерӣ - интернет аҳамияти хоса дорад. Бевосита ҳангоми кор бо кӯдаконе, ки маъюбии биной доранд, технологияҳои IP-телефонӣ, аудиоӣ паиҳам ва маводи аудиофайлҳоро истифода бурдан мумкин аст.

Дар шароитҳои дастрасии дур алоқаро бо муаллим ё бо аъзоёни гурӯҳи виртуалӣ барои кӯдакони нобино, кӯдакони биноияшон қисман солим ва кӯдакони биноияшон суҷуст бо ёрии воситаҳои дар боло номбаршуда ба роҳ мондан мумкин аст. Ин тарзи кор ба ҳалли яке аз вазифаҳои муҳими методии таълими кӯдакони маъюб – таъмини мутобиқати коммуникативӣ мусоидат мекунад. Танҳо ба ҳамаи тарз алоқаи баръаксро дар муоширати таълимӣ дар низоми Off-line ва On-line ҳангоми дастрас набудани почтаи электронӣ, чат-семинар ва чат-машварат ташкил кардан мумкин аст.

Дар таълими кӯдакони нобино, кӯдакони биноияшон қисман солим ва кӯдакони биноияшон суҷуст маводи аудиоӣ аҳамияти зиёд дорад, ки онро вобаста ба вазифаҳои мушаххаси таълимӣ дар вариантҳои зерин таҳия кардан мумкин аст:

- аудиолексия;
- аудиотренажёр;
- аудиоматн;
- аудиокитоб.

Аудиолексия сабти аудиоии маводи назариявии таълимӣ буда, аз рӯи принципи воситаи классикии таълимӣ дар шакли қоғазӣ таҳия шудааст. Ҳангоми сабти он талаботи махсусро нисбат ба тасвири интонасионии расм ба назар гирифтани лозим аст: интонатсия бояд ба мазмуни маводи пешниҳодшаванда мувофиқ бошад. Масалан, иттилооти таълимӣ дар бораи чараёнҳои ҷамъиятии таърихи давлат бояд бо суръати миёна ва мунтазами нутқ, бе муболиғаи расми оҳангдор, бе кашиш ва кӯтоҳ кардани фосилаҳо ва монанди ин пешниҳод карда шавад. Аудиолексияро дар чараёни таълими инфиродӣ ва гурӯҳӣ бо иштироқи муаллиме, ки мазмуни онро шарҳ медиҳад ва муҳокимаи натиҷаҳои аудиолексияро ташкил мекунад, инчунин дар кори мустиқлона истифода бурдан мумкин аст.

Аудиотренажёр аз маҷмуи саволу вазифаҳои мухтасар баёншуда, ки баъди фосилаи муайяни вақт ва бо риояи вақти муайяни зарурӣ барои ҷавоб/ҳал сабт шудаанд, иборат аст. Аудиотренажёрро ҳам ба мисли аудиолексия дар чараёни таълими инфиродӣ ва ҳангоми кор дар доираи гурӯҳи анънавии таълимӣ истифода бурдан мумкин аст. Ҳангоми кор дар гурӯҳи аудиоотренажёр ба донишомӯзон имконияти кори инфиродиро фароҳам оварда метавонад, ки дар чараёни он донишомӯзон ҳамавақт аз муаллим ёрдам пурсида метавонанд. Имконияти истифодаи таълими инфиродӣ барои кӯдаки маъюб, ки на танҳо нуқсонҳои ҷисмонӣ, балки нуқсонҳои хусусияти шахсӣ ҳам дорад (вобаста ба маҳдуд будани алоқаҳои иҷтимоӣ), шароити қулай ва бароҳати таълимӣ аст.

Аудиоматн аз аудиоотренажёр бо он фарқ мекунад, ки ба донишомӯз ё муаллим имконияти санҷиши дурустии ҷавоб фароҳам оварда мешавад. Аудиоматнро барои назорати берунӣ ва

худназораткунӣ истифода бурдан мумкин аст. Дар шароитҳои назорати берунӣ аудиоматн ҷавобҳои донишомӯзонро бо ёрии сабти аудиоӣ ба қайд гирифта, ба муаллим ё аъзоёни гурӯҳи виртуалӣ имкон медиҳад, ки дурустии ин ҷавобҳоро бисанҷанд. Бо мақсади худназораткунии донишомӯзон системаи баёни ҷавобро аз рӯи матнҳои шакли пӯшида ташкил кардан мумкин аст. Илова бар ин, ба сабаби душвории техникии таъмини ҳамшаклии сигналҳои овозӣ, ки барои баёни ҷавоб зарур аст, донишомӯзон ҷавоби баёншударо тавассути шабакаҳои кинестезӣ пешниҳод карда метавонанд, масалан, бо миқдори муайяни кликҳои тугмаи мушак ё бо зер кардани клавиши муайян.

Аудиокитоб аз сабти аудиоӣ ҳамагуна маводи иловагӣ чараёни таълим иборат аст. Масалан, сабти сӯҳбат бо забони хориҷӣ, баёни аудиоӣ матни асари бадеӣ ва ғ. Ҳангоми сабти аудиокитоб, ба фарқ аз аудиолексия, расми оҳангдор бояд равшан ва баъзан ҳатто бо муҳобот бошад (масалан, ҳангоми сабти сӯҳбат бо забони хориҷӣ). Калимаҳое, ки барои кӯдак навад, бояд бурро талаффуз карда шаванд ва мазмунӣ матн бояд обуранги маҳорати актёри дошта бошанд. Ҳолати мобайниро дар байни аудиокитоб ва воситаи таълими инфиродӣ маълумотномаи электронӣ ишғол мекунад. Чараёни таҳияи он басо меҳнатталаб аст. Зеро системаҳои ҷустуҷӯӣ барои ёфтани объектҳои муайяни иттилоотӣ бояд ба дарки импульсҳои овозӣ ё кинестетикӣ мутобиқат дошта бошанд. Бинобар ин, таҳияи маълумотномаҳои электронӣ хурдҳаҷм бо доираи маҳдуди соҳавӣ ва луғатҳои мавзӯӣ мувофиқи мақсад аст.

Яке аз хусусиятҳои асосии фаъолияти педагогӣ ҳангоми кор бо кӯдакони маъҷуб зарурати донишдони принсипҳои ислоҳии таълим, хусусиятҳои бозсозии ҳамкориҳои анализаторҳо, инчунин донишдони моделҳои психологию педагогӣ мебошад.

Дар ҷунин низоми таълим истифодаи воситаҳои электронӣ таълим яке аз воситаҳои таълими махсус ва технологияҳои барқароркунӣ ба шумор рафта, аз маҷмуи махсуси сохтору ҷорабинҳои ташкилӣ ва методу воситаҳои доимӣ иборат мебошанд, ки татбиқ ва азхудкунии барномаҳои таълимиро дар ҳаҷм ва бо сифати пешбиниамудаи стандартҳои давлатии таълим ба таври мувофиқ таъмин карда, андешидани ҷораҳоро вобаста ба бартарафсозӣ ё ҷуброни пурраи маҳдудиятҳои фаъолияти ҳаётӣ, ки дар натиҷаи зарар دیدани саломатӣ бо нуқсонҳои устувори функцияҳои организм пайдо шудаанд, имконпазир мегардонанд. Фаъолияти барқароркунӣ ва таълимӣ бо назардошти маҳдудиятҳои дар соҳаи маориф амалкунанда ва мувофиқи муҳлатҳои таълим, таъминоти моддию техникӣ, таҳассуси кормандон, иқтидори зехнӣ, таълимӣ, барқароркунии донишомӯзон ва талаботи махсуси таълимии онҳо ба роҳ монда мешавад.

Чараёни таълими шахсони дорои имкониятҳои маҳдуд аз хусусиятҳои зерин иборат буда, онҳоро бо таҳия ва истифодаи воситаҳои электронӣ таълим қисман бартараф кардан мумкин аст:

— номунтазамии имконпазири иштирок дар машғулиятҳои таълимӣ вобаста ба маҳдудиятҳои ҳаракат;

— кам кардани миқдори соатҳои сарбории таълимӣ;

— речаи эҳтиётии таълим;

— маҳдуд будани имкониятҳои инкишофи қобилиятҳои эҷодӣ;

— маҳдуд будани имкониятҳои иттилоотӣ ва тасвирии муаллимон дар чараёни таълим.[6]

Бо пешрафти тамаддун беш аз пеш аён мегардад, ки доираи шароитҳои барои инсон арзандаи ҳаёт ба одамони дорои имкониятҳои маҳдудӣ ҳисмонӣ, ки мустақилона таҳсил карда наметавонанд, тангтару маҳдудтар мешавад. Агар пештар сабабҳои нобаробарии иҷтимоиро ба пайдоиш ва доштани ҳуқуқҳои граҷдаи, моликият ва даромад, мақом дар сохтори иҷтимоӣ ҷамъият вобаста медонистанд, имрӯз сатҳи фарҳанги иттилоотӣ ба омили табақабандӣ табдил меёбад. Пас, дар ояндаи наздик тақдирӣ ҳар як инсонӣ мушаххас ба он вобаста мешавад, ки ӯ то қучо метавонад иттилооти навро саривақт ёбад, ба даст орад, қомилан мутобиқ дарк кунад ва самаранок истифода барад.

Бохабарӣ барои инсон, ба сабаби бемориҳои гуногуни маҳдудкунандаи ҳаракати озодона ва коммуникатсия, барқароршавандагӣ ва ҳамгироии иҷтимоӣ, таълими муқаммал ва фаъолияти касбӣ, иштироки фаъол дар ҳаёти ҷамъият аст. Дар шароитҳои ҳозира технологияҳои иттилоотӣ ба ин мусоидат мекунад.

Мутаассифона, ҳоло давлат имкониятҳои қофӣ надорад, ки ба таври зарурӣ дастрасии ин гурӯҳи аҳолиро ба технологияҳои иттилоотӣ таъмин намояд. Вале умедворем бо қабули қонунҳои дахлдор ва таҳияи татбиқи барномаҳои мақсаднок ин монсаҳ дар наздиктарин муҳлат бартараф хоҳанд гардид.

АДАБИЁТ

1. Демкин В.П., Можаяева Г.В., Тубалова И.В. Особенности использования новых информационных технологий для обучения детей-инвалидов по зрению. Томск: Томский государственный университет, 2002
2. Дадобоева М.С. Образование детей с нарушениями слуха. Монография. ТГПУ им. С. Айни. Душанбе-2019,
3. Наберушкина Э.К., Ярская-Смирнова Е.Р. Социальная работа с инвалидами: Учебное пособие. СПб: Питер, 2005
4. Холостова Е.И. Социальная работа с инвалидами. М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2007
5. Информационный бизнес-портал market-pages.ru/infteh/12.html
6. Кибер-портал allteam.myl.ru/forum/6-20-1
7. ru.wikipedia.org/wiki/Информационные_технологии

МЕСТО ИНФОРМАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Как известно, использование единых мировых информационных систем обеспечивает внедрение информационных технологий в образование: формируется единое образовательное пространство, возрастает потребность человека в общении, и получении доступа к общим нематериальным ресурсам, осмыслении и переработке большого объема информации. Смысл информатизации образования заключается в создании как для педагогов, так и для обучаемых благоприятных условий для свободного доступа к культурной, учебной и научной информации. Необходимо также понимать, что информатизация сферы образования должна опережать информатизацию других направлений общественной деятельности, поскольку именно здесь закладываются социальные, психологические, общекультурные, а также профессиональные предпосылки развития общества нового типа.

Ключевые слова: *информационные технологии, инклюзивное образование, процесс обучения, дети-инвалиды, педагогическая деятельность.*

THE PLACE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN INCLUSIVE EDUCATION

As is known, the use of unified world information systems ensures the introduction of information technologies in education: a unified educational space is being formed, the human need for communication and access to common intangible resources, understanding and processing a large amount of information increases. The meaning of information of education is to create favorable conditions for both teachers and students for free access to cultural, educational and scientific information. It is also necessary to understand that the information of the field of education should be ahead of the information of other areas of public activity, since it is here that the social, psychological, general cultural, as well as professional prerequisites for the development of a new type of society are laid.

Keywords: *information technologies, inclusive education, learning process, children with disabilities, pedagogical activity.*

Сведения об авторах:

Хакназаров Толибджон Мехриддинович – руководитель Информационно-коммуникационного центра педагогического колледжа при КГУ им. А.Рудаки, соискатель общеуниверситетской кафедры педагогики КГУ им. А.Рудаки

Дадобоева Мадина Солибоевна - заведующая кафедрой общей и педагогической психологии Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни, кандидат педагогических наук, доцент.

About authors:

Khaknazarov Tolibjon Mehriddinovich - Head of the Information and Communication Center of the Pedagogical College at KSU named after Rudaki, applicant for the university-wide department of pedagogy, KSU named after A. Rudaki

Dadoboeva Madina Soliboevna - Head of the Department of General and Pedagogical Psychology, Tajik State Pedagogical University named after S. Toraigyrova. Aini, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor.

ТАРТИБИ ҚАБУЛ ВА НАШРИ МАҚОЛА

Маҷаллаи «Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ» тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» интишор мешавад.

Дар маҷалла натиҷаи корҳои илмӣ-тадқиқотии профессорону омӯзгорони Донишгоҳ ва олимони ватаниву хориҷӣ нашр карда мешавад.

Ҳайати таҳририя, ки ба он мутахассисони соҳаҳои мухталифи илм шомил мегарданд, бо фармони ректори Донишгоҳ тасдиқ карда мешавад.

Маҷалла мақолаҳои илмиро тибқи қарори кафедра ва шӯрои олимони факултет қабул менамояд. Мақолаҳое, ки ба суроғаи маҷаллаи «Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ» ирсол мешаванд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

1. Дар мақолаҳои илмӣ ҳалли масъалаҳо аниқ ва равшан ифода гардад.
2. Ҳаҷми мақола якҷоя бо расм, ҷадвал, диаграмма, графика ва матни аннотатсия аз 10 саҳифаи ҷопӣ зиёд набошад.
3. Дар ҳар як мақолаи илмӣ тибқи тартиб зикри мафҳумҳои калидӣ ва аннотатсия бо ду забон: русӣ ва англисӣ риоя шавад.
4. Мақолаҳо тибқи барномаи Winword дар дискета ё флешкарт бо шрифти Times New Roman Tj, ҳуруфи 14 қабул карда мешавад. Фосилаи байни сатрҳо 1, ҳошия аз тарафи чап 3 см, аз тарафи рост 1, 5 см, аз боло 2 см, ва аз поён 2 см - ро бояд ташкил намояд, матни мақола аз тарафи рост рақамгузорӣ карда шавад.
5. Дар саҳифаи аввали мақола ному насаб, номи падар ва ва номи ҷойи кори муаллиф дарҷ гардад.
6. Дар мақолаҳои илмӣ истифодаи адабиёт ва тарзи гузоштани иқтибос тибқи қоидаҳои нашрия, дар асоси талаботи амалкунандаи ГОСТ риоя шавад.
7. Дар охири мақола маълумот оид ба ҷойи кор, вазифаю унвони илмӣ, суроға ва имзои муаллиф ҷой дода шавад. Ба муаллифоне, ки масъули асосии ҳифзи сирри давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, нишон додани маълумотҳои мушаххас зарур намебошад.
8. Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ки мақолаи илмиро ихтисор ва ислоҳ намояд.
9. Дастхати мақолаҳо баргардонида намешавад.

ПОРЯДОК ПРИЁМА И ИЗДАНИЯ СТАТЬИ

«Вестник педагогического университета» издается в соответствии Законом Республики Таджикистан «О печати и других средств массовой информации».

В журнале публикуется основные научные результаты диссертаций на соискание учёной степени кандидата и доктора наук отечественных и зарубежных исследователей.

Редакционная коллегия утверждена по приказу ректора университета.

Статьи принимаются с протоколом кафедр, научного совета факультетов и с отзывами научных руководителей.

Статьи, которые отправляются в адрес университета, должны соответствовать следующим требованиям:

1. Основное содержание издания должно представлять собой оригинальные научные статьи.
2. Представленные статьи совместно с рисунками, диаграммами, графиками, аннотациями должны быть не менее десяти страниц.
3. Каждая научная статья в обязательном порядке принимается с ключевыми словами и с аннотациями на русском и английском языках.
4. Статьи принимаются в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman (Times New Roman Tj), размер шрифта 14. Все поля обязательны для заполнения независимо от формы (бумажной или электронной) научного издания. Интервал между строками 1 см с левой стороны 3 см., с правой стороны 1, 5 см, сверху 2 см, снизу 2 см., текст статьи нумеруется с правой стороны.
5. На первой странице статьи указывается фамилия имя отчество и место работы автора.
6. У всех публикуемых научных статей должны быть приставленные библиографические списки, оформленные в соответствии с правилами издания, на основании требований, предусмотренных действующими ГОСТами.
7. В публикуемых материалах указывается информация об авторах, их месте работы и необходимые контактные данные. Авторы, имеющие допуск к государственной тайне Республики Таджикистан имеют право не указывать место работы и контактные данные.
8. Редакционная коллегия имеет право сократить и исправить научную статью.
9. Представленные научные статьи автору не возвращаются.

ВЕСТНИК ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
2020. № 4 (4)

Издательский центр
Таджикского педагогического университета им. С.Айни
по изданию научного журнала
«Вестник педагогического университета»:
734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 121
Сайт журнала: www.vestnik.tgpu.tj
E-mail: vestnik.tgpu@gmail.com
Тел.: (+992 37) 224-20-12, (+992 37) 224-13-83.
Формат 70x108/16. Бумага офсетная. Печать офсетная.
Тираж 100 экз. Уч. изд. л. 39,25 усл. п.л.40
Подписано в печать 20.11.2020 г. Заказ №2020/30-01
Отпечатано в типографии ТГПУ им. С.Айни
734025, г.Душанбе, ул.Рудаки 121.